H. TAMPERE

EESTI RAHVALAULE VIISIDEGA

II

A-21337

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA

FR. R. KREUTZWALDI NIMELINE KIRJANDUSMUUSEUM

Eesti rahvalaule viisidega

II

KOOSTANUD
H. TAMPERE

Raamatukogu

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

EESSÕNA

„Eesti rahvalaule viisidega" II kõide sisaldab valitud näiteid kalendriliste ja perekondlike tähtpäevade ja pidustuste lauludest. Need olid vanas regivärsitraditsioonis väga ulatuslikud laulurühmad, millest kumbki jagunes veel mitmeks eriilmeliseks liigiks. Töölaulude kõrval seostusid tähtpäevalaulud kõige tihedamini rahva igapäevase elu-oluga, kuid käisid enamasti koos selle pidulikuma poolega, olid seotud mitmesuguste tseremooniatega, nii rõõmsate kui kurbadega. Suur osa neist lauludest omas asjalikku laadi, olid algselt enamasti maagilise suunitlusega, kuid puudutades (eriti perekondlikud laulud) inimese elu kõige tähtsamaid etappe, ei pääsenud nad kaugeltki mööda sügavamaist lüürilistest väljendustest ning vahel ka mõnesuguseist sündmuste jutustamistest. Ajaga on lüüriline element järjest suurenenud. Kõige selle tõttu on tähtpäevalaulude muusikaline külg väga mitmekesine ja rikkalik, ulatub kõige lihtsamaist retsitatiividest kuni täiesti arenenud lauludeni. Valimikus on püütud neid nähtusi võimalikult reljeefselt esitada.

Kahjuks annab siingi tunda rahvamuusikaliste materjalide kogumise ebaühtlus. Kui mardi-, kadri- ja kiigelaulude, eriti aga pulmalaulude viise on aegade jooksul kirja pandud üsna rohkesti, jääb mõnede liikide muusikaline pale veel täiesti ähmaseks. See on maksev näit. vastla-, jaani- ja mitmete lokaalsema tähtsusega tähtpäevalaulude, eriti aga varru- ja külaskäigulaulude, samuti ka mitmesuguste itkuliikide kohta. Mõne küsimuse selgitamiseks on õnnestunud veel valimikku koostades uut materjali koguda.

Viimaste aastate jooksul on meie üldsuses tärganud rahvakommete vastu väga laialdane ning elav huvi. Mitmete kalendrija perekondlike tähtpäevade puhul on hakanud kujunema uus tavandik, milles uued, tänapäeva nõukogulikust elust väljakasvanud kombed liituvad minevikust päritud sobivate ja huvitavate motiividega. Nooremaile põlvkondadele pole aga viimased enam kuigi hästi tuntud. Et rahuldada osaliseltki kõige kibedamat vajadust rahvatraditsiooniliste materjalide ja eriti nende selgituse järele, on väljaandes sissejuhatavad osad kirjutatud ulatuslikumalt kui esialgu kavatsetud.

Laulude esitamise ja redigeerimise põhimõtted on samad kui varem päevavalgust näinud I ja III kõite juures. Neid korrata

pole vahest vaja. Tänuga tuletan aga siin veel meelde oma kolleege, kes sõna ja teoga on tööd toetanud, kõigepealt K. Leichterit, S. Lätti, E. Normanni, V. Pinot, R. Viidaleppa ja E. Tamperet, ning mitmeid muuseumi korrespondente, nagu M. Mäesalut, E. Poomi jt., kes on töö valmimisel tasandanud mõnegi lünga materjalis või kinnitanud siin avaldatud väiteid. Tööleinnustavalt on mõjunud see sõbralik tähelepanu ja asjalik kriitika, mis on osaks saanud juba varem ilmunud köidetele, eriti aga avaldatud materjalide rohke kasutamine nii eesti kui teiste rahvaste heliloojate, muusikateadlaste ja pedagoogide poolt.

H. Tampere.

I

Kalendriliste tähtpäevade ja pidustuste laulud

Eesti regivärsiliste rahvalaulude hulgas moodustasid vahest kõige liigirikkama ja mitmekülgsema rühma nn. tavandilaulud. Need saatsid traditsiooni poolt kindlaksmääratud pidulikke toiminguid, mis, olles seotud mitmesuguste tööde või ettevõtetega, eriti aastaringi tähtpäevade ja perekondlike sündmustega, olid neil puhkudel otse nõutavad. Sageli liitusid tavandid pikemateks või lühemateks tsükliteks, milledel olid ette nähtud enam-vähem kindel tegevus, tegelased, seotud või sidumata kõnes repliigid ja vahel ka tantsulised liikumised. Pulmades kestis seostatud tseremoniaal koguni mitu päeva. Niisuguse sünkreetilise loomingu allikaks olid rahva reaalne elu, tema tööd ja ühiskondlikud suhted, mida oli omakorda vaja organiseerida, mõjutada ja kaunistada. Oma aja tingimustes püüti niisuguseks mõjutamiseks kasutada ka mütoloogilisi jõude, mis olid loodud inimese kujutluses. Ei oleks ometi õige kogu nähtust kanda usundi valdkonda, olgugi et selles algselt leidus palju mütoloogilist ja maagilist. Välja kasvanud inimese igapäevasest elust ja püüetest, näitab suur osa rahva tavandeid ja nendega seotud laule päris selgesti maailma materialistlikku tunnetamist, kuigi see sai olla veel päris stiihilist laadi. Koos rahva kogemuste kasvuga vähenes järk-järgult ka mütoloogiline mõtlemine, paljud loitsimised ja lausumised kadusid, teised muutusid mänguks ja naljaks. Sel kujul elavad edasi veel tänapäevalgi mõned muistsed kombed ja laulud. Kuid pidulike kommete lauludes leidus alati kas või algmetena mitmesuguste sündmuste jutustamist ja meeleolude kujutamist. Võib arvata, et eepilised ja lüürilised žanrid ongi suurelt osalt võrsunud tavandilaulude rüpest, aegade jooksul neist irdunud ja iseseisvaks saanud.

Tavandilaule võib suurtes joontes jagada kahte rühma: 1) kalendriliste ja 2) perekondlike tähtpäevade ning pidustuste laulud. Suur osa töölaulegi (vt. I köide) olid oma iseloomult tavandilised, neist liitusid näit. lõikuse- ja mõned muud sesoonilised laulud otse kalendrilaulude süsteemi. Niisugused kombetalitused ja laulud, mida harrastati aga näiteks lõikust alustades ja lõpetades, ei saanud olla iseseisvad, vaid saatsid viljakoristamistööd, olid sellega otseselt ja tihedalt seotud. Kalendrilised tavandid kitsamas mõttes omasid iseseisva tegevuse kuju, olid suunatud küll saagi ettevalmis-

tamiseks (tulgu see põllust, karjast, käsitööst või muust), kuid neid teostati töödest täiesti sõltumatult või nendega ainult paralleelselt. Teatavail tingimustel võib aga kalendriliste ja perekondlike laulude hulka paigutada ka mõned lüürilised ja lüro-eepilised peolaulud, mis pole küll tavandilise iseloomuga, kuid olid kindlasti seotud mingite sesooniliste või perekondlike kooskäimistega, ainult nendel puhkudel lauldavad. Eesti lauluvarast pakuvad siin head näidet kiigelaulud.

Eesti vana rahvakalender baseerus arvukate põlvkondade tähelepanekuil loodusest, mis olid tähtsad põlluharijale, karjakasvatajale, kalamehele ja metsastajale. Selle tähtpäevad märkisid inimese töid kodus ja väljas, näitasid looduse ja tööde rütmi ning nende omavahelist seost aastaringis. Niisuguse kalendri kujunemine oli väga pikaajaline ning selles toimus aegade jooksul mitmeid muutusi. On tähtpäevi, mille iga võib tagasi lugeda rohkem kui tuhat aastat ning mis oma algse tähenduse on säilitanud võrdlemisi puhtalt. Teiste juures näeme aga silmapaistvaid kirikliku ja hiljem kodanliku kalendri, aga samuti ka naaberrahvaste ajaarvamise mõjusid. Tänapäevale on enamasti tundmatuks jäänud vanemate tähtpäevade eelkristlikud nimetused. Oletada võib, et siia siiski kuuluvad näit. taliharjapäev, karjalaske- ja künnipäev, võib-olla suvisted, talvistepühad (kindlasti aga viimaste skandinaaviapärane nimetus „jõulud") jmt. Väga vanad võivad olla mõned kuude nimed, mis on välja kasvanud looduse tähelepanekuist, töödest ning iidseist uskumustest ja kommetest (lehe-, heina-, lõikuse-, pori- ja talvekuu, ka koolja- ja jõulukuu jt.). Kristlikud pühad (vastlapäev, lihavõtted, nelipühi jt.) ja pühakute nimepäevad (nagu tõnisepäev, pärtlipäev, lauritsapäev, mardipäev) kodunesid küll rahva hulgas, liitusid rahvalike tähtpäevadega, kuid ilma et nad oleksid kohaliku rahvakalendri sisu nimetamisväärselt seganud või selle tähtsust vähendanud.[1] Kui pühakuid, nende pilte ja kujusid austati, siis niivõrd, kuivõrd talupoeg uskus abisse, mida need võisid talle osutada tegelikus elus.[2]

Rahvakalendri aastaajad ei langenud kokku aasta solaarsete perioodidega. Küll arvestati ilmade ennustamisel mõnevõrra pööripäevi (millal päike oli „pesas"), kuid need ei näidanud ometi looduse tegelikke üleminekuid ühest aastaajast teise,

---

[1] Ei tule unustada, et ristiusu kirikupühadki baseeruvad enamasti vanade kesk-ida ja Vahemere-maade rahvaste tähtpäevadel, mis olid esialgu seotud looduse ja inimese igapäevase tööga, kuid said aegade jooksul mitmekordse religioosse ümbermõtestuse osaliseks.

[2] Katoliku usu levitamiseks rahva seas ehitati maal peale kirikute ja kloostrite hulgaliselt ning enamasti rahva vanadele kultusepaikadele mitmesuguste pühakute nimelisi kabeleid, kus rahvas aga jätkas oma majanduslikku edu ja sigivust taotlevate tavandite korraldamist. Sellest kõnelevad palju kaasaegsed kroonikad, protokollid ja muud dokumendid, näit. B. Russowi „Chronica der Provintz Lyfflandt" (1584) (eestikeelses tõlkes: Balthasar Russow, Liivimaa kroonika I—III. Tartu 1920—1921).

ka mitte tähtsamate tööde algust või lõppu. Eesti põllumees jagas tööde seisukohalt oma aasta küll kaheks, kuid pikkuselt ebavõrdseks osaks: suviseks ja talviseks pooleks, mille piiripunktideks olid jüripäev (23. aprill) ja mihklipäev (29. sept.) või nende tähtpäevade lähem ümbrus. Kummaski pooles olid oma alajaotused ja üleminekud, viimastest vahest kõige selgemini piiritletav sügis (mihklist mardini). Kevade mõiste oli rahvakalendris ebamäärasem. Kindlamaks aastaajaks fenoloogilistel alustel (s. t. silmas pidades taime- ja loomariigi ajalist arenemist) kujundati see arvatavasti hilisemal ajal. Olulisemat osa etendasid rahvalikus aastajaotuses niisugused tsüklid, mis põhinesid talupoja tööperioodidel. Tarvastust on kirjutatud: „Tähtsamate päevade järele loeti aega küünlapäevast — jüripäevani, jüripäevast — jaanipäevani, jaanipäevast — mihklepäevani, mihklepäevast — jõuluni ja jõulust — küünlapäevani." (ERA II 138, 164 (51)). Niisugustest aastajaotustest on rohkeid kirjapanekuid, mis üksikasjus võivad olla tublisti erinevadki. Tähtsamate päevade vahed peeti meeles nädalais, näit. kogu talvist poolaastat nii tööde kui loomatoidu seisukohalt jaotades:

Mihklist kuus marti,
mardist kaks kadrisse,
kadrist kuus jõulu,
jõulust kuus küindlapääva,
küindlapäävast kümme kündi.

ERA II 179, 95 < Torma.

Künnipäevast või veelgi sagedamini jüripäevast enam ei loetud edasi talvist ajaarvamist, vaid siis hakkas väliste tööde ja loomade karjatamise nn. „lausaaeg», millel oli oma ajaarvamine.[3]

Tänapäeval rahvusvaheliselt kõige üldisemalt levinud kalendris algab aasta 1. jaanuariga, kümmekond päeva pärast talvist pööripäeva. Alati ja kõikjal pole see olnud nii. Vanem rooma kalender algas näiteks hoopis 1. märtsiga, Venemaal aga oli enne Peeter I reforme uusaasta 1. septembril. Põhjamaade põlluharijad rahvad on juba muistseist aegadest peale aasta vahetuseks lugenud kas lõikustööde lõpetamist või sellele lähedast talve algust, või algsemal kujul kogu perioodi nende vahel.[4] Sama printsiipi leiame ka eesti vanast rahvakalendrist.

[3] Kuigi ajaarvamine pidi inimestel olema peas, ei vähendanud see vajadust nähtava kalendri järele. Enne esimese trükitud kalendri ilmumist (praegustel andmetel 1731. a.) ja hiljemgi kasutati selleks nn. sirvilaudu ehk riime, keppe või lauakesi, millele lõigati märgid nädala- ja tähtpäevade jaoks.

[4] Nagu nähtub soome rahvatraditsioonist, on seal olnud kombeks umb. mihklipäeva paiku või pisut varemgi pidada lõikusega seotud aastaalgusepüha (nn. vuodenalkajaiset). Kuid sama tähendus oli ka nn. kekril ja jakoajal, mille pidamist tunneme oktoobrist või novembri algusest. Vt. K. Vilkuna, Vuotuinen ajantieto. Helsinki 1950, lk. 284 jj. — Keltidel algas uus aasta 1. novembril, germaanlastel varemalt kas 1. oktoobril või 11. novembril, hiljem ka 14. oktoobril (nn. talvepäev). Skandinaavias näikse aastavahetust loetud ka jõuludest.

Aasta vanem, murretes veel harva esinev eestikeelne nimetus „voos" (vrd. soome *vuosi* ja sama tüve rudimenti sõnas *tänavu*) tähendas ja tähendab kohati praegu veel viljasaaki, mida tulebki sõna esialgsemaks tähenduseks pidada.[5] Teiselt poolt on iseloomulik, et inimeste ja loomade eluiga luges vana rahvas talvede järgi. Võib oletada, et aasta vahetus haaras ka vanade eestlaste juures pikema perioodi ning mugandus ilmastiku ja tööde tegeliku seisukorraga. Kuigi vana majandusaasta lõppes välistööde lõpetamisega juba mihklipäeva ümber, algas uus siiski mõne nädala hiljem, kui oli jäänud seljataha porine ja pime vaheaeg, sügis selle otseses mõttes. Talve algust loeti harilikult mardipäevast (10. talvekuu päevast). Vaheaeg oli kas terveni või osaliselt pühendatud surnute mälestamiseks, seepärast nimetatud h i n g e d e a j a k s. Vanemas traditsioonis nimetati tervet oktoobrit hingede- ehk kooljakuuks. Kitsamas mõttes oli hingedeaeg siiski lühem, seda peeti väga erineva pikkusega, küll 9 päeva enne marti, 3—4 nädalat mihkli ja mardi vahel, isegi 4 esmaspäeva, kolmapäeva või neljapäeva nende tähtpäevade vahel jne. Vististi uuema nähtusena oli hingedeaeg paljudes paikades siirdunud ennejõulusele ajale, hingede vastuvõtmine isegi jõuludele, nääripäevale või mõnele muule kesktalvisele pühale. Arvati, et surnud käivad neil päevil kodus omastel võõrsil. Neid võeti vastu kui külalisi ning neile pandi teatavaisse paikadesse toitu, enamasti putru. Hingi koheldi üldse suure lahkuse ja austusega ning paluti neilt abigi mitmesuguseiks ettevõtteiks.

Kuigi põllusaagi kogumine oli mihklipäevaks lõppenud, jätkusid veel rehepeksud, künti maid ja lasti kariloomigi vabalt välja. Mihklist mardini tapeti harilikult ka need loomad, keda ei jäetud ületalve. Tubasedki tööd aga polnud veel täiel määral alanud. Igal juhtumil oli sel perioodil teenijail ja üldse tütarlastel õigus kas kõigil õhtuil või enamasti küll teatavail päevadel oma tööd teha ja koos pidutseda. Niisugune oli tava põhjaranniku „jäguehtutel", Tartumaa „kildsannades" ja „ehasaunades", saarte „ülalistumistel", Peipsi-äärseil „subrikutel" ja muil ü h i s e i l t ö ö õ h t u i l, mida peeti enamasti mihkli- ja mardipäeva vahel, vahest nädalat paar enne ja pärast marti või kuidas oli kombeks, ka jõulude eel, kui need olid omandanud aastavahetuspühade funktsiooni (näit. Setus talsipühi paastu ajal). Tüdrukud käisid koos käsitöid tegemas ja aega viitmas harilikult neljapäeviti või laupäeviti. Kuid samad ajad olid üsna vabad ka ülejäänud külarahval kooskäimiseks, vestlemiseks, mõistatamiseks ja muuks tagasihoidlikuks ajaviiteks.[6] Mulgimaal oli

---

[5] „Aasta" on kontraheeritud vorm „ajast aega".

[6] Vt. R. Viidalepp, Kildsann ja muid endisaegseid külanoorte kooskäimisi. Eesti Keel ja Kirjandus 1941, nr. 1, lk. 47—65. Vt. ka käesoleva teose III köite laulumängude ja tantsuliste laulude sissejuhatust.

veel XX saj. alguses tavaks sellel sügisesel üleminekuperioodil anda vaba aega sulastele palgalina töötlemiseks.

T a l v e a l g u s t ja kujunemist näitavad mitmed rahva tähelepanekud, mis on seotud enamasti novembri- ja detsembrikuu tähtpäevadega, näit. Mart matab, Kadri katab, Andres arutab, Nigulas needib — lumetuleku seisukohalt, või Siiman tulõ tege silla ja Neeklus tulõ neet kinni — maade ja vete külmumise seisukohalt.[7] Mardipäevast võidi seega juba mõnevõrra alustada talviseid töid. Kadripäev oli tavalisesti pehmem aeg, seetõttu teostati selle päeva ümber nüüd juba lauta kinnipandud lammaste sügisest niitmist. Seekordne pügi andis aasta parima villa ning oli pikisilmi oodatud kadripäevale järgnevaks kedruseperioodiks.

Nõnda on tööde ja looduse arenemise seisukohalt päris selge sääraste populaarsete rahvapühade tekkimine ja kujunemine Eestis, nagu seda oli tähtpäevade paarik — m a r d i - j a k a d r i p ä e v.[8] Tähistades talve ja ühes sellega uue majandusaasta algust, oli kummagi päeva kommetes palju sarnast, aastaalgusele iseloomulikku, kuid ka terve rida erinevaid jooni, millede tekkimist ja olemust näitab kujukalt vanasõna: Mart käib üle maa, Kadri üle karja.

Sarnastest joontest, mis antud tähtpäevadele on ka kõige iseloomulikumad, tuleb nimetada kommet mitmeti maskeeritult ja lauldes käia („joosta" ehk „ajada") kummagi päeva eelõhtul naaberperedes, harilikult terves külas või isegi terves kogukonnas õ n n e s o o v i m a s. Mardid ehk mardisandid olid harilikult noormehed, riietatud karuspidi kasukaisse ja mitmesuguseisse muudesse vanadesse hilpudesse. Juhiks ja tseremooniameistriks oli „mardiisa". Mõnes paigas, eriti mandri läänepoolseis piirkondades, kujutasid mardid tervet perekonda. Nende koosseisu kuulus ka „ema" või „noorik" kedervarrega, ülejäänud olid „pojad" ehk lihtsalt „mardid" või „mardilapsed". Kadrisandiks käisid aga rohkem noored tüdrukud, kaunilt ehitud, valgeis riideis, isegi kübarais ja loorides. Juhiks oli siin „kadriema", mõnikord isegi „titt" kaasas, kellele tuli anda hambaraha.

Mardi- ja kadrisantidel olid kummalgi omad laulud (**Aa** ja **b**), kuid sisult ja sõnastuselt üsna sarnased. Lauldi kõigepealt väljas, akna taga, ülistati pererahvast, kurdeti külma („mardi (resp.

---

[7] Simunapäev (28. X), mardipäev (10. XI), kadripäev (25. XI), andresepäev (30. XI) ja nigulapäev (6. XII). — Mõnikord ulatuvad need tähtpäevade loetelud kuni jõuluni.

[8] Vanasõna tunneb täie õigusega isegi kolmikut: Mardipäiv ja mihklipäiv on vennaksed ja katripäiv on neie õde (Jõhvi). — Katoliku ajal peeti mardipäeva 11. novembril Tours'i piiskopi Martinuse surmapäevana. Gallia tähtsaima ristiusustajana arvati Martinus hiljem Prantsusmaa kaitsepühakuks. Tema mälestuspäev aga säilitas ka seal muistsed lõikuspüha kombed. Protestantlikes mais kanti mardipäev hiljem 10. novembrile, Martin Lutheri sünnipäevale. Kadripäev oli Aleksandria naisõpetlase Hypatia mälestuspäev, kes langes kristlaste religioosse fanatismi ohvriks 415. a. Hiljem kuulutati Katariinana kaitsepühakuks.

kadri) küüned külmetavad, varbaad valu ajavad") ning paluti luba sisse tulla. Kui saadi luba, astus mardisantide puhul tuppa teiste eel „isa", võttis kaelkotist teri, külvas neid põrandale ning lausus seejuures õnnistussõnu, näit.: „Küünar kõrt, vaks vart, toll tera! Ahju ette eide õnne, taha tuppa taadi õnne, nurka noore neiu õnne!" Seejärel mardid või kadrid tantsisid, mangusid ande („Kepsi alla kelderisse" jne.) ja kui need viimaks saadud, tänasid lauldes kõiki pereliikmeid, soovisid igale neist kohast isiklikku õnne. Kogu talule soovisid kadrid head karjakasvu, mardid aga head viljasaaki järgmisel aastal:

Kui mart tuleb teise aasta,
teise aasta see ajaga,
mart toob puuda puusa peala,
sälitise selja peala,
vaka varvaste vahela.

Kui marte-kadrisid ei võetud vastu või jätsid annid soovida, võis vahel kuulda ka sajatuslaulu. — Mardi- ja kadrilaulud koosnesid nõnda õieti mitmest eriilmelisest osast, moodustasid teatava tsükli. Tavalisesti oli iga osa vahel muud tegevust, kõnelusi, tantsu jne.

Martidele anti harilikult toiduaineid (liha, leiba, vorste), kadridele aga eriti villu ja linu. Mõnikord öeldi lauluski, et „kadri ei kerja kannikaida", vaid „kerjab kapukaida, nurub linanukkisida". Kui oli küla läbi käidud, koguneti kuhugi tallu, jagati annid või tehti pidu (Lääne-Eestis „mardipulm") ning tarvitati söögid-joogid ühiselt. Mardipidu peeti vahel mõni aeg hiljem, isegi nädalapäevad pärast sandikskäimist. Anti ju linnaseid ja mitmesuguseid tooraineid (liha, tangu jne.), millest tuli enne õlut pruulida ja toite valmistada. — Mardis- ja kadriskäimise peamiseks mõtteks oli pidulikult jagada uudset põllu- ja karjasaaki külakonnaga, ühes sellega taotleda õnne ja tulu järgmiseks aastaks. Kõige selle teenistuses olid lauludki.

Mardis- ja kadriskäimine oli küll väga populaarne komme, seda harrastatakse veel tänapäevalgi, kuid traditsioon polnud ülemaaliselt siiski päris sarnane. Nii käisid Saaremaal ja kohati mandri lääneosadeski varemalt sandid ilma laulmata või ainult ukse taga mõne värsiga sisselaskmist nurudes. Martide peamiseks ettevõtteks oli seejuures katsumine, kas pererahvas on hoolega tööd teinud ja lapsed lugemisi õppinud. Noored poisid ja eriti tüdrukud pidid näitama käsitöid, mida juba sel sügisel oli tehtud. Mardiõhtuks pidi olema tüdrukul juba niipalju lõngavihte kedratud, et sai mardile ümber kaela panna („mardile mauk kaela"). Kesksel kohal oli laste loetamine. Martidele näidati harilikult tõelisi oskusi, kuid loeti ka pilkelaule ja paroodiaid (rohkem vahest küll siis, kui mardid küsisid värsse mõnelt täiskasvanult), näit.

Mardisandid *T. Gehlhaari litograafia*

Mart, lart, labakinnas,
pöhituul, pörsamagu.

(Mustjala.)

Või

Kas on mardikesel muret,
kus ta saab, mis ta sööb?
Ulgub küla uksi kaudu,
kerjab makikannikaid:
„Pai ema, anna mulle makki!"

(Mustjala.)

Kadrid käisid lääne pool sageli üksikult, vitsad käes, „tervistamas". Kõik majalised võeti läbi, löödi igale vitsaga ja sooviti: „Tervist, tervist, tervist!" Mõnikord oli niisugune kadri moondatud haneks, õlgedest tehtud tiibade ja puust nokaga. See hirmutas lapsi, tikkus neid nokkima ja näpistama. Et hani ei teeks lastele kurja, pidid emad talle ande andma. Üldiselt tunduvad loetletud läänepoolsed erijooned suurelt osalt nooremate nähtustena ning on üle kantud vahest jõulu- ja näärikommetest.

Kirde-Eestis esineb kadrisanditamise kõrval või selle asemel (nähtavasti vanema pruugina) noorrahva küla mööda m ä ä g i m a s k ä i m i s t ning nende kostitamist laudas, millel on sarnasust ida-soome ja ingeri kadrikommetega („Kaisan kahjaiset"):

„Kadrinapääv homiku vara jooksivad külalapsed ühest majast tõise maja uksede ette ja kisendasivad: mää, mää, määh! Pererahvas kutsus pärast lapsed lammaste lauta, kus neile pudru süüa anti. Tähendas, et lambad pidivad siis hästi siginema, palju ja hääd villa andma ja mitte haigeks saama.» — H I 4, 714 (7) < Kodavere (1876).

„Kadripäiväl õli enne sie pruuk siin pual, et nuar rahvas müäda külä käisivad, kus neid siis igas talus lehma laudas süädeti. Selle tarvis lahutati tekkid lauda põrandale ja kanneti selle jauks valmistatud toidud tekkide pääle. Ka õlut õli enamiste selle jauks pruulitud. Külälistel enestel õli ka lusikas alati kodond süämä tarvis kaasa võetud. Saivad ühäs talus kõik nied tembud tehtud, siis läksivad jälle kiirest tõise talu tembutamma. Et nüüd igas talus jo lauta süämine valmis pandud õli, kõhud talust talu käijatel ka täis õlid, siis ei kulund näil palju aiga enam igal pual süämisega. Mekkisivad vaid nattukene paremad toitusi, tegivad omad tembud ja läksivad jälle oma tied. Kõik sie tembutamine pidi maja luamadele õnne tuama." — H II 37, 311/2 (26) < Jõhvi (1892).

Nii näeme, et varasemail aegadel on mardis- ja kadriskäimine olnud õieti mitmesugune, mitme tähenduse ja algupäragagi. Maskeeritult hulgakesi andide korjamine on pärit rohkem keskpiirkondadest, kuid hiljem üle maa levinud, kodunenud lõpuks mõnevõrra isegi Setumaal. Teiselt poolt leidub taolist mööda küla käimist siin-seal teistelgi tähtpäevadel. Mulgimaal (eriti Paistus) käidi mardi- ja kadrisantide kõrval valgesse riietatult ka hingedeajal, kujutati kodu külastavaid hingi. Kuid mitmed tunnused näitavad, et säärane komme ja sellega seotud laulukesedki on hilise tekkega, nähtavasti pärit XIX saj. lõpupoolest, kui usk

hingede koduskäimisse hakkas juba kaduma ning ainet naljadeks andma. Sporaadilisi mälestusi sandikskäimise kohta on leitud veel mihkli-, andrese- ja vastlapäevast, üsna laialt aga jõuluja nääriajast. Kõigil neil päevadel on olnud aga kas aasta- või vähemalt aastaajavahetuse funktsioon.

Jõulu- ja nääriajal on maskeeritud mööda küla käimist harrastatud kõigepealt Mulgimaal ja Lääne-Eesti mandril ning saartel, vähemal määral põhjarannikul ja Setumaal, s. t. mitmes perifeerias ja seetõttu nähtavasti ka mitmesugustele väliseeskujudele tuginedes. Mulgimaal ja siit edasi mõnevõrra Kesk-Eesti suunas käisid jõulusandid nagu mardis ja kadris, enam-vähem samade kommete ja lauludega. Kuid leidub ka spetsiaalsemat laadi laule (**Ac**), milles jutustatakse pühade (mis ongi enamasti jõulude sünonüümiks, vrd. vene святки) ootamisest, katsest neid paeltega kinni pidada, kurdetakse nende lahkumise üle ning lauldakse isegi legendi Jeesuse sõidust maa peale jõulu ajal oma viie „hiiru" ja kuue „kurekarvalise" hobusega. Ta sõidab „püha risti hoone" (s. t. kiriku) juurde, palub hobustele heinu ja kaeru, enesele süüa ja juua, kuid kõik tema soovid lükatakse tagasi mitmesuguste ettekäänetega — ja nii peab Jeesus surema „Maarija majasse, püha risti hooneesse" (vrd. nr. 22). Laul esindab äärmiselt väheseid katoliku ajast pärinevaid regivärsilisi legende. Rohkem on sääraseid laule säilinud Setus. Oma hoiakult on nad silmapaistvalt kiriku- ja feodalismivastased.

Ka Soomes leidub mõni legend, eriti „Tehvanuse lugu", mis kuulub samasse rahvalikku Messiaadi-tsüklisse, lauldud jõulusantide, nn. tabaniajajate poolt, kes teisel pühal (26. XII) juhatasid sisse lõbutsemisaja kogu jõuluks selle laiemas mõttes ja isegi terveks kesktalviseks perioodiks. Tabaniajamise nõrku järellaineid ja laulufragmente leiame siinpool lahte Kuusalu rannikul ja naaberkihelkondadeski. Nii jutustatakse Kuusalust: „„Tabaniajajad" on ennevanast käinud jõulu teisel pühal perest peresse, lähkrid seljas, õlut ajamas (kerjamas), nagu hiljemal ajal ja osalt veel mõnes kõrvalises kohas praegugi mardipäeva lauba õhtu mardisandid liha, leiba, kapsaid ja kartulid käivad kerjamas [- - -]" — H IV 7, 499/501 (1) — (1896).

Mulgimaa jõulusantide käimine liitub aga otseselt väga sarnase ja populaarse läti ja leedu kombega ning nende kaudu vene jt. idaeuroopa rahvaste koljada-traditsiooniga. Läti noored käisid maskeeritult mööda küla õnne soovimas ning ande kogumas harilikult jõuluajal või ka vastlapäeval ning näitlesid seejuures mustlasi, juute, karutantsitajaid, veiderdajaid jne.[9] Peale inimeste kujutati maskide ja muude rekvisiitide abil ka loomi (karu, sokk, kurg), isegi mütoloogilisi olendeid (surm, nn. odrahundid jne.). Võib-olla kõige üldisem nimetus niisugusel käimisel on kekatās (= rahvahulk, summ), Kuid üsna populaarsed on ka nimetused budēļi (algne tähendus timukad, kohtuotsuste täideviijad — ka budēļid käisid mõnes paigas vitstega „tervistamas"), čigāni (= mustlased), nūjinieki (lapulised), Latgales kaladnieki (= koljaadatajad) jt. Repertuaaris oli rohkesti nelikvärsse, mida lauldi üksikult ja põimi-

kuina juba teel ja ukse taga. Toas tervitati lauludega pererahvast, paluti toitu ja riideid, tänati andide eest. Põhiteemad olid niisiis needsamad mis eesti mardi- ja kadrilauludes. Kuid läti „budēļ'ite" ja pererahva vahel arenes mõnikord ka vastastikust laulmist („apdziedāšana") nagu pulmades, milles mõlemad pooled leidsid oma osa.

Samasugused olid oma iseloomult ka teiste idaeuroopa rahvaste jõulu- ja nääriaegsed koljadakombed ja -laulud[10]. Põhiosadeks olid ikka maskeeritult ja lauldes küla mööda käimine, ka moondamine loomadeks (eriti sokuks), andide püüdmine, terade puistamine põrandale, isegi asjade rikkumine talus, kus koljaadatajaid võeti vaenulikult vastu. Vene koljadalaulud (koljadkad) olid peamiselt maagilist laadi lausumised, kuid üsna suur oli ka ülistus- ja pilkelaulude osatähtsus. Kristlikud motiivid, kus neid esines, kuulusid ilmselt väga hilistesse kihtidesse. — Täiesti venepärane ja mäletatavasti üsna hilisel ajal on venelastelt üle võetud setu „krõstoslaavitajate", enamasti laste laternatega küla mööda käimine „talsipüha" ööl või varahommikul. Sel puhul lauldud tervituslaulud on täiesti kirikliku sisuga ning õieti vene keeli esitatudki.

Lääne-Eesti „jõulu- ja näärisokud", samuti „jõulu- ja nääripoisid" ei ole õieti midagi lisanud eesti tavandilisele regivärsile, kuigi need on eriti saartel üsna vanad nähtused, kahtlemata vanemad kui mardi- ja kadrisandid samas paigas. Kuid tuleb arvata, et jõulud kujunesid Saaremaal, Muhus ja Hiiumaal alles XIX sajandil nii silmapaistvaiks pühadeks nagu neid meie rahvaluulekogude põhjal tunneme. Jõuluks tulid kodudesse tagasi arvukad meeshinged, kes olid suve veetnud laevadel või suurel maal tööd otsinud. Külakonna kollektiivsem eluviis ning tavakohane tihe omavaheline suhtlemine lõid soodsa aluse meeste kooskäimiseks, uudseõlle maitsmiseks ning vestlemiseks kõigest sellest, mida oli laias maailmas nähtud. Oli ka kombeks, kui leidus lauluseppi, luua igaks jõuluks mingi uus laul, mida kandsid poisid ette mööda küla käies. Laulu ainet saadi mitmesuguseist põnevaist sündmustest külaelus ja suviseil rännakuil. Niisugused laulud algasid XIX ja XX sajandi vemmalvärssides harilikult šabloonilise sissejuhatusega:

Sest aast kui teised jõulud läind,
on meie silm ka mõnda näind . . .

---

[9] Vastlapäeval leidus niisugust käimist peamiselt Kuramaa lätlaste ja liivlaste juures. „Vastlapäeva õhtul lähevad tüdrukud külla kanu (~kooke) ajama, et nad saaksid küla perenaiste käest kooke süüa ja herneid süüa. Siis nad laulavad ukse taga: „Laske meid sisse, meie jalad külmetavad [- - -]." — O. Loorits, Volkslieder der Liven. Tartu 1936, lk. 201. — Mardi- ja kadrisante käis Lätis harvem. Enamik teateid on eestlaste lähikonnast ja samuti end. liivlaste aladelt Vidzemes. Mardisante kutsutakse „mardilasteks", nagu paiguti Eestiski.

[10] Terminid „koljada", „koljadovanije", „koljadka" jt. tulevad ladina sõnast calendae, millega rooma kalendris tähistati kuu alguspäeva. Eriline tähtsus oli jaanuari kalendadel, iseäranis pärast seda, kui Julius Caesari kalendrireformiga 46. a. e. m. a. langes sellele uus-aasta. Calendae Ianuariae segunes rahvalike kesktalvepühadega, mis ms. slaavi rahvaste juures olid väga populaarsed. Koljada, st. komme jõulu- ja kohati ka näärisandis käia oli eriti arenenud venelaste, ukrainlaste, bulgaarlaste ja rumeenlaste juures.

Ükskord aastas on meil jõulud,
peretaadid teevad õlut.
Jne.

Regivärssidest sobis jõulupruuki kõigepealt teomehe- ja sulaselaul, maskuliinne armastuslaul, õlle- ja hooplemislaul, huumor ja satiir. Tavandilaulude hulka võib kuidagiviisi lugeda ainult mõnede algriimide ja parallelismialgmetega, muidu sidumata kõnes lausutud tervitusi ja õnnesoove, näit.

„Nääripoiss tuli uue aasta ööse või omiku tuba, akkas lugema:

Tere omikust nääri!
Seale seitse põrsast,
kanale kaheksa poega,
lehmale vasikatall."
Jne.

ERA II 158, 429 (14) < Mustjala (1937).

Kuidas toimus saartel jõuluaegne „küla kouda keimine"? Nagu näitavad kirjeldused läinud sajandi lõpust, käinud tol ajal jõulu- ja näärihommikul veel väiksed poisid õnne soovimas. Varem olnud lugu teissugune. „Üksvahe oli see jõulo homikone ümberhulkumine väga suur. Siis käisid täiskasvanud mehed ühest perest teise, mis nüüd ka nenda sama tehjakse, aga mitte enam homiko. Endisel ajal, kui alles vana mõisateenistus oii, siis käisid teomehed, need said sis tütrukute käest sukapaelo ja mõned ka kindud, tubakakottisi. — Iga neio andis siis ikka selle poisile, kellele ta ennast soovis." (H II 18, 538 < Valjala (1889)). Hiiumaal ja mõnes paigas mujalgi, rohkem küll rootslaste naabruses tehti sel puhul ka jõulusokku ehk -pukka (vrd. rannarootsi jölbukken, soome joulupukki). Kuid hiljem kandus see üle ka näärióóle ning levis näärisoku nime all eriti laialt Saaremaal ja Pärnu-Lihula vahemail. Näärisokku tegid noored mehed, kes näärióól juba kella 12 alates käisid pere-perelt õnne soovimas ja uut aastanumbrit seinale või uksele kirjutamas. Üks käijaist moondati sokuks: pea oli tehtud harilikult puust, sarvede ja linast habemega, kinnitatud roika külge, mille teises otsas vihast saba, üle võeti karuspidi kasukas. Sokk puksis majalisi, siputas sabaga vett ning tegi muid vigureid. Mõnikord oli sokke rohkemgi, siis pandi üks noormees nende karjaseks. Näärisokkudele (nii nimetati ka soku kaaslasi) anti pähkleid, kindaid ja muid vähemaid kootud esemeid, pakuti muidugi ka õlut. Samalaadi käimist tuli ette kurgede ja hanedega.

Õieti algas meeste mööda küla käimine juba toomapäeval (21. XII) ning lõppes nuudipäevaga (7. I) — ja nii pikad olid rahvalikud jõulud. Toomapäeval käidi värsket õlut maitsmas ja omapoolset „lautist" viimas. „Toomastel" olid käes toobripuud, justkui tahaksid aidata naabreid veetassimisel. „Nuudid" aga käisid õlest nuutidega õlleankrute punne välja pühkimas. Saarte neiud liikusid jõulu teisel ja kolmandal pühal, ka kolmekuninga-

päeval samuti küla mööda, kõigis peredes, kuid mitte õnne soovimas ega ande saamas, vaid lihtsalt mängimas.

Jälgides jõulutraditsioonide levikut ning motiivide arenemist selgub, et sellel aastaajal, talvise pööripäeva paiku, võis olla juba vanade eesti hõimude juures mingi suuremalt või vähemalt peetud tähtpäev, mis näitas kesktalve algust, kuid omas veel mitmeid lõikuspüha joonigi, mis olid ühenduses võib-olla rehtede lõpetamisega (põhkude sissetoomine ja lakke pildumine, kombed nn. hiirevihuga jne.). Üldse märkisid need talvised pühad rohkem meeste tööde vahetust. Siitpeale algas mitmenädalane pühadeta periood, mis oli täidetud ränga tööga. Soome vanasõna viitab sellele nõnda: „Loppiaisesta alkavat härkäviikot ja läpileivät (kolmekuningast algavad härjanädalad ja auguga leivad)." Meestel tulid metsatööd, veod ja voorid, ka kibedad noodaveod. Kuid naiste töögi koondus nüüd peaaegu täiesti voki taha. Laut nõudis ka oma osa hoolt, eriti noore karja näol. Kollektiivsed tööõhtud kas lakkasid või, vahest sagedamini, said piiratuma kuju, mõnes paigas isegi eri otstarbe (vrd. setu istjatsi)[11]. Seepärast on mõistetav eriline lõbu ja mängude harrastamine, ka noormeeste jõu ja osavuse näitamine, mis oli iseloomulikuks jooneks eesti jõuludele, välja arvatud mõned piirkonnad, kus sellele ajale oli suuremal määral üle kantud hingedeaja uskumusi ja kombeid.[12]

Suurem osa jõulukommetest kodunes Eestis siiski hilisemal ajal. Eriti tunduv oli seejuures Skandinaavia panus. Vanade põhjagermaani hõimude juures peeti talvist pööripäeva, jõule, eriti pidulikult ja tõenäoliselt juba iidsetest aegadest peale aastavahetuspühana.[13] Selles tähenduses püsisid need Rootsis ja Soomes ametlikult veel XVI s. Võõraste sissetungimine meie maale tutvustas jõule laiemas ulatuses ka Eestis, eriti pärast Eesti ranniku ja saarte tunduvat koloniseerimist XIII—XV sajandil rootsi talupoegade poolt. Järk-järgult levides ristusid rootsi jõulukombed genuiinsete talviste pühade, samuti mõnede lätlaste ja venelastega ühiste aastavahetuse ja hingedeaja kommetega ning said aegade jooksul juurde rikkalikult uusigi rahvusvahelisi elemente, näit. XIX sajandist alates jõulukuuse, veel käesoleval sajandil jõuluvana jms. Võib-olla XVII sajandist alates võttis aga suure osa jõulukombeid üle uus-aasta ehk nn. nääripäev (ka

---

[11] Talsipühi ja maaslenitsa vahe, nn. lihasöögiaeg, oli Setus üldse lõbusam kui mujal Eestis, sest nii enne kui pärast olid pikad paastud, mis surusid noortes inimestes alla nende loomulikku lõbutsemistungi.

[12] Vt. lähemalt III kõites laulumängude ja tantsuliste laulude sissejuhatusest.

[13] Pühade nimetust rootsi ja norra keeles — jul — on püütud tuletada vanemast vormist hjul (= ratas) või anglosaksi sõna géol (= rõõm, nali) abil. Igatahes pärineb sellest tüvest peale eesti-soome jõulu (resp. joulu) ka soome juhla (= püha, pidu, Karjalas eriti sügisese kekri ja Lõuna-Põhjamaal jõulu tähenduses).

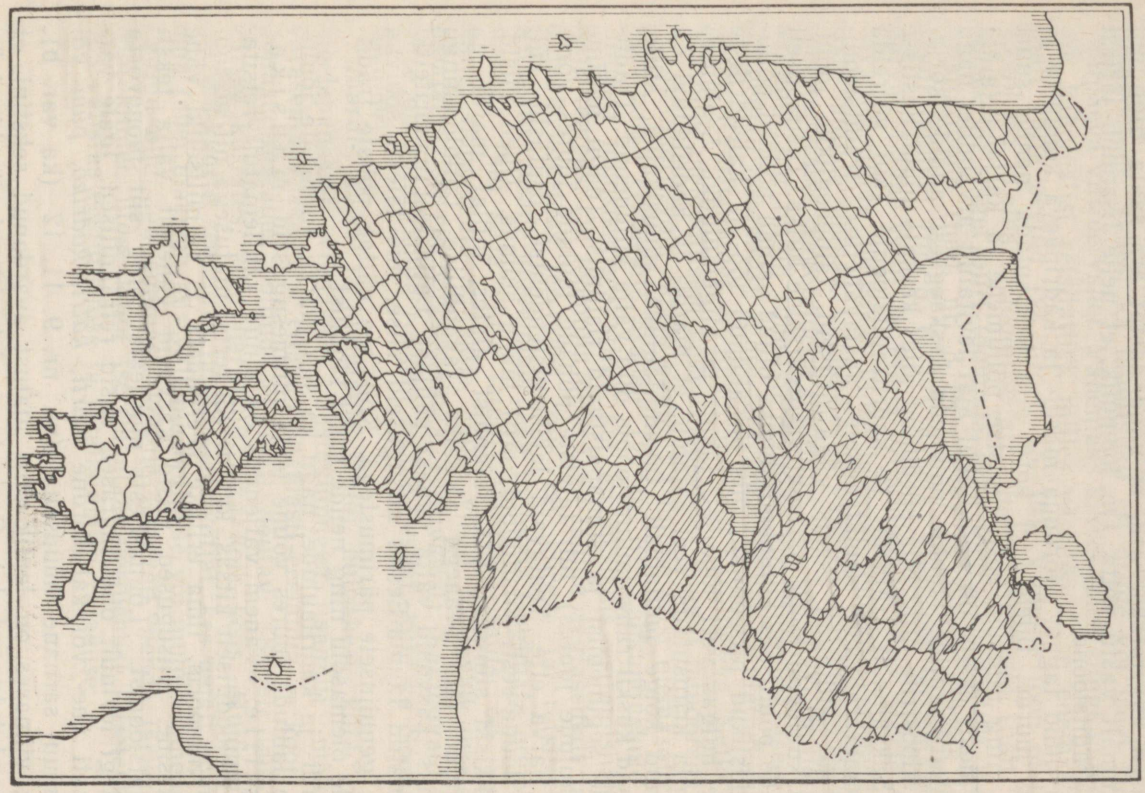

Mardi- ja kadriviiside levik

-refräänilised -refräänitud

uueks jõuluks nimetatud) oma eelõhtuga, algul eriti niisuguseid kombeid, mis sisaldasid õnnesoovimisi ja ennustamisi. See protsess areneb edasi veel tänapäeval nõukogude ühiskonnas, millal kõik ajaloo vaekausil väärtuslikuks osutunud talviste pühade pärimused kasutatakse ära, et vana aastat ära saata ning uut pidulikumalt vastu võtta. On loomulik, et neile lisandub järjest uusigi traditsioone.

Kui nüüd tagasi pöörduda mardi- ja kadripäeva kommete ja laulude juurde, tuleb veel kord alla kriipsutada nende suurt vanust ning tähtsust eesti muistse põllumehe ja karjakasvataja elus. Täiesti ekslik oli kodanlikul ajal levitatud arvamine, nagu võiks mardisantide komme põlvneda keskaegsest andide korjamisest kloostrile ning olla siirdunud alles keskaja lõpul Eestisse Loode-Saksamaalt. Mardi- ja kadritraditsioonid (kui võrrelda neid naaberrahvaste samalaadsete aastavahetuse traditsioonidega) on säilitanud Eestis väga ürgseid, talupoeglikke jooni. Laulud kuuluvad kõige paremate regivärsside hulka. Tõenäoliselt on nende põhiliseks kujunemiskohaks olnud samad põlised põllumajanduslikud piirkonnad, mis on andnud töö- ja kalendriliste laulude hulgas veel lõikuse-, jaani- ja kiigelauludki. Seejuures tuleb alla kriipsutada veel asjaolu, et mardi- ja kadrilaulud on säilitanud kõige puhtamalt tavandilaulude muusikalisi stiile, nagu nad kuskil rahvalaulurajoonis olid välja kujunenud. Traditsioonide segunemisi ja silmapaistvaid ristumisi (nagu nägime lõikuslaulude juures) tuli talviste pühade laulude juures võrdlemisi harva ette. Teatavaid laienemistendentse osutasid küll mõned lõuna-eesti viisitüübid, eriti lääne suunas. Uued viisid, mis tekkisid siin-seal XIX sajandist alates, millal mardi- ja kadrilaulud jäid peaaegu ainsaks tavandilise laululoomingu kandjaiks, kasvasid välja vanast põhjast. Lätlastest naabriteltki on laenatud Lõuna-Eestis niisuguseid viise, mis täiesti sobivad omade, genuiinsete pärimustega. Kõik see näitab põliste traditsioonide olemasolu ning nende suurt kindlust.

Mardi- ja kadrilaulude, nagu ka siia juurde kuuluvate jõulusantide laulude juures võime leida mitmesuguseid *muusikalisi stiile*. Vanem väljendus on olnud kahtlematult retsitatiivne, meloodiliselt kitsas, kvardi või tertsi ulatusega nii mažooris kui minooris, ilma eriliste keerdudeta ja rütmiliseltki vähe mitmekesine. Niisugused viisid kasvasid vahetult välja teksti deklamatsioonist. Lõuna-Eesti murdealal ning siit mõnevõrra laiemalegi levinult olid säärased viisid refrääniliseid. Igale värsile lisati ühe- või kahekordne *marti*, *katri*, *kadriko*, *pühi* või mõni muu sarnane hüüdsõna (vt. nr. 9, 11, 12 (ka var. b), 18—22; viimases on laulik viisi ulatust avardanud sekstini, et hüüet veelgi tugevdada). Samast vormist pidasid siin kinni ka uuemad, juba ilmselt laululise iseloomuga viisid (nagu nr. 10, 12 var. a, 13, 14), millest mõned pärinevad läti liigo-laulude repertuaarist (vt. nr. 10). Enamasti olid need ainult mardi- ja

kadrilauludele kuuluvad viisid, mida ei kasutatud teiste laulurühmade juures.

Samasuguseid vahekordi näeme ka põhjapoolseis piirkondades, kuigi muusikalises väljenduses on rohkem mitmekesisust eri maakohtade, vahest ka laulutsükli eri osade või isegi kummagi tähtpäeva viiside vahel. Vanemaks kihiks tuleb siingi lugeda ühe- või kaherealist retsitatiivi, milles värsilõpud on enamasti pikemalt välja peetud (vt. nr. 1, 15, 16). Viimane joon elab edasi mõnikord laiema meloodilise arendusega viisideski (näit. nr. 2). Raske on selget piiri tõmmata ilma lõpp-pikendusteta 2-realiste retsitatiivide (näit. nr. 3 BC ja 4) ja samas vormis lüürilist laadi laulude (nr. 5, 6, 17) vahele. Viimased on omased eriti Järva-, Lääne-Viru- ja Põhja-Viljandimaale, kus näeme töö- ja tavandilaulude muusikas üldse tugevat tendentsi areneda lüürilisteks laulude suunas. Lääne-Eestis valitseb mardilauludes paiguti meestepäraste maneeridega laululine stiil (nr. 7, 8), mille hoogus esitamislaad tingib rõhuliste toonide kinnipidamist, isegi nende kõrgemalt haaramist, üldse teravamaid rõhke ja ulatuslikke viisikäike. Kadrilauludes on niisugune stiil haruldasem. Neile on iseloomulik meloodilisem kude, mõnevõrra koguni minoorsus.

Mõnikord võib tähele panna ka mitme viisi olemasolu vastavalt tsükli erinevaile osadele (vt. nr. 3). Lahkuminekuid esineb niihästi muusikalises stiilis kui ka üksikuis esitamisnähtustes, näit. tempos. On loomulik ukse taga laulda aeglasemalt ja paluvamalt kui toas teretades, mis on kiirem ja retsitatiivsem. Rituaalne terade külvamine peab toimuma tingimata pühalikuma tooniga (kui seda üldse lauldi). Martide tants oli varemalt mingi hüppetants $^3/_4$-taktis, mille viisid tuletavad meelde kas labajalavalssi või polkamasurkat (viruvalssi). Lauldavaid tantsuviise on leitud kõige rohkem Lääne-Eestist, kuid ka Soome lahe rannikult.

Mardi-, kadri- ja jõululaule lauldi hulgakesi, kuid arvukad tähelepanekud viimaseist aastakümneist, samuti mälestused varasemaist aegadest eitavad enamasti eeslaulja ja koori vaheldumist. Igatahes polnud see alati nõutav. Sageli lauldi küll värsse korrates, kuid harilikult ikka kõik koos. Muidugi pidid mardid-kadrid seejuures jälgima eestvõtjat, kes omalt poolt pani oma tahet maksma kas valjema laulmise või muude vahenditega. Laulud olid aga enamasti kõigile tuttavad, nende järjekord ja koht kindel, üldse kogu tseremoniaal võrdlemisi kiiretempoline, mis välistas eestütlemise ja järellaulmise vajaduse.

*

Jõuludega alanud kesktalvine periood lõppes veebruaris. Kõige silmapaistvam tähtpäev oli sel puhul eesti rahvakalendris v a s t l a p ä e v ehk l i h a h e i d e. Kiriklikus pruugis hakkas järgneval päeval (tuhapäeval) suur paast, mis kestis ligi 7 näda-

lat, kuni lihavõtteni. Sõltudes viimasest võis vastlapäev liikuda üsna laias ulatuses (10. veebruarist kuni 9. märtsini). Püsiv oli ainult nädalapäev, nimelt teisipäev. Eriti silmapaistvalt on pühitsetud vastlapäeva Lääne-Euroopas, kus sel ajal korraldatakse pidulikke karnevale, lõbutsetakse maskeeritult, etendatakse sellekohaseid näidendeid jne. (vrd. ka lätlaste „ķekatās"). Lõbutsedes veedeti sellele vastavat võinädalat ka venelaste juures. Algselt kuulusid niisugused paljude rahvaste juures tuntud karnevalid ja pidustused siiski muistsete kevadpühade, vähemalt talve ärasaatmispühade traditsiooni, neis elasid edasi ka muistse rooma uusaasta (1. III) pärimused.

Eesti vastlakommetest on püütud leida katoliku aja mälestusi. Siia on loetud näit. sealiha, eriti seajalgade söömist kui üht kesksemat kommet. Tegelikult pärineb see rahva muistsest põllumajanduskalendrist. Vastlapäev on küll enda ümber koondanud palju erineva tähendusega ja erinevaist ajajärkudest pärinevaid kombeid, uskumusi ja endeid, kuid lähem tutvumine nendega näitab, et see on ennekõike naiste töö ja tegevusega seotud tähtpäev. Peaaegu kõik, mida sel päeval tehakse või jäetakse tegemata, puudutab naiste käsitöid ja nendega seotud tooraineid (lina, kanep, vill), edasi karja- ja aedviljakasvatust (herned, oad), mis kuulusid naiste tegevusalasse. Tööde osas oli reegliks, et kedrused pidid vastlaks lõpule jõudma (kui selleks tähtpäevaks polnud juba küünlapäev). Päevade pikenedes algas kangaste kudumine, mis nõudis rohkem valgust. Jüripäevaks pidid kangadki olema kootud, linased isegi lumel pleegitatud. Seetõttu on mõistetav, et vastlapäevaga lõppesid juba täielikult ühised tööõhtud (mängutoad, istjatsed, ülalistumised jt.), kui neid veel peeti. Vastlapäeva loeti ka metsatööde ja vooriskäimiste lõpuks. On ütlusi, et vastlapäevast pidi regi kõrvale „heidetama".

Vastlakombed on kõige sagedamini seotud linakasvatusega. Sellele viitab juba käsk, et naised soeksid hoolega juukseid — nõnda kasvaksid linad pikad ja valged. Hiljem on kommet seotud rohkem juustekasvu edendamisega. Veelgi enam on head linaõnne taotletud liulaskmisega vastlapäeva õhtul. Toome kirjelduse vastlapäeva pidamisest, mis näitab liulaskmise suurt osatähtsust sel päeval:

„Meie esivanematel oli see viis (pruuk), et nemad vastlaõhtu uasuppi ja seajalgu tahtsivad süia. Selle eest kanti kõvaste hoolt, et kui mitte omal ube ei olnud, siis otsiti neid teise käest, aga uasuppi imustas vastlaõhtu igaüks. Ka seajalgu ei söönud keegi enne kui vastlaõhtu. Oli nüid uasupp söödud ja seajalad, siis korjati kondid kokko ega antud kunagi vastlakonta koera kätte, vaid karjapoiss pidi neid seitsmevakase kotiga tualae peale viima, siis kasvada siad hästi suured ja sigida hästi. Oli kondid lakas, siis tahtis igaüks liugu lasta, mitte üksi mehed, vaid ka naised ja tüdrukud tahtsid liugu lasta. Oli jäätus ligidal,

siis mindi sinna. Kui seda ei olnud, siis tehti seda lumeange otsas. Viidi kelk ehk regi ange otsa ja lasti, kui peale istuti, ange otsast alla. Kui juhtus, et angesõitjaid paljo oli ja keik rege ega kelku ei saanud, võtsid tüdrukud pesukurika, istusid selle peale ja lasksid angest alla ilma sellest oolimatta, kui mõnikord kare lumi neil persed punaseks tegi. Mida kaugemalle nüid neist keegi oma sõiduga ange otsast jõudis alla lasta, seda pikemad linad pidivad sel tuleval suvel kasuma. Oli siis liulaskmise himu otsas, siis mindi kõrtsi ja joodi õllemärjukest rohkesti, siis pidada linade kasvamise aeg hästi vihma sadama. Aga kui nad seajalgu sõivad, ei tohtinud keegi söögi ajal juua. Siis pidada suvel töö juures alati juua tahtma ja kangesti janutama. Selle eest oidis igaüks, et ta vastlaõhtu söögi ajal ei joonud." — H I 2, 251/2 < Põltsamaa (1889).

Liueldi niisiis kelkudega, regedega ja kuidas keegi sai. Mõnes paigas tehti linaluudest tuld ning sõideti isegi läbi tule. Liulaskmiseks kutsuti ka hobustel vastlasõitu. Liugumist saatsid kõikjal maagilised hüüded: „Linaliugu, pikka kiudu!" jms. Ülemaaliselt tunti nende kõrval ka lühikesi v a s t l a l a u l u k e s i (**Ad** nr. 23—29), milles arendati mõnevõrra edasi sama soovi (linad nii pikaks kui liutee, nii valgeks kui lumi liumäel) ning lisati vahel juurde sajatusigi neile, kes ei tulnud liugu laskma. Mõnes laulus sajatati ka mõisniku ja papi lina. Niisuguseid motiive koondati mõnikord tsükliteks, kujundati üsna pikki laule.

Liulauludel puudusid omaette viisid. Kasutati kas üldisi tavandi-, välis- või ka mängulaulude viise. Seetõttu lõppesid Põhja-Eestis vastlalaulude muusikalised fraasid harilikult venitatud toonidega, Lõuna-Eestis *liuge-lauge* refräänidega. Taga-Pärnumaal lauldi vastlalaule nn. kaskemineku viisidega (refr. *kaske*). Kitsal alal Kagu-Eestis (Harglas, Karulas, mõnevõrra ka Urvastes ja Rõuges) lasti liugu mitte lihaheitel, vaid jõuluajal. Komme liitus õieti jõulumängudega (hobusemäng, linnamäng jt.), mistõttu liulauludeski kasutati jõulumängude viise ja neile omast refrääni (*ol'lule, õl'lule* jne.).

Vastlakommetest olid mõned kitsama levimisalaga, mistõttu võivad ette tulla ka mõned lokaalsed erinevused lauluvaras. XVII sajandi lõpul ja mõnel määral hiljemgi on Saaremaal ja mandri lääneosades (eriti Pärnu ja Lihula vahemail) konstateeritud omapärast „metsiku" (ka maakuninga või tooruse) tegemist. Mängutubades valmistati õlest nukk, mis siis pillimängu ja tantsu saatel enamasti vastlapäeval oma küla karjamaale või võõra küla maale viidi. Vastavalt sellele oli kogu protseduuri tähenduski: „metsik" pidi suve jooksul kas karja kaitsma või kõik õnnetused omast külast eemale viima. 1680. aastal, uurides üht metsikutegemise juhtumit, on Pärnu rae komisjon kirja pannud Lemmetsa külast Lauri Andrese naiselt Maarjalt metsikuviimise laulugi:

Hölline Mötza öllada,
Metzike Mötza minneda,
Sarra usze satada.[14]

Lihula lähemas ümbruskonnas mäletatakse veel praegu taolist vana kommet, et õlest ja riideräbalaist tehtud inimkuju või muu ese, nn. kada, viidud teise „saksa" maa peale. Kadaajajad on käinud lauldes ja keppidega kada pekstes selle järel. Laul oli lühike, kohandatud nende paiganimedega, kuhu kada aeti, näit:

Lähme kada ajamaie!
Ajame kaja Puantsi maile,
Puantsi maile, Puantsi puile,
Puantsi äile einamaile,
paremile põllusmaile,
kopsime Louri lõuka peale,
Pajumardi pae otsa peale,
Sepamardi seina nurga peale.

H II 2, 369 (494) < Karuse (1889).

Välistest lauludest olgu nimetatud veel Sõrve kalurite tursalaulu (mis esineb ka liivlaste kevadpühade traditsioonis):

„Vastlapäeval laulnud kalurid mererannas mägede peal ikka:

Tursad aga tulgu meite merde,
muda aga mingu muude mutsu!

Ja veel:

Tule aga, tule, tursukene,
mere põhja põrsukene,
uju aga uju, halli poissi,
hakka meite õnge otsa!

Siis saadud suvel palju turski." — E 63415/6 (6) < Jämaja (1929).

Siin-seal mainitakse veel paelapunujate ja vastlasantide laule. Kõigi nende, samuti kui tursa-, kada- ja metsikulaulu viisid on siiani tundmatud.[15]

Üsna tunduvaid erijooni näeme setu võinädala ehk maaslenitsa (< vn. масленица) juures. See algas 8 nädalat enne lihavõtteid ning kestis terve nädala. Kombestik oli tublisti venepärane ning sisaldas ilmseid talve ärasaatmistseremoo-

[14] H. Laakmann — W. Anderson, Ein neues Dokument über den estnischen Metsik-Kultus aus dem Jahre 1680. Tartu 1934, lk. 5. — Laulu võiks tänapäeva keeles lugeda: Õlgne metsa õletada (= saata), metsik metsa minetada, sarapuusse (= sarapikku) saata.

[15] „Tule, tursakene" tuleb Saaremaal ja Muhus laiemaltki ette kalurite loitsuna, mida on lausutud õngele minnes, või ka kalurilauluna (vt. I kõide G nr. 1), esitatud siis hariliku meestelaulu viisiga.

niaid. Viimast maaslenitsa päeva, pühapäeva, peeti eriti pidulikult, mindi kuhugi mäele või tänavale kul'atama ja laulma. Liulaskmist esines seejuures harvemini. Mingi õlgkuju põletamist seejuures, nagu oli kombeks venelastel, ei tunne setu traditsioon. Nn. mäelaulud algasid harilikult kutsega tulla laulma ja mängima („Tulõ', sõsar, mäe pääle!"), sest seekordsed mängud on lume peal, mitte talutares. Kes ei tule mäele, sel kuivagu linad kursti, mädanegu paklad määtsa. Järgneb harilikult laulu ülistus, kuid ühes sellega kurva tuleviku kujutamine. „Eessu" on kirjad kirjutanud, papid on teada andnud, et tuleb pikk paast (seitsmeks nädalaks, viieks veejoosenguks, kuueks maakuivanguks), millal peab suud sulgema, ehted peitma keldrisse kivi alla. Ainult salaja võib veel karja talitades laulda. Niisugused maaslenitsa ärasaatmislaulud sisaldavad siis peale omapäraste motiivide ka mitmeid üldeestilisi jooni. Teatava vaheastme moodustavad Lutsi maarahva liulaulud (nr. 29), milles linaliu kõrval kõneldakse veel tundmatust tulevikust (nõnda lõpevad ka Kagu-Eestis paljud muud pühadelaulud). Petseri ümbruskonna venelastelgi valitsevad maaslenitsa ärasaatmisel tuld tehes kurvavõitu laulud, kuna vene traditsioon muidu näitab rohkem pilkelist suhtumist lahkuvale talvele. Setu „mäe-ääled" kuuluvad muusikaliselt küll kul'atamislaulude rühma, kuid on tunduvalt eleegilise kallakuga (vt. nr. 31, 32).

Maaslenitsa lõbustuste hulka kuulus ka „hobõsõga kul'atamine" — lõbusõit mööda küla, kõrtsi juurde ja teistesse küladesse. Komme pärineb kahtlemata venelastelt, kuid on uuemal ajal levinud mõnevõrra kaugemalegi eesti aladele. Niisugustel puhkudel lauldi hoogsaid peolaule, kiideti hobust ja toredat sõitu. „Ääled" valiti samuti hoogsate praasnikuviiside hulgast (vt. nr. 30). Kõrtside juures mängiti, tüdrukud jooksid „pööra" ja kargasid „handa".[16]

Maaslenitsanädala teistest päevadest oli Setus suurema tähtsusega veel neljapäev, nn. ulasõpäiv, millal noorsugu käis ka väljas kul'atamas. Paljudes külakondades peeti sel päeval naistepüha, nn. p a a b a p r a a s n i k u t (vn. бабий праздник). Kohati oli selleks ka mõni teine tähtpäev, näit. suure paastu keskmise nädala kolmapäev.[17] Osa võtsid ühe küla abielus naised. Varemalt oli praasnikule tulek kõigile naistele otse kohustuslik. Pidu peeti igal aastal eri peres. Uuemal ajal on kogunetud kuhugi ruumikamasse tallu, võimalikult lesknaise juurde või lastetusse perekonda, et vältida kokkupuutumist meeste ja lastega. Toimetati mitmesuguseid sigivust taotlevaid kombeid, noorikute „pühitsemist" jne., mis olid salajased. Mehed, kes sel päeval sattusid pidutsevate naiste ette, võeti kinni, neid ahistati mitmel moel

[16] Vt. III köites vastavaid tantsulisi laule.

[17] Ümbruskonna venelastel, samuti Alutaguse segarahvastiku juures oli naistepüha harilikult jüripäeval. Mõned sarnased pidutsemise elemendid tulid ette ka suvistepühadel (vt. III köites „kergotamist").

ning nad pidid endid harilikult rahaga vabaks lunastama. Ka praasniku ettevalmistamisel käidi mööda küla raha korjamas, mille puhul ehiti end koomiliste atribuutidega ning heideti nalja. Peol tantsiti, lauldi ning sõideti hobustel ka naaberküladesse. Vastavalt olukordadele olid laulud mitut laadi, kuid ei erinenud palju oma sisu ega muusikalise väljenduse poolest tavalistest praasniku-, kul'atamis- ja tantsulauludest.

Me ei tea, millal peeti vastlapäeva eelkäijat eelkristlikus traditsioonis ja missuguse nime all. Võib-olla oli see mingi „taliharjapäev", võib-olla laotus aga aastaaja ja tööde pidulik vahetamine koguni pikemale perioodile ning seda tähistati tegelike olukordade kohaselt. Õieti omavad peaaegu kõik veebruarikuu tähtpäevad suure hulga lähedasi, isegi ühiseid kombeid ja arvamusi. Neis kajastub ikka naiste töö ja tegevus, samuti talve haripunkti jõudmine ning kevade ootamine. Eriti silmapaistvalt sarnased ja sageli teineteist asendavad on vastlapäev ja küünlapäev (1. II), millel on rahvakalendris samuti tähtis koht. Küünlapäeval pidi „talve selgroog murtama" või „külma süda lõhki minema". Talumehe majandusreegel nägi ette, et sel päeval oleks alles veel pool inimtoitu. Küünlapäeval palgati harilikult suvilised, kes asusid siis jüripäeval tööle. Küünlapäeva peeti ühelt poolt „viimaseks jõulupühaks" (eriti Saaremaal), kuid ka „esimeseks suvepühaks" (Setu). On iseloomulik, et küünlapäevast algas populaarne kevadet ootav ajaarvaminegi, nädalate kaupa: kaks kanasse, kolm kukke, seitse sikku (sea väljalaskmiseni), kaheksa karjalasku, üheksa härjahuiku, kümme kündi, üksteistkümmend jüripäeva, või viis vessi, kuus kurge jne. — alati kuni künni- või jüripäevani. See on kevadtalv või isegi kevad, mille algust ja südatalve lõppu tähistati pidulikult vastlapäeva kõrval ka küünlapäeval, madisepäeval jne.

*

Eesti vanas rahvakalendris omas tähtsat kohta tähtpäevade paarik: j ü r i p ä e v (23. IV) ja m i h k l i p ä e v (29. IX). Kummagi päevaga olid juba feodaalajal seotud mitmed olulised õiguslikud vahekorrad, need olid maksude maksmise, elu- ja töökoha muutmise päevadeks. Suviliste ja karjaste töö algas jüripäevaga ning lõppes mihklipäeval, nagu seda vanasõnagi kujukalt ütleb: Jüri seob, Mihkel päästab. Jüripäeval läks liikvele talupidaja, kellele oli koht üles öeldud. Samuti algas uut tööaastat teoline mõisaväljal („vastse taose pandas kaala, vastne teopulk andas kätte"). Sellisena säilis nende päevade tähtsus ka kapitalistliku korra juures. Üldse aga piirasid jüripäev ja mihklipäev rahvakalendris suvist põllumajanduslikku perioodi („jüripäivaga alostap suvi, mihklipäivaga talv") — ja seda funktsiooni tuleb pidada nende päevade juures väga vanaks. Jüripäev tähistas väliste põllutööde, kündmise ja külvamise,

samuti küla ühiskarjatamise ja õitsilkäimise algust. Päev jagati nüüd kolmeks söömavaheks, algasid „söömauned" jne. Siia olid koondatud kõik kombed, mida peeti võib-olla ka omaette karjalaske- (1. IV) ja künnipäeval (14. IV) või nende tööde tegeliku alguse puhul. Mihklipäev omakorda lõpetas viljakoristamistööd („nan'n [= naeris] koopa, naine tuppa," õpetab vanasõna) ja külakonna ühise karjahoidmise ning sellest ajast peale algas nii looduses kui majanduselus sügis.

Jüripäev (niisama kui mihklipäev) oli väga rikas kommete ja uskumuste poolest. Terve rida töid ja toiminguid oli enne jüripäeva keelatud, pärast lubatud. Maagi arvati saavat „küpseks", kaotavat oma halva mõju, nii et võis nüüd ilma ohuta maha istuda ja palja jalu käia. Jüripäeva ilmad ennustasid ilmu kogu suveks, samuti tulevast viljasaaki jne. Vanaks rahvakombeks tuleb pidada ka jüritulede põletamist. Tuld ja suitsu loeti kaitse- ja puhastusvahendiks nii põllule kui karjale. Kõik need vanad tavad ja arvamused, samuti mitmed päevaga seotud tähelepanekud (nagu „jüri ao läütäs") näitavad jüripäeva kui uue aastaaja (suve) algust. Päeva ennast ei peetud küll otse pühaks, see oli põhiliselt tööpäev, kuid oma tavanditega, samuti uute suviliste vastuvõtmisega tallu kujunes ta siiski pidulikumaks kui tavaline argipäev. Valmistati paremaid toite ja tehti õlutki. Alutaguses peeti kõrtside juures naiste pidu.

S u v i omakorda jagunes rahvakalendris kolme järku. Esimese — kevadise ja varasuvise — kestust loeti jaanipäevani (24. VI), vahest isegi peetripäevani (29. VI), ning see langes üldjoontes ühte vanadest aegadest pärineva 10 külvinädalaga (15. IV — 23. VI). Teine, keskmine järk haaras heinaaja. See lõppes harilikult jakobipäevaga (25. VII), millal „raudnael" pidi minema heina. Suve viimane järk kulus lõikustöödeks ja taliviljade külviks. Sellest perioodist põlvnes rikkalik lõikuslaulude repertuaar. Kevadsuvi oli aga kõige suuremaks noorsoo väliseks kooskäimis-, lõbutsemis- ja ühes sellega laulmisajaks. Aega veedeti peamiselt k i i k e d e juures, käidi koos harilikult pühapäeviti, kuid ka mõnedel argipäevaõhtutel ja eeskätt selle perioodi pühadel (lihavõtted, suvisted, jaanipäev). Kombestikus võib tähele panna üsna tunduvaid lokaalseid erinevusi.

Lõuna-Eestis oli kiikumine üsna lühiajaline, kestis õieti ainult paar päeva l i h a v õ t t e - ehk k e v a d p ü h a d e ajal, vahel ka terve järgneva nädala. Kiikumas käimine oli niiviisi seotud kiriklike pühadega, mis liiguvad mitme nädala ulatuses ja on enamasti üsna varasel ajal, isegi kuni üks kuu enne jüripäeva. See asjaolu on seletatav Lõuna-Eesti kalendrikommete arenemisega käsikäes slaavi ja balti rahvaste (eeskätt vene, valgevene ja läti) kalendriga. Nende rahvaste juures oli klimaatilistel põhjustel suviste tööde pidulik algus, mis kujunes vanasti võib-olla kogu aasta alguseks, märksa varem. Muistsete rahvakalendri „suurpäevade" (lt. lieldienas, vn. великдень) tavad jät-

kusid mõnevõrra umbes samale ajale langevate kiriklike, oma päritolult aga idamaade vanale kuukalendrile toetuvate ülestõusmispühade juures. Seetõttu sisaldab ka nende pühitsemine rahva hulgas mitmesuguseid maa viljakust taotlevaid tavandeid, jooni surnute kultusest, ühtlasi rohkeid lõbutsemisvorme. Tähtsal kohal oli viimaste hulgas ringmängude mängimine ja kiikumine.

Lihavõttepühade rahvalikke traditsioone võib Eestis vanaks lugeda peamiselt lõunamurde aladel. Mujalt on andmeid veel läinud sajandist, et nendel pühadel, niisama kui neli- ehk suvistepühil „ei õlnud mingit pruukisi ega kombeid" või „ei olnud midagi tähtsust". Munapühade kuulsuse on nad ülemaaliselt omandanud küll päris hiljuti, läbisegi vahest XIX ja XX saj. vahetusel.

Lõuna-Eesti k e v a d p ü h a d e t s ü k k e l algas urbepäevaga (nädal enne lihavõtteid, kirikukalendris nimetatud palmipuudepühaks). Lõbutsemine ja laulmine oli võimalik siiski ainult urbepäeval ja lihavõtte 2. ja 3. pühal. Nendevaheline nädal oli kiriku poolt kuulutatud kõige vaiksemaks paastuajaks. Setus ja mõnes Võrumaa kihelkonnas kestis lõbutsemine ka peale pühi terve nädala kuni „oletuspäevani". „Pääle lihavõtte pühä om suur „veto nätäl" [= светлая неделя], kuna na üttegi tüüd ei tii, enge praasnikalt tuleva ja praasnikale läävä. Tuu tarbis om jo tävveline voolä aig."

U r b e p ä e v a kommetest on Lõuna- ja ka Kirde-Eestis üsna hästi tuntud u r b i m a s käimine. Vaivarast on seda järgmiselt kirjeldatud: „Pojakaised käiväd urbimas, pajuoksist pikkaraised kimbud, urbad on kül'les. Käivad sugulasi urbimas uomiku varha. Nämäd laulvad sis:

Urbi, arbi,
tuhanest tervest,
aastast andest,
viigost velgast,
kuningalle kukkast,
riepabille rikkust,
kanale muna
ja perenaiselle voilusika!"

EKA 457, 9 < Vaivara (1936).

Taolisi lugemisi või laulmisi tuntakse Lõuna-Eestist veel rohkem, näit.: „Kui [palmipuude püha hommikul] urvaokstega äratati magajaid lapsi, siis öeldi:

Jalad kergeks,
silmad selgeks,
näpud virgaks,
tarka meelt pähe,
hääd sõna suhu!"

E 76169 < Otepää (1931).

Või: „Urbepäiv. Hommikul pekseti urbega („urva uti' "), et lambad korda läheks. Lapsed laulsid:

Urbõ uti', lamba lati',
kapstapää kasuma,
laja' lehe' laguma!"

E, StK 9, 246 (34) < Hargla (1921—1922).

Mõnes paigas oli kombeks, et vitstega õnnesoovija pidi lihavõttepühade ajal sellelt, keda ta „urbis", mune saama. Urbimislaulude retsiteerimislaad või isegi viisid (kui neid lauldi) ei ole praegu tuntud.

Väga omapärane oli urbepäeval kiikumine, nn. tsõõtamine (tsõõkatamine, sõtsu kaalumine jne.), mida Kagu-Eestis (ka Lutsi ja Kraasna maarahva juures) üsna laialt harrastati. Setust kirjeldus:

„Urbõpäiv om inne lihavõõtõt, lihavõõtõ paastuh. Tuu om latsi pühä, sis ei lasta' latsil ka' tarõh olla', latsõ' pidi tsõõkatama. Mälehtä ku' esä ai vitsaga tarõst vällä tsõõkatama. Esi' tul'l tsõõka tegemä. Tsõõka tek' tä nii: Ol'l vana laonu' aid, muud olõ_s ku' posti'. Lei sinnä' üte ruudmõ külge pikä lavva ja pan'd tuu sinna pääle ja ol'gi tsõõk valmis. Sis pidi kõik päiv välä' tsõõkatama. Õdakult ku' tarrõ tulli, olli nii väsünü', õt jovva_s midägi tetä'. Õs taha' midägi, jovva_s õigõhõ süvväki." — ERA II 296, 566/7 (3) < Meremäe (1941).

Üks kiikuja istub kaksiti laua või roika ühe, teine teise otsa peal. Vaheldumisi kaalutakse teineteist üles. Laual istudes oli vastamisi paar „tsõõtajaid". Nõnda kiikusid peale laste ka noored tüdrukud, lauldes seejuures omapärast laulu, milles harilikult iga värsi keskele ja lõppu asetati refrään „tsõõ-tsõõ":

Tsõõ-tsõõ, urbõpäivä,
kallis aigu, tsõõ-tsõõ!
Milles meile, tsõõ-tsõõ,
sa kavva tulli, tsõõ-tsõõ?

Jne.

Oli kombeks tsõõtada nii, et kumbki laulja või paar ütles vaheldumisi ühe värsi. Kaasa laulda aitasid ka pealtvaatajad, oma korra ootajad, eriti siis, kui roikal istus ainult kaks inimest. Tsõõtamise viisid (**B a**) tuletavad mõnevõrra meelde lihtsamaid mängu-, karjase- ja lastelaule. Takt on kindel, igale muusikalisele ajaühikule vastab harilikult silp, korduvad lühikesed rütmilised figuurid (näit. 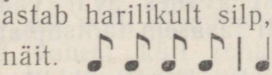 jne.), tempo on võrdlemisi aeglane.

Mujal oli niisugune roikal kiikumine karjaste, üldse laste tavaliseks lõbutsemiseks. Selle omapäraseks, noorte poiste ja tüdrukute poolt harrastatud erivormiks oli Põhja-Eestis (kõige-

pealt Viru-, Järva- ja Kirde-Harjumaal) nn. lauahüppamine. Seda tehti kõige rohkem vahest varakevadel (Virumaal eriti lihavõtte ajal), kui polnud veel suuri kiikesid korda seatud, kuid ka hiljem. Hüppamiseks kasutati kahe kuni kolme sülla pikkust tugevat lauda, mille keskkoht toetus ümmargusele pakule. Teine hüppaja seisis teisel otsal. Kui üks oma otsa vajutas alla, viskus teine üles. Nii hüpati ja kiigutati teineteist. Mõnikord veedeti nõnda paare vahetades terve pühapäev. Jüri kihelkonnast kirjutatakse: „Üks tüdruk pannud kord pühapäeva hommikul uued kingad jalga ja läinud Mäele lauda hüppama, ja õhtuks olnud kingapõhjad läbi." Lauahüppamise kunagist populaarsust näitab selle kujutamine rahvalauludeski, näit. laulus „Ehted katki":

Ann läks lauda hüppamaie,
pakkuda põrutamaie,
all oli pakku pihlakane,
peal oli lauda lõmmuspuine.
Jne.

Erilisi lauahüppamise laule ei ole ometigi teada.

Lihavõttepühade ajal lõbutseti Lõuna-Eestis kiigeplatsil, kiikudes ja mune veeretades. „Külarahvas kogunes õhtul kiige juurde ja seal kiiguti ja veeretati mune ning tantsiti. Külanaised kogunesid kiigele ja nad leelotasid:

Hällü, kul'la hällükene [— — —].

Pärastpoole tõid tüdrukud poistele korvitäie mune. [— — —]." (ERA II 278, 14/5 (4) < Meremäe (1940)). Kiikumisel oli niivõrd tähtis osa lihavõtte kombestikus, et neid pühi kutsutigi kohati „kiigupühadeks". Igaüks, nii noor kui vana pidi tingimata kiikuma. Sellest arvati head tervist kogu suveks ja head linasaaki.

Põhja-Eestis tehti või seati korda suured väliskiiged enamasti suviste- ehk nelipühiks (7 nädalat pärast lihavõtteid) ning käidi kiikumas õhtuti ja pühapäeviti kuni jaanipäevani, vahel aga veel hiljemgi, kui kibedad tööajad andsid selleks mahti.[18] Kummagi suure piirkonna traditsioonides leidub seega küll erinevusi, kuid rida olulisi jooni on siiski ühised, mis lubab neid koos vaadelda.

Kiiged ehitati noorsoo tavalisele kooskäimiskohale, kuhugi küla ühismaale, kas vainule, karjamaale, metsatuka lähedale või kingule (vrd. rahvalaulude „ilumäge"). Eelistati looduslikult kauneid kohti, kust avanes avar vaade kogu ümbruskonnale. Kiige kõrvale rajati tasasem tantsuplats ning jäeti ruumi jaani-

[18] Lääne-Eestis riputati lihavõttepühadeks rehe alla tala külge ajutised nöörkiiged. — Rahvalaulud annavad ise kiikumisaja lõpptermini. Lõuna-Eestis „lähevad ära hällipäevad" siis, kui tulevad õitsipäevad, karjakorrad ja teopäevad. Need „saisva nädäli" aga algavad juba varakevadel (vt. laulu nr. 11). Põhja-Eestis „viiakse kiik keldrisse", kui tuleb heinaaeg, kesakünd ja rukkilõikus (vt. nr. 35—36).

Foto A. O. Väisänen 1912

«Tütrigu' hällüse'»

tule jaoks. Uuemail aegadel ehitati tantsupõrand mõnes paigas isegi laudadest ning asetati selle ümber pingid istumiseks. Kiikesid on olnud ka kõrtside juures. Oli kombeks, et kiige ehitasid küla agaramad noormehed üheskoos. Alles külakonna lagunemine tõi kaasa nähtuse, et mõni noor peremees kiige püstitas omale maale ja oma talu jõududega. „Kiigeseppadest" peeti lugu ja nendele tõid tüdrukud tasuks sukapaelu, võid, kindaid, tubakakotte, ka mune, sõira jm. Eriti olid selleks kohustatud esimestena või esmakordselt kiigele tulijad.

Kiikesid oli vanemal ajal kaks põhitüüpi. Põhja- ja Lääne-Eestis olid need oma ehituselt tugevad ja püsivad, kestsid hea hooldamise puhul isegi aastaid. Rajati kahe samba vahele, mis kinnitati enamasti veel tugedega. Sammaste ülemiste otste vahele asetati liikuv võll (võllas, pealispuu). Suurel kiigel oli harilikult 2 lauda, nimetatud ka aluslaudadeks, need olid omavahel ühendatud põikpuudega ning võlli külge kinnitatud 4—8 aisa abil. Niisuguste kiikedega oli võimalik mitte ainult edasitagasi kiikumine, vaid ka „üle võlli ajamine". Seda viimast harrastasid julgemad poisid vahest küll rohkem vähemail, ühe lauaga kiikedel. Lõuna-Eesti kiik (häll) oli nõrgema ehitusega, harilikult liikumatu võlliga (tala, õrs, olihirs). Püstitati võimalikult kahe kasvava puu vahele, võll kinnitati puuokste peale, või kui polnud looduslikke sambaid, siis kasutati nendeks tugevaid kärbiseid (sika). Kiigelaud oli õrrega ühendatud kase-

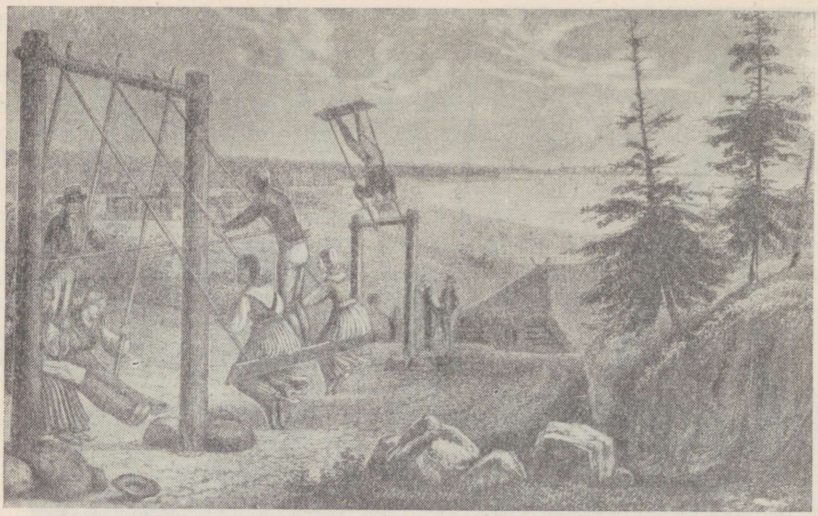

T. Gehlhaari litograafia

Kiigel

puust aiste (nõdermu, juhi) abil. Kummagi laua otsa jaoks oli kaks aisa, vastaspaaride ladvad väänatud silmuseks (varu, vahru) ümber õrre. Harvem ja võib-olla rohkem lastekiikesid ehitati ristilauaga ja ainult kahe aisaga. — Kirjeldatud kiikesid ehitatakse veel tänapäevalgi. Õieti on mõnes Põhja- ja Lääne-Eesti piirkonnas (näit. Saaremaal) nende kasutamine nõukogude ajal tunduvalt elustunud. Kohati esinevad keerukama konstruktsiooniga pöörkiiged ei ole eriti vanad. Siin-seal hakati neid ehitama läinud sajandi lõpust alates, kusjuures eeskuju saadi laatadel ja vahest mõisateski nähtud karussellidest.

Kiikumine oli peamiselt noorte inimeste, poiste ja tüdrukute lõbuks ja ajaviiteks. Kuid pühade ajal tuli siia rohkesti muudki rahvast. Kuidas kiiguti ja mis kiige juures tehti? Olgu sellest mõned kirjeldused:

„Rannun järve veeren ol'li kiik ülevän. Suure inimese käesivä lihavede pühä aigu, latse käesivä suvel kiikma sinna alati. Puna mõts, kõevu enämbide ollivagi, vas't süldä viis ümbreringi lage plat's. Kaits kõivu ol'li, sinna pan'ti arge vahele tala pääle, vitsavõrudega keed'eti kin'ni. Tet'ti kõva äl'l. Juhi tulliva ülevast tala mant alla, ol'li kõva noore puu, nii et käegä sait ümbre võtta. Suuri võis neli inimest pääl olla. Keskel ol'li kaits tükki vastastigu, oitseva juhist kinni, käe aeva lak'ka ja küinivä küllält. Otse pääl ol'li kah, tõene tõese otsa pääl, nuu üssässivä älli, tõmmassiva kronksi põl'vist natukese ja sis leev'ä jalad sirgu, tõene tõene kõrd. Tõene üssäs tõesele poole, tõene tõesele poole. Juhtest oitse kin'ni kätegä. Pühäaigu poesid ol'liva otsa pääl, sis tüt'rigu anniva mune kiigutajile. Keedetu muna, muidu es saaki kiiku." — RKM II 14, 342/3 (53) < Rannu (1946).

„Igas külas oli kiige, külapoisid tegid. Kevadel tehti, pühapäevadel ja laupäeva öösetel. See oli moisa poolt lubatud, moisahärra andis puud ja

platsi ka. Nüüd taheti Jumindal puud pääle istutada, aga nuored palusid spordiplatsiks. [— — —]. Kiigel kiiguti ja lauleti. Liegutamise laulu laulsid naised, muid laulsid kaik. Naised laulsid suure valju häälega, kostis mitme versta pääle. Vanad inimesed käisid ka kiige juures. Jaanipäeva ehta käisid kaik, keegi ei tohtind ära jääda. Siis tehti tuld ka. Sel aal seda ei old, et ei sallitud kiike. Nüüd on moned vasta, sest seal tantsiti ja porutati. Siin oli tantsuporand ka, nüüd on ära lagund. See on juba üle 20 aasta old, kiige juures oli. See oli esimene tantsuporand siin randas, käisid kaik siin tantsimas, Harast ja teistest küladest. Siis hakkasid pidusi tegema, siis tantsuporand lagunes ära. Nüüd on neid mitmel pool, Haras, Kiiu-Aablas ja Kolga külas." — ERA II 161, 273/5 (9) < Kuusalu (1937).

„Nüid noored inimesed köivad pidul. Vanasti pidusid põln, siis köidi kiigel. Pühabe õhtuti ja pühade ajal köidi kiigel. Pingid olid seal rinki, vanad inimesed istusid pinkide peal, aasid juttu. Kase meiud toodi nelipühi kiige juure, tehti rink ümber tansuplatsi, seal sees tansiti. Mängu ka tehti. Meie rehalse otsas oli ka kiik. (Umbes 12 aasta kadunud.) Kiik oli kahe poolega. Ühe nelipühi teine pool küljepuud läksid katki, teine pool vajus teise peale. Ühel poisil mõlemad jalaluud katki. Taheti kiike maha lõhkuda. Poiss ütles: „Vabrikutes inimesi läheb rataste vahele, kes sellepärast vabrikuid ää kaotab." Mihklipäevaks akkas käima jälle. — Raegma külas olnud üks isevärki kiik. Kiik käis ringi, kiikujad rippusid, aga ikka pea ülespidi, Kilsi Paralas ka seoke." — ERA II 191, 391/2 (23) < Muhu (1938).

Kiige juures oli niisiis enamasti ka tantsu- ehk tsõõriplats, kus korraldati simmaneid ja kuhu tuldi isegi pulmarahvaga. „Vahel, kui olid suured pulmad, siis mendi pulmade ajal ka saega kiigele" (Iisaku). Rahvalaulude järgi võiks arvata, et pruut on käinud isegi kiigele oma ande jagamas (vt. laulu nr. 20—21: Kiik tahab kindaid.).

Peamisteks kiikujateks olid tüdrukud. Poiste ülesandeks oli neid kiigutada, kas maast või laual seistes kiigele hoogu anda. Vahest asusid poisidki kiikuma, võistlema, kes suudab kiike ajada kõige kõrgemale. Suureks osavus- ja julgustükiks oli üle võlli ajamine (nn. ülesõit).

Niisugune mitmekesine lõbutsemine tõi kiigeplatsile ka pillimehed. Vanemal ajal saatis noorte tantsuharrastusi mõnikord torupill, kuid sagedamini kõlasid siin mitmesugused vilepillid (pajukoorest, putkest, männikasvust jne.), roopillid ja sokusarved. XIX saj. lõpust alates pääses valitsema lõõts. Väga tähtsat osa etendas kiige juures laulmine. Ilma laulmata kiigel ei oldudki. „Poisid pidid tüdrukuid kiigutama, tüdrukud laulsid selle eest kiigelaule; kui kiige peal polnud lauluhäält, siis polnud kiikumisel ka mingit mõnu" (Martna). Laulmine toimus ühe-, mõnikord, eriti Põhja-Eestis ka kahe kooriga vaheldumalt, teine teisel kiigelaual, kummalgi oma eeslaulja (vrd. setu kaasitamisi pulmades). Vahel aitasid laulule kaasa vanemad inimesed. Setus on mõni tubli „lauluimä" olnud eeslauljakski ning saanud selle eest teistelt kingitusi. Nõnda oli kiigeplats ka selleks kohaks, kus laule õpiti ja õpetati, vanemalt põlvelt nooremale edasi anti.

Kiigel võidi laulda mitmesuguseid laule. Siia sobisid eriti hästi pikemad, jutustava koega laulud, milles kõneldi neiude

elust ja igatsustest, kosjadest, perekonnaellu puutuvaist sündmustest, samuti laulmisest ja ilutsemisest üldse. Põhja- ja Lääne-Eestis lauldigi peamiselt kiigel niisuguseid *lüro-eepilisi* laule, nagu „Ehted kadunud", „Ehted katki", „Põll põrmune", „Haned kadunud", „Saani tegemine", „Kaevul kosija", „Kuldnaine", „Loomine", „Venna sõjalugu" ja „Ema haual" jt. Mõne ballaadi sisu hakkas hargnema just sündmustest kiigel või sinna minekul. Kuid olid olemas ka spetsiaalsed *kiigelaulud* (**Bb** ja **c**), motiividelt rikkalik ja üsna selgete piirjoontega laulurühm. Need olid otseselt seotud kiige ja kiikumisega, kuulusid tingimata siia ega sobinudki mujal laulda.

Vastavalt erinevustele kiigeajas ja kiikumiskombeis märkame ka kiigelaulude traditsioonis mõningaid piirkondlikke omapärasusi. Kõige enam olid kiigelaulud arenenud vanades Põhja-Eesti laulukeskustes (Järvamaal, Loode-Virumaal ja Kirde-Harjumaal), kus nad moodustasid lõikuslaulude kõrval ühe silmapaistvama vanema laulurühma. Ka Ida-Saaremaa koos Muhuga on olnud rikas kiigelaulude maa. Lõuna-Eestis osutub kiigelaulude poolest võrdlemisi rikkaks Mulgimaa. Muudel aladel oli aga repertuaar vähene või puudus peaaegu täiesti (näit. suurtel aladel Ida-Eestis, Hiiumaal, Saaremaa läänepiirkondades, Loode-Eestis jne.). Olulistes joontes oli kiigelaulude temaatika kogu levimisalal võrdlemisi sarnane, hoolimata sellest, kas neid lauldi varasemail või hilisemail tähtpäevadel. Nad sisaldasid kutseid kiigele, neis kõneldi andide toomisest kiige ehitajaile ja kiigutajaile, kiideti või laideti kiige asupaika, kiideti „oma venna" ja laideti „võõra" tehtud kiike, hoiatati noormehi „kurjasti" kiigutamast, ei jäetud kiitmata nägusaid kiikujaid ning nende imetlusväärseid ehteidki. Mõnevõrra tulid ilmsiks ka sotsiaalsed vastuolud. Üldiselt paistab, et suurem hulk eesti kiigelaulude motiive võib põlvneda Põhja-Eestist. Siit on oma repertuaari ammutanud ka vadjalased ja isurlased. Üsna palju sarnaseid jooni võime leida aga eesti ja läti kiigelaulegi omavahel võrreldes. Kuid lätlastel ei ole kiigelaulud kujunenud omaette liigiks, vaid liituvad õieti ühiseks tervikuks teiste lihavõttelauludega. Samasugune on olukord ka Setumaal, Lutsi ja Kraasna maarahva juures, mõnevõrra ka mujal Kagu-Eestis. Olgugi et kiige ehitamine, kiikumine ja kiigel laulmine on siinsetes *lihavõttelauludes* enamasti peamotiiviks, kõneldakse peaaegu igas variandis ka pühade ootamisest pikal paastuajal, millal suud pidid olema „sullussinna" ja keeled „keelüsinnä", tuntakse rõõmu ilusast kevadeajast, mil saab koos „kul'atada" ja uulitsail „hunni" lüüa. Nii moodustavad lihavõttelaulud Setus, vanadel keelesaartel ja osalt endisel Võrumaalgi õieti antiteesi lihaheitelauludele, kasutavad isegi samu motiive, kuigi teises arenduses. Vaheastmena kuuluvad sellesse laulude rühma ka urbepäeva tsõõtamised.

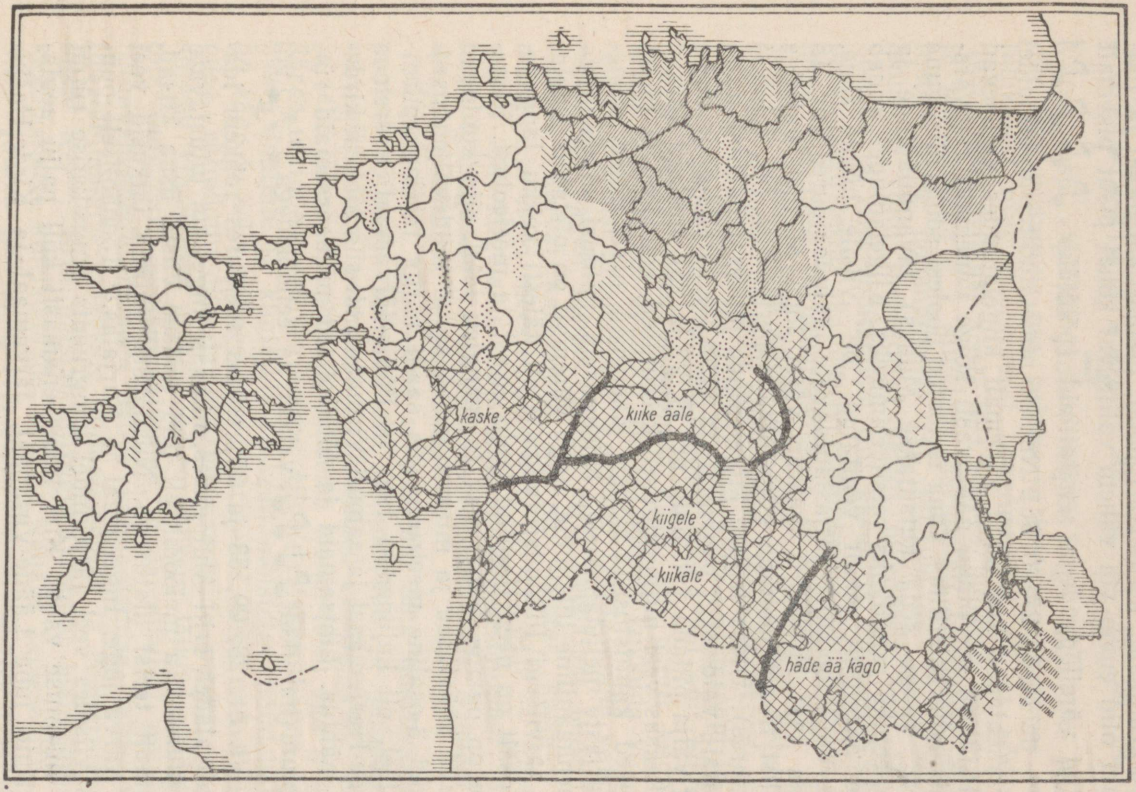

Kiigeviiside levik

- Põhja-eestilised venitatud lõppudega retsitatiivid
- Põhja-eestilised kiigerütmilised retsitatiivid
- Põhja-eestilised laululise meloodiaga viisid
- Lõuna-eestilised refrääniga viisid
- Setu refrääniitud „hällü-ääled"

Kiigeviisid näitavad üldjoontes samasuguste stiilide ja tüüpide olemasolu ja mõnevõrra isegi sama levikut kui lõikuslaulude (vt. I köide), kalendriliste tähtpäevade ja pulmalaulude viisid. Mitmes eraldiseisvas piirkonnas, nagu Edela-Järvamaal ja Kirde-Pärnumaal, Kirde-Harjumaal, Lõuna-Läänemaal ja Ida-Saaremaal olid enam või vähem valitseval kohal pisut pikemalt väljapeetud värsilõppudega retsitatiivid (põhitüüp 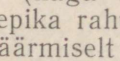 — nr. 18, 23, 27, 30, 36). Niihästi nimetatud territooriumidel kui ka vahealadel, kus nüüd vähemalt kiigelauludes valitsevad teised viisid, on see olnud nähtavasti kõige vanemaks regivärsside muusikaliseks stiiliks. Oma iseloomu poolest sobib niisugune „õetamine" (nagu seda kutsutakse Muhus) tavandilaulude ja eriti lüro-eepika rahulikuks retsiteerimiseks. Kiigelauludes annab mõnikord äärmiselt pikalt venitatud „õe" viisile hüüde ilme, nagu see ongi loomulik väljaslauldavate laulude juures (nr. 18 ja 27, ka 14). Mõnikord määrab värsi lõpu pikkuse vajadus muusikalist fraasi sobitada kiige liikumisperioodiga (vt. seletust nr. 14 juures). Üldse leiame kiigelaulude juures tendentsi mitte ainult värsi-, vaid isegi poolvärsi- ja üksikute värsijalgade lõppe pikemalt välja pidada (vt. näit. nr. 19, 22 ja 25), millega käivad alatihti kaasas veel mitmesugused keerutused, eellöögid ja muud meloodilised kaunistused. Nõnda lähenevad need viisid mõnevõrra karjaste helletamistele. Niisuguseid nähtusi ei põhjusta ainult mehhaaniline liikumine, nagu varemalt on oletatud. Laulurütm ei tarvitsegi liikumisrütmiga alati täiesti kokku langeda. Suurelt osalt on need tingitud laulu sisust ja meeleolust. Kiigelauludele on omane kerge, elav ja mänglev laad, siia kuuluvad elurõõmsad hüüatused ja mitmesugused muud tundeväljendused. Järjekindel 3-osaline meetrum, mis saadi nõrga taktiosa pikendamise teel, oli kujunenud Ida- ja Põhja-Järvamaal, suuremas osas Kirde-Harjumaast ja samuti Virumaal, oli siis rohkem kirde-eestiline nähtus. Lihtsamaid ja tõenäoliselt primaarsemaid rütmilisi figuure (harilikult , vahest ka eellöökidega või — vt. nr. 28, 29, 33 ja 35) esines seejuures rohkem ida-poolsemail aladel, eriti Alutaguses, niihästi kiige- kui jutustavate laulude juures. Ka meloodiliselt olid sealsed viisid üsna kitsad, sageli ainult tertsi ulatusega. Niisugused rütmid jätkusid veel teispool Narva jõge, Ingerimaal ja Karjalas.[19] Tõenäoliselt puudus neis viisides veel järjekindel kongruents muusikalise rütmi ja kiige liikumise vahel. Kiik liikus enamasti küll palju aeglasemalt. Kuid juba Lääne-Virumaal, Järvamaal ja Kirde-Harju-

[19] Sama põhirütmi ( ) kasutati ka vene kevadlaulude, eriti huilete (заклик) juures ja mõnevõrra samuti jutustavaid laule lauldes.

maal oli kujunenud selle viisitüübi alusel spetsiaalne „kiigetoon", mis oma rütmi poolest, edasi ka meloodiliselt ja agoogiliselt oli juba täiesti kooskõlla viidud kiige liikumise faasidega (haril. — nr. 12, 13, 15, 20, 24, 26, 31). Värss, resp. viisirida jaotati neljale kiige õõtsumise poolperioodile. Iga niisugune osa (värsi- ja taktijalg) koosnes omakorda lühikesest ning energilisest hooandmisest (′) ja kõvasti lauldud, pikast lennust (—), mis lõppes lühikese hääle vaibumise ja laskumisega (‿) kiigelaua haripunkti jõudmisel, ettevalmistuseks uuele hooandmisele (vt. seletusi nr. 12 juures). Kiige lennuosa võidi tarbekorral veelgi pikendada (nr. 16 ja 32). Sõnade ja viisi sobitamisel tuli kasutada ligatuure, samuti oli paratamatu teksti skandeeriv esitamine ja sõnarõhkude ülekandmine, kui need liikumisrõhkudega ei langenud ühte. Kuid niisugused spetsiaalsed kiigeviisid olid omal kohal, kui lauldi kiikumise mõnust, kõrgele kiikumisest, toredast neiust, kes näeb kaugele ja paistab ise kaugele, kui pilgati kiigeseppi ja kiigutajaid või kiideti neid — kui kiiguti hooga või anti kiigele isegi hoogu juurde. Need ei sobinud hästi, kui paluti kiigelt maha lehmi lüpsma, kui avaldati kartust kiigelt kukkuda või arendati laulus lüürilisi meeleolusid. Ka võidi laulda kiigel vaikselt õõtsudes või sageli hoopis „kiige all". Seepärast leidsid „kiigetoonide" kõrval kasutamist ka nn. naiste-, karja-, lõikuse-, mängu- ja isegi meestetoonid (vt. nr. 17, 34). — Edela-Eestis esitati ka kiigelaule hilistekkinud „kaske-laulude" viisidega, nagu igasuguseid vabas õhus lauldavaid laule. Viisidel puudus seega spetsiifiline kiigepärasus.

Lõuna-Eesti kiigelaulud ei erinenud oma muusikalise vormi poolest lõikuse-, kalendriliste tähtpäevade ja pulmalauludest, nad olid siingi peamiselt refrääniliised retsitatiivid. Mulgimaal ja selle lähemas ümbruses, hilisema leviku tõttu aga isegi Peipsi äärde ulatudes, valitses kutsuv *kiigele*-refrään, kagus aga tänapäeva lauljale ja kuulajale raskesti mõistetav hüüdelause *häde ää kägo* ja selle mitmesugused variandid. Oma meloodilise liikumise, rütmikujundite ja esitamismaneeride poolest sarnanesid siinsed kiigelaulud vahest kõige rohkem lõikuslauludega, kuid olid tunduvalt emotsionaalsemad, mida rõhutati mitmesuguste rütmivahelduste, mõnede helide kinnipidamise, teiste kiirendatud läbilaulmise, tõusvate intonatsioonide ja ebaharilike rõhutamiste teel[20]. Eriti paistab niisugune rahutu hüüdlemine silma kagupoolsete kihelkondade, setu ja vanade keelesaarte „kägotamise" juures (nr. 3, 6, 11). Mõnedes intonatsioonides ja rütmikujudes võib seejuures märgata ilmseid sarnasusi valgevene

[20] Lääne pool haarasid need nähtused rohkem refrääni. Nõnda oli Põhja-Viljandimaal kujunenud venitamiste ja rõhu ülekandmiste teel algupärasest refräänist „kiigele" või „kiikäle" isegi uus refrään „kiike ääle".

kevadlaulude — vesnjankadega. Eeskätt meenutab viimaseid põhitoonilt tertsile liikuv hüüdeline kadents. Samuti viitavad kokkupuudetele slaavi rahvaste kevadlauludega mõned rütmid, näit. ♪♪♩♪ enamasti teises taktis.

Setus oli mitu kiigeviisi. „Ku häll ol'l valmis, nakas' näio hulk laulma „hällü ääle" perrä („Hällü, kullä hällükõnõ"), sis liigu-us häll pallõ. Tõõnõ kumbõ, et kül' sõna' omma' ütesugumadsõ', om „kägotamisel" („Hällü, kullä hällükõnõ, häde kägo")".[21] Kägotamine on tänapäeval juba väga haruldaseks muutunud, küll aga võib kuulda refrääniituid „hällü-ääli". Viimased kuuluvad õieti suurde peoviiside rühma. Nõnda on näide 5B tavaline „pikk-ääl", millega lauldakse igasuguseid praasniku- ja kul'atamislaule. Kiigel on see kodunema hakanud võrdlemisi hilja. Rütm on kindel ja kuidagi raiuv, samuti meloodia vähese painduvusega. Terve viis näitab niisiis vähe kiigepärasust. Teine lugu on päris „hällü-äälega" (nr. 4 ja 5A), mis on aeglane, meloodiline, kaunilt harmoneeruv ning rütmiltki sujuv. Harilikult koosneb nii eeslaulja- kui kooripartii kolmest vahelduva mõõduga ($\frac{6}{8}\ \frac{5}{8}\ \frac{6}{8}$) taktist. Lauldi kiige vaevu õõtsudes („sis liigu-us häll pallõ"). Nõnda on miljöös, üldises meeleolus ja samuti muusikas tunduvaid ühisjooni setu kiigelaulude ja vene sõidulaulude, resp. „ällü-äälte" ja „järve-äälte" vahel (vt. I köide). Mõnes paigas liituvad nendega veel „tütreka õdagutsõ' laulu". Kõik need kuuluvad setu rahvaloomingu kaunimate palade hulka.

Setu kevadlaulud jätkusid, kuigi teistes vormides ja teist laadi muusikalises teostuses, veel suvistepühil, jaani- ja peetripäeval, mujal Eestis paistavad selles tsüklis välja küll ainult jaanilaulud (**Bd**). Jaanipäev (24. VI) oli üheks tähtsamaks rahvapühaks, mida peeti silmapaistva pidulikkusega. Selle päevaga tähistati suvist pööripäeva mitte ainult looduses, vaid ka töökalendris.[22] Taimede kasvu- ja õitseaeg oli jõudnud oma haripunkti. Kevadised tööd (maaharimine ja külvamine) olid harilikult lõppenud, oli alanud viljade valmimise periood. Heinatöid alustati endistel aegadel kohati otse jaanipäeval. Samuti märkis jaanipäev omaaegses karjakasvatuses teatavat sööda- ja lüpsiperioodi vaheldumist. Niisugustes tingimustes kordusid jaanipäeva kombestikus ja selle ümber tekkinud uskumustes paljud kevadised teemad, need võeti sel päeval veel kord kokku.

Rahva kujutluses oli jaanipäevaks saabunud aeg, millal pidi

---

[21] A. O. Väisänen, Seto lauluääle' ja mänguriista'. Kodotulõ'. Tartu 1924, lk. 38.

[22] Kristlikus kalendris peeti seda legendaarse juudi prohveti, messia kuulutaja Ristija Johannese mälestuseks. Tema ristitute hulka kuulunud ka Kristus. Hukatud rahutuste vältimiseks Juudamaa valitseja Herodes Antipase poolt.

õitsema ja valmima kõik, mida oli sünnitanud maa. Niisugustest veendumustest annab tunnistust näiteks legend isegi sõnajala õitsemisest jaaniööl. Sõnajalaõis arvati selle leidjale toovat õnne ning varandust. Jaaniööl pidid avanema või üles kerkima ka varanduste peidukohad, raha-augud. Üldse arvati sel ööl kastel ja rohul olevat suur maagiline jõud, seepärast korjati kastet hobuste pesemiseks ja mitmesuguseid ravimtaimi, eriti loomade jaoks nn. jaanirohtu. Loomade ja inimeste päid ehiti pärgadega. Jaanilaupäeva õhtul toodi koju meigusid, noori kaski, millega kaunistati uksi, aknaid ja voodeid. Mõned vanad teated kõnelevad ka „kosjakaskede" toomisest: „Vanal ajal oli komme, et jaaniööl kosilased ringi uitasid ja järgmisel moel [oma pruute] kõnetasid: Igaüks kandis kasekese oma kallima akna alla ning seadis selle sinna püsti. Kui puuke oli järgmisel päeval sisse viidud, oli ta [peigmees] vastu võetud; oli aga puuke ära visatud, siis oli ta oma kosimisega tagasi lükatud." (H. Wiedemann 2, 146/7 < Urvaste (1873)).

Tähtsaimaks jaaniöö kombeks tuleb lugeda j a a n i t u l e tegemist, selle ümber laulmist ja mängimist. Harilikult tehti tuli külakonna ühismaale, kiigeplatsi juurde. Pika ridva otsas süüdati tünn tõrvaste puudega. Mida kaugemale tuli paistis, seda kuulsam oli. Kuid mõnes paigas, esmajoones lõunapoolseis piirkondades, rannikul ja saartel tehti jaanituli ka maha. Nii valmistas Mulgimaal vanema traditsiooni kohaselt iga pere oma jaaniku, toimetas selle ümber mitmesuguseid maagilisi talitusi ja söömaaegu: „Tuli tehti mõne püha koha juure, olgu mis kellegil oli, kas mõni puu, kivi või metsatukk. Sinna tule ümber aeti terve talu kari ja elajatele seoti rauatükid kaela. Siis pandi pada üles ja hakati keetma. Esimene nõutäis viiti kohe püha koha pääle, selle järele võisivad alles inimesed ise süüa. Kui keegi sinna viimata jättis, tuli tal kohe mõni õnnetus. Praegugi on veel tuletegemine moodis, aga muu värk on kadund." (H III 6, 283/4 (5) < Tarvastu (1889)).

Teiste andmete põhjal võiks seda pilti veel täiendada. Toitudeks olid tavalisesti piimasaadused, nagu sõir, vaarapiim ja või, joogiks õlu — kõik kokku nimetatud kahi. Kari aeti kolm korda ümber tule, kusjuures esiklehmal oli üle veel mingi rätik. Kogu selle toimingu peamõte oli karja kaitsta igasuguse õnnetuse eest, oli selleks siis nõidus, hundid, sigimatus või muud (vt. ka laulu nr. 42). Niisugune jaanituli oli muidugi iga pere intiimne asi, ja siin ei saanud seetõttu olla suuremaid lõbutsemisi. Selle kõrval tehti Mulgimaal ka küla noorsoo ühiseid jaanitulesid, enamasti juba pika ridva otsa, ja nende juures lauldi, tehti „kuutskulli", joosti „nukku", otsiti „nõela" jne. (vt. III köidet). Kaunis tõetruu pildi annab sellest A. Kitzberg oma „Libahundi" III vaatuses.

Ka Võrumaa künkad ja mäed särasid harilikult paljudest tuledest, mida naabrid käisid vastastikku külastamas. Neile anti

õlut ja sõira. Mõnevõrra tuletab see meelde lätlaste kuulsat „liigopidu". Tõepoolest on läti liigolauludki mõnevõrra mõju avaldanud lõuna-eesti jaanilauludele, kõige selgemalt küll Hargla ja Rõuge ümbruskonnas (vt. nr. 46—48).

Iseloomulikuks tuleb pidada veel Muhu leedutulesid, omapäraseid kadakatorne, mida algselt põletati Võlla mõisa ligidal Leedumäel. „Juanibe laupa õhta köiase Leedul. Kõrgema koh'a piale pannase üks puu püsti, kellele üles otsa oksad aljaste lehestega on jäet(ud). Selle ümber tehase kadagatest leedutorn, mis pimedas põlema pannase. Ennemuiste ollid kõik Leedumäel koos köin. Nüid tegavad iga küla poisid oma likki torni ja pidavad leedusid. Einamuarjabe laupa õhta tehasse kua leedusid, aga tornid o oopis pisemad ja — ikka o näha, et see ooletumalt kõik tehase." (H 11 41, 540/1 < Muhu (1888)). Ümber leedutule tegid tüdrukud ringmänge ja laulsid. Poisid valisid nende seast endile paarilisi.

Omapärane on jaaniõhtu mere ääres, kus harilikult kesksel kohal seisab vana paadi põletamine. Olgu näiteks kirjeldus Kihnu saarelt (mõned jooned, nagu poiste hõiskamine ja „väljategemine" Jaanide poolt, viitavad lätlaste jaaniõhtule): „Jaanilaupäeva öösel tehakse Kihnus külade kaupa mere äärde jaanituli, kuhu kogunevad küla noored ja vanad. Põletismaterjaliks on vana paat, mis samal õhtul noorte poiste poolt hulgakesi suure kisaga kohale veetakse. Kummulilükatud paat süüdatakse. Siis katkeb seni kestnud tants ja kogunetakse tule ümber. Poisid õiskavad vahel: „Õissa, jaanvankõr!" (Keegi teadis seletada, et see tähendavat läti keeles: õissa, jaaniõhtu). Mõni jookseb suitsust läbi. Mõni julgem tantsib koguni põleval paadipõhjal. Poisikesed pilluvad kividega paati. Vanemad mehed võtavad viina, mida Jaanid on kohustatud ostma, vähemalt pool toopi iga Jaan. Tants läheb varsti edasi, mis on küll enamasti ainult tüdrukute asi. Sarnane trall kestab hommiku valgeni." — ERA II 79, 479/81 (3) < Kihnu (1934).

Jaanitulele kogunes harilikult palju rahvast, nii noori kui vanu. Ühine lõbutsemine tõmbas kõiki kaasa ning andis võimaluse igale aega veeta oma huvi kohaselt. Lauldi, naljatati ja mängiti. Ringmängude kõrval harrastati eriti jooksumänge. Omal kohal oli ka jõukatsumine — maadlemine, kivitõstmine, sõrme- ja vägipulgavedu jne. Tants käis torupilli, kandle, vilespilli või muu mänguriista saatel. Vahelduseks kiiguti. Kuid jaanitulel oli oma maagiline mõtegi. Tulel ja suitsul arvati olevat puhastav mõju, usuti, et need tõrjuvad eemale kõik paha nii inimeselt eneselt kui ka tema põllult ja karjalt. Tuld tehti eriti neil tähtpäevadel, mis olid inimesele eluliselt tähtsate tööde ja muude ürituste alguses (näit. jüripäeval — põlluharimise ja karjatamise algus), nende kriitilisse järku jõudmisel ja eriti saagi valmimisel. Seepärast tunneb eesti rahvatraditsioon jüri-

ja jaanitule kõrval veel peetri- ja maarikutuld peetripäeva (29. VI) ja heinamaarjapäeva (2. VII) eelõhtul.

Tõrjemaagia oli tähtsaks mõtteks ka neil lauludel, mida lauldi jaanitulel või retsiteeriti selle juures mõnd toimingut täites. Nii visati tulle puid ja hagu sõnadega:

Tutrad tulesse,
kasteheinad kaugele,
linad meie põllu peale!

Sama mõtet näitavad ka sajatused jaanitulele mittetulijate kohta (vt. nr. 37—39). Ka muudes jaanilauludes kohtame soove heaks viljakasvuks ja karjaõnneks (vt. nr. 42, 46—48). Teistest motiividest paistavad silma mitmeti varieeritud etteheited „Jaanile", et ta on tulnud vara, ei lasknud enne heina teha ega rukkeid salve panna (vt. nr. 38), ei tulnud sügisel või koguni toomapäeval, millal oleks saanud õlut teha jne. Eriline koht on ka kosjafantaasiatel. Kõneldakse albi noormehe soovist neiusid püssil püüda (nr. 40), „Jaani" toredast hobusest ja saanist, millega ta sõidab tulele ja neiudele kosja (nr. 41—42). Jaanilaulude traditsioon oli eriti tugev Mulgimaal ja siit edasi põhja suunas Põhja-Viljandimaal ja Järvamaal. Ka Setus olid jaanilaulud väga armastatud ning sisaldasid osalt samu motiive mis mujal, kuid ka kevadlauludele omaseid loodusemeeleolusid, neis kõneldi karjasaatmisest, ühes laulmisest jne.

Tavandilauludena omavad jaanilaulud samu viise kui mardi- ja kadrilaulud, samuti vastla liulaulud. Välislauludena on neil muidugi teatavad omapärasused. Esineb rõhuliste ja lõpphelide pikendamisi, meloodia ülesehitamisel kasutatakse mitmesuguseid hüüdemotiive, eriti refrääni osas, mille tekstiks on harilikult hüüdsõnaline „jaaniku", Lõuna-Võrumaal lätipärane „liigo". Üldiselt näitab Mulgimaa traditsioon teatavat levikut ümbruskonnas, ulatudes isegi kohati Järvamaale, kus muidu ei esine refräänilisi tavandilaule (vt. nr. 38 ja 40). Põhja-Eestis liituvad jaanilaulud muusikaliselt vahel ka kiigelaulude traditsiooniga. Olid ju jaanituli ja kiik seal lahutamatud. Setus kasutatakse jaaniõhtul mitmeid viise: „Jaanipäävä puulpühä õdagu lätsi' noorõ' tulõlõ ja lauli' sääl edimält „pöörä ääle" perrä „Tulgõ-ks Jaani no tulõlõ", sis tulõ man kulätõdi' ja lõlõtõdi' („Aja-ks mõtsa lõ, aja-ks mõtsa lõ-lõõ, karäkõnõ lõ, karäkõnõ lõ-lõõ"), peräst viil, luuda minneh, näio' ütli' sõnno „viha ääle" perrä („Nu-us lääme' vihta viinellä")."[23] Kokkupuutumised läti liigolauludega (līgodziesmas) on olnud mitmekesised. Tuleb ette otseseid ülekandumisi (vt. nr. 46—47), kuid ka teatavaid segu-

[23] A. O. Väisänen, Seto lauluhääle' ja mänguriista', lk. 39—40.

nemisi, viiside tunduvaid edasiarendamisi kohaliku tavandilaulude muusika vaimus (vt. nr. 48).

Jaaniõhtu on säilitanud oma rahvapeo funktsiooni ka tänapäeval. Suvise peopäevana selle osa isegi kasvab. Jaanituledel, mida nüüd korraldavad nõukogude kultuurhariduslikud asutised, vahelduvad seltskondlikust initsiatiivist tärkavad meelelahutused eeskavaliste koorilaulude, deklamatsioonide, rahvatantsude, sportlike mängude ja muude paladega. Igandlikud uskumused ja kombed on ammu taandunud, säilib, areneb edasi ja täieneb see, mis pakub inimesele meeldivat puhkust ja esteetilist naudingut, valmistab teda ette uueks loominguliseks tööks. See on vana rahvakalendri üldine saatus ning sellisena on tal suur osa rahva kommunistlikus kasvatamises.

1. КАЛЕНДАРНЫЕ ПЕСНИ.

Среди старых эстонских народных песен наиболее разнообразную и богатую в видовом отношении группу образуют так наз. о б р я д о в ы е п е с н и. Эти песни сопровождали установленные традицией торжественные обряды, связанные с трудовой деятельностью, в частности с датами годового круга, а также с семейными событиями. Зачастую обряды слагались в более или менее длинные циклы, в которых предусматривались определенное действие, действующие лица, стихотворные или прозаические реплики, а иногда и танцевальные движения. Источником этого синкретического творчества являлась реальная жизнь народа, его труд и общественные отношения, которые необходимо было организовать, украсить, на которые нужно было воздействовать. Для оказания такого воздействия в свое время старались привлекать созданные народным воображением мифические силы. Однако неправильно было бы относить это явление в целом к области религиозных верований, хотя в своем первоначальном виде оно и содержало немало мифологических и магических элементов. Большая часть народных обрядов и связанных с ними песен выросла из повседневной жизни и стремлений народа и совершенно ясно указывает на материалистическое познание мира, хотя оно и могло носить вначале совершенно стихийный характер. Вместе с развитием народного опыта ослабевало и мифологическое мышление; одни заклинания и заговоры постепенно исчезли из обихода, другие приняли характер игр и праздничных развлечений. В таком виде некоторые древние обычаи и песни бытуют и в настоящее время. Но в песнях, сопровождающих праздничные обычаи, всегда содержались, хотя бы в зачаточном состоянии, элементы повествования, в них находили отражение переживания и настроения. Следует полагать, что эпические и лирические жанры в большей своей части развились на основе обрядовых песен, с течением времени выделились из них и обрели самостоятельное существование.

Обрядовые песни можно в общих чертах подразделить на две группы: 1) к а л е н д а р н ы е и 2) с е м е й н ы е. Также и большая часть трудовых песен были по своему характеру обрядовыми, из них, например, жатвенные и некоторые другие сезон-

ные песни непосредственно примыкали к группе календарных. Такие обрядовые действия и песни, которыми отмечались, например, начало и конец жатвы, не могли существовать самостоятельно, они сопровождали уборку урожая и были непосредственно и тесно связаны с уборочными работами. Календарные же обряды в узком смысле имели свою самостоятельную форму, и хотя и были направлены на подготовку сбора продуктов труда (будь то в области земледельческих, скотоводческих или домашних работ), но исполнялись не в процессе этих работ, а независимо от них или параллельно с ними. На известных условиях к календарным и семейным песням можно отнести также и такие лирические и эпические праздничные песни, которые хотя и не имеют характера обрядовых, но были определенным образом связаны с сезонными совместными времяпровождениями и с семейными торжествами и пелись только в этих случаях. Из таких песен в эстонском народном творчестве можно назвать качельные песни.

В основу эстонского народного календаря легли наблюдения многих поколений над явлениями природы, имеющими важное значение для земледельца, скотовода, рыбака и лесовода. Даты этого календаря были приурочены к трудовой деятельности человека, указывали на ритм явлений природы и труда и на их органическую связь в годовом цикле. Такой календарь создавался в течение весьма длительного периода, и с течением времени в нем происходили различные изменения. Имеются календарные даты тысячелетней давности, сохранившие свое первоначальное значение в сравнительно чистом виде. На других датах сказалось заметное воздействие церковного и позже гражданского календаря, а также влияние летоисчисления соседних народов. Христианские праздники (масленица, пасха, троица и др.) и дни поминовения святых [Антонов день (*tõnisepäev*), день Варфоломея (*pärtlipäev*), Лаврентия (*lauritsapäev*), Мартынов день (*mardipäev*)], хотя и привились в народе слились с его датами, но они заметным образом не повлияли на содержание местного календаря и не уменьшили его значения. Если святых и почитали, то лишь постольку, поскольку верили в помощь, которую они могли оказать в реальной жизни.

Времена года по народному календарю не совпадали с периодами солнцеворота. Эстонский крестьянин делил свой год с точки зрения земледельческих работ на две неравные части — на летнюю и зимнюю половины, предельными пунктами которых были Юрьев день (23 апреля) и Михайлов день (29 сентября) или близкие к этим датам отрезки времени. Каждая половина имела свои подразделения и переходы. Среди последних особенно четко была, по-видимому, ограничена осень. Понятие весны отличалось меньшей определенностью. Наиболее существенную роль в народном делении года играли такие циклы, которые основывались на периодах крестьянских работ.

Земледельческие народы северных стран искони считали временем смены года или конец жатвы, или близкое к нему начало зимы, или, первоначально, весь период между ними. Этот же принцип мы находим и в эстонском народном календаре. Древнее эстонское название года *voos* означало и означает местами еще и теперь урожай зерновых, что и следует считать первоначальным значением этого слова. С другой стороны, характерно, что в старину возраст людей и животных определялся в народе по зимам. Можно предположить, что новогодье и у древних эстонцев растягивалось на более длительный период в соответствии с фактическим состоянием погоды и работ. Хотя старый хозяйственный год заканчивался одновременно с окончанием полевых работ, около Михайлова дня, новый год все же начинался не сразу, а через несколько недель, когда оставалось позади ненастное и темное промежуточное время, т. е. осень в прямом смысле слова. Начало зимы считали обычно с Мартынова дня (10 ноября). Этот период времени между концом старого и началом нового хозяйственного года был частично или полностью посвящен поминовению душ умерших (*hingedeaeg*). Существовало верование, что умершие посещают в эти дни своих близких в их жилищах. Их принимали как гостей, ставили для них в определенных местах пищу, по большей части кашу. В этот период батрачки и вообще девушки имели право работать в известные дни для себя и принимать участие в коллективных развлечениях. Такое значение имели «*jaguehtud*» на северном побережье, «*kildsannad*» и «*ehasaunad*» в Тартумаа, «*ülalistumised*» на островах, «*subrikud*» в Причудье и другие собрания [1], которые обычно проводились между Михайловым и Мартыновым днем, иногда недели за две до Матынова дня или после него, а также и перед рождеством, когда ему была придана функция праздника, связанного со сменой года. В это время и другие деревенские жители участвовали в совместном провождении вечеров за беседой, загадыванием загадок и другими скромными развлечениями. В Мульгимаа еще в начале XX века батракам в это переходное осеннее время предоставлялась возможность заниматься обработкой льна для себя.

Становление зимы отмечается многими народными приметами, связанными большей частью с ноябрьскими и декабрьскими датами, например: *Mart matab, Kadri katab, Andres arutab, Nigulas needib* (Мартын хоронит, Катерина покрывает, Андрей обдумывает, Никола заклёпывает) — в отношении снегопада, или: *Siimon tulõ tege silla ja Niklus tulõ neet kinni* (придет Симеон — построит мост, придет Никола — заклепает (мост)) — относительно промерзания земли и воды. С Мартынова дня можно было понемногу приступать к зимним работам. Около Катеринина дня производили осеннюю стрижку овец. Так, с точки зрения разви-

[1] См. Эстонские народные песни с мелодиями, III, Таллин, 1958.

тия земледельческих работ и природы, становится совершенно понятным возникновение и формирование таких популярных в Эстонии народных праздников, как Мартынов день (10 ноября) и Катеринин день (25 ноября). Поскольку эти праздники отмечали начало зимы и вместе с тем начало нового хозяйственного года, то в обрядах, приуроченных к этим дням, было много общего, но имелись также и различия, на возникновение и сущность которых образно указывает народная пословица: Мартын заботится о земле, Катерина — о скоте.

Из наиболее характерных для указанных двух дат обрядов следует отметить обход ряженых в канун этих праздников соседних дворов или всей общины с поздравительными песнями. Ряженые под Мартынов день (*mardid* или *mardisandid*) были обычно молодые парни, одетые в вывернутые мехом наружу шубы и в различное старое тряпье. Вожаком и «церемониймейстером» был так наз. «отец». В некоторых местностях, особенно в западных районах материковой части страны, ряженые представляли собой целую семью. В ее состав входила также «мать» или «молодуха» с веретеном, остальные были «сыновьями» или «детьми». В канун Катеринина дня ряженых ходили по большей части молодые девушки, разодетые, в белых платьях, даже в шляпах с вуалью. Во главе их была так наз. «мать», иногда и с «младенцем» на руках, которому нужно было давать деньги «на зубок».

У ряженых в канун Мартынова и в канун Катеринина дня были свои особые песни (**Aa** и **b**), довольно все же сходные по содержанию и по форме. Прежде всего, пели на улице, под окном, восхваляли хозяев, жаловались на мороз и просили впустить в избу. Получив разрешение, в случае Мартынова дня, в комнату впереди всех входил «отец», вынимал из висевшей через плечо котомки зерна и разбрасывал их по полу, призывая благословение на хозяев. Затем ряженые танцевали, выпрашивали подаяние, и когда его, наконец, получали, то благодарили в песне всех членов семьи, желая каждому из них благополучия. На Катеринин день хозяевам желали обильного приплода скота в наступавшем году, а на Мартынов день — богатого урожая. Хозяева одаривали ряженых в Мартынов день обычно снедью (мясом, хлебом, колбасой), а в Катеринин день в основном шерстью и льном. После обхода всех дворов деревни собирались в какой-нибудь усадьбе, делили подаренное или устраивали тут же пиршество (в западной Эстонии — «свадьбу ряженых» — «*mardipulm*»), на котором все вместе пили и ели.

Хождение ряженых в канун Мартынова и Катеринина дня было весьма популярным обычаем, который бытует и в настоящее время, но все же эта традиция не носила повсеместно вполне одинакового характера. Так, на о. Сааремаа и местами на западе материковой части страны ряженые обходили дворы без песен или просто произносили за дверью стихи, требуя впустить

их в избу. При этом они должны были в основном выпытать, усердно ли трудились члены семьи и прилежно ли дети учились читать. Молодые парни и особенно девушки должны были показать свои работы, которые были ими изготовлены уже этой осенью. К кануну Мартынова дня девушки должны были напрясть столько пряжи, чтобы ее можно было повязать вокруг шеи ряженому («колбасу на шею ряженому»). Центральное место занимала проверка чтения детей. Обычно ряженым показывали действительные знания, но иногда детьми читались и сатирические стихотворения или пародии.

В Катеринин день в западных районах ряженые часто приходили по одиночке, с розгами в руках, пожелать хозяевам здоровья. Перебирали всех членов семьи, ударяя каждого розгой и приговаривая: «Здоровья, здоровья, здоровья!» Иногда ряженые маскировались под гуся, который пугал детей и пытался их ущипнуть. Чтобы гусь не причинил детям зла, матери должны были его одаривать. Вообще эти своеобразные черты западных районов относятся в большей своей части, по-видимому, к новым явлениям и, возможно, раньше были приурочены к святкам. В северо-восточной Эстонии наряду с ряженьем в канун Катеринина дня или вместо него встречается также (очевидно, более ранний) обычай хождения молодых людей, ряженых баранами (*määgimaskäimine*), и угощения их в хлеве. Этот обычай имеет много общего с обрядами, бытующими в Катеринин день у восточных финнов и ижорцев («*Kaisan kahjaiset*»).

Итак, мы видим, что в старое время обычаи, приуроченные к Мартынову и Катеринину дню, отличались разнообразием, имели различное значение и своеобразные черты. Обычай ходить ряжеными и выпрашивать подарки возник, по-видимому, в центральных районах, но позже распространился по всей стране. С другой стороны, такой обход ряжеными дворов связан в некоторых местностях с другими датами, которые имели функцию смены либо года, либо времен года.

Обычай хождения ряженых по дворам на святках бытовал прежде всего в Мульгимаа и на западе материковой части Эстонии, а также на островах, в меньшей мере на северном побережье и в Сетумаа, т. е. в разных местах периферии, и поэтому опирался, по-видимому, на различные внешние заимствования. В Мульгимаа и несколько далее отсюда по направлению к центральной части страны хождение ряженых по дворам на рождестве сопровождалось примерно такими же обычаями и песнями, что и в канун Мартынова и Катеринина дня [2]. Но встречаются также

[2] Бытовавший в Мульгимаа обычай обхода ряжеными дворов на рождестве непосредственно примыкает к очень похожим на него и популярным латышским и литовским обычаям (*ķekatās*) и через их посредство — к традиции колядования русского и других восточноевропейских народов. Латышские парни и девушки ходили ряжеными по деревне с поздравительными песнями и собирали подарки обычно на рождестве или на масленице, пред-

и песни более специального характера (Ас), даже легенда об Исусе или о Марии (ср. № 22). В старых песнях представлено сравнительно мало легенд, восходящих ко времени католицизма. Больше таких песен сохранилось в Сетумаа. По своей идейной направленности они явно антиклерикальны и антифеодальны.

«Рождественские и новогодние козлы» (*jõulu- ja näärisokud*), а также «рождественские и новогодние парни» (*jõulu- ja nääripoisid*) в западной Эстонии пели сравнительно мало обрядовых песен, хотя эти обычаи, особенно на островах, относятся к сравнительно древним явлениям, несомненно более древним, чем обычай ходить ряженными в канун Мартынова и Катеринина дня в той же местности. Пение песен на рождестве было все же весьма распространенным обычаем. К рождеству возвращалось домой многочисленное мужское население острова, проводившее летом время на кораблях или на «большой земле» в поисках работы. Коллективный образ жизни сельского общества и тесное общение между собой создавали благоприятную почву для совместного препровождения времени, пробования молодого пива и бесед о всем виденном на белом свете. Там, где имелись «мастера песни», существовал обычай сочинять к празднику рождества какую-нибудь новую песню, которую распевали парни, разгуливая по деревне. Сюжет песни черпался из различных событий деревенской жизни, а также из впечатлений летних странствований. Из старых песен для праздника рождества больше всего подходили песня барщинника, батрацкая песня, мужская любовная песня, песня похвальбы за кружкой пива, юмористические и сатирические песни. К обрядовым песням можно в известной мере отнести лишь некоторые приветствия и поздравления с аллитерациями и зачатками параллелизма, имеющие обычно прозаическую форму.

В песнях, связанных с Мартыновым и Катерининым днем, а также в рождественских песнях представлены различные м у з ы к а л ь н ы е с т и л и. Наиболее древние мелодии носили, несомненно, речитативный характер, в диапазоне кварты или терции, без особого расцвечиванья и были мало разнообразны в ритмическом отношении. Такие мелодии вырастали непосредственно из декламации. Для мелодий, распространенных в южноэстонской диалектной области и несколько вширь от нее, характерны восклицательные припевы. Каждый стих заканчивался однократным или двукратным припевом *marti, katri, kadriko, pühi* или иными подобными восклицаниями (см. № 9, 11, 12, также вариант b), 18—22; в последней диапазон мелодии расширяется до сексты, чтобы еще больше усилить восклицание). Эта же форма была характерна здесь и для новых мелодий, уже явно напевного характера (см. № 10, 12 вариант а, 13, 14), из которых отдельные

ставляя цыган, евреев, поводыря с медведем, скоморохов и т. д. Помимо людей, они изображали с помощью маски и другого реквизита также зверей (медведя, козла, журавля) и даже мифологические существа.

заимствованы из репертуара латышских песен «лиго» (см. № 10). В большинстве это были мелодии песен, которые пелись в канун Мартынова и Катеринина дня, и мелодии эти не использовались при исполнении песен других видов.

Такие же отношения мы видим и в северных районах, хотя здесь в музыкальном выражении наблюдаются большие различия между отдельными местностями, иногда между отдельными частями песенного цикла или даже между мелодиями песен, связанных с обеими датами. Древнейшим песенным пластом и здесь следует считать речитатив, состоящий из одностиший или двустиший, с выдерживаемым конечным звуком стиха (см. № 1, 15, 16). Последняя черта иногда встречается в напевах с более широко развитой мелодией (напр. № 2). Трудно провести четкую грань между речитативами с двустишиями без выдерживаемого конечного звука (например, № 3 ВС и № 4) и песнями мелодического склада той же формы (№ 5, 6, 17). Последние особенно характерны для Ярвамаа, западной части Виру̀маа и северной части Вильяндимаа, где в мелодиях трудовых и обрядовых песен наблюдается тенденция развития в сторону лирической песни. В некоторых местностях западной Эстонии среди песен, исполняемых в Мартынов день, видное место занимают мужские напевы (№ 7, 8), бравурный характер которых обусловлен выдерживанием акцентированных тонов, иногда даже повышением их, вообще более резким акцентированием и широкими скачками мелодии. В песнях, связанных с Катерининым днем, такой стиль встречается реже. Для них характерна более мелодическая основа, иногда даже минорность.

Иногда в песне можно наблюдать наличие нескольких мелодий, соответственно различным частям песенного цикла (см. № 3). Различия имеются как в музыкальном стиле, так и в характере исполнения, например в темпе. Естественно петь под окном более медленно и более просительным тоном, чем в комнате, приветствуя хозяев, когда темп должен быть более быстрым и напев речитативным. Для ритуального разбрасывания зерен был безусловно необходим более торжественный тон (если вообще при этом пели). Пляска ряженых в Мартынов день представляла собой какой-то скачкообразный танец в такте 3/4, мелодии которого напоминают старинный эстонский вальс *(labajalavalss)* или польку-мазурку, (*viruvalss*, вируский вальс). Песенных танцевальных мелодий установлено больше всего в западной Эстонии, а также на побережье Финского залива.

Песни, связанные с Мартыновым и Катерининым днем и с рождеством, исполнялись коллективно, но многочисленные наблюдения последних десятилетий, а также воспоминания старых людей в большинстве своем не указывают на чередование запевалы и хора. Во всяком случае, это не всегда требовалось. Часто при исполнении песни стих повторялся, но обычно всеми вместе. Конечно, ряженые должны были при этом следить за ведущим,

который, со своей стороны, вел за собою хор посредством более громкого пения или другими способами. Песни были большей частью всем знакомы, их очередность известна, вообще весь церемониал проводился в сравнительно быстром темпе, благодаря чему не было необходимости ни в запевале, ни в повторении спетого запевалой стиха.

Начинавшийся на святках средне-зимний период работ заканчивался в феврале. В этом случае наиболее важное место принадлежало в эстонском народном календаре м я с о п у с т у (*vastlapäev* или *lihaheide*). По церковному обычаю на следующий день начинался великий пост, который длился 7 недель, до пасхи. В зависимости от срока последней, мясопуст мог передвигаться в широких пределах (с 10 февраля по 9 марта). Постоянным был только день недели, именно вторник.

Хотя к мясопусту и были приурочены обряды и верования, имевшие различное значение и возникшие в различные периоды, близкое знакомство с ними показывает, что эта дата связана прежде всего с работами, выполняемыми женщинами. Почти всё, что в этот день делается или остается несделанным, касается женского труда и соответствующего сырья (лен, конопля, шерсть), затем скотоводства и огородничества (горох, бобы), которые относились также к области женской деятельности. Что касается отдельных работ, то существовало правило, согласно которому к мясопусту должно было заканчиваться прядение пряжи (если этой датой не являлось уже сретенье — *küünlapäev*, 2 февраля). С удлинением дня начинались ткацкие работы, для выполнения которых требовалось больше света. К Юрьеву дню нужно было закончить и тканье, а холст выбелить на снегу. Понятно поэтому, что с мясопустом полностью заканчивались коллективные работы по вечерам. Этот день считался также концом лесных и обозных работ.

Приуроченные к мясопусту обряды наиболее часто связаны с льноводством. На это уже указывает предъявлявшееся требование к женщинам, чтобы они в этот день тщательно причесывали волосы — тогда лен вырастет высоким и белым. Позднее этот обычай имел целью содействовать росту волос. Еще больше удачи в выращивании льна должно было принести к а т а н ь е п о л ь д у и с г о р (*liugulaskmine*) вечером в мясопуст. Катались на салазках, на санях, кто на чем мог. В некоторых местах из кострики устраивались костры и катались даже через огонь. Катанье на лошадях также называлось *liugulaskmine*. Катанье сопровождалось повсюду возгласами магического значения: «*Linaliugu, pikka kiudu*», в которых высказывалось пожелание, чтобы волокно льна было бы таким же длинным, как след от полозьев саней. Повсеместно были распространены также короткие песенки (**Ad** № 23—29), в которых получали дальнейшее развитие те же пожелания, а иногда добавлялись и порицания в адрес тех, кто не участвовал в катанье. В некоторых

песнях заклинался также лен помещика и попа. Такие мотивы объединялись иногда в циклы, в результате чего складывались довольно длинные песни.

Песни, которые пелись во время катанья, не имели самостоятельных мелодий. Использовались общие напевы обрядовых и игровых песен, а также песен, исполнявшихся при работе под открытым небом. Поэтому эти песни пелись в северной Эстонии с долго выдерживаемыми окончаниями стихов, а в Южной Эстонии — с припевом *liuge-lauge*. В районе, расположенном к западу от Пярну, мясопустные песни исполнялись с припевом *kaske*. В узкой области юго-восточной Эстонии (в Харгла, Карула, отчасти также в Урваете и Рыуге) катанье было распространено не в мясопуст, а на рождестве. Вернее, этот обычай слился с рождественскими играми (игра в лошадь, игра в город и др.), и поэтому при катанье использовались мелодии рождественских игровых песен и характерный для них припев (*oľlule*, *õľlule* и т. д.).

Некоторые из мясопустных обычаев имели более узкое распространение, вследствие чего в песенном творчестве встречаются и некоторые местные особенности. В конце XVII века, а в известной мере и позже на о. Сааремаа и на западе материковой части страны существовал своеобразный обычай изготовления чучела (*metsik*). Во время «игрищ» мастерили куклу из соломы, которую в сопровождении наигрышей музыкальных инструментов и танцевальных движений вывозили, большей частью в день мясопуста, на свой выгон или в чужую деревню. В соответствии с этим было и значение процедуры: «*metsik*» должен был в течение лета либо оберегать скот, либо отводить от своей деревни все несчастья. В ближайшей окрестности Лихула старожилы и сейчас помнят подобный старинный обычай, когда чучело, сделанное из соломы и тряпья, так наз. *kada*, выносили на землю чужого «барина». Изгонявшие *kada* ходили за ним с пением и били его палками. Песня была короткой, в ней упоминались названия тех мест, куда изгоняли *kada*. Из песен, исполнявшихся под открытым небом, следует назвать еще песню рыбаков полуострова Сырве о ловле трески (встречается и у ливов в традиции весенних праздников). То здесь, то там упоминается также о песнях плетельщ подвязок и ряженых на мясопуст. Но мелодии всех этих песен до сих пор еще не известны.

Значительным своеобразием отличалось празднование масленицы или масленичной недели у сету. Она начиналась за 8 недель до пасхи и длилась целую неделю. Обычай в значительной мере заимствован у русских и явно содержит церемонии проводов зимы. Последний день масленицы, воскресенье, справляли особенно торжественно, устраивали где-нибудь на горке или на улице «гулянье» и пели песни. Катанье с гор встречалось при этом реже. Песни проводов масленицы (№ 31 и 32), помимо оригинальных мотивов, содержат также много общеэстон-

TRÜ Raamatukogu

ских черт. Известную промежуточную ступень образуют песни населения Лутси, певши́еся при катанье (№ 29), в которых говорится не только о льне, но и о неизвестном будущем (так заканчиваются многие праздничные песни и в юго-восточной Эстонии). Сетуские *«mäe-ääled»* (певши́еся на «горке») в музыкальном отношении хотя и относятся к группе песен, исполнявшихся на «гулянье», но по своему содержанию в значительной мере носят элегический характер.

К числу масленичных развлечений относится также «гулянье» на лошадях (*hobõsõga kul'atamine*) — увеселительная поездка по деревне, к корчме и в другие деревни. В таких случаях пели праздничные песни быстрого темпа, восхваляя лошадь и поездку. Напевы *(ääled)* подбирали также из числа праздничных мелодий (см. № 30). У корчмы устраивали игры, девушки водили хороводы (круговой бег, хвостовый танец) [3].

Из других дней масленичной недели в Сетумаа важное значение имел ещё четверг. Во многих деревнях в этот день справляли так наз. б а б и й п р а з д н и к. В некоторых местностях этот праздник был приурочен к какой-нибудь другой дате, например к среде средней недели великого поста [4]. В празднике принимали участие замужние женщины одной деревни, причем ранее это было обязательным для всех женщин. Праздник справлялся каждый год в разных семьях.В последнее время собирались где-нибудь в просторной избе, по возможности у вдовы или у бездетной женщины, чтобы избежать соприкосновения с мужчинами и детьми. Выполнялись различные обряды, имевшие целью повысить плодовитость, обряды «посвящения» молодух и др. Обряды эти были тайными. Мужчин, которые в этот день попадались навстречу празднующим женщинам, задерживали, всячески их высмеивали, и они должны были обычно откупаться деньгами. При подготовке к празднику ходили по деревне собирать деньги, причем украшали себя комическими атрибутами и выкидывали различные шутки. На празднике танцевали, пели песни, катались на лошадях в соседние деревни. В соответствии с обстановкой и песни были различными, но по своему содержанию и музыкальному выражению многим не отличались от обычных праздничных, танцевальных песен и песен, исполнявшихся на «гулянье».

*

В старом народном календаре эстонцев видное место принадлежало парным датам: Юрьеву дню (23 апреля) и Михайлову дню (29 сентября). С каждым из этих дней уже с феодальных

---

[3] См. в III томе соответствующие игровые песни.

[4] У русских, проживающих в окрестных деревнях, и у смешанного населения Алутагузе «бабий праздник» обычно справлялся в Юрьев день. Некоторые элементы этого праздника входили и в праздник троицы (см. в III томе *«kergotamine»*).

времен были связаны различные правовые отношения: это были дни уплаты податей, а также перемены места жительства и работы. Нанимаемые на лето батраки и пастухи начинали работу с Юрьева дня, а заканчивали в Михайлов день. В Юрьев день покидал свой хутор крестьянин, которому было отказано в продолжении аренды. Начинался также новый трудовой год для барщинника на помещичьих полях. Вообще в народном календаре Юрьев и Михайлов день являлись предельными датами летнего периода сельскохозяйственных работ («Юрьев день начинает лето, Михайлов день — зиму») — и эту функцию указанных дат следует считать весьма древним явлением.

Лето в народном календаре, в свою очередь, делилось на три периода. Первый — весенний и ранне-летний — длился до Иванова дня (24 июня), иной раз даже до Петрова дня (29 июня), и в общих чертах совпадал с установившимся с незапамятных времен 10-недельным периодом сева (15 апр.—23 июня). Второй, средне-летний период приходился на сенокосную пору. Он заканчивался обычно Яковлевым днем (25 июля). Последний период лета совпадал с жатвенными работами и севом озимых. К этому периоду относится богатый репертуар жатвенных песен. Весна и лето были тем временем, когда молодежь чаще всего собиралась под открытым небом, временем развлечений и пения песен. Собирались главным образом у качелей, обычно по воскресеньям, но иногда и по вечерам в будни и в первую очередь по праздникам (на пасхе, троице, в Иванов день). В этих обрядах можно отметить весьма значительные местные различия.

В южной Эстонии период качанья на качелях был весьма кратковременным, продолжался, в сущности, лишь два дня во время пасхи, или, как ее иначе называли, весеннего праздника, но иногда и целую неделю, следующую за пасхой. Таким образом, обычай качанья на качелях был связан с церковным праздником, дата которого передвигается в пределах нескольких недель, падая большей частью на довольно раннее время, и наступает иногда даже за месяц до Юрьева дня. Это объясняется тем, что календарные обряды в южной Эстонии развивались в тесной связи с календарем славянских и балтийских народов. Народные традиции, связанные с праздником пасхи, можно считать древними главным образом на территории распространения южноэстонского диалекта. В других местах данные, относящиеся к прошлому веку, указывают на то, что в этот праздник, точно так же, как и в троицу, «не существовало никаких традиций и обычаев» или «они не имели никакого значения». Обычай крашенья яиц на пасху стал известен лишь значительно позже, местами на рубеже XIX и XX вв.

Цикл весенних праздников начинался «вербным днем» (*urbepäiv* — за неделю до пасхи). Из обрядов, связанных с «вербным днем», в южной и северо-восточной Эстонии хорошо известен обычай хождения с вербой, когда ударяли вербой, желая

при этом благополучия, причем эти пожелания высказывались часто в форме песни. Характер речитатива и даже мелодии этих песен (если они вообще пелись) сейчас неизвестны. Очень своеобразный характер имело качанье в «вербный день», так наз. *tsõõtamine,* которое в юго-восточной Эстонии было довольно широко распространено. На забор клали доску или жердь. Один из качающихся садился верхом на один конец, другой — на противоположный конец доски.[5] Поочередно перевешивали друг друга и взлетали вверх. Если качались, сидя на доске, то на каждом конце помещалось по паре качающихся. При этом пели своеобразную песню, каждый стих которой в середине и в конце сопровождался припевом *tsõõ-tsõõ.* Обычно при этом каждый из поющих или пара произносили поочередно один стих. Петь помогали и присутствующие, ожидавшие своей очереди, особенно тогда, когда на доске сидели только два человека. Мелодии этих песен (**Ва**) напоминают наиболее простые игровые, пастушеские и детские песни. Такт уверенный, каждая метрическая единица состоит из одного слога, повторяются короткие ритмические фигуры (например, 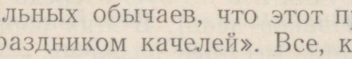 и т. д.), темп сравнительно медленный.

В южной Эстонии во время праздника пасхи (*lihavõtted*) развлекались на площадке у качелей (*häll*), качались и катали яйца. Качанье занимало здесь настолько важное место среди пасхальных обычаев, что этот праздник местами даже назывался «праздником качелей». Все, как молодежь, так и пожилые люди, должны были непременно принимать участие в этом развлечении. Полагали, что это обеспечивает здоровье на все лето и способствует хорошему урожаю льна.

В северной Эстонии большие качели (kiik) приводили в порядок или устраивали обычно к троице (*nelipühi*, или *suvisted* — спустя 7 недель после пасхи) и качаться ходили по вечерам и по воскресеньям вплоть до Иванова дня, а иногда даже и еще позже, насколько это позволяла горячая рабочая пора. Хотя в традициях каждой из этих двух крупных областей и имеются различия, но им присущ ряд существенных общих черт, что позволяет рассматривать их совместно.

---

[5] В других местностях качанье на доске относилось к обычным развлечениям пастухов и вообще детей. Своеобразной формой этого обычая является так наз. прыганье на доске, распространенное в северной Эстонии среди молодых парней и девушек. Этот способ качанья применялся чаще всего ранней весной (в Вирумаа особенно на пасхе), когда еще не были установлены большие качели, но также и в более позднее время. Для прыганья употреблялась крепкая доска длиной в 2—3 сажени, середина которой опиралась на круглый чурбан. Прыгающие становились на противоположных концах доски. Когда один из них опускал свой конец вниз, то другой взлетал вверх. Таким образом, прыгая, качали друг друга. Нет сведений о том, чтобы такое качанье на доске сопровождалось какими-нибудь особыми песнями.

Качели устраивались в тех местах, где обычно собиралась молодежь, где-либо на общественной земле деревни, на выгоне, пастбище, вблизи рощи или на холме. Предпочтение оказывали живописной местности, откуда открывался широкий вид на всю окрестность. Рядом с качелями устраивалась площадка для танцев и оставлялось место для костров Ивановой ночи. В более позднее время танцевальную площадку в отдельных местностях делали в виде настила из досок, а вокруг площадки ставили скамейки. Качели устанавливались также и у корчмы. Мастера, строившие качели, пользовались почетом и им девушки приносили в виде вознаграждения подвязки, поясы, перчатки, кисеты для табака, а также яйца, сыр и пр. Особенно это входило в обязанность тех, кто качались первыми или вообще в первый раз.

В старину устраивались качели двух основных типов. В северной и западной Эстонии они делались прочными и при хорошем уходе стояли годами. Качели помещались между двумя столбами, которые большей частью укреплялись подпорками. Между верхними концами столбов устанавливался подвижной вал. Большие качели состояли обычно из двух досок, соединенных перекладинами и прикрепленных к валу с помощью 4—8 жердей. На таких качелях можно было не только качаться обычным способом, но и «перелетать через вал». Последним способом качались более смелые парни, хотя чаще они проделывали это на небольших качелях, с одной доской. В южной Эстонии качели устраивались менее прочными и обычно с неподвижным валом. Здесь они устанавливались по возможности между двумя деревьями, вал прикреплялся к их сучьям или же, если не было подходящих деревьев, то вместо них использовались более прочные вешала. Доска качелей соединялась с валом при помощи березовых жердей. К каждому из концов доски прикреплялось по две жерди, верхушки противоположных пар закручивались в виде петли вокруг вала. Реже и, по-видимому, преимущественно детские качели строили с поперечной доской, которую прикрепляли с помощью только двух жердей. Описанные качели встречаются и в настоящее время. Вернее, в некоторых районах северной и западной Эстонии (например, на о. Сааремаа) в советское время ими стали пользоваться значительно чаще. Местами встречаются вращающиеся качели более сложной конструкции. Они относятся к сравнительно недавнему времени. В разных местах их стали строить начиная с конца прошлого века по образцу каруселей, виденных на ярмарках и, возможно, в помещичьих усадьбах.

Качанье на качелях служило развлечением главным образом для молодежи. Но во время праздников к качелям сходилось и много другого народа. Качались в основном девушки. Задача парней состояла в том, чтобы раскачивать качели, стоя на земле или на доске. Иногда качались и парни, состязаясь между собой, кому удастся выше взлететь на доске. Показателем ловкости и смелости считался перелет через вал.

В развлечениях на площадке у качелей участвовали и музыканты. В старину танцы молодежи сопровождались иногда игрой на волынке, но еще чаще звучали здесь различного рода свирели из ивовой коры, стеблей дудника и молодых побегов сосны, дудки, рожки. С конца XIX века стала доминировать гармонь. При качанье важную роль играло пение. Без песни вообще не качались. Пели одним хором, иногда же, особенно в северной Эстонии, двумя хорами поочередно, один на одной, другой на другой доске, каждый со своим запевалой. Иногда в пении участвовали и пожилые люди. В Сетумаа запевалами были отдельные пожилые женщины (*lauluimä*), которые получали за это подарки. Таким образом, площадка у качелей была тем местом, где учили и учились петь, где песня передавалась от старого поколения к молодому.

На качелях исполнялись различные песни. К этому случаю особенно подходили длинные песни повествовательного характера, в которых шла речь о жизни девушек, об их стремлениях, о сватовстве, событиях семейной жизни, также о пении и вообще о развлечениях. Содержание иной баллады начинало развиваться в зависимости от событий на качелях или в то время, когда шли к качелям. Но имелись также и специальные качельные песни (**Bв** и **c**), — богатая по мотивам и весьма четко отграниченная группа песен. Эти песни были непосредственно связаны с качелями и с качаньем и не годились для того, чтобы их петь где-либо в другом месте.

В соответствии с различными календарными сроками качанья и связанными с ним обычаями в традициях качельных песен наблюдаются некоторые местные особенности. Наибольшее развитие качельные песни получили в древних песенных центрах северной Эстонии (Ярвамаа, западная часть Вирумаа, северо-восток Харьюмаа), где, наряду с жатвенными песнями, они образуют одну из наиболее значительных групп старых народных песен. Также и в восточной части о. Сааремаа и на о. Муху имеется богатый репертуар качельных песен. В южной Эстонии сравнительно богата качельными песнями Мульгимаа. В других же областях репертуар этих песен был сравнительно беден или вовсе отсутствовал (например, на больших территориях восточной Эстонии, на о. Хийумаа, в западных районах о. Сааремаа, в материковой части северо-западной Эстонии и т. д.). В своих основных чертах тематика качельных песен была повсюду сходной, независимо от того, исполнялись ли они в более ранние или в более поздние календарные сроки. Эти песни содержали приглашение на качели, в них шла речь о подарках строителям качелей и раскачивающим, восхвалялось или порицалось местоположение качелей, расхваливались качели, сделанные «своим братом» и порицались качели, сделанные «чужаком», парни предостерегались от «недоброго» качанья, не оставались без похвалы и пригожие девушки, качающиеся на качелях, и их украшения. В этих песнях сказыва-

лись в некоторой мере и социальные противоречия. Есть основание полагать, что бóльшая часть мотивов эстонских качельных песен происходит из северной части страны. В Сетумаа, у населения Лутси и Краасна, отчасти и в других районах юго-восточной Эстонии качельные песни сливаются в одно целое с другими пасхальными песнями. Хотя устройство качелей, качанье и пение песен на качелях и являются по большей части лейтмотивом этих песен, почти в каждом их варианте упоминается также и об ожидании праздника во время долгого поста. Таким образом здешние пасхальные песни являются, в сущности, как бы антитезой масленичных песен. В эту группу в качестве промежуточной ступени входят и песни, исполнявшиеся на качелях в вербный день (*tsõõtamine*).

Для качельных песен характерны в общих чертах те же стили и типы мелодий, что и для жатвенных (см. том 1), календарных и свадебных песен. Совпадают в некоторой мере также и области их распространения. В некоторых районах, например в юго-западной части Ярвамаа, в северо-восточной части Пярнумаа и Харьюмаа, на юге Ляэнемаа и в восточной части о. Сааремаа преобладал речитативный тип мелодии с долго выдерживаемыми окончаниями стиха (основной тип 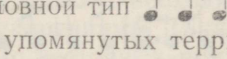 — № 18, 23, 27, 30, 36). Как на упомянутых территориях, так и в промежуточных областях, где теперь, по крайней мере в качельных песнях, преобладают другие мелодии, этот тип является, по-видимому, наиболее ранним музыкальным стилем старых песен с аллитерационным стихом. По своему характеру подобное пение (*õetamine*, как его называют на о. Муху) подходит для обрядовых и особенно для лиро-эпических песен. В качельных песнях это иногда чрезвычайно растянутое окончание приобретает характер восклицания, как это и свойственно песням, исполнявшимся под открытым небом (№ 18 и 27, также 14). Иной раз продолжительность выдерживания окончания стиха определяется необходимостью приспособить музыкальную фразу к ритму качанья. Вообще в качельных песнях наблюдается тенденция к выдерживанию окончания не только стиха, но и полустишия, а также и стопы (см., например, № 19, 22 и 25), что часто сопровождается различными расцвечиваниями, форшлагами и мелодическими украшениями. В таком виде эти мелодии имеют некоторое сходство с пастушескими «*helletused*». Подобные явления обусловливаются не только механическим движением, как это полагали раньше. Ритм песни и не должен всегда полностью совпадать с ритмом движения. Большей частью он обусловлен содержанием и настроением песни. Для качельных песен характерен легкий, живой и игривый склад, сюда входят жизнерадостные восклицания и другие выражения чувств.

Последовательный 3-дольный метр, который явился результатом удлинения слабой доли такта, сложился в восточной и север-

ной части Ярвамаа, в большей части северо-восточной Харьюмаа, а также в Вирумаа, и, таким образом, относится скорее всего к характерным явлениям северо-восточной Эстонии. Более простые и, по всей вероятности, более древние ритмические формы (обычно , иногда также с форшлагами (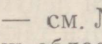 или 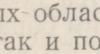 — см. № 28, 29, 33 и 35) встречались при этом в более восточных областях, особенно в Алутагузе, в репертуаре как качельных, так и повествовательных песен. Также и в мелодическом отношении напевы этой области отличались весьма узким диапазоном, часто только в пределах терции. Песни с таким ритмом были распространены также и в Занаровье, в Ингерманландии и Карелии [6]. По всей вероятности, у этих мелодий еще отсутствовало последовательное согласование музыкального ритма с ритмом движения качелей. Движение качелей происходило большей частью значительно медленнее. Но уже в западной части Вирумаа, в Ярвамаа и в северо-восточной части Харьюмаа, на основе этого типа мелодии сложились специальные качельные напевы *(kiigetoon)*, которые по своему ритму, а также мелодике и агогике были уже полностью согласованы с фазами движения качелей (обычно 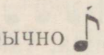 — № 12, 13, 15, 20, 24, 26, 31). Стих песни распределялся между четырьмя полупериодами качанья. Каждая такая часть (стопа стиха и такт) состояла из короткого и энергичного размаха (′) и певшегося громко длительного взлета (-), который заканчивался кратковременным стиханием и спуском голоса (◡), когда качельная доска взлетала наиболее высоко, для того чтобы подготовиться к новому размаху. В случае надобности период взлета качельной доски мог быть еще удлинен (№ 16 и 32). Для согласования слов и мелодии приходилось пользоваться лигатурами, неизбежно было также скандирование текста и перенос акцентирования, если оно не совпадало с акцентированием движения качелей. Такие специальные мелодии качельных песен были уместны в том случае, когда пелось о том, как приятно качаться, о высоком качанье, о прелестной девушке, которая видит далеко и сама видна издалека, когда высмеивали мастеров, построивших качели, и качающихся на качелях или же восхваляли их, как и тех, кто хорошо раскачивает качели. Эти мелодии не подходили в тех случаях, когда просили кого-нибудь сойти с качелей, чтобы подоить коров, или выражали боязнь упасть с качелей, а также в тех случаях, когда в песне преобладали лирические настроения. На качелях пели также и при медленном их раска-

[6] Этот основной ритм ( ) характерен также и для русских весенних песен, особенно для закликов и в некоторой мере также для повествовательных песен.

чивании, пели и сидя у качелей. Поэтому, наряду с качельными напевами, нередко использовались и так наз. женские, пастушеские, жатвенные, игровые и даже мужские напевы (см. № 17, 34). В юго-западной Эстонии качельные песни исполнялись также на мотив песен с припевом *kaske,* возникших в более позднее время, как пелись и различные другие песни, исполнявшиеся под открытым небом. В этих мелодиях отсутствовала таким образом специфика, присущая именно качельным песням.

Южноэстонские качельные песни в отношении музыкальной формы не отличались от жатвенных, календарных и свадебных песен. Для них также был характерен речитативный склад и припевы. В Мульгимаа и на прилегающих территориях был распространен припев — зов *kiigele* (на качели!), который впоследствии проник даже в Причудье; на юго-востоке же бытовал мало понятный для современных певцов и слушателей восклицательный припев *häde ää kägo* и его различные варианты. По мелодическому движению, ритмике и манере исполнения здешние качельные песни, пожалуй, больше всего сходны с жатвенными, но они значительно более эмоциональны, что подчеркивается разнообразным чередованием ритма, выдерживанием отдельных звуков и более быстрым пением других, восходящими движениями в мелодии и необычными ударениями. Такая манера пения особенно бросается в глаза в юго-восточных приходах, у сету и у населения древних языковых островков, при так наз. *kägotamine* (№ 3, 6, 11). В некоторых интонациях и ритмических фигурах можно при этом обнаружить явное сходство с белорусскими весенними песнями — веснянками. Последние напоминает прежде всего каданс восклицательного характера, переходящий от основного тона к терции. На соприкосновения с веснянками славянских народов указывают также некоторые ритмы, например , большей частью во втором такте.

В Сетумаа бытовало несколько мелодий качельных песен. «Когда качели были готовы, группа девушек начинала петь на мотив «*hällü-ääl*» и качели в это время еще только приходили в движение. Другой манерой исполнения качельных песен было *kägotamine* (с припевом *häde kägo*), хотя слова при этом были те же, что и в первом случае». *Kägotamine* в настоящее время встречается очень редко, но можно еще услышать безприпевные «*hällü-ääled*». Последние относятся в сущности к большой группе праздничных мелодий. Так, образец 5В представляет собой обычный так наз. «*pikk ääl*» (долгий напев), который использовался в праздничных песнях и в песнях, певшихся на «гулянье». При качанье на качелях они вошли в употребление сравнительно поздно. Ритм их — уверенный и как бы рубящий, мелодия не отличается гибкостью; в целом она имеет мало специфических черт, характерных для качанья на качелях. Иначе обстоит дело с настоящими «*hällü-ääled*» (№ 4 и 5А), которые отличаются

медленным движением, мелодичностью и плавностью ритма. Обычно партия как запевалы, так и хора состоит из трех тактов с периодически переменным размером $\frac{6}{8}\,\frac{5}{8}\,\frac{6}{8}$). Эти песни пелись при весьма медленном покачивании качелей. Таким образом, в общем настроении, а также в музыке сетуских качельных песен и песен, исполнявшихся при поездке по озеру или реке, т. е. между «*hällü-ääled*» и «*järve-ääled*» (см. I том, стр. 81), наблюдаются заметные общие черты. В некоторых местностях к ним присоединяются еще «девичьи вечерние песни». Все эти песни относятся к наиболее выдающимся произведениям народного творчества сету.

Сетуские весенние песни исполнялись, хотя и в другой форме и в ином музыкальном выражении, также во время троицы, Иванова и Петрова дня, в других же частях Эстонии в этом цикле выделяются лишь песни Иванова дня (**Bd**). Иванов день (*jaanipäev* — 24 июня) был одним из важнейших народных праздников, который справлялся с исключительной торжественностью. Празднованием этого дня отмечалось не только равноденствие в природе, но также и перелом в календаре работ. Ко времени Иванова дня растительность достигала своей наибольшей силы и расцвета. Весенние работы (обработка земли, сев) были закончены, начинался период созревания плодов. Сенокосные работы также начинались в отдельных местностях непосредственно в Иванов день. Этот день означал также и в животноводстве прежних времен известную перемену в кормлении и дойке скота. В таких условиях в обрядах Иванова дня и связанных с ним верованиях повторялись многие весенние темы, в этот день, вернее, в ночь под Иванов день, они как бы еще раз суммировались.

Наиболее важным обрядом Иванова дня следует считать зажигание огней Ивановой ночи, вокруг которых пелись песни и устраивались игры. Огни зажигались на земле деревенской общины, у качелей. На высоких шестах водружались зажженные смоляные бочки. Чем дальше был виден огонь, тем большей славой он пользовался. Но в некоторых местностях, в первую очередь в южных районах, на побережье и островах, Иванов огонь зажигали на земле. Так, в Мульгимаа по старой традиции каждая семья разжигала свой костер, совершая вокруг него ритуальные обряды и вкушая различные яства, изготовленные обычно из молочных продуктов. Гоняли также и скот вокруг костра. Смысл обряда заключался в том, чтобы уберечь скот от различных несчастий, будь то колдовство, волки, бесплодие или что-либо иное (см. также песню № 42). Такое празднование Ивановой ночи носило, конечно, сугубо семейный характер, и поэтому здесь не могли иметь место массовые развлечения. Наряду с этим, в Мульгимаа деревенская молодежь зажигала общие Ивановы огни, большей частью на высоком месте, около них пели песни, играли в «ястреба», в «куклу», «искали иглу» и т. д. (см. III том).

Холмы и пригорки Вырумаа также сияли в Иванову ночь множеством огней, которыми приходили полюбоваться соседи. Гостей угощали пивом и сыром. Этот обычай напоминает в некоторой степени известный латышский праздник «лиго». И, действительно, латышские песни «лиго» оказали некоторое влияние и на южно-эстонские песни Иванова дня. Наиболее ясно это сказывается в окрестностях Харгла и Рыуге (см. № 46—48). Характерными особенностями отличаются и огни «лээду» (*leedutuled*) на о. Муху, своеобразные вересковые башни, которые первоначально зажигались близ мызы Выллa, на Лээдумяги. Вокруг огня «лээду» девушки водили хороводы и пели песни. Особый характер имеют огни Ивановой ночи на морском побережье, где центральное место занимает сжигание старой лодки.

На огонь Ивановой ночи собиралось обычно много людей, как молодых, так и старых. Общее веселье захватывало всех, и каждый мог провести здесь время, как ему вздумается. Пели песни, шутили и играли. Наряду с хороводами особенно увлекались играми, связанными с бегáнием. На своем месте было и пробование силы: борьба, поднимание камня и т. д. Танцы сопровождались игрой на волынке, каннеле, свирели или на других музыкальных инструментах. Танцы чередовались с качаньем на качелях. Но огни Ивановой ночи имели и магический смысл. Полагали, что огонь и дым обладают очистительной силой, верили, что они отгоняют несчастья от человека, а также от поля и скота. Огни зажигались и в те даты, которые приходились на начало жизненно важных для человека работ и других мероприятий (например, в Юрьев день — начало обработки земли и пастьбы скота), при наступлении критической стадии работ и особенно при созревании урожая. Поэтому в эстонской народной традиции известны также огни в канун Петрова дня (*peetripäev* — 29 июня) и Марьина дня (*heinamaarjapäev* — 2 июля).

Магия, предохраняющая от бедствий, занимала видное место и в тех песнях, которые пелись у огня Ивановой ночи или произносились речитативом при выполнении некоторых обрядовых действий. Так, подбрасывая в огонь дрова и хворост, произносили слова: «Рыжик* — в огонь, полевица подальше, лен — на наши поля!» Тот же смысл имели и заклятия, направленные в адрес тех, кто не пришел на Иванов огонь (см. № 37—39). Во многих других песнях Иванова дня мы встречаем пожелания хорошего урожая хлебов и благополучия скоту (см. № 42, 46—48). Из других мотивов выделяются различные вариации упреков «Ивану» в том, что он пришел рано — не дал убрать сено в стога и рожь в закрома (см. № 38), не пришел осенью, когда можно было бы сварить пиво, и т. д. Особое место занимают фантазии на темы сватовства (см. № 40—42). Песенная традиция Иванова дня особенно сильна в Мульгимаа и дальше отсюда в направлении

---

* Рыжик льняной (сорная трава).

к северу — в северной части Вильяндимаа и в Ярвамаа. Также и в Сетумаа песни Иванова дня были излюбленными песнями населения и содержали отчасти те же мотивы, что и в других местностях Эстонии, но, кроме того, и мотивы природы, свойственные весенним песням, в них речь шла о выгоне скота, о совместном пении и т. д.

В качестве обрядовых песен, песни Иванова дня имеют те же мелодии, что и песни, исполнявшиеся на Мартынов и Катеринин день, а также и масленичные песни, которые пелись во время катанья. Поскольку песни Иванова дня исполнялись под открытым небом, они отличаются некоторыми особенностями. Так, наблюдается растягивание акцентируемых и конечных звуков, в построении мелодии используются различные восклицательные мотивы, что особенно относится к припевам, текст которых составляют междометное *jaaniku*, а в южной части Вырумаа — «*liigo*» (латышского происхождения). Традиция Мульгимаа получила некоторое распространение, дойдя даже до Ярвамаа, где обрядовые песни вообще не имеют припевов (см. № 38 и 40). В северной Эстонии песни Иванова дня иногда объединяются в музыкальном отношении с качельными песнями. Иванов огонь и качели были там неотделимы. В Сетумаа в канун Иванова дня использовалось несколько мелодий: «Молодежь в канун Иванова дня, собираясь идти к Иванову огню, пела сначала песню «Приходите к Иванову огню» на мотив «*pööra-ääl*», а затем, уже у огня на гулянье, пели песню с припевом *lõ-lõ* («Гони в лес, лы, гони в лес, лы-лы, стадо, лы, стадо, лы-лы»), после чего, отправляясь в лес за березовыми ветками, девушки произносили слова на мотив «*viha-ääl*». Соприкосновения с латышскими песнями «лиго» (*līgodziesmas*) носили разнообразный характер. Встречаются прямые заимствования (см. № 46, 47), но также известные смешения и дальнейшее развитие мелодий в духе местных обрядовых песен (см. № 48).

Празднование кануна Иванова дня сохранилось в функции народного праздника и до наших дней. Роль его в качестве летнего праздника даже возрастает. У Ивановых огней, которые теперь устраиваются советскими культурно-просветительными учреждениями, развлечения, возрожденные по общественной инициативе, сменяются программными хоровыми песнями, декламациями, народными танцами, спортивными играми и т. д. Религиозные верования и обряды давно отошли в прошлое, но сохраняется, развивается далее и дополняется то, что доставляет человеку эстетическое наслаждение и приятный отдых, подготовляет его к новому творческому труду. Такова общая судьба старого народного календаря, и в этом аспекте ему принадлежит видная роль в коммунистическом воспитании народа.

A. Talviste tähtpäevade laulud.

a) Mardilaulud.

1. MARDILAUL.

Risti.

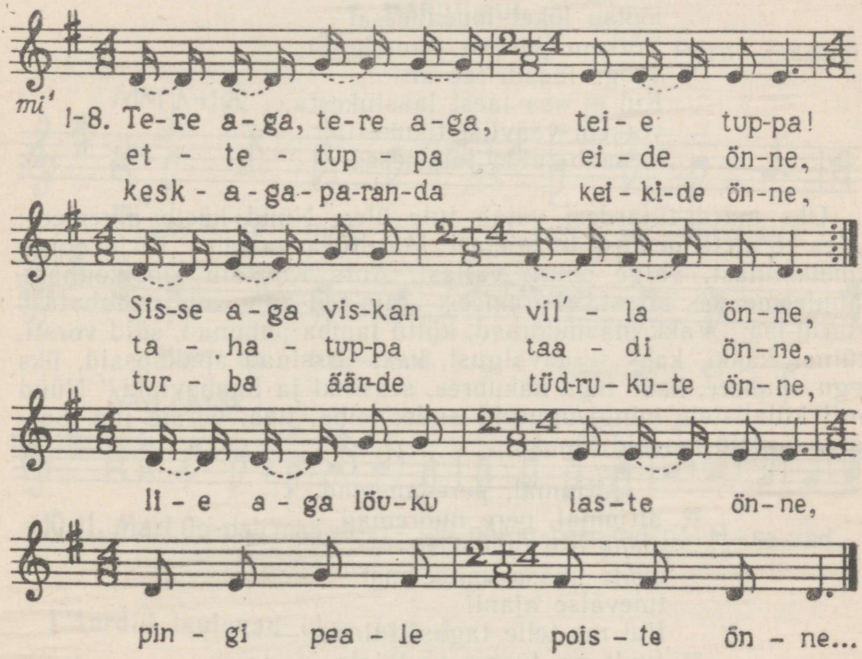

Enne mardipäeva toovad külapoisid kuhugi peresse igaüks külimitu linnaseid, millest peremees valmistab õlut. Mardipäeva eelõhtul panevad nad maskid ette ja veidrad riided selga, nii et neid keegi ei tunneks. Üks „martidest" on „isa", tal on pikk habe, kepp käes ja suur karvamüts peas. Teine on „ema", naiste

müts peas, põll ees jne. Teised on mardi pojad ja tütred. Niiviisi maskeeritult käiakse perest peresse ande kogudes. Tallu sisse tulles külvab mardi-isa kaelkotist teri põrandale, kusjuures lauldakse:

Tere aga, tere aga teie tuppa!
Sisse aga viskan vil'laönne,
ettetuppa eide önne,
tahatuppa taadi önne,
kesk-aga-paranda keikide önne,
turba äärde tüdrukute önne,
lie-aga-lõuku laste önne,
pingi peale poiste önne,
pingi alla kerbude önne.

Tuba on pime, seepärast laulavad mardid:

Töuskem üles, pereeite,
töuskem üles, peretaati,
puhugem tuli tubanessa,
löötsu löket lõuendessa!
Võtkem parrest pinnakesta,
lüöge laastu lae alt!
Kui ei saa laest laastukesta,
võtkem väävlist tikukesta,
et saab tulda tubanessa!

Üks mardi-tütardest võtab tule üles. Nüüd küsib peremees: „Kes te olete ja kust te tulete?" Mardi-isa vastab: „Kirju obuse kihelkonnast, valge obuse vallast, Ants Kuusalu kihelkonnast, jahuleeme jõe äärest." Peremees: „Mis teil asja, mis te tahate?" Mardi-isa: „Vakk maamüdinad, kültu lamba pabunad, süld vorsti, küinar käkki, kaks silmavalgust, kaks arssinad apukapsaid, üks tegu apubree, kaks tegu kakubree, seasinki ja lambavinki." Nüüd anti külalistele mingisuguseid ande: leiba, liha, vorste jne. Seejärel laulsid mardid tänuks:

Aitjumal, perevanemad,
aitjumal, pere nuoremad,
meite osa oidemast,
meite kaasa kaitsemast
tulevalse ajani!
Kui me teile tagasi tuleme —
tuult me tuome tuulajale,
kültu põllu külvajale,
jätku leiva löikajale.
Siis teil töusku tömmud ärjad,
tömmud ärjad, töntsud sarved,
allid ärjad, angerjad sarved,
küidud ärjad, küirud seljas,

musta peaga mulikad,
valge peaga vasikad,
punase peaga puulukesed,
sinise peaga sikutalled!
Sead teil siirakil sigigu,
pörssad pöhku pugegu,
lammad teil laastikus ladugu!

Seejärel tantsitakse ja minnakse edasi teistesse peredesse. Kogutud annid viiakse kokku sinna peresse, kus oli õlu valmistatud ning peetakse seal pidu.

Laulnud Kadrina Kõrvemann, 39 a. vana, ja Kadrina Vaageströöm, 80 a. vana, Risti kihelkonnas, Vihterpalu vallas, Alliklepa külas 1914. a. Üles kirjutanud C. Kreek (EÜS XI 891 (84) < ERA, Fon. 159-d ja EÜS XI 950/2 (69)). Täiendusi kommete kirjelduse juurde, võetud ühest K. K. hilisemast jutustusest.

2. MARDILAUL.

Pärnu-Jaagupi.

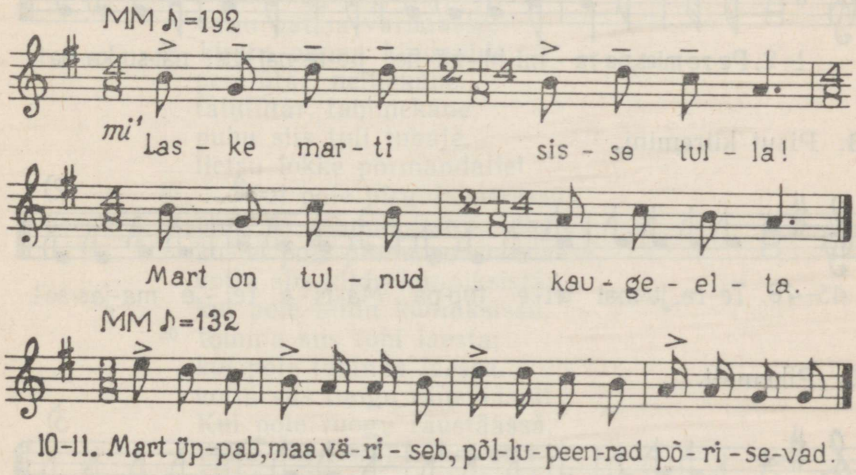

[Mardid laulavad ukse taga:]

Laske marti sisse tulla!
Mart on tulnud kaugeelta.
Mardil küüned külmetavad,
mardi varvad valutavad.
Ega see mart pole maasta tulnud —
mart on tulnud ülevelta,

alli pilve ääre alta,
kirju pilve keskeelta,
valge pilve vahelta.

[Toas laulavad tantsides:]

10 **M**art üppab, maa väriseb,
põllupeenrad põrisevad,
rahavakad varisevad,
kotisopid kolisevad!

Mardilaul.

Laulnud Mari Annusson, s. 1848. a., Pärnu-Jaagupi kihelkonnas, Enge vallas, Anelema külas 1929. aastal. Üles kirjutanud E. Oja ja E. Treu (ERA III 2, 45/7 (33—34) < ERA, Fon. 215-c ja d ja ERA II 17, 122/3 (66)).

3. MARDILAUL.

Kuusalu.

A. Kaunis ruttu.

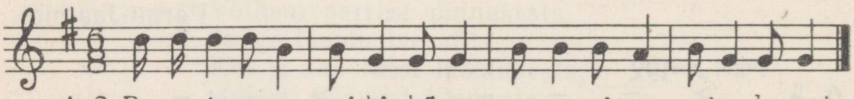

B. Pisut kiiremini.

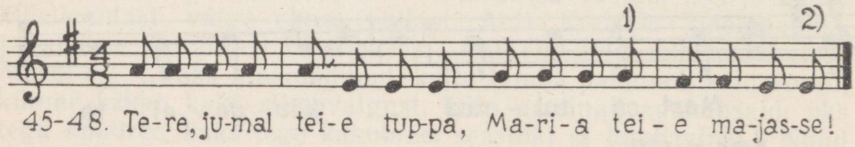

C. Pikemalt.

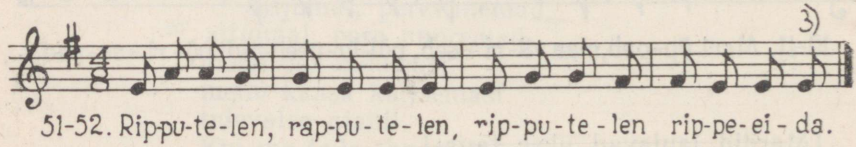

D. Ruttu.
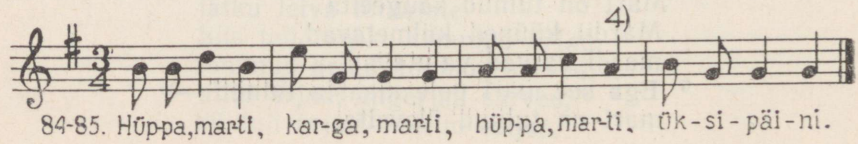
1) var.

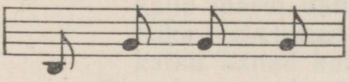

2) var.

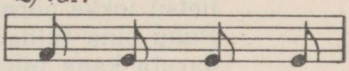

3) var.

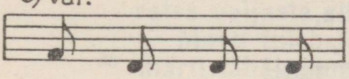

4) var.

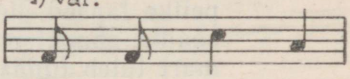

Mardid laulavad ukse taga [A-viisil]:

Peremies, peremihikäne,
perenaine, naisukane,
kas lubad tubaje tulla,
uosta oueje ajada,
valju panna varnaasse,
kirstu panna kindaaida?
Kui lubad tubaje tulla,
uosta oueje ajada,
valju panna varnaasse,
kirstu panna kindaaida,
peretütär, neitsikäne,
talutütär, tammekane,
puhu siis tuli tubaje,
lietsu lokke pormandalle!
Kui pole pirguja peressä,
pühi sa pinnad pormandasta;
kui ei pole pindu pormandassa,
votta siis kildu künniksistä;
kui pole kildu künniksissä,
tomma siis tohi laesta;
kui pole tohtuda laessa,
votta siis ruogu räüstäästä!
Kui pole ruogu räüstäässä,
votta siis korvi kuuri alta,
laastuvakka lauste alta,
mene sina mieste laastumaale,
tuo sield laastud tullessa!
Kui pole laastu laastumaala,
tuo siis suosta suured kuused,
mäe alta laiad männid,
laanest latvata pedakad,
külä alta haarapäidä,
kisu sialda pikked pierud,
laiad lommuksed lahuta,

puhu siis tuli tubaje,
lietsu lokke pormandalle!
Puhu sina tulda kuke suusta,
karuta kana ninasta,
lietsu linnu leugaluusta!
Votke istmed iestä,
järid laatiuld laduge,
peitke lapsed pingi alla,
säädke sängi servä alla —
mart tuleb tuppa tantsimaie!

Tuppa astudes teretatakse [B-viisil]:

Tere, jumal teie tuppa,
Maria teie majasse!
[Siin on Maria maganud,]
pühä rist on ringutannud —
Maria ase maassa,
pühä risti pää-alune.

Mardid pilluvad teri põrandale, seejuures laulavad [C-viisil]:

Ripputelen, rapputelen,
ripputelen rippeeida,
rapputelen rappeeida.
Siia viskan sia-onne,
oue jätsin huoste onne,
verävälle veiste onne,
lauta jätsin lambaonne.

Mardi-isa hakkab vitsakimbuga, mis tal vöö vahel, peksma, keda aga kätte saab, ning lausub: „Tuoreks, terveks!" nii kaua kui peksmine kestab. Seejärel laulavad mardid [A-viisil]:

Peremies, peremihikäne,
perenaine, naisukane,
touse üles vuodiesta,
vuodiesta, vaateesta,
sirgu riiete siestä,
vaata sinne vaarna piale,
katsu sinne kappi otsa,
kus nied vottimed magavad!
Votta vottimed vorusta,
napputimmed naela pialda,
kepsu mennä kelderisse,
katsu mennä kamberisse,
üle oue huoneesse,
tuo sield mardi tuobikane,

kalla mardi kannukane,
leika sield lihad laesta,
katku kanad kattuksesta,
maksa mardi vaevapalka —
mart on üösel ulkumassa,
kuuvalulla kondimassa,
ratsa valjaste valulla! [- - -]
Marti tuleb ja marti tuisub,
marti lähäb ja marti läigib,
mardil on pungad puusillani,
kilimittud künsissäni,
vakkad varvaste nenissä.

Seejärel tantsitakse, lauldes [D-viisil]:

Hüppä, marti, karga, marti,
hüppä, marti, üksipäini,
karga, marti, kaksipäidi!
Marti kargab makkaraida,
kargab kapsajuurikaida,
siapäidä puolikaida.
Marti tantsib, maa mügiseb,
Tallinna koda kumiseb,
Harju akkunad tärisid,
linna müürid müksätäsid
meie mardi tantsiessa. [- - -]
Ups, ups, mardikene,
sier, sier, sandikene!

Kui pererahvas annab ande, tänatakse [C-viisil]:

Tänäme, tänätelemme
hüäste pietudamme!
Aitima pereisale,
aitima pereemäle!
Ansid tua tullakseni
ja kua konnidellakseni —
juba meil andi annetiie,
känkär kätte käänetiie.
Mis suoban pereisale?
Kukkur kuhjaga rahada,
aita harjani üvijä,
kirves kirju härjä kukla,
nuga sie orika rinda —
sie suoban pereisale.
Mis suoban pereemäle?
Lehm tehku lehmäse vasika,
siga tehku seitse porsukasta,

lammas tehku kaksi uttetalle —
sie suoban pereemäle.
Mis suoban perepojale?
Hobu tehku halli täkkuvarsa,
tua pääld saab toussa selgä,
pinu pääld saab piirdä lakka —
sie suoban perepojale.
Mis suoban pereneidiselle?
Vallas valvas poisikane,
[sormed täüsi sormuksida,]
käerandemed rahuja,
rinnad Riia taalderida —
sie suoban pereneidiselle.
Mis suoban sulasmihele?
Kuer tehku kuusi kutsikaida,
neist saavad hüäd ülgekuerad,
jälgiväd jäneksekuerad:
suvel tuob sued kuoje,
talvel jälgiväd jäneksed,
kevädel kenad rebäsed;
hunti ollerdab olalla,
karu kieräb kainelasse —
sie suoban sulasmihele. [- - -]

Laulnud Mikk Trehvelt, sünd. 1834. a., Jamburi maakonnas, Knjaževi vallas, Simititsa asunduses 1905. a. — Laul on pärit lauliku sünnipaigast Kuusalu kihelkonnast, Kolga vallast, Juminda külast. — Üles kirjutanud P. Penna ja K. Luud (EÜS II 734 (46) ja 589/96 (97)).

4. MARDILAUL.

Haljala.

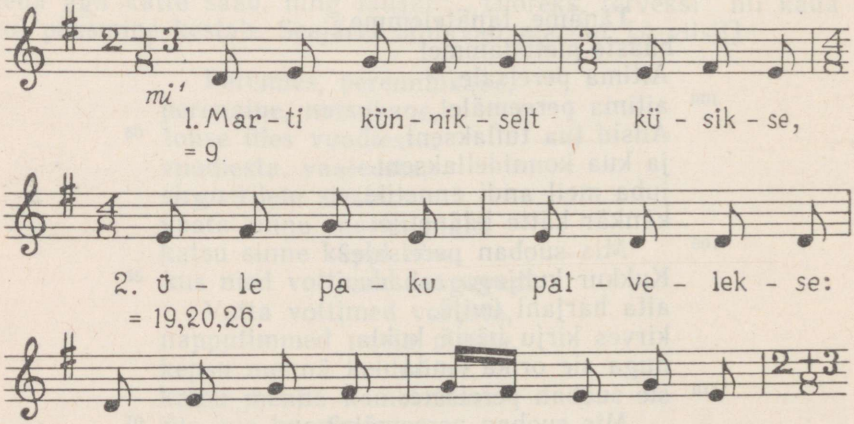

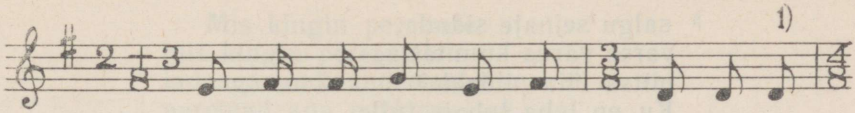

4. uost a - ga uo - vi - je a - ja - da,
= 10,14,24,29.

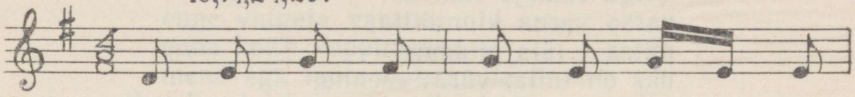

5. sal - gu sei - na - je si - du - da,

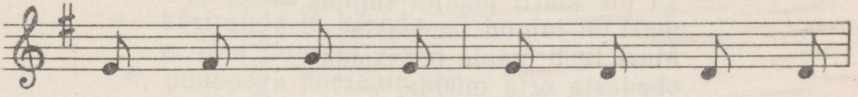

6. var - sa var - na kin - ni - tat - ta,

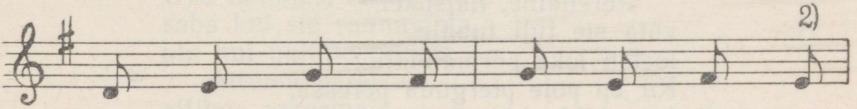

7. piit - sa lüi - a pii - da - ai - e?
= 11,13,19,23,25.

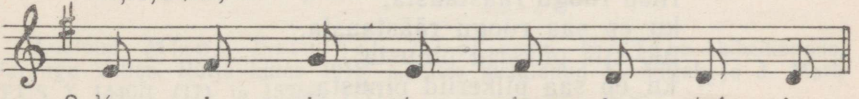

8. Ku ep lu - ba tu - ba - je tul - la...
= 12,16,18.

1) var.

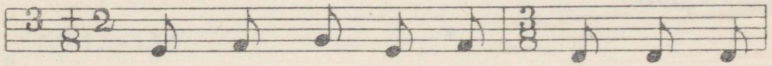

22. vo - ta sie tu - li tu - ba - je..

2) var.

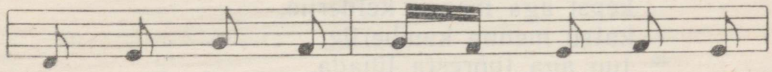

17. mart on tul - nud tae - va - as - ta...
= 21,27.

Marti künnikselt küsikse,
üle paku palvelekse:
Kas luba tubaje tulla,
uost aga uovije ajada,

salgu seinaje siduda,
varsa varna kinnitatta,
piitsa lüia piidaaie?
Ku‿ep luba tubaje tulla,
uost ei uovije ajada,
salgu seinaje siduda,
varsa varna kinnitatta,
piitsa‿i lüia piidaaie —
uks on tulla, värav menna,
auk on arulle ajada.
Laske aga sisse mardisandid!
Ei ole marti maalta tulnud —
mart on tulnud taevaasta.
Mart tuob maale terviksida
obedasta orta müöda,
kuldasta korendat müöda.
Perenaine, naisukene,
vota sie tuli tubaje,
loetsu loke pormandalle!
Ku‿ep pole pierguda peressa,
kisu kildu künniksesta;
ku‿ep saa kildu künniksesta,
riisu ruogu räästaasta;
ku‿ep saa ruogu räästaasta,
tuo siis pilkerid pinusta;
ku‿ep saa pilkeriid pinusta,
lüö siis lühterid lageje,
kaksi küünalt lühterisse —
siiski saab tuli tubaje,
vana valgus pormandalle!

*

Perenaine, naisukene,
vota vottimed vorusta,
naputimmed naela otsast,
kepsi aga menna kelderiie,
katsu menna kamberiie,
tuo aga tuoresta lihada,
leika parresta palada,
tasu aga mardi tantsuvaeva,
mardi laste lauluvaeva!
Toest tuo siis tuhlisiida,
tasa tuo siis tangusiida!

*

Mis kingin pereisale,
mis kingin pereemale
iad aga andi andemasta,
paremad aga pakkumasta?
Perenaine, naisukene,
ole aga ommiku usina,
enne valgeta varane,
enne koitu koppimassa,
mene aga lauta katsumaie —
lehmal lehmane vasikas!
Mis kingin perepojale?
Üva püssi ja püreda,
käsirauda ja käreda —
ei jäta jänestki jääle,
püüpoega poesaaie.
Mis kingin peretütrukulle? [- - -]
Üva lammas, lahke villa,
saba kui sie saunavihta,
pia kui pajune põesas.
Aitüma pereisale,
aitüma pereemale
iad aga andi andemasta,
paremada pakkumasta!

Laulnud Miina Reinthal, 71 a. vana, Haljala kihelkonnas, Varangu vallas, Rutja külas 1913. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja J. Mark (EÜS X 1440/1 (17) ja 1525/8 (71)).

5. MARDILAUL.

Kolga-Jaani.
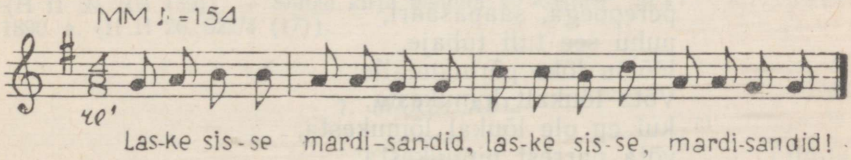
Laske sisse mardisandid!
Mardi küütsud külmetavad,
mardi varvad valutavad,
sõrmeotsad sõitelevad.
Mart on tulnud kaugeelta,
üle soo, suurè libèda.
Peretütar, neitsikene,
tõuse üles voodiesta,

puhu sa tulì tuàsse,
lõõtsu lõke lõukaalta!

Laulnud Marie Sepp, 67 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Soosaare vallas 1929. a. Üles kirjutanud V. Koch ja H. Paukson (ERA III 1, 135 (19) ja II 21, 185/6 (27) < ERA, Fon. 267-b).

6. MARDILAUL.

Suure-Jaani.
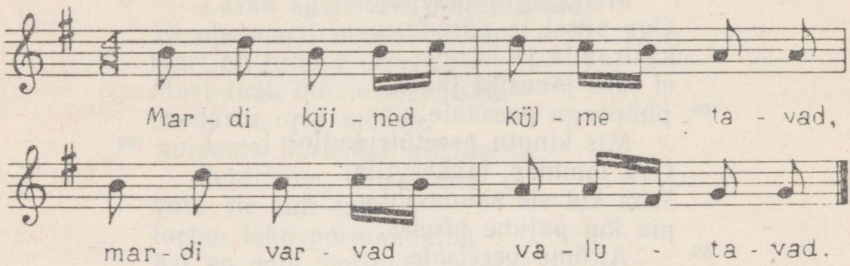
Laske mardid sisse tulla!
Mardi küüned külmetavad,
mardi varvad valutavad.
Mart on tulnud kaugeelta,
ümert see ilu ilusa,
kaugelt see kuu kõvera,
tagat taevatähtesida.
Peremees, peremeheke,
perenaene, naesuke,
peretütar, kuldakinga,
perepoega, saapasääri,
puhu see tuli tubaje,
lõõtsu lõke põrmandalle!
Võta lõukalt lõmukesta,
kui ep ole lõukal lõmukesta,
võta parrest pinnukesta;
kui ep ole parres pinnukesta,
võta seenast sammelida;
kui ep ole seinas sammelida,
võta roogu räästaesta,
puhu see tuli tubaje,
lõõtsu lõke põrmandalle!
Kui ep tee lahti uksekesta,
ukse põõnasta põrutan,
sagarast ma saadan laua.
Mardi ulkas uksessepad,

mardi salkas sagarsepad —
mart teeb uksed uuest puiest,
sagarad teeb sikasarvest,
põdraluista põõnakesed,
pulliluista pulgakesed.

*

Mart see külib kaerusida,
mart see eidab erneida.
Peremees, peremeheke,
perenaene, naesuke,
võta need võtmed võrusta,
astu alla aeda poole,
kombi alla kelderessa,
litsu mardile lihada,
otsi mardile osada,
katsu mardile kalada!

*

Aitüma, mardid tänavad
sedap aga andi andemasta,
kanakaela käänamasta!
Siia tõusku tõmud ärjad,
siia kasku kaunid lehmad,
laudad täide lammaõnne,
ahjukapis kassiõnne,
sigigu sead ilusad!

Viisi üles kirjutanud M. Kiilas Suure-Jaani kihelkonnast 1890.—1896. a. (H II 59, 503 (39)). — Sõnad kirja pannud T. Köstner Mart Kiilaselt 1890. a. (H II 26, 522/4 (17)).

7. MARDILAUL.

Lihula.

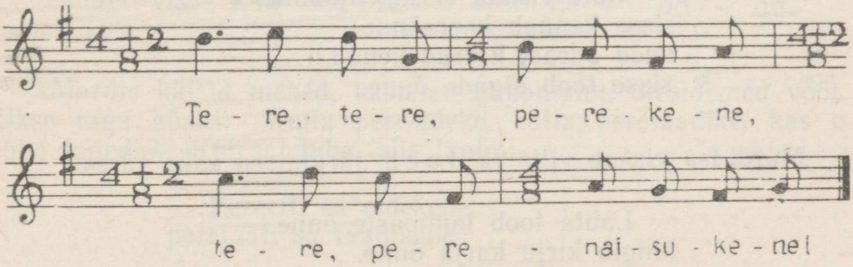

Väljas, ukse taga:

Tere, tere, perekene,
tere, perenaisekene,
laske mardid sisse tulla!
Mardi küüned külmetavad,
sõrmeotsad sõitelevad.
Mardid tulnud taevaasta,
tinast tehtud teeda mööda,
mööda kullastà kõrèndaid.
Peretütar, neitsikene,
puhu tuli toassa,
lõõtsu lõke lõukaasse!
Kui pole peres piirukesta,
siis võta laest laastukesta;
kui pole laes laastukesta,
siis võta roogu räästaasta;
kui pole roogu räästaassa,
siis võta narest pinnukesta,
siis puhu tuli toassa,
lõõtsu lõke lõukaasse.
Peremees, peremehikene,
perenaine, naisekene,
võta võtmed varnasta,
nõretimed nõtkemasta,
kõpsi-kapsi kammerisse,
astu alla kellerisse,
otsi mardilè osàda,
katsu mardilè kalàda,
vana venda, vorstikesta,
sandimardi maugukesta,
sealiha siilakuida,
põrsa päid, poolikuida!

Toas:

Mart viskab sisse viljaõnne,
sisse kannab kaeraõnne,
uued odrad, keerud kenad,
sisse toob sigàde õnne.

Mardi-isa viskab vilja ja l o e b järgmised kaks värssi:

Lauta toob lammaste õnne,
kingib kirju karja õnne.

Lahkumislaul:

Aituma, eidekene,
aituma, taadikene,
aituma, perevanemad,
mardi osa oidemasta,
mardi vara vaatamasta,
suurta käntsu käänamasta,
vähikesta väänamasta!
Tõusku teile tõmmud lehmad,
ülenägu üsna mustad,
sead siukad siginegu,
laiad latakad emised,
pika putke pätsukesed!
Rukid teil saagu roosilised,
nisud neljatahulised,
erned üsna ümmargused,
odrad pisut pikergused,
kaerad kahearalised,
läätsad laiad, latergused,
linad liugu oma liiki!

Mardilaul.

Laulnud Marta Vahar, 25 a. vana, Kullamaa kihelkonnas, Piirsalu vallas 1934. a. — Laul pärit laulja sünnikohast Lihula kihelkonnast, Lihula vallast. — Üles kirjutanud A. Samet (ERA II 70, 697/701 (1)).

8. MARDILAUL.

Karuse.

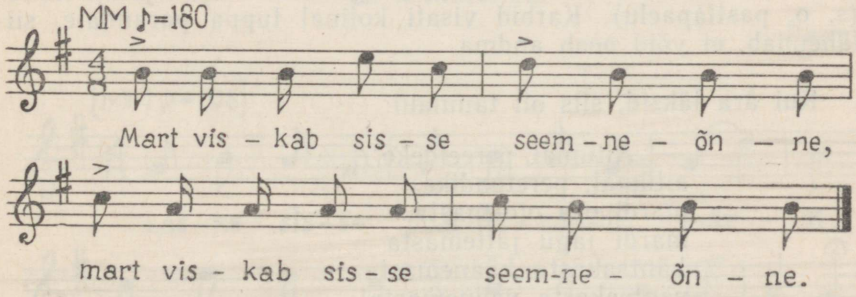

«Mardis käisid mehed, kasukad pahampidi, õlesidemed vööl. Ukse taga küsiti: „Kulla pereeideke, kulla peretaadike, kas o luba lugeda?" Kui sai luba, siis lauldi:

Pereeit, sa eidekene,
peretaat, sa taadikene,

peretütar, kuldakinga,
võta see tuli tubase,
lõõtsu lõke lõukaesse!
Laske mardid tuppa tulla!
Mart o tulnud kaugelt maalt,
üle suu, üle rabade,
üle viie vikerkaare,
üle kuue koiduotsa.

Mardinoorik oli koa miis, aga naiste riidis. Läks lõuka peale, laskis kedervarrest lõnga. Mardiisa oli üks vanem miis. Sii viskas jälle vilja koti siist rabinal parandale:

Mart viskab sisse siimneõnne,
aho ette eide õnne,
taha nurka taadi õnne,
nel'la nurka neiu õnne.
parandale poiste õnne!

Kui tuppa tulid, küsisid:

Kas teie lapsed lugevad,
kas teie kanad munevad?
Kui ei karda eide irmu,
eide irmu, taadi irmu,
siis katsu mardi magust vitsa.

Anti siis vitsu koa, igal mehel vitsakimbuga, ike: „Tervist, tervist!"

Andeid toodi: nisuleib, kartuli, tange, võid ja küinlud. Iga ande ajal mardid üidsid kooris: „Aitümal, aitümal, aitümal, aitümal!" Neidude käest küsiti kingakiirmid ja jalajuhtmid (s. o. pastlapaelu). Karbid visati kolinal tuppa parandale, sii tähendab, et võid peab andma.

Kui ära läksid, siis oli tänulaul:

Aitümal, pereeideke,
aitümal, peretaadike,
mardi osa oidemasta,
mardi jägu jättemasta
käntsakasta käänemasta,
väntsakasta väänemasta!

Pärast seltsis tehti mardipulm. Tüdrukud tulid koa kokku. Kui linu anti, linad müisid jälle ära, selle eest ostsid viina. Igast perest, kust mart väljas oli, anti kilimat linnasid õlle jaoks ja mõni päev martide jaoks.»

Viis fonografeeritud Leenu Aumanilt, 73 a. vana, 1933. a., tekst ja seletus saadud Adu Aumanilt, 76 a. vana, Karuse kihelkonnas.

Paatsalu vallas, Lõo külas 1931. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA III 7, 93 (26) < ERA, Fon. 388-c ja ERA II 39, 375/8 (2)).

9. MARDILAUL.

Rannu.

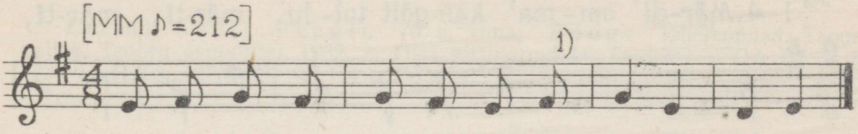

1) var.

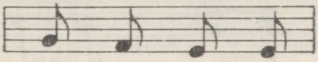

Vanem mardilaulu viis.

Laulnud Ann Tampere, 64 a. vana, Rannu kihelkonnas, Rannu vallas, Unikülas 1932. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA III 7, 63 (44)).

10. MARDILAUL.

Rannu.
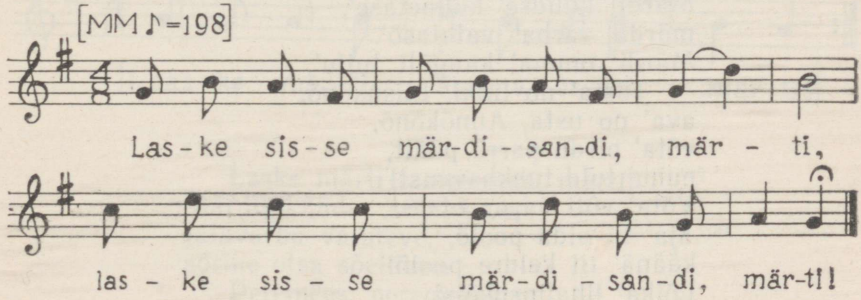
Uuem mardilaulu viis.

Laulnud Hilda Rebane, 34 a. vana, Rannu kihelkonnas, Rannu vallas, Unikülas 1932. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA III 7, 63 (43)).

Rõuge.

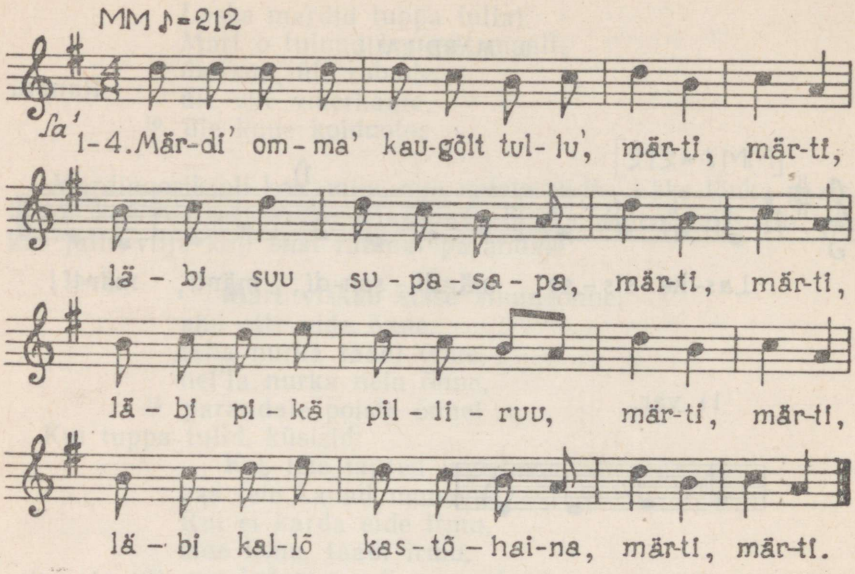

Märdi' omma' kaugõlt tullu',
märti, märti,
läbi suu supa-sapa,
läbi pikä pilliruu,
läbi kallõ kastõhaina.
Pilliruug sii pistis silmä,
kastõhain sii lõigas kaala.
Märdil küüdse' külmetäse',
märdil varba' valutasõ'.
Märdi' omma' kaugõlt tullu'.
Tõsta' no linki, Liisukõnõ,
ava' no usta, Annõkõnõ,
võta' pirdu parrõ päält,
puhu' tuld tuhkhavvast!
Võta' võti varna otsast,
aja' tii aida poolõ,
käänä' tii keldre poolõ!
Lõika' lihalipsukõisi,
kaksa' rasvaraasukõisi,
tuu' linakurstikõisi,
saada' villa peotäüt!
Märt ei taha tsialiha
ega kalgõ kanaliha —

märt taht pehmet hanipraati
ja ka päidsü pääliha.
Puhu' no tuld tuhkhavvast,
laskõ' märti lämmele!
Ega mi_i olõ' näl'läsandi',
mi' olõmõ nal'lasandi'.

Märdilaul.

Laulnud Juuli Peegli, 70 a. vana, Rõuge kihelkonnas, Tsooru vallas, Tsooru asunduses 1932. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA III 7, 57 (30) ja II 56, 127/8 (8) < ERA, Fon. 362-d).

12. MARDILAUL.

Karksi.

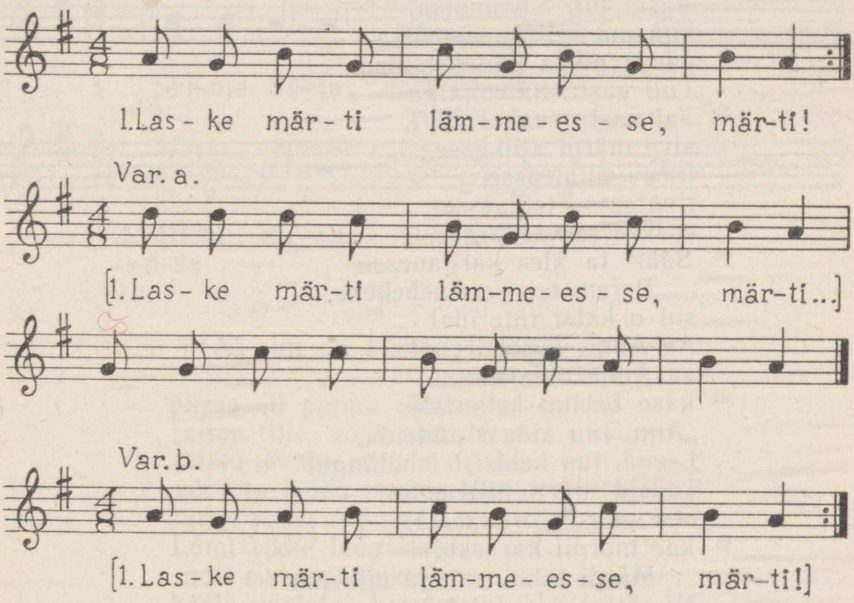

Laske märti lämmeessa, märti!
Märdil küüdse külmeteve,
jalavarba valuteve,
sõrme otsa sõeldeve.
Peremees, peremehekene,
perenaine, linnukene,
tõuse üles uudiesta,
sinipadjade seasta,
valge padjade vahelta!
Säe sängu veere pääle,

istu kuldatooli pääle,
kuldatuuli, õbeõrsi,
puhka sii tuli toasse,
lõõtsu lõke koldeessa!
Tõmba valla tõlgu-usse,
ava nii auväräti! [- - -]
Tuhat näi ma tulleenna,
sada siiä saieenna.
Saime siiä, võt't sadada,
saime maale, võt't maratse.
Parts oli paksuna pajuna,
suvilinnu lepikunna,
alli linnu aavikunna —
obu oli ella erkenella,
vars oli karssi karteella.
Aaste tuli aavamõtsa,
kuu ma tuli kuusemõtsa,
päeva pikka pihlaksmõtsa.
Tuli vastu tuhveljalga,
sai vastu saabassääri,
aive märdi allikusse,
litsev linaleosse,
tinatsesse teibaesse,
vaskeesse vardaesse.
Säält ta üles karganesse.
Peremees, peremehekene,
sul o katsi tüterida!
Aa Anne, käse Leenat,
aa Anne aida manu,
käse Leenat kellerisse:
„Ann, tuu aidast andeida,
Leena, tuu keldrist lehakingul"
Tääsid märti tullenessa,
otsi märdil orstikesta,
kae märdil karaskida!
Märdi tahav minna minema.
Mi jätäm perepojale?
Ladermusse laiku täku,
musta ruuna ruhve pääle,
perenaisel põhku põrsid,
peretütrel lauta lambit.

Märdisandi laul.

Laulnud Reet Risu, 45 a. vana, Karksi kihelkonnas, Polli vallas 1906. a. Üles kirjutanud J. Aavik ja J. Sakkeus (EÜS III 245/6 (79a-c) ja 411/3 (103)).

Paistu.
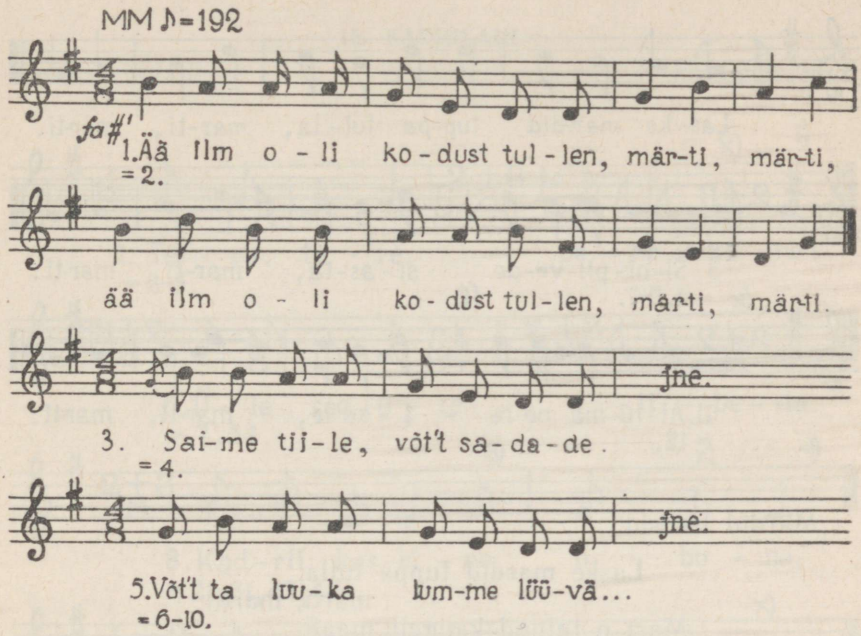
Ää ilm oli kodust tullen,
märti, märti,
paras oli panna rõõviesse —
saime tiile, võt't sadàde,
saime maale, võt't maràtse,
võt't ta luuka lumme lüüvä,
rangi rahet raputede.
Lumi rikke loogakirja,
sadu rikke saanikirja,
kaste vastatsè kasuku,
udsu uuve kuuve kirja.
Kuule, kulla peremeesi,
lase märdi lämmeelle!
Lased märdi lämmeelle,
sisse viime vil'laõnne,
ette eidam erneõnne,
läve pääle läätsaõnne,
põrmandulle põhuõnne.

Laulnud Mall Saar, 59 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre vallas 1929. a. Üles kirjutanud V. Koch ja H. Paukson (ERA III 1, 152 (83) < ERA, Fon. 272-b ja ERA II 21, 250/1 (103)).

Varbla.

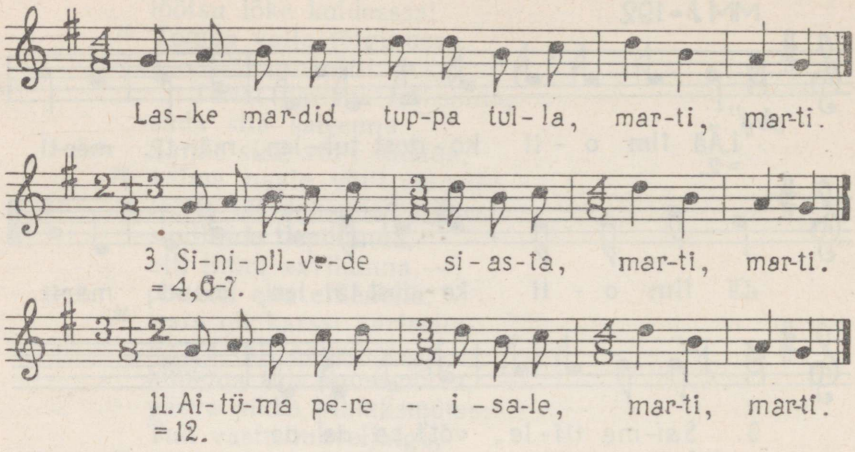

Mardid laulsid:

Laske mardid tuppa tulla,
marti, marti!
Mart o tulnud kaugelt maalt,
sinipilvede siasta,
valge pilvede vahelta,
alli pilve ääre alta!
Otsi mardile osada,
katsu mardile kalada!

Sees viskasid pihuga vilja iga nurka:

Edenurka eide õnne,
tahanurka taadi õnne,
nelja nurka neiu õnne!

Siis akkasid tantsma. Tantsid toas na et paukus. Siis tuudi neile osa: liha, kala, leiba, vorsta ja ... Tänasid koa, ike:

Aitüma pereisale,
aitüma pereemale!

Siis nad pidasid kolm päeva mardi joodusi. Õlut oli koa enne tehtud.

Laulnud Ann Väärtmann, 75 a. vana, Varbla kihelkonnas, Saulepi vallas, Kulli külas 1931. a. Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 473 (1) ja ERA II 39, 287/8 (7)).

b) Kadrilaulud.

15. KADRILAUL.

Kaunis elavalt. Harju-Jaani.

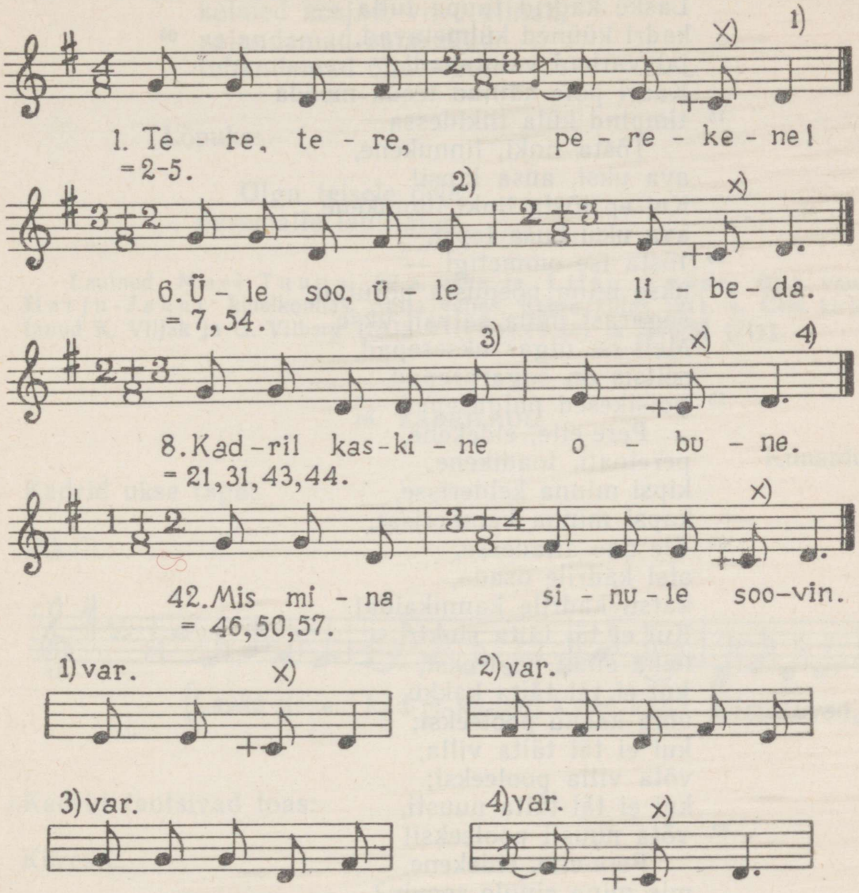

Kiigetoon.

Tere, tere, perekene,
tere, pere-eidekene,
tere, peretoadikene!
Laske kadrid tuppa tulla!

---

* Do viimases taktis kõlas enamasti kõrgemalt, mõnikord (harvem) aga peaaegu do.

Kadri tulnud kaugeelta,
üle soo, üle libeda,
üle loo, üle lageda.
Kadril kaskine obune,
pihlakaine piitsukene,
remmelgaine reekene.
Laske kadrid tuppa tulla —
kadri küüned külmetavad,
jalavarbad valutavad!
Kadri pole käinud teeda mööda —
timpind küla tiikidessa.
Tõsta linki, linnukene,
ava uksi, ausa lapsi!
Kui ep tõsta linki linnukene,
ava uksi ausa lapsi,
tõsta ise ommetigi —
ukse mina põenusta põrutan,
sagarast mina salvan ukse.
Meil on ulgas uksesepad,
seltsis on sagarasepad,
poisikesed pulgasepad.
Pere-eite, eidekene,
peretoati, toadikene,
kipsi minna kelderisse,
kapsi minna kamberisse,
üle õue aitadesse,
otsi kadrile osada,
katsu kadrile kannikaida!
Kui ei täi täita sinki,
leika sinki pooleeksi;
kui ei täi täita kakku,
võta kakku pooleeksi;
kui ei täi täita villa,
võta villa pooleeksi;
kui ei täi täita nuusti,
võta nuusti pooleeksi!
Pere-eite, eidekene,
mis mina sinule soovin?
Siad sul siuakad sigigu,
lehmad matsakad magagu!
Peretoati, toadikene,
mis mina sinule soovin?
Üle sul joosku ohrasalve,
rukkid salve roostetagu!
Perepoega, poisikene,
mis mina sinule soovin?
Sängi suure, neiu noore,
teki tihitriibulise,

vaeba viieviirulise,
palaka udulinase,
patja neljanurgelise!
Peretütar, neitsikene,
mis mina sinule soovin?
Saagu sul käima kolmed kosjad,
kolmed kosjad, viied viinad,
sajandamad saiakakud,
tuhandamad õlletoobid!

Lõpuks:

Olgu teisele õele,
paremalle laulijalle!

Laulnud Mari Tuuna, 60 a. vana, ja Liisu Kuuse, 60 a. vana, Harju-Jaani kihelkonnas, Anija vallas, Kehra külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2493/4 (5) ja 2279/82 (21)).

16. KADRILAUL.

Kuusalu.

Kadrid ukse taga:

Pikalt.
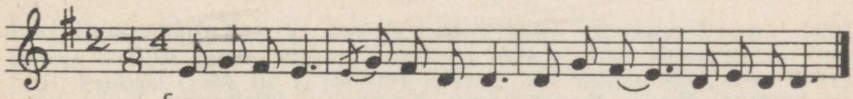
Kadrid tantsivad toas:

Kiiresti.

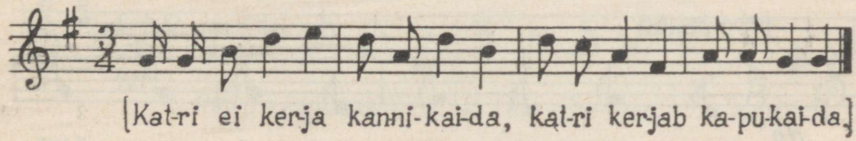

Laske sisse katrikased!
Katri kääd külmetavad,
sõrmeotsad soitelevad,

jalakannad karkelevad,
varbaad valu tegevad.
Katri tulnud kaugejalta,
üle soo, läbi libeda,
üle pikka pilliroogu,
läbi karge kasteheina —
pilliroog oli pistnud silma,
kastehein oli leikand kaela.
Katril kaskine hobune,
kadakane kaulakonti,
pedakased persekondid,
saarnine sabaalune,
pihlukane piitsukane.
Katri ei kerja kannikaida,
katri kerjab kapukaida,
nurub linanukkisida,
valge villa vetukaida,
sinivilla sormikaida.
Kui ei täine, eidekene,
kui ei täine täütä villa,
tee siis villa pooleeksi,
maksa katri vaevapalka!
Katri nurub nukkisida.
Kui ei täine täütä nukki,
tee siis nukki pooleeksi,
maksa katri vaevapalka!

Katrinasandi laul.

Laulnud Mari Masuurina Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Tammistu külas 1892. a. Üles kirjutanud H. Lohk (H II 34. 700 (385)).

17. KADRILAUL.

Kolga-Jaani.
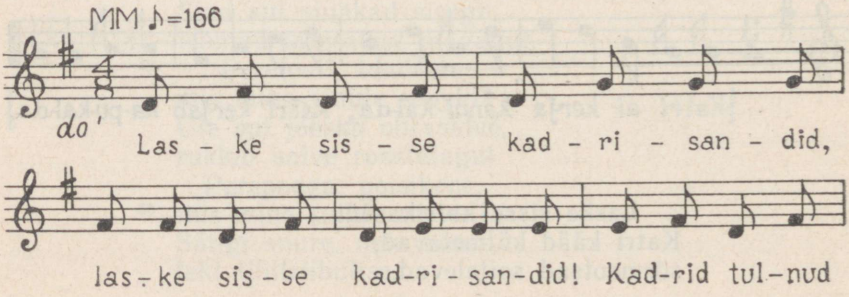
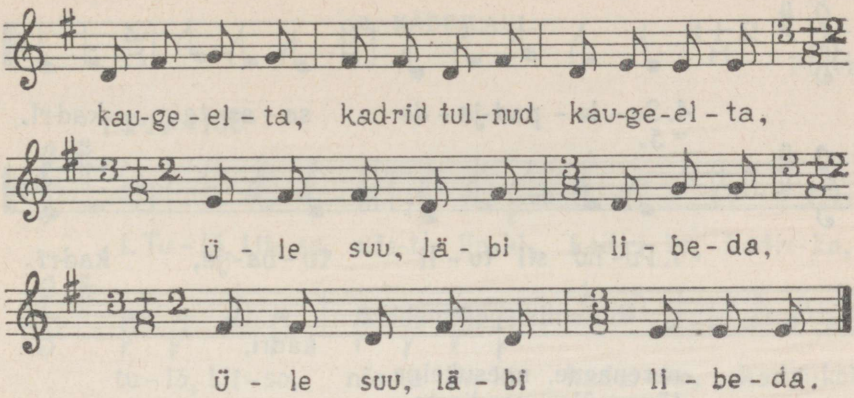

Laske sisse kadrisandid!
Kadrid tulnud kaugeelta,
üle suu, läbi libeda —
kadri küütsed külmetavad,
varvaad vàlu àjavad.
Peretütar, neitsikene,
tõuse üles voodiesta,
tuu sina tuli tubadessa,
lõõtsu lõke lõukaella.

Laulnud Melaanie Jomm, 56 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Võisiku vallas, Päovere asunduses 1929. a. Üles kirjutanud V. Koch ja H. Paukson (ERA III 1, 134 (17) ja II 21, 184 (25) < ERA, Fon. 266-b).

18. KADRILAUL.

Paistu.

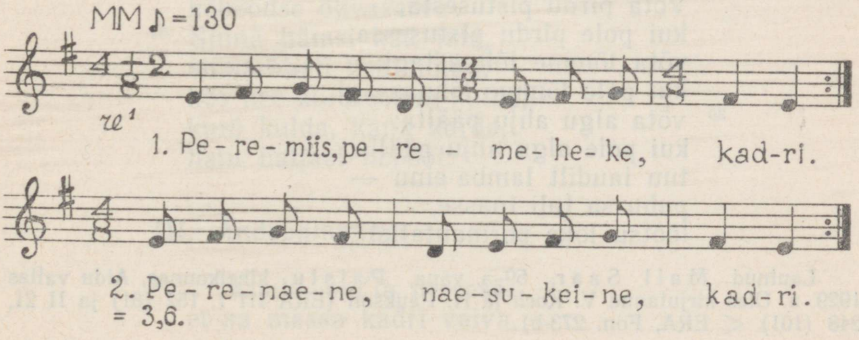

= 3,6.

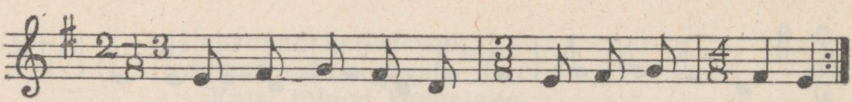

= 5.

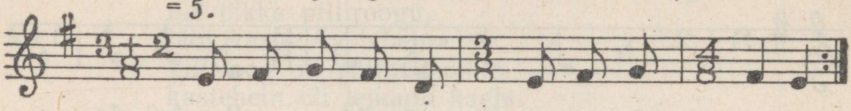

Peremiis, peremeheke,
kadri,
perenaene, naesukeine,
tõusu üles voodiesta,
sulepadjade seasta,
valge linade vahelta,
kirju teki keskeelta,
puhu sii tuli tuasse,
lõõtsu lõke põrmantalle —
lase kadri lämmeelle!
Kadri küüne külmetäve,
kadri varba valuteve,
sõrmeotsa sõeltave.
Kadri tullu kaugeelta,
läbi soo sipa-sopa,
läbi laane lipa-lopa.
Tuhat näime tulleenna,
sada siia saadeenna:
obu meil uppusi ojasse,
musta muhta meil vajosi,
linalakka lainetelle —
pilliroo meil pistis silma,
sõnajalga lõigas sõrme.
Lase kadri lämmeelle!
Puhu sii tuli tuasse,
lõõtsu lõke lõukaelle!
Võta pirdu pistusesta;
kui pole pirdu pistusessa,
võta lõmme lõhnastagi;
kui pole lõmme lõhnassagi,
võta algu ahju päälta;
kui pole algu ahju päälla,
tuu laudilt lamba-einu —
puhu sa tuli tuasse,
lõõtsu lõke põrmantalle!

Laulnud Mall Saar, 59 a. vana, Paistu kihelkonnas, Aidu vallas 1929. a. Üles kirjutanud V. Koch ja H. Paukson (ERA III 1, 152 (81) ja II 21, 248 (101) < ERA, Fon. 273-b).

Põlva.

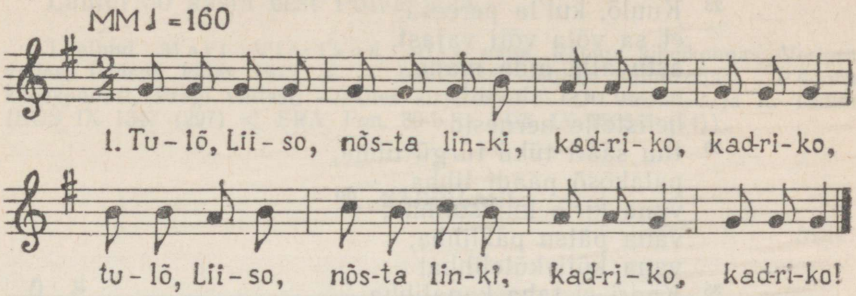

I. Sissetulek:

Tulõ, Liiso, nõsta linki,
kadriku, kadriku,
tulõ, Annõ, ava ussõ,
toogõ ti jo tuli tuppa,
valu vanna huunõhe!
Kui ei olõ pirdu parsil,
lüü kilsta pingi külest,
võta ruugu rästäst!

II. Teretamine:

Olgõ terve, pereesä,
pereesä, pereimä,
kiä lask kadri lämmäle,
pisokõsõs peestelemä!
Kadri tulli toolta maalta,
kos olli puidse pullisarve',
hõbõõdse õhvasarve'.
Sinnä hämsi hää jala,
sinnä kasti kaalinulga,
kos nee kurõ söönu kulda,
kurõ kulda, kana karda,
hani haljast hõbõõt.

III. Andepalumine:

Kuulõ, kul'la pereesä,
et sa massa kadri vaiva,

massa kadri kargamine,
jalatalla tantsimine,
kadri kondsa kopsimine!
Kuulõ, kul'la pereesä,
et sa võta võti vajast,
astu alla aida mano,
et sa otsi ubasid,
helistelle hernesid,
tuu säält tükü türgü lihha,
palakõsõ paadi lihha,
vana kir'o kindsulihha,
vana pätsu päälihha,
vana küti külelihha!
Kadri ei taha kanalihha,
ei ka laiha lambalihha —
kadri taht selget tsialihha,
väikest värsked vorstikest,
mõnda kuldakopikat.

IV. Tänamine ja soovid:

Olgõ terve, pereesä,
kiä mas's iks kadri vaiva,
masse kadri kargamise,
jalatalla tantsimise,
kadri kondsa kopsimise.
Miä soovi pereesäl?
Kümme künniruunakõst,
ütessä üli-ilosat.
Miä soovi pereemäl?
Kümme lehmä nüpsikule,
ütessä üli-ilosat.
Miä soovi perepojal?
Kümme täkku lahterihe,
ütessä üli-ilosat.
Miä soovi peretütrel?
Laudatävve lambid,
kenä oon'as keskeelle,
kenä oon'as, keeru sarve:
puut saa villo puusa päält,
sada nakla sarvi vahelt,
kümme nakla küle päält,
tuhat nakla tur'a päält.
Kos'a tulgu, tõsõ mingu,
sada saani lävel saisku!
Ei lää toolõ, ei lää taalõ —
must saa Riia raeprovva,

Võro võtinde pidäjä,
Tarto tapo kinnitäjä.

Lauldi 30 aasta eest Põlva pool.

Laulnud Mari Vierland, 41 a. vana, Räpina kihelkonnas, Veriora vallas, Pääsna külas 1912. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast, Põlva kihelkonnast, Pragi vallast. — Üles kirjutanud A. O. Väisänen ja R. Tamm (EÜS IX 1347 (297) < ERA, Fon. 30-b ja EÜS IX 1503/6 (94)).

20. KADRILAUL.

Mäe.
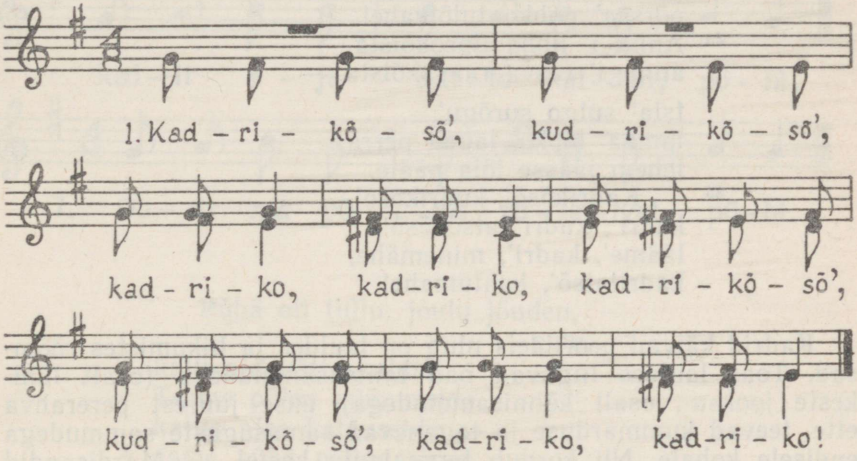
Kadrikõsõ', kudrikõsõ',
kadriko, kadriko,
kadri(_ks), kudri latsõkõsõ'!
Kadri' omma' kavvõst tulnu',
läbi suu ligõda,
läbi suu, läbi vitsa —
suu mättä' märisi',
suu kannu' karglivva';
läbi korgõ kuusõmõtsa,
läbi pikä pedäjämõtsa.
Kuusõ ladva' kurko lätsi,
pähnä lehe' pääle tulli,
kadaja nõgla' kaala saiva'.
Kost kadri' üle tulli?
Koh kurõ' kulda söövä',
kurõ' kulda, kana' karda,
hani' hal'ast hõbõhõta.

Kuulõ', peenü perenaane,
pääle (‿ks) peenü peremeessi,
laskõ (‿ks) sisse kadrilatse',
kadrilatse', kudrilatse'!
Kadril küüdse' külmetäse',
kadril varba' valutasõ'.
Tere, ahi, ammusuu,
tuhkhaud, tulimulk!
Kuulõ', peenü perenaane,
kuulõ', peenü peremeessi,
anna' rasva raasakõnõ,
tsialihha lipsokõnõ —
nakkas kari kasumahe,
põrssa' põhko tulõmahe!
Anna‿i' lihha lipsokõista,
anna‿i' rasva raasakõista —
tsia' sulgo surõgu',
lamba' lõpko' lauda perrä,
lehem jäässe lõia pääle.
Kadrikõsõ', kudrikõsõ',
kadri', kudri latsõkõsõ',
lääme', kadri', minemähe,
kadrilatsõ', kaalumahe!

Kadrid käivad peoriideis ning on lauldes ja liikumistes rõõmsad. Toas lauldes liiguvad nad tantsusammudega (osalt lühikeste jooksu-, osalt kõnnisammudega) ukse juurest pererahva ette, teevad kummarduse ja taganevad samasuguste sammudega endisele kohale. Nii kordub terve laulu kestel. — Mardisandid seevastu on viletsais riideis ja laulavad kurvalt.

Laulnud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas, Haudjasaare külas 1948. a. Viisi üles kirjutanud A. Garšnek (TMM). Sõnad kirja pannud H. Tampere samalt laulikult 1952. a. (RKM II 57, 497/500 (4)).

c) Jõululaulud.

21. PÜHADE OOTAMINE.

Paistu.

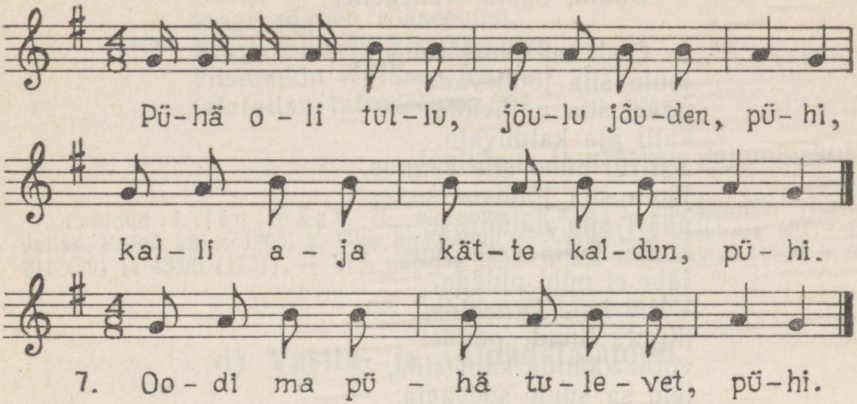

Pühä oli tullu, jõulu jõuden,
pühi,
kalli aja kätte kaldun.
Teeme pühis püünussida,
kallis ajas kablussida —
aame pühä püünussisse,
kalli aja kablussisse!
Oodid sa pühi tulevat,
oodi orsti antavet —
anti apukapustida,
apukapsu leemekesta.

Laulnud Jaak Nõmmik, 66 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre vallas 1929. a. Üles kirjutanud V. Koch ja H. Paukson (ERA III 1, 151 (78) ja II 21, 245 (98)).

22. NEIUPAELAD.

Paistu.

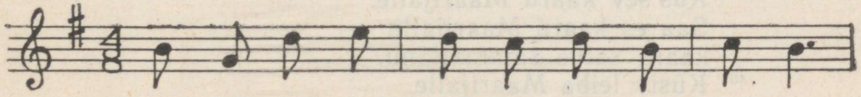

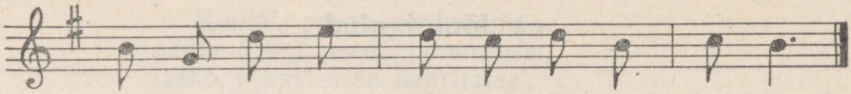

Oodid, oodid, vellekene,
pühi,
Oodi ma pühä tulevet,
jõulu siia jõudevada,
nääri siia nätävada,
kalli aja kalduvata.
Sai nii püha siia saanus,
jõulu siia jõudanesse,
nääri siia nätänesse —
kuule, kulla vellekene,
läbe ei pühi pidäda.
Võtid kaia kanebida,
liiguta linade punde,
võtid käända kaplesida,
teid sa suule soepaela,
palu pääle põdrapaela,
aru pääle arakupaela,
tii pääle tedrepaela,
külä ala näiupaela.
Soest said sa soolatooja,
arakust asja ajaja,
varesest viivedäja,
tedrest said teotegija,
näiust said manu magaja.
Kuule, kulla vellekene,
kessi püha siia toonu?
Maari püha siia toonu,
viis oli iirut tal ehene,
kuus oli kurekarvalista,
seitse linaseemenida,
kahessa karimäräda,
ütessa üvä obesta,
kümme künniruunakesta.
Kuule, kulla vellekene!
Küsiv einu Maarijalle.
Saa es einu Maarijalle —
eina kuhja koputanu.
Küs'sev kaaru Maarijalle.
Saa es kaaru Maarijalle —
kaara salve sammaltanu.
Küsiv leiba Maarijalle.
Saa es leiba Maarijalle —

leväkoorikse kujunu,
leväraasakse ragenu,
ammu ärä allitanu.
Minge ärä, pühäkeise,
minge vällä värävesta,
minge jüle kesänurme,
[tulge te jälle tagasi,]
tooge rüppen röäseemen,
kengäkondsan kesväseemen,
viisunukin vil'läseemen,
jalatallan tatreseemen.

Jõululaul (lauldakse kojuminekul).

Laulnud Liisu Mägi, 75 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre vallas, Koigu külas 1906. a. Üles kirjutanud J. Aavik ja J. Sakkeus (EÜS III 231 (29) ja 433/6 (113)). — Vrd. uuemat üleskirjutust 1920. aastal (TEM 6, 9).

d) Vastla- ja võinädalalaulud.

23. VASTEL.

Simuna

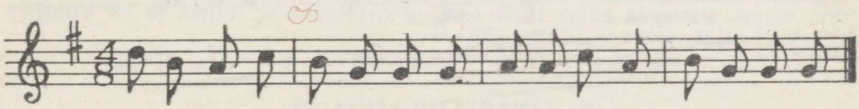

Vestelikku, vastelikku,
vastel ulkus vainiulla,
kirjud käpikùd käèssa.
Lina liugulaskijalle,
tudred toasistujalle,
ebemed eesajajalle!

Vastlalaul.

Laulnud Mai Pütka, 60 a. vana, Simuna kihelkonnas, Paasvere vallas 1914. a. Üles kirjutanud J. Solmann ja V. Rosenstrauch (EÜS XI 1089 (20) ja 1119 (45)).

24. LINAD LIULASKJALE!

Kuusalu.
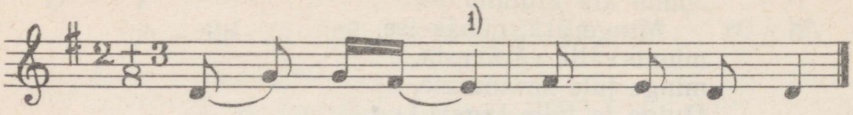
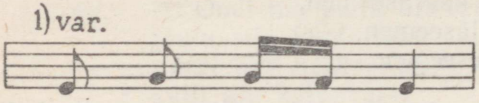

Liu lau laskijalle,
tutrad tuas istujalle!
Kes ei tule liugumääle,
sel linad liguje määngü,
aia ääre allendagu,
seinä ääre sienitägü!
Nindap pikkaks meie lina
kui on meie liugumäge!

Vastlalaul.

Laulnud Anna Kallebron, 64 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kõnnu vallas, Pärispää külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2536 (175) ja 1579 (75)).

25. LINAD LIULASKJALE!

Vändra.

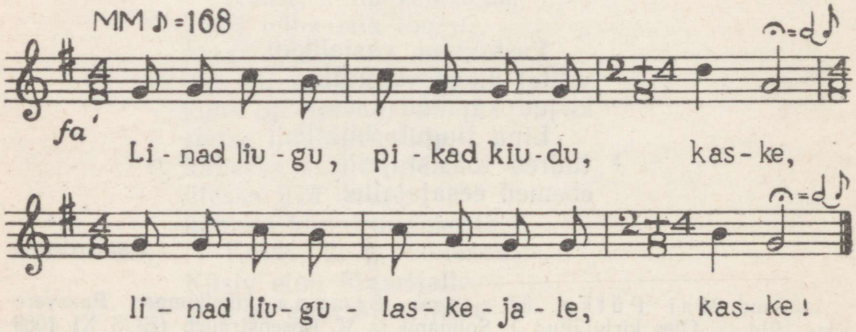

Linad liugu, pikka kiudu,
kaske,
linad liugulaskejale,
takud takkavaatajale,
tudrad tuasistujale!

Laulnud Madis Kontson, sünd. 1862. a., Pärnu-Jaagupi kihelkonnas, Enge vallas, Eametsa külas 1929. a. — Laulu õppinud sünnikohas Vändra kihelkonnas. — Üles kirjutanud E. Oja ja E. Treu (ERA III 2, 59 (49) < ERA, Fon. 216-d ja ERA II 17, 142 (85)).

26. LINAD LIUPIKKUSEKS!

Paistu.

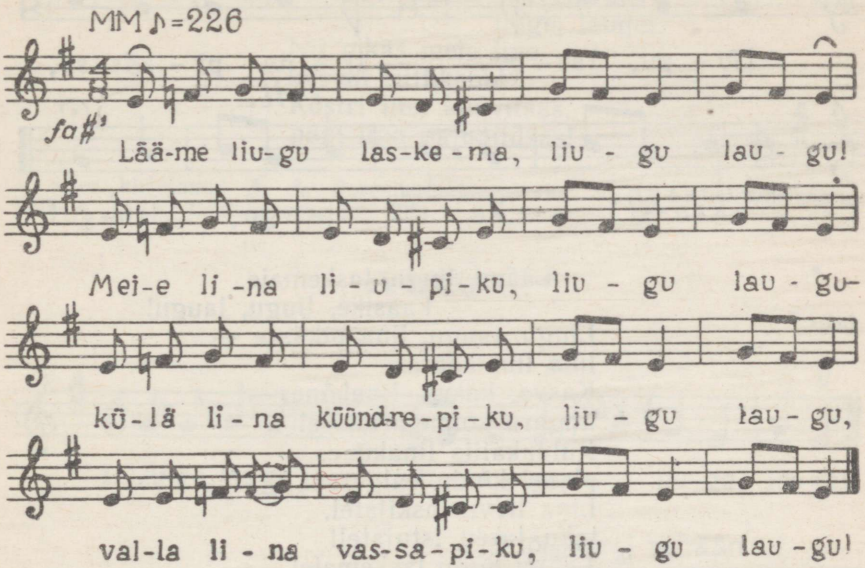

Lääme liugu laskema,
liugu laugu!
Meie lina liupiku —
külä lina küündrepiku,
valla lina vassapiku!

Laulnud Mall Paulson, sünd. 1873. a., Paistu kihelkonnas, Holstre vallas, Pirmastu külas 1935. a. Üles kirjutanud R. Viidalepp (ERA III 7, 172 (12) < ERA, Fon. 456-a ja ERA II 78, 395 (22)).

27. LINAD LIUPIKKUSEKS!

Moderato. Rõngu.
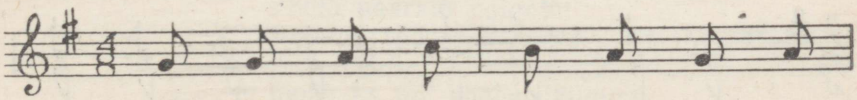
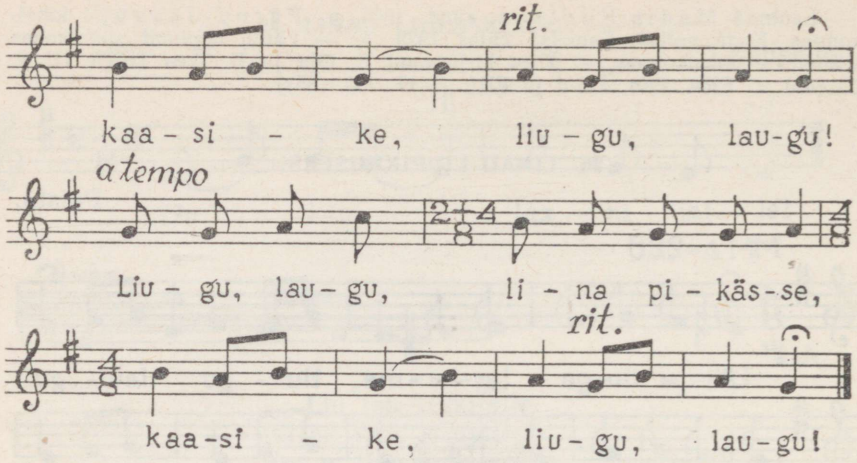

Läämi liugu laskemaie,
kaasike, liugu, laugu!
Liugu, laugu, lina pikässe —
lina liupikässe!
Kasva, kasva, linakõne —
kugara kolme-arulises!
Kuldakallis linakõne,
pleegi kiudu valgessä!
Lina livvu laskijatel,
taku taren istujatel!
Läämi liugu laskemaie!

Livvulaskmise-laul. Talve pudrupäiväl lasti liugu, et suvel lina ilusti kasvava.

Üles kirjutanud P. Kurg Rõngu kihelkonnast, Aakre vallast, Pühaste külast 1904.—1905. a. (EÜS II 10 (14) ja 36 (14)).

28. PAPI LINAD.

Sangaste.
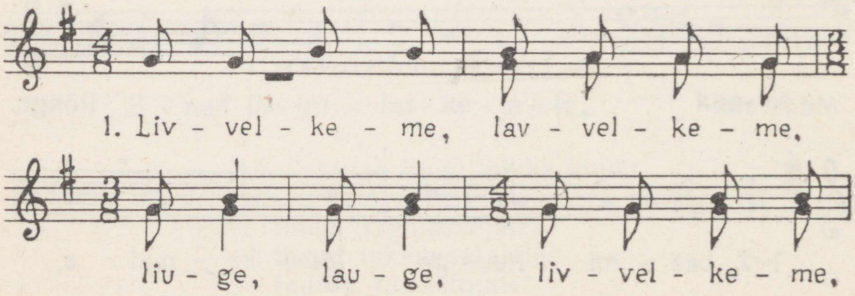
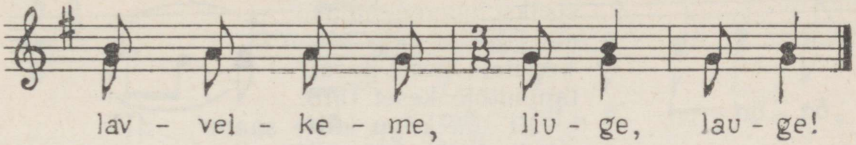

Livvelkeme, lavvelkeme,
liuge, lauge!
Nii pikäs meie lina
kui sii riitiikene!
Köstri lina küüvitsas,
papi lina pajupiidsas!

Üles kirjutanud A. A. Borenius-Lähteenkorva Sangaste kihelkonnas 1877. a. (SKS, Lähteenkorva nr. 308).

29. ILUAEG.

Lutsi.

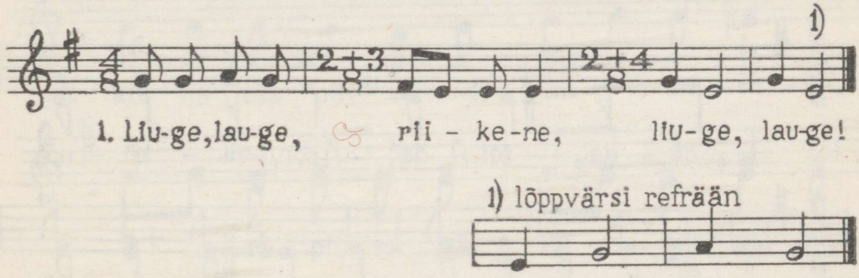

Liuge, lauge, riikene,
liuge, lauge!
Nii pikäst mi' lina'
kui s'oo riitiikene!
Ke livvõl, tuul lina',
kiä karas, tuul kanõbi'.
Mi' liugli — mi' lina',
mi' kargsi — mi' kanõbi'.
Saisjal sadõhidsõ',
magahjal madala'.
Ilotõlõm, naljatõlõm
s'oolõ noorõlõ iäle,
s'oolõ paaralõ palgõlõ!
Jummal tiid tõist kõrra,
vai mi' näe, vai mi' näe_i' —
možõ_ks mi' kooban kugum,
možõ mi' havan hala.
Las iks kägu kooban kukkõ',

sisäks havanõ halakõ' —
mi' istu isä lava otsan,
keeritele keset tarõ,
tantsutõlõ keset tarõ.
Et tuu kägu kätte saanu',
suvilindu mu sõrmilõ,
ma tuu käo käkistänü',
suvilinnulõ surma tennü' —
käost saanu' kääräti,
suvilinnust suuräti.

Lihahiitõ-aegu livvõldõn.

Laulnud Roosa Bull, 54 a. vana, Ludza maakonnas, Nirza vallas, Mäe külas 1893. a. Üles kirjutanud O. Kallas (O. Kallas, Lutsi maarahvas. Helsingi 1894, lk 123, nr. 3 ja lk. 93/4, nr. 49).

30. TORE SÕIT.

Mäe.
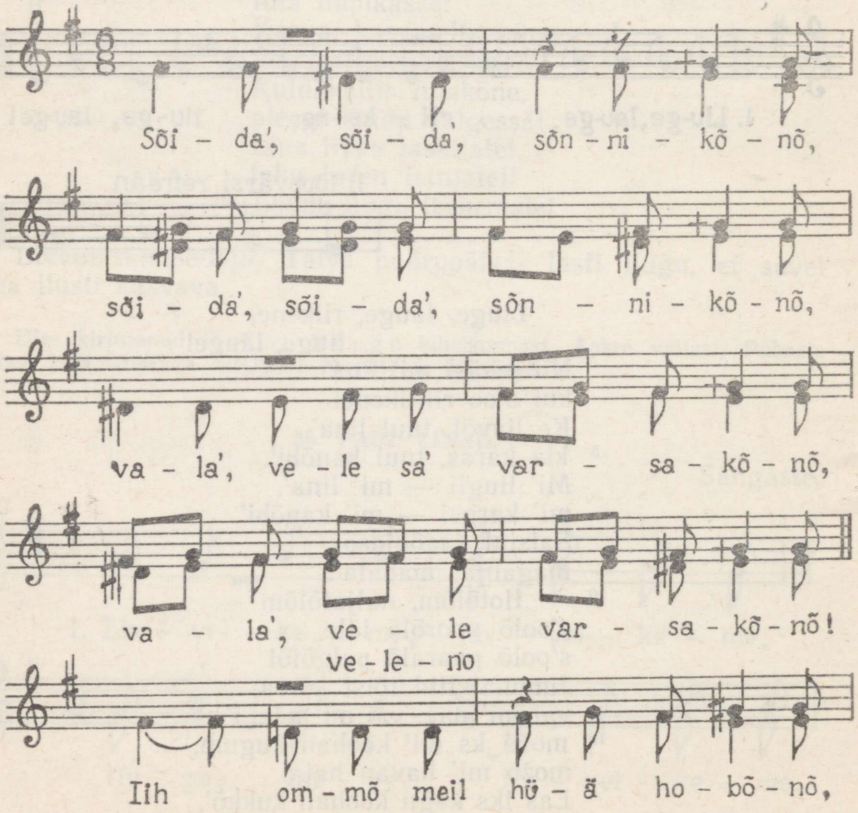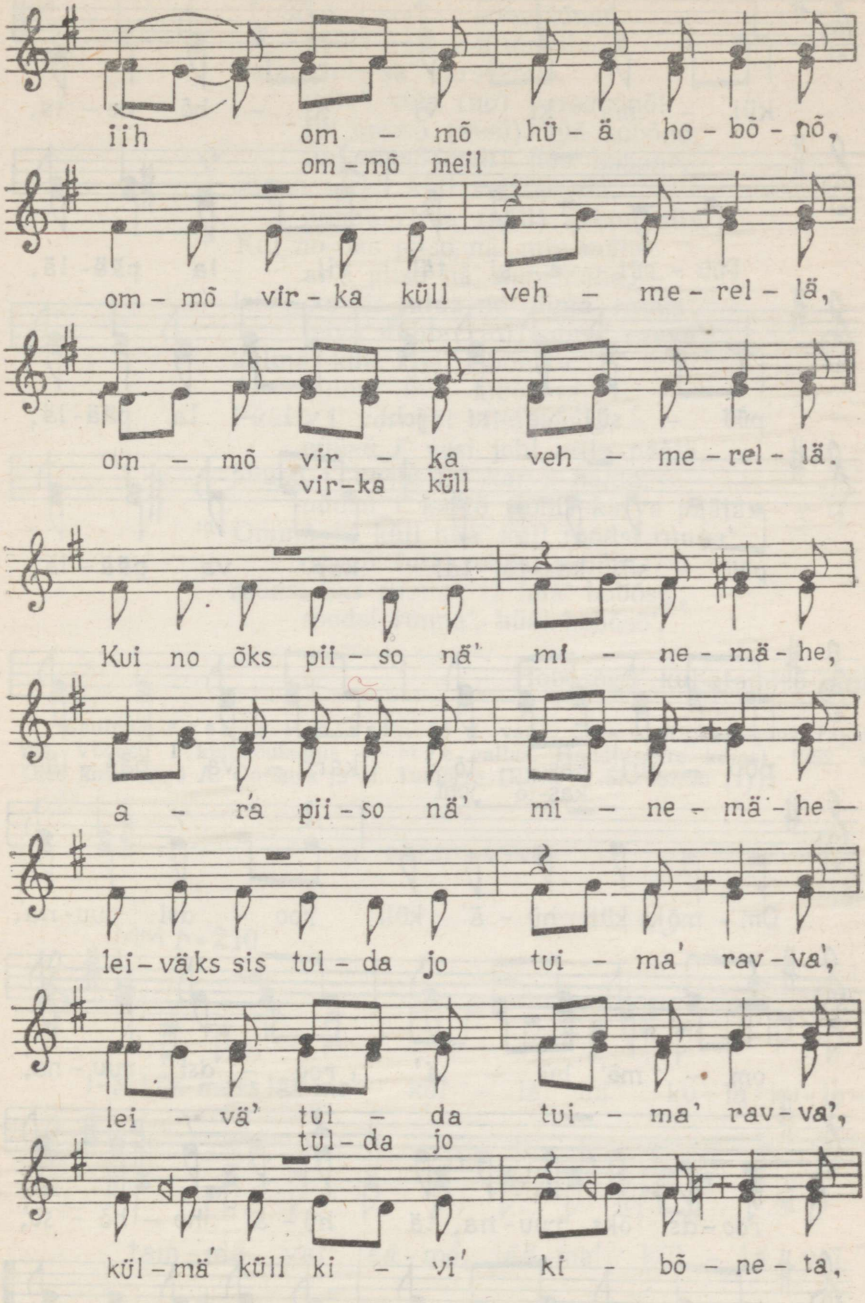
iih om – mõ hü – ä ho – bõ – nõ,
om – mõ meil
om – mõ vir – ka küll veh – me – rel – lä,
om – mõ vir – ka veh – me – rel – lä.
vir – ka küll
Kui no õks pii – so nä' mi – ne – mä – he,
a – ra pii – so nä' mi – ne – mä – he –
lei – väks sis tul – da jo tui – ma' rav – va',
lei – vä' tul – da tui – ma' rav – va',
tul – da jo
kül – mä' küll ki – vi' ki – bõ – ne – ta,
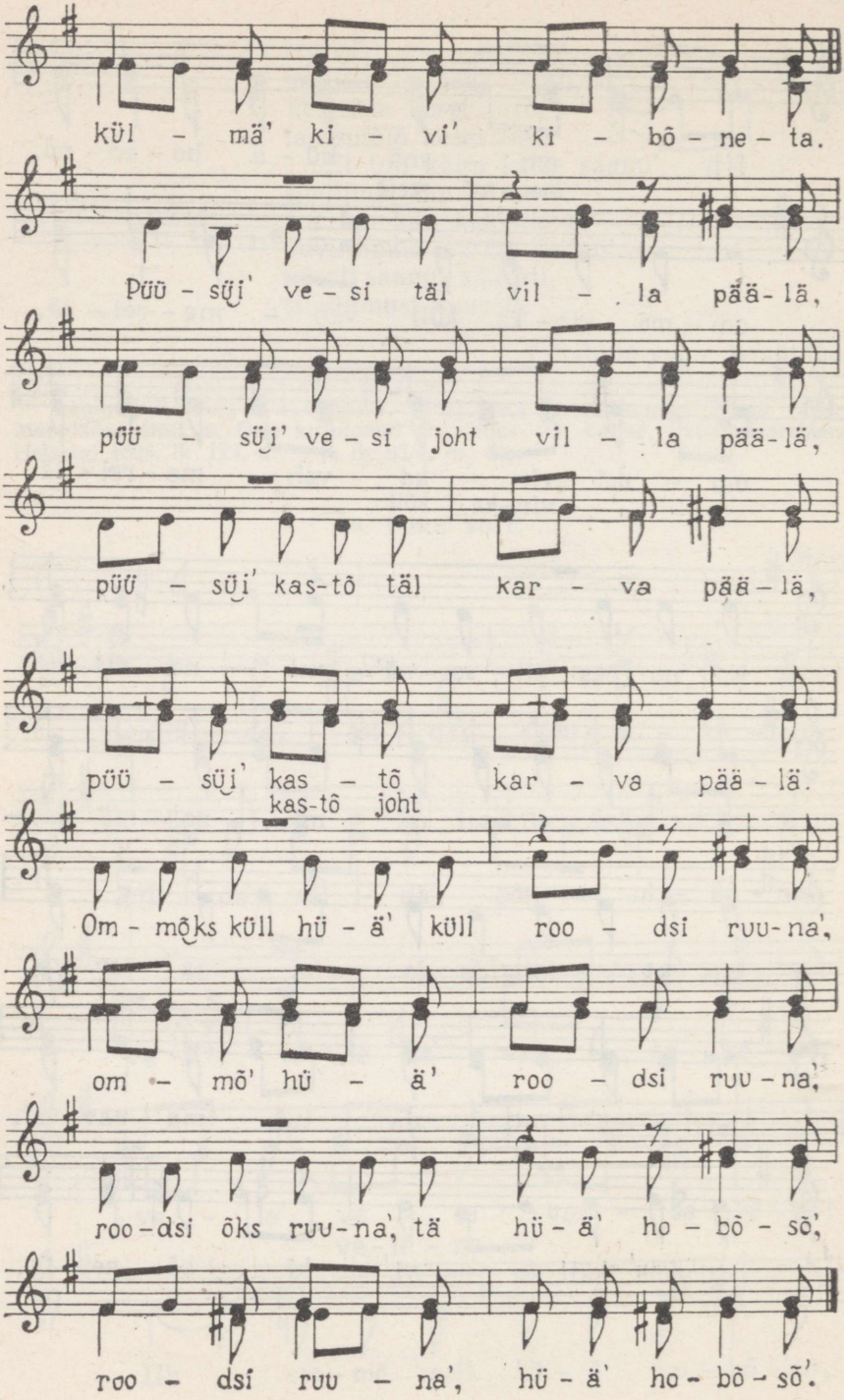
kül - mä' ki - vi' ki - bõ - ne - ta.
Püü - süi' ve - si täl vil - la pää - lä,
püü - süi' ve - si joht vil - la pää - lä,
püü - süi' kas-tõ täl kar - va pää - lä,
püü - süi' kas - tõ kar - va pää - lä.
kas-tõ joht
Om - mõks küll hü - ä' küll roo - dsi ruu - na',
om - mõ' hü - ä' roo - dsi ruu - na',
roo - dsi õks ruu - na', tä hü - ä' ho - bõ - sõ',
roo - dsi ruu - na', hü - ä' ho - bõ - sõ'.

Sõida', sõida', sõnnikõnõ,
sõida', sõida', sõnnikõnõ,
vala', vele sa' varsakõnõ,
vala', vele (no) varsakõnõ!
Iih ommõ (meil) hüä hobõnõ,
iih ommõ(meil) hüä hobõnõ,
ommõ virka küll vehmerellä,
ommõ virka (küll) vehmerellä.
Kui no õks piiso nä' minemähe,
ar'a piiso nä' minemähe —
leivä‿ks sis tulda no tuima' ravva',
leivä' tulda (jo) tuima' ravva',
külmä' küll kivi' kibõneta,
külmä' kivi' kibõneta.
Püüsü‿i' vesi täl villa päälä,
püüsü‿i' vesi joht villa päälä,
püüsü‿i' kastõ täl karva päälä,
püüsü‿i' kastõ (joht) karva päälä.
Ommõ‿ks küll hüä' küll roodsi ruuna',
ommõ' hüä' roodsi ruuna',
roodsi õks ruuna', tä hüä' hobõsõ',
roodsi ruuna', hüä' hobõsõ'.

Hobõsõga' kul'atamisõ laul.

Laulnud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ühes kooriga Räpina rajoonis, Võõpsu I külanõukogus (= Mäe vallas, Haudjasaare külas) 1952. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja H. Tampere (RKM II 57, 487/90 (1)).

31. PALJU SÕNU.

Mäe.
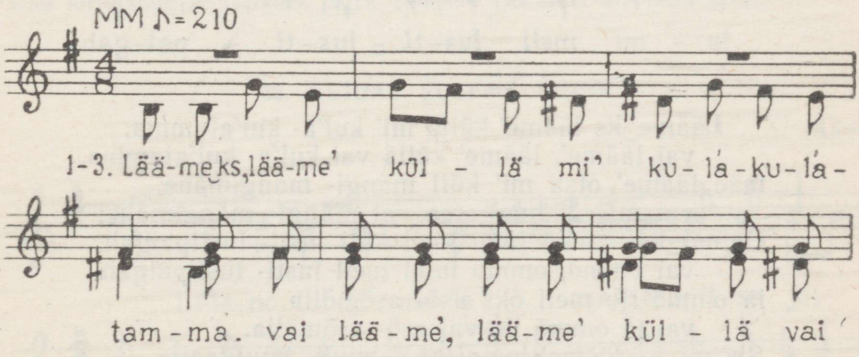
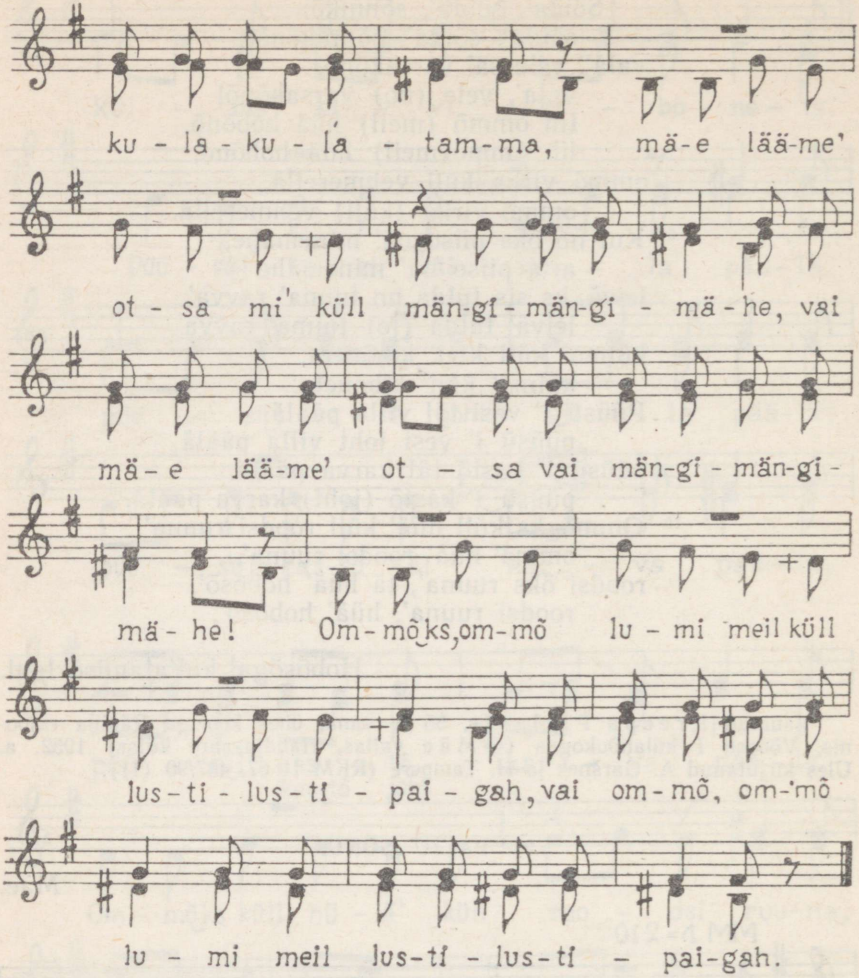

Läämĕks lääme' küllä mi' kul'a- kul'atamma,
vai lääme', lääme' küllä vai kul'a- kul'atamma,
mäe lääme' otsa mi' küll mängi- mängimähe,
vai mäe lääme' otsa vai mängi- mängimähe!
Ommõ̆ks, ommõ lumi meil küll lusti- lustipaigah,
vai ommõ, ommõ lumi meil lusti- lustipaigah,
iä ommõ ilo meil õks asõ- asõmõlla,
vai iä ommõ ilo vai asõ- asõmõlla.
Sis mĭks lööme' hunni sääl huuli- huulitsalla,
vai lööme', lööme' hunni vai huuli- huulitsalla,
vaskĭks lööme' tsõõri sääl mi' vani- vanijalla,
vai vaski lööme' tsõõri vai vani- vanijalla.

Ega‿ks, ega‿ks iä meidõ kinni kinni piä-äi',
vai ega, egas iä meid kinni kinni piä-äi' —
mi' hot kire siin nu kikkanni',
vai ar'a, ar'a kire vai ki- kikkanni',
mi‿ks valõ- valõgõnni' ma küll valla- vallatõlõ,
vai valõ- valgõnni' vai valla- vallatõlõ.
Tulõ‿i', tulõ‿i' sõnost mul joht puudu- puuduvasta,
vai tulõ‿i', tulõ‿i' sõnost vai puudu- puuduvasta,
lõiga-, lõigahuisist mullõ lõpõ- lõpõvata,
vai lõiga-, lõigahuisist vai lõpõ- lõpõvata.
Laula, laula mere ma' küll mäe mäe pääle,
vai laula, laula mere vai mäe mäe pääle,
järve laula keero ma' küll kes- keskelle,
vai järve laula keero vai kes- keskele.
Külä, külä naase' ti' küll noorõ- noorõkõsõ',
vai külä, külä naase' vai noorõ- noorõkõsõ',
au-, auliina ti' nu linnu- linnukõsõ',
vai au olõt liina vai linnu- linnukõsõ',
külä‿ks olõt siidedsè' sõsàrõ',
vai külä olõt siidedsè' sõsàrõ',
kalõ- kalõvutsõ‿ks olõt ime- imekana',
vai kalõ- kalõvutsõ' vai ime- imekana'!

Mäelaul. „Vot seo om tuu laul, mis maasselitsah mäe pääl laulõtas. Viimäne ääl pühäpäävä s'oo. Väläh, huulidsa pääl. Nu lääme' kohe taht tanomehe vällä, sis laulamõ', sis saadamõ' nuh vasta paasto maasselitsa."

Laulnud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ühes kooriga Räpina rajoonis, Võõpsu I külanõukogus (= Mäe vallas, Haudjasaare külas) 1952. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja H. Tampere (RKM II 57, 491/4 (2)).

32. KUIDAS SULEME SUUD!

Mäe.
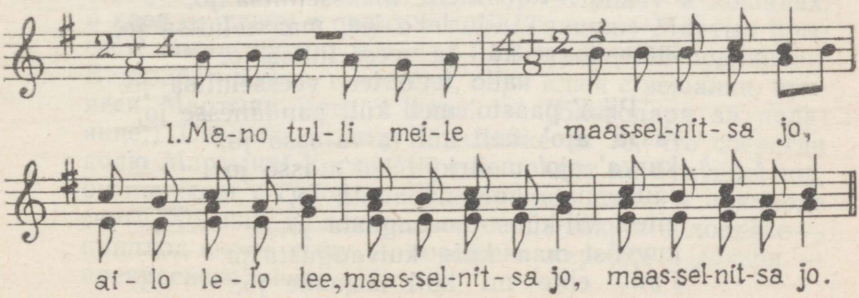
Sama laul, esitatud kahekesi (eeslaulja ja killõ):

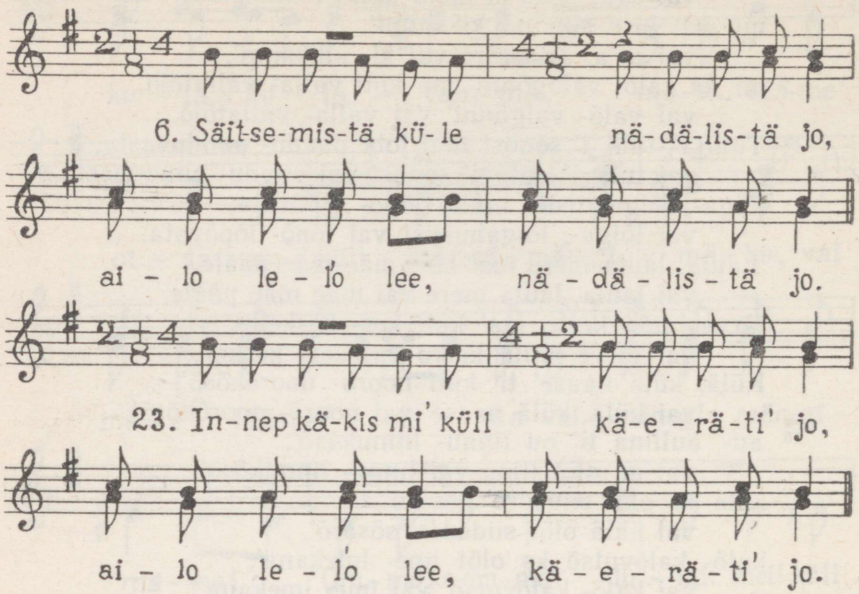

Sama laul, esitatud eeslaulja poolt üksinda:

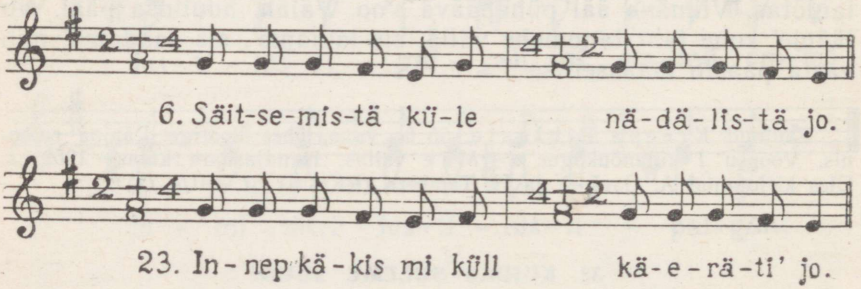

Mano tulli meile maasselnitsa jo,
ailo lel'o lee, maasselnitsa jo,
mano veere küll ta veesselnitsa jo,
ailo lel'o lee, veesselnitsa jo.
Pikä' paasto' meil küll pandanesse jo,
rassõ' ajo' meil küll arvatassõ jo,
kurva' ajo' meil küll kor'atassõ jo
säitsemistä küle nädälistä jo,
viiest vii-küle -joosõngusta jo,
kuvvõst maa- küle -kuivangusta jo.
Panõ' ehte' mi' küll ikemahe jo,

kaalatsõ' küle kahitsõmma jo,
suurõ' puutõ' panõ' puhkumahe jo.
Näiokõsõ' küle, noorõkõsõ' jo,
noorõkõsõ' küle, nõrgakõsõ' jo,
kuis mi' keelä' ta küll uma' keele' jo,
kuis mi' sullu' ta küll uma' suu' jo,
keele' vasta küle keväjätä jo,
sullu_ks suu' mi' küll vasta suvvõ jo!
Tsirku ul'li ommõ ossa päälä jo,
kala meeleldä' om merenägi jo —
tuugi suuri ommõ vasta suvvõ jo,
kinä vasta ommõ keväjätä jo.
Innep sullus mi' küll suuräti' jo,
innep käkis mi' küll käeräti' jo
kivi ala küle kelderehe jo,
kannu ala küle kambõrõhe jo!

Laulnud Anna Ilumets, 62 a. vana, ühes kooriga, Räpina rajoonis, Võõpsu I külanõukogus (= Mäe vallas, Varesmäe külas) 1952. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja H. Tampere (RKM II 57, 494/7 (3)).

А. ЗИМНИЕ ПЕСНИ.

а) Песни на Мартынов день.

1—14. Песня на Мартынов день. (Представляет собою, в сущности, цикл, отдельные части которого поются при выполнении различных церемоний. Например, когда за дверьми просят впустить, поют:) Пуститеряженых в избу. Ряженые пришли издалека, ногти у них мерзнут, пальцы болят. Камыш уколол глаз и т. д. Раздуй, хозяйская дочь, огонь в комнате! (Или:) Если не откроешь дверь, с петель ее сорвем. (Войдя в комнату и разбрасывая по полу зерна:) Бросаю в дом удачу в урожае хлебов, в переднюю комнату — счастье старухи, в заднюю комнату — счастье старика, в угол — счастье молодой девушки! (Или:) В дом бросаю удачу в урожае хлебов, на двор — удачу в лошадях, в хлев — удачу в овцах и т. д. (Танцуя:) Мартын прыгает, земля дрожит и т. д. — (Выпрашивая подаяние:) Вставай, хозяйка, с постели, бери ключ с вешалки, принеси Мартыну мяса и пива. — (Благодаря за подаяние:) Спасибо хозяину и хозяйке за то, что сберегли долю Мартына! Когда Мартын придет на будущий год, он принесет с собой удачу в урожае хлеба и приплоде скота. Хозяину желаю полные зерна закрома, хозяйке — приплод скота, сыну — хорошего жеребца и дочери — прекрасного жениха.

b) Песни на Катеринин день.

15—20. Песня на Катеринин день. (Встречаются в общих чертах те же мотивы, что и в песнях на Мартынов день, но в качестве подаяния просят обычно не мяса, а льна или шерсти.)

c) Рождественские песни.

21. Ожидание праздника. Праздники наступили. Сделаем силки для праздников (чтобы они дольше задержались). Ждала — наступят праздники, дадут колбасы, а дали кислых щей.

22. Силки для девушек. Ожидал, братец, прихода праздников. Когда они пришли, не хватило терпенья их праздновать, стал делать силки для птиц, силки для девушек в деревне. — Кто привез праздники? Марья привезла праздники на пятерке лошадей. Не получила ни сена, ни овса для лошадей, ни хлеба для Марьи. — Уходите, праздники, когда вернетесь обратно, принесите с собой семена зерновых. (Поется ряженными при возвращении домой.)

d) Мясопустные и масленичные песни.

23. Мясопуст. Масленица бродила по лугу с пестрыми варежками на руках. (Объединяется со следующими песнями.)

24—25. Лен — катающимся. Лен катающимся, рыжик-трава — сидящим дома! Кто не придет кататься с гор, пусть того лен сгниет.

26—27. Лен такой длинный, как след от санного полоза. Пойдем кататься с гор. Наш лен такой длины, как след от санного полоза, лен других — длиной в пядь.

28. Лен попа. Наш лен — длиной в след от санного полоза! Лен попа превратись в ивовую нитченку, а лен кистера — в траву-подбел.

29. Время развлечений. Развлекайтесь в молодости, бог знает, может быть, в следующий раз будем куковать в пещере (в могиле). Пусть кукушка кукует в пещере, мы будем танцевать в комнате отца и т. д.

30. Лихая езда. Поезжай, жеребчик! У нас славные кони — как побегут, огонь засверкает из-под копыт. (Песня исполнялась во время «гулянья» на лошадях.)

31. Много слов. Пойдем играть на гору! Будем веселиться на снегу! Никто нас не удержит, хотя бы мы пели до рассвета. Недостатка в словах у нас нет: будем петь так, что море обратится в гору и т. д. (Поется в воскресенье на масленице, на улице.)

32. Как будем молчать. Долгий пост наложили на нас, на семь недель. Заставим украшения плакать. Деревенские девушки, как мы будем молчать перед наступлением весны? Птица, как безумная на ветке, но и она к лету становится веселой и красивой.

B. Kevadiste tähtpäevade ja pidustuste laulud.

a) Urbepäevalaulud.

1. URBEPÄEV.

Vilo.
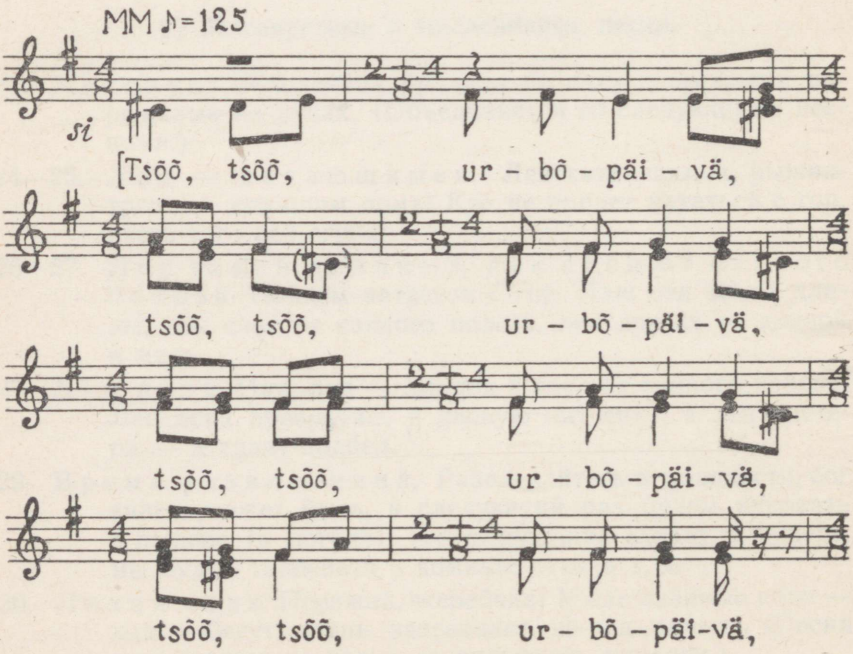
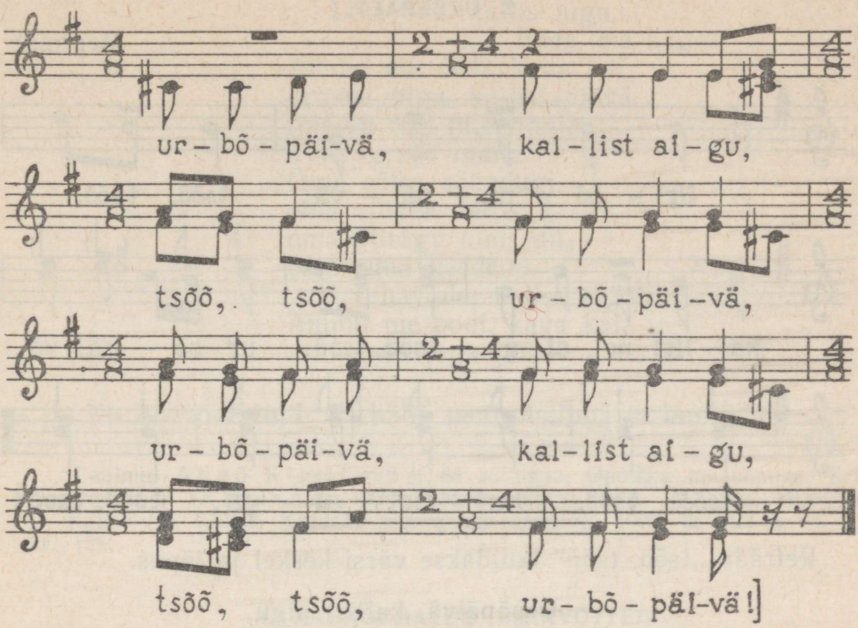

Tsõõ, tsõõ, urbõpäivä,
[tsõõ, tsõõ, urbõpäivä,]
urbõpäivä, kallist aigu!
Sedä aigu‿ks ammu oodi,
sedä tunni tulõvata.
Lätsi‿ks hil'lä hirta pite,
tulli' tassa talla pite,
läbi tulli' Riiast riisõldõh,
läbi Tarto tapõldõh —
selle meele‿ks kavva tulli',
kavva tulli', kavva olli',
kavva tulli', ruttu lääte'.

„Urbõpäiv tul'l hil'okõsi ja tassa, sest paast um pikk ja paastu aol um laulmine är keelet. Tohi ei' sõs laulda', kaidsõtas, tapõldas vasta, ku laalat. — Pääle urbõpäävä tulõ jälki kõva paastunätäl, kuna laulda' tohi ei' (страстная неделя)."

Laulnud Uljaana Tammeleht Vilo vallas, Unkavitsa külas 1949. a. Viisi üles kirjutanud A. Garšnek (TMM). — Sõnad ja seletus kirjutatud Mat'o Nesterovnalt Petseri vallas, Tsäältsüvä külas 1903. a. Kirja pannud J. Hurt (H, Setu 1903, 363 (1)).

Meremäe.
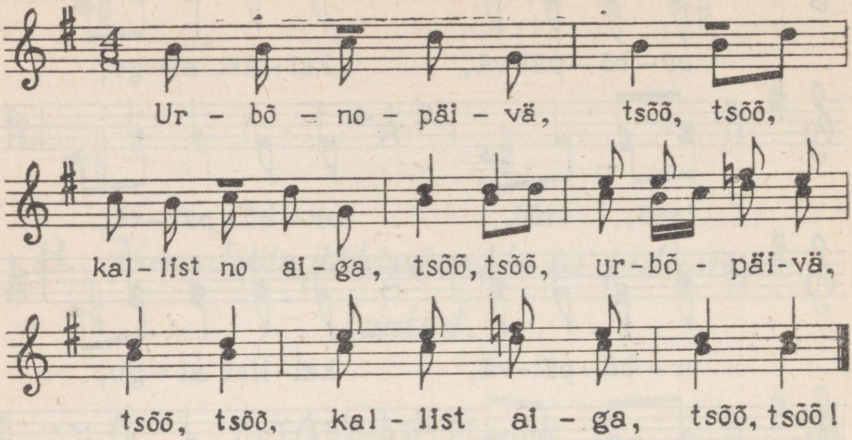
Refrään „tsõõ, tsõõ" lauldakse värsi keskel ja lõpus.

Urpõpäivä, kallist aigu,
tsõõ, tsõõ!
Urpõ- tul'l -päivä ohulinõ,
kallis aigu kah'olinõ.
Tulli pühi peränulka.
Püüsü_s pühi peränulgah,
kallis aigu akõnilla —
hil'lä tulli hirta pite,
tassa tulli talla pite.
Urpõpäivä, kallis aigu!

Urpõpäävä laul.

Viisi üles kirjutanud S. Lindpere 1904.—1905. a. (SKS, Lindpere 50 (119)). — Sõnad Nati Laanetalult Vilo vallast, Molnika külast 1931. a. Õpitud lauliku sünnikohast Meremäe vallast, Tobrova külast. Üles kirjutanud V. Ruusamägi (S 32517/9 (17)).

b) Lihavõtte- ja kiigelaulud
Lõuna-Eestis.

3. KAUAOODATUD LIHAVÕTTED.

Kraasna.

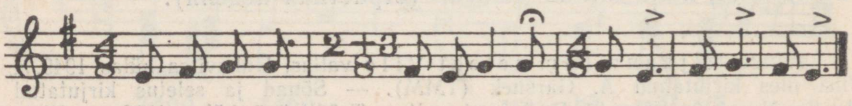

Lihavõde, kallis aigu,
hade, eia kägo!
Ammu me oodi, kava kai
armast aigu, kallist päivä.
Mis sa teie tulehnani?
Teie verevä muna.
Oma sõira sõkadugi,
oma võisme tettü, [- - -]
oma piiragu küdsedü,
oma ruua keededü.
Lihavõde, kallis aigu!
Ammu me oodi, kava kai,
armas aastaga pühä.

„Ku lihavõde tul'l, sis hällü pääle hällmä ja lauldi."

Laulnud Annõ Kiriljevna, 84 a. vana, Opotška maakonnas, Krasnogorodskaja (Kraasna) vallas, Mõisa külas 1901. a. Üles kirjutanud O. Kallas (O. Kallas, Kraasna maarahvas. Helsingi 1903, lk. 123 ja lk. 115, nr. 15).

4. KAUAOODATUD LIHAVÕTTED.

Misso-Luhamaa.

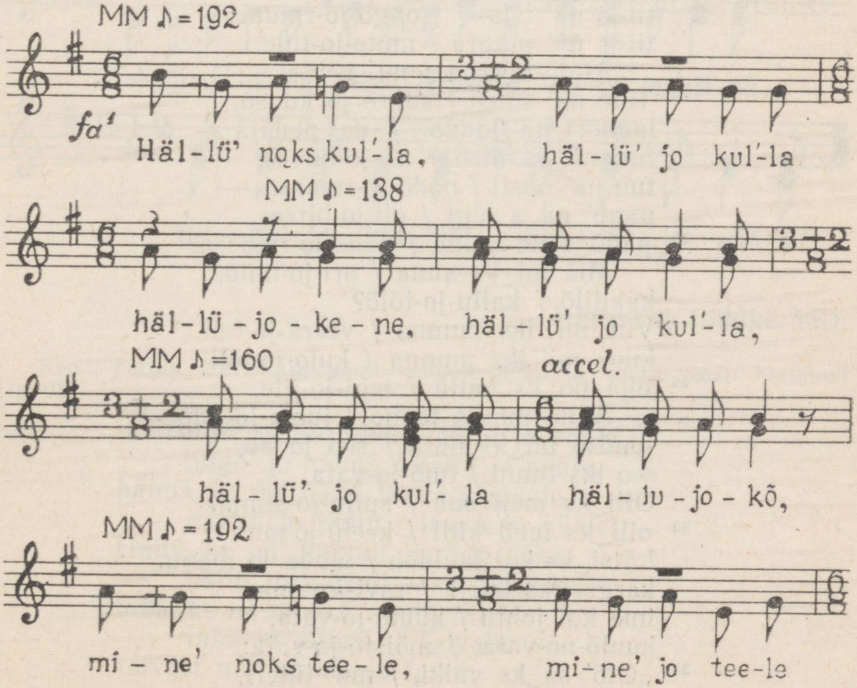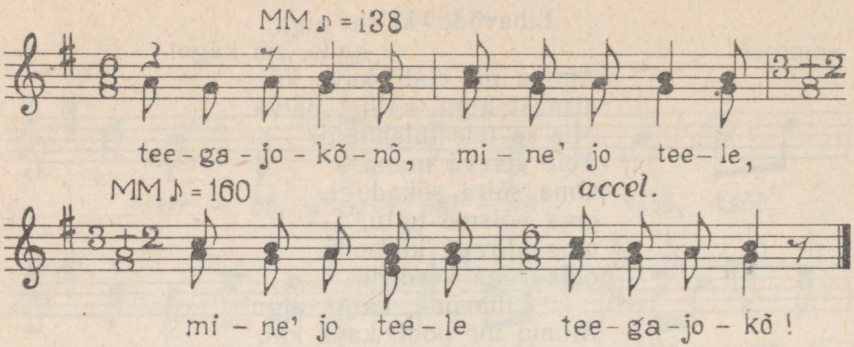

Hällü' jo kulla / hällü-jo-kene!
Sedä ma‿ks aigo / ammo' jo oodi,
ammo' no‿ks oodi, / kavva jo kaie,
kuna iks tulõ / pühi-jo-kene,
kallus no kallis / ao-jo-kõnõ.
Ai-no‿ks-tumma / mi' velile,
ai-no‿ks-tumma / ari-jo-milõ,
hüä no‿ks hällü / tegi-jo-jile,
nõdõhõrmu / nõsti-jo-hile!
Teie nä‿ks hällü / hüvvä jo paika,
teie nä‿ks kuiva / kotu-jo-sõhe,
tii-is nä' tsia- / tsongõ-jo-rmuhe,
tii-is nä' mügrä / müte-jo-tüle.
Ai-no-tumma / mi' velile!
Tõie nä' suust / suurõ jo kuusõ,
laanõst nä' ladvol- / -da' pedäjä —
tuu nä‿ks otsõ / oli-jo-hirres,
tuu nä' nõsti / nõdõ-jo-rmussa —
panõ' nä‿s olgi / oli-jo-hirres,
panõ‿s nä nõkla / nõdõ-jo-rmussa.
Miä mi‿ks anna / ari-jo-milõ,
kaallilõ / kallu-jo-tõlõ?
Viis mi' iks munna / veerä-jo-teli,
kuus mi' iks munna / kulo-jo-tõli
hüä no‿ks hällü / tegi-jo-jile.
Anna mi‿ks tenno / juma-jo-lalõ —
joudsõ mi‿ks uuta / seo jo ao,
seo iks tunni / tulõ-jo-vata.
Olli‿ks meil suu / sullu-jo-sinna,
olli‿ks meil kiili / keelü-jo-sinnä.
Lätsi‿ks kui lauldõh / lauda jo manu,
kargsi iks karja / ravi-jo-tõna,
ime kui johtu / kuulõ-jo-vata,
kuulõ-no-vata, / mõistõ-jo-vata:
„Olõ' sa‿ks vaiki, / mu' tüteri,

kannahta', / mu' kananõ,
no iks om vaja / vaiki jo olla'!"
No iks om suuri / suvõ-jo-kõnõ,
no iks om illos / ao-jo-kõnõ —
lüü mi' jo‿ks hunni / huuli-jo-tsillõ,
vaha-jo‿ks-tsõõri / vani-jo-jilõ.
Kui meil iks tulõ / pühä-jo-päivä,
kallus meil kallis / ao-jo-kõnõ,
ütte- lää-kokko / kul'ä-jo-tama,
asto jo‿ks aigo / viide-jo-tämä.

Laulnud Sido Taarka, 50 a. vana, ühes kooriga Misso (Luhamaa) vallas, Määsi külas 1913. a. Viisi kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 1040 (424) — ERA, Fon. 101-g). — sõnad saadud Natalja Karrolt, 36 a. vana, Meremäe vallast, Hillakeiste külast 1930. a. Kirja pannud H. Tampere (ERA II 26, 279/85 (9)).

5. HEA KIIK.

Meremäe.

A.
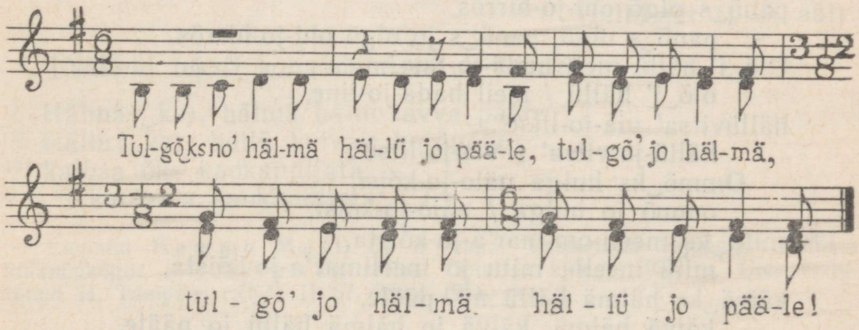
Hällu-ääl (lühike ääl).

Koori partiis korratakse värsi esimest poolt (/ märgi ees) harilikult täpselt.

Tulgõ‿ks no' hälmä hällu jo pääle,
tulgõ' jo hälmä / hällü jo pääle,
hälmä‿ks no' hällü lavva jo pääle,
hälmä jo hällü / lavva jo pääle!
Hällü‿ks mi' kuivalt korõ-jo-gõhe,
hällü jo kuivalt / korgõõgõhe,
taha‿ks no minnä' tai-jo-vahe,
taha jo minnä' / taivahe —
taivast näe umma jo tarrõ,
taivast näe, taivast jo näe umma mi' tarõ,

korgõst näe umma mi' koto
korgõst jo näe / umma jo koto.
Miä‿ks om vika veerä-jo-tellä',
miä om vika, miä jo vika veerä-jo-tellä',
kua vika meil kul'a-jo-tõlla',
kua vika, kua meil vika kul'a-jo-tõlla':
küläh õks ommõ meil kümme jo veljä,
küläh ommõ, küläh jo ommõ kümme jo veljä,
katõsa‿ks kaokandi-jo-jata,
katõsa kao- / kandi-jo-jata —
tii-is hällü hädä-jo-lista,
tii-is hällü / hädä-jo-lista,
hällü vitsu via-jo-litsi,
hällü vitsu, hällü tii-is vitsu via-jo-litsi.
Suust õks tõie suurõ' nä' kõo',
suust tõie, suust jo tõie suurõ' nä' kõo',
laanõst ladvolda' pedäjä',
laanõst ladvol-, laanõst tõi ladvoldà' pedäjä' —
panda‿s õks nõkla nõdir-jo-mõssa,
panda‿s õks nõkla / nõdir-jo-mõssa,
panõ‿s olgõ ohi-jo-hirrõs,
panõ‿s olgõ, panõ‿s jo olgõ ohi-jo-hirrõs.
Olõ‿i' hällü meil hädä-jo-line,
olõ‿i' hällü / meil hädä-jo-line,
hällüvitsa' via-jo-litse',
hällü-jo-vitsa' / via-jo-litse'.
Ommõ‿ks hulga näio-jo-kõisi,
ommõ jo hulga / näio-jo-kõisi,
mitu‿ks meeli-om-mar'a-jo-kõista,
mitu meeli-, mitu jo meelimar'a-jo-kõista,
käivä‿ks hälmä hällü nä' pääle,
käivä hälmä, käivä jo hälmä hällü jo pääle,
laulma‿ks hällü lavva na' pääle,
laulma hällü, laulma na' hällü lavva jo pääle.
Sääntsit ol'l veljo veido-jo-kõsõ,
sääntsit ol'l veljo / veido-jo-kõsõ,
imekanno ol'l kasi-jo-nahe,
ime- ol'l -kanno / kasi-jo-nahe,
tegi‿ks hällü nä' näio-jo-kõisil,
tegi nä' hällü / näio-jo-kõisil,
kabla panni nä' kabo-jo-kõisil,
kabla nä' panni / kabo-jo-kõisil,
kohe‿ks kävvü nä' kul'a-jo-tamma,
kohe‿ks nä' kävvü, kohe om kävvü kul'a-jo-tamma,
armas aigo no viide-jo-mähe,
armas no aigo / viide-jo-mähe.
Anna‿ks tenno mi' juma-jo-lalõ,

anna mi' tenno / juma-jo-lalõ,
30 õt õks tul'l pühi meil perä-jo-nulka,
õt õks tul'l pühi / perä-jo-nulka,
armas tul'l aigo akõ-jo-nilõ,
armas tul'l aigo / akõ-jo-nilõ.

[Lauldakse ka teisel viisil:]

B.

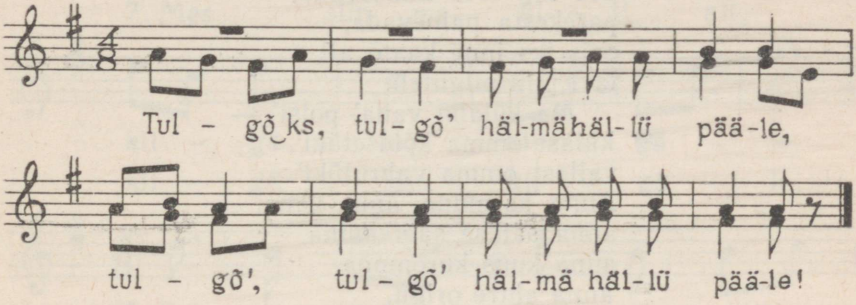

Hällü-ääl (pikk ääl).

[Näiteid teksti kohandamisest B-viisile:

2 Hälmä(_ks), hälmä hällü lavva pääle...
3 Hällü(_ks), hällü kuivalt korõgõhe...
10 katõsa õks kaokandijata,
katõsa-a kaokandijata...]

Laulnud Hemmo Mast, 54 a. vana, Vastseliina rajoonis, Obinitsa külanõukogus (= Meremäe vallas, Obinitsa külas) 1953. a. Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 280/4 (7)).

6. KIIK HEAL KOHAL.

Lutsi.

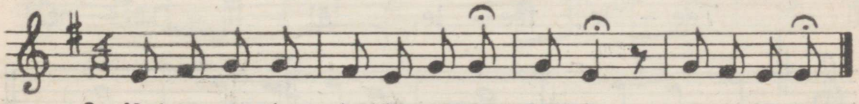

Hällü, hällü, hällükese',
häde, eiu kuku!
Hällüm üte hällü päälä,
laulam üte lavva päälä.
Me külähn noore' poisi',
5 noore' poisi, nõrga poisi —

hüäle maale hällü säädi:
leibamaale lepitedü,
soolamaale soolatedu,
rikka mihe riheaida,
targa mihe tapuaida.
Rikas armats riheaida,
tark iks armats tapuaida,
õidsilise' õidsimaad,
karjussegi' kaidsimaad —
oot iks orte murtevada,
parekesta painevada,
sais iks inne kaatõ all,
lävi pilu pilguteli.
Me külahn vana' poisi' —
küläst omma köidsetüki',
vallast omma vahrutüki'.
Anna ks muna, anna kana,
anna säidse sääremuna,
anna kuus kurõmuna,
anna ahtre origu,
anna tiine emisegi.

Laulnud Roosa Bull, 54 a. vana, Ludza maakonnas, Nirza vallas, Mäe külas 1893. a. Üles kirjutanud O. Kallas (O. Kallas, Lutsi maarahvas. Helsingi 1894, lk. 123, nr. 5 ja lk. 96, nr. 58).

7. MERI KIIGE ALL.

Rõngu.
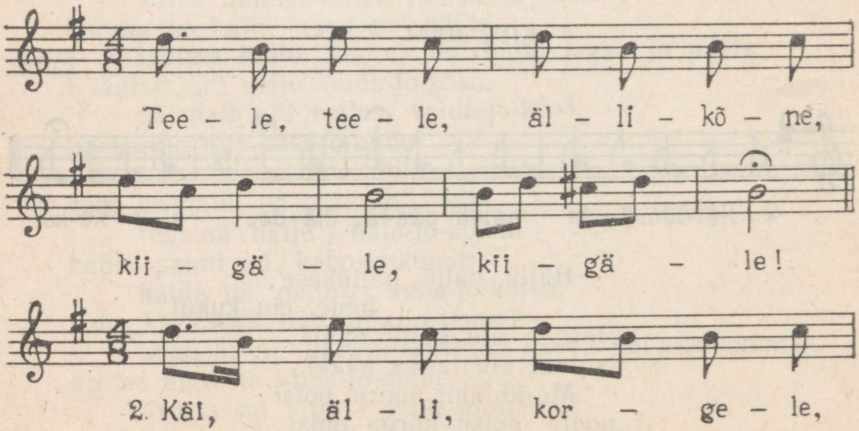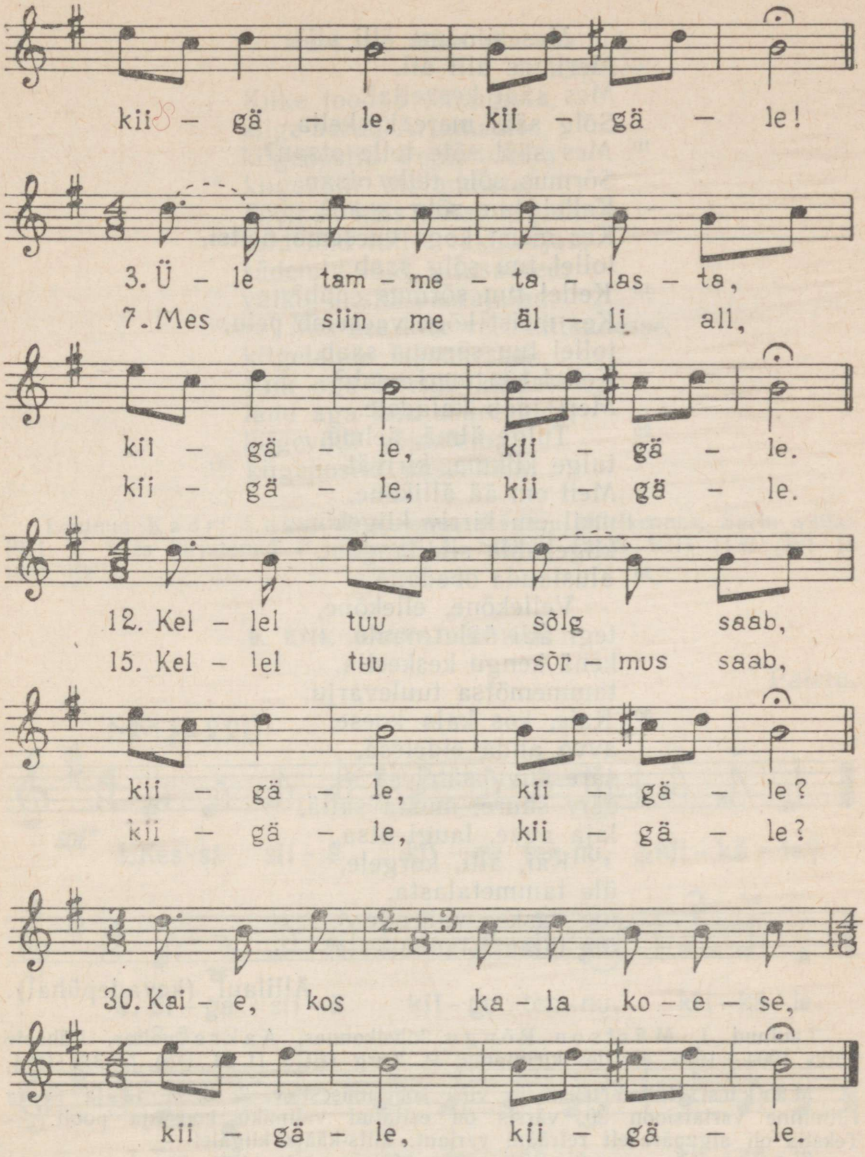
Teele, teele, ällikõne,
[kiigäle, kiigäle!]
Käi, älli, korgele,
üle tammetalasta,
üle vaskse vahrude,
üle tamme ladvadesta!

Mes siin me älli all?
Meri me älli all.
Mes sääl keskella?
Sõlg sääl mere keskella.
Mes sääl sõle telle otsan?
Sõrmus sõle telle otsan.
Kellel tuu sõlg saab?
Kes meist kõge vaesemb neitsi,
tollel tuu sõlg saab.
Kellel tuu sõrmus saab?
Kes meist kõge vaesemb peiu,
tollel tuu sõrmus saab.
Kellel tuu meri saab?
Meri jääb kaladele.
Tulge älmä, äelme,
tulge kiikma, kirivä!
Meil om ää ällikõne,
meil om kirriv kiigekõne,
kiigekabla siidilangast,
aluslauda õbedane.
Vellekõne, ellekõne,
tegi älli ääle maale,
kenä kengu keskeella,
tammemõtsa tuulevarju.
Kaie, kos kala koese,
avve anda eidelesä,
säre siivu sätelesä —
säre suure, musta sällä,
laja avve, laugi otsa.
Käi, älli, korgele,
üle tammetalasta,
üle vaskse vahrude,
üle tamme ladvadesta!

Ällilaul (kevadepühal).

Laulnud J. Märtson Rõngu kihelkonnas, Aakre vallas, Pühaste külas 1904.—1905. a. Üles kirjutanud P. Kurg (EÜS II 21 (76) ja 31 (10)).

Märkus. Näited teksti ja viisi sobitamisest v. 2, 3, 7, 12 ja 15 ja rütmiline variatsioon 30. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt. — Tekstis oli algupäraselt refrääni variant: kiits-kääts kiigäle!

8. KALLIS KIIK.

Pärnu.
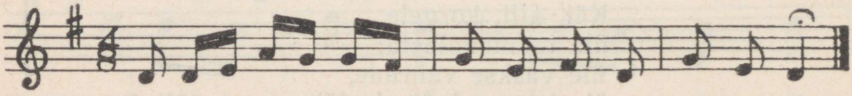
Kust see kiike siia saanud,
kiigele?
Kiike toodud Kilingista,
kiige-aerud Arjumaalta,
kiigepostid Poolamaalta,
kiigevõlli Vil'landista.
Toomas käis tuhat regida —
tuld lõid tulles täkuturjad,
sädemid lõid sälusääred,
välku eitsid varsajalad.
Mis see kiik veel kiitsunesse,
kiigelauda laksunesse?
Kiik aga kiitsub kindeeida,
laud aga laiu säärepaelu,
kiigevõlli võidaleiba,
kiigepostid pussakida.

Laulnud Kadri Laas, 67 a. vana, Pärnu kihelkonnas, Surju vallas 1911. a. Üles kirjutanud P. Tatz ja A. Sildnik (EÜS VIII 1133 (19) ja 1041 (39)).

9. KIIK HALVAL KOHAL.

Paistu.

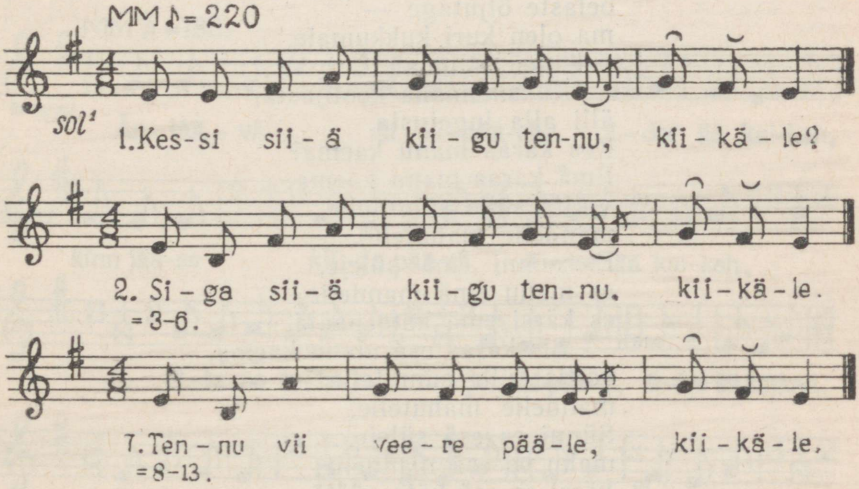

Kessi siiä kiigu tennu,
kiikäle?
Siga siiä kiigu tennu,
emmis kiigu jehitänu,
vana oorik pandan parre.
Oh sina ullu kiigeseppä,

koes tennu näiu kiigu —
tennu vii veere pääle,
tennu kajo kallakulle,
tennu oja otsa pääle!
Oh sina ullu kiigeseppä,
mõtlid mu vette veerevätä,
mõtlid ojja uppuvata,
mõtlid kajju kalduvata.

Laulnud Liisu Mägi, 90 a. vana, Paistu kihelkonnas, Holstre vallas 1922. a. Üles kirjutanud O. Loorits (ERA, Fon. 333 ja E, Stk 10 A, 34).

10. KIIGEL KARTLIK.

Kodavere.
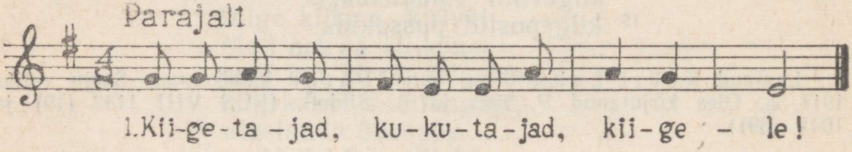
Kiigetajad, kukutajad,
kiigele,
ärge kurjast kukutage,
õelaste õljutage —
ma olen kuri kukkumaie,
õel olen õljumaie!
Kuksin maha koolijasta,
älli alla ingetusta.
Kes karas manu kaema?
Emä karas manu kaema,
võttis sülle sünnitelle,
mandelie mahutelle.
Es sünni emä süleje,
es mahu emä mandelie,
es kärsi emä käte päälä.
Sis karas esä manu kaema,
võttis sülle sünnitelle,
mandelie mahutelle.
Sünni es esä süleje,
mahu es esä mandelie,
kärsi es esä käte päälä.
Karas veli manu kaema,
võttis sülle sünnitelle,
mandelie mahutelle.
Es sünni selle süleje,
mahu es selle mandelie,
kärsi es selle käte päälä.

Karas sõsar manu kaema,
võttis sülle sünnitelle,
mandelie mahutelle.
Es sünni selle süleje,
mahu es selle mandelie,
kärsi es selle käte päälä.
Küläpoiss mul ellä velle,
see karas manu kaema,
võttis sülle sünnitelle,
mandelie mahutelle —
sis sündsin selle süleje,
mahtsin selle mandelie,
kärssin selle käte päälä.

Laulnud Kadri Katsan, 67 a. vana, Kodavere kihelkonnas, Kavastu vallas, Varnja külas 1905. a. Üles kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EÜS II 275 (3) ja 443/5 (182)).

II. TULEVIK TUNDMATU.

Karula.

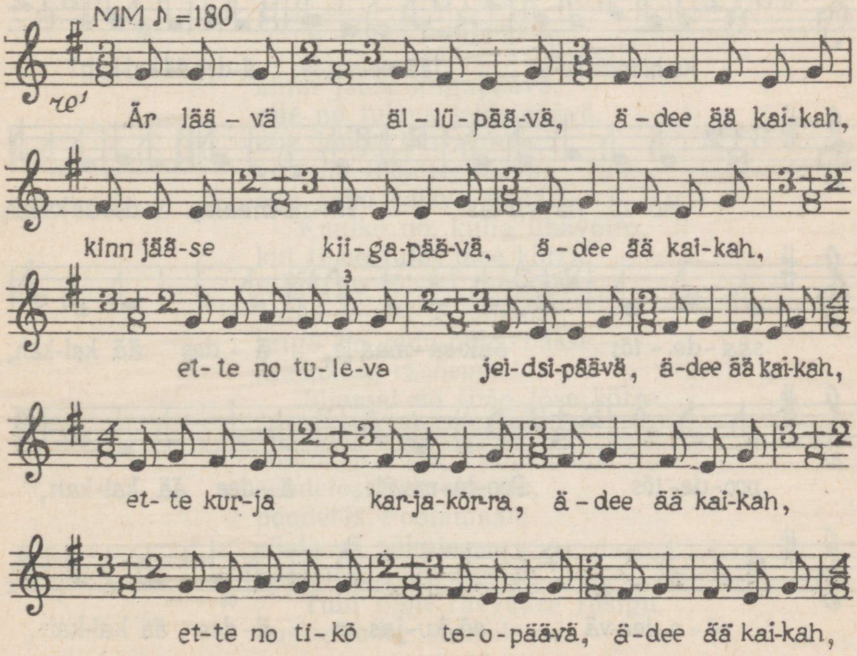

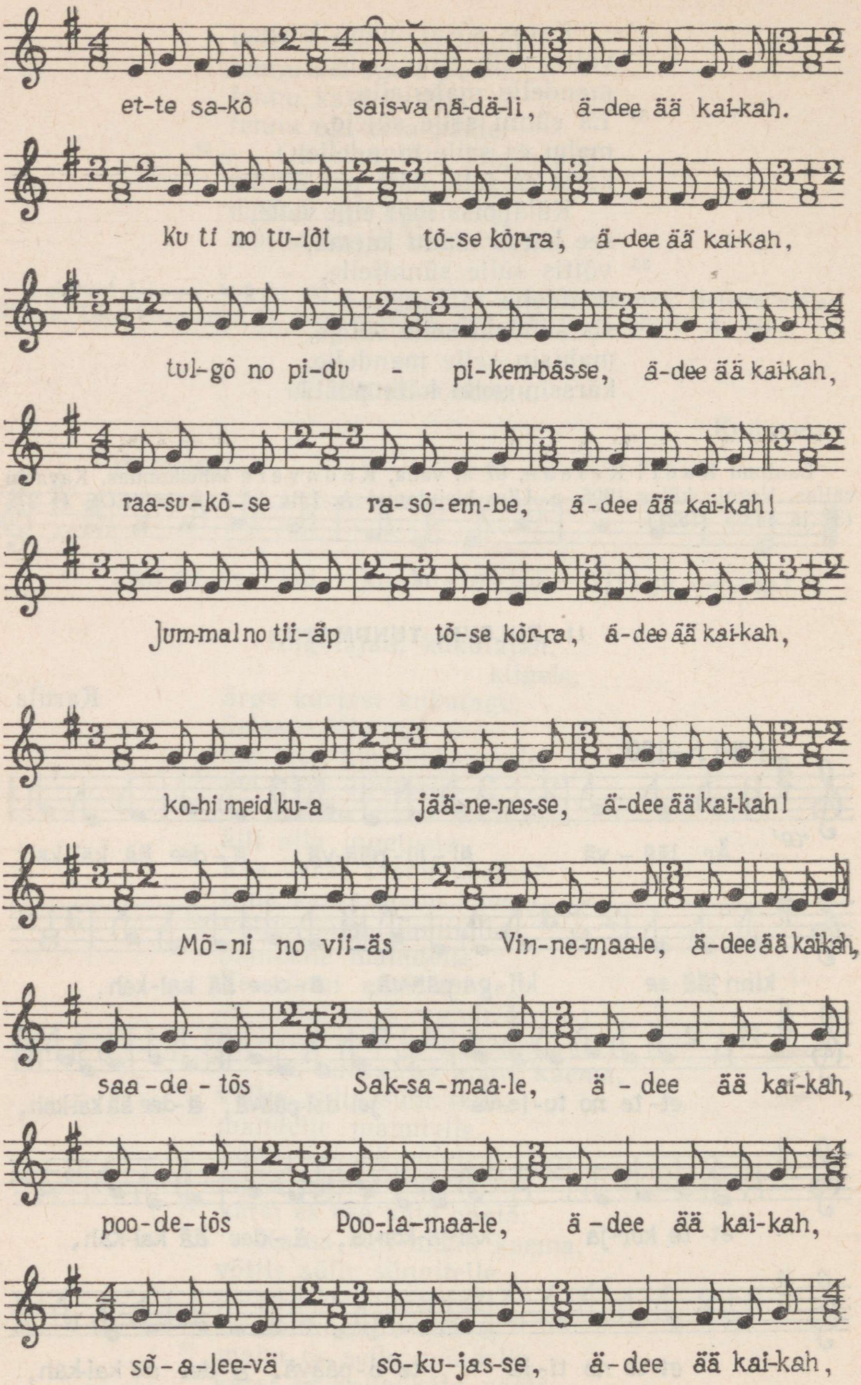
et-te sa-kõ sais-va nä-dä-li, ä-dee ää kai-kah.
ku ti no tu-lõt tõ-se kõr-ra, ä-dee ää kai-kah,
tul-gõ no pi-du - pi-kem-bäs-se, ä-dee ää kai-kah,
raa-su-kõ-se ra-sõ-em-be, ä-dee ää kai-kah!
Jum-mal no tii-äp tõ-se kõr-ra, ä-dee ää kai-kah,
ko-hi meid ku-a jää-ne-nes-se, ä-dee ää kai-kah!
Mõ-ni no vii-äs Vin-ne-maa-le, ä-dee ää kai-kah,
saa-de-tõs Sak-sa-maa-le, ä-dee ää kai-kah,
poo-de-tõs Poo-la-maa-le, ä-dee ää kai-kah,
sõ-a-lee-vä sõ-ku-jas-se, ä-dee ää kai-kah,

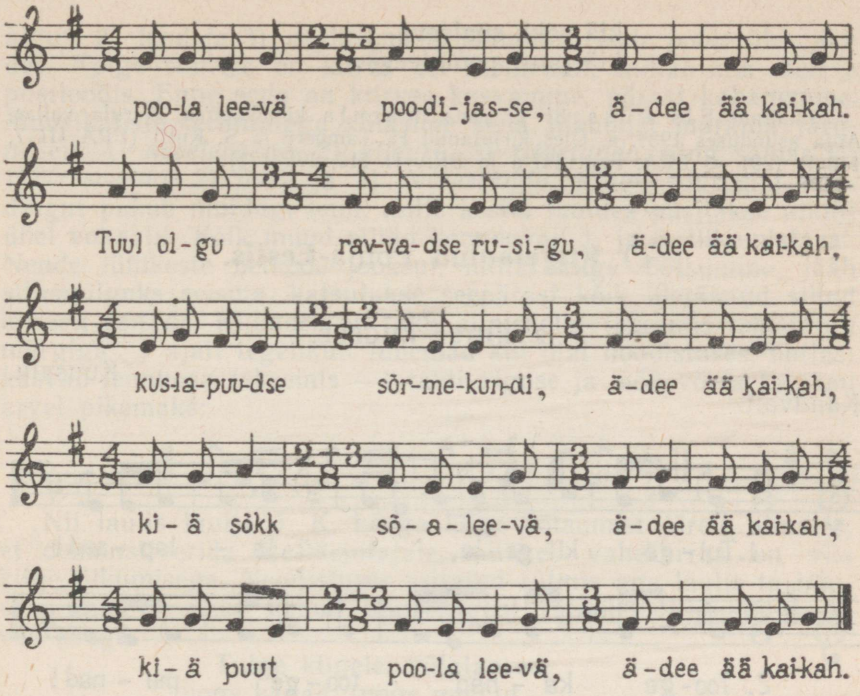

Är läävä ällupäävä,
ädee ää kaikah,
kinni jääse kiigapäävä,
ette no tuleva jeidsipäävä,
ette kurja karjakõrra,
ette no tikõ teopäävä,
ette sakõ saisva nädäli.
Kuulkõ no, kulla lihavõttõ,
kui ti no tulõt tõse kõrra,
tulgõ no tõisist tanumistõ,
astkõ tõisist akõnistõ,
tulgõ no pidu-pikembässe,
raasukõse rasõembe!
Jummal no tiiäp tõse kõrra,
kohi meid kua jäänenesse!
Mõni no viiäs Vinnemaale,
saadetõs Saksamaale,
poodetõs Poolamaale
sõaleevä sõkujasse,
poolaleevä poodijasse.
Tuul olgu ravvadse rusigu,
kuslapuudse sõrmekundi,

kiä sõkk sõaleevä,
kiä puut poolaleevä.

Laulnud Els Püss, 81 a. vana, Karula kihelkonnas, Karula vallas, Apja asunduses 1935. a. Üles kirjutanud H. Tampere ja S. Kutti (ERA III 7, 149/51 (29) < ERA, Fon. 447-a ja ERA II 115, 179 (7)).

c) Kiigelaulud Põhja-Eestis.

12. KUTSE KIIGELE.

Kuusalu.

Kandvalt.
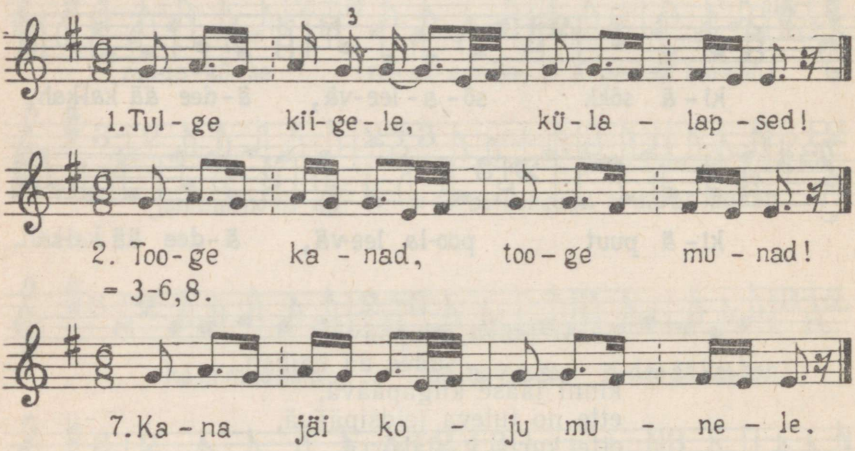
Kiigelaul. Ülemal esitatud viis on tüüpiline „kiigetoon". Kiigeviise on kahesuguseid.

A. Viisid, milles on muusikaline rütm ilmselt kooskõlastatud kiige õõtsumise rütmiga. Ka lauljad seletasid, et neid „toone" kõige parem on ikka kiigel laulda, kusjuures kiige liikumine, mida lauljad alati peavad tähele panema, ei lase viisi kunagi segamini minna.

B. Viisid, milles muusikalise rütmi ja kiige liikumise rütmi suhe ei paista nii selgesti silma. Neis viisides on ainult üks või kaks, mõnikord ka kolm heli viisi lõpu pool pikendatud, mis annab neile teatava „kiigetooni" ilme. Selle põhjuseks võib olla, et neid „toone" mitte kiikudes ei lauldud, vaid istudes. Laulmisel ei tarvitanud lauljad mingeid kehaliigutusi, mis oleksid kiige õõtsumist kuidagi järele aimanud.

Eespool toodud viisis võib tähele panna kindlat vahekorda kiige õõtsumisega, mis koosneb kolmest järgust: 1) liikumise

algus, 2) lend ja 3) aeglasemaks jäämine teisele poole üles jõudes. Kõige suurem on kiirus sel momendil, millal kiik seisab püstloodis. Enne seda on kiiruse kasvamine, pärast kahanemine. Muusikaliste terminitega võiksime seda liikumist märkida järgmiselt: 1) *accelerando*, 2) *allegro*, 3) *ritartando*, ning samas ka 1) *crescendo*, 2) *forte* ja 3) *decrescendo*. Kõige suuremat naudingut pakub muidugi lend, mille kestel lauldes püsitakse ainult ühel vokaalil. Kõik muud silbid koonduvad 1. ja 3. liikumisfaasi. Nende lühikeste hetkede jooksul, millal kiige õõtsumine jääb silmapilguks seisma, katsutakse seepärast kõik ülejäänud silbid kiiresti esitada. Kiikudes on takti algushelid (skeemis tähistatud märgiga ◡) ajalt tegelikult lühemad kui ülal noodistuses, ühtlasi kasvab lennuosa (skeemis —) takti alguse ja mõnevõrra ka lõpu arvel pikemaks:

Nii laulis laulja J. K. käega kiige õõtsumist järele aimates, et demonstreerida üleskirjutajale, millises vahekorras on viis kiige liikumisega. Noodistuses esitatud rütmis aga laulis ta istudes, ilma et oleks teinud mingisugust rütmilist liigutust keha või käega.

Tulge kiigele, külalapsed,
tuoge kanad, tuoge munad,
tuoge linnud lestajalad,
tuoge pardid paelakaelad,
tuoge aned audumaie,
tuoge pardid poegimaie!
Kana jäi koju munele,
kukk jäi koju kõerutama.

Laulnud Jaan Kuulbak, 45—55 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kiiu vallas, Valkla külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2500 (22), 1257/60 ja 1402 (112)).

13. KIIGE KATSUMINE.

Harju-Jaani.

Pikalt.
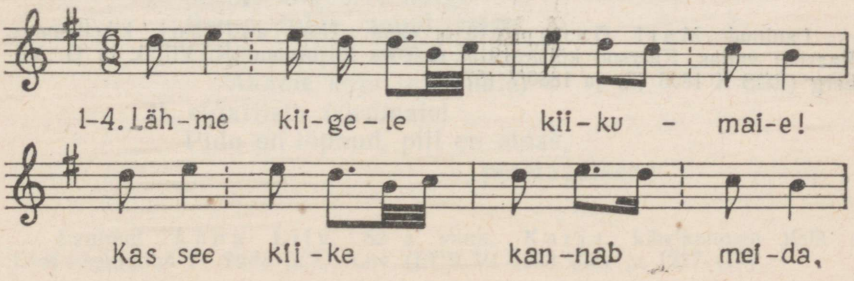
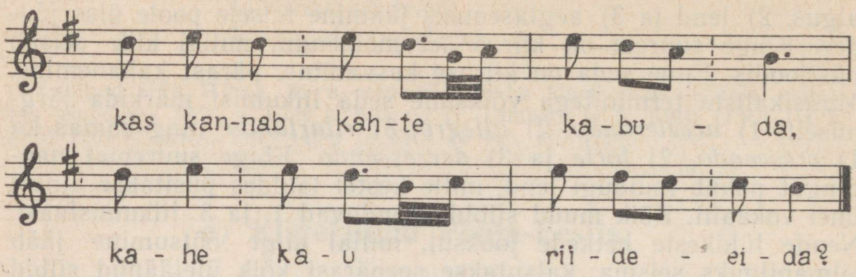

Kiigetoon.

Lähme kiigele kiikumaie!
Kas see kiike kannab meida,
kas kannab kahte kabuda,
kahe kau riideeida,
nelja neiu ehteeida,
viie neiu vammuksida,
kuue neiu kudruksida,
seitsme neiu searepailu,
kaheksma neiu kaelakorda,
ühiksma neiu ümberikku?
Kui ei kanna, siis kadugu!
Tooge kiini, kisume kiike,
too kerves, raiume kiike,
too tuli, põleta kiike,
puunuga, voolime kiike!
Kiigesepad vasta kostsid:
„See pole kiini kiskumine
ega kerve raiumine,
tule ei põletamine,
puunua voolimine!
Kiige toodud Kimbelasta,
kiige-aisad Ambelasta,
sambaad Sinisalusta,
pulgad Puiatu arusta,
loogad Looja koppelista."

Laulnud Mari Õunap, 70 a. vana, Harju-Jaani kihelkonnas, Raasiku vallas, Kaersoo külas 1913. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS X 1833 (3) ja 1886/7 (57)).

Karja.

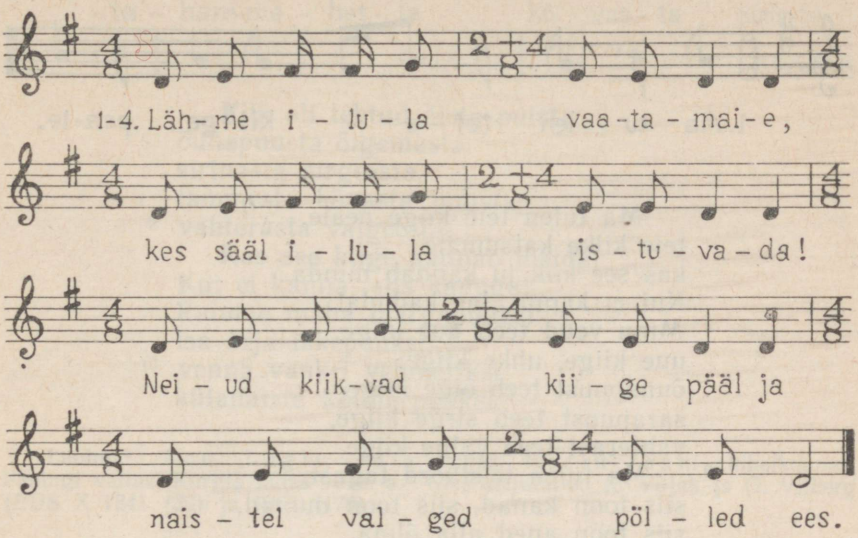

Kiigelaul. Lauldakse kiige peal. Iga rea lõppu venitatakse niikaua, kuni kiik jõuab ülalt alla.

Lähme ilula vaatamaie,
kes sääl ilula istuvada!
Neiud kiikvad kiige pääl ja
naistel valged pölled ees,
poisid löövad kurni kopela.
Nüüd lähme seda kiike katsumaie,
kas see kiik ka kannab meida!
Kui ta ei kanna, siis kadugu!
Kui ta kannab, siis me toome
kirjud kindad, kirjud paelad,
seume kiigeörre külge.
Peiud, tulge, neiud, tulge,
võtke paelad, võtke kindad!
Akame koju minemaie,
einariistu öörumaie!
Pidu on löpnud, pill on otsas,
peretaadikene.

Laulnud Anna Liiv, 52 a. vana, Karja kihelkonnast 1909. a. Üles kirjutanud P. Süda ja O. Liiv (EÜS VI 1223 (28) ja 1227 (1)).

15. HEA KIIK.

Järva-Jaani.
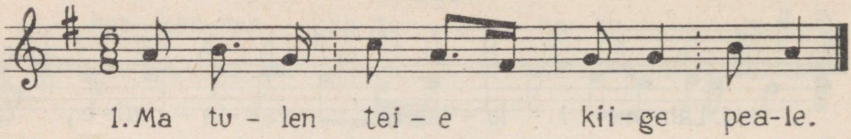
Ma tulen teie kiige peale,
teie kiike katsumaie,
kas see kiik ju kannab minda.
Kui ei kanna, las kaduda!
Minu vend teeb uue kiige,
uue kiige, uhke kiige:
õunapuust teeb õige kiige,
sarapuust teeb sirge kiige,
vahterast teeb valge kiige.
Ma tulen teistkord tagasi,
siis toon kanad, siis toon munad,
siis toon aned alla õlma,
siis toon pardid paaristikku.

Laulnud Kai Reisikov, 74 a. vana, Väike-Maarja kihelkonnas, Porkuni vallas, Piisupi külas 1910. a. — Laulu õppinud sünnikohas Järva-Jaani kihelkonnas, Võhmuta vallas, Keikla külas. — Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VII 2155 (2) ja 1829 (5)).

16. HEA KIIK.

Harju-Jaani.

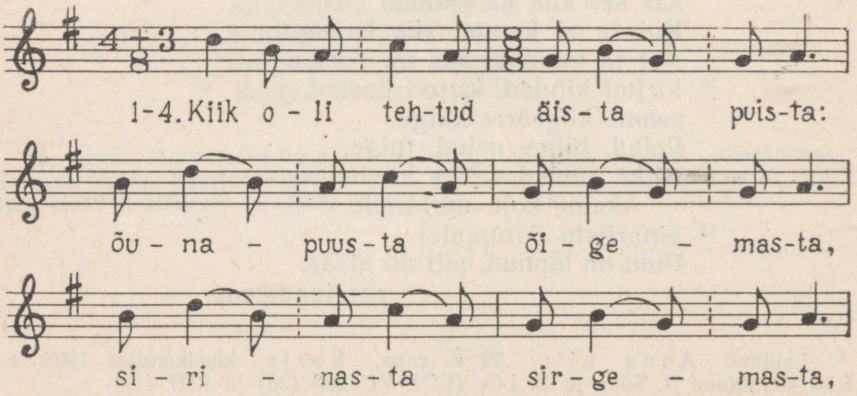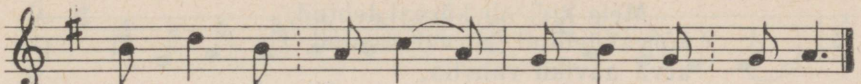

Kiigetoon.

Kiik oli tehtud äista puista:
õunapuusta õigemasta,
sirinasta sirgeesta,
tammesta kõvasta puusta,
vahterasta valgeesta.
Kas see kiige kannab meida?
Kui ei kanna, siis kadugu!
Raiume maha margapuuksi,
isa ärja ikkepuuksi,
venna vankri vehmeriksi,
külanaiste küünarpuuksi.

Laulnud Anu Lagle, 66 a. vana, Harju-Jaani kihelkonnas, Peningi vallas, Kurgla külas 1913. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS X 1841 (30) ja 1965 (179)).

17. KALLIS KIIK.

Harju-Jaani.
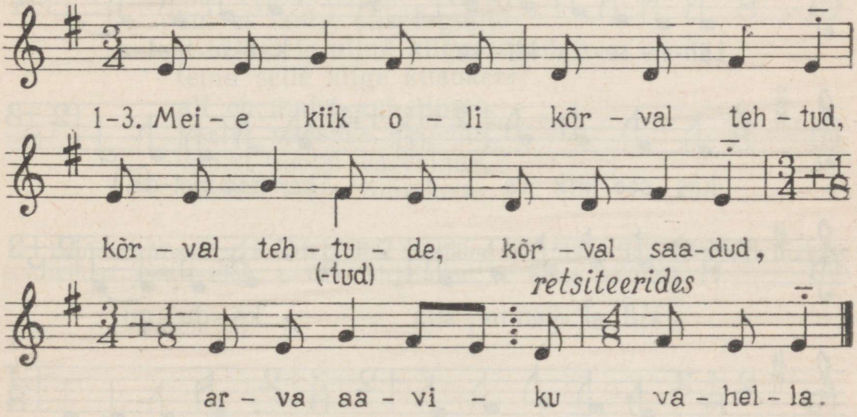
Kiigeviis. Selle laulu juures tarvitas laulja iseäranis tihti lisasilpisid:

toodud asemel too-du-**de**,
tehtud asemel teh-tu-**de** jne.

Meie kiik oli kõrval tehtud,
kõrval tehtud, kõrval saadud,
arva aaviku vahella,
sirge lepiku siessa.
Ei see päev meie peale paista,
tuul ei meida tuulitada.
Kust see kiik on seie toodud,
seie toodud, seie soadud?
Kiik oli toodud Keigelasta,
aluslaud oli Ambelasta,
võlv oli Võnnu kuusikusta,
sambaad Sinisalusta,
pulgad Puiatu arusta,
aesad olid toodud Ambelasta.

Laulnud Kai Silberg, 70 a. vana, Harju-Jaani kihelkonnas, Peningi vallas, Perila-Liivaaugu külas 1912. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS IX 835 (16) ja 885 (76)).

18. KITSAS KIIK.

Muhu.

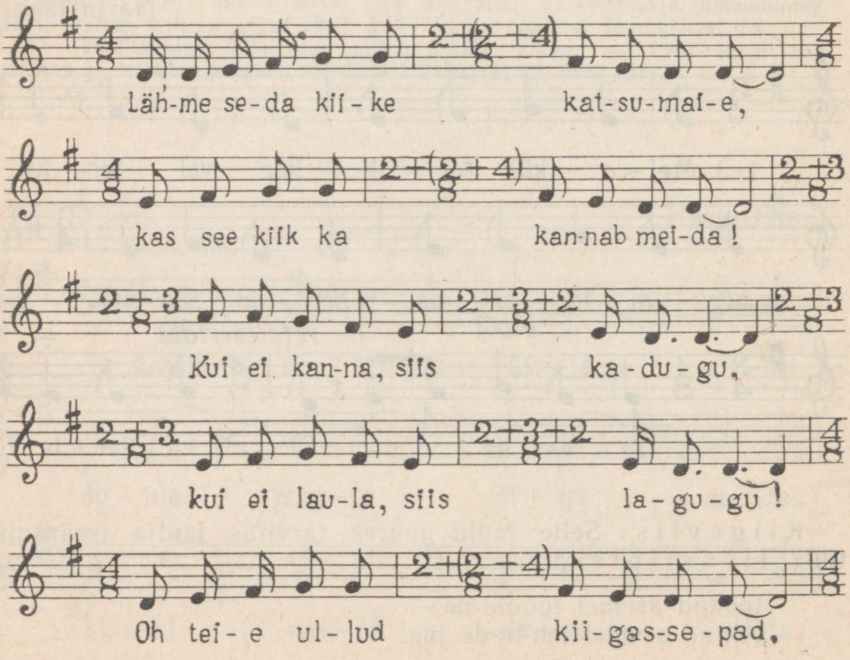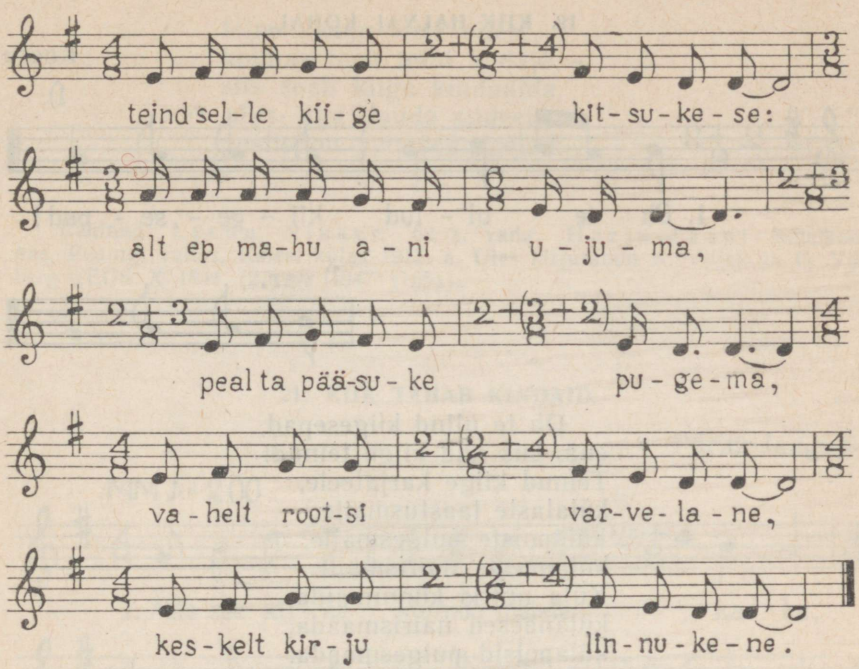

Lähme seda kiike katsumaie,
kas see kiik ka kannab meida!
Kui ei kanna, siis kadugu,
kui ei laula, siis lagugu!
Oh teie ullud kiigassepad,
teind selle kiige kitsukese:
alt ep mahu ani ujuma,
pealta pääsuke pugema,
vahelt rootsi varvelane,
keskelt kirju linnukene.

Laulnud Madis Küla Muhu kihelkonnast, Muhu-Suure vallast, Rebasekivi külast 1921.—1932. a. Üles kirjutanud C. Kreek (TMM).

19. KIIK HALVAL KOHAL.

Koeru.

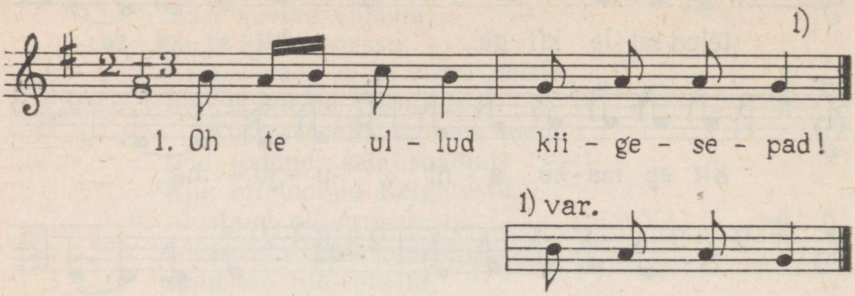

Oh te ullud kiigesepad,
enä, kus nad kiige teinud!
Teinud kiige karjateele,
külalaste laastusmaile,
külapoiste pulgesmaile,
külanaeste nairismaile.
Küla nuttis künnimaida,
külanaesed nairismaada,
külapoisid pulgesmaada.

Laulnud Kadri Krüger, 59 a. vana, Koeru kihelkonnast, Väinjärve vallast 1911. a. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VIII 485 (26) ja 565 (74)).

20. KIIK TAHAB KINDAID.

Harju-Jaani.
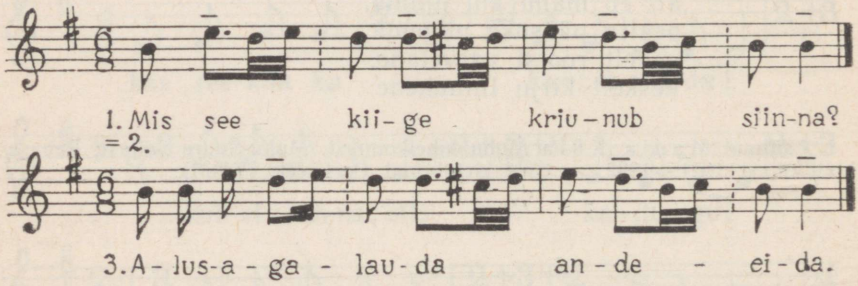
Mis see kiige kriunub siinna?
Kiige kriunub kindaaida,
alus- aga -lauda andeeida,
pealispuu punasi paelu.
Oot, oot, kiige, no, no, kiige,
las minu venda võtab naese,

teine venda teise naese,
kolmas toob mini kodaje —
siis soab kiige kindaaida,
alus- aga -lauda andeeida,
pealispuu punased paelad.

Laulnud Leenu Nikker, 62 a. vana, Harju-Jaani kihelkonnas, Peningi vallas, Kalesi külas 1913. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS X 1841 (27) ja 1947 (155)).

21. KIIK TAHAB KINDAID.

Pärnu-Jaagupi.
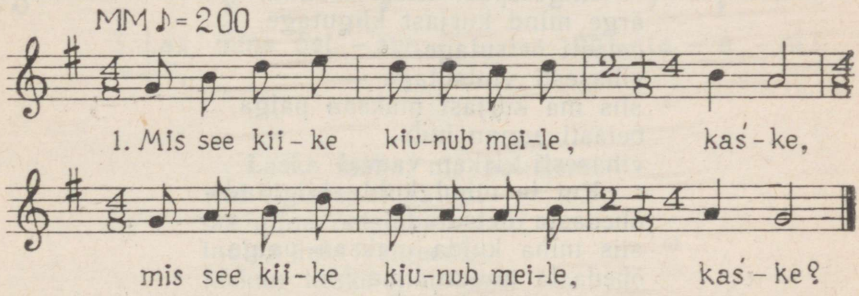
Mis see kiike kiunub meile,
kas'ke?
Kiik see kiunub kinduida,
kiigelauad laiu paelu,
kiigetoed tutipaelu,
kiigepostid poolisukki,
kiige-aisad andiida.
Ot-ot-oo ja no-no-noo,
kui minu vend saab naise võtnud,
naise võtnud, pulmad peetud,
siis saab kiiku kinduida,
kiigelaud saab laiu paelu,
kiigepostid poolisukki,
kiigetoed tutipaelu,
kiige-aisad andiida.

Laulnud Kai Ottin, s. 1862. a., Pärnu-Jaagupi kihelkonnas, Are vallas, Are külas 1929. a. Üles kirjutanud E. Oja ja E. Treu (ERA III 2, 15 (6) a II 17, 93/4 (45)).

22. KINGITUSED KIIGUTAJALE.

Peetri.

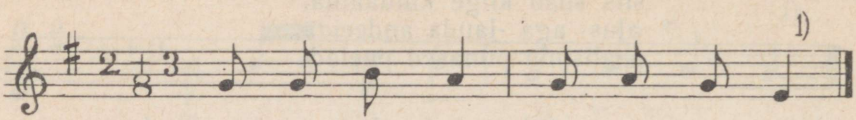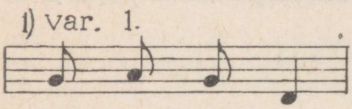

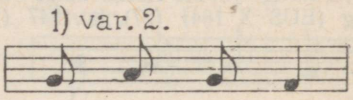

Kiigesepad, ellad vennad,
ärge mind kurjast kiigutage,
õelasti õetsutage,
vihasesti vintsutage —
siis ma kurjast maksan palga,
õelasti annan inda,
vihasesti viskan vaeva!
Kui te mind kulda kiigutade,
õbedasta õetsutade,
siis mina kulda maksan palga,
õbedasta annan inna,
vaskisesti viskan vaeva.
Mis mina luban sõuajalle?
Vallast valgepea tüdruku:
kõige pikem, kõige kaunim,
kõige uhkem ulgastagi.
See ma tõutan sõuajalle.
Mis ma teisele tõutan?
Pinu-pikkuse obuse:
pinu pealt ta piirab lakka,
aia pealt ta astub selga.
Või mis kopsan kolmandale?
Ostan noa nurmekirja,
tupe tuuleristi-karva.
Mis ma neljandal nimetan?
Toa takka välja laia,
pinu takka põllu pika:
igas nurgas kolmi nabra,
igas nabras kolmi vihku,
igas vihus kolmi kõrta,
igas kõrres kolmi peada,
igas peas kolmi ivada.
See ma neljandal nimetan.

Laulnud Ann Volk, 60 a. vana, Peetri kihelkonnas, Esna vallas, Oetla külas 1911. a. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VIII 491 (56) ja 611/2 (142)).

23. KINGITUSED KIIGUTAJALE.

Peetri.

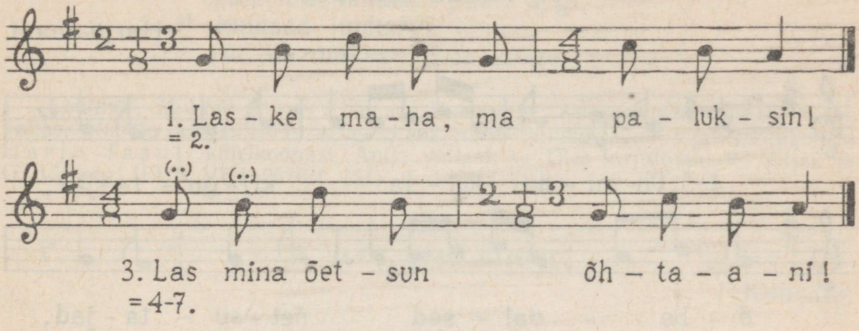

Laske maha, ma paluksin!
Kui ei lase, ei palugi —
las mina õetsun õhtaani,
laulan laia valgeeni,
kiskun keske-ommikuni!
Külap minul leppa lüpsab lehma,
külap mul kaske saadab karja,
valgepea joodab vasika,
saadab karja kaugeelle.
Mis ma luban sõuajalle,
sõuajalle, jõuajalle,
üle väl'la veerejalle?
Pinupikkuse obuse,
saunasuurukse sadula.
Aja pealt tema astub selga,
pinu pealt tema piirab lakka,
sauna pealt seob sadula.
Seda mina luban sõuajalle,
sõuajalle, jõuajalle,
üle väl'la veerejalle:
toa takka pika põllu,
pika põllu, laia väl'la.
Väli oli kolmenurgeline,
igas nurgas kolmi nabra,
igas nabras kolmi vihku,
igas vihus kolmi kõrta,
igas kõrres kolmi peada.

Kaks mina luban sõuajalle,
sõuajalle, jõuajalle.

Laulnud Koppelmets (naislaulik), 45—50 a. vana, Peetri kihelkonnas, Koigi vallas, Väike-Kareda külas 1913. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EÜS X 2231 (21) ja 2253/4 (39)).

24. KIIGEL KARTLIK.

Harju-Jaani.
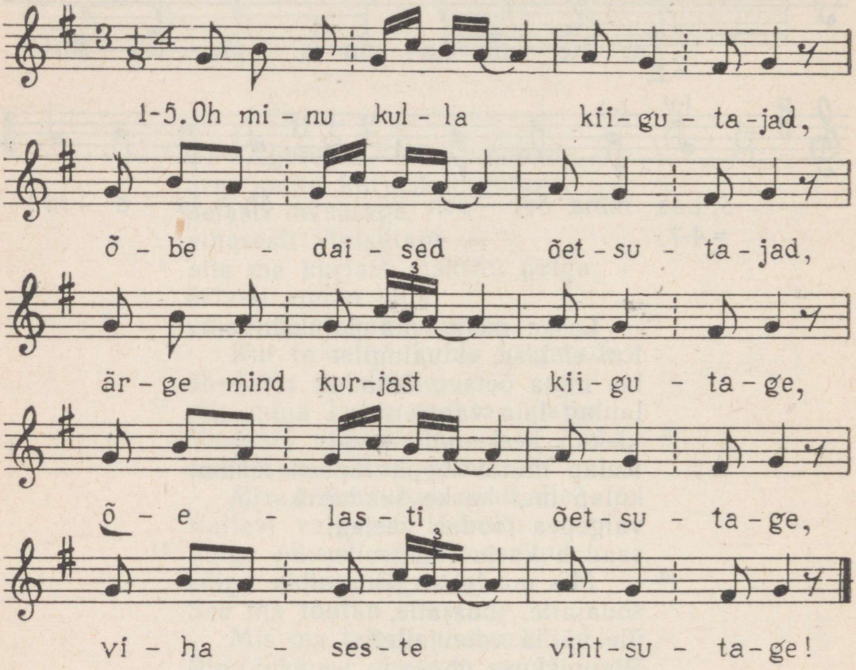
Kiigetoon. Ette lauldud istudes.

Oh minu kuldsed kiigutajad,
õbedaised õetsutajad,
ärge mind kurjast kiigutage,
õelasti õetsutage,
vihaseste vintsutage!
Ma olen kuri kukkumaie,
vihaleht olen vintsumaie,
tammeleht olen tantsimaie.
Kui mina kukun, kes mind maksab!
Pole mul venda kiige alla,
vennalast ei alla laua —

kivi mul kiilas kiige alla,
paas on paksu alla laua.
Kui mina kukun silma piale —
silm mul maksab suure lehma;
kui mina kukun kõrva piale —
kõrv mul maksab kõrvi ruuna;
kui mina kukun pale piale —
pale mul maksab paari ärgi,
juuksed juokseva obuse,
ise ma maksan ilma kõige.

Laulnud Mari Aguraiuja, 55 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Kahala külas 1911. a. — Laul pärit lauliku sünni- ja kasvukohast Harju-Jaani kihelkonnast, Anija vallast. — Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2510/1 (54) ja 1464/5 (50)).

25. ILUS NEIU KIIGEL.

Kuusalu.

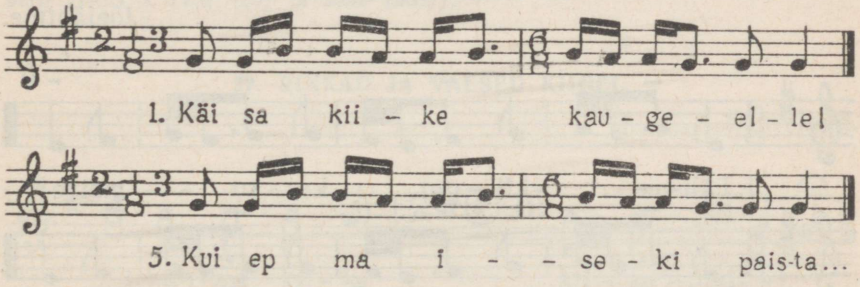

Kiigetoon („kierutustega").

Käi sa kiike kauge'elle,
kaugeelle, korgeelle!
Mina paistan palju maada,
paistan palju, maksan palju.
Kui ep ma iseki paista —
paistab pärgä mu päässä;
kui ep ma iseki kilka —
kilkab sormus sormeessa;
kui ep ma iseki lehi —
lehivad linatsed juuksed;
kui ep ma iseki särä —
säräb kiedi kaulassagi;
kui ep ma iseki kilka —
kilkab raha rinnullagi.
Riias vahtis rikkas erra,
pues vahtis pue-isändä,

pue ies pue-emändä,
valli päällä vaenelapsi:
„Kas on kuu vai on päivä,
vai on tähte taevaassa,
vai on vihma vikkerkaari?"
Peigu kuulis, vastu kostis:
„Ei ole kuu ega ole päivä,
ei ole tähte taevaassa,
ei ole vihma vikkerkaari —
sie olle minugi pruuti.
Pärg on päässä kui sie päivä,
raha rinnul kuukane,
sormus sormes tähekäne,
kie on vihma vikkerkaari."

Laulnud Ann Birk, 67 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Kolga-Aabla külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2518 (94) ja 1888/9 (124)).

26. KULLA KULUMINE.

Jõelähtme.
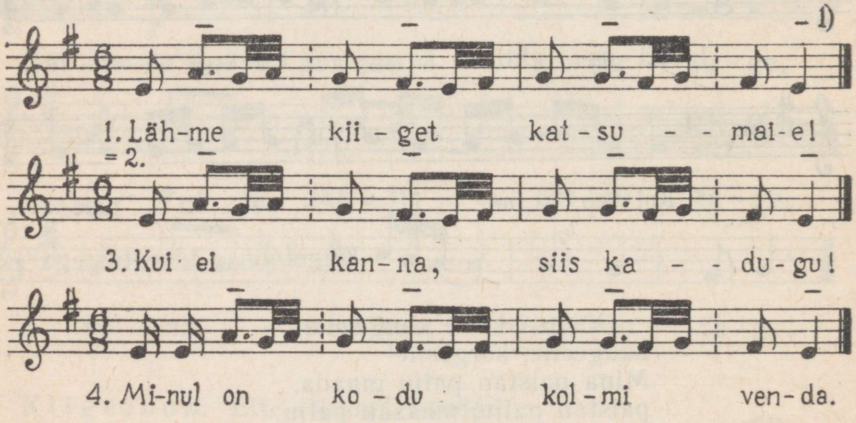
Kiigetoon. Helid, mis nähtavasti just kiige lennu juures lauldi, on tähistatud märgiga —. Need helid peetakse harilikult ka kõige pikemalt kinni.

Lähme kiiget katsumaie,
kas sie kiige kannab meida!
Kui ei kanna, siis kadugu —

mul on kodu kolmi venda,
nied tievad uue kiigekese.
Küll on külas kuulajaida,
vald on täisa valgedpäida,
ei nemad tohi kiigele tulla —
kardavad kullad kuluma,
obe-elmed oerumaie,
raha rinnas raksumaie.
Meie kaksi vaestalasta
kiigume kiigel ja kiidame kiiget,
ei karda kulda kulumaie,
obe- ei -elme oerumaie,
raha rinnas raksumaie —
meil on kodu kullasseppad,
oues on obedaseppad,
taras on rahatagujad.

Laulnud Emilie Klaus, 35 a. vana, Jõelähtme kihelkonnas, Viimsi vallas, Tammeneeme külas 1913. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS X 2152 (25) ja 2035 (268)).

27. RIKKAD JA VAESED KIIGEL.

Saaremaa.

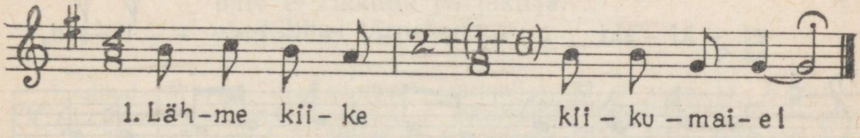

Lähme kiike kiikumaie!
Kas see kiike kannab meida?
Kiik aga kannab needkid naesed,
mis aga ööni elmeesa,
mis o rannani rahada —
siiski kannab needki vaesed,
mis põle elmest kaela pääle,
rahakopiked olemaskid.
Kus see vaene siiski saab?

Üles kirjutatud Saaremaalt enne 1846. aastat (Fr. Kruse, Ur-Geschichte des Esthnischen Volksstammes. Moskau 1846, lk. 172/3).

28. VAESED SEISAVAD EEMAL.

Kuusalu.
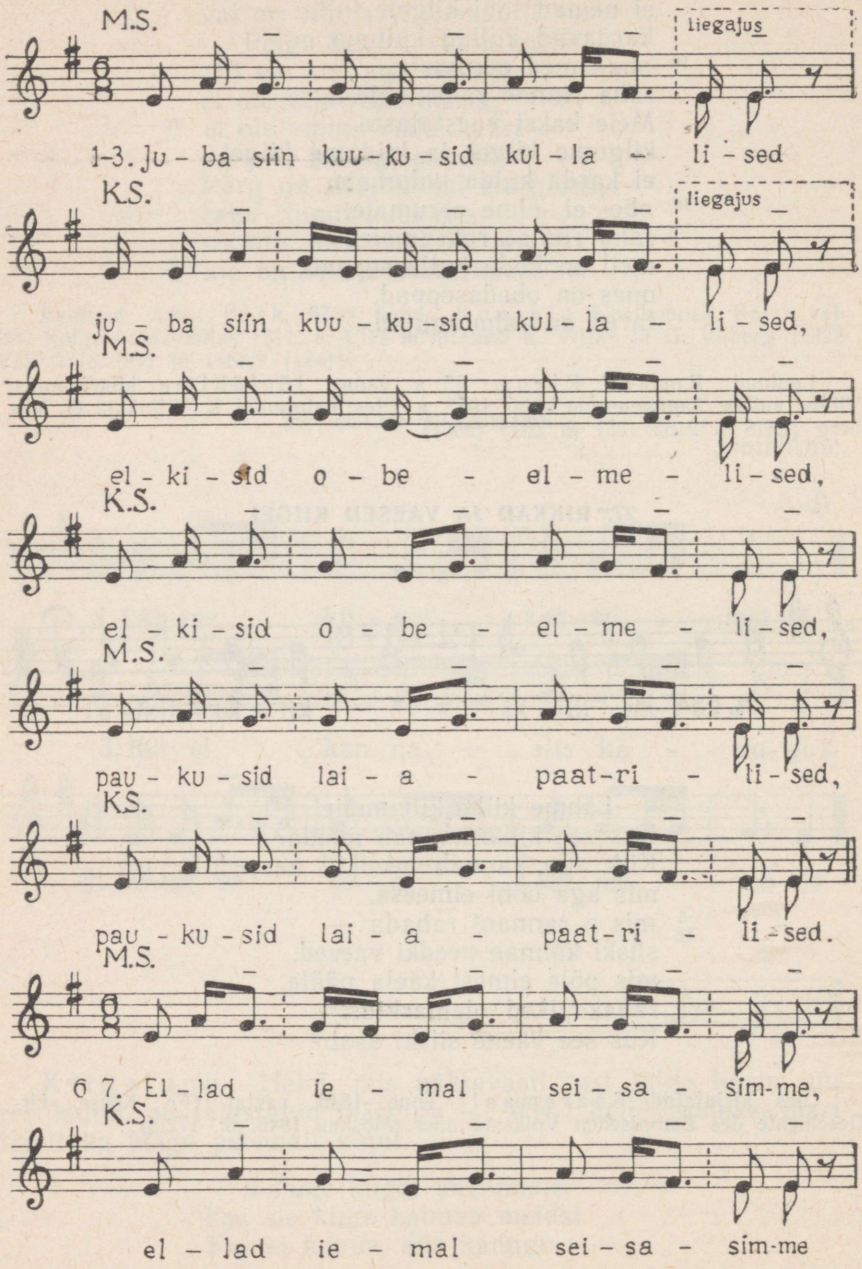
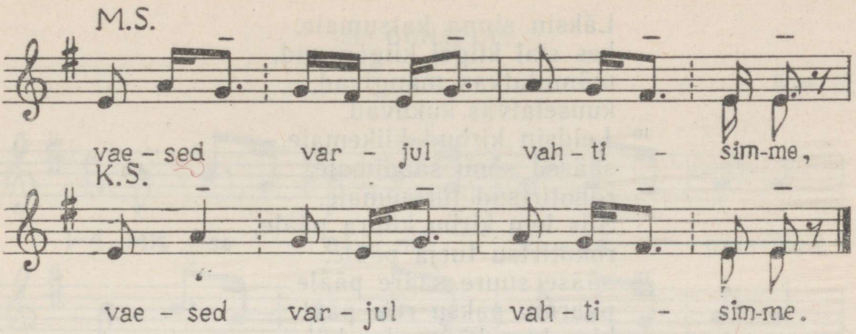

Kiigetoon.

Juba siin kuukusid kullalised,
elkisid obe-elmelised,
paukusid laiapaatrilised,
laulid laialindilised —
meie kullad kuulasimme,
ellad iemal seisasimme,
vaesed varjul vahtisimme.
Kuu meil paistis kuue pääle,
päiv meil paistis pärjä pääle,
ele tähte tärne pääle.
Kuu ei rikkund kuuetoime,
päiv ei rikkund pärjäkirja,
ele täht ei tärnekesta.

Laulnud Miina Salström (eeslaulja), 53 a. vana, ja Kaarel Salström, 58 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Hara külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2532 (160) ja 1570 (66)).

29. KIRP KIIGEL.

Jõhvi.

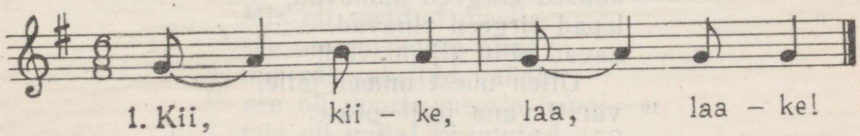

Kii, kiike, laa, laake!
Kuulin kiigel kiigetava,
kaselatvas lauletava,
kuuselatvas kukutava,
männilatvas mängitava.

Läksin sinna katsumaie,
kes sial kiigel kiigenevad,
männilatvas mängivad,
kuuselatvas kukuvad.
Leidsin kirbud kiikemaie,
sääsed sõnu säädimaie,
rohotirtsud turtsumaie.
Siis lein kirbu küüra pääle,
rohotirtsu turja pääle,
sääse suure sääre pääle,
paarmu paksu reie pääle —
kirp lens küütsades külaje,
rohotirts taga turtsudes.

Laulnud Maarja Ots, 79 a. vana, Jõhvi kihelkonnas, Järve vallas, Kukruse külas 1909. a. Üles kirjutanud P. Penna ja A. Sildnik (EÜS VI 904 (134) ja 1091/2 (268)).

30. IMEMAA.

Vändra.

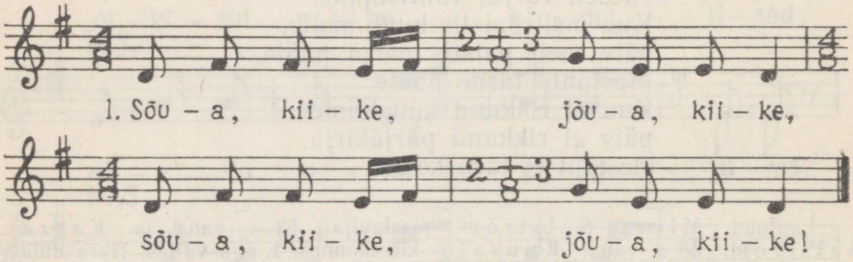

Sõua, kiike, jõua, kiike,
sõua, kiike, sinna maale,
kus ju paistab palgimetsa,
tõuseb tõrrevitsa metsa,
kasvab kapalaua metsa,
kuused kõrgeed kumavad,
lepad sirgeed sinavad,
aavad allid aljendavad!
Ütlen uuest ümber jälle,
varsti vana järje peale.
Sõua, kiike, jõua, kiike,
sõua, kiike, sinna maale,
kus need kuked kulda joovad,
kuked kulda, kanad karda,
aned aljasta õbedat.

Laulnud Eeva Jaanus, 66 a. vana, Vändra kihelkonnas, Lelle vallas 1904. a. Üles kirjutanud M. Saar (EÜS I 1014 (33) ja 1032 (26)).

31. ÕUNAPUU.

Koeru.

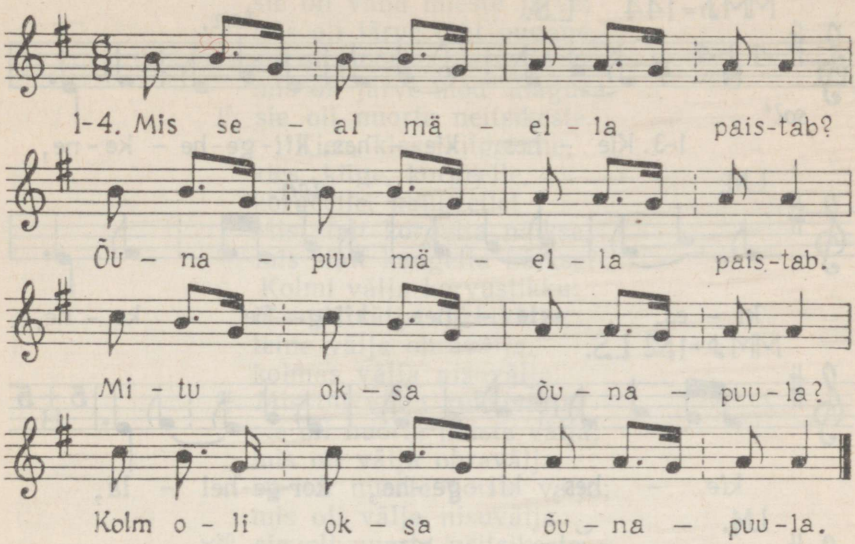

Mis seal mäella paistab?
Õunapuu mäella paistab.
Mitu oksa õunapuula?
Kolm oli oksa õunapuula.
Mitu õita oksalagi?
Kolm oli õita oksalagi.
Mitu õuna õielagi?
Kolm oli õuna õielagi:
üks oli metitud meella,
teine vaksitud vahale,
kolmas oli kullal kirjutatud.
Mis oli metitud meella,
see oli mu enese õuna;
mis oli vaksitud vahala,
see oli noorte meeste õuna;
mis oli kullal kirjutatud,
sellega petan peiusida,
nopin noorida mehida.

Laulnud Ann Graurok, 60 a. vana, Järva-Madise kihelkonnas, Albu vallas 1910. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast Koeru kihelkonnast, Aruküla vallast. — Üles kirjutanud J. Välbe ja V. Rosenstrauch (EÜS VII 2564 (80) ja 2334 (132)).

Jõelähtme.

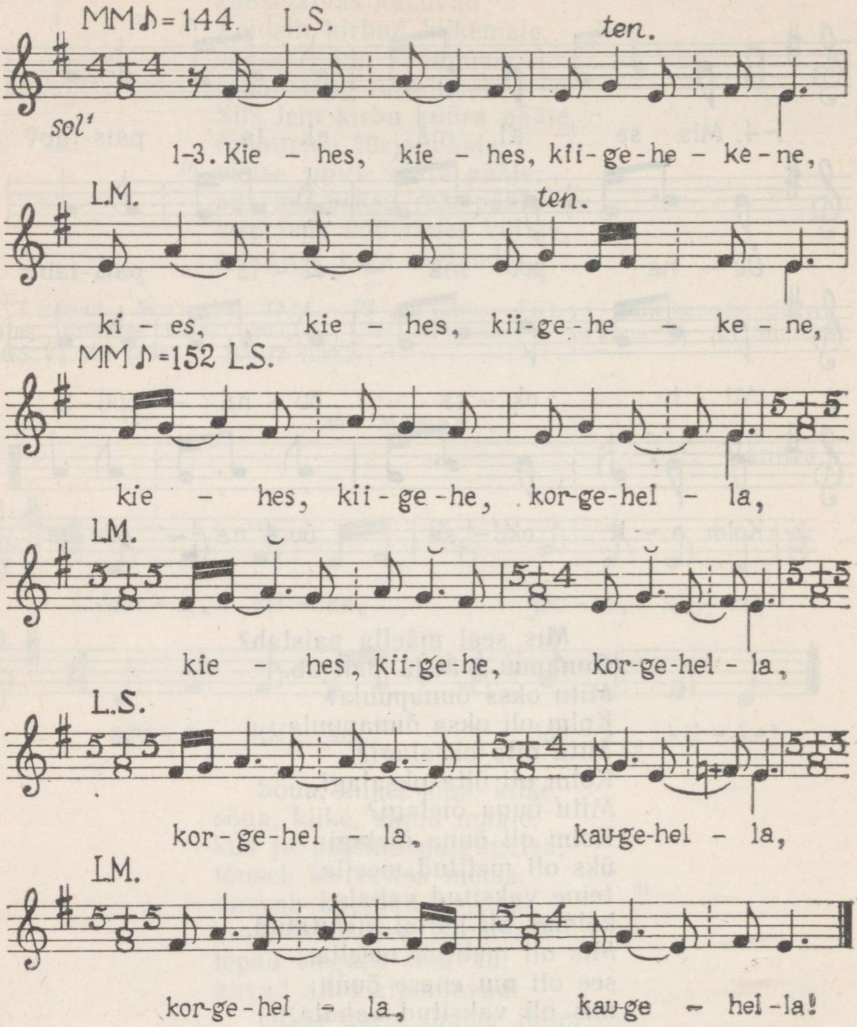

Kies, kies, kiigekene,
kies, kiige, korgeelle,
korgeelle, kaugeelle!
Mis sialt korgelta näikse,
mis sialt kaugelta näikse?
Kolmi järve korvustikku:
üks oli järve viin' vihane,

teine järve olut punane,
kolmas järve mõd' magusa.
Mis oli järve viinajärve,
sie oli vana mieste järve;
mis oli järve olut punane,
sie oli noorte mieste järve;
mis oli järve mõd' magusa,
sie oli nuorte neitsikeste.
Kies, kies, kiigekene,
kies, kiige, korgeelle,
korgeelle, kaugeelle!
Mis sialt korgelta näikse,
mis sialt kaugelta näikse?
Kolmi välja korvustikku:
üks oli välja rukkivälja,
teine välja ohravälja,
kolmas välja nisuvälja.
Mis oli välja rukkivälja,
sie oli nuorte naiste välja;
mis oli välja ohravälja,
sie oli nuorte poiste välja;
mis oli välja nisuvälja,
sie oli nuorte neitsikeste.
Kies, kies, kiigekene,
kies, kiige, korgeelle,
korgeelle, kaugeelle!
Mis sialt korgelta näikse,
mis sialt kaugelta näikse?
Kolmi aita korvustikku:
üks oli aita rukkiaita,
teine aita ohra-aita,
kolmas aita nisuaita.
Mis oli aita rukkiaita,
sie oli nuorte naiste aita;
mis oli aita ohra-aita,
sie oli nuorte mieste aita;
mis oli aita nisuaita,
sie oli nuorte neitsikeste.

Laulnud Liisa Sepp (eeslaulja), 41 a. vana, ja Liisa Mäepea, 48 a. vana, Jõelähtme kihelkonnas, Jõelähtme vallas, Lajakivi külas 1913. a. Viisi kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 1058 (457) < ERA, Fon. 107-a). — Sõnad saadud Maarja Mäepealt, 73 a. vana, samast külast 1913. a. Kirja pannud G. Vilberg (EÜS X 2061/3 (326)).

33. KOLM METSA.

Kuusalu.
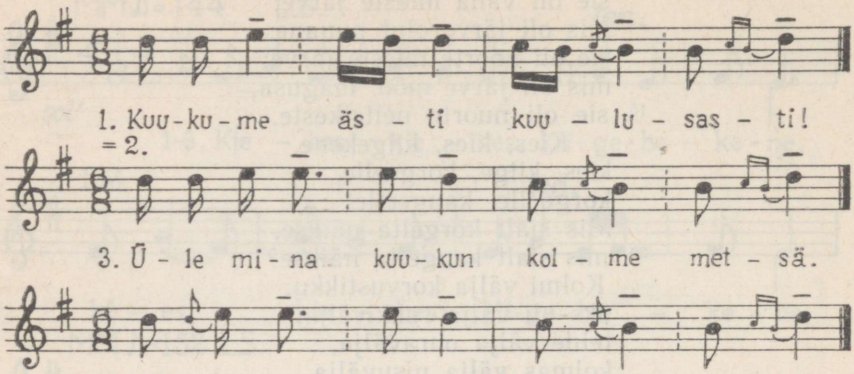
Kiigetoon.

Kuukume ästi kuulusasti,
laulame ästi laadusasti!
Üle mina kuukun kolme metsä.
Kolm oli metsä korvistikku:
üks oli metsä männümetsä,
toine metsä kuusenmetsä,
kolmas metsä ounapuista.
Mis oli metsä männümetsä,
sie oli nuorte mieste metsä;
mis oli metsä kuusenmetsä,
sie oli nuorte naiste metsä,
mis oli metsä ounapuista,
sie oli nuorte neidiste.
Üle mina kuukun kolme väljä.
Kolm oli väljä korvistikku:
üks oli väljä rukkiväljä,
toine väljä otraväljä,
kolmas väljä nisude väljä.
Mis oli väljä rukkiväljä,
sie oli nuorte mieste väljä;
mis oli väljä otraväljä,
sie oli nuorte naiste väljä;
mis oli väljä nisude väljä,
sie oli nuorte neidiste.
Üle mina kuukun kolme järve.
Kolm oli järve korvistikku:

üks oli järve viinajärve,
toine järve ollejärve,
kolmas järveda medusta.
Mis oli järve viinajärve,
sie oli nuorte mieste järve;
mis oli järve ollejärve,
sie oli nuorte naiste järve;
mis oli järveda medusta,
sie oli nuorte neidiste.

Laulnud Anna Kallebron, 64 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kõnnu vallas, Pärispää külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2536 (178) ja 1582/4 (79)).

34. NEIU TAHAB KIIGELT MAHA.

Haljala.

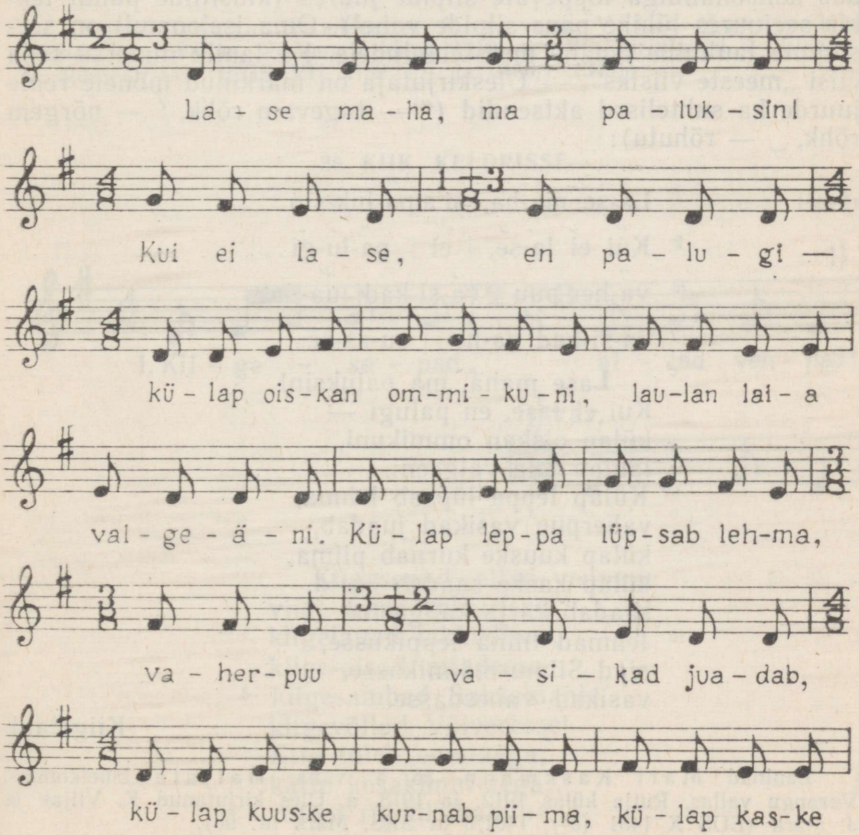

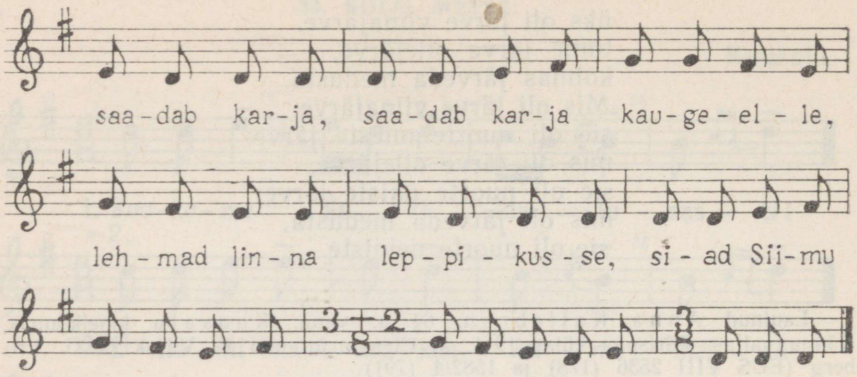

Laulik laulis suure rütmilise täpsusega, iga ajaühik täiesti võrdse pikkusega, samuti ilma *ritardandote* ja *accelerandoteta.* Iga kaheksandiku esitas ta stakaatoliselt, mis eriti selgesti kuuldus konsonandiga lõppevate silpide juures (klusiilide puhul tekkis seejuures lühike paus silpide vahel). Oma iseloomult on seesugune laulmine omane meestelauludele. Ka laulik nimetas seda viisi „meeste viisiks". — Üleskirjutaja on märkinud mõnele reale juurde ka suhtelised aktsendid (″ — tugevam rõhk, ′ — nõrgem rõhk, ◡ — rõhutu):

1 La-se ma-ha, m′a|pa-luk-sin . . .
2 Kui ei la-se, | ei pa-lu-gi . . .
6 va-her-puu | va-si-kad jua-dab . .
12 Va-si-kad va-he- | su-as-se.

Lase maha, ma paluksin!
Kui ei lase, en palugi —
külap oiskan ommikuni,
laulan laia valgeeni.
Külap leppa lüpsab lehma,
vaherpuu vasikad juadab,
külap kuuske kurnab piima,
külap kaske saadab karja,
saadab karja kaugeella,
lehmad linna leppikusse,
siad Siimu männikusse,
vasikad vahesuasse.

Kiigelaul.

Laulnud Mari Kaskmann, 56 a. vana, Haljala kihelkonnas, Varangu vallas, Rutja külas 1912. ja 1913. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja J. Mark (EÜS X 1431 (8b), 1401/6 ja SKS, Mark nr. 96).

35. KIIK KELDRISSE.

Väike-Maarja.

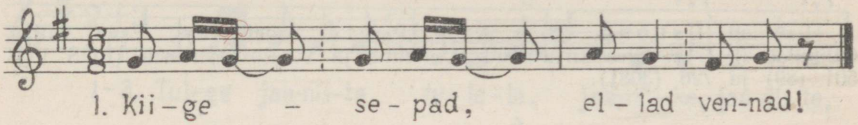

Kiigesepad, ellad vennad,
viige kiike kelderisse!
Ette tuleb eina-aega,
kätte kaeralooma aega:
odraokas ju nähikse,
kaeraoras katab maada,
ernes ehib riideella,
läätsed säärile seavad.

Kiigelaul.

Laulnud Leena Maalberg, 61 a. vana, Väike-Maarja kihelkonnas, Vao vallas, Põdrangu külas 1910. a. Üles kirjutanud J. Elken ja V. Rosenstrauch (EÜS VII 2152 (3) ja 2150/1 (345)).

36. KIIK KELDRISSE.

Peetri.

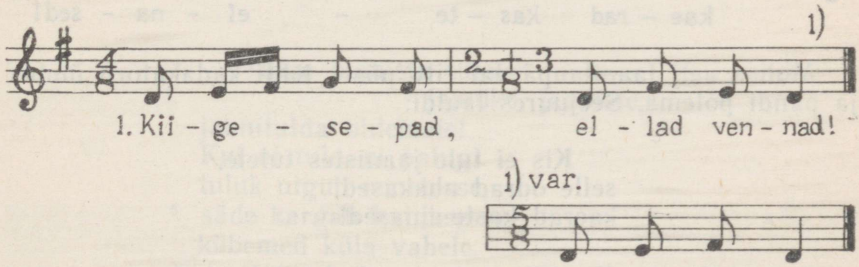

Kiigesepad, ellad vennad,
viige kiike kelderisse,
kiigelauad lakkadesse,
kiige-aisad aitadesse,
kiigesambad Saksamaale,
kiigevõllad Võiveresse!
Ette tuleb eina-aega,
kätte kesakünni-aega,
rutust rukkilõikamine —

[10] eina-aeg käib inge peale,
kesakünd käib käte peale,
rukkilõikus murrab luida.

Laulnud Labong, 68 a. vana, Peetri kihelkonnas, Esna vallas, Ollikülas 1911. a. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VIII 501 (89) ja 726 (308)).

d) Jaanilaulud.

37. KES EI TULE JAANITULELE.

Muhu.
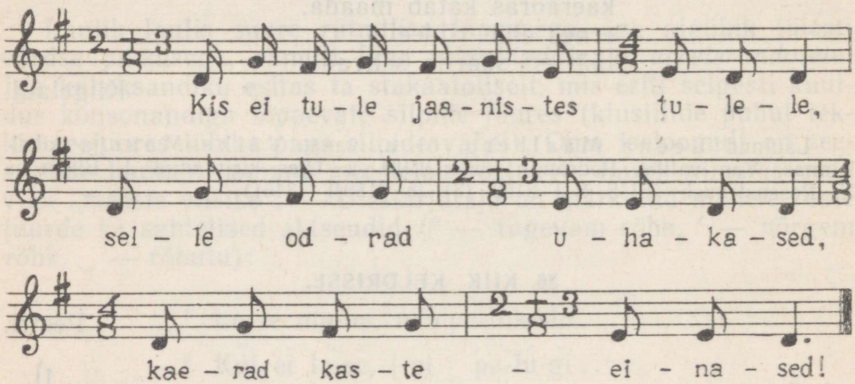
Muhus aeti jaanilaupäeval ritv püsti, tehti kadakatorn ümber ja pandi põlema. Seejuures lauldi:

Kis ei tule jaanistes tulele,
selle odrad uhakased,
kaerad kaste-einased!

Laulnud Ingel Kesküla, 66 a. vana, Varbla kihelkonnas, Saulepi vallas, Suure-Varbla asunduses 1931. a. — Laul pärit Muhust, kust laulik 10 a. tagasi tulnud. — Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 474 (2) ja ERA II 39, 333 (5)).

Peetri.

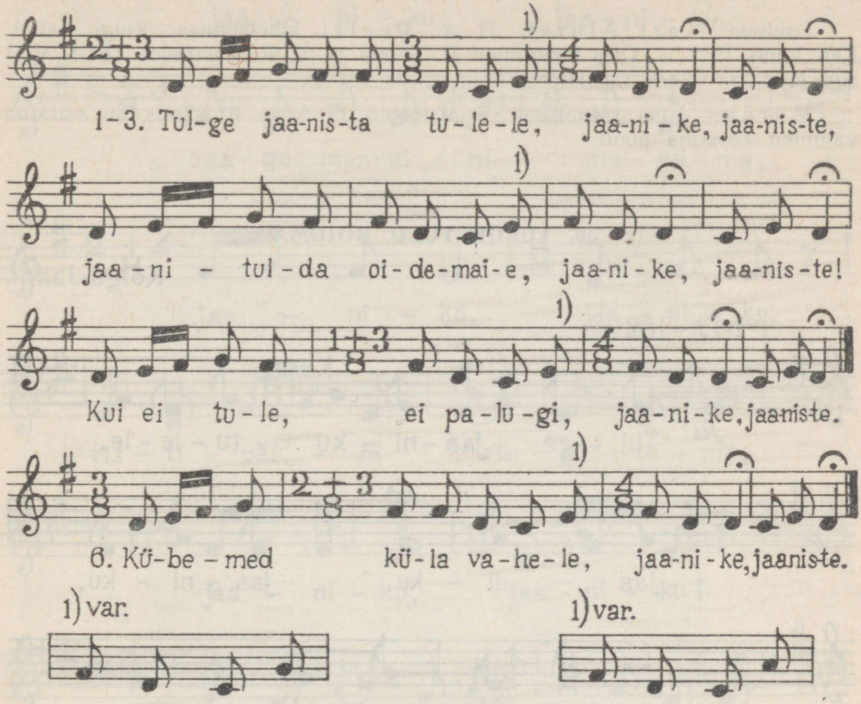

Tulge jaanista tulele,
jaanike, jaaniste,
jaanitulda oidemaie!
Kui ei tule, ei palugi —
tuluk ulgub oonetesse,
säde kargab katuksesse,
kübemed küla vahele.
Oot-oot, jaani, no-no, jaani,
miks sina, jaani, vara tulid!
Eks last enne eina tehja,
rukkid salveje sagada,
odrad panna parmastesse!
Juba rukki pea nähikse,
odra-oras aljendelle,
kaera-oras katab maada,
nisud tupesta tulevad,
uba kaunu kasvatelleb,
ernes ehib riideella,

läätsed sääri seadelevad,
linal piitsuke peussa.

Laulnud Mari Albret, 71 a., Peetri kihelkonnas, Koigi vallas, Keri külas 1911. a. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VIII 508 (120) ja 774/5 (385)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 1., 3. ja 6. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

39. TULGE TULD HOIDMA!

Kolga-Jaani.

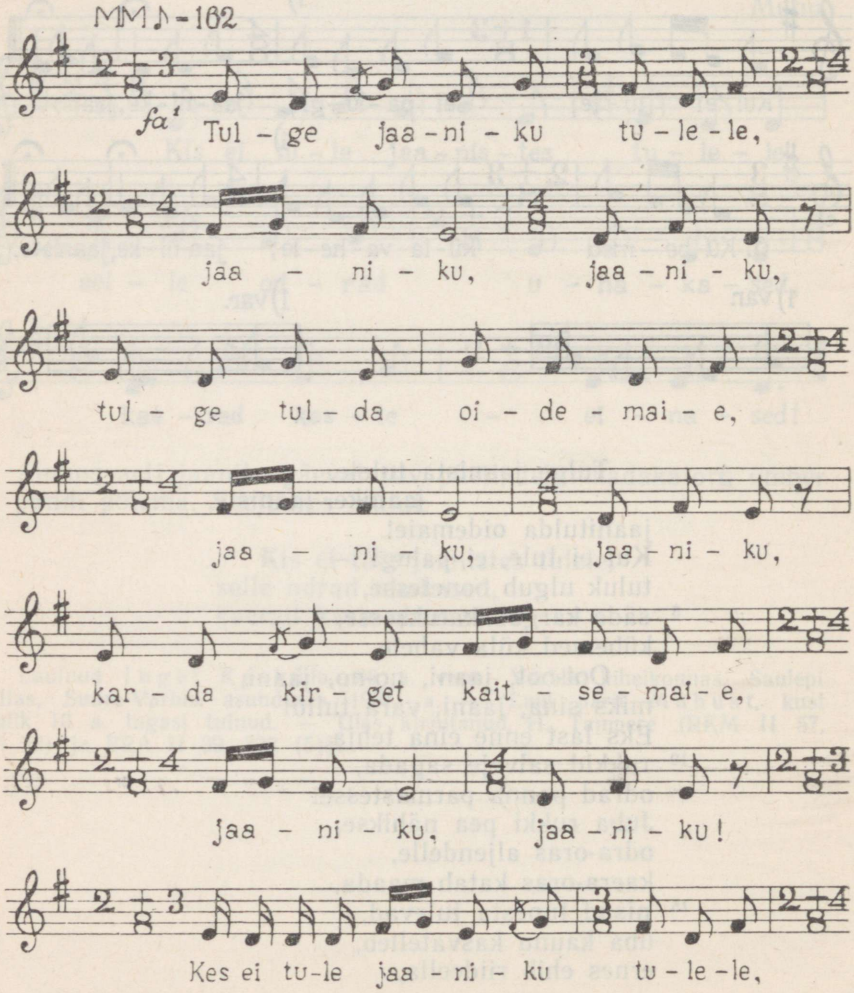

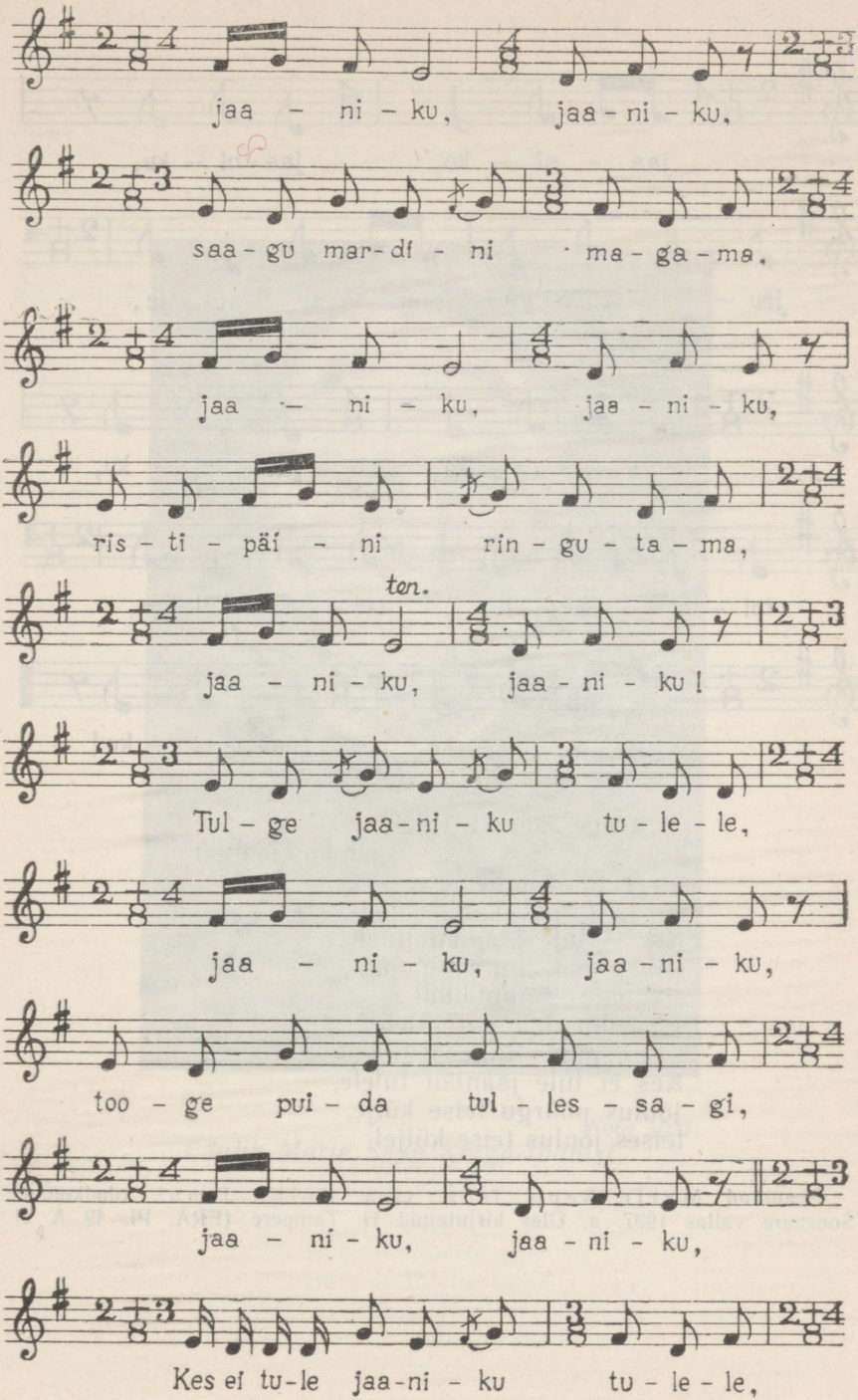
jaa - ni - ku, jaa - ni - ku,
saa - gu mar - di - ni ma - ga - ma,
jaa - ni - ku, jaa - ni - ku,
ris - ti - päi - ni rin - gu - ta - ma,
ten.
jaa - ni - ku, jaa - ni - ku!
Tul - ge jaa - ni - ku tu - le - le,
jaa - ni - ku, jaa - ni - ku,
too - ge pui - da tul - les - sa - gi,
jaa - ni - ku, jaa - ni - ku,
Kes ei tu - le jaa - ni - ku tu - le - le,

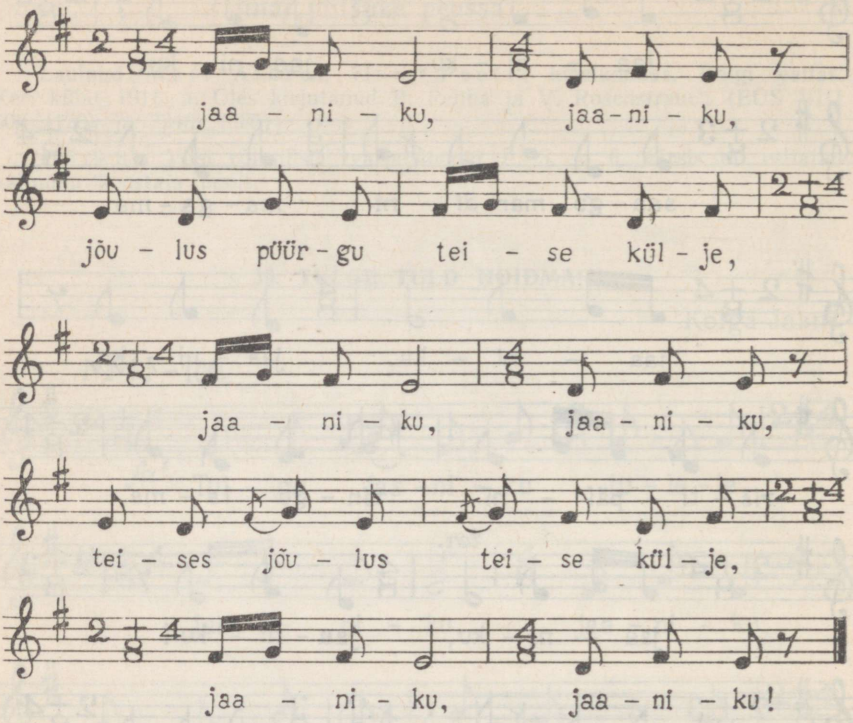

Tulge jaaniku tulele,
jaaniku, jaaniku,
tulge tulda oidemaie,
karda kirget kaitsemaie!
Kes ei tule jaaniku tulele,
saagu mardini magama,
ristipäini ringutama!
Tulge jaaniku tulele,
tooge puida tullessagi!
Kes ei tule jaaniku tulele,
jõulus püürgu teise külje,
teises jõulus teise külje!

Laulnud Marie Sepp, 74 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Soosaare vallas 1937. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA, Pl. 49 A 2).

Foto 1937.

Laulik Marie Sepp Kolga-Jaanist.

40. EI OLE PÜSSIL PÜÜTAV.

Peetri.

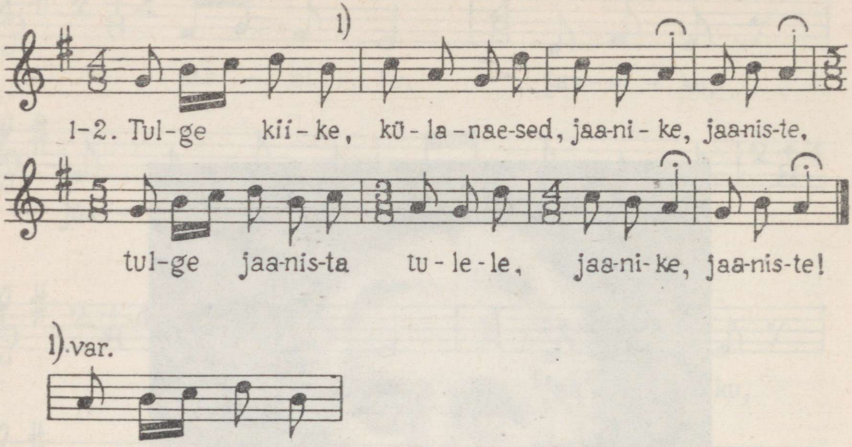

Tulge kiike, külanaesed,
jaanike, jaaniste,
tulge jaanista tulele,
tulge tulda oidemaie!
Tooge kanad, tooge munad,
tooge linnud lestasjalad,
tooge tedred tiivaspidi!
Tulge tulda oidemaie —
tuli ulgub oonetesse,
säde seerib seinudesse!
Siis tulid naesed nalja pärast,
neiud lahke laulu pärast.
Neiud kiiksid kiige peale,
neiud kiiksid, pärjad läiksid.
Mehed aga vaatsid alla metsa,
poisikesed alla puude:
„Oleks püssi, püüaks neidu,
oleks noota, nõuaks neidu,
oleks võrku, võtaks kinni!"
Siis mina mõistsin, vasta kostsin:
„Ma pole püssil püüetava
ega noodal nõuetava,
võrgul kinnivõetava —
unt on püssil püüetava,
kala noodal nõuetava,
võrgul kinnivõetava."

Laulnud Liisu Rentel, 56 a. vana, Peetri kihelkonnas, Koigi

vallas, Keri külas 1912. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EÜS IX 933 (2) ja 1006/7 (96)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 2. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

41. KOSJAHOBU.

Kolga-Jaani.

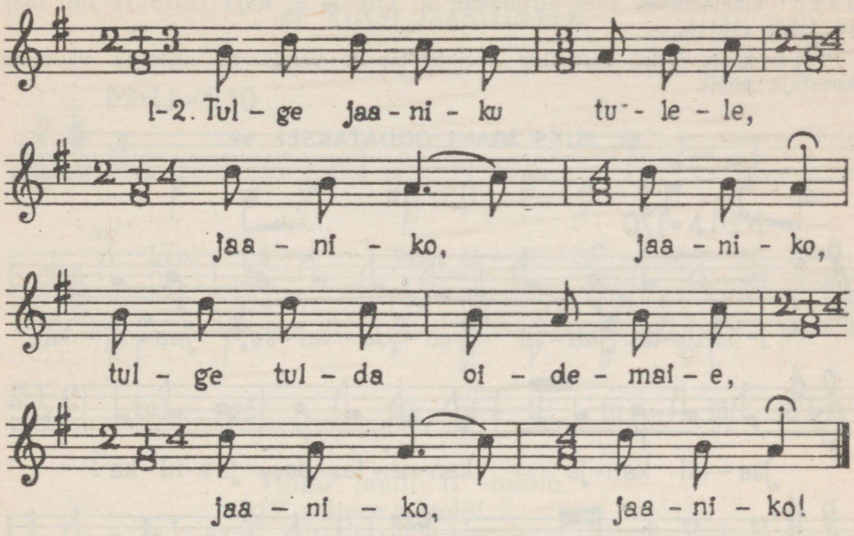

Tulge jaaniku tulele,
jaaniko, jaaniko,
tulge tulda oidemaie,
tulekirge kaitsemaie —
tuli uedab ooneesse,
kirge kargab katussele!
Kes ei tule jaaniku tulele,
saagu mardini magama,
ristipäini ringutama,
jõulus pöörgu teise kül'le,
teises jõulus teise kül'le!
Jaan oli tarka poisikene,
tegi tulesta obese,
tulesõest silmakese,
õlekõrrest kõrvakese,
linaluiest leeris laka,
kaste-einast väänis kabjad.
Jaanikene, poisikene,
kui läed naista võttemaie,
ehitä oma obene,

pea tal pane pandelisse,
silmad siidituttidesse,
lakka laiasse rahasse,
saba saksataaderisse!

Jaanitulelaul.

Laulnud Ann Peep (neiuna Keerd), s. 1849. a., Kodavere kihelkonnas, Kokora vallas, Torila külas 1905. a. Laulu õppinud sünnikohas Kolga-Jaani kihelkonnas. Üles kirjutanud A. Liiv ja J. Raja (EÜS II 291 (83) ja 415/6 (151)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 1. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

42. MIKS JAANI OODATAKSE?

Karksi.

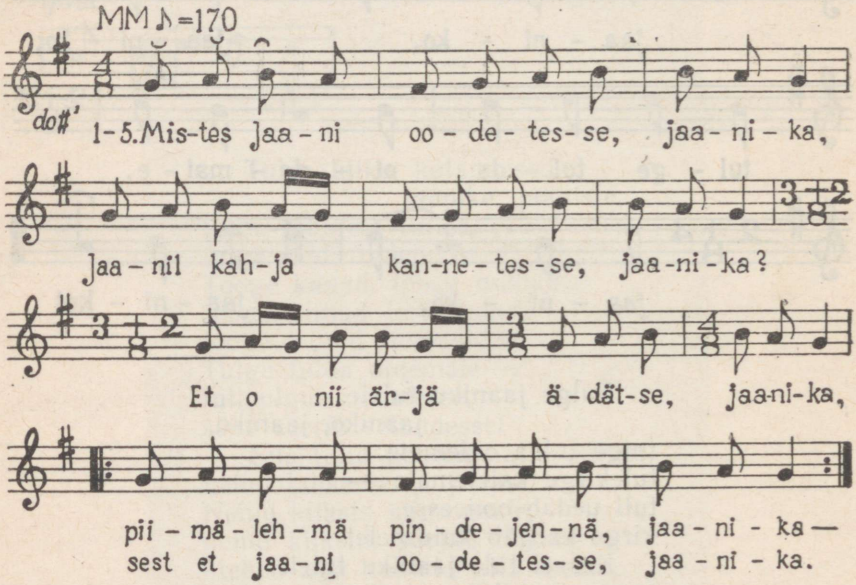

Mistes Jaani oodetesse,
jaanika,
Jaanil kahja kannetesse?
Sest mis Jaani oodetesse,
et o nii ärjä ädätse,
piimälehmä pindejennä.
Tule, Jaani, päästä neidä:
päästä nii ärjä ädästä,
piimälehmä pindejestä!
Jaanikene, poisikene,
Jaan tei saani saarikunna,

kirju korvi kuusikunna.
Egä päe ta päästi laastu,
egä kuu koput kõdare.

Laulnud Reet Hennok, 70 a., Karksi kihelkonnas, Karksi vallas, Pilgu külas 1922. a. Üles kirjutanud A. Johanson (ERA III 6, 130 (7) < ERA, Fon. 337-g ja E, STK 15, 120 (84)).

43. KUTSE JAANITULELE.

Mäe.

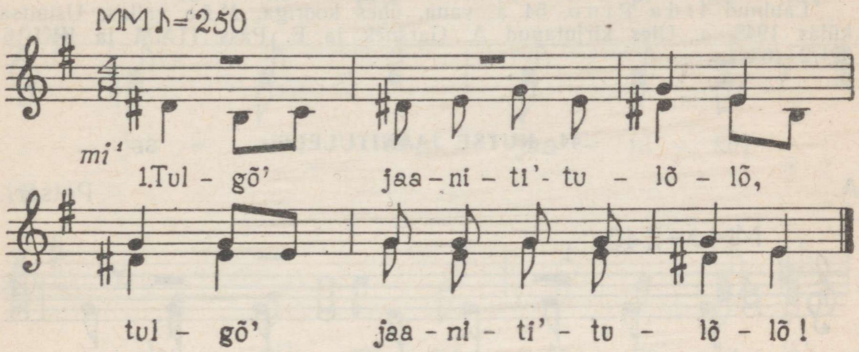

Tulgõ' jaani- ti' -tulõlõ,
tulgõ' piitere pinolõ!
Aŕa (ti') tulgõ', toogõ' puida,
aŕa saagõ', saagõ' puida!
Aŕa (ti') toogu‿i' toomõpuida,
aŕa (ti') saagu‿i' sarapuida —
toomõpuila tuli vihas,
sarapuila sau mõro!
Toogõ' (ti' küll) meele mesipuida,
vahapuida valmistagõ'!
Tulgõ' jaani- ti' -tulõlõ,
tulgõ' piiteri pinõlõ!
Lääme (‿ks mi') vihta Viromaalõ,
lääme asku Aŕomaalõ!
Lõigaku-ie' ladvakõista,
kaksaku-ie' kasukõista —
jätke' ladvik käo linnada',
piholõ õks pessä tetä',
musta tsirgu munnõ luvva'!
Aŕa (mi' küll) laulgõ', näiokõsõ',
kul'lakõsõ', kul'atagõ',
laulgõ' jaani- siin -tulõlõ,
laulgõ' piitere pinolõ,
olgõ' (mi' õks) suurõ' vasta suvvõ,

kinä' vasta keväjätä!
Tsirgu' omma' ulli ossa pääl,
kala' meeleldä' merenä —
tuugi' om suuri vasta suvvõ,
kinä vasta keväjätä.
Nii olgõ' mi (‿ks), näiokõsõ',
kasugõ' õks, kabokõsõ'!
Olõmõ' jaani-mi'-tulõla,
olõmõ' piitere pinola.

Laulnud Iida Pino, 54 a. vana, ühes kooriga, Mäe vallas, Usinitsa külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja E. Päss (TMM ja KKI 6, 321/2 (63)).

44. KUTSE JAANITULELE.

A. Petseri.
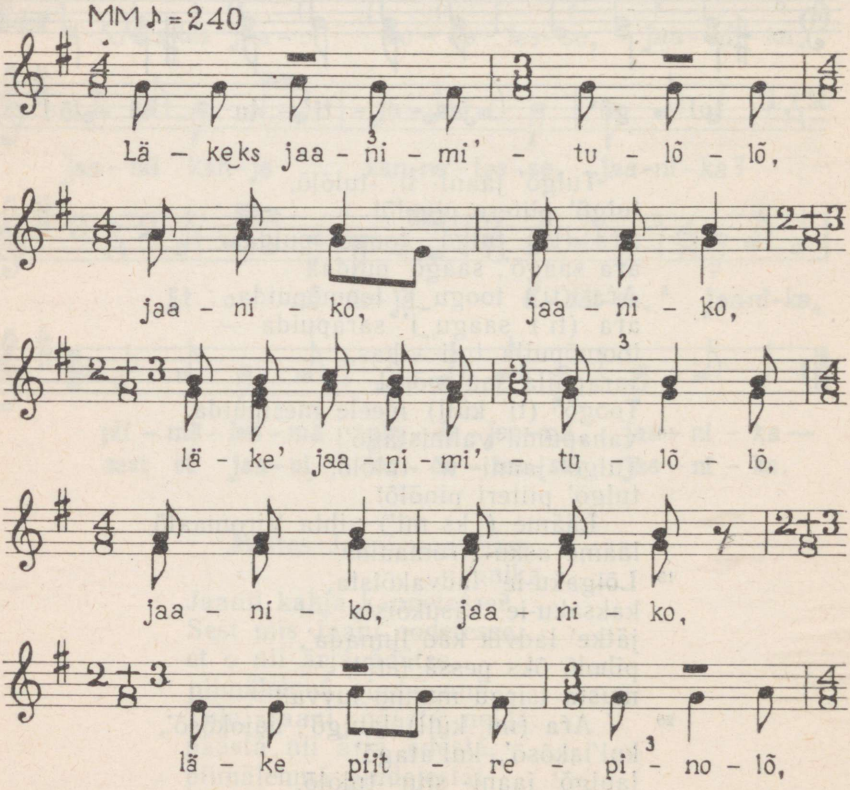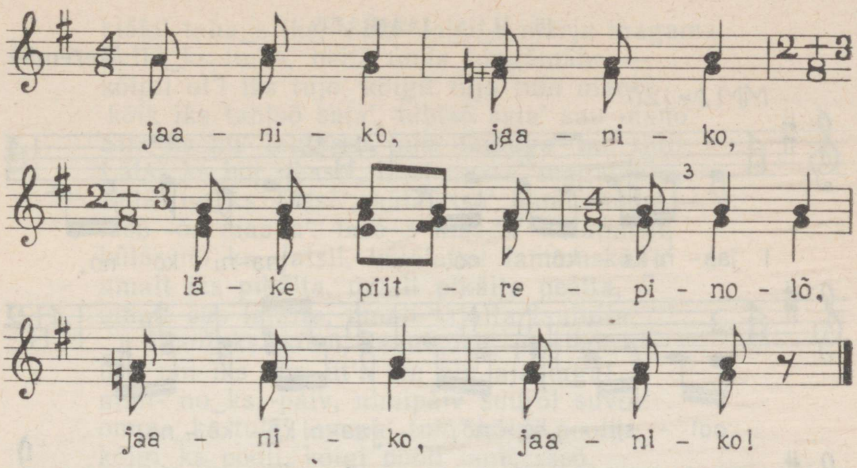
B.
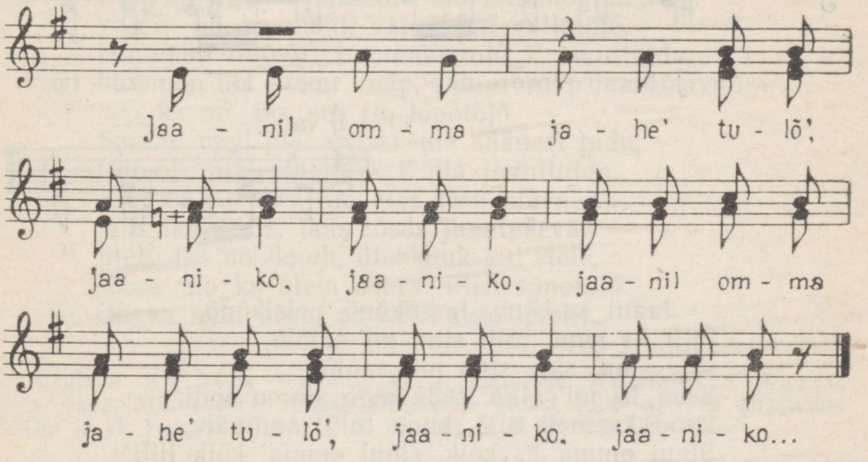
Laulnud Ivani Hemmo (A), 50 a. vana, ja Tano Ir'o (B), 50 a. vana, ühes kooriga, Petseri vallas, Kolovinna külas 1913. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 954 (232) < ERA, Fon. 81-d).

45. ILUS JAANIAEG.

Meremäe.

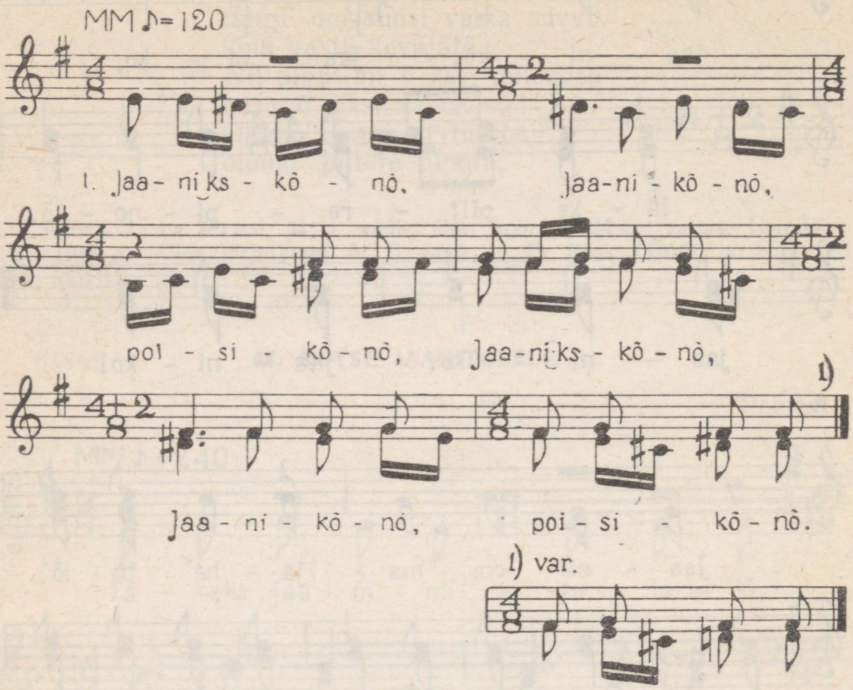

Jaani ks-kõnõ, Jaanikõnõ, poisikõnõ,
tulli ks sinu, tulli sinu mi' tulõlõ,
saie sinu, saie sinu mi' saùlõ.
Sedä ks mi' aigo, sedä aigo ammo oodi,
kuna ks meil tulõ, kuna tulõ jaanipäiv.
Sinul omma ks kõik, sinul omma' kõik lilli' liigumah,
tuli ks -lilli', tulililli' tulõmah.
Suvõl om õks mitu, suvõl mitu suurt pühhi,
mitu ks aigu, mitu aigu ilosat —
ütski olõ-õs, ütski olõ s aigu armap,
kuagi ks aig, kuagi aig kuulusap,
kui om iks, kui om iks jaanipäiv.
Kõik no ks haina', kõik haina' häitsese',
lilli' omma ks kõik tupõst, lilli' tupõst tulõmisõl.
Tulli ks sa' aol, tulli aol armal,
tulli ks sa' tunnil, tulli tunnil õndsal.
Naksi ks mi' tulõlõ, naksi tulõlõ tulõma,
naksi ks mi' saulõ, naksi saulõ saama,

kiäki' taha‿s iks, kiäki' taha‿s marja magama,
hellä‿ks unda, hellä unda hingämähe —
kõigil ol'l iks tujo, kõigil tujo tulõ mano,
kõik iks tahtsõ saia', tahtsõ saia' sau mano.
Siiä‿ks mi' lauluga', siiä' lauluga' mi' tulli.
Lätsi‿ks hot naase', lätsi naase' magamahe,
külä- no‿ks -latsõ', külalatsõ' lammamahe —
lasõ -õs maada', lasõ‿s maada' külänaisil,
külä- no‿ks -latsil, külälatsil lammuskõlla'
umalt iks pikälta, umalt pikälta peòlta,
umalt õks lajalta, umalt lajalta laululta.
Jaani‿ks -kõnõ, Jaanikõnõ, poisikõnõ,
üt's om iks aig, üt's om aig ajastagal,
nimi- no‿ks -päiv, nimipäiv suurõl suvõl:
omma‿ks tulõ', omma' tulõ' kõigi pooli,
kõigi‿ks pooli, kõigi pooli laulõtassõ,
kuusi no‿ks pooli, kuusi pooli kul'ätadas.
Siih mi‿ks olõ, siih mi' olõ hummoguni',
valgõ- no‿ks -hõni, valgõhõni vallatõlõ.
Hummõn tulõ-õi', hummõn tulõ‿i' jaanitulda,
hummõn iks saa-ai' inäp, saa-ai' inäp jaani savvu —
seo‿ks mi' ilo, seo ilo lõpõtõlõ.
Saa-ai' meil pia, saa-ai' pia säänest pidu,
tulõ-õi' meil pia, tulõ‿i' pia jaanitulda.
Kiä‿ks jal eläs, kiä eläs tõsõ kõrra,
jääs iks tõsõs, jääs tõsõs jaanipäeväs —
üteh- iks no -kuuh, ütehkuuk kul'ätele,
sõbra' no‿ks üteh, sõbra' üteh sõnotõlõ.
Oo‿ks neid aigo, oo neid aigo ilosit!

Laulnud Natalja Karro, 36 a. vana, ja Anastasia Karro, 27 a. vana, Meremäe vallast, Hillakeiste külast 1930. a. Üles kirjutanud E. Oja ja H. Tampere (ERA III 3, 75 (66) ja II 26, 299/303 (18)).

46. LIIGOLAUL.

Hargla.

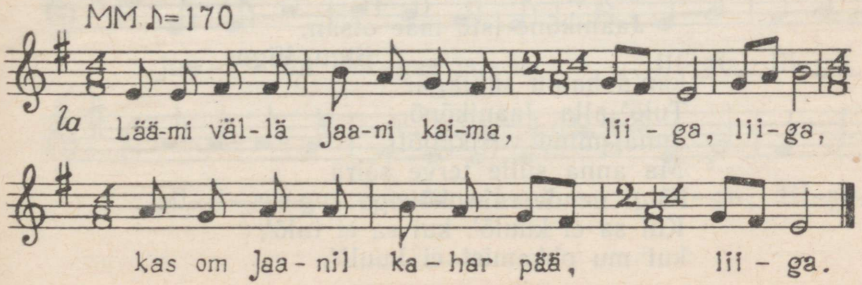

Läämi vällä Jaani kaima,
liiga, liiga,
kas om Jaanil kahar pää,
liiga —
sis omma kesvä keerulidse,
kaara katsõkandilidse.
Jaan tul'l põldu müüdä,
kõn'de kullast kondu müüdä,
ligi tõie liiaõnnõ,
kaasa tõie karjaõnnõ.
Jaan tõi pikä piimapütü,
madaligu võiupunna,
rüä tõie rüpüga,
kaara tõie kaindlõn.

Laulnud Liis Peltser, 77 a. vana, Hargla kihelkonnas, Taheva vallas 1935. a. Üles kirjutanud H. Tampere ja S. Kutti (ERA III 7, 127 (6) < ERA, Fon. 441-a ja ERA II 115, 149 (46)).

47. LIIGOLAUL.

Hargla.

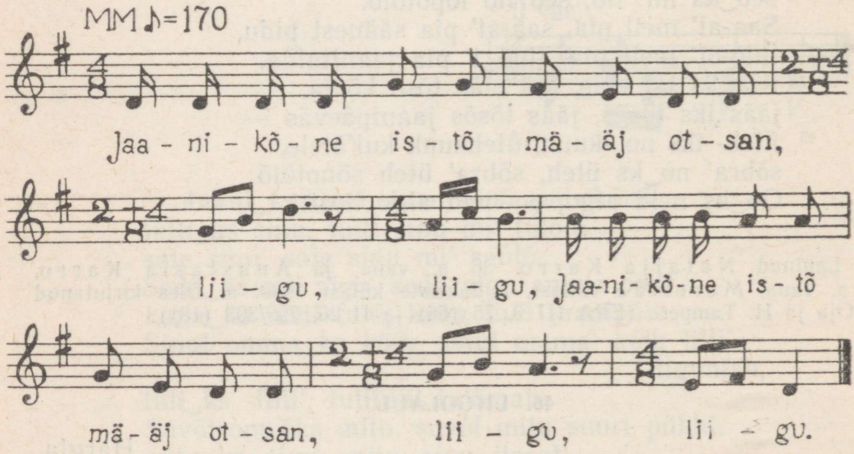

Jaanikõne istõ mäe otsan,
liigu, liigu,
kan'd hainu säl'lägä.
Tulõ' alla, Jaanikõnõ,
anna' minu vasikallõ!
Ma anna sulle terve sõira
kõigi nende raasukõisiga.
Kui sa ei kuulõ', kui sa ei tulõ',
kui mu ohkamist ei kuulõ',

siis ma sõira saada tuuldõ,
vete ema voogudõllõ.

Jaanipäevalaul.

Laulnud Pauliine Pihlak, 43 a. vana, Hargla kihelkonnas, Mõniste vallas 1928. ja 1930. a. Üles kirjutanud E. Oja ja H. Tampere (ERA III 3, 143 (133) < ERA, Fon. 278-b ja ERA II 2, 33 (12)).

48. LIIGOLAUL.

Hargla.

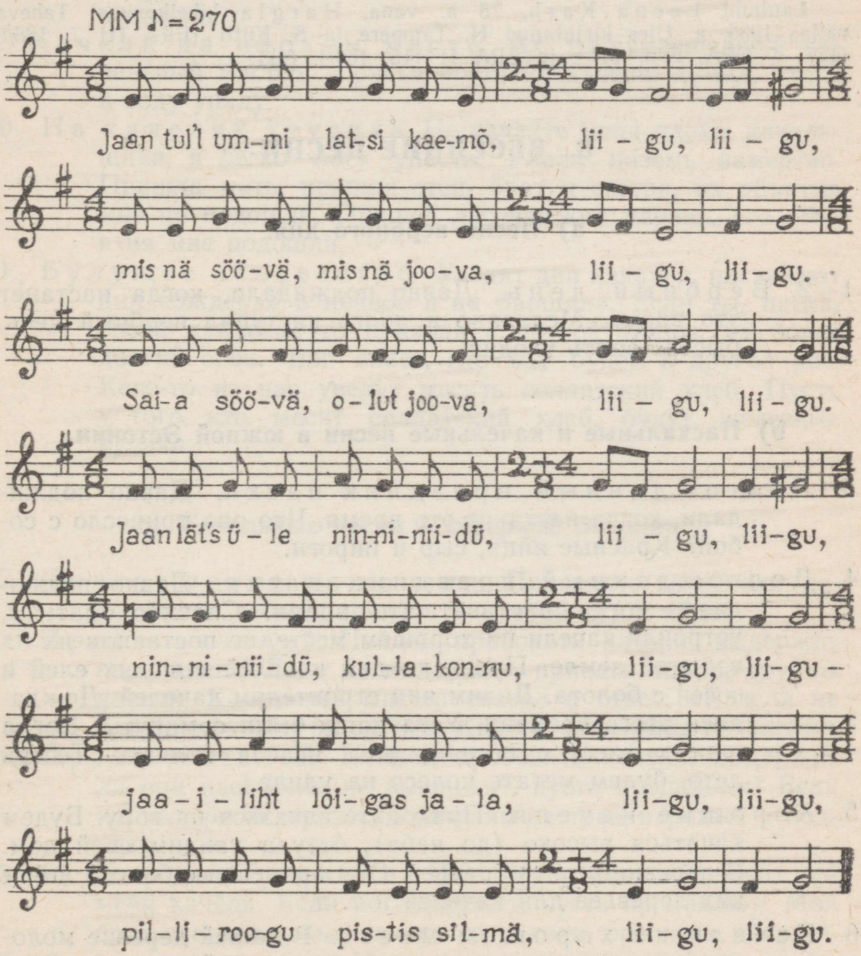

Jaan tul'l ummi latsi kaemõ,
liigu, liigu,
mis nä söövä, mis nä joova.
Saia söövä, olut joova.
Jaan tõi pikä piimäpütü,
tõie korgõ koorõkärni.
Jaan lät's üle ninniniidü,
ninniniidü, kullakonnu —
jaailiht lõigas jala,
pilliroogu pistis silmä.

Liigutamine.

Laulnud Leena Karh, 78 a. vana, Hargla kihelkonnas, Taheva vallas 1935. a. Üles kirjutanud H. Tampere ja S. Kutti (ERA III 7, 138/9 (17) < ERA, Fon. 444-c ja ERA II 115, 160/1 (4)).

B. ВЕСЕННИЕ ПЕСНИ.

a) Песни вербного дня.

1—2. Вербный день. Давно поджидали, когда настанет это время. Медленно и долго наступал вербный день, быстро опять уходит.

b) Пасхальные и качельные песни в южной Эстонии.

3. Долгожданный праздник пасхи. Давно поджидали, когда настанет это время. Что оно принесло с собой? Красные яйца, сыр и пироги.
4. Долгожданный праздник пасхи. Давно поджидали, когда настанет это время. Спасибо братьям, устроили качели на хорошем месте, не поставили их на взрытой земле. Принесли для качелей высоких елей и сосен с болота. Дадим яиц строителям качелей. Дождались этого времени. Уста наши были сомкнуты. Когда шли к хлеву с песням, мать велела молчать. Теперь лето, будем метать колесо на улице.
5. Хорошие качели. Приходите качаться на гору. Будем качаться высоко (до неба), оттуда увидим свой дом. В деревне десять братьев. Они принесли с болота высоких деревьев для качелей и т. д.
6. Качели на хорошем месте. В нашей деревне молодые парни устроили качели на хорошей земле, в саду богатея. Богатому стало жалко сада, подсматривал

сквозь щель в крыше, ждал, когда жердь качелей сломается.

7. Море под качелями. Качайтесь, качели, высоко, выше верхушек дубов. Что под качелями? Море под качелями, посреди моря — брошь (*sõlg*), на стержне броши — кольцо. Брошь достанется самой бедной девушке, кольцо — самому бедному парню. — Приходите качаться, сестрицы, у нас хорошие качели! Брат устроил качели на хорошем месте, защищенном от ветра. Смотрела, как рыбы нерестятся, щуки бьют хвостом.
8. Дорогие качели. Качели привезены издалека, везла тысяча саней, из-под копыт жеребцов летели искры. Почему качели скрипят? Качели хотят получить варежки и подвязки.
9. Качели на плохом месте. Ах, ты сумасшедший качельный мастер, у ручья поставил качели, думал, что я в воду упаду.
10. На качелях трусиха. Не качайте меня плохо, качальщики, я легко могу упасть. Упала наземь замертво. Пришла мать, пришли отец, брат и сестра, их объятия мне не подошли. Пришел деревенский парень, его объятия мне подошли.
11. Будущее неизвестно. Уходят дни качанья, наступают дни хожденья в ночное и на барщину. Если ты, пасха, снова придешь, то приходи с другой улицы, на более долгий срок. Бог знает, где мы будем в другой раз. Кого-то из нас уведут месить солдатский хлеб. Пусть у того, кто месит солдатский хлеб, будут железные кулаки.

с) Качельные песни в северной Эстонии.

12. Приглашение на качели. Приходите на качели, деревенские ребята, приносите с собой кур и яйца!
13. Проба качелей. Пойдем пробовать качели, выдержат ли они нас! Если не выдержат, принеси топор, срубим качели. Качельный мастер сказал в ответ: «Качели не для того, чтобы их рубить. Качели привезены издалека.»
14. Проба качелей. Пойдем пробовать качели, выдержат ли они нас! Если не выдержат, пусть пропадают! Если же выдержат, принесем качелям пестрые варежки и подвязки.

15—16. Хорошие качели. Иду пробовать, выдержат ли меня качели. Если не выдержат, пусть пропадают! Мой брат сделает новые качели из яблони, орешины и клена.

17. Дорогие качели. Наши качели устроены в лесу, чтобы ветер не дул. Откуда эти качели привезены? Качели при-

везены издалека (из Кейгеля, качельная доска — из Амбла и т. д.)

18. Узкие качели. Эх, сумасшедшие качельные мастера, вы сделали качели узкими! Снизу гусю не проплыть, сверху ласточке не пролететь.

19. Качели на плохом месте. Эх, сумасшедшие качельные мастера, где вы поставили качели! Вы поставили их на пашне. Деревня оплакивает пашню и т. д.

20—21. Качели хотят получить варе́жки. Почему качели скрипят? Качели скрипят, чтобы получить варежки, качельная доска — подарки. Вот брат мой женится, тогда и качели получат варежки.

22—23. Подарки качающим. Не качайте меня со злым умыслом! Тогда и я отплачу вам злом. А если будете хорошо качать, отплачу вам золотом, одному обещаю светлоголовую девушку, другому — высокого коня, третьему — хороший нож, четвертому — широкое поле.

24. На качелях трусиха. Не качайте меня со злым умыслом! Я легко могу упасть. Если упаду, что это будет стоить? У меня нет брата под качелями, камень под качелями. Если упаду на глаз — глаз сто́ит большой коровы, если на ухо — ухо сто́ит гнедого мерина. А сама я сто́ю целого мира.

25. Красивая девушка на качелях. Взлетайте высоко, качели, чтобы меня было видно далеко! А если я не видна, то виднеется венок на моей голове, сверкает кольцо на пальце. Посмотрел богатый господин из Риги: «Это месяц, или солнце?» Жених услыхал, ответил: «Нет, это не месяц и не солнце, а моя невеста. Венок на голове — как солнце, монета на груди — как месяц».

26. Золото стирается. Ну, и слушатели! Не осмеливаются прийти на качели, боятся, что золото сотрется, серебряные бусы сносятся. Мы, две бедные сироты, ничего не боимся — у нас дома золотых дел мастера.

27. Богатые и бедные на качелях. Пойдем попробуем, выдержат ли нас качели? Качели выдерживают даже тех женщин, которые в бусах до пояса, почему же они не выдержат нас, у кого нет ни бус, ни монет?

28. Бедные стоят в стороне. Здесь уже пели разукрашенные золотом и серебряными бусами, а мы слушали в стороне. Месяц освещал нашу одежду и т. д.

29. Блоха на качелях. Услышала, что качели качаются, пошла посмотреть. Нашла на качелях блоху, ударила блоху в бок, блоха пошла, прихрамывая, в деревню.

30. Страна чудес. Плывите, качели, в ту сторону, где виднеется строевой лес! Плывите туда, где петухи пьют золото, куры — мишуру, гуси — блестящее серебро.

31. Яблоня. Яблоня виднеется на горе, три ветки на яблоне, на каждой ветке по три цветка и на цветке три яблока. Одно яблоко покрыто медом, другое — воском, третье украшено золотом. Первое яблоко — мое, второе яблоко — молодых людей, третьим обману женихов.
32. Три озера. Взлетайте высоко, качели! С высоты видны три озера: озеро из вина, озеро из пива и озеро из меда. Первое — озеро стариков, второе — молодых парней, третье — озеро девушек. — Виднеется три поля, 3 амбара, и т. д. — Ср. № 33.
33. Три леса. Будем петь возможно громче! Пою так, что слышно за три леса: сосновый, еловый и яблоневый лес. Первый лес — мужчин, второй — женщин, третий — девушек. Запоем так, чтобы было слышно за три поля, три озера и т. д.
34. Девушка хочет сойти с качелей. Дайте мне сойти, пожалуйста! Если не пустите, то и не стану просить — буду веселиться до утра. Авось ольха подоит корову и т. д.
35—36. Качели — в погреб. Унесите, качельные мастера, качели в погреб! Наступает пора сенокоса, подъема паров и жатвы ржи. Эти работы выматывают душу, ломают кости.

d) Песни Иванова дня.

37. Кто не придет к Иванову огню. Кто не придет к Иванову огню, пусть ячмень того превратится в чертополох, а овес — в полевицу!
38. Приходите поддерживать огонь! Приходите к Иванову огню! Кто не придет, тому на крышу прыгнет огонь. — Почему ты, Иван, так рано пришел! Дал бы раньше убрать сено в стога и рожь в закрома.
39. Приходите поддерживать огонь! Приходите к Иванову огню поддерживать пламя, несите с собой дрова! Кто не придет, пусть спит до Мартынова дня и т. д.
40. Нет таких, кого можно поймать на ружье. Приходите к Иванову огню поддерживать пламя! Несите кур и яйца! — Девушки качались на качелях, парни смотрели: «Было бы ружье, поймал бы девушку!» — «Меня поймать на ружье нельзя — на ружье ловят волка.»
41. Конь жениха. Приходите к Иванову огню поддерживать пламя! Кто не придет, пусть спит до Мартынова дня. — Иван из огня сделал коня. Когда ты, Иванушка, будешь жену брать, укрась голову коня уздечками, шелковыми кистями?

42. Почему ожидают Ивана? Ивана ждут потому, что быки и дойные коровы стали совсем слабыми. Приди, Иван, спаси их!

43—44. Приглашение к Иванову огню. Приходите к Иванову огню, приносите дров! Пойдем принесем из Виру веников. Не срезайте у деревьев верхушку, оставьте ее, чтобы птицы могли садиться. — Пойте у Иванова огня! Птица как безумная на ветке, и она радуется лету.

45. Прекрасное время Иванова дня. Мы давно поджидали это время, когда наступит Иванов день. Летом несколько больших праздников, но милее всех Иванов день. В это время все цветы цветут. Никто не хочет спать, все пришли с песнями к огню, не дали деревенским женщинам спать. Здесь мы останемся до утра, так как завтра больше не будет Иванова огня.

46. Лиго. Пойдем смотреть Ивана! Если у Ивана кудрявая голова, то вырастет хороший ячмень и овес. Иван пришел по полям, принес с собой удачу на хлеба и скот.

47. Лиго. Иванушка сидел на горе, носил сено на спине. Спустись вниз, дай (сена) моей телке! Я дам тебе целый сыр.

48. Лиго. Иван пришел посмотреть на своих детей, что они едят и пьют.

II

Perekondlike tähtpäevade laulud

Niisugused nähtused, nagu sündimine, täisealiseks saamine, abiellumine ja surm etendavad suurt osa mitte ainult inimese isiklikus ja perekondlikus elus, vaid neil on olnud alati ka laiem ühiskondlik tähendus. Seepärast on neid tähtpäevi ja elu pöördepunkte juba iidseist aegadest peale märgitud pidulike ühiskondlike tseremooniatega.

Eesti vanad perekondlikud tavandid, nagu neid peeti täiesti üldiselt veel läinud sajandi keskpaiku, on saanud oma kõige olulisemad jooned sugukondliku korra viimastel arenemisetappidel, nimelt patriarhaalse perekonna kujunemise käigus. Mitmeis kommetes ja tseremooniais võib aga tunda rudimente veel vanemaist ajajärkudest. Neis tavandeis leidub seetõttu — kuivõrd nad pole muutunud kombekohaseks mänguks — suurel määral animistlikku käsitusviisi, nähtuste seletamist mütoloogiliselt ning katseid neid mõjutada maagiliselt. Tunduvalt rohkem kui töö- ja kalendrikombeid on kristlik kirik püüdnud oma mõjusfääri tõmmata perekondlike tähtpäevade pühitsemist. Kõik inimese elu pööripäevad seoti rangesti kohustuslikult kiriklike kommete ja sakramentidega ning anti neile oma religioosne mõte („hingeõndsuse" saavutamine). Nagu näitavad ajaloolised dokumendid, põikles rahvas kaua, kohati kuni XVIII sajandini kõrvale kiriklikest talitustest, kuigi neid suruti peale ränkade karistustega [1]. Kõige rohkem leidis kiriku mõju teed ristimis- ja matmiskommetesse, milles vareminigi oli suurem usundiline kaal, peaaegu puutumata jäid aga pulmakombed.

Perekondlikel pidudel hakkasid vanad kombed ja tavandid kiiresti kaduma läinud sajandi lõpupoole. Seda põhjustas mitte ainult rahva hariduse järsk kasv, vaid veelgi enam külaühis-

[1] Nii näeme muude sääraste andmete hulgas Saare-Lääne piiskopi visitatsiooniprotokollidest, et veel 1520. a. paiku oli täiesti üldine vanadesse kalmudesse matmine ja hiites ohverdamine, rahvas elas suuremalt osalt laulatamata, lapsi ei ristitud, kiriklikke palveid ei osatud jne. Kõige hullem olnud lugu Märjamaal, olgugi et kirik oli seal eriti toredasti ehitud (Neitsi Maarja kujule muretsetud sametist mantel 23 kullatud hõbepandlaga, Maarja hõbedast südamele kinnitatud 7 hõbenööpi Dükeri-härraste vapiga jne.). Piiskop oli sunnitud andma karme määrusi: kes naisi röövib, langeb surmanuhtluse alla, kes laulatada ei lase, saab kirikupostis karistada jne. Kuid neil määrustel ei olnud täit jõudu rahva vastupanu tõttu. — Vt. M. Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduse lugu. Tartu 1895, lk. 84—85.

konna tunduv ümberkujunemine kapitalismi arenemise käigus, põhjalikud muutused isiku, perekonna, sugukonna ja külakonna suhetes. Mitmed kombed säilisid siiski traditsioonina, omandasid näit. pulmades ja ristseil mängu või nalja iseloomu. Kiiresti levisid, eriti rahva jõukamais kihtides, mõned rahvusvahelised, linnalised peokombed, nagu tervisejoomine, pruudipärja mängimine, kodunesid koguni uued tähtpäevad — sünnipäevad, leeripeod, hõbe- ja kuldpulmad jne. Kõige kauemini, kohati tänapäevani on püsinud vanad perekondlikud tavandid niisuguseil perifeerseil aladel, nagu Setumaa, Kihnu, mõned Saaremaa ja Soome lahe ranniku piirkonnad jne. Praegusel ajal on suureks küsimuseks uute, nõukogulike traditsioonide loomine, ühes sellega osalt vanemate sugemete elustaminegi. Perekondlikud sündmused nõuavad juba oma iseloomult pidulikku tähistamist, millel on ühtlasi suur osa rahva eetilises kasvatuses.

Vanade perekondlike tavanditega käis kaasas mitmekesine lauluvara, millest kõige rikkalikum oli pulmatsükkel. Siia kuulus laadilt väga erinevaid laule, küll ülistava, küll pilkelise, loitsiva, eleegilise jm. sisuga. Eriti tuleb märkida niisuguse vana, võrdlemisi improvisatsioonilise ja üsna vabavormilise laululiigi, nagu itkude olemasolu matustel, surnute mälestamisel, pulmades ja muudel lahkumispuhkudel. Itkud, niisama kui helletused, on säilitanud mõned jooned isegi regivärsi-eelsest laulude arenemisperioodist. Iseäranis kaugele ajas ulatuvad surnuitkude juured.

Tavandite esialgse maagilise tähenduse kadumine ja nende muutumine mänguks avaldas suurt mõju ka perekondlike tähtpäevade lauludele, eriti pulmalauludele. Maagiline, loitsiv joon taandus järk-järgult, esiplaanile kerkis aga ikka enam ühiskondliku ja perekondliku sisuga lüürika, mis annab inimese elust väga elavas kunstilises kujunduses täiesti realistliku pildi. Samasugune arenemistee on täheldatav ka muusikas: taganeb retsitatiiv, astub asemele ikka suuremal määral laululine stiil.

*

Lapse sündi ja tema esimesi elupäevi saatis terve rida meditsiinilisi ja maagilisi protseduure, mille abil püüti sünnitamist kergendada, ema ja last kaitsta haiguste ja oletatavate kurjade jõudude eest ning kindlustada vastsündinule õnnelikku käekäiku. Siia juurde kuulusid ka niisugused ühiskondlikult tähtsad momendid, nagu nimepaneku tseremoonia, kombed lapse ja vanemate suhete korraldamiseks ning kindlustamiseks sugukonnas (vastastikused kingid ja tõotused, vaderite valimine) jne. Need on kõik vanad tavad, kuigi neile hiljem kristlik õpetus ja kirriklikud kombed oma pitseri on vajutanud.

Sünnituskohaks (nurga- ehk tuhuvoodiks) olid harilikult põhud sauna või lambalauda põrandal. Sünnitajale (nurga- ehk

tuhunaisele) kutsuti abiks mõni vanem naine (ämmamoor, vananaine, paaba jne.), kel olid vastavad kogemused. Mõnikord läks noorik sünnitama oma ema juurde. Selles ja mõnes teiseski sünnikombes on arvatud leiduvat matriarhaalsete suhete jäänuseid (vt. Eesti NSV ajalugu I. Tallinn 1955, lk. 684). Üldiselt levinud kombeks, et sünnitust kergendada, oli uste ja sõlmede avamine. Samad motiivid kajastuvad ka regivärsilistes sünnitussõnades, näit.

Lapsevoodi sõnad.
Tule maha, Maarja emäne,
tule maha taevaasta,
lahti pikkä pistämistä,
laia lehtede kohalta,
lõika valud, lõika vaevad,
lõika niid lõngad punased!
Astu uksest, astu aknast,
tee lahti luised uksed,
kisu kinnitud värävid!
Ehk kui tahad kinni panna,
siis pane kinni luised lukud,
kinni kinnitud värävid!

E 56377/8 (6) < Kolga-Jaani (1925).

Last ja ema hakkasid varsti külastama sugulased ja naabrid, üldise kombe kohaselt küll ainult lastega abielunaised. Kostiks („kakreks") toodi tanguputru või odrajahukooke. On piltlikult öeldud, et nurganaise pidid kuni lapse ristimiseni ülal pidama naabrid. Lääne-Eestis ja saartel nimetataksegi lapse vaatamaskäimist titepudru või titekoogi viimiseks. Mandril on kõige üldisemaks nimetuseks katsikul (katsel, kaejatsil jne.). Mulgimaal ka tuhun käimine.

Kiriku nõudel tuli laps peatselt ristida. Aeg on seejuures olnud küll mitmesugune, kas neljas päev, pühapäev pärast sündimist, paiguti oli ülim piir 2—3 nädalat jne. Lapsele nimepanek, ristimine toimus vanemal ajal kirikus. Ristimisele viisid lapse vaderid, nende hulgas üks „imetusvader", naabrinaine, kel oli omal rinnalaps. Rahva omad kombed käsitlevad veel ristimisvee viskamist ja mitmesuguste tööde tegemist või imiteerimist ristimise ajal või pärast seda, et mõjutada lapse tulevikku.

Ristimisele järgnesid kodus varrud (joodud, ristsed, tuhud jne.), millest kutsuti osa võtma peale vaderite ka muid sugulasi ja tuttavaid, kohati küll ainult vanemaid inimesi. Varrudel peeti rohkesti mitmesuguseid kombeid ja pandi tähele endeid. Üheks silmapaistvamaks kombeks tuleb lugeda „hambaraha" kogumist, millele eelnes uuemail aegadel terviseviina pakkumine. Varemalt aga koguti raha leiba jagades, „paabaputru" müües

või muul moel. Terviseviina nimetati üsna laialdaselt „titejalaks" ehk „titevarbaiks". Raha asemel lubasid vaderid mõnikord ka loomi, riideid või muid esemeid, mis anti „ristilapsele" kätte tema täiskasvanuks saades. Lapseema andis omakorda kingitusi vadereile, ämmamoorile ja mehe õdedele. Noorik, s. t. esimese lapse ema pidi kinkima riideid ka mehe isale, emale ja vendadele. Kombed meenutavad niisiis andejagamist ja rahakorjamist pulmas, samuti lauludki, kus neid veel on mäletatud (vt. nr. A 9—10).

Omapärane oli vaderite rituaalne tants, nn. telu tegemine (vt. nr. A 8), millest on säilinud mõnesuguseid andmeid Mulgimaalt. Seda toimetati pingil istudes, nagu Kagu-Eesti suvistepühade vanemat laadi „kergotamist", ning see omas ka sigivusmaagilist mõtet[2]. — Lääne-Eestist on arvukalt ülestähendusi tseremoniaalsest takistustega kätkivibu toomisest ja nn. „laeva kaalumisest", kätki ülespanekust rahakorjamisega. Saaremaal oli aga kombeks varrude ajal teha „titesauna". Harilikult teisel varrupäeval köeti saun, kus siis toimetati mitmesuguseid tavandeid ning tehti nalju, nagu lapseemale rahakogumist, tite vihtlemist, varruliste kastmist jne. Algselt näikse olevat sauna viidud ja viheldud last ennast. Hiljem aga asendas teda nartsudest tehtud nukk või mõni jooduline. Titesaunas ei puudunud omad lauludki.

On selge, et suur osa nimetatud varrukombeid on kujunenud juba enne kristlikke ristseid. Katsikul käimine ja nimepidu ühelt poolt, lapse esimene vihtlemine üsna pea pärast sündi teiselt poolt moodustasid nähtavasti tihedalt seotud kommete kompleksi, mida võib kokku nimetada varrudeks ehk tuhkudeks. Põhja-Eestis kõige laiemalt levinud ristsepeo nimetusele „varrud" (murdeti ka varud, vaarud, varvud, varrused jne.) leiame Soomeski vaste kujul „varpaiset" ehk „varpajaiset". See ei tähenda seal küll ristimispidu, vaid sugulaste ja naabrite lihtsat pidulikku kokkutulekut kas järgmisel hommikul või lähemail päevil pärast lapse sündi, et nurganaist austada ning talle kombekohast toitu kingituseks viia. See on siis kollektiivne katsikul käimine. Eriti tähendasid varpaiset külastajaile antavaid sünniliike (vrd. eesti titevarbad samas tähenduses). Varpaiset tuletab L. Kettunen sõnast *varpa* ehk *varpu* (eesti *varb* : *varva*), mille tähendus on Soomes ja oli varemalt Eestiski raokene, lehitu oksakene[3]. A. F. Koskimies (Forsman) on oma teoses „Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalta" (Helsinki 1894) kindlaks teinud, et varpa eelkristliku kastmistoimetuse juurde kuulus. Oksakesi tarvitas nimeandja lapse peale

---

[2] Kumbki rituaalne tants on andnud ainet tantsulistele lauludele (vt. telu tegemist ja kergotamist III köites).

[3] L. Kettunen, Eesti varrud „Kindtaufe, Taufschmaus". E Kirj. 1920, lk. 56 jj.

vett riputades [4]. Muistses kombestikus omas üldse õnne- ja kasvutoovat tähendust vitstega veepiserdamine (kastmine), samuti vitstega löömine ja vihtlemine. Näiteks oli kombeks nii Eestis kui ka naabermaadel, et urbepäeva hommikul lapsed käisid kodakondseid ja naabreid pajuokstega peksmas (urbimas), kas tervise, lambaõnne või muu õnne pärast. Seejuures loeti või lauldi mitmesuguseid maagilisi värsse. Analoogilisi sõnu ütlesid ka kadrid ja mardid Lääne-Eestis lapsi vitstega tervistades. Kastmist toimetati aga kevadel iga töö esimese teostaja juures.

Sel puhul oleks vahest oluline meelde tuletada, et varem oli kogu Eestis kombeks ema ja laps juba teisel või kolmandal päeval sauna („titesauna") viia. Ämmamoor vihtles last (vahest emagi) või vähemalt pesi viha peal. Seejuures loeti või retsiteeriti tänusõnu saunakütjale, kuid ka soove lapse lähema või kaugema tuleviku jaoks. Toome neist mõned näited:

1) Aitema ahju tegejale,
aitema, kes kiviksed kikerdanud
ja paeksed paegale pannud,
nurgaksed nukitsend
ja seinavahed sammeldand!
Aitema ahju kütjale,
aitema puu raiujale,
aitema viha tegijale!
Pisuke üles ja suur maha,
tõbine üles ja terve maha!
Ära söö palju, ära joo palju!
Ära mine külamehe lebakoti
ega külamehe raha kallale!

EKS 8° 1, 826/8 (3) < Vändra (1876).

2) Et lapsel hää uni oleks, vihutakse saunas, sõneldes:

Varõzõ latsõ' vaaksma,
soe latsõ' jikma,
mi latsõ' magahama
maaśka magahust,
ubina und!

ERA II 42, 465 (47) < Lutsi (1930).

3) [- - -] Kui laps oli tüdruk, siis titeema või titemoor ise ütles:

Tulge siit ja tulge sialt,
äga nelja tuule pialt,
minge mööda müssakased,
keige kaudu kässakased,
tulge sisse siledsuapad!

Siis see lapsepesemise viht vööti pärast neljaks ning äga tükk visati ise tuule poole laiali. [- - -].

ERA II 8, 134/5 < Jaani (1928).

Nagu eelnevalt nägime, oli Saaremaal „titesaun" üks varrujootude põhitseremooniaid, algupäraselt tõelisel, hiljem ainult sümboolsel kujul. Tulevane uurimine peab näitama, kas see on kuidagi ühte viidav muistse varbimisega.

[4] Üks teade 1690. aastast jutustab, et kord Karjalast pärinev ema lapseristimisele „kolm lepaoksakest kaasa tõi". (Samast A. F. Koskimies'i teosest).

Lapse sünniga on olnud seotud, nagu nägime, hulk maagilise sisuga värsse ja ütlemisi, mida nõidussõnadena on loetud või retsiteeritud. Lauldud regivärsse leiame seniseis kirjapanekuis võrdlemisi vähe, neid on kasutatud peamiselt varrudel ehk jootudel, harvem katsikulkäimisel (**II A**). Paistab, et varrulaule on XIX sajandil lauldud ainult mõnedes, esmajoones lõuna- ja idapoolseis paikkondades, nagu Mulgimaal, mõnes Tartu- ja Võrumaa kihelkonnas, Setumaal, Virumaal ja kohati Saaremaalgi. Neis paikades võib konstateerida teatavaid sarnasusi eriti valgevene ja läti varrukommete ja -lauludega, kus need on väga silmapaistvalt arenenud. Tänapäeval lauldakse varrulaule Eestis ainult setu „ristkestel".

Funktsioonilt ja laadilt võib eesti varrulaule jagada mitmesse rühma. Tunduva koha omavad ülistus- ja tänulaulud lapse ja tema vanemate auks, lauldud harilikult peolauas (vt. nr. 4). Siia liituvad ka elavais värvides kujutused nendest vaevadest ja ohtudest, mida nurganaine on pidanud üle elama (vt. nr. 2—6), ning hoolest, mida nõuab lapse kasvatamine (vt. nr. 1)[5]. Nendes lauludes leiame suhteliselt rohkeid katolitsismi jälgi. Nurganaisele kutsutakse enamasti lõpuks appi Maarja, kes katolikumail ongi üks sünnitajate kaitsepühakuid. Liigutavais poeetilistes piltides kujutatakse sõitu Maarja kambrite lävele. Maarja tulebki appi, toob kaasa villavaka valu vähendamiseks ning lõikab läbi punased paelad. Niisiis samad motiivid ja osalt sama sõnastus mis sünnitussõnades. Sageli algavad niisugused laulud pilkega meeste kohta, kes on joodule tulnud. Laualaulud sisaldavad vahel pilkemotiive ka ämmamoori ja vaderite kohta. — Omaette rühma moodustavad puhttavandilised varrulaulud, mida lauldi rituaalse tantsu saateks (vt. nr. 8), rahakogumisel (nr. 9—10) ja mõnel muulgi puhul. Nagu nimetatud, meenutavad nad osalt vastavaid pulmalaule, osalt pidudel harrastatud tantsulisi laule.

Olenevalt mitmesugusest funktsioonist võime näha neis lauludes mitut laadi viisegi. Nõnda näikse „Memme vaeva" ja „Nurganaist" Põhja-Eesti aladel olevat lauldud tavaliste lüüriliste viisidega (nr. 1—3). Setus, kus varrulaulud kuuluvad peamiselt ülistavate laualaulude hulka, on kodunenud ka üldised peolauluviisid („pikk ääl" jt. — vt. nr. 4—5). Vastavalt sisule leiame kummagi piirkonna varruviisides kallakut minoori, kuigi vahel ainult mõnede minoorsete intonatsioonide sissepõimimisega. Mulgimaa ja selle lähema ümbruskonna varrulaule lauldakse kas harilike refrääniliste tavandilauluviisidega (nr. 6), nagu pulmades või kalendritähtpäevadel, või vahest veelgi enam pillipäraste, tantsuliste viisidega (nr. 7—9). Ka Saaremaa joodulaulud näikse nii teksti kui muusika osas joont pidavat pulmalauludega (vt. nr. 10, mis kujutab endast üht hilisemat pulmaviisi). Varru-

[5] Laule „Memme vaev" ja „Nurganaine" esitavad senised üleskirjutused üsna ülemaaliselt, kuid rohkem olustikuliste lüüriliste lauludena.

laulude lähem muusikaline iseloomustamine ei ole praegu võimalik materjalide äärmise nappuse tõttu. See saab olla ainult hüpoteetiline.

*

Enne kui vaatleme pulmakombeid ja -laule, olgu lühike pilk täisealiseks saamisele ja sellega seotud kommetele, mis moodustavad mõnevõrra pulmade eelloo. Täisealiseks saamine sisaldas endas õieti mitu mõistet, mis ei tarvitsenud ajaliseltki ühte langeda. (Nii on lugu ka tänapäeval.) Enamasti käisid koos õigus täiskasvanu tööle ja palgale, vastuvõtt noorte seltskonda ja ühes sellega õigus sugudevaheliseks suhtlemiseks. Kuid vastava vanusepiiri ületamine ei vabastanud noort inimest vanemate eestkostmise alt, ei andnud noormehele harilikult veel õigust abiellumiseks ning sõjaväekohustuski tuli pisut hiljem. Kriitiliseks momendiks ühest vanuserühmast teise üleminekul loeti luteriusulise elanikkonna juures leeriskäimist. Ühine leer (ehk peakool) kujunes välja aga alles XVIII sajandiks. Kuidas varem tähistati täisea künnist, pole lähemalt teada, sest katoliiklik esimene pihil käimine toimus juba lapseeas.

Võrdlev rahvakommete uurimine näitab aga, et mitmeil kiriklikel peokommetel on eelkristlikud juured, mida kirik on osavalt kasutanud oma huvides, ja nii on lugu ka leeriga. Juba ürgkogukondlikus ühiskonnas on teostatud täisealiseks saamisel sellekohast kollektiivset õpet ning katseid, millele järgnes uude vanuserühma pühitsemine. Leeritamistki toimetati just noore küpsusikka jõudes, nooruk loeti täisealiste hulka alles leeri järel. Vanusepiir ei olnud selles suhtes samuti mitte päris täpne. Vanemate teadete kohaselt toimus see 15—16-aastaselt. Kuid sageli rippus leeriminek ja selle lõpetamine asjaosalise kehalisest ja vaimsest arenemisest, seega just samadest momentidest, mis määrasid juba muistseist aegadest traditsioonilise täisea piiri.

Kiriklik leeriskäimine ise kajastub eesti suulises traditsioonis peamiselt naljandites, mis kõnelevad „leerilaste" vempudest ning naeravad pastorit, köstrit ja nende õpetust, kuid ka rohkeis mälestustes leerilaste andameist ja orjatööst kirikumeeste kasuks. Üsna üldiselt nimetataksegi seetõttu leeriskäimist „pastori (või köstri) sigade söötmiseks". Kodused leeripeodki kujunesid õieti alles käesoleva sajandi algul. Ometigi viis leer noored inimesed esimest korda mõlemast soost omaealiste (vanemail aegadel valitses segaleer) seltskonda ning tutvustas neid pidulikult kogu kihelkonna rahvale. „Leerivennad" ja „leeriõed" jäid kogu eluks üksteisele lähedasteks.

Leerist alates sai nooruk täisinimese palga. Enne leeri oli see tunduvalt vähem, kuigi töö oli samasugune. Mõnes paigas oli keelatud sinnani laua juures istudes sööminegi. Noored võisid nüüd õhtuti ja pühapäeviti oma suva kohaselt välja minna, ilma

et oleks tarvis olnud vanemate või perevanemate luba. Nad hakkasid osa võtma traditsioonilistest kooskäimistest (kirmastest, istjastest, mängutubadest, ülalistumistest jne.) ning astusid seega üsna rangete tavadega poiste ja tüdrukute ringidesse. XIX s. lõpupoole sai kombeks varsti pärast leeri korraldada sõprade abil esimene simman, kus sai lõpliku sanktsiooni kuulumine uude seltskonda. Noormehed tegid oma vanemaile kaaslastele korralikud liigud.

Kuid veelgi tähtsam oli see, et poiste ja tüdrukute läbikäimine võttis nüüd hoopis teise iseloomu. Vastastikuses suhtlemises tekkisid suured kitsendused ja suured vabadused. Vana tava kohaselt ei olnud enam sobiv näiteks poisi ja tüdruku omavaheline vestlemine päise päeva ajal, kahekesi koos teekäimine jne. Seevastu aga sai poiss õiguse öiseks „külapealkäimiseks" ja tüdruk „ehaliste" vastuvõtmiseks, samuti said lubatuks ühismagamised õitsitule ääres, pulmades, istjastel jm. Leeriskäijast noorest üteldi: „Nüüd antakse sellele lukk (var. võti) kätte." Noorte endi hulgas rangesti peetav kord ja ühiskondlik arvamine ei lubanud väärnähtuste tekkimist.

Setus ja mujalgi õigeusuliste hulgas ei tähistanud täisealiseks saamist leeriskäimine, kuid rahvakombed olid täisikka jõudmisel ikka samad kui mujal Eestis, vahest veelgi selgemad. Aeg oli Setuski kõikuv: tüdrukuil harilikult 15- või 16-aastaseks saamine, poistel aga pisut hilisemad eluaastad. Võib tähele panna veel teatavate väliste neiutunnuste, nimelt ehete üleandmist enne esimest avalikku esinemist[6]. Kõik need võrdlusmaterjalid lubavad oletada igivanade rahvakommete olemasolu täisealiseks saamisel, mis alles hiljem on liitunud kirikliku leeriga.

Erilisi laule täisealiseks saamise puhul ei ole teada.

*

Pulmakommetel ja ühes nendega pulmalauludelgi (**II B**) on väga pikk kujunemislugu. Ühiskonna arenemise varasemail astmeil — matriarhaadi perioodil — toimus abielu sõlmimine tõenäoselt üsna lihtsate kommetega. Abielu tseremoniaalne vormistamine omandas erilised arenemistingimused isaõiguslikus perekonnas, kui kujunes monogaamia ning naise siirdumine mehe majja. Eesti abiellumiskommete tsükli peaosa — pulmad kitsamas mõttes — moodustaski nooriku viimine vanemate kodunt peigmehe koju, uude perekonda ja sugukonda. See

[6] „Tütarlaps läks esimest korda kirmasele, kui ta oli kuusteist aastat vanaks saanud. Enne seda ta ei olnud „tütrik". Oli tüdruk kuusteist aastat täis ja selleks õigus kirmasel käia käes, võis ka juba poiss kirmaselt tüdrukuga ühes tulla. Kui tütarlaps läks esimest korda kirmasele, panid vanemad talle vaniku pähe, sõle rinda, keedi kaela. Varsti pärast esimest kirmasel käimist hakkasid kosijad käima. [- - -] Kui „vanik pähe sai", s. o. tüdruk hakkas kirmasel käima, algas „istmas" käimine. [- - -] — RKM II 44, 484/5 (2—3) < Setu (1953).

teostati suure dramatiseeringuga, milles oli rohkesti obligatoorset tegevust ja kombetalitusi, peolauad, nõutavat ja vaba laulmist, tantsimist ja muid lõbustusi, ja samuti kindlad osatäitjadki.

Pulma kutsuti peigmehe (kosilase, noormehe) ja pruudi (mõrsja) sugulased („hõimud", omavahel „langud") ja lähemad tuttavad. Külakonna muud inimesed võisid tulla tavaõiguse kohaselt kutsumata pulmi vaatama ja neist vähesel määral osa võtma (lapulised, koerkapalised, kontvõõrad jne.). Peigmehe ja pruudi lihaseil vanemail oli etendada üsna väike osa. Neid küll austati ja nad toimetasid kohati üsna olulise tähtsusega tavandeid (näit. peigmehe ema tanutamisel ja uue kodu tutvustamisel), kuid kaugelt silmapaistvam koht oli pulma ametimeestel, keda tuleb vaadelda kui sugukonna esindajaid. Tähtsaim neist oli saajavanem (isamees, raudkäsi, truuska), peigmehepoolne vanem, abielus sugulane, kes juhtis õieti kogu tseremoniaali. Tema abiliseks oli peiupoiss, Lääne-Eestis nimetatud vahel koos saajavanemaga ajumeesteks. Pruudipoolseks peategelaseks oli kaasanaine (kõrvatsenaine) ning selle kõrval pruudivend (veli) ja pruuttüdrukud (pruutneitsid, mõrsjasõsarad, podruskid). Lokaalselt tuntakse veel teisigi tegelasi. Kõik need funktsionäärid olid ehitud vööde ja paeltega, mehed aga varustatud mõõkadega.

„Saajasõit" — peigmehe „väe" sõit pruudi poole ja hiljem ühes sellega tagasi — toimus piiratud osavõtjatega ja üsnagi sõjaväelises korras[7]. Sageli instseneeriti mõrsja vägivaldset viimist peigmehe ja tema kaaslaste poolt („tõmbamist", „vägisaaja"), kallaletungi rahulikult töötavale pruudi suurperele, sealset vastupanu, pruudi peitmist jne., mis on pärit abielu sellest perioodist, kui alles kindlustus perekonna uus, patrilokaalne asumiskord ning naise alistamine mehe ja tema sugukonna võimu alla. Pärandina patriarhaalse korra lagunemisperioodilt, millal naisesse suhtuti esmajoones kui tööjõusse, tuleb võtta neiu „müümise" lavastusi kosjas ja pulmas, proovitööde tegemist (vrd. Muhu „pruudiõsumist") jne.

Paljudel pulmakommetel oli maagiline mõte, neid põhjustas püüe kaitsta noorikut „kurja silma" eest, tuua noorpaarile edu perekonna kasvus ja majanduselus. Nõukogude folklorist Andrejev ütleb: „Abielul oli iidseist aegadest peale majanduslik tähtsus. Siit järgnes vajadus kindlustada tema heaolu maagiliste tavandite ja lauludega. Maagilised elemendid on selgesti märgatavad ka kõige hilisemais pulmakommetes ja -lauludes." (Н. П. Андреев, Русский фольклор. Москва-Ленинград 1938, lk. 79). Ristiusu mõju on selle kõrval eesti pulmakommetes üsna

---

[7] Pruudi järel käivate peigmehepoolsete pulmaliste nimetus saaja ehk saja (ka saaja- ehk sajarahvas, sae, sada jne.) on veel etümoloogiliselt ebaselge. Kuidas seda sõna ka seletada, kuid vähemalt hilisemas arengus ei saa jätta tähele panemata sidet sõnaga sada (100). Vrd. sadakond (vene сотня), sadakonnavanem (сотник) — muistsest sõjalisest demokraatiast põlvnevad terminid.

vähene. Isegi kiriklik laulatamine, mis oli kohustuslik, ei olnud vanemal ajal üldsegi seotud pulmapeoga. Laulatati sageli hoopis teistel aegadel, harilikult enne pulmi. Abielu sõlmimise kriitiliseks momendiks loeti ikkagi kombekohast tanutamist. Kiriklik laulatus sai pulmade koostisosaks üldisemalt alles XIX s. lõpupoole.

Eesti pulmakombed olid piirkonniti üksikasjus üsna erinevad, nii et raske on anda mingit üldist kirjeldust, kuid peamomendid on siiski ülemaalised ning esinevad üldjoontes samas järjekorras.

Pulmade eellugu — kosjad — jagunes harilikult 2—3 ossa: kuulamine, kosjad ja kihlused. Kui noortel oli abiellumiseks juba varem kokku lepitud, võis kuulamine ära jääda. Kosja sõitis kosilane koos isamehega. Võeti kaasa viina ja kingitusi. Tavaliselt küsiti kosjaperes mõnd looma osta või otsiti kadunud looma. Üsna pika mõistukõne järel toodi lõpuks välja otsitav, kellele isamees andis kosjaviina pudeli. Kosilased kutsuti lauda õhtulist sööma, aeti juttu ning asuti peatselt koduteele. Kui neiu andis kosilasele tagasi võõtatud tühja pudeli või kinkis mingi eseme, näit. vöö või kindad, siis oli see märgiks, et kosjad on vastu võetud. Harilikult tulid siis mõne päeva pärast pruudi poole kokku kummagi poole perekonnaliikmed ja lähemad sugulased kihlusi pidama, kus lõplikult lepiti kokku abiellumises ja selle tingimustes. Pärast kihlusi algas veimevaka valmistamine ja selleks andide kogumine. Pulmad järgnesid mõne nädala pärast.

Kogu selles kosjatsüklis aga puudusid tavandilaulud, kuigi kosjateema ise on leidnud sõnastamist arvukais lüürilistes ja lüro-eepilistes lauludes. Ainult Setus on tuntud sellekohased laulud pulmakutsumisel (vt. **II Ba**). Enne pulmi paar pühapäeva käib pruut ümberkaudseis külades pulma kutsumas ehk kummardamas. Sellest on juba varem teada antud, ja nii koguneb sinna tallu, kus kutsumistseremoonia toimub, harilikult kas ristiema või mõne lähema sugulase juurde hulk rahvast. Pruudil on kaasas „podruskid" (pruutneitsid), vanasti kaks, uuemal ajal neli. Kõiki neid kutsujaid nimetatakse üheskoos „mõŕsa'" (mõrsjad). Minnes istuvad nad „rattilõ" (vankrile), kaks podruskit kummalgi pool pruuti, hobust ajama istub „ede pääle" paar poissi. Vanasti olevat pulma kutsuma mindud jala. Juba teeäärseile inimestele kummardavad mõrsjad ja „ikva' mõŕsavärki". Vaevalt on nad jõudnud ristiema või sugulase väravateni, kui alustavad pikka itkulaulu (vt. nr. 1), kõigepealt ristiemale, kes siis võtab pruudil rätiku õlgadelt ja viib pulmakutsujad tuppa. Sisse astudes teretatakse lauluga tare ja peret. Mõrsjad saavad ande, kindaid-kapukaid ja raha, ning nad kutsutakse sööma. Veel pingil istudes jätkavad nad laulmist („Näen läbi itkuste silmade, kellele oled sööke seadinud. Ei tulnud sööma, vaid südant sütitama"). Söömise ajal hakkavad naised omakorda „mõŕsid laulma". Iga kord, kui seejuures nimeta-

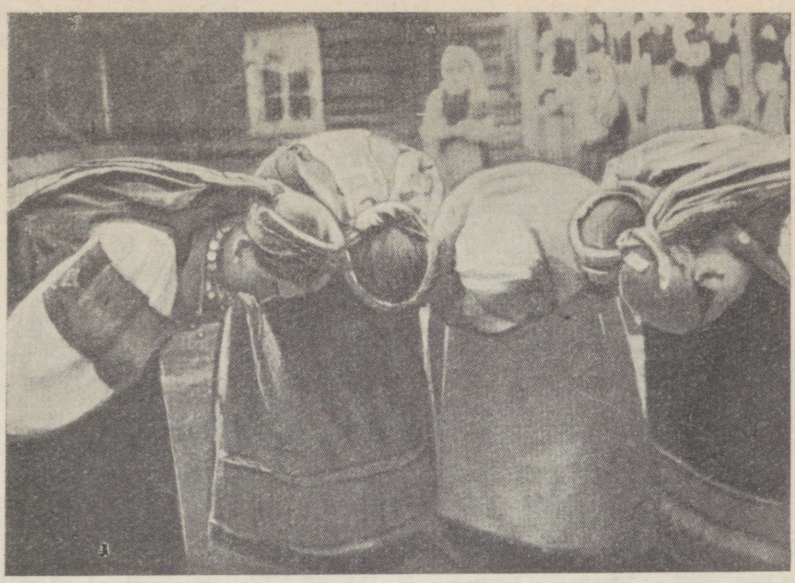

Foto 1912.

Mõrsja podruskitega kummardab.

takse pruudi nime, peab see ühes oma podruskitega kummardama.

Kui on söödud, tänavad „mõrsjad" peremeest ja perenaist söögi eest ning lähevad õue, kus kokkutulnud noorrahvas vahepeal on lõbutsenud. Nüüd algab kummardamine. „Mõrsjad" laulavad, itkevad igale kohalviibijale. Keskel on pruut, tema kummalgi käel kaks podruskit. Üks nendest on eeslaulja. See peab olema hea „sõnoline", sest igale inimesele tuleb laulda midagi isikukohast. Peale harilike kummarduste, mida kõik „mõrsjad" tegid kaasa, laseb pruut igaühe ees veel korra põlvili ning kummardab õige sügavasti (kummardab „jalga"). Podruskid hoiavad teda seejuures kahelt poolt käe alt kinni ning aitavad uuesti üles tõusta. Kellele lauldakse, see annab pruudile raha, vöö, kindad või muid ande.

Mõrsjaitke lauldakse rohkesti ka pulmas, nimelt nn. sajapäeval, kõigepealt mõrsja sugulastele ja tuttavaile, kuid ka kosilase sugulastele. Nüüd laulab „mõrsja ikmiisi" aga pruut ise: „Sõnno ütles mõrsja iist, üts podrusk laul kilõhõ, tõõsõ' „käe all käüjä' " torõhõ". Eriti pikad on mõrsjaitkud vanemaile (vt. näit. nr. 2).

P u l m i (saajad, sajad, hähä') peeti harilikult sügisel, kui rahval oli töödest vabam aeg, põllusaak käes ning seega toitugi peopidamiseks küllaldaselt. Pulmalõbustusteks, mängudeks ja tantsudeks saadi aga kasutada veel rehealust. Siiski oli pulmade pidamine materiaalselt ainult seetõttu võimalik, et pulmavõõrad

tõid omalt poolt kaasa pulmakoti, milles oli kohalike kommete ja võimaluste kohaselt mitmesuguseid toiduaineid (leiba, sepikut, võid, liha, kala jne.) ning sageli ka õlut. XIX s. oli pulmade kestus harilikult 3 päeva, kohati aga kuni nädal [8]. „Kaheotsaga" pulm [9] toimus enamasti niisuguse kava järgi:

A. Saajapäev. a) Kumbki hõim koguneb ja alustab pulmi omal pool. b) Peigmehe pulmaliste esindus (saajad. saajarahvas) sõidab mõrsja poole. c) Pikk tseremoonia saaja vastuvõtmisel, lauas, mõrsja ehtimisel ja saatmisel. d) Saajasõit peigmehe poole. e) Mõrsja vastuvõtt peigmehe kodus, tanutamine, noorpaari magamapanek.

B. Vakapäev. Alguses jätkuvad pulmad eraldi kummalgi pool. Mõrsjahõimu esindajad (vakarahvas, saunja) sõidavad kirstuga (veimevakaga) mõrsjale järele. Veimede jagamine. Mitmesugused rahakorjamised.

C. Hõimupäev (vaga pulm). Pulmade jätkamine peigmehe- ja pruudikodus eraldi ilma eriliste tseremooniateta.

D. Langujoodud (peräpütü') — pulmarahva osaline kokkutulek nädal pärast pulmi [10].

Kohati kogunesid pulmalised peigmehe ja pruudi poole juba eelõhtul. Saajasõit pruudi järele võeti siis ette hommikul üsna varakult. Pulmarongi ees ratsutas saajavanem peiupoisi ja peigmehega, nende järel vankreil või saanidel teised valitud osavõtjad, peamiselt need, kellel pulmades olid täita kindlad ülesanded. Varasemail aegadel, veel XVII ja XVIII sajandilgi liikus kogu pulmarong ratsa, ka pruut toodi ära hobusel peigmehe selja taga (vt. pilt 10). Tee oli külarahva poolt siin-seal tõketega suletud, millest pulmarong alles pärast kingituste jagamist läbi lasti. Maad kuulama ja läbipääsu lunastama saadeti ette peiupoiss, Saaremaal koguni eriline katsemees, kes püüdis salaja mõrsjatallu sisse pääseda. Pruudikodu väravad olid suletud, sisse sai alles pärast näilist taplust, laulikute vastastikust võitlust ja lunamaksmist. Toas ei leitud aga mõrsjat, see oli peidetud ning saadi kätte aidast või mõnest muust ruumist pärast tseremoniaalset otsimist. Üsna laialt oli levinud komme peigmehele pakkuda mõnd teist neiut või isegi maskeeritud meest (valenoorik, ebamõrsja). Järgnes pidulik söömaaeg

---

[8] Pulmade kestust, peovõõraste arvu ja isegi söökide-jookide kvantumit on valitsusvõimud korduvalt püüdnud piirata, vt. rootsiaegseid „maa-korraldusi" 1637., 1671., 1696. ja 1705. a., samuti veneaegseid määrusi 1762. aastast. Eeskirjade mittetäitmist karistati ihunuhtluse ja rahatrahviga. Kuid rahvas hoolis neist kitsendustest vähe, nagu seda mainib Hupelgi. — Vt. S. Lätt, Kollektiivne abistamine eesti pulmakommetes. Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Tallinn 1958, lk. 213 jj.

[9] „Üheotsaga" pulmad peeti ainult peigmehe pool, puudus saajasõit. Mõnes paigas oli see üsna vana, enamasti aga uuem, kapitalismiajastul vaesemais rahvakihtides kujunenud pruuk.

[10] Terminid „saajapäev", „vakapäev" ja „hõimupäev" on võetud Kagu-Eesti sõnavarast, „langujoodud" esinevad üsna laialt Põhja- ja Lääne-Eestis.

A. Oleariuse järgi XVII sajandil.
Pulmasõit.

ja seejärel ettevalmistumine ärasõiduks, mõrsja pidulik ehtimine paljude sügavasisuliste laulude saatel. Saajasõit peigmehekoju toimus veelgi suurema pidulikkusega kui pruudi poole, kära ja hõisetega. Teel oli samuti takistusi, mõrsjat püüti röövida jne. Mõrsja ise oli kaetud näoga, linik (uig, kaal) üle pea kaitseks „kurja silma" eest. Kaasa läks temaga ainult kõige lähem saatjaskond (pruudivend ja kaasanaine või pruuttüdruk).

Uue kodu lävel võtsid noorpaari vastu peigmehe vanemad. Üsna üldise kombe kohaselt laotati maha sõba või kasukas, mille algne tähendus oli kaitsta noorikut „maa viha" vastu. Laua taha viidud mõrsjale pandi lasteõnne eesmärgil sülle väike poiss — süle- ehk rüpepoiss. Mõrsja pidi omakorda viima andeid koldele, kaevule, aita, lauta — lepingu sõlmima oma tulevase elukohaga. Tähtsaimaks pulmatavandiks oli t a n u t a m i n e (linutamine), mis võeti ette peiukodus kas veel esimesel pulmaõhtul või järgmisel hommikul. Mõrsja peast võeti pärg (või muu kombekohane peakate) ning asendati tanuga. Seejärel seoti talle ette ka põll. Mõrsja sai endale seega abielunaise tunnused, muutus noorikuks. Kõik see toimus kuskil eraldi ruumis, mitte pulmaliste silma all. Seepärast puudusid selle toimingu juures

TRÜ filmist „Kihnu pulmakombed."

Kihnu pulmad.

T. Gehlhaari litograafia.

Tanutamine.

harilikult lauludki, mida asendasid lühikesed lausumised, nagu: „Unusta uni, mäleta mälu, pea noormees meeles ja tanu peas!" Tanutajaks oli eeskätt peigmehe ema. Kui see tseremoonia oli läbi, kutsuti pulmalisi „noorikut vaatama" või „põlle lappima", mispuhul igaüks pidi nooriku põllele raha panema. Lähemad sugulased ja ristivanemad lubasid mõnikord ka loomi ja mitmesuguseid tarbeesemeid, mis anti kätte pärast pulmi. Pulmas oli ka muid rahakorjamisviise, nagu laua- ja põrandapühkimine, makekahja ehk lemmkibu joomine jne. Tanutamisele järgnes spetsiaalne pulmatants, nooriku tantsitamine.

Üks tähtsamaid tavandeid pulmas oli veimede (annid, lahjad, kimbud) jagamine. Nooriku veimevakk oli pruudikirstus, mis toodi peigmehe poole kas juba enne pulmi või, nähtavasti vanema kombe kohaselt, vakarahva ehk saunja poolt teisel pulmapäeval. Kingitusi anti kõigile peiu sugulastele — kindaid, sukki, vöid, paelu, särke jne. Kõigepealt said äi ja ämm nn. kimbu ehk täied annid, mingi esemete komplekti, seejärel isamees ja peiupoisid ning teised peiupulmalised, igaüks mingi tekstiileseme või -paari.

Edasine pulm, nii pikalt kui kuskil oli kombeks pidada, pühendati rohkem lõbutsemisele: laulmisele, tantsimisele, mängimisele, jõukatsumistele ja mitmesugustele pulmanaljadele. Pulma lõpuks keedeti mingi traditsiooniline lõputoit, kas kapsasupp,

koorega kartulid või muud, mis andis pidutsejaile märku laialiminekuks.

Tavaliselt nädala pärast peeti mõnes paigas (eriti Lääne- ja Lõuna-Eestis) veel järelpulma (langu- ehk pealisjoodud, peräpütü', ämmäpüti joomine, kodutamine jne.). Läänepoolseis piirkondades toimus see peigmehekodus. Pruudi vanemad, kes polnud käinud peigmehe pool pulmas, läksid nüüd sinna alles langujootudeks. Ida pool tegi aga noorpaar ühes omaste ja lähemate sugulastega külaskäigu nooriku vanemate juurde. Järelpulmas lõpetati harilikult pulmadest ülejäänud õlu, anti kätte lubatud suuremad kingid noorikule ning toimetati mõningaid tavandeidki (lokaalselt kätkivibu toomine — nagu varrudelgi, pütilõhkumine jne.).

Pulmamuusikat tehti vanemal ajal harilikult torupilliga. XIX s. algusest, Saaremaal natuke varem, hakkas kodunema ka viiul. Pilliga saadeti traditsioonilisi pulmatantse (voortants, sabatants, mustjala rong jt.), see teenis ka muidu tantsuhimulisi, lõbustas rahvast ilma tantsutagi [11]. Oma koht oli pillil tseremoniaalsete protsessioonide juures, nagu saajasõit, nooriku otsimine ja tuppatoomine jne. Niisuguseil puhkudel kasutati sageli spetsiaalseid palasid, nn. saajalugusid ja pulmamarsse.

Eriline koht oli aga pulmades laulmisel. Pulmalaulud (**II B**) moodustavadki eesti regivärsi traditsioonis kaugelt kõige suurema ja tüübirikkama liigi. Pulmalaulikuiks olid algselt tõenäoliselt kummagi sugukonna vanemad naised. Küllap tuleb lugeda hilisemaks pruuki pulma laulma („kaasitama") kutsuda võõraid laulikuid, pooleldi professionaale, kellel oli osavust igas olukorras vastava lauluga esineda ning tarbe korral ka improviseerida. XIX sajandil olid kombed selles osas paikkonniti üsna erinevad. Toome siin mõned selgepiirilisemad näited.

Kagu-Eestis (end. Võru- ja Setumaal) oli pulmas laulikuid nii peigmehe kui mõrsja poolt, harilikult kummagi lähemad sugulased, õed, vennanaised, tädid jne. — mõrsja poolt vakanaised ehk mõrsjasõsarad (Setus nende kõrval ka podruskid), peigmehe poolt sajanaised ehk kaasikud. Mõrsja podruskid olid tüdrukud, vallalisi võis olla ka setu vakanaiste hulgas, kuid kaasikud pidid tingimata olema abielunaised. Nii on jutustanud kuulus setu „lauluimä" Miku Ode: „Mu imä ol'l Hedo, vana tütrik, elli esä man. Ta ol'l hüä laululinõ, käve mitmih sajoh vakanaases; kaasikõs võõra-ai', kiä olõ-õi' naane." (A. O. Väisänen, Seto lauluimä' ja näide jahustise' laulu'. Kodotulõ'. Tartu 1924, lk. 7). Võrumaa kihelkondades maksis abielulisuse

---

[11] „Pulmapill ja kokahobuse kell peavad alati üidma", õeldi Hiiumaal, kui pill juhtus „vakatama". (Kokk — heinasaad, kokahobune — saovedamise hobune.)

F. v. Ü. guašš-joonis.

Andevaka toomine.

nõue ka vakanaiste, muistsel ajal vist pulma kõigi naiskülaliste kohta. Laulgi ütleb:

Kes om sedä enne nännu,
enne nännu, enne kuulu,
et om tüdruk sajan olnu,
karvapää om kaasitanu. [- - -]

E 19004 < Nõo (1895).

Mõrsja itkemist podruskitega on vaadeldud juba eespool. Kuid podruskitel tuli vahel ka omaette esineda, laulda ja tantsida, näit. mõrsja ehtimisel ja vakarahva teise „ravitsemise" ajal jne. Väga silmapaistev osa oli pulmades k a a s i k u i l. Neid oli paaris arv (4, 6 või 8) [12], kõik peigmehe ligidalt sugulased, kelle hulgas võis olla ka ristiema. Kaasikud pidid olema mitte ainult head lauljad, vaid üldse esinduslikud, eriti mõrsja poole sõites, ehted „täies arvus" rinnal, sõlg, ketid, tsäposkad, rublatükid ja ristid. Kui kellelgi oli ehteid vähem, laenas neid kojujääjailt [13].

[12] Harglast ja Rõugest on seevastu teateid, et laulikuid kutsuti kummaltki poolt paaritu arv — 3, 5 või 7, „niisama kiik üleüldne saajarahvas, ka es tohi hobesiidki nii olla, et paari saiva." — H, R 6, 485 < Hargla.

[13] Võrumaalt on teateid pulmalaulikute-ametimeeste erilisest rõivastusestki: „„Kaaska" ja „mõrsjasõsara" olla endisel ajal meesterahva koldega kübaraid, siidi ja lintidega ära ehitatu, pääs kandnud, üksi „ihitaja" [üks mõrsjasõsaraid, kelle hooleks oli mõrsja rõivastamine ja ehtimine] olla seeni palja pääga käinud kui pruudile tanu pähe panti, kelle kübara ta sis omale sai." — H II 32, 56 < Hargla (1888).

Mõrsja poole sõitsid peigmeherahvast kõik mehed, naistest ainult kaasikud. Nende ülesandeks oli laulda juba enne sõitu peigmehe juures. Näit. läksid „kosilast" aidast ehtimast „hõimulauda" tooma truuska kahe peiupoisi ja kahe kaasikuga. Tulles alustasid mehed laulu, mida siis kaasikud jätkasid jne. Eriline osa oli aga kaasikuil etendada mõrsja pool. Kaasitati väljas, sel ajal kui truuska ühes abilistega käis sees maja vaatamas, kiideti kosilast, kui oldi laua taha istutud ning oodati kaasatoodud „vadsakoti" sissetoomist, kaasikute laul pidi kõlama ka mõrsja ehtimise ajal jne.

V a k a n a i s t e osa oli saajapäeval tagasihoidlikum. Nende ülesandeks oli laulda ja mõrsjat kiita pulmalauas esimese „ravitsemise" ajal, kui kaasikud olid vaikinud ning ühes muu saajarahvaga sõid (samal ajal jättis mõrsja koos podruskitega teises toas itkedes oma isamajaga jumalaga). Tähtsamat osa etendasid vakanaised vakapäeval, kui viidi kirst mõrsjale järele. Viijaid, nn. vakarahvast oli poole rohkem kui saajasõitjaid, nende hulgas ka palju naisi. Vakanaistel oli sel puhul täita umbes sama osa mis eelmisel päeval kaasikuil. Nad laulsid juba tulles, siis õues kirstule kohta otsides, samuti esimesel „ravitsemisel" nooriku väljatoomist nõudes. Mõnes paigas oli kombeks, et sel puhul ainult 4 vakanaist laulsid. Peigmehe poolt vastasid tulijaile ning laulsid söömaajal kosilast kiites jälle kaasikud jne. jne.

Oli ka ü l d i s t l a u l m i s t. Palju võimalust pakkusid selleks söömavaheajad. Mindi harilikult välja, jalutama ja jahutama, „kul'atamma", nagu setu ütleb. Naised laulsid ja kaasitasid sel puhul mitut „värki", kuidas keegi tahtis või oskas. Üldist laulmist leidus ka mõnede tseremooniate juures. Pealtvaatajadki („viirmäne rahvas") laulsid näit. saajarahva teise „ravitsemise" ajal, samuti esines üldist laulmist peigmehekodus pärast noorikule liniku pähepanekut. Vakarahvast saatis lauluga koos saajarahvaga isegi nn. „välimäne rahvas", külainimesed, kes olid tulnud vaatama „vaka" väljasõitmist.

Laulmine kommete saateks ja vastastikku võisteldes oli kummagi poole pulmanaiste hooleks ka enamasti kogu P õ h j a - j a L ä ä n e - E e s t i alal. Loomulikult olid seejuures oma eestvõtjad, kuid kaasalaulmine oli õieti kõigi pulmaliste asi. Risti kihelkonnast jutustatakse: „Kui noor olin, siis sai enne pulmi käidud laulusi õppimas. Kui juba pulma kutsuti, siis pidid selle eest ka oolt kandma, et sa suutsid ikka teistel pulmalistel suud kinni laulda." (ERA II 159, 300 (1) < Risti (1937)). Enamasti aga olid laulikuiks vanemad naised, näit. nn. „kaasetajad" Vigalas: „Rahvas sõid, siis nad olid sel'la taga püsti, üheteese kaelas kinni. [Teise teate järgi õõtsutasid seejuures.] Kui nooriku järele mindi, siis kui peime poolt rahvas pandi sööma, siis nooriku poolt kaasetajad seisid sel'la taga, laultsid. Peime poolt kaasetajad sõid ühüs teestega laudas ja vastasid siis sealt." (AES Vigala).

Meeslaulikud domineerisid mandri loodealadel, eriti aga Hiiumaal.

Suuremaid nõudmisi esitati laulikuile nendes paikades ja neil juhtumeil, kus oli välja kujunenud terav vastastikune lauluvõitlus. Iseäranis eredat pilti pakub Mustjala kihelkond Saaremaal. Siin oli kummalgi poolel oma võidulaulja — „naga", keda teised pulmalised aitasid. „Üks oli pruudi ja teine peiu poolt laulmas. Kumbki katsus teist oma lauluga üle trumbata ja võitu oma poole pulmalistele saada". Vastastikune laulmine leidis aset kõige rohkem saaja sissesõidu puhul, kusjuures pooled asetsesid teine teisel pool väravat. Kumbki aga pidi olema osav sõnasepp, et teisele mitte alla jääda. Olenevalt laulude iseloomust oli esitamislaadki žestikuleeriv, „seisid poolringis vastakuti, hüppasid ülespidi, sapsisid ja vehklesid kätega." Muude tseremooniate juures polnud nagadel enam nii suurt osa, selleks olid „peenaised", kes tundsid hästi kombeid ja sellekohaseid laulegi.

Kui oma sugukonnas polnud kõlvulisi laulikuid, tuli need kutsuda väljast. Mõnele sõnaosavale eidele kujunes seetõttu pulmades laulmine omamoodi elukutseks. Nii jutustati aastat paarkümmend tagasi Karusel: „Sest oo ikka ... seda oo, kas oo üks nelikümmend aastad või, kui neid pulmalaulikuid veel oli. Niisuguseid vanemaid inimesi oli küll. Ma paergu teagi. Ah kurat, va Saun-ema, see oli keind küll kõik pulmad läbi. See oo juba kaua aega maamuldas. See Saun-ema, see elas Tuudi külas, see oli kange laulma. See Jänese Aado Ann oli ka ikka kange laulma, aga nii kange see põle ond ühti. Kaks laulikud läind kokku. Mõlemad võtnd kas päeva läbi võedu, siis teene ütend: [järgneb riivatu sisuga laul.] Siis teene jäänd vakka." — ERA II 251, 405/6 (129) < Karuse (1938).

Kutsutud laulikuist kõneldakse siin-seal ka Põhja-Eestis, kus vanemail aegadel laulmine oli üldisemalt ikkagi oma sugukonna naiste asi. Haljalast kirjutatakse:

„Pulmas olid kutselised lauljad, vanad naised, keda pulma kutsuti. Ühed olid kutsutud peigmehe, teised pruudi poolt. Minul oli kõik kolm eite Voorelt kaasas. Kui saime peigmehe ukse alla, siis oli seal rohkem kui kolm naist juba ootamas. Need lauljad naised vastamisi laimasid ja sõimasid üksteist ja tegid maha ühed pruuti, teised peigmeest ja nende seisukorda. — Et mina ei astund kasuka peale, siis juba sellepärast sõimati mind, et see pole kellegile saand ja see põleks maksand mind Vooselt ära tuuagi. Sooviti mind koertele ja untidele. Minu poolt naised esmalt kuulasid vaikides teiste laulmist pealt, siis aga akkasid vastu laulma, ja nii lauldi õues tükk aega. Toas ei lauldud enam üksteese trotsimiseks. — Palgaks said naised oma laulmise eest viina ja olid pulmas kuni pulma lõpuni. Ei ole kuulnud, et lauljad-naised oleksid riidu läind. See oli sel ajal viisiks ja kombeks, mispärast pahaks panna ja vihaks võtta pold midagi. — Aeg-ajalt kadus see laulmise kombe ära, sest mõnes kohas pole

peigmees ega pruut niisugust vastastikku sõimamist sallind ja keeland ära, ei kutsund naisi laulma, sest need läksid ainult kutse peale." — ERA II 176, 432/3 (1) < Haljala (1938).

Niisuguste pulmalaulikute sõnaturniiridest kõneldakse kõige enam Mulgimaal. Siin elas veel sajandi vahetusel terve rida kaasitajaid, keda viidi ühest pulmast teise laulma. Kuulsamad nende hulgas olid vahest Liisu Mägi („Puru Liisu") Holstres, Ann Liiber ja Mari Lepik Abjas jt. Üks paistulane kõneleb: „Miu emä viiti iki pulma laulma, obeseg sõideti järgi. Temä võis egäst asjast laulu tetä. Emä nimi olli Maret Labi. [- - -] Kus pulm olli, sinna viiti. Ku kaasitajanaist es ole, es ole pulm midägi. Kakliv vahel sõnadeg mis irmus. Kaasitajanaisel anti põll ja rätt, pulmas sai egät, mis sääl olli — saia ja viina ja . . ." — RKM II 1, 173 (10) < Paistu (1944).

Pikemalt kirjeldab Mulgimaa kaasitamist Tarvastu rahvaluulekoguja Jaan Müür 1912. aastal: „Maret Volt on 73 aastat vana, Tarvastu Vooru vallast pärit. Tema seletab, kuidas laulmine vanast sündinud: Kaasitati kõige enam pulmade ajal, harilikult olid kaasitajad vanemad naesed, vahel ka mehed, kindlat säädust ei olnud. Sagedasti sündis kaasitamine nii, et 2 vana naist istusid ühele poole nurka maha, teine paar naisi istus teisele poole nurka, sääl nad siis kõõrutasid vastamisi kas või pool päeva aega, sagedasti sõimasid üksteisi ja päris õige roppe sõnadega. Sinna nurka anti neile õlut ja viina, siis läks keel libedamaks, oli parem laulda. Laulmine sündis mitmeti: vahel laulis üks paar enne, vahel koguni üksikult, vahel jälle koguni mõlemad paaridki, millest üks peigmehe, teine pruudi poolt harilikult oli, korraga, mida iseäranis siis ette tuli, kui asi sõimamiseks läks. Sagedasti kaasitati, iseäranis suvel, väljal nurme pääl, kui peigmees ja pruut laulatusel olid. Kindlat korda just neil kaasitustel ei olnud, ja mida enam uuemal ajal, seda vähem pandi neid kombeid ja säädusi laulmise ajal tähele, hakati niisama jorutama ja lällutama, tantsima ja purjust pärast tempe tegema." — EÜS IX 333 < Tarvastu (1912).

Eriline olukord valitses nendes paikades, kus traditsioonikohaselt oli pulmas ainult üks laulik. Niisugune komme oli Muhus. Lauliku, samuti kui pillimehe kutsus peigmees. Kaasalauljaiks olid omad pulmalised, 4—5 naist, enamasti lauliku valikul. Veel praegu mäletatakse kuulsaid laulikuid, kes käisid pulmades laulmas peaaegu üle poole saare, nagu Ranna Ingel Lalli külast, Tänavasuu Mare Mõega külast, Nurga Mare Võikülast, Kadri Rehepapp Kallastelt jt. Niisugune komme oli loomulik Muhu olukorras, kus peeti õieti nn. üheotsaga pulma. Suured pulmad, mis kestsid 3—4 päeva, peeti peigmehekodus. Pruudi juures olid ainult nn. saadipulmad. Eelõhtul kogunesid pruudi sugulased kokku nagu mujalgi, kuid sinna tuli ka peigmees ühes peigmehevenna ja tunnistusmehega. Hommikul sõitis pruutpaar kiriku juurde laulatama ning sealt siirduti kohe peig-

mehe poole. Pruudipulmalised, ka vanemad, kaasa ei läinud, peale mõne ametimehe, nagu järgmine (pruuttüdruk), esik ja pruudivend. Pruudikirstu viisid mõned kirstumehed ja -tüdrukud. Saadipulmas ei olnud erilisi kombeid ega laulmist, liiatigi ei saanud seal olla mingit vastastikust võitlemist. Laulmine algas alles siis, kui noorpaar jõudis peigmehekoju ning istus laua taha. Algas pikk noorpaari teretamine, millele vahele lükiti tänu- ja tagasilükkamissõnu laulikule pakutavate valeandide eest. „Laulaja oli ruudi ja peime vastas. Suur rong vanu naisi ja mehi oli tema selja taga, üksteise ümbert sülega kinni. Üks paar kapetaid anti, noorik andis. Sellest ta laulu tegi, mis talle mõõga otsas anti: pisksed pätid ja sukad, pisitilluke tubakakott... Need olid naljad muidu... (Süsi anti ja...) Laulaja pidi igast asjast laulu tegema. [---] Laulik ütles sõnad ees ja siis teistega kordas jälle samad sõnad, nii kaks korda ikka ühte sõna. Kui laulsid, siis õõtsutasid endid." Niimoodi rongis tammudes või üksteisel õlanukkidest hoides õõtsudes lauldi veel muudelgi puhkudel: õhtul noorpaari magama pannes ja hommikul äratades, tanutamise, veimede jagamise, nooriku tantsitamise ja muude kommete juures. Domineerisid õpetuslaulud. Manitsusi ja kiitusi said nii peigmees kui pruut. Laulik sai pruudilt andidena paelad, sukad või kindad. Peigmehe poolt oli oma tasu, mis võis ulatuda söökidest-jookidest pulmalauas kuni (küll harvem) mõninga rahasummanigi. — Oma arenemisel on *ühepoolse laulmiseni* jõudnud ka Kihnu. Kuid siin pole tarvidust olnud eriliste võõraste laulikute kutsumiseks, neid on leidunud niigi igas sugukonnas.

Pulmalaulude viisidel oli rohkeid ühisjooni kalendriliste laulude muusikalise väljendusega. Mõlemad suured laulurühmad baseerusid õieti olulises osas samadel viisitüüpidel ning jälgisid seejuures suurtes joontes võetult ka ühiseid kohalikke traditsioone. Nõnda olid Lõuna- ja Kesk-Eesti pulmalaulud enamasti *refräänilised*, kuna Põhja- ja Lääne-Eestis vanemais kihtides võis leida *refräänituid*, venitatud lõppudega *retsitatiive*, uuemais aga valitses juba selgesti väljaarendatud *laululisus*, kas lüürilise või trallitava karakteriga. Leidus erinevusigi, kõigepealt laulurajoonide piiri- ja ristumisaladel (nagu Lääne-Eesti lõunaosades, kohati Kesk-Eestis jne.), kus ühes laulurühmas valitses üks, teises teine viisitüüp. Omajagu lahkuminekuid tõi kaasa teissugune esitamislaadki, näit. pulmades mõnes paigas moesolevad tammumised, õõtsumised ja žestid laulmisel, enamikus tubane esitamine, vastastikune võitlemine poolte vahel jne. Seetõttu olid „pulmatoonid" kalendrilauludest sageli palju aktsendikamad, kiiremas tempos, tagasihoidlikumate teneerimistega värsilõppudes jne. Teiselt poolt leidus siin kurbigi episoode, mis leidsid oma muusikalise väljenduse.

Laulude funktsiooni, nende esitamistavade, osaliste ja meeleolu vaheldumine tingis paljudel juhtumitel mitme viisi kasutamist ühel ja samal pulmapeol. Kõige selgemini paistab see silma

vahest setu traditsioonist. A. O. Väisänen kirjutab oma tähelepanekute põhjal:

„Et kül' Seto sajah üldäs liiastõgi' sõnno, siski' olõ-õi' näide man mitund äält. Om kats „pikkä äält", miä kuuldas, ku lauldas hõimlaula, lavva takah ja inne ni peräst süüki, sis „kaaśkõlõminõ" vai „kaaśkutminõ". Tuud viisi tarvitasõ' kaasigõ'. Näid om üts vai kats, vanast kolmgi' paari, kiä tõõnõ pääle tõõsõ üte' sõna' ütles, pääle vaihõsõna „kas'ke kan'ke" (näut.: „Vellökõnõ noorõkõnõ, kas'ke kan'ke"). Väläh jal' näio' ja naase' juuskva' pööräh ja tandsva' ka pilli perrä. Ku saja aigu kosilasõl vai mõrsjal om kohegi' minek, sis „hähätedäs" (sõna' omma' viieh nii säedü': „Kohe, kohe sinno mi' unõh-unõhtõlõ-unõh, unõhtõlõ-unõh"); seo hähätämine vai „hähkämine" om vast tulnu sõnast „hähä' ", miä om tõõnõ saja nimetüs Soomõ keele muudu („häät"). Kõõ inääb om hähä aigu kuulda' „mõrsja ikmiisi"; näil om esi' ääl." — A. O. Väisänen, Seto lauluääle' ja mänguriista'. Kodotulõ'. Tartu 1924, lk. 40.

Mõrsjaitkudel (vt. nr. 1—4) on palju sarnasust surnuitkudega[14] Põhiosas kõneldakse neis neiupõlve muretusest isakodus, ilusast läbisaamisest sellega, kellele itketakse, samuti tundmatust tulevikust naisepõlves, selle aimatavaist raskustest jne. Mõnigi etteheide langeb vanemaile ja omastele naiseksandmise pärast, mõnigi palve mitte katkestada seniseid lähedasi sidemeid, kutsuda aastas vähemalt kordki „koštma". Harilikult on iga uue mõtte ees lühike pöördumine selle poole, kellele itketakse, kuid igas värsiski, vähemalt kooripartiis on oma ütteline pöördumine, näit.

Maamakõnõ, jal armakõnõ,
mino kulla maamakõnõ, vai kaligõ!
Neiokõnõ_ks, ma' kumarda jalga,
neiokõnõ, *maamakõnõ*, ma' kumarda jalga jne.

Nõnda võib samas laulus kujuneda mitmesuguse pikkusega värsse. Üldiselt on itkuvärss ja ühes sellega muusikaline fraaski võrdlemisi pikk, taktimõõdud vahelduvad sageli korrapäratult. Rütmilist kirevust aitavad veelgi suurendada rohked trioolid ja meetrilised sünkoobid. Retsiteerimise jutustav laad muutub nõnda mõnevõrra erutatuks, mida suurendab veelgi kooripartii reeglipäraselt kiiresti ja järsult lõpetamine. Viimane moment ongi tähtsamaks erinevuseks mõrsja- ja surnuitkude esitamislaadi vahel, sest viimaste värsilõpud on just venitatud[15]. Viisid on üles ehitatud kõige sagedamini harmoonilise minoori ülemisele tetrahordile. Koori kogudiapasooni avardab aga „killõ" vahel

[14] Vanemal ajal on käidud isegi kalmistul surnud vanemaid pulma kutsumas — itkemas.

[15] Kumbagi laadi lõppe võib tähele panna ka teiste laululiikide juures, kuigi vahest mitte nii markeeritult kui itkudes.

kuni mediandini, mida mõnes tõusukohas võib tabada ka eeslaulja või „torrõ". Oma tonaliteedi, kasutusskaala ja üldse meloodilise ülesehituse poolest ei erine mõrsjaitkud surnuitkudest ega muist setu lauludest. Nende spetsiifiline iseloom saadakse niisiis teiste vahenditega (tempo, rütm, agoogika jne.).

Kurvatooniliste setu pulmalaulude hulka kuuluvad ka nn. s a a d i l a u l u d, millel on enamasti oma spetsiifiline viis — „hähküs-ääl" (vt. 7 ja 50). „Hähkämise" väga omapärase moega värsivormi ja viisi ei kasutata ühegi teise laululiigi juures[16]. Värsi lõpposa korratakse mitmekordselt nii tervikuna kui poolikult ning jäetakse viimaks ikkagi pooleli, üsna sagedasti hoopis sõnagi lõpetamata. Poolelijäävas osas venitatakse harilikult viimast silpi, seejuures isegi häälikute kvaliteeti muutes. Koor ei korda eeslaulja värssi, nagu teistes setu lauludes, vaid liitub eeslauljaga harilikult teise poolvärsi alguses või veelgi varem ning saadab seda kuni värsi lõpuni. Saadilauludes, olgu minek laulatusele või peigmehekoju, pöördutakse mõrsja või peigmehe poole, tuletatakse meelde nende seniseid ja tulevasi suhteid oma koduga, antakse kaasa häid õpetusi, esinetakse soovidega isa ja ema ees, et nad saadaksid lahkujad minema nagu tarvis jne. Üldtoon on kurb, vähemalt õpetav ja tõsine, mida antakse edasi ka muusikaliste vahenditega.

Vastandiks itkudele ja hähkustele on k a a s i k u t e l a u l („kaaśkõlõminõ" ehk „kaaśkutminõ" — vt. nr. 6, 8—9 ja 58) väga hoogne ja kiiretempoline. Eriti kiiresti lauldakse refrään *„kaśke kańke"*. Need on võiduka saajarahva rõõmsad teemad, millest kaasitatakse. Vanema kombe kohaselt moodustasid kaasikud 2 või isegi 3 koori, igal oma eeslaulja, nii et värss lauldi läbi 4—6 korda (vt. nr. 6). Seejuures ei mallatud oodata, kuni eelmine koor lõpetas, vaid järgmine eeslaulja asus juba natuke varem oma osa teostama. Algselt kaasitasid ainult peigmehe kaasikud. Uuemal ajal on see laulmisviis tunginud mõnevõrra ka analoogilistesse vakanaiste lauludesse. Muudel Lõuna- ja Kesk-Eesti aladel on kaasitamine (refr. kaske kanke, kaaske, kaasike kaanike jne.) saanud nähtavasti juba väga ammu üldiseks ja enamasti ka ainsaks pulmalaulude esitamisviisiks[17]. — M u u d e s a j a l a u l u d e juures kasutatakse Setus mitmesuguseid üldisemat laadi „ääli" („pikk ääl", „pöörä-ääl" jt. — vt. nr. 5, 10—11, 73—75, 87), mis on vastavalt olukorrale kas pidulik-tõsisemad või lõbusamad, esitatud isegi tantsulise liikumisega.

M i t m e p u l m a v i i s i kasutamist leidub ka teistes paikades. Nii esineb Harglas ja mõnevõrra naabruseski kõrvuti paar kaasitamisviisi (vt. nr. 40, 45, 60, 68, 83), üks neist eriti

[16] „Hähkämisele" sarnast laulmisviisi leidub vene laulude juures, kuid mitte samas funktsioonis.

[17] Kaasitamine on saanud pulmalaulude ja üldse regivärsside retsiteerimise terminiks ja sellisena levinud üsna kaugele.

kiire ja oma meloodilise liikumise poolest setu „kaaskõlõmisõ" taoline (eriti kiidu- ja pilkelaulude juures), paar-kolm refräänitut viisi erinevate meeleoludega mõrsja ärasaatmisel ja muil puhkudel (vt. nr. 19, 44, 49) ning omaette rahakorjamislaulgi ühes tänusõnadega (vt. nr. 81).

Omapäraseid näiteid pakuvad mõned Lääne-Eesti piirkonnad. Siin on tooniandvad meestepärased, silmapaistvalt hoogsad, isegi trallitavad viisid (rahvakeeles nimetatudki sageli trallideks), tugevasti aktsentueeritud, sageli staккaatoliselt lauldud, järskude meloodiliste käikudega, üldse võrdlemisi suure ulatusega ning arenenud vormiga (vt. nr. 13, 14, 16, 17, 21, 23, 67, 70), lähtunud algselt tõenäoliselt niisuguseist pulmamomentidest, nagu saajasõit, vastastikune kemplemine kummagi poole kohtumisel jne. Saaremaal ja Põhja-Läänemaal on ka mõrsja ärasaatmislaulud oma stiililt laululised, kuid aeglasemad, pehmema meloodiaga, isegi minoorsed (vt. nr. 34—37). Lõuna-Läänemaal ja Pärnu ümbruses, ka Muhus olid hoogsate viiside kõrval säilinud hoopis vanemat kihti, venitatud lõppudega retsitatiivid, kinnistunud enamasti üksikute kindlate tavandite külge (vt. nr. 14, 15, 24, 26—28, 31, 79, 86). Mõnel puhul on toimunud teatav muusikaline ümbermõtestus. Kujundades meloodiat teissuguste intonatsioonide abil, kasutades erilisi agoogilisi võtteid, on üsna neutraalset laadi jutustustest saadud kutsed (vt. nr. 14) või eleegiad (vt. nr. 31, 38, 86). Kui võtame viimase nähtuse, siis on lõppheli pikendus küll üheks peavõtteks, mis võib anda viisidele itkulist ilmet, kuid seda mitte üksinda, vaid mõnikord koos minoorsuse, samuti juhttoonide osatähtsuse tõstmise, eriti aga omapärase aktsentueerimise ja heliliikumisega, mis väljendavad itkule omast erutatud meeleolu. Nii toimitakse mõrsjat saates, vaeslapse veimedest lauldes, mõnel määral ka üldse pulmade laialiminekul.

Samu nähtusi leiame ka laiadel Põhja-Eesti aladel. Nii kasutatakse eriti Kirde-Harjumaa rannikul retsitatiivsete „pulmatoonide" (vt. nr. 22, 33, 54, 71: 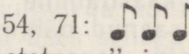) kõrval mõnedel juhtumitel ka „meestetoone" ja muid laululise iseloomuga viise (vt. nr. 20, 42, 43, 62). Sisemaal on aga valitsema pääsenud üsna meloodiline laululine stiil, seesama, mida oleme märkinud juba lõikuslaulude, mardi- ja kadrilaulude jt. juures eriti Järvamaal ja Lääne-Virumaal. Vastavalt temaatilistele erinevustele harrastab pulmalaul siingi vahel rõõmsamaid, vahel nukramaid helisid, kuid silmapaistvat bravuursust ega itkulisust siin ei märka (vrd. viise nr. 30, 55, 78, 84 — mažoorsed, ja 53, 65, 72 — minoorsed).

Kui tuletame meelde veel 3-osalisi takte (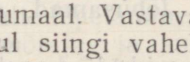) Kihnus, Kodaveres ja mõnevõrra mujalgi Kirde-Eesti aladel (vt. nr. 63 ja 80), mis on tingitud õõtsuvast ja tammuvast

liikumisest lauldes, siis on eesti pulmaviiside stiilide peajooned märgitudki. Pulmalaul haarab seega peaaegu kõik regivärsilise rahvamuusika nähtused, stiilid ja maneerid. Omades kesksemat kohta eesti rahvakombestikus, on pulmad tõenäoliselt kõige rohkem kaasa aidanud, olnud õieti tähtsamaks taimelavaks regivärsi ja selle muusika kujunemiskäigule.

* *

Sugulaste omavaheline läbikäimine oli mitmekesine: võeti osa perekondlikest pidudest (varrud, pulmad, matused jne.), otsiti üksteist üles laatadel, kiriku juures ja surnuaiapühadel, kui elati lähestikku, aidati mõnikord vastastikku töödelgi. Ometigi oli võrratult tihedam suhtlemine oma lähema ümbruskonnaga, naabritega, külakonnaga, ja seda nii argi- kui pühapäevil, vanade ja noorte vahel. Vanasõnagi ütleb: Külä ellä, külä koolda, suguvõsa tulla-minnä, või: Oma olgu külas käia, aga mitte elus elada. Regulaarseks sugulastevaheliseks suhtlemisvormiks oligi külas- ehk võõrsilkäimine. Eemaleläinud lapsed külastasid oma perega vanemaid, õed-vennad käisid omavahel, venna- või õelapsed onude-tädide juures jne. teatavatel tavakohastel tähtpäevadel (näit. jõulude ajal, suvistepühadel, jaanipäeval, mihklipäeval). Selliseid külastuspäevi oli aga harva. Nii kurdab rahvalaulus kodunt lahkunud tütar kibedalt väheste võimaluste üle omakseid näha (looduse takistused on siin ainult poeetiliseks võtteks):

Millal lään mina isale,
millal lään mina emale,
millal veeren vendadelle,
millal õõrutan õele?
Sügise mina lähäksin —
sügise jõed sügavad;
talvella mina lähäksin —
talvel tee tuisuline;
suvella mina lähäksin —
suvel tee tolmuline;
kevade mina lähäksin —
kevade on lained laiad:
hobu upukse ojaje,
linalakka laeneeie,
mära mätaste vahela,
kuldkabja kaldaaie,
vesihalli virdeeie.

EKÜ, F 232 a 1, 305 (261).

Enamasti mindi võõrsile kutsumise põhjal, sõna saadeti aegsasti järele või lepiti juba eelmisel külastamisel kokku järgmises

korras või vastukülaskäigus. „Kutsumata võõras, varumata roog". Kuigi külaskäimise kombed võisid olla paikkonniti üksikasjus erinevadki, olid nende põhijooned siiski ülemaaliselt sarnased, umbes nii, nagu kirjutatakse Suure-Jaanist läinud sajandi lõpult:

„Kui külasse mindi, pesti enne suu puhtaks ja pandi paremad riided selga. Minijaga saatsivad kodujääjad külasse terviseid: Palju terviseid kah sellele ehk sellele! Nii taheti oma armastust tutvate ehk sugulaste vastu üles näidata. Külalisel oli siis enamiste pääle teretamise ikka esimene sõna: Palju terviseid ka kodu poolt! Mispääle vastati: Olga terve saatjad ja toojad! — Kui naesterahvad külasse läksivad, siis oli külaleib tingimata ligi ja mooduks. Tee ääres olevatest tutvatest mindi kohe sellepärast mööda, et ei ole külaleiba kaasas. Isegi tüdrukule anti külaleib kaasa, kui ta perenaise asju läks ajama. Külas võeti külaleiba õnneldi vastu, toodi kohe nuga ja jaotati pererahvale kätte. Leiba kiideti ja söödi. Kui külaline ära hakkas minema, lõigati talle hää kannikas jälle omalt poolt külaleivaks kodu viia. Kes teisiti oli ehk tegi, sellest ei peetud mingit lugu." — H II 55, 675 < Suure-Jaani (1896).

Niisugused vanad külaskäimise tavad (kutsumine, enamvähem kindlad tähtpäevad, külaleiva, -kakri ehk -kosti viimine, terviste saatmine jt.) on juba läinud sajandist alates järk-järgult oma üldmaksvust kaotanud, mõned neist on hoopiski kadunud, külaskäimine üldse muutunud enamasti juhuslikuks nähtuseks.

Külaskäimisest kõnelevad üsna vähesed regilaulud (tuntumad neist on „Millal saan omile" ja jutustav „Kodus käimas"), peamiselt Setus on kujunenud oma „koštmah käümise" ehk „praasniga"-laulud (**II C**), samuti kõneldakse seal külaskäimisest ka teistes laululiikides, kõige enam vahest mõrsjaitkudes (vt. näit. B 2).

Setus oli praasnikupäevi (küläpühi, aigpühi) aastas harilikult üks („üts vuur aastaga"), teatavail külarühmadel või mõnes paigas isegi üksikuil küladel omal ajal[18]. Nii Satserinna ümbruskonnas ja Petseri-Irboska vahelistes külades iljapäeval (20. VII) või iljanädala reedel, nn. „päätnitsapäeval", Petserist põhja- ja läänepoole nahtsipäeval (29. X), enamikus Mokroluga nulga külades (Obinitsa lähedal) aga nn. maamihklipäeval (29. IX), Värska ümbruse külades enamasti jõulude ajal jne. Praasnikupäevad olid mitte ainult kiriklikud, vaid veelgi enam sugukondlikud ja majanduslikud tähtpäevad. Need märkisid ära aastaaegade ja tööde algust või lõppu, etappe põllu- ja karja-

[18] Praasnikut ei tule ära segada kirmaski ja gulänjega. „Gulänja om nii, et külägä tulõ kokku. Tuul päivä ei olõ. Kirmask om suurebal summal ja om päiv pantu."

saaduste kasutamises. Iljapäevast saadi juba uudseleiba, paasapäevast alates võidi tarvitada õunu, herne- ja oakaunu, peetripäevast peale tehti sõira, väikemaarjapäev lõpetas õitsiskäimise, mihklipäev üldse välised põllutööd ja karjaskäimise, selleks ajaks tapeti traditsiooniline mihklioinaski jne.

Praasnikuajaks k u t s u t i „kostma" esmajoones meheleläinud tütreid, õdesid-vendi ja teisi lähemaid sugulasi. „Ku vahtsit sugulasi es olõ', sõs kutsut vanõmbit sugulasi." Ka häid sõpru kutsuti mõnes paigas, kuid see näikse olevat uuem komme. Üldine põhimõte sel puhul oli: „Kiä ei kutsu' hinnäst, tuud ei kutsu' kah." „Vasta pidit är' tegemä, kas vai lehmä müit är', a pidit tegemä." Kutsuma läks harilikult peremees või perenaine ja juba mitu nädalat enne pühi. Kui kutsutav polnud „jonnipulk", võis ka lapsi saata.

Et praasnik oli kohalikul kirikupühal, siis käisid hommikupoole kõik kirikus või „tsässuna" juures; kui lähedal oli surnuaed, siis mindi surnuaiale („matussele"), külastati omaste haudu, peeti mälestussöömaaega ning mindi siis võõrustaja poole. Praasnikuks olid tehtud või muretsetud lihtsad peosöögid ja joogid: viin ja õlu tehtud, nisuleib või vatsk küpsetatud, loom tapetud, kala hangitud. Ka siin ei võinud külalised võõrsile minna palja käega, vaid pidid kaasa võtma toidupoolist. Kui praasnikul sai otsa peremehe viin, siis „heitsid" sugulased raha kokku ja tõid lisa. Aega viideti vesteldes, lauldes, käidi tutvumas talu majapidamisega ning mindi ka tänavale „kul'atama". Praasnik kestis 2—3 päeva [19]. Mokroluga nulgas hakkas see maamihklipäeval (29. IX), kestis ka nn. vahepäeval, millel võidi töödki teha, ning lõppes vinnemihkli- ehk pokrovapäeval (1. X).

P r a a s n i k u l a u l u d (**II C**) on Setus üsna mitmekesised. Omad laulud on lauast tulles, kul'atades, lahkumisel jne. Traditsiooniliste motiividega, mis mõnikord võivad kuuluda eesti regivärsi üldisse varamusse, on läbi põimitud oludekohaseid improvisatsioone. Valitseb ülistav joon: kõneldakse „velle" imepärasest õlleteost, toredast kutsumaskäimisest ning uhkest vastuvõtust. Meenutatakse endagi pikka pühade ootamist ja ammust ettevalmistust (vt. nr. 1). Meheleläinud tütred tuletavad meelde endist elu isakodus. Vastavalt aastaajale sugeneb hulka mitmesuguseid loodusmeeleolusid. Minema hakates tuletatakse veelkordselt meelde lahket kostitamist:

Aig om õks ärä minnä —
no pei mi pikä pühä.
Söödeti_ks, joodeti_ks,
om siih pehme' piiragu'

[19] Üldeestiline vanasõna ütleb: Kala ja külaline lähevad kolme päeva pärast haisma.

ja valge' vadsa'
ja hüvä' ollõ'
ja Pihkva piiredüse'.
Lää õks kodo koorõ mano
ja karõ leväkandsu mano.

RKM II 44, 81/2 (28) < Setu (1953).

Niisuguseid laule lauldi hoogsate peolauluviisidega, mida kasutati praasnikuil ja gulänjetel, kuid ka ühiste tööde, nagu ketramise, pesupesemise jt. juures. Viisid on sageli üsna suure ulatusega, võrdlemisi aeglased, tugevate rõhutamistega ja $\frac{2}{4}$-taktis. $\frac{1}{8}$- ja $\frac{1}{4}$-tooniliste liikumistega taktid vahelduvad mitmesuguseis kombinatsioonides (näit. 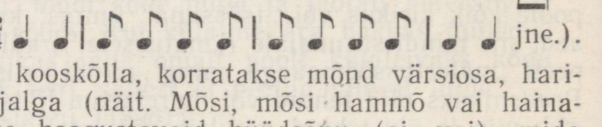
jne.). Et tekst viia viisiga kooskõlla, korratakse mõnd värsiosa, harilikult 1. ja 3. värsijalga (näit. Mõsi, mõsi hammõ vai hainahainakulla), lisatakse hoogustavaid hüüdsõnu (oi, vai), mida võidakse arendada edasi pikemaiks refräänidekski (hoi tara, või tara; või om hallõkõnõ jt.). Praasnikulaulude muusikas, samuti nende esitamislaadis võib niisiis tähele panna ühisjooni setu mängu-, tantsu- ja kirmaselauludega, samuti vastava vene repertuaariga. — Tuleb märkida, et praasnikuil ja gulänjetel oli suuri võimalusi m e e s t e l g i oma laulu arendada. Kiirete tantsupäraste laulude kõrval harrastati sel puhul isegi väga aeglast (veel aeglasemat kui naistel), pidulikku, võiks ütelda, teataval määral heroilise iseloomuga lauluviisi (vt. nr. 4). Meloodiline liikumine on avar, küllalt ulatuslike käikudega, mõned rõhukohad peetakse kinni otse ülemääraselt, millele järgnevad kiiremad, kloppivad rütmid, vahel ka helide libistamised[20]. Koor liigub tertsides, ajuti unisooni tõmbudes ning kvinti avardudes. Meestekoor harrastab üldse laiemaid intervalle kui naiste laulmine.

*

Perekondlikud tähtpäevad ei hõlma mitte ainult elu helgemaid momente, vaid ka kurbi sündmusi. Teataval määral oli segatud kurbust juba pulmakombestikkugi, kus seda väljendasid mõrsjaitkud ja ärasaatmislaulud. Kõige kurvemad sündmused olid siiski need, millal leinatav pidi lahkuma omaste, sugulaste ja naabrite hulgast paljudeks aastateks või jäädavalt. Need sündmused olid nekrutiksminek ja surm. Mõlemail puhkudel

[20] Sageli poolitatakse silpe, antakse igale osale oma rõhk ning eraldatakse neid j- või h-interpoleerimisega.

toimetati ärasaatmisi mitmesuguste kommete ja tavanditega ning itkulaulude laulmisega, mis oma laadilt seisid üksteisele väga lähedal. Kuigi itkemine nekruti saatmisel ei ole nii vana pärimus kui matustel, ulatuvad selle juured ometi väga kaugeisse aegadesse. Sõttaminek oli muistsel ajal peaaegu tõeline surmaminek. Võib arvata, et siis sõjamehi saadeti kodunt lauludega, milles oli peale võitlusele õhutavate ja õpetavate motiivide ka eleegilisi.

Nekrutiitke (II D) tunneme eriti Setumaalt ja Alutagusest, kus nad liituvad tihedalt vastava vene traditsiooniga. Venemaal ja ühes sellega Setus said need itkud erilise arenemishoo (kahtlemata vanemale põhjale toetudes) pärast Peeter I poolt sisseseatud nekrutiteenistust. Nekrutikohustus oli kuni 1874. a. reformideni jagatud hingede arvule (haril. 5—7 nekrutit 1000 hinge kohta, sõjaaegadel aga kuni 10 korda rohkem). Iga võtmise ajal tuli heita liisku nekrutiealiste vahel, kuid suurt osa võis mängida ka mõisniku suva. Inimene, kellele liisk langes, kisuti lahti tervelt 25 aastaks oma perekonnast, soldatipõli ise aga oli ääretult raske ning täis surmaohte. Nõnda tekkis nekruti ärasaatmisel samasugune meeleolu kui matustelgi.

Nekruti lahkumine oma kodurahvast ja naabritest tuletas teataval määral meelde mõrsja jumalagajättu. Noormees läks keset tuba ning jättis järjekorras jumalaga isa, ema, naise või mõrsja, vendade, õdede ja teiste omastega („prässätedi õga ütega"). Igaüks andis ande ja raha. Kuna vene traditsioonis seda tseremooniat harilikult saatsid erilise nutunaise poolt lauldud itkud nekruti enese ja omaste nimel, siis Setus itkesid saatjad ise (ema, õed, naine, mõrsja jt.). Jumalagajätmine kestis vahel kaua, nii et lõpuks pidid ametimehed selle väevõimuga lõpetama. Samasugused kombed olid ka Narva lähistel, nagu nähtub järgmisest kirjeldusest möödunud sajandi lõpust:

„Narva lähedal Eestimaa valdade elanikkude („nevakate") juures on moodiks kurva elujuhtumiste ajal loetada. Loetamine on see, kui poollauldes, poolnuttes haledad joru ühtesoodu edasi aetakse. Loetamise peale on iseäranis naesed meistrid, on aga ka ütlemata osavaid mehi leida, kes nutupilli löövad. Loetatakse matuste, neekruti lahkumise ja vahest ka pulmade ajal, nimelt enne seda, kui pruut kirikusse viiakse. Nevaka naene loetab poja kaelas rippudes, kui viimane soldatiks läheb, umbes nõnda:

„. . . Kevadel, kui käud ja linnud laulvad,
kui kõik pääsukesed pesa teevad —
kus oled siis sina, mu pojuke,
kus oled sina, mu silmaterake?!
. . . Oh, oh, oh, oh . . .
Kui tuleb see laupane päiväke,
lähevad sauna mu lapsukesed,
vaalin keikile valged särgikesed —

kus kaugel on siis mu pojuke,
kus on siis mu rammutuke?!
. . . Oh, oh, oh, oh . . .”

Nõnda läheb loetamine ikka edasi, vahete-vahel katkestades ja lausa nutule maad andes. Ka nüüdse lühikese kroonuteenistuse ajal võib veel loetamist kuulda. Loetamise sõnad on vahel ilusad ja otse liigutavad kuulda. See tuleb muidugi sest, kuda loetaja on, kes sõnad ise sealsamas luuletab. Osavaid loetajaid kutsutakse vahel ka teistegi juurde loetama, kus seda tarvis on. Loetamise mood on vist vene rahvalt laenatud.” — E 33672/3 (5) < Narva (1897).

Setu nekruti-itkud on regivärsilised ning sisaldavad rohkem traditsioonilisi motiive. Siin tunneme ära terve rea laiemalt, peaaegu üle-eestiliselt tuntud episoode (eriti laulust „Venna sõjalugu” — vt. nr. 2), isegi vanu liivimaalisi termineid (nagu „maasulane” laulus nr. 1), mis näitab setu itkutraditsiooni toetumist vanadele eesti sõjalauludele. Tervikuna annavad itkud vapustava pildi rahva kannatustest, mida põhjustas tsaari soldatipõli. Itk ei ole seejuures mitte ainult kurtmine, vaid terav protest sotsiaalse ülekohtu vastu. — Nekruti-itkud on Setuski aegade jooksul üsna unarusse jäänud. Nõnda puudub meil tänini selge ettekujutus, missuguste viisidega neid lauldi. Olevad andmed näitavad ühist nii mõrsja- (nr. 1) kui ka surnuitkudega (nr. 2). Hilisemail aegadel on lauldud saatmislaule vahest rohkem mitmesuguste „pikkade häältega” (nr. 3), mis on küll aeglased ja pidulik-tõsised, kuid ei sisalda itkulist erutust ning meeleheidet.

Endise Liivi- ja Eestimaa aladel (peale Narva ümbruse) ei arenenud nekruti-itkud kuigivõrra, seda rikkalikumalt on aga nekrutivõtmist ja soldatielu kujutavaid laule.[21] See on tingitud Baltimaade erinevaist oludest. Nimetatud piirkond ei kuulunud kuni XVIII s. lõpuni nekrutivõtmise alla. Tuli küll ette, et mõisnikud nekrutiealisi mehi müüsid Sise-Venemaale. Nekrutite andmise kohustus laiendati Baltimaile alles keiser Paul I ajal, 1797. aastal. Rahvalaulgi ütleb:

Siis oli põli meie maalla,
kui oli Kadrina kuningas,
Liisabet rahategija.
Varsti hakkas Aleksander,
pandi Peeter Paulovits [!] —
siis läks põli teisemaks.

[21] Ainult Nõost on kirja pandud möödunud sajandi lõpul üks nekruti-itk. Selle motiivid on samad kui setu itkudes: „I. N. luges oma tütrepoega soldatis saates järgmise salmi: „Noh, latseke, nüüd lähad kui lainetava mere pääle! / Ei ole kotust, kohe koolda, / ega valda, kos vananeda. / Kohe maale matetas, / kohe liiva liidetas?!” ” — H II 44, 149 (2) < Nõo (1893).

See hakkas väge võttemaie,
poisikesi pigistama. [— — —].

Mõisnikud ja taluperemehed veeretasid selle raske koormuse eeskätt maata inimestele ja vabadikele. Võtmine ise toimus aga alguses umb. kolm aastakümmet püüdmise ja köitmise teel, millest rahvaluulekogudes leidub rohkesti drastilisi mälestusi. Niisuguseis tingimustes ei saanud tekkida pidulikku saatmistseremooniat enne kui alles XIX s. Regivärsilisi nekruti saatmislaule leiame seetõttu ainult mõnes perifeerses kohas, näit. Kihnus, kus selleks otstarbeks lauldi „Venna sõjalugu". Pearõhk on asetatud siis nekruti õpetamisele, kuidas käituda sõjas, ja veelgi enam kujutlusele, kuidas soldat tuleb kord koju, toredana, nii et ainult „õde" tunneb ta veel ära. Itkude laialdasemaks tekkimiseks polnud aga enam traditsioonilisi ja olustikulisi eeltingimusi.

*

Matusekommete arenemistee on olnud väga pikk. Animismi tekkimisega kujunesid mitmesugused suhtumised surma ja surnusse. Alguses võeti surma kui äratamata und (sellest ütluski: „uinus igavesse unne»), mis kutsus välja omaste hoolitsust „uinunu" eest. Kuid laiba kõdunemine viis ürgse inimese probleemide ette, mida ta ei suutnud lahendada. Juba siit said alguse mitmed vastuolud matmiskombestikus (laiba säilitamine ja põletamine jt.). Alles inimkonna suhteliselt hilisel arenemisperioodil tekkis kujutlus „hauatagusest elust", mida alguses mõisteti kui täiesti reaalset, füüsilist nähtust, pärastpoole kui ainult „hinge" edasielamist. Eesti vanu, veel XIX s. esinenud matusekombeid läbib usk, et surnu jätkab oma olemasolu teises maailmas (nimetatud ka Toonelaks ja Manalaks) nagu eluajalgi ning peab ühendust elavate sugukondlastega. Surnuid peeti seepärast meeles ja kanti nende eest mitmel moel hoolt. Surnule pandi ülle erilised riided ja ehted, hauda pandi varasemail aegadel kaasa mitmesuguseid panuseid ning peeti pidulikke ärasaatmis- ja mälestuspidusid. Teiselt poolt tunti hirmu surnu eest, püüti tema kujuteldavat kahjulikku mõju kõrvale juhtida ning isegi võimalikku tagasitulekut takistada. Need jooned ristuvad tegelikult kõigis vanades matusekommetes. Suure hulga muistseid kombeid võttis üle päris ametlikult ka ristiusk ning andis neile mõnevõrra uue tähenduse, sisendades inimeste teadvusse usku, et need on vajalikud „hinge pääsemiseks õndsusse".

Vanade eesti rahvakommete kohaselt asetati inimene surema harilikult põrandale laotatud õlgedele. Et hing lahkuks kergemini, avati aken või uks ning sooritati muidki maagilisi toiminguid. Surnu pesti ja asetati laudsile. Öösiti käisid omaksed ja naabrid valvamas. Kombekohaselt söödi seejuures soolaga keedetud herneid või ube.

XVIII, mõnes kohas kuni XIX sajandini säilis komme panna surnule kirstu kaasa tarbeesemeid, tööriistu ja isegi toitu. Kõige elavamalt ja kauemini püsis h a u a p a n u s t e komme vahest Saaremaal. Nii kirjutab sellest Fr. W. Willmann 1793. a.: „Surnutte kirsto sisse pannakse neid asjo, mis neil ello aial armsad ollid, ning üht sepi tükki, purju-nööla ja pole koppiko rahha». Samast ajast on J. W. L. Luce teatel pandud puusärki niiti-nõela, peahari, kirves ja öeldud surnule, mingu ta nüüd teise ilma ja valitsegu seal sakste üle, nagu need siin on valitsenud tema üle. J. B. Holzmayer lisab mainitud esemeile XIX s. keskpaiga andmeil veel viina, leiva, raamatu ning põhjendab raha kaasapanekut sellega, et jumalalt oleks millegi eest toidupoolist osta. Nõnda kujutati hauatagust elu üsna maisena.[22]

Kagu-Eestis, kuid paiguti mujalgi on veel tänapäeval kombeks matuserong teatava tee-äärse metsatuka või puu juures peatada ning puu koore sisse rist lõigata. Algne mõte oli sellega takistada, et surnu ei saaks tuldud teed hakata kodus käima. Hiljem muutus see lihtsalt mälestamiskombeks. Matusetalitus surnuaial lõppes söömisega hobuste juures enne kojusõitmist. Tingimata jagati toitu ka surnuaiale tulnud santidele ja vaestele. Kodus peeti m ä l e s t u s p i d u' söökide-jookidega (matused, peied, eiad, puhted). Tüüpilisemaiks matuseroogadeks olid pudrud ja herned. Luce teatel on Saaremaal veel 1770-ndail aastail „eiasid" peetud koguni enne surma, millest siis vana inimene, lähemal ajal maetav, võttis ise veel elavana osa (vt. Luce, Wahrheit und Muthmassung, lk. 67).

Esivanemate kultuse tähtsaks osaks oli enamasti sügiseti peetav „hingedeaeg", millal õhtuti sauna või reheparsile viidi putru ning kutsuti „hingesid" sööma. Kõige rohkem mälestusi on sellest säilinud Mulgi- ja Saaremaalt. Hingede austamist ja kostitamist tuli ette ka jõulu- ja näärioöl, mõningaid rudimente leidus mõnede teistegi tähtpäevade juures. Setus on koguni tänapäevani ulatunud komme teatavail tähtpäevadel kalmistul haudade peal söömaaegu korraldada.

Niisuguste matuste- ja mälestuspidude kombestikku on kuulunud ka itkulaulude laulmine. Tõenäoliselt olid s u r n u i t k u d **(II E)** varemail aegadel, sugukondliku korra juures rohkem ülistavat laadi. Surnutekultusel ja ühes sellega itkudel oli oluline tähtsus sugukondliku korra tugevdamiseks. Klassiühiskonna arenemisega minetasid vanad matuse- ja mälestamistavad järkjärgult oma esialgset tähendust. Ühes sellega hakkas ka itkude traditsioon laiades rahvahulkades kas üldse kaduma või tõusis nende sisus esikohale mahajäänud omaste leinatunnete ja kibeda saatuse kujutamine.

---

[22] Vt. Fr. W. Willmann, Ellamisse-Juhhataja, Tallinn 1793, lk. 75; J. W. L. Luce, Wahrheit und Muthmassung. Pernau 1827, lk. 66; J. B. Holzmayer, Osiliana. Verh. d. GEG. Dorpat 1872, lk. 79/80.

Ka surnuitkud on Eestis meie päevini säilinud ainult setude juures, kus nad olid toetatud ja ühtlasi mõjutatud võrdlemisi sarnase vene traditsiooni poolt[23]. Paljud itkudest väljakasvanud regilaulude motiivid (näit. lauludes „Ema haual", „Vara vaeslapseks" jt.), samuti mõned kroonikate teated XIII sajandist alates näitavad, et matuste ja surnute mälestuspäevade tavandid olid varemalt ülemaaliselt seotud vastavate kaebelauludega. Näiteks kirjutatakse Läti Henriku „Liivimaa kroonikas" 1210. a. sõjasündmuste puhul: „Kuid eestlased [— — —] põletasid neid (s. t. lahingus langenuid) tules oma kommete kohaselt itkude ja kahjadega (lamentationibus et potationibus)." XVIII sajandist pärinevate andmete järgi (Hupel, Schlegel) olid itkulaulud tollal Kesk- ja Põhja-Eestis matusekombestikust juba kadunud. Peale Setumaa püsis itkude traditsioon kõige kauemini Peipsi lääne- ja põhjarannikul (Kodaveres, Tormas ja Iisakus) ning Narva lähistel, kus neid mõnevõrra lauldi veel XIX s. lõpupoolel (vt. J. Sirdnaki kirjeldust nekrutiitkude juures). Itku nimetati Kirde-Eestis loetlemiseks ehk loetamiseks (vrd. vadja lugõtõlõmin ja vene причитание, причет), Setumaal aga on nende rahvapäraseks nimetuseks „ikmisõ' " ja „sõnol ikmisõ' " (vrd. vene плач). Üksikuid andmeid regivärsilistest itkulauludest on saadud mujaltki (näit. Rõugest), samuti spontaansest improviseeritud sõnadega itkemisest.

Setu matustel itketi väga mitmesugustel puhkudel, nagu surnut lautsile asetades ja kirstu pannes, kadunu sugulaste ja tuttavate matusele saabudes, kalmistule minnes ja pärast haua kinniajamist, kuid ka hiljem teatud mälestuspäevil haual käies. Itketi enamasti üksi. Kooris laulsid tütred oma vanema haual, kodus aga üksikult. Ka surnud neiut kalmistule saates itkesid tema sõbrad („podruski' ") hulgakesi „sõbrakõist" (vt. nr. 8—9). Harva juhtus, et võõraid inimesi kutsuti itkema. Mõned andmed siiski näitavad, et vahel matuserongis, kui see läks läbi teistest küladest, on laulnud kutsutud nutunaised. Laulik Martini Iro on seletanud ühe itku puhul, mida on lauldud uppunud väikelapse kääpal: „Sugulasõ', tädi ehk tsõdsõ ehk mõnõ' muu' ikva'. Imä jõvva-õi' säänäst surma ikkõ'." Üldse peab ütlema, et setu naised oma leina harva väljendasid pisarais, vaid just pooleldi improviseeritud „sõnol ikmistes". Setud ise ütlevad: „Mehe' ikva' silmi, naise' ikva' sõno." Nii kuulusid itkulaulud oma viimases arenemisastmes ainult naiste repertuaari (vt. J. Hurt, Setukeste laulud III, lk. 294 ja 240).

Setu itkud olid sisult mitmekesised, olenedes sellest, kes itkes ja kellele itketi ning missugust matuse- või mälestustavandit nad saatsid. Et itkudes näidati konkreetse isiku elukäiku ja laulja otseseid suhteid temaga, siis esines neis püsivate traditsiooniliste

[23] Setu itkulaulude tekste on rohkesti trükis avaldatud J. Hurda „Setukeste laulude" III köites.

motiivide kõrval silmapaistval määral hetkelist improvisatsiooni. Tuletati meelde mitmesuguseid episoode elust koos kadunuga, seda tuge või lootust, mida ta andis oma perekonnale. Kõigis neis meenutustes ilmnevad südamlikud vahekorrad perekonnas, vanemate- ja lastevaheline armastus ning üksteise hindamine. Väga elavais joontes näidati viletsat saatust, mis ootas üksinda ja abituna võõraste tõugata ja sundida jäänud vaeslast või lesknaist. Lein oli siin alati seotud terava ühiskondliku protestiga. Need on klassiühiskonnast pärinevate itkude peajooned, mis on ühtlasi sisult ja sõnastuselt väga lähedased sarnase temaatikaga perekondlikule lüürikale, vaeslapse ja lesknaise elu käsitlevaile lauludele. — Mõnedes itkude kirjapanekutes esineb iidse motiivina kutse surnule tulla omakseid külastama pühade ja perekondlike tähtpäevade ajal. Üsna sageli segunevad itkudes paganliku ja kristliku algupäraga mütoloogilised kujud (nagu Tooni, Mana, Kool, Jeesus, Maarja jt.), kuid üldiselt kajastuvad neis väga väheselt ristiusu õpetused elust ja surmast ning inimese saatusest.

Itkudele on iseloomulikud emotsionaalsed hüüatused, küsimused ja pöördumised surnu poole. Peaaegu alati alustati itku või eri episoodi sellest sääraste pöördumisvärssidega, nagu

> Maamakõnõ, mu' kuku maamakõnõ,
> maamakõnõ, mu' meelimaŕakõn!

või lisati vastav üte (kuku maamakõnõ, pujakõnõ, tsidsakõnõ, sõbrakõnõ jt.) kas iga värsi algusse või sagedamini keskele. Korduvalt pöörduti surnu poole mõtiskluste ja küsimustega: miks ruttasid vara hauda minna? miks jätsid mind vara vaeseks? miks jätsid sa ema itkema? kuidas hakkame ilmas elama? mulle ütle sa üks sõnakene! hale on meil hauda panna! seda tegi kool (või langenud soldati puhul: kuningas) kurjasti jne. jne.

Omades küll suurt sisulist sarnasust lüüriliste ja lüro-eepiliste lauludega, on setu itkud siiski neist mõnevõrra erineva vormiga. Nimelt on itku võrdlemisi vaba värss pikem, 10—12 silpi, või kui lisatakse veel juurde vastav üte, võib see ulatuda keskmiselt 15—18 silbini, mis laululisel esitamisel jaguneb kolme ebavõrdsesse takti. Viisi periood haarab suuremalt osalt kahevärsilise parallelismi-rühma. Iseloomulik on seejuures, et teise värsi lõpust jäetakse viimane silp laulmata, eelviimast aga peetakse sageli pikalt kinni. Nii tekib värsivorm, mis teataval määral meenutab antiikset eleegilist distihhoni.

Setu itkude viisides on säilinud rohkesti arhailisi jooni. Nende meloodiline ja rütmiline liikumine kasvab vahetult välja emotsionaalselt kõrgendatud kõnest. Tempo on üldiselt võrdlemisi kiire, kooris „sõbrakõist" lauldes siiski tunduvalt aeglasem. Rütmis esineb rohkesti sünkoopilisi trioole, ajaüksuste jagamisi ja liitmisi. Pikalt väljapeetud lõpud katkestatakse sageli järsult,

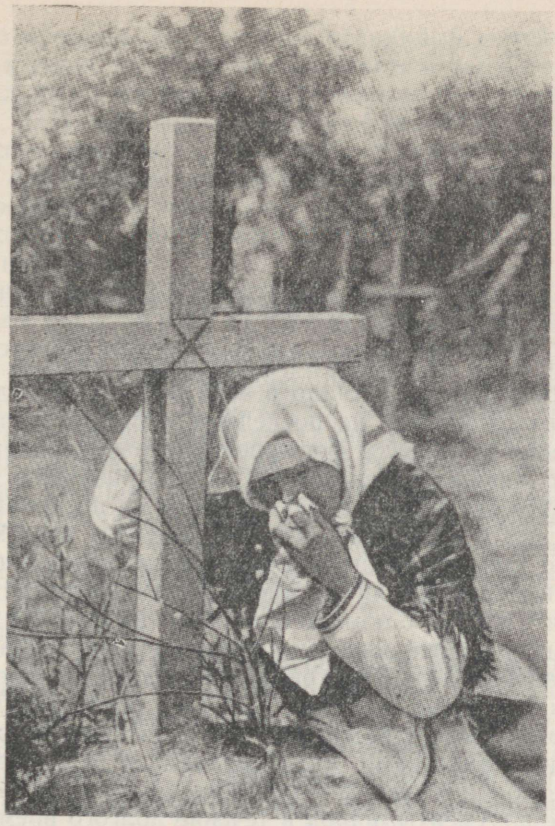

Foto A. O. Väisänen 1914.

«Kuulja ikõminõ».

kusjuures lausete vahele tekivad arutihti pikemad või lühemad peatused. Osalt on itkuviisid asteastmelise liikumisega ning ehitatud mingile minoorsele tetrahordile, kuid samavõrra tuleb ette ka suurema ulatusega ja laiemais intervalles liikuvaid viise. Mitmesuguste muusikaliste vahenditega väljendatakse niihästi leinatundeid kui hingelist erutust, kusjuures viimane moment on, nagu teistegi itkude juures, eriti välja tõstetud.

II. СЕМЕЙНЫЕ ПЕСНИ.

Эстонские семейные обряды в том виде, в каком они еще бытовали в середине прошлого века, в своих наиболее существенных чертах сложились на последнем этапе развития родового строя, а именно в процессе формирования патриархальной семьи. В некоторых обрядах и церемониях можно различить рудименты еще более древних периодов. Эти обряды — поскольку они еще не превратились в обрядовые игры — содержат поэтому в значительной мере элементы анимистического мировоззрения, попытки объяснить явления, исходя из мифологических представлений, и воздействовать на них с помощью магических формул и действий. В значительно большей мере, чем трудовые и календарные обряды, христианская церковь стремилась вовлечь в сферу своего влияния празднование семейных дат. Все знаменательные дни в жизни человека были строжайшим образом связаны с церковными обрядами и таинствами, и им придавался религиозный смысл (достижение «блаженства души»). Как об этом свидетельствуют исторические документы, народ в течение долгого времени, вплоть до XVIII века, уклонялся от выполнения церковных обрядов, хотя их и навязывали ему под угрозой страшных кар. Больше всего сказалось влияние церкви на крестильных и похоронных обрядах, в которых и раньше значительное место занимали верования, но почти неприкосновенными остались свадебные обряды.

Старинные обряды и обычаи, исполнявшиеся во время семейных торжеств, стали быстро исчезать из обихода в конце прошлого столетия. Это было обусловлено не только быстрым ростом народного образования, но еще в большей мере перестройкой сельского общества в ходе развития капитализма, коренными изменениями в отношениях отдельных членов семьи, рода и сельской общины. Многие обычаи сохранились все же в виде традиции, приобрели, как, например, свадебные и крестильные обряды, характер игр или развлечений. Быстро распространились, особенно среди зажиточных слоев населения, некоторые международные городские праздничные обычаи, как, например, заздравные тосты, разыгрывание венка невесты, привились и новые даты — дни рождения, конфирмации, серебряные и золотые свадьбы и т. д. Дольше всего, а в некоторых местностях и до

настоящего времени, сохранились старинные семейные обряды, например, в таких периферийных областях, как Сетумаа, о. Кихну, в отдельных районах о. Сааремаа и побережья Финского залива и т. д. В настоящее время проблемой большого значения является создание новых, советских традиций и вместе с тем оживление части более древних элементов. Характер семейных событий требует того, чтобы они отмечались с подобающей торжественностью, что играет большую роль и в деле нравственного воспитания народа.

Старинные семейные обряды были тесно связаны с народным песенным творчеством, одним из наиболее богатых разделов которого являются песни свадебного цикла. Сюда входят различные песни — величальные, шуточные, заклинания, песни элегического характера и др. Особо следует отметить такую категорию старых песен, имеющих сравнительно свободную форму и характер импровизаций, как причитания на похоронах, при поминовении умерших, на свадьбах и при расставании в других случаях. Причитания, так же как и пастушеские *helletused* сохранили некоторые черты, восходящие даже к более древнему периоду, чем период развития так называемые *regivärsid*. В далеком прошлом следует искать в особенности корни похоронных причитаний.

Утрата обрядами их первоначального магического значения и превращение их в игры оказали огромное влияние и на семейные песни, особенно на свадебные. В них постепенно сокращался магический элемент, и на первое место все больше выдвигалась лирика общественного и семейного характера, которая в живой художественной форме давала вполне реалистическую картину жизни человека. Соответственный путь развития замечается и в музыке: отступает на задний план речетатив, и его место все больше занимает песенный стиль.

*

Рождение ребенка и первые дни его жизни сопровождались целым рядом процедур лечебного и магического характера, с помощью которых стремились облегчить роды, уберечь мать и ребенка от болезней и существующих в народном представлении злых сил, а также обеспечить новорожденному счастливую долю. Сюда относятся и такие важные в общественном отношении моменты, как наречение имени новорожденному, обряды, связанные с упорядочением и укреплением отношений ребенка и родителей в роду (взаимные подарки и клятвы, выбор кумовьев) и т. д. Все это относится к древним обычаям, на которые впоследствии христианское учение и церковная обрядность наложили свою печать.

Вскоре после рождения ребенка его мать начинали посещать родственники и соседи, но, согласно общепринятому обычаю,

лишь замужние женщины, сами имеющие детей. Приносили с собой в качестве угощения ячневую кашу или лепешки из ячменной муки. По требованию церкви ребенка следовало вскоре окрестить. Время для этого предусматривалось различное: либо на четвертый день, либо в первое воскресенье после рождения, местами же предельный срок достигал 2—3 недель. Обряд наречения имени ребенку и его крещения происходил в старину в церкви. Крестить ребенка несли кумовья.

После крещения в церкви, на дому справлялись крестины *(varrud, ristsed)*, в которых приглашались принять участие, кроме кумовьев, также и другие родственники и знакомые, в некоторых местностях только пожилые люди. На крестинах выполнялись различные обряды и отмечались приметы. Видное место в этих обычаях занимал сбор денег «на зубок», которому в более позднее время предшествовал обычай поднесения вина. Раньше при сборе денег оделяли хлебом или продавали «бабью кашу» и т. д. Иногда кумовья вместо денег давали обещание подарить скот, одежду или иные предметы, которые передавались «крестнику» при наступлении совершеннолетия. Мать ребенка, в свою очередь, делала подарки кумовьям, повивальной бабке и сестрам мужа. Таким образом, эти обычаи напоминают одаривание и сбор денег на свадьбе.

Своеобразный характер носил ритуальный танец кумовьев, так наз. *telu tegemine* (см. № А8), о котором сохранились некоторые данные в Мульгимаа. Этот танец, как и *kergotamine* в праздник троицы в юго-восточной Эстонии, исполняли, сидя на скамье, и он являлся обрядом магического значения, обеспечивающим деторождение [1]. На о. Сааремаа существовал обычай устраивать во время крестин «баню для младенца». Обычно на второй день крестин топилась баня, в которой затем совершались различные обряды и проделывались шутки: собирали деньги для матери ребенка, «парили младенца», поливали водой присутствующих на крестинах и т. д. По-видимому, первоначально в баню приносили и парили там самого ребенка. Позже его заменяла тряпичная кукла или кто-либо из участников крестин.

С рождением ребенка и следующими за ним церемониями был связан ряд стихов магического содержания и присловий, которые произносились речитативом, как заговоры. Песен с аллитерационным стихом в имеющихся записях мы находим мало, они исполнялись главным образом на крестинах, реже при посещении роженицы с новорожденным (**II А**). По-видимому, крестильные песни исполнялись в XIX веке лишь в отдельных местностях, в первую очередь в южных и восточных районах, например в Мульгимаа, в некоторых приходах Тартумаа и Вырумаа, в Сетумаа, Вирумаа и местами на о. Сааремаа. Здесь можно констатировать

---

[1] Каждый из этих ритуальных танцев дал материал для хороводных песен (см. «телу тегемине» и «керготамине» в III томе).

известное сходство с крестильными обрядами и песнями белоруссов и латышей, у которых они получили значительное развитие. В настоящее время в Эстонии поют песни на крестинах лишь у сету.

Исходя из функции и склада эстонских крестильных песен, их можно подразделить на несколько групп. Значительное место занимают хвалебные и благодарственные песни в честь ребенка и его родителей, которые пелись обычно за праздничным столом (см. № 4). Сюда относится также изображение в живых красках тех страданий, которые должна была пережить роженица (см. № 2—6), и тех забот, которых требует воспитание ребенка (см. № 1). В этих песнях можно обнаружить сравнительно значительные следы влияния католицизма. Часто такие песни начинаются с высмеивания мужчин, пришедших на крестины. Застольные песни содержат иногда насмешки над повивальной бабкой и кумовьями. — Особую группу образуют чисто обрядовые крестильные песни, которыми сопровождался ритуальный танец (см. № 8) или которые пелись при сборе денег (№ 9—10) и в некоторых других случаях. Как упомянуто выше, они напоминают отчасти соответствующие свадебные, отчасти танцевальные песни, которые исполнялись на праздниках.

В зависимости от различных функций эти песни имеют и различный склад мелодии. Так, в северных областях Эстонии песни «Страдания матери» и «Роженица» исполнялись, видимо, на обычные мелодии лирических песен (№ 1—3). В Сетумаа, где крестильные песни относятся главным образом к хвалебным застольным песням, привились мелодии обычных праздничных песен (*pikk ääl* и др. — см. № 4—6). В соответствии с содержанием в мелодиях крестильных песен обеих областей наблюдается уклон в минор, хотя иногда лишь в виде вплетения отдельных минорных интонаций. В Мульгимаа и ее ближайших окрестностях для крестильных песен используются мелодии обычных обрядовых песен с припевом (№ 6), как это имело место на свадьбах и в календарные даты, или чаще инструментальные и танцевальные мелодии (№ 7—9). Также и на о. Сааремаа текст и мелодии крестильных песен заимствуются, по-видимому, из репертуара свадебных песен (см. № 10, которая представляет собой одну из свадебных мелодий более позднего происхождения). Более детальная характеристика крестильных песен в настоящее время невозможна ввиду крайне незначительного количества материалов.

*

Свадебные обряды, а вместе с ними и свадебные песни **(IIB)** формировались в течение очень долгого времени. На ранних ступенях общественного развития — в период матриархата — заключение брака сопровождалось весьма несложными обрядами. Оформление брака получило особое развитие

в отцовской семье, когда складывалась моногамия и жена вступала в дом мужа. Главную часть цикла эстонских брачных обрядов — свадьбу в узком смысле слова — и составляет переход молодой из родительского дома в дом жениха, в новую семью и род. Это осуществлялось в виде широко поставленной свадебной игры с твердо установленным действием и церемониями, свадебным пиром, обязательным и свободным пением, танцами и другими увеселениями, а также с определенными исполнителями отдельных ролей.

На свадьбу приглашались родственники жениха и близкие знакомые. Другие члены сельской общины могли, согласно обычному праву, прийти посмотреть на свадьбу без приглашения и даже в некоторой мере принять в ней участие. Кровные родители жениха и невесты выполняли в этой игре довольно незначительную роль. Хотя к ним и относились с почетом и в некоторых местах они совершали обряды весьма существенного значения (как, например, мать жениха, когда она надевает на голову молодой чепец или знакомит ее с новым домом), но наиболее видную роль в свадебных обрядах играли назначенные лица, которых следует рассматривать как представителей рода. Основным действующим лицом был сват *(saajavanem)* со стороны жениха, женатый родственник, который и руководил всем церемониалом. Его помощником был дружка *(peiupoiss)*. Со стороны невесты главными действующими лицами были сватья (*kaasanaine)* и, наряду с ней, брат невесты и подружки *(pruuttüdrukud)*. В отдельных местностях были известны и другие действующие лица. Все они были разукрашены поясами и лентами, а мужчины имели при себе мечи.

Свадебный поезд *(saajasõit)* — приезд жениха с «дружиной» к невесте, а затем и отъезд его с невестой — состоял из небольшого числа участников. Часто инсценировался насильственный увоз невесты женихом и сопровождавшими его поезжанами, нападение на семью невесты, сопротивление с их стороны, прятанье невесты и т. д. Этот обычай умыкания невесты восходит к тому периоду, когда только что укреплялась новая семья, утверждался новый порядок патрилокального поселения и подчинения жены власти мужа и его родни. В качестве пережитка периода разложения патриархального строя, когда на жену смотрели, в первую очередь, как на рабочую силу, следует рассматривать инсценировку во время сватовства и свадьбы купли-продажи невесты.

Многие свадебные обряды имели магический смысл, они были вызваны к жизни стремлением оградить молодую от «злого глаза», обеспечить молодым прирост семьи и зажиточную жизнь. Наряду с этим, влияние христианской религии на свадебные обряды эстонцев было незначительным. Даже венчание в церкви, которое было обязательным, в старину вообще не было связано со свадебной игрой. Обряд церковного венчания совершался совсем в другое время, обычно до свадьбы. Кульминационным пунктом

заключения брака считался обряд надевания чепца. Церковный обряд венчания стал составной частью свадьбы в общем лишь к концу XIX века.

Эстонские свадебные обряды в разных местностях довольно значительно различались в деталях, вследствие чего трудно дать их общее описание, но главные моменты всюду были одинаковыми и встречались в той же последовательности.

Завязка свадьбы — сватовство *(kosjad)* — состояла обычно из 2—3 частей: смотрин, сватанья и сговора. Но весь этот цикл свадебной игры не сопровождался обрядовыми песнями, хотя тема сватовства получила развитие во многих лирических и лирико-эпических песнях. Лишь в Сетумаа известны соответствующие песни, которые исполнялись во время приглашения на свадьбу (см. **IIBa**). До свадьбы невеста два воскресенья подряд ходит по соседним деревням приглашать на свадьбу, или «кланяться». Об этом уже сообщается заранее, и в ту усадьбу, где совершается церемония приглашения, обычно у крестной матери или у какой-либо другой родственницы, собирается много народу. Невесту сопровождают подружки; в старину их было две, в более позднее время — четыре. Всех их вместе называют «невестами». Уже при встрече с прохожими они кланяются и причитают. Подходя к воротам крестной матери или родственницы, они начинают длинный причет (см. № 1), обращаясь прежде всего к крестной матери, которая в это время снимает платок с плеч невесты и ведет ее и подружек в дом. Входя в помещение, они обращаются с песней к избе и семье. «Невесты» получают подарки, и их приглашают к столу. Уже сидя на скамьях, они продолжают петь. Во время еды присутствующие женщины начинают, в свою очередь, петь, обращаясь к «невестам».

Встав из-за стола, «невесты» благодарят хозяина и хозяйку за угощенье и идут во двор, где веселится собравшаяся молодежь. Тут начинаются «поклоны». «Невесты» поют, обращаясь с причитанием к каждому из присутствующих. Посередине — невеста, по обе стороны от нее две подружки, одна из которых — запевала: она должна уметь импровизировать, так как каждому нужно спеть что-либо касающееся его лично. Помимо обычных поклонов, в которых принимают участие и все подружки, невеста становится на колени и кланяется очень низко. Подружки поддерживают ее с двух сторон под руки и помогают ей встать. Тот, к кому обращаются с песней, дарит невесте деньги, пояс, варежки или какие-либо другие предметы.

Много причетов исполнялось также и во время свадьбы, когда за молодой приезжал свадебный поезд, причем с ними обращались, прежде всего, к родне невесты и ее знакомыми, но также и к родне жениха. Теперь причеты исполнялись самой невестой. Особенно длинными были те из них, с которыми она обращалась к родителям (см., например, № 2).

Свадьбы справлялись обычно осенью. В материальном отно-

щении это было осуществимо главным образом потому, что гости приносили с собой куль со снедью, а часто также и пиво. В XIX веке свадьбы продолжались обычно три дня, в отдельных же местностях и целую неделю.

Свадьба «о двух концах»[2] происходила большей частью следующим образом:

В некоторых местностях участники свадьбы собирались у жениха и невесты уже накануне. Свадебный поезд *(saajasõit)* отправлялся за невестой рано утром. Во главе свадебного поезда верхом на лошади ехал сват с дружкой и женихом, а за ними на телегах или санях — другие участники свадебной игры, в основном те, кто исполняли определенные роли. В более раннее время и еще в XVII и XVIII веках поезжане сопровождали жениха тоже верхом, и невесту везли в новую семью на лошади, за спиной жениха. Подъезжая к дому невесты, поезжане находили ворота на запоре, и их впускали лишь после состязания певцов в пении и после выкупа. В комнате невесты не было, она пряталась, и ее находили в амбаре или в каком-либо ином помещении после церемонии розысков. Весьма широко был распространен обычай предлагать жениху вместо невесты какую-либо другую девушку или даже переодетого мужчину («мнимую невесту»), затем происходило угощение участников свадьбы, а после него приготовления к отъезду и торжественный обряд одевания невесты, который сопровождался исполнением многочисленных песен глубокого содержания. Отъезд свадебного поезда в дом жениха был обставлен еще более торжественно и сопровождался еще бóльшим шумом и весельем. На пути поезда встречались различные препятствия, невесту пытались похитить и т. д. Лицо невесты было закрыто: на голову надевалось покрывало. Ее сопровождала лишь небольшая свита (брат и сватья или подружка).

На пороге нового дома молодых встречали родители жениха. По весьма распространенному обычаю на полу расстилали одеяло или шубу. Когда невеста садилась за стол, то к ней на колени сажали маленького мальчика, с целью обеспечить молодым потомство. Невеста, в свою очередь, должна была сделать приношения домашнему очагу, колодцу, амбару, хлеву — заключить договор со своим будущим местом жительства. Наиболее важным свадебным обрядом считался обряд надевания чепца. Этот обряд совершался в доме жениха в первый свадебный вечер или на следующее утро. С головы невесты снимали венок (или иной соответствующий убор) и заменяли его чепцом. После этого ей повязывали также передник. Этим невесте присваивались признаки замужней женщины, она становилась молодухой. Все это

[2] Свадьба «с одним концом» справлялась обычно только у жениха, так что не было свадебного поезда. В отдельных местностях этот обычай был старым, в основном же это более позднее явление, сложившееся в период капитализма среди бедного крестьянства.

происходило в отдельном помещении, не на виду у свадебных гостей, и обычно не сопровождалось исполнением песен, которые заменялись короткими присловьями, как, например: «*Unusta uni, mäleta mälu, pea noormees meeles ja tanu peas*!» («Забудь сон, запоминай все, помни о муже, и о чепце на голове!»). Чепец на голову молодой надевала, в первую очередь, мать жениха. После окончания этой церемонии участников свадьбы приглашали «смотреть молодуху» или «латать передник», и по этому случаю каждый должен был положить в передних молодой деньги. Близкие родственники и крестные родители обещали иногда подарить домашних животных или различные другие предметы, которые вручались молодым после свадьбы. На свадьбе применялись и другие способы сбора денег, как, например, подметание пола и сметание крошек со стола, выпивание сладкого пива и т. д. После обряда надевания чепца исполнялся специальный свадебный танец, в котором принимала участие молодуха.

Одним из важных обрядов было одаривание участников свадьбы. Подарки молодой находились в сундуке с приданым, который привозился в дом жениха либо до свадьбы, либо, согласно более древнему обычаю, на второй день свадьбы. Подарки получала вся родня жениха, дарились варежки, чулки, подвязки, рубашки и т. д. Прежде всего, свекор и свекровь получали узел с подарками, или «полный подарок», т. е. комплект каких-либо предметов, затем сват и дружки, а также другие участники свадьбы — каждый один-два предмета из текстиля.

В дальнейшем свадьба посвящалась различным развлечениям: песням, танцам, играм, испытанию ловкости и другим свадебным забавам. Под конец свадебного пира готовилось какое-либо традиционное блюдо, чем подавался гостям знак к разъезду.

Обычно по прошествии недели после свадьбы в некоторых местностях справлялись «отводины». В западных районах они устраивались в доме жениха. Родители невесты, которые не принимали участия в свадебном пире у жениха, отправлялись теперь в его дом. В восточных же районах молодая пара с близкими родственниками мужа отправлялась в дом родителей молодухи. Здесь же молодухе вручались обещанные крупные подарки и выполнялись некоторые обряды.

Свадебным музыкальным инструментом в старину служила волынка. В начале XIX века, а на о. Сааремаа еще раньше, вошла в обиход также и скрипка. Под музыку исполнялись традиционные свадебные танцы. Инструментальными наигрышами сопровождались и различные свадебные церемонии, например свадебный поезд, поиски молодой, привод ее в комнату и т. д. В таких случаях часто исполнялись специальные музыкальные произведения (*saajalugu*) и свадебные марши.

Важное место отводилось на свадьбе пению. Свадебные песни (**IIB**) и образуют в традиции эстонской народной песни наиболее обширный и отличающийся многообразием раздел.

Песенницами на свадьбах обычно были, по-видимому, пожилые женщины, из родов жениха и невесты. Более поздним следует считать обычай приглашать на свадьбу певиц со стороны, которые при любых обстоятельствах могли выступить с соответствующей песней, а в случае надобности и импровизировать.

В юго-восточной Эстонии (прежние Вырумаа и Сетумаа) свадебные песни исполнялись песенницами со стороны как жениха, так и невесты; обычно это были их близкие родственницы, со стороны невесты — приданки *(vakanaised)* или «сестры невесты» *(mõrsjasõsarad)*, в Сетумаа, наряду с ними, также и подружки, а со стороны жениха — свахи или «величалки» *(kaasikud)*. Подружки невесты были девушки, незамужние могли быть и среди приданок у сету, но «величалки» обязательно подбирались из числа замужних женщин. В приходах Вырумаа и приданки должны были быть замужними женщинами.

О причитаниях невесты и подружек уже упоминалось выше. Но подружкам иногда приходилось выступать и самостоятельно, петь и танцевать. Выдающуюся роль играли на свадьбе «величалки». Их число было парным (4, 6 или 8), все — родственницы жениха, среди которых могла быть и его крестная мать. «Величалки» должны были быть не только лучшими песенницами, но и иметь наиболее богатые украшения, особенно когда они ехали к невесте. Они пели на улице, в то время когда дружка со своей дружиной входил в дом искать невесту, величали жениха, пели за столом и во время обряда одевания невесты и т. д.

Приданки со стороны невесты *(vakanaised)* выполняли более скромную роль. Их задача состояла в том, чтобы петь и величать невесту во время первого «столованья», когда «величалки» смолкали и принимались за еду вместе с другими поезжанами (в это же время в другой комнате невеста с подружками, причитая, прощалась с родительским домом). Более важную роль играли приданки в доме жениха, когда привозили сундук с приданым невесты. В этом случае сопровождающих было наполовину больше, чем в свадебном поезде, среди них также много женщин. Приданки при этом выполняли в общем те же обязанности, что и «величалки» в предыдущий день. Они пели уже в дороге, затем во дворе, подыскивая место для сундука с приданым, также и при «столованье» в доме невесты, требуя, чтобы молодая вышла к проезжанам. Со стороны жениха отвечали «величалки», и они же пели во время «столованья» в доме невесты, величая жениха.

Пели также и все вместе, особенно во время перерывов между едой. Обычно выходили на улицу погулять и прохладиться. Женщины при этом пели по-разному, кто как хотел или умел. Общее пение имело место и при некоторых церемониях. Пели и все присутствующие, особенно во время второго «столованья» поезжан, а также в доме жениха, после того как на голову молодой наде-

вали покрывало. В пении участвовали также и деревенские жители, приходившие посмотреть на выезд поезжан.

Сопровождение обрядов песнями, а также состязания в пении песен входили в обязанности женщин также почти на всей территории северной и западной Эстонии. Естественно, что при этом были свои запевалы, но подпевали все участники свадьбы. Песенники-мужчины доминировали на северо-западе территории, особенно на о. Хийумаа. Большие требования предъявлялись к певцам в тех местностях, где имели место состязания в пении. Особенно яркую картину дает в этом отношении приход Мустъяла на о. Сааремаа. Здесь каждая из сторон имела свою песенницу — *«naga»,* которой подпевали другие участники свадьбы. «Одна пела на стороне невесты, другая — на стороне жениха. Каждая стремилась перещеголять другую своим пением и завоевать победу для свадебных гостей своей стороны». Состязание имело место чаще всего во время приезда свадебного поезда, когда стороны находились одна по одну, другая по другую сторону ворот. Каждая песенница должна была быть опытным мастером песни, чтобы не отстать от другой. В зависимости от характера песен, они сопровождались жестикуляцией, поющие «стояли полукругом друг против друга, прыгали, размахивали руками». При других церемониях песенницы не играли такой большой роли, их место занимали «главные женщины» (*peanaised*), хорошо знавшие обряды и соответствующие песни.

Если среди представительниц своего рода не было подходящих песенниц, то их приглашали со стороны. Для некоторых бойких на слова пожилых женщин исполнение песен на свадьбах становилось своего рода профессией. Больше всего данных о словесных «турнирах» свадебных песенниц имеется из Мульгимаа. Здесь еще на рубеже столетий жил целый ряд таких песенниц *(kaasitajad),* которые с одной свадьбы шли петь на другую. Особое положение господствовало в тех местностях, где на свадьбе полагалась по традиции только одна песенница. Такой обычай был на о. Муху. Песенницу, так же как и музыканта, приглашал на свадьбу жених. Подпевали участницы свадьбы, 4—5 женщин, большей частью по выбору песенницы. Еще и сейчас помнят известных песенниц, которые выступали на свадьбах у жителей почти половины всей территории острова. Такой обычай был естественным в условиях о. Муху, где справлялась так наз. свадьба с одним концом. Большая свадьба, которая продолжалась 3—4 дня, справлялась в доме жениха. В доме невесты устраивались лишь так наз. *saadipulmad.* Накануне вечером, как и в других местностях, в доме невесты собирались ее родственники, но сюда приходил также жених вместе с дружкой и свидетелем. Утром молодые отправлялись в церковь венчаться и оттуда ехали прямо в дом жениха. Однако гости невесты, а также ее родители с ними не ехали, за исключением некоторых участников

свадебной игры — подружки (*järgmine*), сватьи (*esik*) и дружки (*pruudivend*). Сундук с приданым везли парни и девушки. Свадебная церемония в доме родителей невесты не сопровождалась обрядами, песнями и тем более состязанием в пении. Петь начинали только тогда, когда молодые прибывали в дом жениха и садились за стол. Исполнялись длинные поздравительные песни, в которые вставлялись слова благодарности певцу или отклонения предлагаемых мнимых подарков. «Песенница располагалась против жениха и невесты; за ней, держась друг за друга, стоял ряд пожилых женщин и мужчин. Песенница пела о том, что ей предлагали на кончике меча: маленькие башмачки и чулочки, крошечный табачный кисет... Песенница произносила слова, а затем эти же слова повторяла вместе со всеми, т. е. дважды каждое слово. При исполнении песен раскачивались». Таким же образом, обняв друг друга и притаптывая на месте, или положив друг другу руки на плечи и раскачиваясь, пели и в других случаях: провожая новобрачных вечером в спальню или будя их утром, при надевании чепца, раздаче подарков, исполнении танца молодухи и во время других обрядов. Доминировали песни поучительного характера. Наставления и похвалы произносились как в адрес невесты, так и жениха. Песенница получала от невесты подарки: подвязки, чулки или перчатки. Жених, в свою очередь, дарил ей что-либо из еды или напитков, которые подавались за столом, а иногда и некоторую денежную сумму. — Одностороннее пение развилось и на о. Кихну. Но здесь не было надобности в приглашении песенницы со стороны, так как в каждом роду имелись свои певицы.

Мелодии свадебных песен имеют много общих черт с мелодиями календарных песен. Оба этих крупных раздела народного творчества основывались в своих главных чертах на одних и тех же типах мелодии и следовали в основном общим местным традициям. Так, в южной и центральной Эстонии свадебные песни имели большей частью припевы, в то время как в северной и западной Эстонии в древнейших пластах этих песен можно обнаружить речитативы без припева, с выдерживаемым окончанием, в новых же песнях господствовала уже ясно выраженная напевность лирического или бравурного характера. Наблюдались и различия, прежде всего в пограничных областях песенных районов, а также в местах их скрещивания, где в одной группе песен господствовал один, в другой группе — другой тип мелодии. Различия обусловливала также и иная манера исполнения, как, например, имевшие место в некоторых местностях притаптыванье, раскачиванье и жестикулирование при пении, исполнение песен большей частью в закрытом помещении, состязание сторон и т. д. Вследствие этого свадебные напевы часто были сильнее акцентированы, отличались более быстрым темпом, более умеренным растягиванием конечного звука и т. д. — С другой стороны, в свадебных песнях встречались и грустные

эпизоды, которые находили соответствующее музыкальное выражение.

Изменения функции песен, манеры их исполнения, смена участников и настроений обусловливали во многих случаях использование различных мелодий на одном и том же свадебном пиру. Наиболее ясно это можно проследить в традициях сету.

Причитания невесты (см. № 1—4) во многом сходны с похоронными причитаниями. В них говорилось в основном о привольной девичьей жизни в родном доме, о хороших отношениях с тем, к кому обращались с причитанием, а также о тяжелых предчувствиях в отношении будущей жизни в замужестве и т. д. В них содержатся и упреки в адрес родителей и родных, а также просьба не прерывать близкие отношения и приглашать в гости хотя бы один раз в год. Обычно каждой новой мысли предшествует обращение к тому лицу, которому причитают, но и каждый стих, по крайней мере в партии хора, содержит такое обращение. Таким образом, в одной и той же песне могут складываться стихи различной длины. Вообще стих причитаний, а вместе с тем, и музыкальная фраза сравнительно длинны, чередование тактовых размеров нередко беспорядочно. Пестроту ритмического склада еще более усиливают многочисленные триоли и метрические синкопы. Повествовательный характер речитатива становится таким образом несколько возбужденным, что еще более усиливается быстрым и резким окончанием партии хора. Этот момент и представляет собою важное различие между характером исполнения причитаний невесты и похоронных причитаний, так как в последних окончания стихов обычно растянуты. По своей тональности, диапазону и вообще по мелодическому построению причитания невесты не отличаются от похоронных причитаний и других песен сету. Их специфический характер достигается иными средствами (темп, ритм, агогика и т. д.).

К грустным свадебным песням сету относятся и песни, исполнявшиеся при проводах невесты *(saadilaulud)*, которые имеют большей частью свой специфический напев — *«hähküsääl»* (см. 7 и 50). Эта своеобразная форма стиха и мелодии не используется ни в одном из других видов песен. Конечная часть стиха повторяется несколько раз как целиком, так и наполовину и, наконец, обрывается на половине, часто даже на полуслове. В этой незаконченной части обычно растягивается последний слог, причем изменяется даже качество звуков. Хор не повторяет спетый запевалой стих, как в других сетуских песнях, но присоединяется к запевале обычно в начале второго полустишия или еще раньше и сопровождает запевалу до конца стиха. В этих песнях, буть то при отправлении к венцу или в дом жениха, обращаются к невесте или жениху, говорят об их отношениях к родному дому в прошлом и будущем, дают добрые советы, обращаются к отцу и матери с пожеланием, чтобы они проводили уходящих как следу-

ет и т. д. Общий тон — печальный, по меньшей мере, нравоучительно-серьезный, что выражается также и с помощью музыкальных средств.

В противоположность причитаниям и *«hähkused»*, песни, которые исполняли величалки (*kaaskõlõmine* или *kaaskutminõ* — см. № 6, 8—9 и 58), отличаются стремительными темпами. Особенно быстро поется припев *kaske, kanke.* Согласно более раннему обычаю, величалки образовывали два или даже три хора, каждый со своим запевалой, так что стих пели 4—6 раз подряд (см. № 6), причем не ждали, когда замолкнет предыдущий хор, и следующий запевала приступал к исполнению своей роли несколько раньше. Сначала песни с припевом *kaske* пели только величалки со стороны жениха. В более позднее время этот характер пения проник в некоторой мере и в аналогичные песни приданок. В других областях южной и центральной Эстонии такое *kaasitamine* (пение песен с припевами *kaske kanke, käske, kaasike kaanike* и т. д.) стало давно уже общей и по большей части единственной манерой исполнения свадебных песен. Для прочих свадебных песен в Сетумаа применяются напевы более общего характера (см. № 5, 10—11, 73—75, 87), которые в соответствии с обстановкой носят или торжественно-серьезный или более веселый характер и сопровождаются даже танцевальными движениями.

Использование *нескольких свадебных мелодий* наблюдается и в других местностях. Так, в Харгла, а отчасти и в соседних районах, встречаются параллельно две мелодии с припевом *kaske* (см. № 40, 45, 60, 68, 83), одна из них особенно быстрого темпа и по движению мелодии сходна с *kaaskõlõmine* у сету (это особенно относится к хвалебным и шуточным песням), две-три мелодии без припева, различного настроения, исполнявшиеся при проводах невесты и в других случаях (см. № 19, 44, 49), и особая песня, которую пели при сборе денег (см. № 81).

Своеобразный характер имеют эти песни в некоторых районах *западной Эстонии*. Здесь тон задают мужские, бравурные мелодии (в народе их часто называют *trallid*), сильно акцентированные, часто исполнявшиеся стаккато, с резкими мелодическими переходами, вообще сравнительно широкого диапазона и развитой формы (см. № 13, 14, 16, 17, 21, 23, 67, 70), которые вначале были связаны с такими моментами свадьбы, как свадебный поезд, борьба обеих сторон за невесту. — На о. Сааремаа и в западной части Ляэнемаа песни, исполнявшиеся при проводах невесты, были по своему стилю также *песенные*, но более медленные и с более мягкой мелодией, даже минорные (см. № 34—37). В южной части Ляэнемаа и в окрестностях Пярну, а также на о. Муху, наряду с мелодиями стремительного характера, сохранился более старый слой этих песен — речитативы с растянутым окончанием, закрепленные большей частью за некоторыми определенными обрядами (см. № 14, 15, 24, 26—28, 31, 79, 86). В некоторых случаях произошло известное музыкальное переосмысливание. Путем

преобразования мелодии с помощью изменения интонации и использования специальных приемов агогики, из повествований нейтрального характера получились приглашения (см. № 14) или элегии (см. № 31, 38, 86). В отношении последнего явления следует отметить, что хотя удлинение конечного звука и является одним из основных приемов, с помощью которых мелодии можно придать характер причитания, но это достигается не только с помощью одного этого приема, а иногда также путем перехода в минор, путем своеобразного акцентирования и движения мелодии, чем и выражается свойственное причитаниям настроение взволнованности. Это имеет место в песнях, исполняемых во время проводов невесты, в песнях о приданом сироты, а в некоторой мере также и в песнях, которые поются в конце свадебного пированья, когда гости начинают расходиться.

С этим же явлением мы сталкиваемся и на обширных территориях в северной Эстонии. Так, наряду с речитативными свадебными напевами (см. № 22, 33, 54, 71: 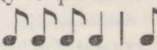) в некоторых случаях используются, особенно на побережье северо-востока Харьюмаа, мелодии мужских песен и иные мелодии напевного характера (см. № 20, 42, 43, 62). Во внутренних же областях господствует весьма мелодичный песенный стиль, тот же, который, как уже отмечено, характерен для жатвенных песен и песен на Мартынов и Катеринин день, особенно в Ярвамаа и западной части Вирумаа. В соответствии с различиями в тематике свадебной песни и здесь иногда используются более радостные, иногда более грустные тона, но заметной бравурности и манеры исполнения, свойственной причитаниям, здесь не отмечается (ср., мелодии № 30, 55, 78, 84 — мажорные и № 53, 65, 72 — минорные).

Если мы упомянем еще о трехдольных тактах (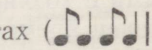) песен о. Кихну, Кодавере и отчасти также других местностей северо-восточной Эстонии (см. № 63 и 80), которые обусловлены тем, что пели раскачиваясь или притаптывая, то будут отмечены все основные черты стилей эстонских свадебных мелодий. Таким образом, свадебная песня охватывает почти все явления, стили и манеры исполнения народных песен с аллитерационным стихом. Занимая центральное место в эстонских народных обрядах, свадебная игра оказала, по-видимому, наибольшее влияние на ход развития песен с аллитерационным стихом, в сущности, была их рассадником.

*

Взаимное общение родственников носило разнообразный характер: принимали участие в семейных торжествах (крестинах, свадьбах, похоронах и т. д.), отыскивали друг друга на ярмарках, у церкви и в дни поминовения умерших, и если жили близко, то иногда помогали друг другу и в работе. Всё же несомненно более тесные отношения поддерживались с ближайшим окруже-

нием, с соседями, с деревенской общиной, как в будни, так и в праздничные дни, как между старыми, так и между молодыми. Регулярной формой отношений между родственниками было хождение в гости. Отделившиеся дети посещали со своей семьей родителей, братья и сестры общались между собой, племянники и племянницы посещали своих дядей и теток и т. д. — в известные, установленные обычаем дни (например, на рождестве, на троице, в Иванов и Михайлов дни). Но таких дней было мало. В гости ходили большей частью по приглашению, которое присылалось заранее, или договаривались во время очередной встречи о следующем или ответном посещении. Хотя обычаи эти могли иметь в отдельных местностях различия в деталях, в основных чертах они все же были повсюду сходными. Старинные обычаи хождении в гости (приглашение, более или менее определенные даты, приношение гостинцев, передача поклонов и т. д.) уже начиная с прошлого века постепенно потеряли свой общеобязательный характер, некоторые из них совсем исчезли, и хождение в гости большей частью стало вообще случайным явлением.

О хождении в гости упоминается в весьма немногих песнях, в основном в Сетумаа сложились свои гостевые (*«kostmah käämise*) или праздничные песни (*praasniga-laulud*) (II с); но о хождении в гости там говорится и в песнях других жанров, больше всего, пожалуй, в причитаниях невесты (см. например, В 2). В Сетумаа таких праздничных дней в году было немного — обычно один, у известных групп деревень, или в некоторых местностях даже у отдельных деревень — у каждой в свое особое время. Праздничные дни являлись здесь не только церковными, но в еще большей мере родовыми датами или датами, связанными с хозяйственными отношениями. Они отмечали начало или конец времени года и работ, этапы в использовании продуктов земледелия и скотоводства. Праздничные песни в Сетумаа отличаются довольно большим разнообразием. Особые песни поются, когда встают из-за стола, когда гуляют или прощаются и т. д. С традиционными мотивами, которые иной раз входят в общую сокровищницу старых эстонских песен, переплетаются соответствующие обстоятельствам импровизации. Эти песни носят в основном хвалебный характер: в них говорится о чудесном пиве «брата», о любезном приглашении, о радушном приеме. В них идет речь о долгом ожидании праздника и о подготовке в нему (см. № 1). Замужние дочери вспоминают прежнюю жизнь в отцовском доме. В соответствии с временем года вплетаются и картины природы. Уходя из гостей, еще раз вспоминают о радушном приеме.

Такие песни пелись на мотивы праздничных песен бравурного характера, исполнявшихся на праздниках и гуляньях, а также во время коллективных работ, как, например, прядения, стирки белья и т. д. Мелодии эти часто имеют широкий диапазон и срав-

нительно медленный темп, они сильно акцентированы, такт — 2/4 (например, 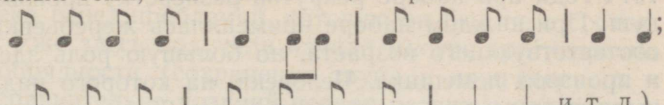 ; 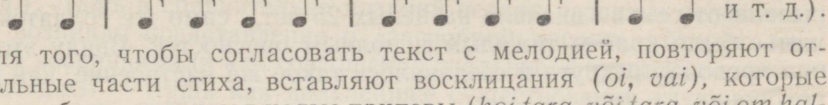 и т. д.).

Для того, чтобы согласовать текст с мелодией, повторяют отдельные части стиха, вставляют восклицания *(oi, vai)*, которые могут быть развиты в целые припевы (*hoi tara, või tara, või om hallõkõnõ* и др.). В музыке праздничных песен и в характере их исполнения можно, таким образом, наблюдать общие черты о сетускими игровыми и плясовыми песнями, а также с соответствующим русским репертуаром. Следует отметить, что праздники и гулянья давали большие возможности и м у ж ч и н а м для развития своих песен. Наряду с песнями плясового характера, использовались также и напевы весьма протяжные (более протяжные, чем у женщин), торжественного, можно даже сказать, героического характера (см. № 4). Движение мелодии широкое, иногда с чрезмерным растягиванием отдельных акцентированных слогов, за которыми следуют более быстрые, ритмы. Хор движется в пределах терций, временами сливаясь в унисон и расширяясь до квинты. Мужской хор предпочитает вообще более широкие интервалы, чем они приняты в женских песнях.

*

Семейные даты охватывают не только светлые моменты жизни, но также и грустные события. Известный налет грусти имели уже и свадебные обряды, где это находило выражение в причитаниях невесты и в песнях, исполнявшихся при ее проводах. Наиболее печальными были все же те события, когда оплакиваемый должен был разлучиться со своими родными, родственниками и друзьями на многие годы или навсегда. Этими событиями были уход в рекруты и смерть. В обоих случаях проводы сопровождались различными обрядами, причитаниями, по своему складу очень между собой сходными. Хотя причитания при проводах рекрута и не являются таким древним обычаем, как причитания на похоронах, все же и они восходят к весьма далекому прошлому. В древние времена идти на войну означало почти то же, что идти на смерть. Можно полагать, что в старину воинов провожали из дому с песнями, в которых наряду с воинственными призывами и наставлениями встречались и мотивы элегического характера.

Р е к р у т с к и е п р и ч и т а н и я (**IID**) известны особенно из Сетумаа и Алутагузе, где они тесно примыкают к соответствующей русской традиции. В России, а вместе с тем и в Сетумаа, развитие этих причитаний приобрело особый размах (несомненно, опираясь на старую основу) с введением Петром I рекрутской повинности. (На Прибалтийские губернии до конца XVIII века закон о рекрутской повинности не распространялся.) До реформы

1874 года при наборе рекрутов разверстку производили по числу душ. При каждом наборе применялась жеребьевка среди парней соответствующего возраста, но большую роль здесь часто играл и произвол помещика. Человека, на которого падал жребий, отрывали от семьи вначале на целых 25 лет, само же солдатское житье было крайне тяжелым и полным опасностей. Ввиду этого при проводах рекрута и создавалось такое же настроение, как на похоронах.

Прощание рекрута со своими домашними и соседями напоминало в известной мере прощание невесты. Молодой парень выходил на середину комнаты и прощался по очереди с отцом, матерью, женой или невестой, с братьями, сестрами и с другой родней. Каждый давал ему подарки и деньги. В то время как по русской традиции эта церемония сопровождалась обычно причитаниями специальных плакальщиц, исполнявшимися от имени самого рекрута и его родных, в Сетумаа причитали сами провожающие (мать, сестры, жена, невеста и т. д.). Прощание иногда так затягивалось, что чиновники должны были насильно его прерывать.

Рекрутские причитания у сету построены на старом, аллитерационном стихе и содержат немало традиционных мотивов. Здесь мы находим целый ряд широко распространенных по всей Эстонии эпизодов (особенно в песне «Военный поход брата» — см. № 2), даже старинные лифляндские термины (напр., *«maasulane»* — «ландскнехт» в песне № 1), из чего видно, что традиция рекрутских причитаний у сету опирается на старые эстонские военные песни. В целом эти причитания дают потрясающую картину народных страданий, которые приносила царская служба в солдатах. При этом причитания не только содержат в себе жалобы, но и представляют собой острый социальный протест против произвола властей и помещиков. Рекрутские причитания в Сетумаа с течением времени были забыты. Поэтому у нас до сих пор нет ясности в вопросе о том, на какие мелодии они исполнялись. Имеющиеся данные указывают на их сходство как с причитаниями невесты (№ 1), так и с похоронными причитаниями (№ 2). В более позднее время песни при проводах на военную службу исполнялись обычно на мелодии различных протяжных песен (*«pikk ääl»*, № 3), которые довольно медленны и торжественно-серьезны, но не содержат свойственного причитаниям момента глубокой взволнованности и отчаяния.

*

Путь развития похоронных обрядов был весьма длительным. С возникновением анимистических представлений сложились различные отношения к смерти и к умершему. Вначале смерть воспринималась как непробудный сон, что и вызвало заботу родных об «уснувшем». Но разложение трупа поставило

древнего человека перед проблемой, которую он был не в состоянии разрешить. Уже здесь получили начало многие противоречия в похоронной обрядности (сохранение трупа и сжигание его и т. д.). Лишь в сравнительно поздний период развития человечества возникло представление о «загробной жизни», которую вначале воспринимали как совершенно реальное, физическое явление, а позднее — лишь как дальнейшее существование «души». Старинные эстонские похоронные обряды, бытовавшие еще в XIX веке, проникнуты верой в то, что умерший продолжает свое существование в «потустороннем» мире (называемом также *Toonela* и *Manala*), как и при жизни, и поддерживает связь со своими живыми сородичами. Поэтому покойников поминали и всячески заботились о них. Их одевали в особые одежды, клали в могилу в более древние времена различные предметы, торжественно провожали умерших, а также отмечали дни их поминовения. С другой стороны, перед покойником испытывали страх, пытались отвести от себя воображаемое вредное влияние его и даже воспрепятствовать его возможному возвращению. Эти черты скрещиваются во всех старинных похоронных обрядах.

В число похоронных обрядов входили также причитания (**ПЕ**). Этот обряд сохранился до настоящего времени лишь у сету, где он поддерживался сравнительно сходной русской традицией. Многие возникшие из причитаний песни с аллитерационным стихом (например, песни «На могиле матери», «Рано сиротой» и др.), а также сообщения некоторых хроник указывают на то, что обряды, выполнявшиеся на похоронах и при поминовении умерших, были прежде повсеместно связаны с плачами-причитаниями. Так, в «Ливонской хронике» Генриха Латвийского по поводу военных событий 1210 г. говорится: «Но эсты [...] сжигали их [т. е. павших в бою] в огне, справляя похороны по своему обычаю с плачем и пирами (*lamentationibus et potationibus*)».[3] Помимо Сетумаа, традиция причитаний удерживалась наиболее долго в Причудье и Принаровье, где их местами исполняли еще в конце XIX века. Отдельные данные о причитаниях получены и из других мест (например, из Рыуге).

На похоронах у сету причитали в различных случаях, например, когда клали покойника на стол, при положении его в гроб, при прибытии на похороны родных и знакомых покойника, при отправлении на кладбище и после того, как могила была зарыта, а также и позже, когда справляли поминки на кладбище. Причитали большей частью в одиночку. На могиле родителей девушки пели хором, а дома — в одиночку. При проводах на кладбище умершей девушки голосили ее подруги (см. № 8—9). Плакальщиц со стороны приглашали лишь в редких случаях. Некоторые данные все же указывают на то, что иногда в похоронной процессии, когда она проходила через другие деревни, пели специ-

[3] Генрих Латвийский, Хроника Ливонии. М.-Л., 1938, стр. 122.

ально приглашенные плакальщицы. Песенница Мартини Иро говорила по поводу одного причитания, исполнявшегося на могиле утонувшего ребенка: «Родственницы, сестра матери или сестра отца, или кто-либо другой причитают. Мать не в состоянии причитать в случае такой смерти.» Вообще, следует сказать, что у сетуских женщин скорбь проявлялась не столько в слезах, сколько именно в этих наполовину импровизированных словах причета. Сами сету говорят: «Мужчины плачут глазами, женщины — словами». Таким образом, причитания на последней ступени своего развития входили лишь в женский репертуар.

Причитания у сету были весьма разнообразными по содержанию, в зависимости от того, кто причитал, к кому обращались с причитаниями и какой обряд они сопровождали — похороны или поминовение умерших. Поскольку в причетах описывался жизненный путь конкретного лица и непосредственное отношение к нему причитающей, то, наряду с традиционными мотивами, в них встречались в значительной мере и импровизации на данный случай. Вспоминались различные эпизоды из совместной жизни с покойным, о той поддержке, какую он оказывал семье. В этих воспоминаниях говорится о сердечных отношениях, существовавших в семье, о взаимной любви и привязанности родителей и детей. Живыми красками описывается горькая судьба, ожидающая одинокую, беспомощную сироту или вдову, которых чужие люди легко могут обидеть. Жалость и сочувствие здесь всегда были связаны с острым социальным протестом. Таковы основные черты сложившихся в классовом обществе причитаний, которые в то же время очень близки по содержанию к семейным лирическим песням сходной тематики, рассказывающими о житье сироты или вдовы. В некоторых записях причитаний содержится, в качестве древнего мотива, обращенное к покойнику приглашение посещать родню в праздничные и семейные даты. Весьма часто в причитаниях смешиваются мифологические образы языческого и христианского происхождения (например, Tooni, Mana, Kool, Иисус, Мария и т. д.), но в общем в них очень слабо отражается учение христианской религии о жизни и смерти, о судьбе человека.

Для причитаний характерны эмоциональные возгласы, вопросы и обращения к умершему. Почти всегда причет или отдельный эпизод начинался обращением, например:

Матушка, моя родимая матушка,
матушка, моя ягодка!

или соответствующее обращение (дорогая матушка, сынок, сестрица, подружка и др.) встречалось в начале каждого стиха или чаще в его середине. Неоднократно обращались к покойнику с вопросами и размышлениями: Почему ты поторопился так рано уйти в могилу? Почему так рано оставил меня сиротой? Почему ты оставил мать оплакивать себя? Как мы будем жить на свете?

Скажи мне хоть одно словечко! Грустно нам опускать тебя в могилу! Это сделала злая Смерть (или в случае гибели солдата: король) и т. д.

Будучи по содержанию весьма близкими к лирическим и эпическим песням, сетуские причитания все же имеют несколько отличную от них форму. Сравнительно свободный стих причитания более длинный, он состоит из 10—12 слогов, а в случае присоединения соответствующего обращения может достигать в среднем 15—18 слогов, которые при пении разделяются на три неравных такта. Мелодический период охватывает большей частью группу из двух стихотворных строк. Характерно при этом, что последний слог второго стиха опускается, а предпоследний выдерживается очень долго. Так образуется стихотворная форма, до некоторой степени напоминающая античный элегический дистих.

В мелодиях причитаний сохранилось много архаических черт. Их мелодическое и ритмическое движение вырастает непосредственно из эмоционально повышенной речи. Темп их сравнительно быстрый, но значительно более медленный при исполнении причета хором подруг. В ритме встречаются многочисленные синкопированные триоли. Долго выдерживаемые конечные слоги часто резко обрываются, причем между предложениями возникают более или менее длинные паузы. Мелодии причитаний имеют отчасти ступенчатое движение и построены на какомлибо минорном тетрахорде, но так же часто встречаются мелодии большего диапазона, движение которых совершается в более широких интервалах. С помощью разнообразных музыкальных средств выражаются как чувство скорби, так и душевное возбуждение, причем последний момент, как и в других причитаниях, особенно подчеркнут.

A. Varrulaulud

1. MEMME VAEV.

Simuna.

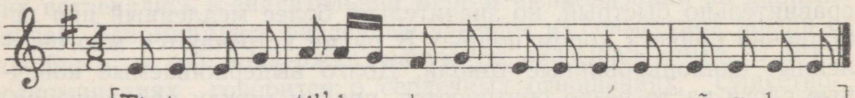

Titeema, til'lukene,
nurganaene, nõrgukene,
mitu ööd ilma uneta,
mitu suitsu suurukseta,
ei lõpe tuli toasta,
säde ei sängisambaasta —
titt aga kiusta kiljatelleb,
viha tõttu viiksatelleb.
Oh seda ella eide vaeva!
Taadi vaev — ja koera vaev.

Laulnud Mai Paan, 75 a. vana, Simuna kihelkonnas, Avanduse vallas 1908. a. Üles kirjutanud H. Siimer ja V. Rosenstrauch (EÜS V 749 (64) ja 963 (230)).

2. NURGANAINE.

Väike-Maarja.
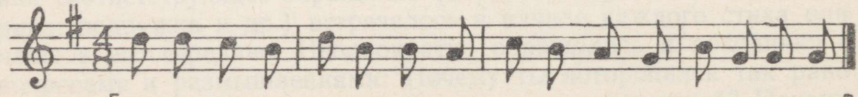
Tuhat kord käin toa vahet,
sada korda sauna vahet,
kas jäeks piina pihlakasse,
ehk jäeks tuska toomingasse,
või jäeks vaeva vahterisse.
Ei jäend vaeva vahterisse,
ei jäend piina pihlakasse,
ei jäend tuska toomingasse.
Lapsed nutsid laua all,
pere nuttis pingi all,
oma kaasa kamberis.
Siis tuli Jeesus tullessagi,
ajas kinni hauauksed,
kallas kinni kalmukaaned.

Laulnud Kai Jander Väike-Maarja kihelkonnas, Vao vallas, Eipri külas 1912. a. Üles kirjutanud A. Sein (EÜS VIII 96 (3) ja 92 (44)).

3. NURGANAINE.

Jõhvi.

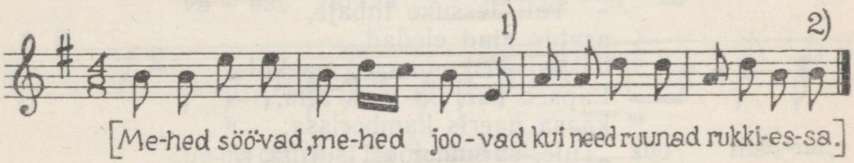

1) var.

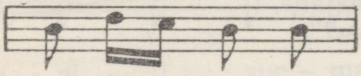

2) var.

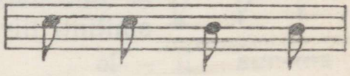

Mehed söövad, mehed joovad
kui need ruunad rukkiessa,
kui ärjad ädala peala,
ei tunne tuska tubada,
ädapäivi peale käima.
Titenaine, tillukene,
tuikus minna toomingaie,
vaarus minna vahteraie,
piikus minna pihlakaie,
et jääks tuska toomingaie,
et jääks vaeva vahterile,
et jääks piina pihlakale —
tusad juureje tulevad,
vaevad juureje vajuvad,
ädapäevad peale käivad.

Titenaine, tillukene,
tuhat kord käis toa teeda,
sada kord käis sauna teeda,
vööta, vöö peussa,
tanuta, tanu käessa,
otsis ahjukeselt abi,
keriksesta kergitusta —
ei saand ahjusta abida,
keriksesta kergitusta.
Titenaine, tillukene:
„Tule, surma, jõua, surma,
aja lahti aua-uksed,
kalla lahti kalmukaaned,
tuua naine majaene,
sinilinti liivakusse!"
Lapsed nutsid laua alla,
kaasa nuttis kamberissa:
„Tule, Jessuke, tubaje,
aruta aiad eledad,
leika need punased paelad!"
Tuli Jessuke tubaje,
arutas aiad eledad,
leikas need punased paelad.
Lapsed naersid laua alla,
kaasa naeris kamberissa:
„Tule, surma, jõua, surma,
aja kinni aua-uksed,
kalla kinni kalmukaaned —
ei tuua naista majane,
sinilinti liivakusse!"

Laulnud Juri Leitsmann, 40 a. vana, Jõhvi kihelkonnas, Jõhvi vallas, Sompa külas 1909. a. Viisi kirja pannud P. Penna (EÜS VI 969 (153)). — Teksti üles kirjutanud M. Kampmann Väike-Maarja kihelkonnas 1889. a. (H II 11, 258/60 (18)).

4. NURGANAINE.

Meremäe.
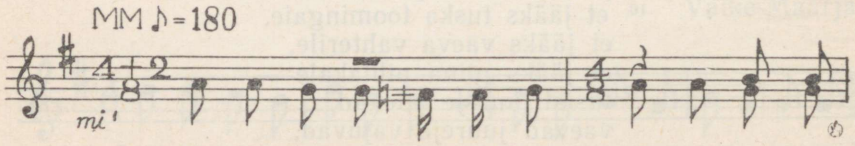
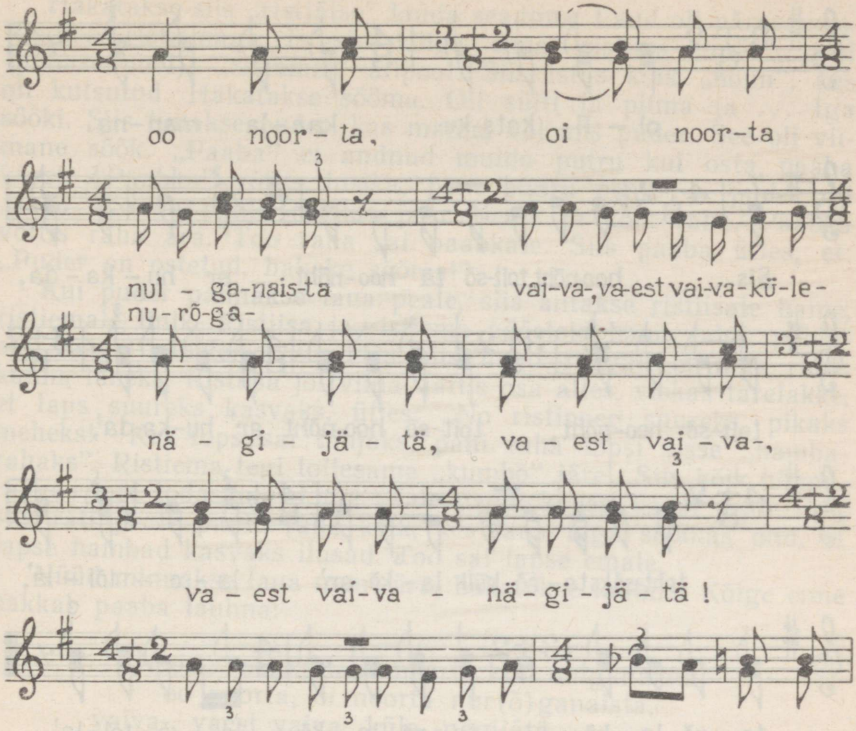
oo noor - ta, oi noor-ta
nul - ga-nais-ta vai-va-,va-est vai-va-kü-le-
nu-rõ-ga-
nä - gi - jä - tä, va - est vai - va-,
va - est vai-va - nä - gi - jä - tä !
Sur-ma õks, ol - li täl sur-ma küll suu man-na,
ol - li sur - ma, ol - li sur-ma
suu man-na, kats-ku, ol - li täl kats-ku küll
kaa - la man-na, ol - li kats-ku,
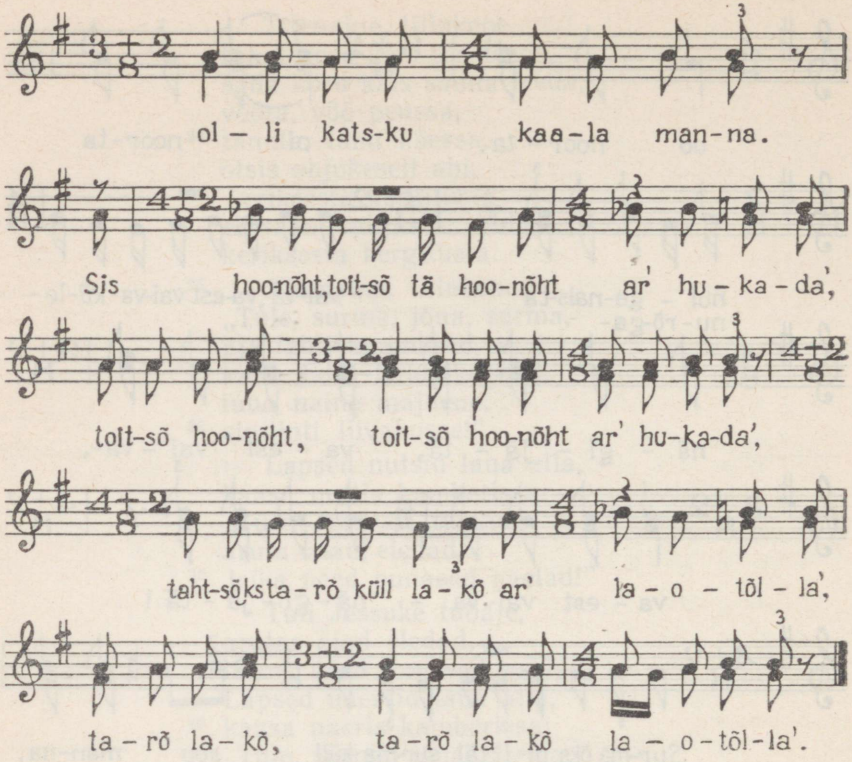
[---] Neljandal päeval [pärast sündimist] ristiti. „Ristimä" võttis lapse, läks ristima kiriku manu. „Ristesä" oli ka. Kui ristiema läks minema, siis oli söök laua peal. Paastu ajal ei olnud muud kui leib ja sool. Kui läks lapsega minema, siis pandi leib soolaga, väike raasukene, nartsus ühes. Too oli lapse rõivaste sees. — Ristiema võttis lapse mähkmest, andis papile. Papp suskas lapse kõige täiega vee sisse, kolm korda. Talvel siis piiskas vett — külm väga. Ristiemal oli linik kirikus ühes. Kui papp andis lapse ristiemale tagasi, siis oli ristiemal linik käe peal. Papp pani lapse liniku peale, hea käe poole pea, kura käe poole jalad. Kui laps oli ristitud, siis ristiisa viskas ristimisevee välja kiriku kõrvale ilusa muru peale, kus veel ilus puu kasvas. Siis saab ilus laps, „saa-ai' säände ton'du".

Tuli ristiema, ristiisa kirikust koju, viis ristiema lapse „peränulka" ja ahju ette, ütles: „No' ah'o ette as'sa tegemä, peränulka kir'otama!" (tütarlapsele), „... kapla tegemä!" (poisile). Siis viis lapse ema kätte sängi peale. Oma ema võttis lapse ruttu valla, et siis läheb laps ruttu käima. Liniku viskas ristiema ruttu õrre peale — laps läheb ruttu käima.

Hakatakse siis „ristjätse" lauda seadima. Laud oli päraseinas. Ristiisa ristiemaga istusid kõige enne, ristiisa „mäe" pool (pühase pool), „ristämm" allpool. Siis istus kõik „hõim", kes oli kutsutud. Hakatakse sööma. Oli sülti ja piima ja ... Iga sööki. Siis tuuakse puder, kas manna või mis puder. See oli viimane söök. „Paaba" ei andnud muidu putru kui osta paaba käest. „Paabka" võttis lusika, pani pudru peale — puder oli „sakõ". Sinna panid ristiisa ja ristiema ja kõik raha. Paabka võttis raha ära. Too raha sai paabkale. Siis paaba ütles, et: „Puder on ostetud, hakake sööma!"

Kui puder pannakse laua peale, siis antakse ristiisale hame, ristiemale linik. Ristiisa ja ristiema päästsid hame lahti, pühkisid vööga teineteisel suud ja siis muul rahval, et laps ruttu käima läheks. Ristiisa jõi viina, jättis osa alles, viskas tarelakke, et laps suureks kasvaks, ütles: „No ristipoeg suureks, pikaks meheks!" Kui tops sai tühjaks, pani raha topsi sisse „hambarahaks". Ristiema tegi tollesama „kumbõ" järel. Siis kõik hõimurahvas tegi todasama. Laua peale pandi kauss, kausi peale rätt, siis räti peale panid raha kõik, kes laua taga söömas olid, et lapse hambad kasvaks ilusad. Too sai lapse emale.

Nüüd minnakse laua mant ära, hakatakse laulma. Kõige enne hakkab paaba laulma:

Noorta, oo‿ks taad noorta küll nulganaista,
oo noorta, oi noorta nur(õ)ganaista,
vaiva-, vaest vaiva- küle -nägijätä,
vaest vaiva-, vaest vaivanägijätä!
Surma õks, olli täl surma küll suu manna,
olli surma, olli surma suu manna,
katsku, olli täl katsku küll kaala manna,
olli katsku, olli katsku kaala manna.
Sis hoonõht, toitsõ tä hoonõht ar' hukada',
toitsõ hoonõht, toitsõ hoonõht ar' hukada',
tahtsõ‿ks tarõ küll lakõ ar' laotõlla',
tarõ lakõ, tarõ lakõ laotõlla'
suurõl, umal küll suurõla surmala,
umal suurõ-, umal suurõla surmala,
kallõl, umal jal' kallõla kadsula,
umal kallõ-, umal kallõla kadsula.
Poolõ‿ks, puri tä poolõ sis palajata,
puri poolõ, puri poolõ palajata,
serbä‿ks tä, sei küll serbä tä linigetä,
sei serbä, sei serbä linigetä,
nulga', kõõ õks tä nulga' nukutõlli,
kõõ nulga', kõõ nulga' nukutõlli,
kolga', kõõ õks tä kolga' korijõli,
kõõ kolga', kõõ kolga' korijõli.
Sis ruttu, as't õks tä ruttu aho pääle,

as't õks ruttu, as't õks ruttu aho pääle,
ruttu, keere‿ks tä ruttu keresehe,
keere ruttu, keere ruttu keresehe,
api, mõtõl õks tä api aho päältä,
mõtõl api, mõtõl api aho päältä,
mõtõl, keresestä mõtõl tä kergeppä,
keresestä, keresestä kergeppä.
Api, saa-as õks api joht aho päältä,
saa-as api, saa-as api aho päältä,
saa-as, keresestä saa-as kergeppä,
keresestä, keresestä kergeppä.
Sis umma, ol'l täl umma hüvvä üllä,
ol'l täl umma, ol'l täl umma hüvvä üllä,
miist jal', olli täl miistä küll meelelistä,
olli miistä, olli miistä meelelistä,
vallast, kut's õks tä vallast vana naase,
kut's õks vallast, kut's õks vallast vana naase,
talosta, tõsõ õks talosta targõba,
tõsõ talo-, tõsõ talosta targõba.
Sinna, tulli sis sinna küll vana naane,
tulli sinna, tulli sinna vana naane,
ol'l õks, viht ol'l õks täl villanõ käenä,
viht ol'l villa-, viht ol'l villanõ käenä,
ol'l õks langassinõ käeh täl luvvakõnõ,
langassinõ, langassinõ luvvakõnõ,
naase, supsas õks tä naase suu pääle,
supsas naase, supsas naase suu pääle,
naase, panni‿ks tä naase jalgõ pääle,
panni naase, panni naase jalgõ pääle.
Päädä‿ks saie, kat's sai sis päädä päitsehe,
kat's sai päädä, kat's sai päädä päitsehe,
ajalga, neli sai sis jalga jalutsihe,
neli jalga, neli jalga jalutsihe —
vaenõ, pääsi sis vaenõ tä vallalõ,
pääsi vaenõ, pääsi vaenõ tä vallalõ.

Kui oli poiss:

Riiast, meele tul'l õks Riiast s'aksakõnõ,
tul'l õks Riiast, tul'l õks Riiast s'aksakõnõ,
kaldu‿ks meele, kaldu küll Narvast kaubameesi,
kaldu Narvast, kaldu Narvast kaubameesi.
Ol'l õks süük, mis täl ol'l süük õks siiä' tulla',
mis täl süük ol'l, mis täl süük ol'l siiä' tulla',
ol'l õks juuk, mis täl ol'l juuk jal' siiä' joosta',
mis täl juuk ol'l, mis täl juuk ol'l siiä' joosta'?
Ime, sei õks tä ime seereluida,
sei õks ime, sei õks ime seereluida,

ime, puri‿ks tä ime küll puusaluida,
puri ime, puri ime puusaluida.
Mis sul õks viga om meele viina anda',
mis sul viga, mis sul viga viina anda' —
majja, sullõ tul'l majja nüüd majapitäi,
tulli majja, tulli majja majapitäi,
tulli õks, peris- tul'l -platsi peremeesi,
perisplatsi, perisplatsi peremeesi,
sullõ, sai õks sullõ küll hobõsõ süütjä,
sullõ sai, sullõ sai hobõsõ süütjä.
Tulli, kui õks tulli ta hummogukõnõ,
kui õks tul'l, kui õks tul'l hummogukõnõ,
astut, esi‿ks astut sa' aho pääle,
esi astut, esi astut aho pääle,
jäät sa', esi' õks sa' jäät viil magamahe,
esi jäät, esi jäät magamahe,
säet küll, esi sa' säet küll sängü pääle,
esi säet, esi säet sängü pääle,
jala', panõt õks jala' sa' tala pääle,
panõt jala', panõt jala' tala pääle.
Saa, poig õks saa küll kasvatõdus,
poig õks saa, poig õks saa kasvatõdus —
haina', vii õks tä haina' küll hallilõ,
vii haina', vii haina' tä hallilõ,
juvva, vii õks tä juvva vereväle,
vii õks juvva, vii õks juvva vereväle.
Terve', olgõ‿ks jal' terve', teno suuri,
olgõ' terve', olgõ' terve', teno suuri!
Viina, anti‿ks viina meele viivõrra,
anti viina, anti viina viivõrra,
olt meil, anti‿ks olt meele ujavõrra,
anti olt meil, anti olt meil ujavõrra,
anti‿ks musta, mõtu anti musta mõtsa võrra,
mõtu musta, mõtu musta mõtsa võrra,
livva', tävve' olli‿ks livva', tävve' lavva',
tävve' livva', tävve' livva', tävve' lavva'.
Maaha, tapa-as sa' maaha tallõkõista,
tapa‿s maaha, tapa‿s maaha tallõkõista,
oinast, eka‿ks sa' oinast joht otsata-as,
eka‿ks oinast, eka oinast otsata-as —
maaha, tapi‿ks sa' maaha torrõ här'ä,
tapi maaha, tapi maaha torrõ här'ä,
origu, suurõ‿ks sa' origu küll uinudi,
suurõ ori-, suurõ origu uinudi.
Süvvä, viländ sai süvvä ni viländ juvva,
viländ süvvä, viländ süvvä, viländ juvva.
Kodo, lää-äi' mi' kodo joht kuusi päivä,
lää-äi' kodo, lää-äi' kodo kuusi päivä,

[60] siih mi', olõ' mi' nädäli küll otsani',
olõ' nädä-, olõ' nädäli otsani'.

Laulnud Okse Luik, 71 a. vana, ühes kooriga Vastseliina rajoonis, Obinitsa külanõukogus (-Meremäe vallas, Kõõru külas) 1953. aastal. Üles kirjutanud H. Tampere ja U. Mägi (RKM II 57, 500/2 (5) ja 44, 331/9 (1—4)).

5. NURGANAINE.

Järvesuu.

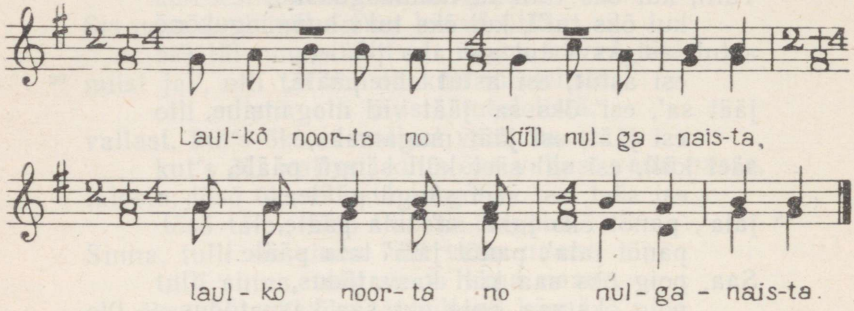

Laulnud Anne Vabarna, 70 a. vana, ühes kooriga Järvesuu vallas, Tonja külas 1948. Üles kirjutanud A. Garšnek (TMM).

6. NURGANAINE.

Helme.

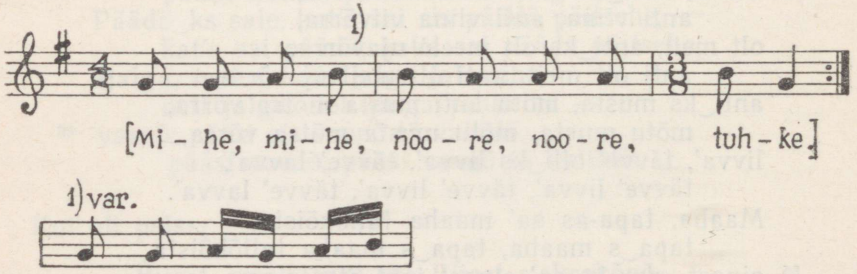

Mihe, mihe, noore, noore,
tuhke,
poisi, poisi, targa, targa,
mis teie tuhke tulede,
naeste saajule sadade,
[5] naeste varjule vaeode?
Teie ei tia tuhu viita,
tuhu viita, tuhu virva,

tuhu kombeid koguni.
Tuhun see surma tuline.
Kui tuusid tuhu tulevet,
ädäpäevä pääle saavat,
võtid kaasale kõnelda,
täädä anda armuella:
„Oh mu peris peiukene,
oh mu kallis kaasakene,
kisu mulle kirstulauda!"
Peigu vastu vaidelije:
„Ole vali, naene noori,
ole vali, pane vastu,
ole kalki, kanna surma!"
„Oh mu peris peiukene,
võta oovist sa obene,
võta tallist sa tasane,
linaseemen seisamesta!"
„Joose, alli, karga, musta,
veere mul, veripunane,
joose looja usse suile,
Mari kammerde lävele!"
„Oh sa looja, suuri looja,
astu väl'lä akenesta,
karga väl'lä kammerista,
too mul, viska villavakka,
pessä alla pehme padi!"

Sõnad ütelnud Ann August, 64 a. vana, Helme kihelkonnas, Kärstna vallas 1890. a. Kirja pannud J. Trull (H II 25, 805 (153)). — Viis saadud Rõõt Pokalt, 81. a. vana, Helme kihelkonnast 1912. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS IX 1278 (19) < ERA, Fon. 1-d).

Märkus. Viis on Helme üldine tavandilaulu meloodia, antud puhul ette lauldud kadrilauluna.

7. RIIGA RISTIMA.

Paistu.

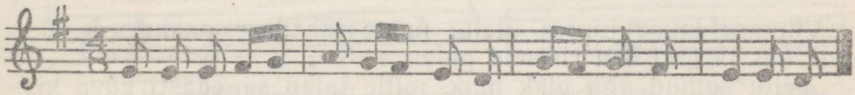

Lääme me tenu tegeme,
lääme lasta ristimaie,
väikeesta vormimaie!
Meie ei risti teie pääle,
risti teie velle pääle,
teie neitsite nimele —

meie lääme Riiga ristimaie,
lääme Kihnu kinnitama,
Tallinnas taandemaie,
ristim Riia ärrä pääle,
Riia neitsite nimele.
Pää meil massi Pärnu linna,
jalad alla Tartu linna,
keha keisere kiriku.

Viis saadud Jaak Änilaselt, 57 a. vana, Paistu kihelkonnas, Õisu vallas 1906. a. Üles kirjutanud J. Aavik (EÜS III 247 (86)). — Teksti kirjutanud E. Depmann Paistu kihelkonnas, Tuhalaane vallas 1916. a. (EÜS XII 1045 (105)).

Märkus. Viis on võetud jõuluaegsest «Telu tegemise» mängust, mida olevate andmete järgi kasutati ka varrulaulude juures.

8. TELU TEGEMINE.

Karksi.
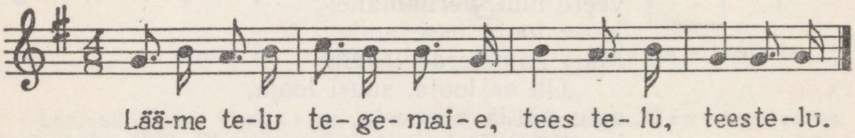
Ristimiskommetest on Helmes tähtis nimelt „tiistellu" tegemine. Selleks võtsid vaderid peale ristimistalitust pika pingi, istusid sellele seljad vastamisi ja kiskusid kumbki pinki kõigest jõust enda poole, kusjuures nad ise laulsid:

Lätsi ma tellut tegeme,
tiis tellu, tellu, tellu.
Tellu jala lagunive.
Leidsi ma tellu tii veerest,
kareluse karjamaalta.
Kellel jääse järekõrra?
Mäe Maril järekõrra.

Viimase lause juures üteldi mõne lähedase naabriperenaise nimi, kes järgmisena ristseid pidas.

„Tellu" olnud aga pikk pink, mille jalad sagedasti kõva kiskumise juures lagunenud ja mida siis tarvis olnud uuesti teha. Tihtigi voolas vaderite higi säärase toimingu juures. [— — —].

Viisi kirja pannud H. Tõrvand Karksi kihelkonnas 1888. a. (ERM 125, 4 (6)). — Sõnad ja kombekirjeldus saadud Liis Johansonilt Helme kihelkonnast, Tõrva linnast 1932. a. Üles kirjutanud E. Rosenberg (E 80420/2 (1)).

Märkus. Viis kuulub küll „Telu tegemise" mängu juurde, kuid tõenäoliselt lauldi samal viisil ja moel ka ristse pingilratsutamise laulu.

9. HAMBARAHA.

Sangaste.

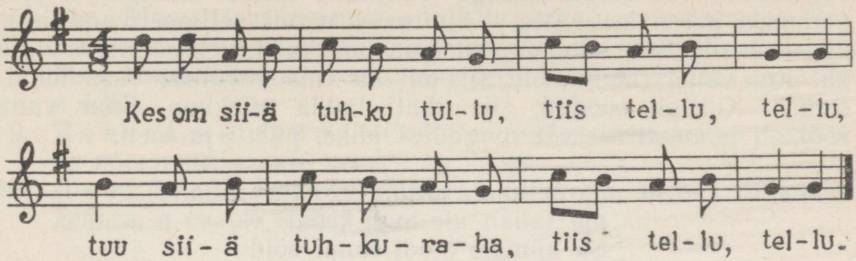

Kes on siiä tuhku tullu,
tiis tellu, tellu,
tuu siiä tuhkuraha,
viä siiä vihuraha
saada siiä sannaraha,
lase siiä latseraha,
anna siiä ambaraha!

Tuhulaul. Lauldi ristsetel. (Lauljad (naised) võtsid üks leiva põlle peale, teine viina, käisid peoliste keskel ringi, laulsid neile, andsid viina ja leiba ning korjasid ristitava lapse heaks raha.)

Sõnad üles kirjutanud K. Gross Sangaste kihelkonnas, Laatre vallas 1889. a. (H II 31, 768 (6)). — Sulgudes () lisatud kombekirjeldus pärit Urvastest, R. Tamme poolt üles kirjutatud ühes sarnase lauluga (EÜS VII 1083 (123)). Viisi kirja pannud Sangastest H. Tampere 1936. a.

10. ANDKE RAHA!

Mustjala.

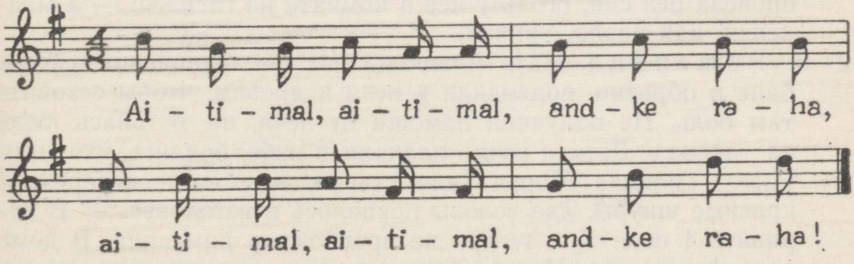

Lauapühkimise laul joodul.

[— — —] Varudele kutsuti naabrid, sugulased ja noori inimesi. Varulised viisid toitu kaasa, kingituse lapsele ka. Kas riiet või sukad, või muud midagi. Toit, mis kaasa toodi, anti piuperemehe-perenaise kätte. Kingitused pandi sellesse kambrisse, kus ema oli. Sääl olid napsid laua peel ja anti kinkijatele viina ka. Kui väike rahulik oli, siis oli ka ema varuliste seas löbutsemas. Kui oli söödud, siis akati lauda pühkima. Suur vana sööl oli ja anetiivas või roogudest pühe, pühiti ja loeti:

Aitimal, aitimal, andke raha,
ma tahan uie supi teha!
Sa kümme loodi limpi söid
ja ühe vana krossi löid.
Ma tahan uie supi teha,
sisse panen sealiha
ja silmakirjaks sibulaid.

[— — —] Varud ehk joodud kestsid paar päeva. Vahest teisipäeva õhtani. Viimaseks keedeti koorega tuhlid.

Sauna köeti esmase õhta. Joodulised käisid saunas, sääl anti napsi ja ölut. Kaltsudest tehti laps, see oli ühe mehe süles, seda viheldi ja leilitati. Üks suurem laps oli ka seal ulkas, seda viheldi, see röökis. Saunas anti ambaraha, et tuleks tugevad ambad. Öberaha anti, pandi taldreku peele. Mida rohkem see laps karjus, seda rohkem raha sai. Visati ikka vett ka saunalistele. Saunast tuldi ära, siis käis joodupidu edasi. Varud on uiem sõna, vanasti ööldi joodud.

Laulnud Tiina Valdov, 83 a. vana, Kingissepa rajoonis, Mustjala külanõukogus, Rahtla külas (= Mustjala kihelkonnas) 1958. a. Üles kirjutanud H. ja E. Tampere (RKM II 75, 773 (1) ja 379/81 (43)).

A. КРЕСТИЛЬНЫЕ ПЕСНИ.

1. Страдания матери. Мать младенца несколько ночей провела без сна, огонь у нее в комнате не гасился, — а младенец, как назло, кричал.

2—6. Роженица. Мать младенца раз сто прошла от избы к бане и обратно, подходила к печи и дровам, чтобы оставить там боль. Не получила помощи от печи, не осталась боль на дровах. Дети и муж плакали в избе, боялись, что мать умрет. Пришла Марья (или старая женщина), перерезала красные шнуры, две головы появилось в изголовье. — В варианте 4 еще: Как теперь не предложить нам вина. В доме появился хозяин. Настанет утро, сам останешься спать на печи, а сын понесет сено лошадям. Спасибо за вино!

7. Крестить в Ригу. Не назовем мы ребенка вашим име-

нем, мы поедем крестить в Ригу, дадим ему имя рижских господ.

8. «Телу тегемине». (Поют кумовья, сидя верхом на скамье.) Идем «telu tegema», а ножки у скамьи отвалились. Нашел новую на краю дороги. Чья очередь (иметь ребенка)? Мяэ Мари (или кого-либо другого). — См. т. III, стр. 134 и 136.
9. Деньги на зубок. (Собирая деньги, пели:) Кто пришел на крестины, несите деньги на зубок.
10. Давайте деньги! (Сметая со стола, пели:) Давайте деньги, я сварю новый суп!

B. Pulmalaulud

a) Mõrsjaitkud

1. MÕRSJA ITKEB RISTIEMALE.

Meremäe.
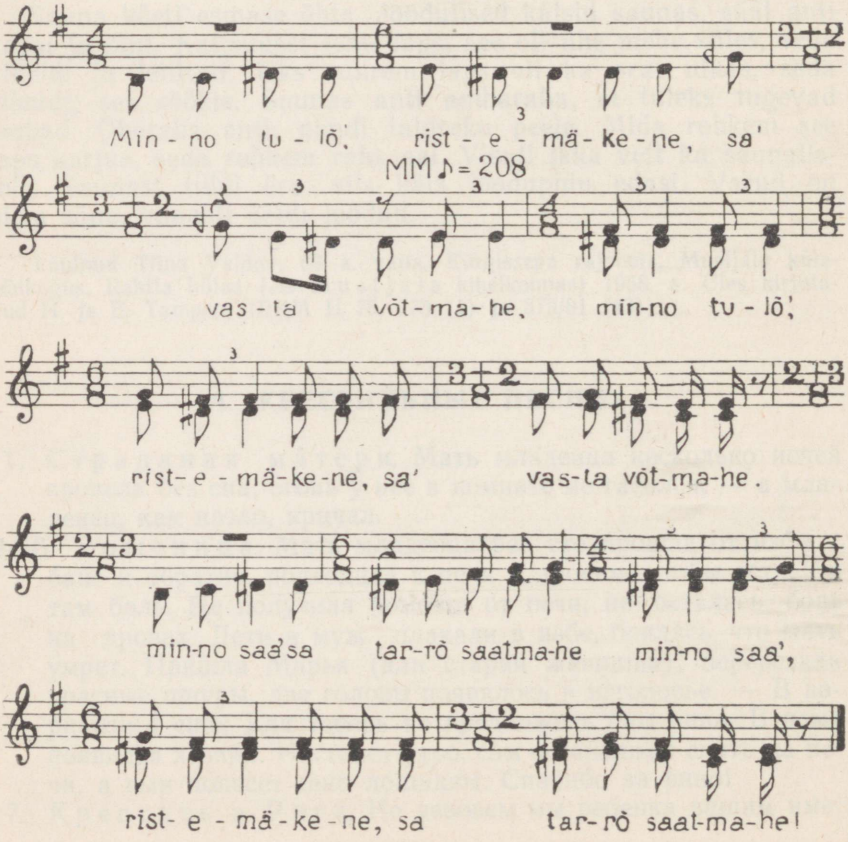
Mullõ tulõ', ristämäkene, sa' vasta värehile,
mullõ lasõ', ristämäkene, sa' vasta lainilõ!
Inne lää-äi', ristämäkene, ma' maalõ mar'akõnõ,
inne saista-ai', ristämäkene, ma' saabastõ nõalõ,
ku tulõt, ristämäkene, sa' vasta värehile,
ar'a lasõt, ristämäkene, sa' vasta lainilõ.
Ku tiide, ristämäkene, sa' siidedse silla,
ku tiide, ristämäkene, sa' purdõ hõbõhõtsõ,
sis lää, ristämäkene, ma' maalõ mar'akõnõ,
sis saista, ristämäkene, ma' saabastõ nõalõ.
Kõrralda', ristämäkene, s'oo kõnõlaminõ,
as'alda', ristämäkene, s'oo jutu ajaminõ —
tetä' saa-ai', ristämäkene, joht siidesta silda,
purdit saa-ai', ristämäkene, joht panda' hõbõhõtsi.
Hot olõ-i', ristämäkene, joht siidesta silda,
hot olõ-i', ristämäkene, joht purdit hõbõhõtsi,
selle_ks lää, ristämäkene, ma' maalõ mar'akõnõ,
selle saista, ristämäkene, ma' saabastõ nõalõ.
No sinolt, ristämäkene, ma' künnü küsümähe,
no sinolt, ristämäkene, ma' nõsõ nõudmahe:
kassõ oodi, ristämäkene, jo minno näiokõista,
kas kaksi, ristämakene, sa' silmä' ar' kaieh?
Minno kutsi, ristämäkene, sa' hummogu varra,
karisti, ristämäkene, sa' kar'alõunõsta.
Selle saa-as, ristämäkene, ma' hummogu varra,
kaldu' saa-as, ristämäkene, ma' kar'alõunõsta —
umma_ks olõ_s, ristämäkene, mul imme eh[i]tämäh,
umma olõ_s, ristämäkene, mul kallist kaunistamah.
Uma ime, ristämäkene, mul mulda jo lätsi,
kasvataja, ristämäkene, jo kaldu mul kalmu.
Kelgi' olõ_s, ristämäkene, joht minno ehitellä',
vaestalasta, ristämäkene, no valmistamanna.
Üü_ks käve, ristämäkene, ma' rõiva' kõõ üsäh,
päävä käve, ristämäkene, ma' kängidse' käeh,
käe' painu_s, ristämäkene, joht jalgu kängmähe,
sõrmõ painu_s, ristämäkene, joht sõlmõ hiitmähe.
Oo_ks mino, ristämäkene, tuud tsirgu tsidsikeista,
oo_ks mino, ristämäkene, tuud melimar'akõista,
esi naas, ristämäkene, tä minno eh[i]tämä,
vaestalasta, ristämäkene, naas valmistama.
Tsidsi tõie, ristämäkene, tä rõiva mul üskä,
kallis kan'd, ristämäkene, tä kängidse kätte —
sis saie, ristämäkene, ma' näio ehitedüs,
vaenõlatsi, ristämäkene, ma' saie valmistõt,
sis saie, ristämäkene, ma' tuvi tulõma,
sis saie, ristämäkene, ma' armas astuma.
S'ood tiidnü', ristämäkene, su' hellä hingekene,
s'ood mõistnu', ristämäkene, su' mar'ameelekene,

määnes ol'le, ristämäkene, mul kotost tulõminõ,
määnes ol'le, ristämäkene, mul velilt viirdminõ.
Ikulinõ‿ks, ristämäkene, ol'l mino ehtminõ,
lainalinõ, ristämäkene, ol'l laaditaminõ.
Sis õks iki, ristämäkene, ma' ilmaväiga,
sis kuugi, ristämäkene, ma' kummalõ maana,
umma kutsi, ristämäkene, ma' imme ehtmähe,
umma kutsi, ristämäkene, ma' mar'a-maamakõista.
Oo minno, ristämäkene, taad ulli küll näiot,
meeleldä', ristämäkene, taad melimar'akõista,
kutsi imme, ristämäkene, ma' kalmust ehtmähe,
liivast kutsi, ristämäkene, ma' lindu lill'tämä!
Ime saa-ai', ristämäkene, õks kalmust kodo tulla',
liivast saa-ai', ristämäkene, tä kodo küll liiku'.
No sinolt, ristämäkene, jal' küünü küsümä,
noori näio, ristämäkene, ma' nõsõ nõudmahe:
kelle nakkat, ristämäkene, sa' süüke jo säädmä,
kelle nakkat, ristämäkene, naid laudu laaditama?
Mullõ nakkat, ristämäkene, agu süüke säädmähe,
mullõ nakkat, ristämäkene, sa' laudu laaditama?
Mullõ naaku‿i', ristämäkene, joht süüke säädmähe,
mullõ naaku‿i', ristämäkene, joht laudu laaditama.
Hot olõ‿i', ristämäkene, mul umma imekeistä,
hot olõ‿i', ristämäkene, mul mar'a-maamakõist,
selle tulõ‿s, ristämäkene, ma' tsirku söömäldä',
mar'a tulõ‿s ristämäkene, ma' üvä maitsmalda'.
Oo mino, ristämäkene, tuud tsirgu tsidsikeistä,
oo mino, ristämäkene, tuud melimar'akõista,
esi keedi, ristämäkene, tä soradsõ pudru,
esi küdsi, ristämäkene, tä mesidse leevä.
Õkka miildü‿s, ristämäkene, mul mesidse' leevä',
õkka süübü‿i', ristämäkene, mul soradsõ' pudru'.
Selle miildü‿s, ristämäkene, mul mesidse' leevä',
selle süübü‿i', ristämäkene, mul soradsõ' pudru',
süämekene, ristämäkene, õt om süväste haigõ,
meelekene, ristämäkene, om haigõ ni rassõ.
S'oost anna, ristämäkene, ma' suurõ aitumma,
katsi anna, ristämäkene, ma' teno kallihe,
õt kutsi, ristämäkene, mu' siiä s'oost tunnist,
armas kutsi, ristämäkene, mu' siiä s'oost aost,
minno kutsi, ristämäkene, sa' meeltä meelütämä,
haigõt kutsi, ristämäkene, sa' süänd sütütämä.
Sinno oodi, ristämäkene, kõõ hummogu varra,
sinno oodi, ristämäkene, kõõ õdagu ilda.
Kui näie, ristämäkene, ma' sinnä' tulõvata,
armast näie, ristämäkene, ma' sinnä' astvata,
kagoh miildü, ristämäkene, sis mino meelekene,
kagoh süttü, ristämäkene, mu' süämekene.

Aitümma, ristämäkene, s'oost, olkõ' terveh,
kallis olkõ', ristämäkene, viil elämä kavva,
õt minno, ristämäkene, sa' kos'tma küll kutsi,
vaestlasta, ristämäkene, sa' vasta jal' võti.

Laulnud Aleksei Taarka, 45 a. vana, ühes kooriga, Meremäe vallas, Tiirhanna külas 1913. a. Viisi kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 864 (15) < ERA, Fon. 61-d).

2. MÕRSJA ITKEB ISALE.

Järvesuu.

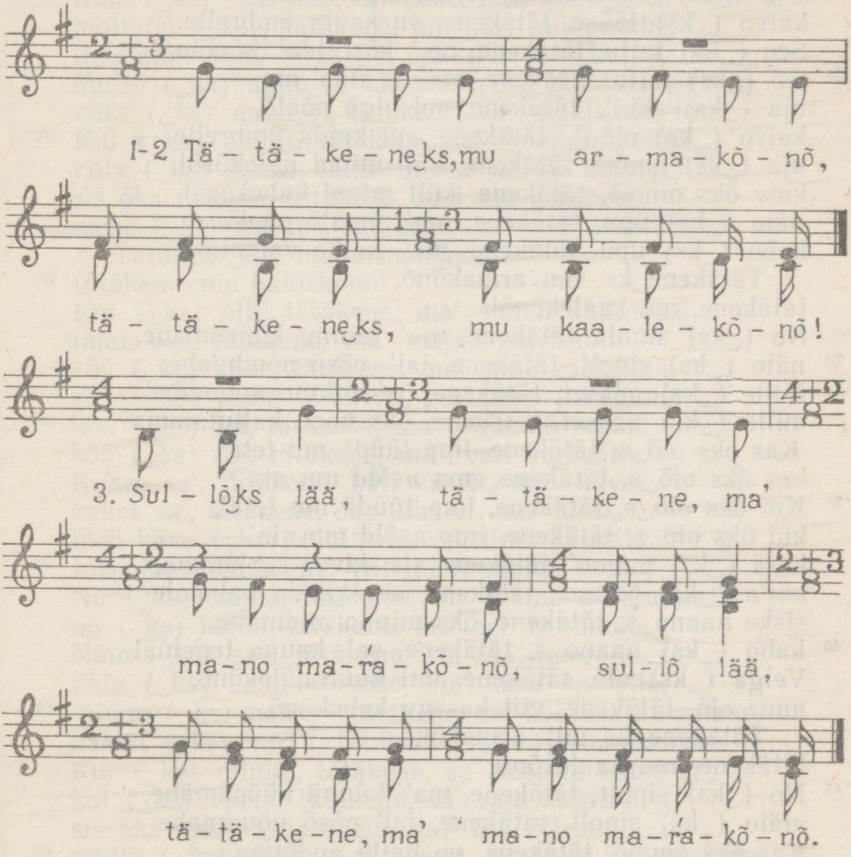

Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene‿ks, mu kaalekõnõ!
Sullõ (‿ks) lää, tätäkene, ma' mano mar'akõnõ,
ligi (‿ks) lää, tätäkene, ma' suvilinnukõnõ,
neio (‿ks) sullõ, tätäkene, ma' jalga kumardõllõ,

mar'akõnõ, tätäkene, küll maalõ pain^{u}tõllõ,
pääle (‿ks) kallu, tätäkene, ma' kaala ümbrelle,
pääle (‿ks) oiu, tätäkene, ma' olgõ nõalõ,
ümbre (‿ks) võta, tätäkene, ma' kaala kallehe,
ümbre (‿ks) võta, tätäkene, ma' piha pehmehe.
Mant päse‿i', tätäkene, küll ilma pästmäldä',
mant argnõ‿i', tätäkene, ma' arotamalda' —
mõnõst saasõ (‿ks), tätäkene, meil pääväst ar' pästä',
aastakast, tätäkene, küll aro-jo-tõlla'.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Uja (‿ks) löüse, tätäkene, su olgõ nõalõ,
kaivo (‿ks) löüse, tätäkene, su kaala ümbrelle.
Seo (‿ks) juttu, tätäkene, ma' kõrralda' kõnõle,
seo (‿ks) juttu, tätäkene, ma' as'alda' aie —
uja (‿ks) olõ-i', tätäkene, sul olgõ nõalõ,
kaivo (‿ks) olõ-i', tätäkene, sul kaala ümbrelle —
uja (‿ks) ommõ, tätäkene, küll minol näiokõsõl,
kaiv õks ommõ, tätäkene, küll minol kabokõsõl,
näio (‿ks) upu, tätäkene, ma' umalõ oholõ,
kabo (‿ks) upu, tätäkene, ma' kaiho vaihõllõ.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
No (‿ks) sinolt, tätäkene, ma' künnü küüsümähe,
näio (‿ks) sinolt, tätäkene, jal' nõsõ nõudmahe:
Mille (‿ks) nakset, tätäkene, õks minno andmahe,
mille (‿ks) nakset, tätäkene, õks kapo kallutamma?
Kas õks olõ‿s, tätäkene, imp tüüdä mu tetä',
kas õks olõ‿s, tätäkene, imp asõld mu aia'?
Kui õks olõ‿s, tätäkene, imp tüüdä mu tetä',
kui õks olõ‿s, tätäkene, imp asõld mu aia' —
kesä (‿ks) panno', tätäkene, sis -kivve korjamma,
kar'a (‿ks) panno', tätäkene, sis -kanda kakmahe —
siske naano‿s, tätäkene, õks minno andmahe,
kabo (‿ks) naano‿s, tätäkene, sa' kaupa tegemä!
Veiga (‿ks) olõ, tätäkene, viil nuur näiokõnõ,
nuur olõ, tätäkene, viil kassuv kabokõnõ.
Tätäkene‿ks jal' armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
No (‿ks) sinolt, tätäkene, ma' künnü küüsümähe,
näio (‿ks) sinolt, tätäkene, jal' nõsõ nõudmahe:
Kas õks ommõ, tätäkene, no hallõ andõnna,
hallõ (‿ks) ommõ, tätäkene, no kapo kallutõnna?
Minol ommõ, tätäkene, ka‿ks hallõ ar' minnä',
kallis ommõ, tätäkene, ka kotost kaaldoda'.
Kui (‿ks) jäta, tätäkene, ma' uma võõrasta,
kui (‿ks) võta, tätäkene, ma' võõra umasta?
Hallõ (‿ks) jättä', tätäkene, om umma võõrasta,

jälle (‿ks) võtta', tätäkene, om võõret umasta.
Tätakene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
No (‿ks) sinno, tätäkene, ma' painu pallõmma,
no (‿ks) heidä, tätäkene, ma' hellile sõnolõ:
Mullõ (‿ks) annat, tätäkene, kas lehmä-lammast,
mullõ (‿ks) annat, tätäkene, kas särke-kaskat?
Kask õks anna', tätäkene, sa' kar'ah käümästä,
lehm õks anna', tätäkene, sa' lehmä nüsmästä,
särk õks anna', tätäkene, sa' säre püüdmästä!
Mullõ (‿ks) anku‿i', tätäkene, õks mullust vas'ikõta,
tima (‿ks) -havvast, tätäkene, mul anku‿i' til'lõkõista —
mullunõ (‿ks), tätäkene, om kuri müügmähe,
timmahavvanõ, tätäkene, om til'lo tän'tämmä.
Mullõ (‿ks) anku‿i', tätäkene, õks punda pool'ikota,
villa (‿ks) anku‿i', tätäkene, sa' -nakla nar'itota!
Kui (‿ks) annat, tätäkene, sa' pooligo punna,
villa (‿ks) annat, tätäkene, sa' narido'-nagla,
sis õks nakkas, tätäkene, küll ülä ütlemmä,
mehe (‿ks) nakkas, tätäkene, jal' veli vihklõmma.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Kui (‿ks) olli, tätäkene, ma' kotoh kullakõnõ,
umah olli, tätäkene, ma' majah mar'akõnõ,
kõõ (‿ks) käve, tätäkene, ma' sino käskennä,
kõõ (‿ks) joosi, tätäkene, ma' sino juhatõnna,
kõõ (‿ks) tei, tätäkene, ma' ruunalõ rokka,
kõõ (‿ks) tõi, tätäkene, ma' vett verevälle.
Kohes sa', tätäkene, küll kässit, ma' käve,
kohes sa', tätäkene, õks juhatet, ma' joosi,
inep käve (‿ks), tätäkene, viil ilma käskäldä',
inep joosi, tätäkene, viil juhatamalda'.
No (‿ks) sinno, tätäkene, ma' painu pallõmma,
no (‿ks) heidä, tätäkene, ma' hellile sõnolõ:
Näio (‿ks) saa, tätäkene, kui ülä ümbrelle,
näio (‿ks) saa, tätäkene, ma' kasa kaalallõ,
minno (‿ks) nakka', tätäkene, sa' kos'tma kutsmahe,
nakka (‿ks) varra, tätäkene, sa' vaja haardmahe!
Kui (‿ks) minno, tätäkene, sa' kostma kutsu-ui',
kui (‿ks) varra, tätäkene, sa' vaja haara-ai',
sis õks nakkas, tätäkene, jal' ülä ütlemmä,
mullõ (‿ks) nakkas, tätäkene, sis kasa kadsatamma.
Agu (‿ks) saasõ, tätäkene, sis iku elämine,
kaiholinõ (‿ks) tätäkene, kui saasõ kasuminõ.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene‿ks, mu kaalekõnõ!
Kui (‿ks) mullõ, tätäkene, ka kos'a' kodo tulli,
kui (‿ks) mullõ, tätäkene, ka viina' kodo veere,

minnä' taha‿s, tätäkene, ma' umalla meelellä,
keertä' taha‿s, tätäkene, ma' umalla keelellä —
kotoh tahtsõ (‿ks), tätäkene, viil olla' kuus suvvõ,
tahtsõ (‿ks) olla', tätäkene, viil viis velisennä.
Saanu (‿ks) suvõga', tätäkene, viil suurõbakõnõ,
saanu (‿ks) talvõga', tätäkene, viil targõbakõnõ.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Mille (‿ks) nakset, tätäkene, õks noorõst andmahe,
kar'a- nakset, tätäkene, mu -latsõst kallutamma,
määnest nakset, tätäkene, ti' pelgö pelgämmä,
määnest nakset, tätäkene, ti' murõht murõhtamma?
Kolga (‿ks) nakset, tätäkene, ti' kiile kullõmma,
valla (‿ks) nakset, tätäkene, ti' suuri sorõhita.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Kolga naano‿s, tätäkene, õks kiile kullõmma,
valla (‿ks) naano‿s, tätäkene, viil suuri sorõhita —
kolka (‿ks) hot, tätäkene, no kur'astõ kõnõle,
veeri (‿ks) hot, tätäkene, jal' veerät' vihasahe.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Hot olno‿ks, tätäkene, ma' kotoh kuus suvvõ,
viis-kuus, tätäkene, viil olno' velisennä,
siske (‿ks) toonu‿s, tätäkene, ma' kodo häühällõ,
toonu‿s kaiho-, tätäkene, ma' -kaplo kaartehe,
ega tennö‿s, tätäkene, õks tiko ma küläle,
tennö‿s, häpü, tätäkene, ma' hüäle hõimulõ.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
No (‿ks) sinolt, tätäkene, ma' künnü küüsümähe,
no (‿ks) sinolt, tätäkene, ma' nõsõ nõudõmahe:
Kas õks om, tätäkene, sul armas andõnna,
ommõ (‿ks) minno, tätäkene, sul kallis kallutõnna?
Minol om, tätäkene, ka hallõ ar' minnä',
om kallis, tätäkene, ka kotost kaaldoda'.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Perämäne, tätäkene, no‿ks ommõ ikmine,
kullakõsõl, tätäkene, om kumardamine.
No (‿ks) sinno, tätäkene, ma' painu pallõmma,
no (‿ks) heidä, tätäkene, ma' hellile sõnolõ:
Ka sa (‿ks) nakkat, tätäkene, õks kos'tma kutsmahe,
nakkat minno, tätäkene, õks vasta võtmahe?
Kui tunnõt, tätäkene, õks pühi sa' tulõvat,
tunnõt kalle, tätäkene, sa' ao astuvata,
kui (‿ks) minno, tätäkene, sa' kos'tma kutsu-ui',
kui (‿ks) minno, tätäkene, sa' vasta võta-ai',

sis nakkas, tätäkene, õks ülä ütlemmä,
mullõ (‿ks) nakkas, tätäkene, õks kasa kadsatamma.
Ak[u] saasõ (‿ks), tätäkene, sis iku elämine,
saasõ (‿ks) silmä-, tätäkene, sis -viil viirdömine —
kohe (‿ks) lää, tätäkene, sis noori näiokõnõ,
kohe (‿ks) lää, tätäkene, sis melimar'akõnõ?
Ega (‿ks) saa-ai', tätäkene, ma' paarista paeda',
lak'ka (‿ks) saa-ai', tätäkene, sis minnä' laulatõdust.
[- - -]

Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Mille (‿ks) nakset, tätäkene, õks noorõst andmahe,
kar'alatsõst, tätäkene, mu nakset kall[u]tamma?
Hummõn mine (‿ks), tätäkene, sa' mõtsa kaemahe,
var[i]kohe, tätäkene, sa' mine' vahtmahe!
Kõiv õks om, tätäkene, kui kar'avitsakõnõ,
vaher om, tätäkene, kui vüü varvakõnõ,
kuah minno, tätäkene, õks kõivoh kõõgutidi,
kuah minno, tätäkene, õks vahtrah vaagutidi.
Selle (‿ks) om, tätäkene, mul hallõ ar' minnä',
selle (‿ks) kallis, tätäkene, om kotost kaldoda'.
Kotoh võinu (‿ks), tätäkene, viil olla' viis suvvõ,
viis-kuus, tätäkene, viil olla' velisennä,
küll võinu (‿ks), tätäkene, ma' tetä' su' tüüdä,
küll võinu (‿ks), tätäkene, viil aia' su' asõlda.
Kui (‿ks) tulli, tätäkene, ta hummogukõnõ,
kui (‿ks) nõs'se, tätäkene, ta pääs'o pääväkene,
kõõ (‿ks) lindse, tätäkene, ma' lehmi nüsmähe,
kabo (‿ks) lindsi, tätäkene, ma' karja saatmahe.
Kõõ (‿ks) lauli, tätäkene, ma' kabo kar'a manna,
virvekene, tätäkene, ma' lauli vitsa manna —
mõtsa (‿ks) panni, tätäkene, sis -tsirgu' mõtlõmma,
kunnu (‿ks) panni, tätäkene, ma' -linnu' kullõmma. [- - -]
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
kallis kul'la tätäkene, vai kaalekõn(õ)!
Näio (‿ks) sullõ, tätäkene, jal' ütle ne kõnõlõ,
meli (‿ks) -mari, tätäkene, ma' sullõ manitsõllõ:
Kui (‿ks) tunnõt, tätäkene, sa' pühi tulõvata,
tunnõt kal'le, tätäkene, sa ao astuvata,
unahtagu‿i', tätäkene, sa' ubindõ aigo,
lasku‿i' meelest, tätäkene, sa' minno mii-aigo,
meelest lasku‿i', tätäkene, õks migulapäävä,
süämest, tätäkene, joht suv[i]stõ pühi!
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Kui (‿ks) teil, tätäkene, õks kallus kala-aiga,
kui (‿ks) kiird, tätäkene, teil keväjäkene,
kala nakkas, tätäkene, kui järveh karglõmma,

lutsu' jallõ, tätäkene, kui veereh lobisõmma —
palo (‿ks) sai, tätäkene, ma' -maalõ pardsikõnõ,
kuiva (‿ks) sai, tätäkene, ma' maalõ kullakõnõ —
sis mullõ (‿ks), tätäkene, sa' sandilt sõna saada',
tuulõlt saada', tätäkene, sa' tuhat tervötä,
sis siiä (‿ks), tätäkene, ma' kallu kala-aolla,
sis lasõ (‿ks), tätäkene, ma' latigõpäävällä,
sis meelüs, tätäkene, õks mino meelekene,
sis sütüs, tätäkene, õks süämekene.
Kui (‿ks) olli, tätäkene, ma' kotoh kullakõnõ,
umah olli, tätäkene, ma' majah mar'akõnõ,
sis kuldo, tätäkene, õks sõrmus mul kullanõ,
sis hõõrdo, tätäkene, mul hõpõvitsakõnõ,
suuri (‿ks) kuldo, tätäkene, õks kallo soom[i]tõnna,
lak'o (‿ks) kuldo, tätäkene, jal' lahkõh lat[i]keta.
No (‿ks) sai, tätäkene, ma' ülä ümbrelle,
no (‿ks) sai, tätäkene, ma' kasa kaalallõ —
sääl kullus, tätäkene, õks sõrmus mul kullanõ,
sääl hõõrdos, tätäkene, mul hõpõvitsakõnõ,
tati (‿ks) kullos, tätäkene, mul -juure tahvatõnna,
seene (‿ks) hõõrdos, tätäkene, mul -juure sil[i]stennä. [- - -]
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
No (‿ks) om, tätäkene, mul veiga hallõkõnõ,
no (‿ks) kabol, tätäkene, om veiga kaihokõnõ —
umast lää (‿ks), tätäkene, no kotost kogonesta,
um[i]st lää, tätäkene, no vell[i]st viimätsestä.
Hallõ (‿ks) om, tätäkene, mul näio elokõista,
hallõ (‿ks) om, tätäkene, mul kabu kasumista.
Kui (‿ks) olli, tätäkene, ma' kotoh kullakõnõ,
sino majah, tätäkene, ma' olli mar'akõnõ,
kui (‿ks) lätsi, tätäkene, ma' nurmõ kündmähe,
armas lätsi, tätäkene, ma' atra kandmahe —
sada (‿ks) jäi, tätäkene, sis hobõst saismahe,
tuhat jäi, tätäkene, sis ratsot tuumatamma.
Näile (‿ks) helge, tätäkene, mu hiusõkõnõ,
näile (‿ks) paistsõ, tätäkene, mu palõgõkõnõ —
tulla (‿ks) tahtsõ, tätäkene, mi' kodo kosjallõ,
tulla (‿ks) tahtsõ, tätäkene, nä velile viinoga'.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Oo võe‿ks, tätäkene, küll minno ullikõista,
oo võe‿ks, tätäkene, küll melimar'akõista!
Kui (‿ks) mullõ, tätäkene, ka kos'a' kodo tulli,
kui (‿ks) mullõ, tätäkene, ka viina' kodo veere,
sis õks võinu', tätäkene, ma' käkke' käokõnõ,
võinu (‿ks) minnä', tätäkene, ma' pakko pardsikõnõ.
Käkke taha‿s, tätäkene, ma' minnä' käokõnõ,

taha‿s minnä', tätäkene, ma' pakko pardsikõnõ —
kõõ (‿ks) lätsi, tätäkene, ma' memme miilt pite,
taadõ (‿ks) lätsi, tätäkene, ma' tahetot pite. [- - -]
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Jummal tiid, tätäkene, no jumalakõnõ,
Mari tiid, tätäkene, no madalakõnõ,
no (‿ks) saa, tätäkene, ma' ülä ümbrelle,
no (‿ks) saa, tätäkene, ma' kasa kaalallõ! [- - -]
Kui (‿ks) olli, tätäkene, ma' kotoh kullakõnõ,
olli (‿ks) sino, tätäkene, ma' majah mar'akõnõ,
kui (‿ks) heitse, tätäkene, ma' õdago magama,
kui (‿ks) panni, tätäkene, ma' pää pähütsehe,
sis õks heidi, tätäkene, ma' hoolõ ussõ pääle,
panni (‿ks) murrõ, tätäkene, ma' musta parrõ pääle.
Oo õks taad, tätäkene, küll hüvvä mu imme,
oo õks mino, tätäkene, küll kallist kandijata!
Mino (‿ks) võt't, tätäkene, tä hoolõ ussõ päältä,
võt't murrõ, tätäkene, tä musta parrõ päältä.
Kui (‿ks) saa, tätäkene, ma' ülä ümbrelle,
kui (‿ks) saa, tätäkene, ma' kasa kaalallõ —
sedä (‿ks) ütle, tätäkene, kõik innedse' eläjä',
ütle (‿ks) mustõ, tätäkene, kõik mustidsõ' vanõba' —
kui (‿ks) heidä, tätäkene, ma' hoolõ ussõ pääle,
panõ (‿ks) murrõ, tätäkene, ma' musta parrõ pääle,
üla (‿ks) taad, tätäkene, küll imme helläkeistä,
kasa (‿ks) taad, tätäkene, küll maamat mar'akõista —
nakkas õks, tätäkene, hot hooli uikmahe,
nakkas õks, tätäkene, jal' murõh murõhtamma —
ega (‿ks) võta‿i', tätäkene, tä hoolta ussõ päältä,
murõht võta-i', tätäkene, tä musta parrõ päältä.
Ime (‿ks) lätt, tätäkene, sis küllä kõnõlõmma,
tõistõ (‿ks) lätt, tätäkene, tä tallo tõotamma,
õt õks lää, tätäkene, ma' muuga üle moro,
õt õks lää, tätäkene, ma' tambo talli mano,
üla (‿ks) sõku, tätäkene, ma' moro muatsõsta,
sõku (‿ks) tarõ-, tätäkene, ma' -läve tahmatsõsta.
Tätäkene‿ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Kui (‿ks) olli, tätäkene, ma' kotoh kullakõnõ,
umah olli, tätäkene, ma' majah mar'akõnõ,
ega (‿ks) lää-äs, tätäkene, ma' muuga üle moro,
ega (‿ks) lää-äs, tätäkene, ma' tambo talli mano —
kõõ (‿ks) lätsi, tätäkene, ma' muna üle moro,
kõõ (‿ks) lätsi, tätäkene, ma' upin üle ussaia.
Moro (‿ks) nakkas, tätäkene, sis takah muhetamma,
hain nakkas, tätäkene, sis takah haletamma.
Seo (‿ks) lää-äi', tätäkene, mul minnenä meelestä,

seo (⌣ks) lää-äi', tätäkene, mul süvveh süämestä,
neio (⌣ks) jovva⌣i', tätäkene, no ello unohtõlla',
neio (⌣ks) jovva⌣i', tätäkene, no muudo murõhtõlla'.
Sedä (⌣ks) ütle, tätäkene, ka innedse' eläjä',
ütle (⌣ks) mustõ, tätäkene, ka mustidsõ' vanõba'.
Ega (⌣ks) sünnü⌣i', tätäkene, ka hius ese kodo,
tutu (⌣ks) sünnü⌣i', tätäkene, viil vel'lo tooli pääle,
kagoh sündö (⌣ks), tätäkene, ka hius ülä kodo,
tutu (⌣ks) sündö, tätäkene, viil üla tooli pääle;
lin'k sünnü⌣i', tätäkene, õks ese leevä mano,
van'k sünnü⌣i', tätäkene, jal vel'lo vadsa mano,
lin'k sünnüs, tätäkene, õks ülä leevä mano,
valgõpää, tätäkene, õks ülä vadsa mano.
No (⌣ks) tulõ, tätäkene, mul minnä', miä tetä',
kabo- tulõ (⌣ks), tätäkene, mul -kõsõl kaldoda'.

Tätäkene⌣ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ! [- - -]
Perämäne (⌣ks), tätäkene, mul om ikmine,
perämäne (⌣ks), tätäkene, mul kullal kumardamine —
tõista (⌣ks) nakka⌣i', tätäkene, imp kõrda ikmahe,
kolmõ (⌣ks) nakka⌣i', tätäkene, viil kõrda kumardamma!
Hummõn saa (⌣ks), tätäkene, ma' noorõst noor'kosta,
hummõn vala (⌣ks), tätäkene, ma' pääst valõgõsta,
ülä (⌣ks) nakka, tätäkene, sis kotoh kumardamma,
ülä (⌣ks) nakka, tätäkene, sis tarõh tandso lüümä.
Hallõ (⌣ks) om, tätäkene, mul minnä' umast kotost,
rassõ (⌣ks) om, tätäkene, mul minnä' umast rahvast.
Uma (⌣ks) jätä, tätäkene, no kodo jumalaga,
uma (⌣ks) jätä, tätäkene, ma' rahvas rahu-tervest!
Kodo (⌣ks) saasõ, tätäkene, no kos'tma k'avvo',
vel'lo (⌣ks) jäävä', tätäkene, jal' aigo viitä',
kos'tma (⌣ks) tulõ, tätäkene, no egala kuula,
neio (⌣ks) tulõ, tätäkene, ma' egal nädälellä.

Tätäkene⌣ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!
Ar' sa (⌣ks) minno, tätäkene, õks pangu-ui' pal'losta,
ar' sa (⌣ks) minno, tätäkene, küll liiast liigutagu⌣i',
leevä(⌣ks) naaku⌣i', tätäkene, õks -kuure korjamma,
vadsa (⌣ks) naaku⌣i', tätäkene, küll -viire viskamma!
Mullõ (⌣ks) tii, tätäkene, sa' pehme piiragukõnõ,
mullõ (⌣ks) viil, tätäkene, sa' vadsa' vaal'atõllõ!
Sis vala (⌣ks), tätäkene, ma' sino vadsa mano,
sis piiri (⌣ks), tätäkene, ma' sino piirago mano,
sis nakka⌣i', tätäkene, mul ülä ütlemmä,
mehe nakka⌣i', tätäkene, sis -veli vihkamma.

Tätäkene⌣ks, mu armakõnõ,
tätäkene, mu kaalekõnõ!

340 No (‿ks) kuulõ', tätäkene, mu kumardamine,
miilde (‿ks) panõ, tätäkene, mu pal'lo pallõmine!

Laulnud Anne Vabarna, 70 a. vana, ühes kooriga Järvesuu vallas, Tonja külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM ja KKI 4, 501/28 (52)).

Märkus. Et tekst on kirja pandud dikteerimise järgi, on see laulmiseks kohandatud valimiku koostaja poolt.

3. MÕRSJA ITKEB EMALE.

Mäe.
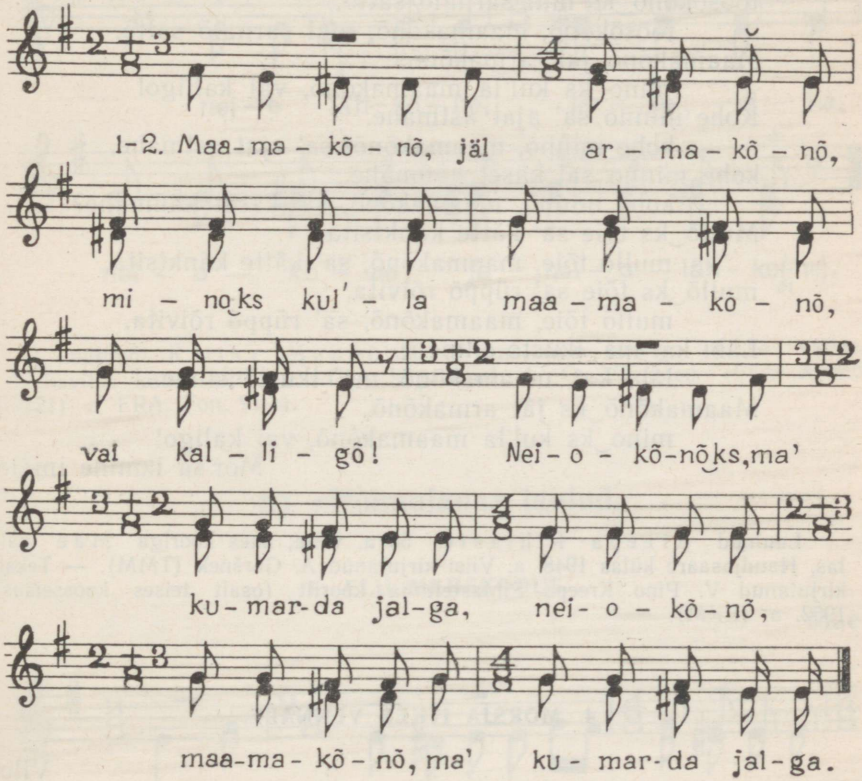
Maamakõnõ, jäl armakõnõ,
mino kul'la maamakõnõ, vai kaligõ!
Neiokõnõ‿ks, ma' kumarda jalga,
neiokõnõ, maamakõnõ, ma' kumarda jalga,
mar'akõnõ‿ks, ma' maalõ paintõllõ,
mar'akõnõ, maamakõnõ, ma' maalõ paintõllõ,

sullõ‿ks kaalu ma' kaala ümbrelle,
sullõ kaalu, maamakõnõ, ma' kaala ümbrelle,
sullõ‿ks oiu ma' olgõ nõale,
sullõ oiu, maamakõnõ, ma' olgõ nõale.
Maamakõnõ jal' armakõnõ,
mino‿ks kul'la maamakõnõ, vai kaligo!
Näio kao sul kaala ümbrelle,
näio kao, maamakõnõ, sul kaala ümbrelle,
näio‿ks upu ma' olgõ nõalõ,
näio upu, maamakõnõ, ma' olgõ nõalõ:
viikese mul silmih veerelles,
viikese, maamakõnõ, mul silmi veerelli,
tõõsõkõnõ‿ks mul sarnalõ sattõ,
tõõsõkõnõ, maamakõnõ, mul sarnalõ sattõ.
Maamakõnõ jal' armakõnõ,
mino‿ks kul'la maamakõnõ, vai kalligo!
Kohe minno sa' ajat astmahe,
kohe minno, maamakõnõ, sa' ajat astmahe,
kohe minno sa' käset käümähe,
kohe minno, maamakõnõ, sa' käset käümähe?
Mullõ‿ks tõie sa' kätte känktsita,
mullõ tõie, maamakõnõ, sa' kätte känktsita,
mullõ‿ks tõie sa' rüppö rõivita,
mullõ tõie, maamakõnõ, sa' rüppö rõivita.
Läbi kai ma' ikustõ silme,
läbi kai, maamakõnõ, ma' ikustõ silme.
Maamakõnõ‿ks jäl armakõnõ,
mino‿ks kul'la maamakõnõ, vai kaligo!
Mõr'sa ikmine imäle.

Laulnud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas, Haudjasaare külas 1948. a. Viisi kirjutanud A. Garšnek (TMM). — Teksti kirjutanud V. Pino Kreepa Pihlastelt ja koorilt (osalt teises koosseisus) 1952. a. (RKM).

4. MÕRSJA ITKEB VENNALE.

Vilo.
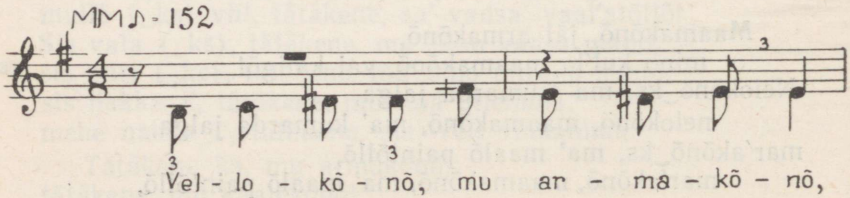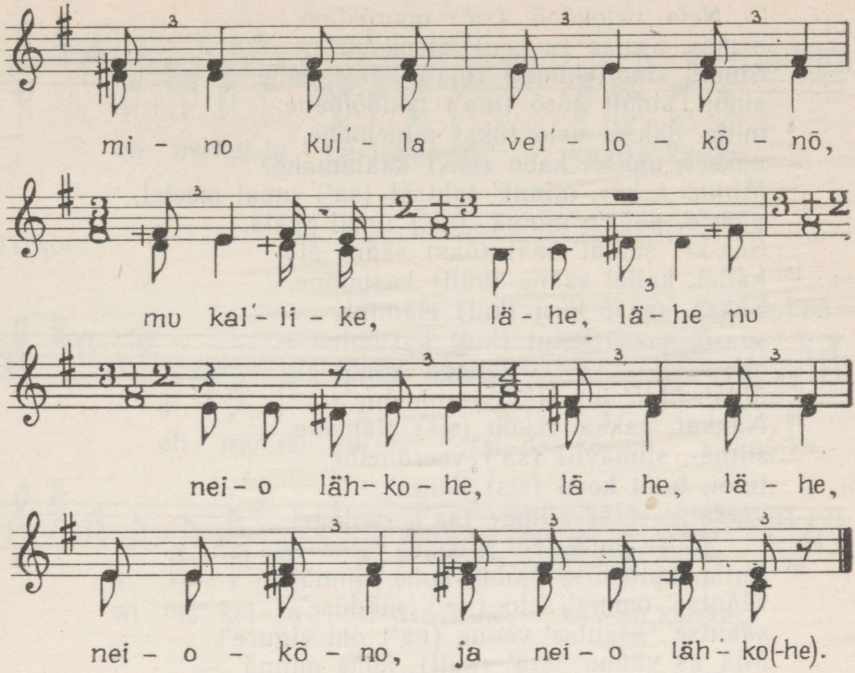
Laulnud Kriisa Manni, 20 a. vana, ühes kooriga Vilo vallas, Unkavitsa külas 1913. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 992 (321) < ERA, Fon. 91-c).

b) «Hõimulaua» laulud.

5. ELU MEHEKODUS.

Mäe.
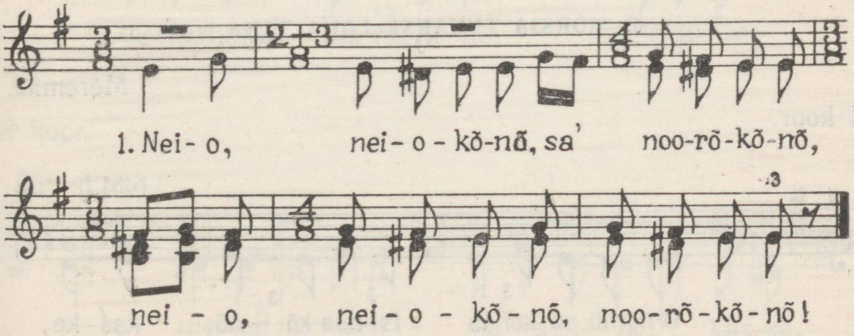
Neio, neiokõnõ, (sa') noorõkõnõ,
armas, armas au-(sa')-latsõkõnõ!
Sinolt, sinolt künnü (ma') küüsümähe,
sinolt, sinolt nõsõ (ma') nõudõmahe:
mille naksõt neio (õks) minemähe,
nakset, nakset kabo (õks) kaalumahe?
Minnä (‿ks), minnä' tahtsõt (sa') umal meelel,
pääs'o, pääs'o minnä' (sa') umal päälä.
Saa-ai', saa-ai' sääl (õks) sääne elo,
kallel, kallel sääne (küll) kasumine.
Saasõ, saasõ kuri (kui) elämine,
saasõ, saasõ kalgi (kui) kasumine,
olõ‿i', olõ‿i' (sis) kellege' kõnõlda',
üldä', üldä' üte- (sul) -ainolõge'.
Nakkat, nakkat ikkõh (sis) elämähe,
silmä-, silmäviil (sa') veerümähe,
tulõt, tulõt kodo (sis) ikuga',
veerät, veerät silmä- (sa') -viiläge'.
Mitte, mitte või‿i' (mi') midä tetä',
kulla, kullakõsõ (joht) kohe minnä' —
sääntse' omma' seto (na') säädüse',
sääntse', sääntse' venne (na') om vigure'!
Miä‿ks võimõ' tetä' (küll), kohe minnä' —
sünnü‿i', sünnü‿i' neio (joht) esekodo,
tutu', tutu' vele (joht) tooli pääle.
Neio‿(ks), neiokõnõ, (sa') noorõkõnõ,
mi‿ks, mi' meli- (sa')-mar'akõnõ!

Lauldakse pruudipoolsel «hõimulaual».

Laulnud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas, Haudjasaare külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM ja KKI 4, 115/6 (2)).

Märkus. Et tekst on kirja pandud dikteerimise järgi, on see laulmiseks kohandatud valimiku koostaja poolt.

6. MÕRSJA TUUAKSE LAUA TAHA.

Meremäe.

I koor.
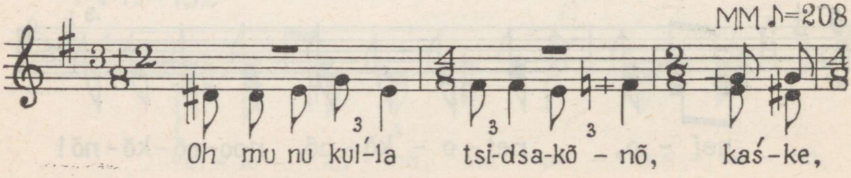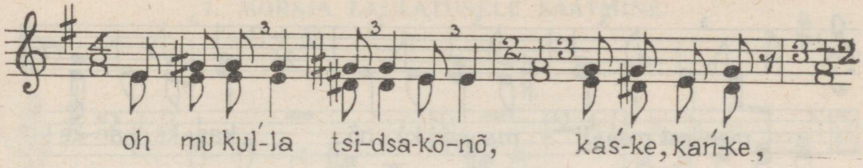
II koor.
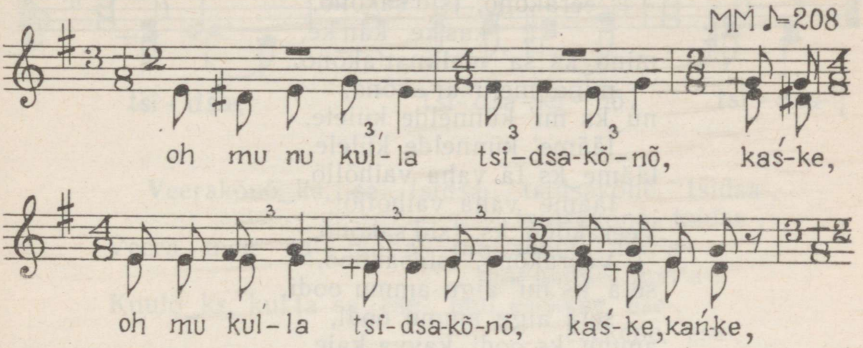
I koor.
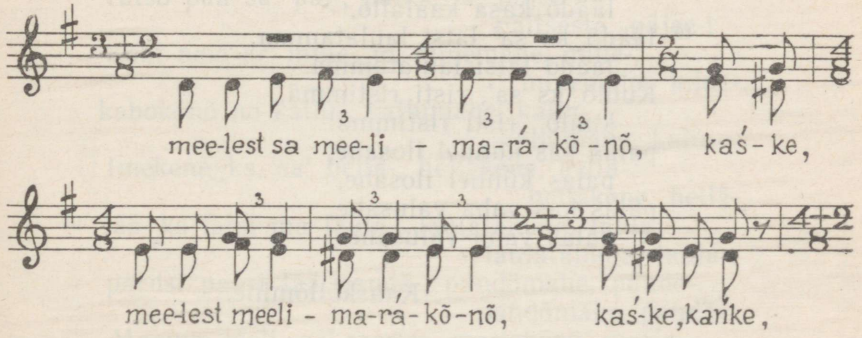
II koor.
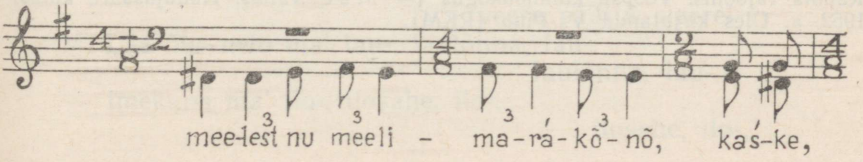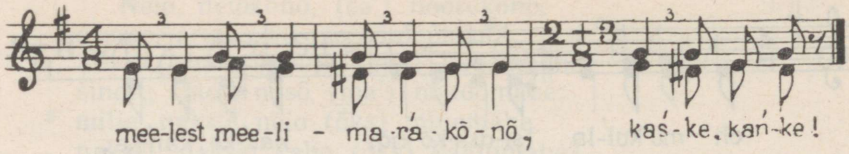
Veerakõnõ, tsid'sakõnõ,
kas'ke, kan'ke,
Veerakõnõ, tsid'sakõnõ,
kas'ke, kan'ke,
mino‿ks sa' melimar'akõnõ,
mino melimar'akõnõ,
nu‿ks mi' künnelde külele,
lääme' künnelde külele,
lääme‿ks ta vaha vaihõllõ,
lääme' vaha vaihõllõ!
Veerakõnõ‿ks, tsid'sakõnõ,
Veerakõnõ, tsidsakõnõ,
setä‿ks mi' aigu ammu oodi,
setä aigu ammu oodi,
ammu‿ks oodi, kavva kaie,
ammu oodi, kavva kaie —
nu läät ülä ümbrelle,
läädõ ülä ümbrelle,
läädõ‿ks sa' kasa kaalallõ,
läädõ kasa kaalallõ,
läädõ‿ks sa' latsi laulatamma,
läädõ latsi laulatamma.
Kuulõ‿ks sa', risti ristimmä,
kuulõ', risti ristimmä:
palas kas künnel ilosahe,
palas künnel ilosahe,
palas kas vaha valusahe,
palas vaha valusahe?

Kaaskõllõmine.

Laulnud I kooris: Ivani Okse (eeslaulja ja torrõ), Ilja Iro (killõ), 22 a. vana; II kooris: Aleksei Taarka (eeslaulja ja torrõ), 45 a. vana, Krigori Ulka (killõ), 26 a. vana, Meremäe vallas, Tiirhanna külas 1913. a. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 862 (12) < ERA, Fon. 61-a). — Tekst kirja pandud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ettelaulmise järgi Räpina rajoonis, Võõpsu külanõukogus (= Mäe vallas, Haudjasaare külas) 1952. a. Üles kirjutanud V. Pino (RKM).

7. MÕRSJA LAULATUSELE SAATMINE.

Mäe.
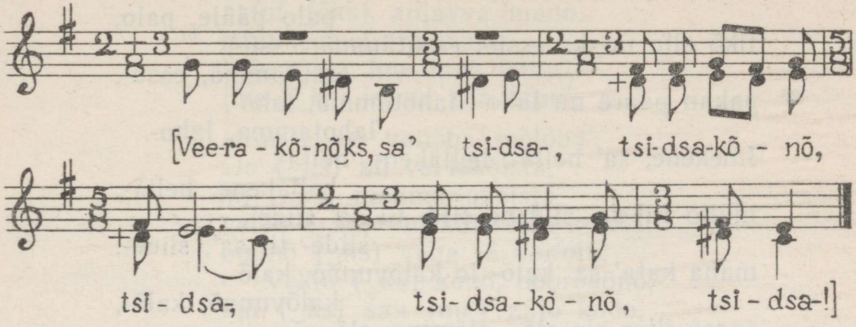
Veerakõnõ͡ks, sa' tsidsa-, tsidsakõnõ, tsidsa-,
tsidsakõnõ, tsidsa-,
Veera, meli- sa' -mar'a-, mar'akõnõ, mar'a-,
mar'akõnõ, mar'a-!
Kuulõ͡ks, kul'la sa' ese-, mul esekene, ese-,
esekene, ese-,
pääs'o pääle sa' tätä-, tätäkene, tätä-,
tätäkene, tätä-,
tulõ' võta' sa' hopõn suu veerest, suu,
suu veerest, suu,
ratso pää sa' päi-, päitsestä, päjee-,
päitsestä, päjee-!
Läät neio ar' mine- jo, minemähe, mine-,
minemähe, mine-,
kabokõnõ no kallu-, kallumahe, kallu-,
kallumahe, kallu-:
Imekene͡ks, sa' hellä-, helläkene, hellä-,
helläkene, hellä-,
lää͡ks latsi ma laula-, laulatamma, laula-
laulatamma, laula-,
pardsi paari lää pandõ-, pandõmahe, pandõ-,
pandõmahe, pandõ-.
Maama, meli- sa' mar'a-, mar'akõnõ, mar'a-,
mar'akõnõ, mar'a-,
võta͡ks ikku mul ede, ede päältä, ede,
ede päältä, ede,
silmävesi mul veere, veere päältä, veere,
veere päältä, veere!
Lää õks neio ma' lau-, laulõnna, lau-,
laulõnna, lau-,
imekana ma' ilo-, ilosahe, ilo-,
ilosahe, ilo-,

tulõ-õi' tikõ sis tii joht tii pääle, tijoo,
tii pääle, tijoo,
tulõ-õi' pakan mul palo, palo pääle, palo,
palo pääle, palo,
tikõ ello no‿ks essü-, essütämmä, essü-,
essütämmä, essü-,
pakan paare nu laho-, lahotamma, laho-,
lahotamma, laho-.
Imekene, sa' hellä-, helläkene, hellä-,
helläkene, hellä-,
mullõ tii' sa' siidene sild, tii sa' siide-,
siide- tii sa', siide-,
maha kata' sa' kalõ- jo kalõvunnõ, kalõ-,
kalõvunnõ, kalõ-,
saasõ illos sis elä-, elämine, elä-,
elämine, elä-,
saasõ kallis sis kasu-, kasumine, kasu-,
kasumine, kasu-!

„Hähküslaul mõr'sallõ". Lauldi noorpaari laulatama saates.

Laulnud Kreepa Pihlaste, 55 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas, Haudjasaare külas 1948. a. Viisi kirjutanud A. Garšnek (TMM) — Tekst Kreepa Pihlastelt ja koorilt (osalt teises koosseisus) 1952. a. Kirja pannud V. Pino (RKM).

8. PEIGMEES TUUAKSE LAUA TAHA.

Vilo.
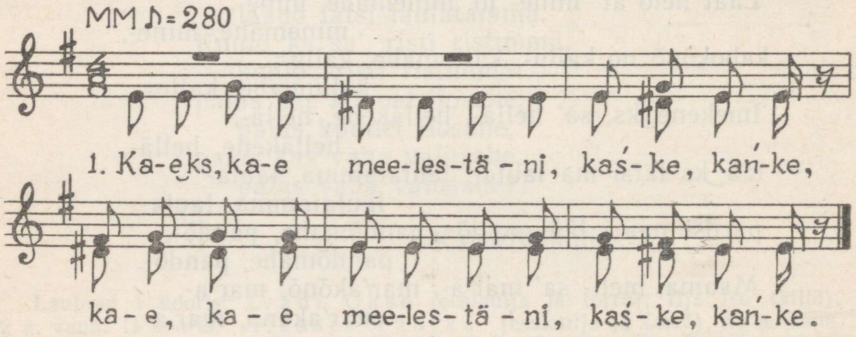
Kae (‿ks), kae meelestäni,
kas'ke, kan'ke,
kae (‿ks) meele poolõstani.
Vel'lo (‿ks) kõnõ, noorõkõnõ,
laskõ (‿ks) liiku' mi linnul,
tulla (‿ks) toomõhääl'mel!

Minge (‿ks) külge, külgmätse',
minge (‿ks) viirde, viirmätse'!
Oo (‿ks) mi vel'lokõista,
astut (õks) aulavva mano,
istut leemelivva mano,
koh (õks) ime inne istnu',
ime (‿ks) istnu', ese istnu',
istnu (‿ks) vanõbà' mõlõba'.
Oo (‿ks) mi vel'lokõista,
mi (‿ks) melimar'akõista,
vel'lo (‿ks) om künnelde külelä,
ommõ (‿ks) vaha tä var'ola:
Vel'lo (‿ks) kõnõ, noorõkõnõ,
kui (‿ks) saa (mi') näio kodo,
lääme mõr'sa mõisahe,
ommõ (sääl) ohtjas ussõ alla,
takjas tarõ läve alla.
Oo (‿ks) mi' vel'lokõista,
mi' melimar'akõista,
jättü-üi' maalõ laulõmista,
maalõ (‿ks) ilo iskmista.
Oo (‿ks) mi' vel'lokõista,
mi (‿ks) melimar'akõista,
sinolt künnü küsümähe,
sinolt nõsõ nõudmahe:
kohe (‿ks) sa toona' toobi veie,
kohe (‿ks) viina' veerätellit?
Kae (‿ks) sa, kae' kaali ala,
linnukõista linadsõ ala,
kas (õks) ommõ tuu näio,
ommõ (‿ks) kallis tuu kabo!
Vel'lokõnõ (‿ks), noorõkõnõ,
mi' melimar'akõnõ,
toogu‿i' (sa') kodo kurja näiot,
kasterahe kalgõ kapo,
toogu-ui' (õks) ime ikõtajat,
sõsardõ sõimajat!
Ime (meil) ommõ ilmahüä,
kandja ommõ kadokallis,
ütle-ei' (meil) ime libota,
kunagi' kuradita —
kuri (om) sõna „kullakõnõ",
paha (om) sõna „pardsikõnõ".
(Ime) taha-ai' kurja meil kunage',
halva üldä' harvakulta.
Oo (‿ks) mi imekeista!
(Ime) taha-ai' kurja meil kunage',

kar'ussõsta kasvatõlli,
rüä (‿ks) põimõh rüpüh hoiji,
kar'a (‿ks) saadi, kaalah kanni.
Oo (‿ks no) hüvvä mi' imme,
oo maamat mar'akõista!
Ime (om) tukõv (ni) tolgulinõ',
kõlbulinõ, kõrralinõ —
säänest (om) otse' osaperäst.
Velenaane, (sa) noorõkõnõ,
mi sa melimar'akõnõ,
olõt sa jumala pallõlnu',
olõt Marija maninu'.

Kaaskõllõminõ.

Laulnud Natalja Küti, 45 a. vana, ühes kooriga Vilo vallas, Olohkova külas 1949. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM ja KKI 14, 538/42 (8)).

9. PULMADE OOTAMINE.

Mäe.
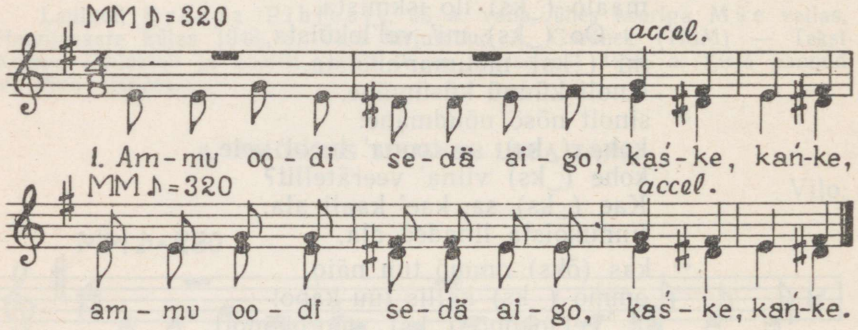
Ammu oodi sedä aigo,
kas'ke, kan'ke,
sedä (no) tunni tulõvata,
kuna (no) saava vele saja',
ojjusõ õks uma ollõ',
saamõ' saaju mi' velele,
ojju saaju mi' umalõ ...
Saamõ (mi'), kul'la', kul'atada',
saamõ' (mi'), virve', veerätädä'.

Kaaskõlõmine. Laulavad peigmehepoolsed „kaasikud".

Laulnud Palaga Alver, 65 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas, Usinitsa külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja E. Päss (TMM ja KKI 6, 323 (64)).

Märkus. Et tekst on kirja pandud dikteerimise järgi, siis laulmiseks vajalikud täitesõnad ja nende ärajätmised on tehtud antud valimiku koostaja poolt.

10. PULMADE OOTAMINE.

Meremäe.
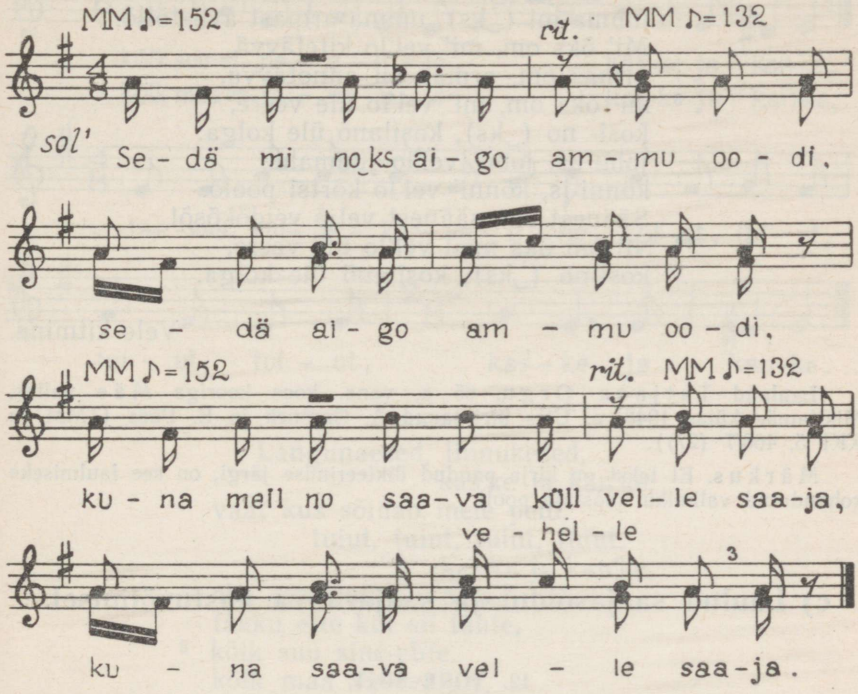
Laulnud Tepo Maarja, 26 a. vana, koos kooriga, Meremäe vallas, Tiirhanna külas 1913. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 866 (19) < ERA, Fon. 62-d).

11. PEIGMEHE KIITUS.

Mäe.

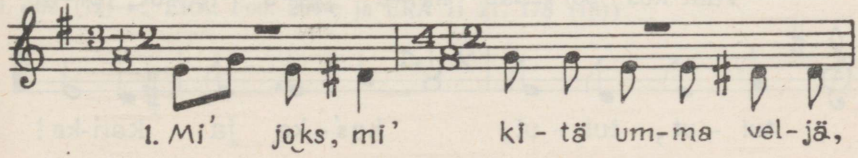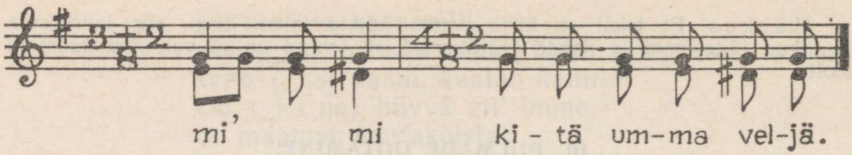

Mi' jo (◡ks), mi' kitä umma veljä,
umma mi (◡ks), umma armast avustõllõ.
Mi' õks om, mi' vel'lo kitetävvä,
armas om, armas au annõtavva,
mi' õks om, mi' vel'lo üle veere,
kosi- no (◡ks), kosilanõ üle kolga:
johu-us, johu' vel'lo juumahe,
kõnni-is, kõnni' vel'lo kõrtsi poolõ.
Säänest om, säänest veljä veidõkõsõ!
Nii om õks meil vel'lo üle veere,
kosi-no (◡ks), kosilanõ üle kolga.

Vele kitmine.

Laulnud Tatjana Orgu, 65 a. vana, koos kooriga Mäe vallas, Mikitamäe külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja E. Päss (TMM ja KKI 5, 466/7 (27)).

Märkus. Et tekst on kirja pandud dikteerimise järgi, on see laulmiseks kohandatud valimiku koostaja poolt.

c) Laulud saajasõidul ja saajarahva vastuvõtmisel.

12. TORE SÕIT.

Kolga-Jaani.

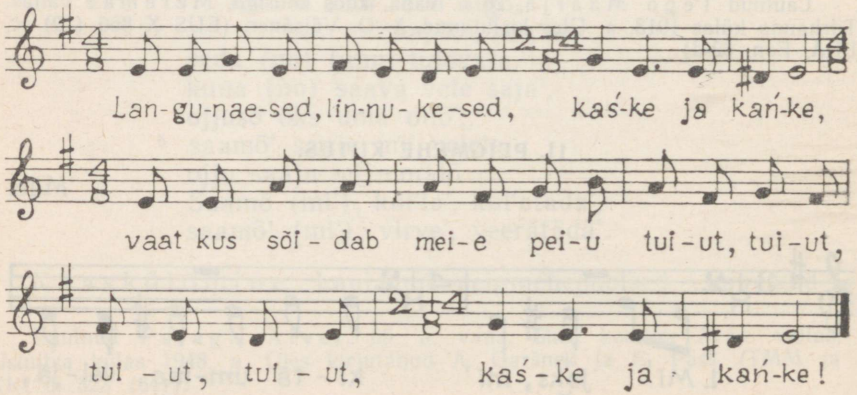

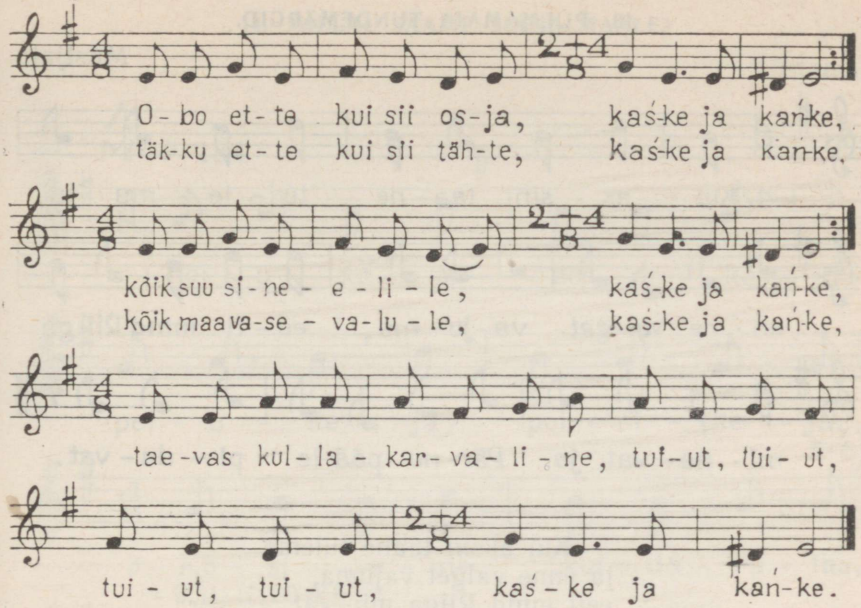

Langunaesed, linnukesed,
kas'ke ja kan'ke,
vaat kus sõidab meie peiu,
tuiut, tuiut, tuiut, tuiut,
kas'ke ja kan'ke,
obo ette kui sii osja,
täkku ette kui sii tähte,
kõik suu sine-elile,
kõik maa vasevalule,
taevas kullakarvaline.
Viru neidissed vuatsid,
Arju Anned üttelesid:
„Oleks sii peiu minule,
ma seisaks suvel söömata,
uasta ilma ivata,
talve tangu tahtemata,
maale marja maitsemata!"

Laulnud Jaak Kõrgessaar, 69 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Võisiku vallas 1929. a. Üles kirjutanud V. Koch ja H. Paukson (ERA III 1, 132 (12) < ERA, Fon. 264-c ja ERA II 21, 178 (18)).

Mustjala.
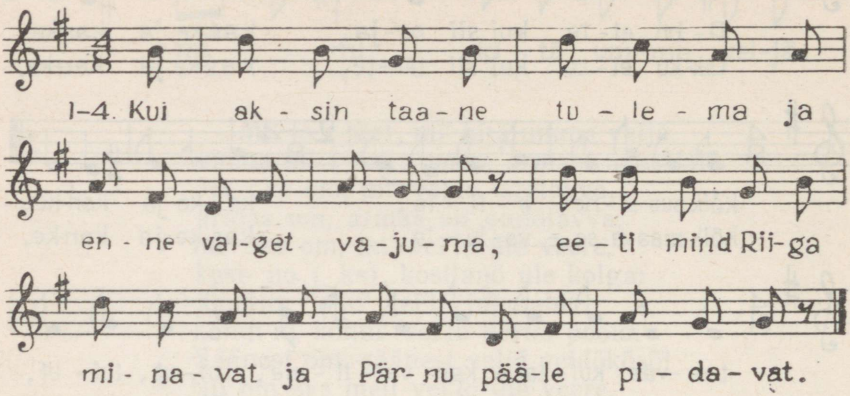
Kui aksin taane tulema
ja enne valget vajuma,
eeti mind Riiga minevat
ja Pärnu pääle pidavat.
Olgu jumal tänätud,
et saime siia perese,
kus need katuksed komasid,
õbe-arjad aimasid,
kus tuhat tulevalusid,
sada suitsusoonesid,
kus kümme küünalt põlemas,
kus tuhat lippu tua pääl,
tuhat tua otsa pääl,
kus sada lippu sauna pääl
ja sada sauna otsa pääl,
kümme lippu köögi pääl,
kümme köögi otsa pääl,
viis aga lippu värava pääl,
viis aga värava kanna pääl.

Laulnud Eeva Rand, 66 a. vana, Mustjala kihelkonnas, Mustjala vallas, Merise külas 1911. a. Üles kirjutanud P. Süda ja O. Liiv (EÜS VIII 922 (II) ja 954/5 (27b)).

Tõstamaa.

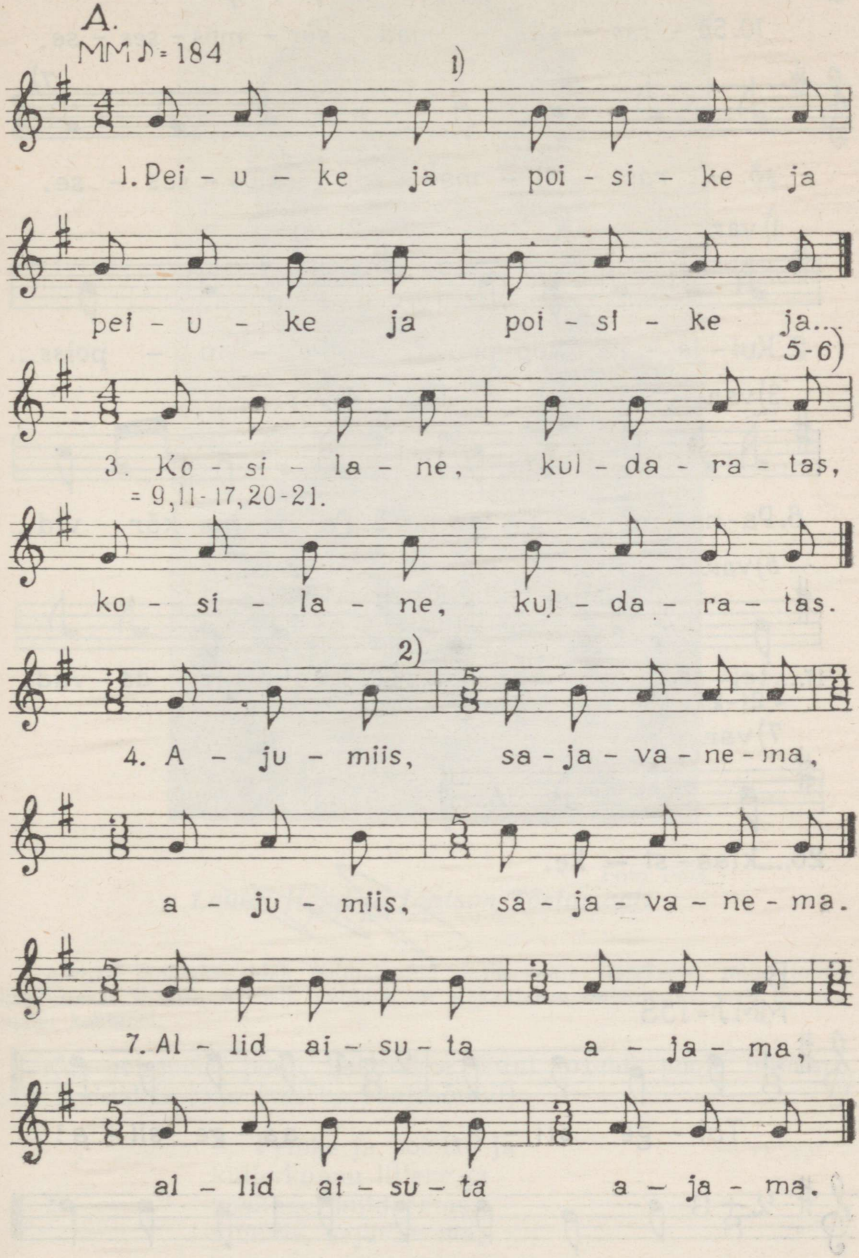
A.
MM ♪ = 184
1)
1. Pei - u - ke ja poi - si - ke ja
pei - u - ke ja poi - si - ke ja...
5-6)
3. Ko - si - la - ne, kul - da - ra - tas,
= 9,11-17,20-21.
ko - si - la - ne, kul - da - ra - tas.
2)
4. A - ju - miis, sa - ja - va - ne - ma,
a - ju - miis, sa - ja - va - ne - ma.
7. Al - lid ai - su - ta a - ja - ma,
al - lid ai - su - ta a - ja - ma.

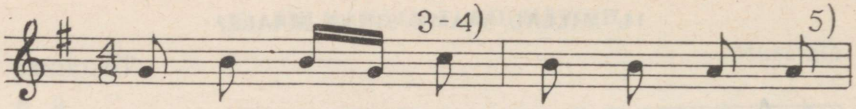
3-4)
5)
10. Sõ - ras - sil - mad sõr - mus - ses - se,

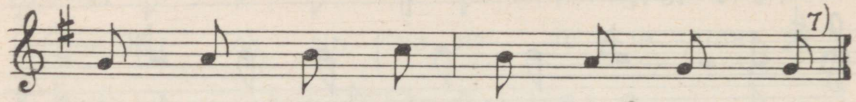
7)
sõ - ras - sil - mad sõr - mus - ses - se.

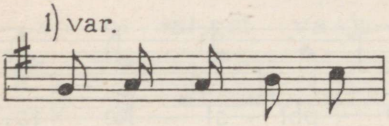
1) var.
2. Kul - le - re - kup - pu...

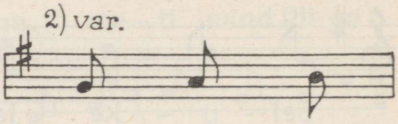
2) var.
5. Pei - u - poiss...

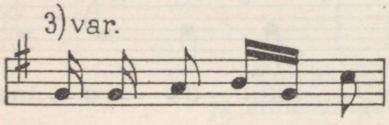
3) var.
6. Pa - ne - me mus - tad...
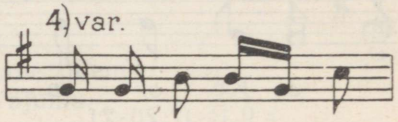
4) var.
8. Pa - ne - me kõr - vid...
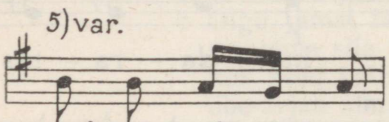
5) var.
17.... tei - se ai - sa
= 21-22.

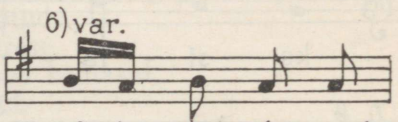
6) var.
20.... kal - ler - da - vad.

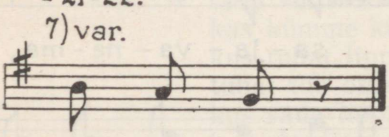
7) var.
26.... klaa - si - ke.

B.

MM ♪= 158
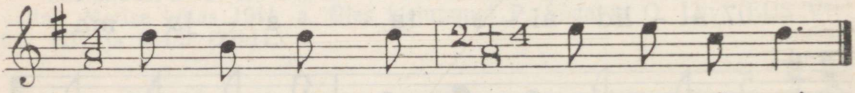
Tul - ge sii - a, aa - ge sii - a!
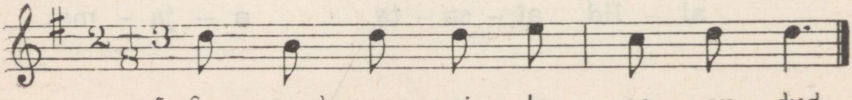
5. Sau - nad saa - ri - le so - en - dud.

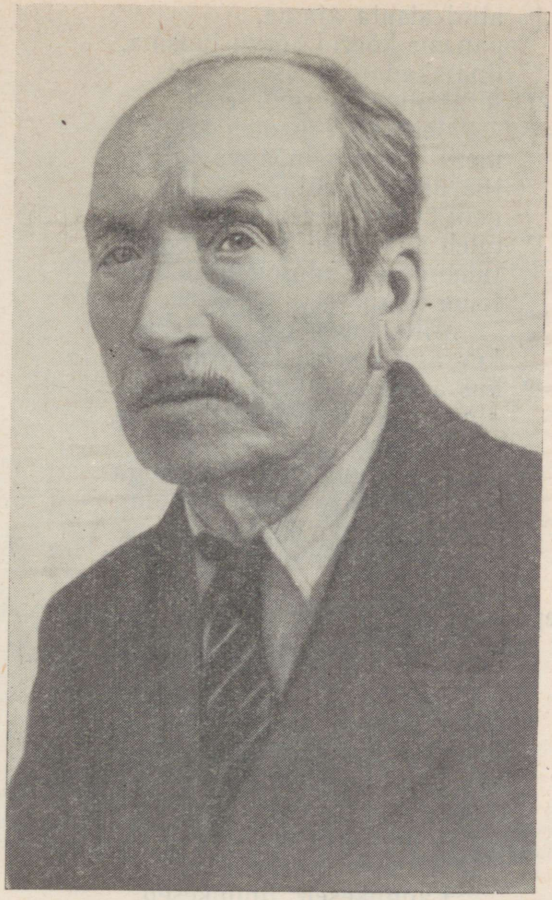

Foto 1938.

Laulik Hendrik Jantson Tõstamaalt.

A-viisil lauldakse kõik pulmalaulud peale saaja sissekutse, mille juures kasutatakse B-viisi. A-viisil laulmine on stakaatolise iseloomuga, eriti hoogsamatel kohtadel.

Kui peigmehe poolt hakatakse õhtul pruudi poole minema, siis lauldakse toas (või ka saajasõidul):

Peiuke ja poisike ja
kullerkuppu lilleke ja
kosilane, kuldaratas,
ajumiis, sajavanema,
peiupoiss, peiu sulane,
paneme mustad munderisse,

allid aisuta ajama,
paneme kõrvid kõrvu juusma,
linalakad litterisse,
sõrassilmad sõrmussesse!
Meiti tii o teademata,
meiti maantii mõõtemata,
tiiarud arvamata,
neiu tanav teademata —
tuleb aga loiku, lõikab looga,
tuleb aga kändu, võtab kärsa,
teine loiku teise aisa.
Millal meie sinna saame,
kus aga kuused kullerdavad,
kus aga kased kallerdavad,
sinna uhke uuneelle,
kõrgeelle katuselle,
kus meil suitseb suuja ruuga
ja meil maitseb magust õlut,
õõtsub õlletoobike ja
liigub viinäklaasike (ja).

Peigmehepoolsed jõuavad pruudi väravasse. Neile tullakse pruudi poolt vastu, kusjuures naised laulavad:

Tulge siia, aage siia,
siia uhke uuneelle,
kõrgeelle katuselle!
Sii u tuba turvil köetud,
saunad saarile soendud,
meil põle tuas tukivingu,
lae all põle laastusuitsu.
Langukesed, linnukesed,
tulge siia, aage siia!
Sii teid ammu oodatakse,
väravas teid vaadatakse,
sii teil suitseb suuja ruuga,
aurab õlut punane,
vingub viinalaasikeine.

Vastastikku lauldud: Peigmehepoolsete laul Hendrik Jantsonilt, 77 a. vana, Tõstamaa kihelkonnast, Tõstamaa vallast, Tõhela külast, pruudipoolsete laul Liisu Orikult, 65 a. vana, Tõstamaa kihelkonnast, Tõstamaa vallast, Alu külast 1938. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA, Pl. 98A 1—2).

Foto 1938.

Laulik Liisu Orik Tõstamaalt.

15. MILLAL SAAME SINNA MAALE?

Saarde.

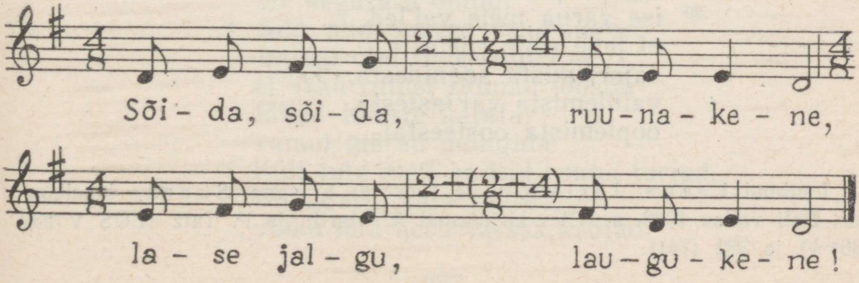

Variant:

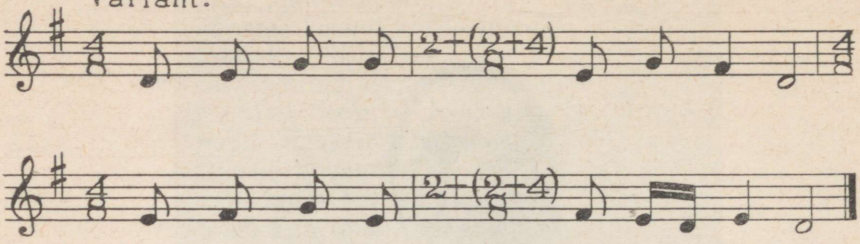

Peiupoolsed pulmalised laulavad teel pruudi koju:

Sõida, sõida, ruunakene,
lase jalgu, laugukene!
Millas me saame sinna maale,
kus meid täna oodetasse,
väravast aga vaadetasse,
kus need kuused kullendavad,
aru-aavad al'lendavad,
pajud paksud lehte löövad?

Nooriku õue jõudes:

Kas on luba tuppa tulla,
alla rästaste ajada?
Ek teil urgad uste alla,
ek teil tuas tuki suitsu,
kambres kaserao suitsu —
rikum omad puhtad riided,
kastam omad kallid kingad!

Pruudipoolsed vastavad:

Peiulangud, linnukesed!
Ise riita meie riided,
ise salku meie saanid,
ise kimpu meie kindad,
ise varna meie val'led,
et pole riidu riietesta,
sajatlemista saanidesta,
vaidlemista val'lastesta,
ooplemista oosteesta!

Laulnud Leena Jürisson, 64 (või 48) a. vana, Saarde kihelkonnas, Pati vallas 1908. a. Üles kirjutanud A. Martin ja P. Tatz (EÜS V 230 (36a–b) ja 382 (74)).

Risti.

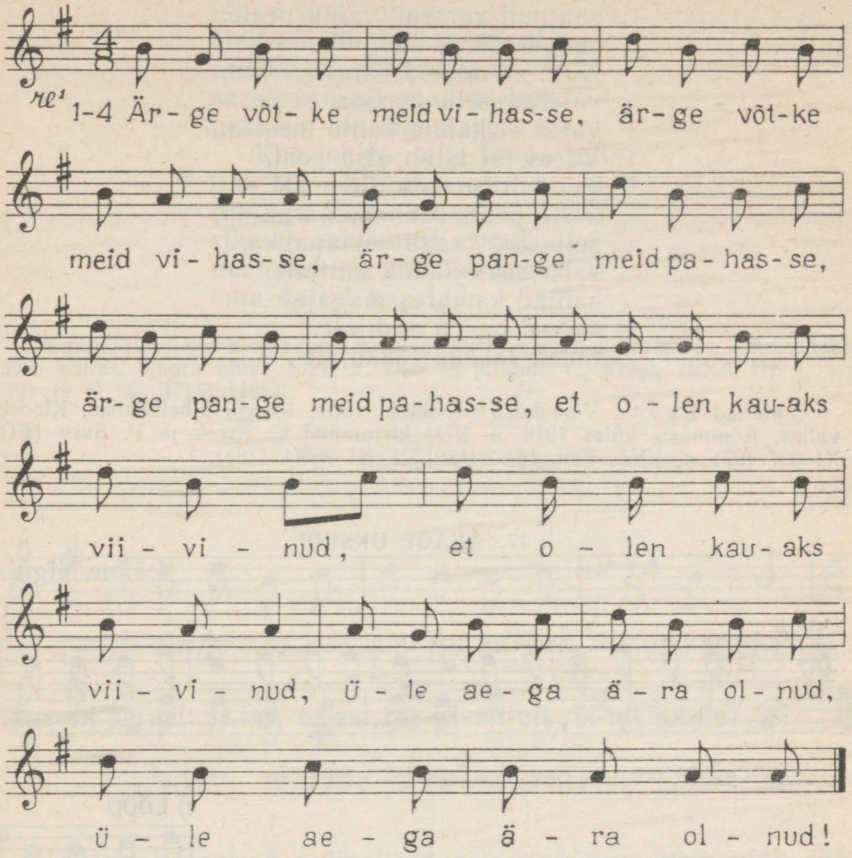

Peigmehepoolsed pulmalised laulsid pruudi väravas:

Ärge võtke meid vihasse,
ärge pange meid pahasse,
et olen kauaks viivinud,
üle aega ära olnud!
Siin olid suured saue-augud,
ligidal olid liiva-augud —
ei saan rutust ruunad joosta,
täkud täieste karata,
vanad märad mängida.
Küll tuld meil andsid ruuna turjad,
sätendasid sälu sääred,
valku lõid need varssa kabjad.

Pruudipoolsed vastavad:

Eks te pand ruunad rohu peale,
saatnud varssad vainu peale,
vanad märad männikusse?
Nüid sa oopled varssa vastu,
valetad selle varssa peale —
varss ei kanna kahte meesta.
Vares tal istub aisa peal,
koputab tpruu külle peale —
külle pealt saab küinarpuida,
sellaroost saab seinapal'ka,
saba saab sauna kütijale,
kabjad kambres magajale,
mokad mus'u andijale,
tukad lakkas tukkujale.

Laulnud Leena Valdmann, 49 a. vana, Risti kihelkonnas, Kloostri vallas, Kõmmaste külas 1914. a. Üles kirjutanud C. Kreek ja P. Sarv (EÜS XI 897 (97) < ERA, Fon. 164 b ja EÜS XI 963/4 (78)).

17. AVAGE UKSED!

Lääne-Nigula.

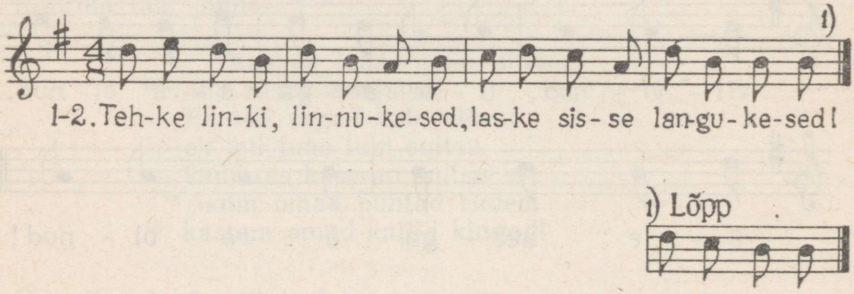

[Kui saajarahvas jõuab pruudi poole, lauldakse:]

Tehke linki, linnukesed,
laske sisse langukesed!
Meie meeste mütsid märjad,
peiupoiste püksid märjad,
saavanema sukad märjad.
Kui ei lase, ei palugi —
oleme kerged kargama,
linnukesed lindama —
kargame teie katusele,
astume teie arja peale,

akkame arjast arutama,
toalaest laotama,
saarikad saadame minema,
uksed eesta ulkuma.
Meil on ulkas uksessepad,
peiupoisid põõnassepad,
saavanem oli sagarasepp,
peimees ise ingessepp.
Kas tohime teile tuppa tulla?
Ehk teil allik ukse all,
linaligu lääve all —
rikume oma uued sukad,
uued sukad, ummiskingad,
oma kallid kapetad.

Laulnud Anna Kurisman, 70 a. vana, Lääne-Nigula kihelkonnas, Oru vallas, Kapra külas 1921. a. Üles kirjutanud C. Kreek (ERA III 4, 175 (9) ja II 30, 371/3 (10)).

18. MERI ÕUE ALL.

Tori.
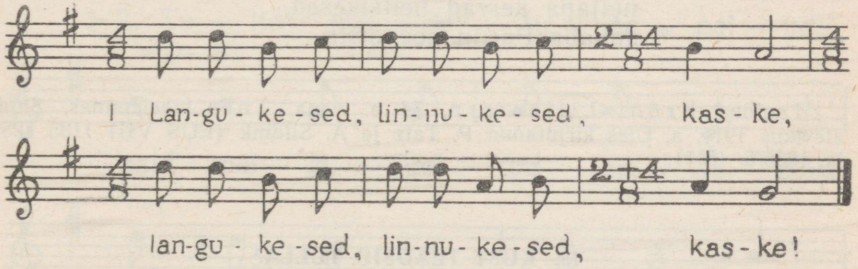
[Peigmehepoolsed pulmalised sõidavad pruudiõue ning jäävad sinna peatuma. Pruudipulmalised laulavad:]

Langukesed, linnukesed,
kaske,
mis te sial seisate
või te sial vaatate?

[Peigmehepoolsed vastavad:]

Me tahme just ju sisse tulla —
ehk teil oja ukse all,
kaev o kambris laua all,
ehk teil toas tuki suitsu,
kammeris kadaka vingu,
ahu iis agana suitsu?

[Pruudi poolt lauldakse uuesti:]

Tulge, tulge, ärge kartke!
Meil on tuba tuttidesta,
seinad siidilintidesta,
parand oli alla paperdesta,
lagi laia laasidesta,
meil o pingid pitsidest,
mede kolle kuldakummi,
ari angerja nahasta,
räästaskord oli kudrustesta,
mede katus kardatoime,
mede sillad sibulased,
pooled sillad porgandised.
Meil on meri õue all,
kalajärv meil kalda all —
sisse keivad siidilaevad,
kauda keivad kalevilaevad,
iga päe keivad Pärnu laevad,
iga reedi Riia laevad,
Peterburgist pikad laevad,
neljapa keivad neitsikesed,
pühaba Pärnu poepoisid.

Laulnud Krõõt Lillestern, 74 a. vana, Tori kihelkonnas, Sindi alevikus 1911. a. Üles kirjutanud P. Tatz ja A. Sildnik (EÜS VIII 1135 (25) ja 1055/6 (51)).

19. KUST TEADSID TULLA?

Hargla.

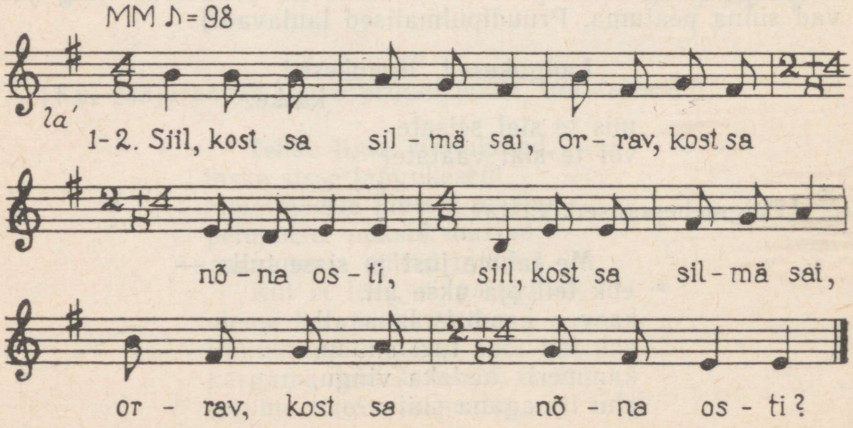

Siil, kost sa silmä sai,
orrav, kost sa nõna osti
siiä kolka kosima,
siiä nulka nuhima?
Kaege määrän märsikene,
tsiapaha pööräkene —
varast mi virga viitooja,
rutulidse ruvvakiitjä!

Laulnud Pauliine Pihlak, 44 a. vana, Hargla kihelkonnas, Mõniste vallas 1930. a. Viisi üles kirjutanud E. Oja (ERA III 3, 143 < ERA, Fon. 278-c). Teksti kirja pannud H. Tampere samalt laulikult 1928. a. (ERA II 2, 23 (1)).

20. SAAJARAHVAS OOTAB ISTET.

Kuusalu.
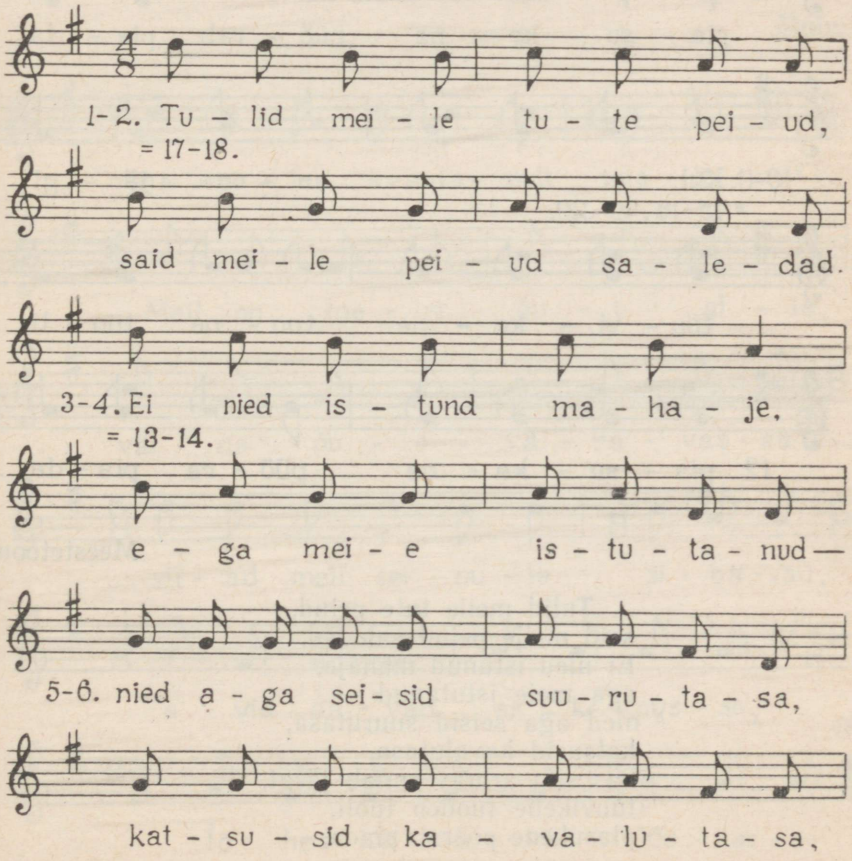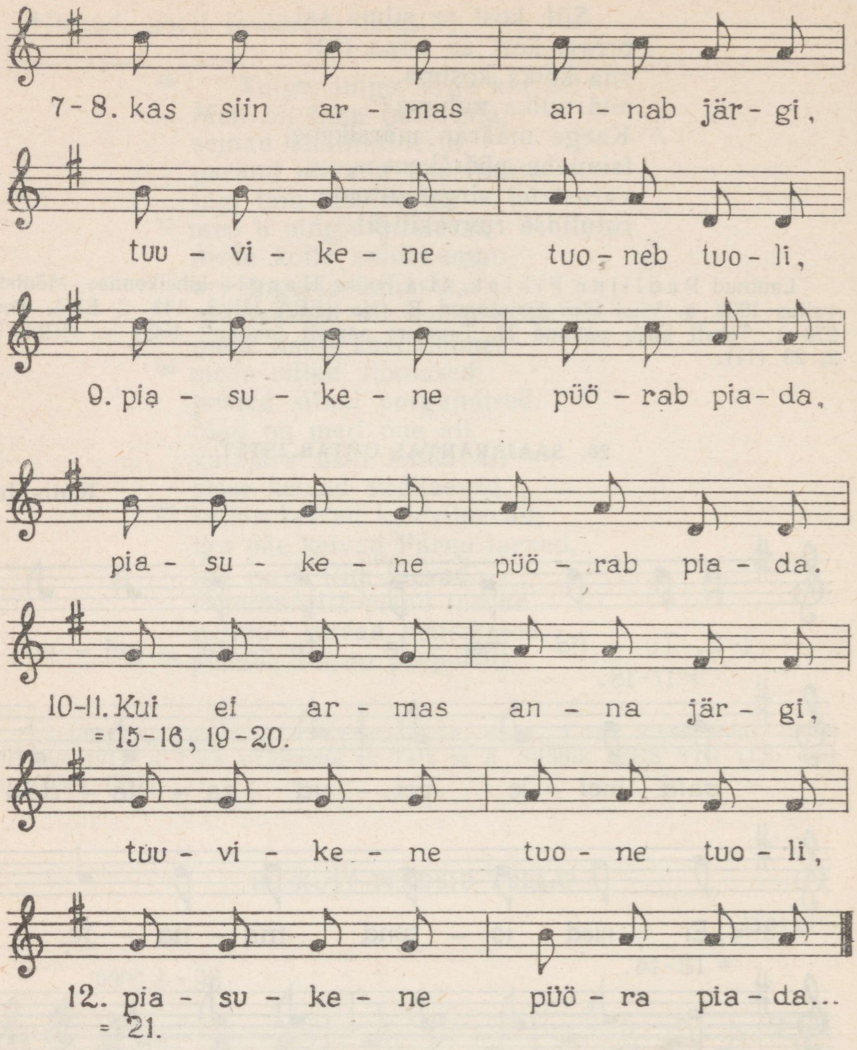
Meestetoon.

Tulid meile tute peiud,
said meile peiud saledad.
Ei nied istunud mahaje,
ega meie istutanud —
nied aga seisid suurutasa,
katsusid kavalutasa,
kas siin armas annab järgi,
tuuvikene tuoneb tuoli,
piasukene pöörab piada.

Kui ei anna armas järgi,
tuuvikene tuone tuoli,
piasukene püöra piada —
seie jätan siegi neiu,
koju jätan siegi kulla,
maha jätan siegi marja,
koju eide tütteriksi,
koju toadi tütteriksi,
eide sigu süötemaie,
toadi sigu süötemaie,
põrssaaid puretamaie,
lambatalle lakutama.

Laulnud Triinu Einsok, 70 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kodasuu vallas, Aavakannu külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2497 (16) ja 1346 (25)).

21. MERI ÕUE ALL.

Muhu.

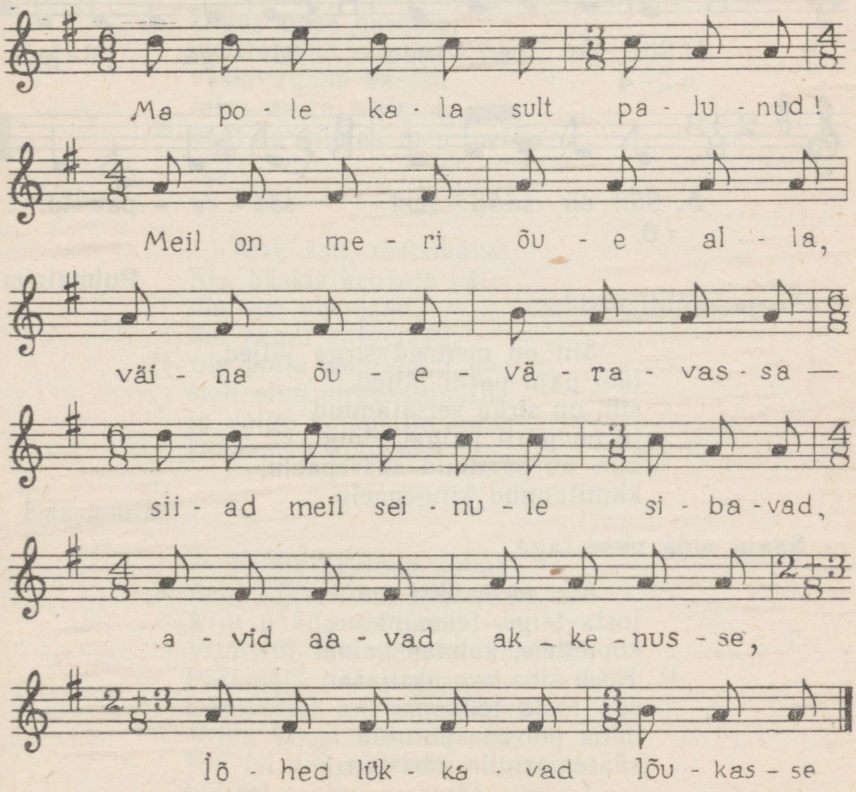

Kui saajarahvas jõuab pruudi poole, teretavad neid pruudi laulikud lauludega. Saajavanem annab laulikutele mitmesuguseid naljakinke (puust tehtud kalu, süsi paberi sees värvi asemel jne.), mille peale laulikud igakord vastavad lauluga, näit.:

Ma pole kala sult palunud!
Meil on meri õue alla,
väina õueväravassa —
siiad meil seinule sibavad,
avid aavad akkenusse,
lõhed lükkavad lõukasse.

Laulnud Georg Kipper Muhu kihelkonnas, Hellama vallas, Lalli külas 1925.—1927. a. Üles kirjutanud C. Kreek (TMM).

Märkus. Tavaliselt lauldakse seesuguseid laule pruutpaari jõudmisel peiukodusse.

22. MÕRSJA OTSIMINE.

Kuusalu.
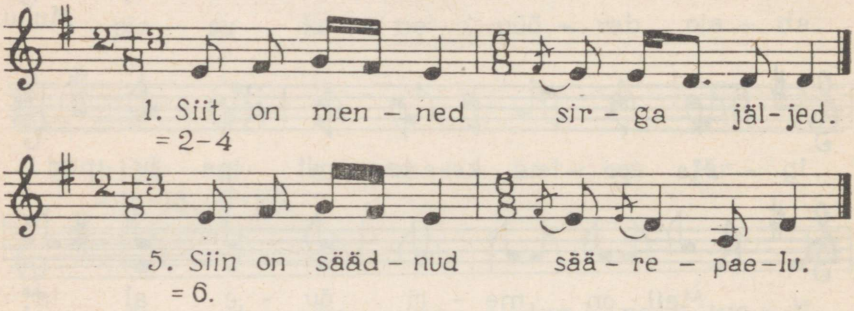
Pulmatoon.

Saaja pruuti otsides:

Siit on menned sirga jäljed,
läbi paju pardi jäljed,
siin on sirka seisatannud
ja on parti paigal olnud,
siin on säädnud säärepaelu,
kinnitannud kingepaelu.

Saaja aida ukse taga:

Ava uksi, üksi naine,
tosta telge, teine naine,
kopputele, kolmas naine!
Koep sina ava uksijasa
ega tosta telkijäsa,
mina polvilla porutan,
sääremarjulla säristan.

Kaasanaine aidast:

Tasa, tasa, naisukased!
Ei ole uksed teie tehtud
ega teie mieste tehtud —
uksed meie miéste tehtud,
sagarad on poiste saadud.

Saaja, väljas ukse taga:

Meil on ulgas ukseseppad,
saajas on sagaraseppad,
isamies on ingeseppa,
peiupoiss on pienaseppa,
saajamies sagaraseppa,
peig on ise ukseseppa.

Kaasanaine:

Votku juudas teie peigu!
Ulkus meie oueessa,
vahtis meie vainijulla,
vaskivaljaad käessa,
ütles uosta otsimaie —
sielt ta silmas meie neidu.

Saaja:

Ästi, ästi, neitsikäne!
Kes käskis kenaste käia,
üle oue uhkejasti,
üle vainu valgejasti,
üle pollu puhtajasti —
sielt sinu sirge silmatiie
ja valge valadetiie,
kenakaela köidetiie.

Kaasanaine:

Ei ole neiduda koduna —
neid läks Viru vihtlemaie,
Arju pääda arjamaie —
Viinistul oli viimaks nähtüd,
Pärispääl pää sugennud,
Lobeveskil lounat süönüd,
Kiius kingi kinnitannud.
Kui tei voite — votke kinni,
kui tei saate — saatke siie!

Saaja:

Ole vait valestemasta,
tühja juttu tostemasta!
Neidu siinna uoneessa,
istub pikka pingi päälla,
pilkab silma, nilpab kielta,
vahtib minu valge venna pääle,
punasemma poisi pääle.
Tuleks sie uksesta väljä —
uksil oidijad iessä;
tuleks sie seinistä väljä —
sein on lüödüd sammelalla;
tuleks sie laesta väljä —
liiv on liidetud laessa.

[Seejärel lastakse saajarahvas aita pruudi juurde.]

Laulnud Ann Birk, 67 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Kolga-Aabla külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2518 (90) ja 1906/8 (139—146)).

23. MÕRSJA TUNNISTAMINE.

Käina.

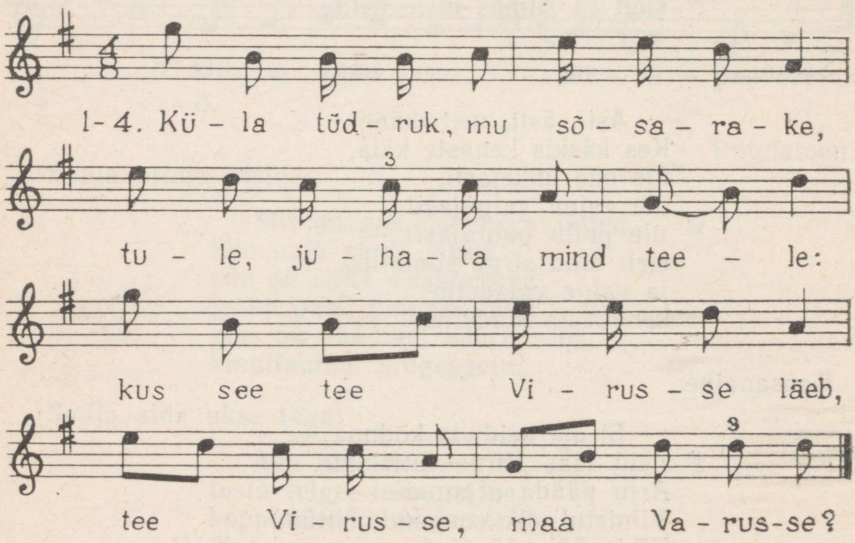

Küla tüdruk, mu sösarake,
tule, juhata mind teele:
kus see tee Virusse läeb,

tee Virusse, maa Varusse,
Raua-Rootsi rahva sekka?
Kinni mina võtan kihlatud,
kätte käeannetud,
oma venna ostetud,
palju raha paistetud.
Tooge see neiu mulle näha,
küll aga mina oma tunnen!
Siis järele jätan jänderikud,
külge lükkan küürakad,
seast [võtan] köige sirgema,
vahelt köige valgema,
ulgast köige uhkema.
Tooge see neiu mulle näha,
küll aga mina oma tunnen!
Täna mei panema kulda, karda ja
omme pitka linasse ja
tunaomme valge tanusse.

Laulnud Ingel Kruusmägi Käina kihelkonnas, Käina vallas, Allika külas 1906. a. Üles kirjutanud P. Süda, A. Sakkeus ja K. Lember (EÜS III 694 (5) ja 716/7 (10)).

24. MÕRSJA TUNNISTAMINE.

Saarde.

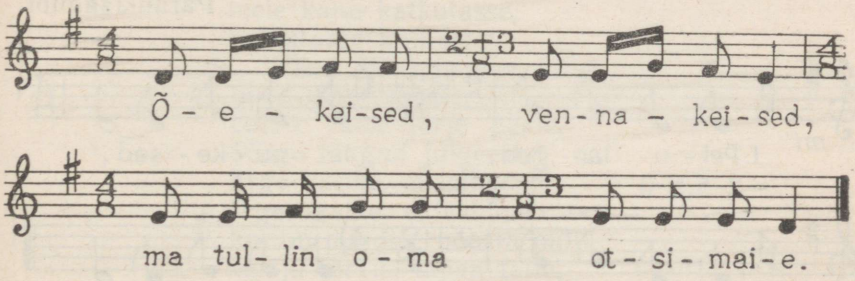

Üles kirjutanud J. Paukson Saarde kihelkonnas 1888. a. (EÜS IV 483 (1076)).

25. MÕRSJA VÄLJAKUTSUMINE.

Põltsamaa.

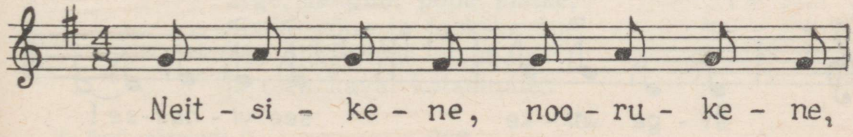

Neitsikene, noorukene,
kaasike, kaanike,
mis sa kuulad kamberesse,
seisad seinade tagaje,
piilutad läbi piluda?
Tule sugu tundemaie,
võsa vastu võttemaie,
õimuda teretamaie,
kälil kätta andemaie!
Sugu suuri saabassääri,
õimud kõik õbekübarad.
Neitsikene, noorukene!

P u l m a l a u l. Kui pruut tuuakse kambrist pulmaliste juurde.

Üles kirjutanud A. W. Hupel P õ l t s a m a a kihelkonnas enne 1777. aastat (A. W. Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Bd. II. Riga 1777, noodilisa nr. 2 ja Verh. GEG XVI (1896), lk. 254 (VII).

26. SÖÖGE, LANGUD!

Pärnu-Jaagupi.
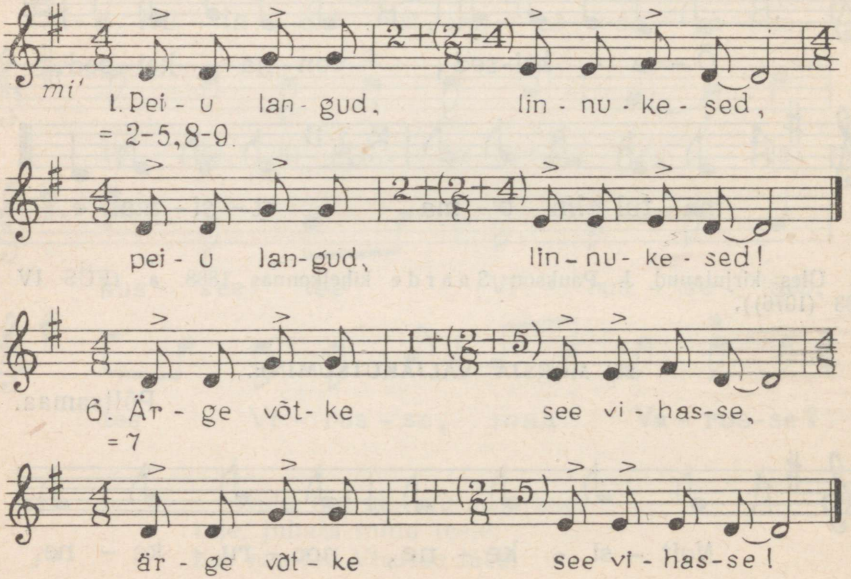
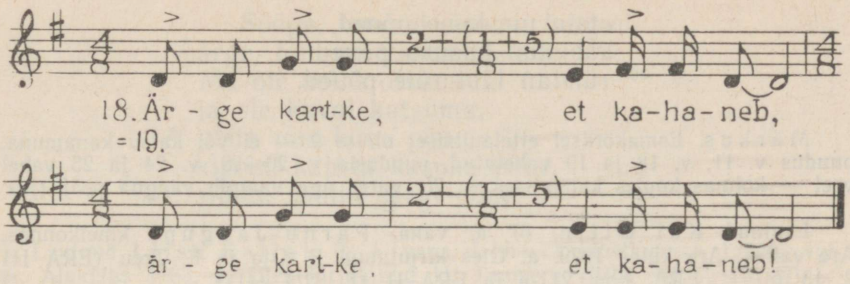

Söömal lauldakse:

Peiu langud, linnukesed,
võtke meie võidaleiba,
katske meie kalaleiba,

(Kui pruut lesknaine, siis lauldakse veel:

lese-eide lämmet leiba,)
pere-eide pehmet leiba!
Ärge võtke see vihasse,
ärge pange see pahasse,
et põle süüa sealiha,
ega põle katsu kanamuna —
meie sigu sõimatasse,
sõimatasse untidele,
meie kanu katkutasse,
katkutasse kullidele!
Uiest ütlen ümmer jälle,
uiest uiele sõnule,
varsti vana järje pääle.
Sööge langud julgeeste!
Ärge kartke, et kahaneb,
ärge vaatke, et vähäneb —
kui on puudus, pupsin pulli,
kui ju tarvis, tapan talle,
kui ju vähä, väänan värsi.
Meil on külas kümme kütti:
unt meil keetmas, teine küpsmas,
karu käpakil kerisel,
vares aga vaagub vaagna sees (ja).

Sööge, langud, jooge, langud,
ärge, langud, põue pistke,
pistke põue ja jookske õue!
Ma olen oolas otsimaie
ja olen kaval katsumaie,

otsin uie kuue põued,
kàbistan kàsuka põued,
rüistan läbi rüie põued.

Märkus. Esmakordsel ettelaulmisel oli v. 9 — ei või katsu kanamuna, puudus v. 11, v. 18 ja 19 vahetatud, puudusid v. 20—22, v. 24 ja 25 vahel veel — kolmas koples kammitses, v. 26. vares aga vaagub vaagna peäl (ja).

Laulnud Kai Ottin, 67 a. vana, Pärnu-Jaagupi kihelkonnas, Are vallas, Are külas 1929. a. Üles kirjutanud E. Oja ja E. Treu (ERA III 2, 13 (4) < ERA, Fon. 211-a ja ERA II 17, 82/4 (41)).

27. SÖÖGE, LANGUD!

Lihula.

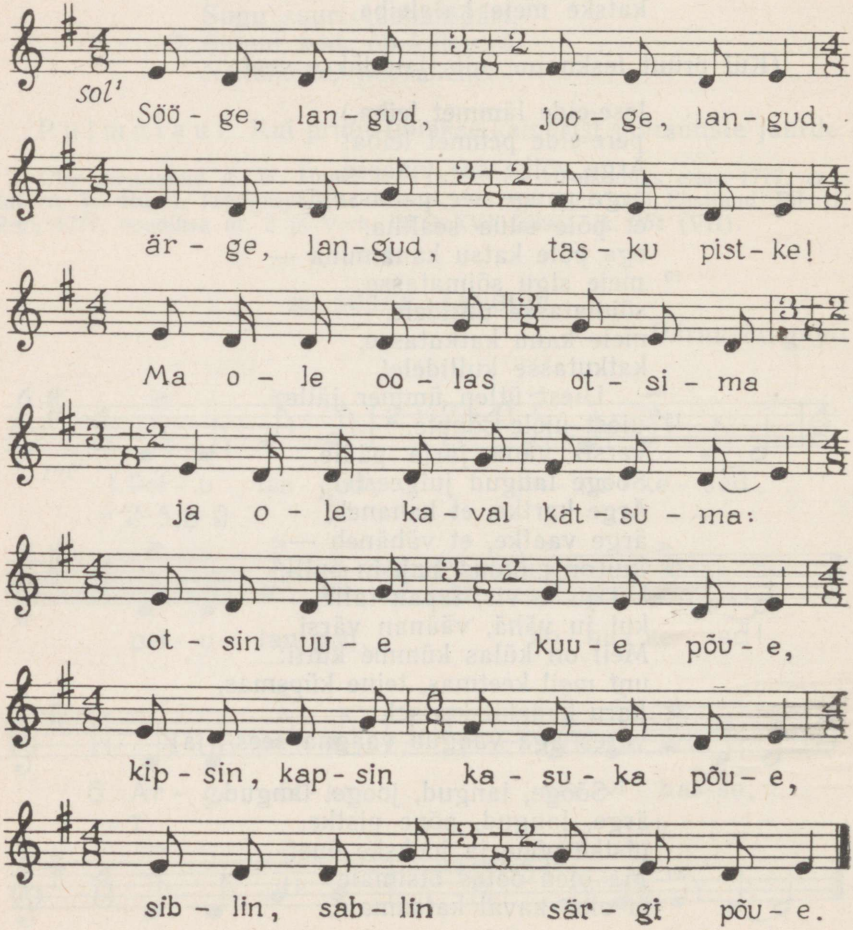

Sööge, langud, jooge, langud,
ärge, langud, tasku pistke!
Ma ole oolas otsima
ja ole kaval katsuma:
otsin uue kuue põue,
kipsin, kapsin kasuka põue,
siblin, sablin särgi põue.

Laulnud Liisu Kallas, 62 a. vana, Lihula kihelkonnas, Lihula vallas, Alakülas 1933. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA III 7, 73 (2) < ERA, Fon. 386-b ja ERA II 56, 317 (85)).

28. SÖÖGE, LANGUD!

Karuse.

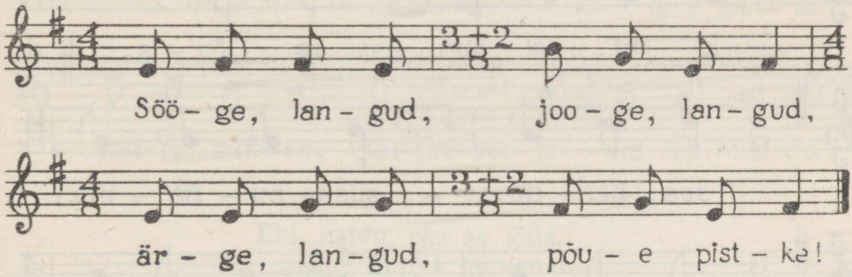

Laulnud Jüri Kägu, 65 a. vana, Häädemeeste kihelkonnas, Orajõe vallas, Dreimani külas 1909. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast Karuse kihelkonnast. — Üles kirjutanud A. Martin (EÜS VI 428 (19)).

29. SÖÖGE, LANGUD!

Tori.

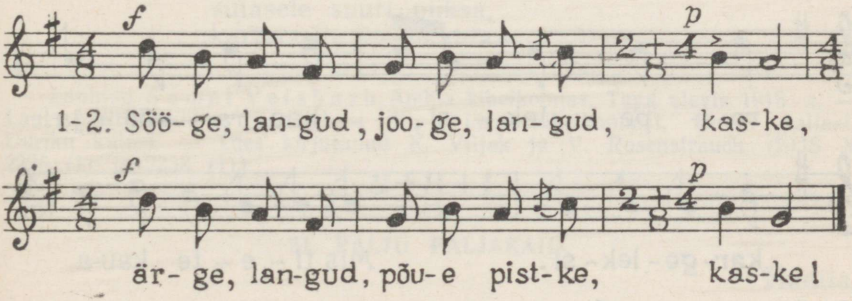

Sööge, langud, jooge, langud,
kaske,
ärge, langud, põue pistke!

Mina olen oolas otsima nüüd,
kaval läbi vahtima ja ...

Üles kirjutanud J. Jürvetson T o r i kihelkonnast 1904. a. (EÜS I 165 (28)).

d) Laulud mõrsja ehtimisel ja ärasaatmisel.

30. MIS TEETE KAUA KAMBRIS?

Kadrina.

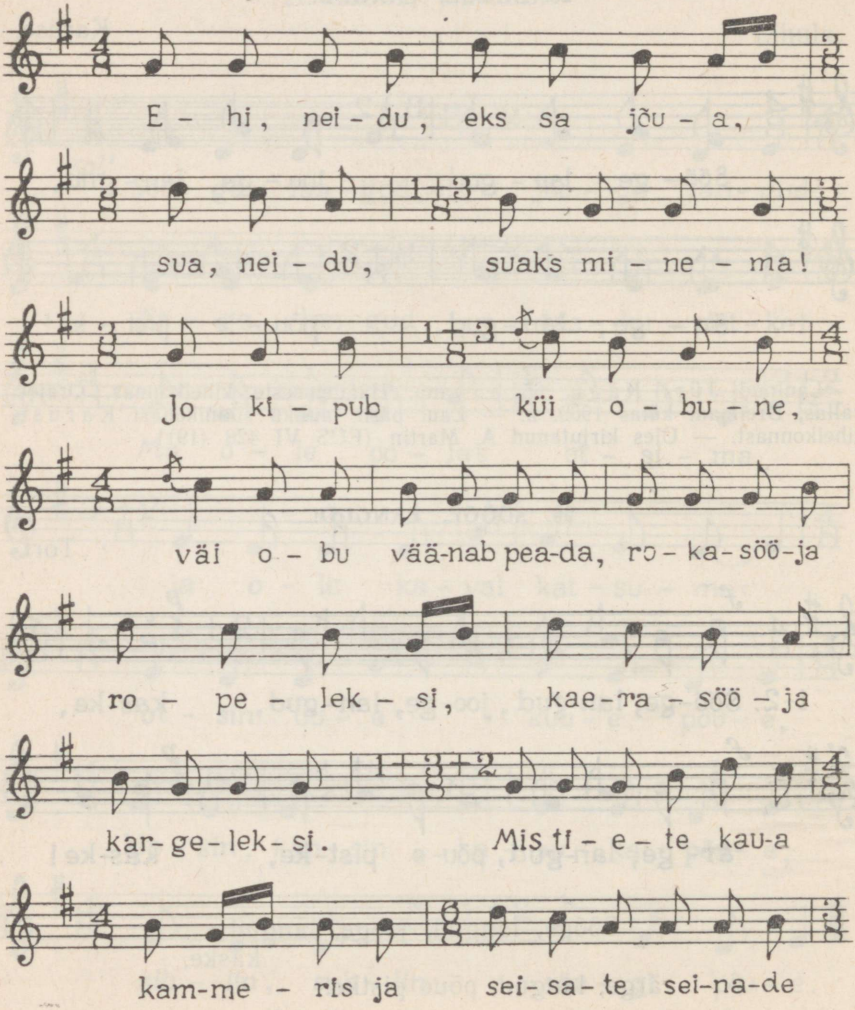

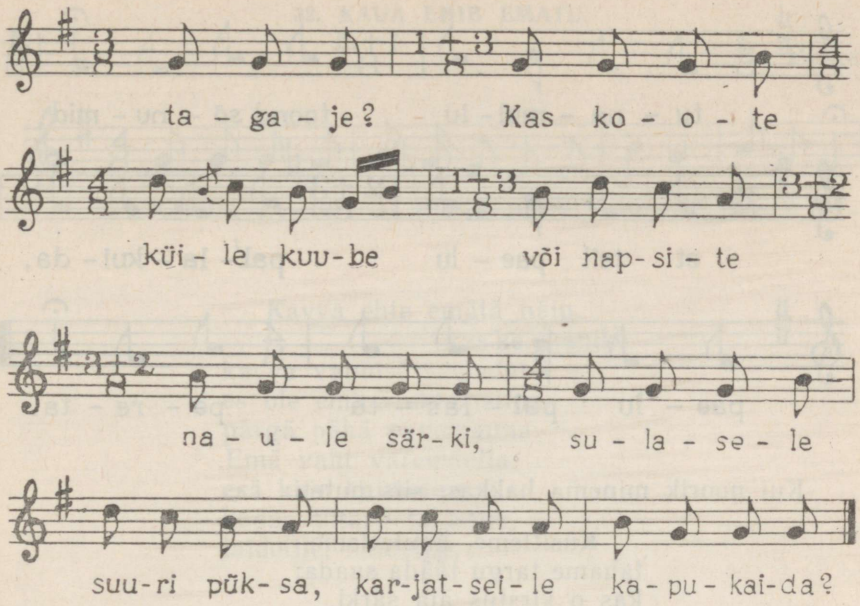

Ehi, neidu, eks sa jõua,
sua, neidu, suaks minema!
Jo kipub küi obune,
väi obu väänab peada,
rokasööja ropeleksi,
kaerasööja kargeleksi.
Mis tiete kaua kammeris ja
seisate seinade tagaje?
Kas koote küile kuube
või napsite naule särki,
sulasele suuri püksa,
karjatseile kapukaida?

Laulnud Samel Veisbach Ambla kihelkonnas, Tapa alevis 1913. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast Kadrina kihelkonnast, Undla vallast, Udriku külast. — Üles kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EÜS X 2226 (1) ja 2238 (1)).

31. PALJU PALJAKAID.

Hanila.

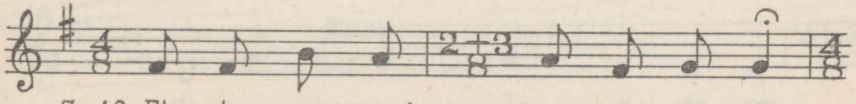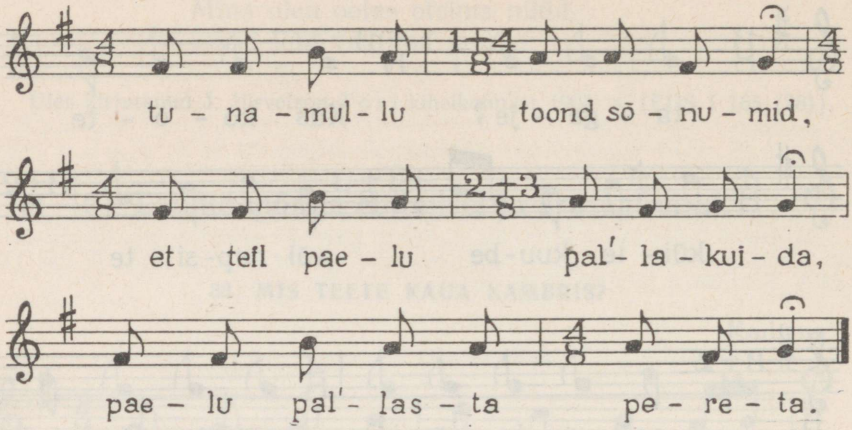

Kui noorik minema hakkas, siis nuteti:

Küsitleme, kuulatleme,
tahame targu täädа saada:
kas o kirstus äia särki,
äia särki, ämma särki,
kullastele küdidele,
nal'lastele nadudele?

Teised kambrist:

Eks te annud ammu täädа,
tunamullu tuund sõnumid,
et teil paelu pal'lakuida,
paelu pal'lasta pereta,
me oos korjan kotitakud,
ruukin kokku roogetakud,
ajan kokku arjatakud —
siis oos teinud äia särgi,
äia särgi, ämma särgi,
peiul pikka peenikesta.

Laulnud Ann Kuld, 71 a. vana, Varbla kihelkonnas, Saulepi vallas, Vana-Varbla asunduses 1931. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast Hanila kihelkonnast. — Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 475 (1a) ja ERA II 39, 339/40 (2)).

32. KAUA EHIB EMATU.

Puhja.

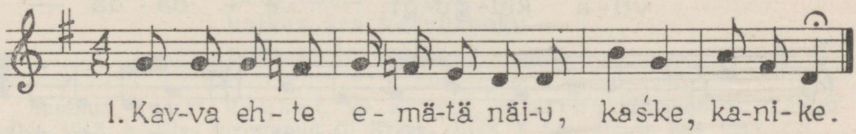

Kavva ehte emätä näiu,
kas'ke, kanike,
kavva valmist vaenelatsi —
es ole emmä ehtemanna,
pärgä pähä panemanna.
Emä vaht varemäella,
esä kaie kalmetinna,
kudas tütärd laidetiie,
laidetiie, naidetiie.

Laulnud Mari Jürgenson, 75 a. vana, Puhja kihelkonnas, Konguta vallas 1909. a. Üles kirjutanud M. Pehka ja E. Eisenschmidt (EÜS VI 728 (58) ja 776 (39)).

33. KAS ON HOBUST MÕRSJA VIIA?

Kuusalu.
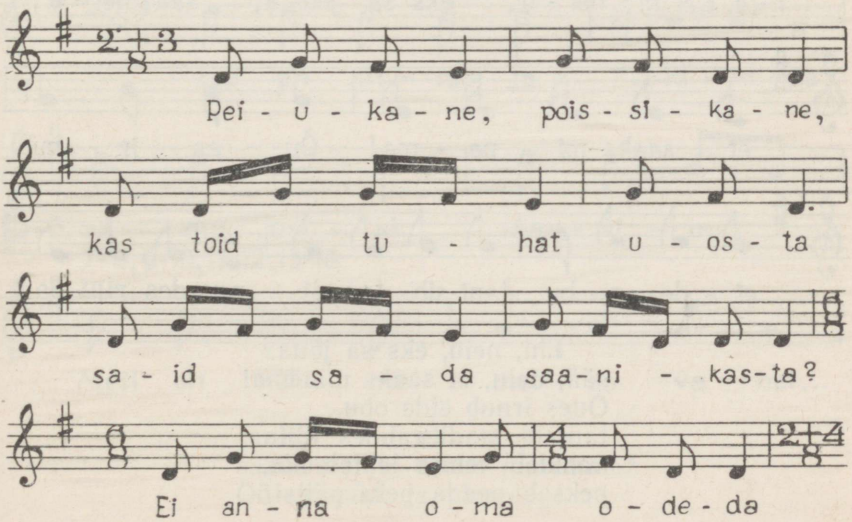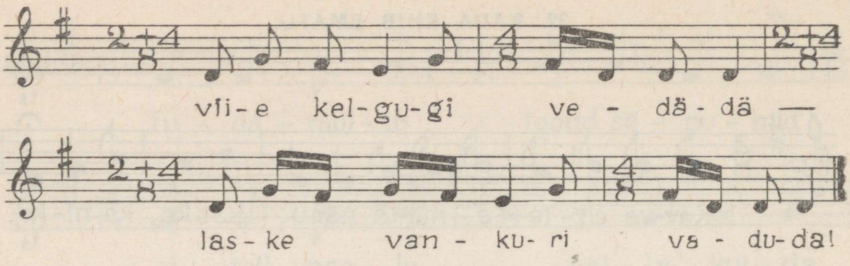
Pulmatoon.

Peiukane, poissikane,
kas toid tuhat uosta,
said sada saanikasta?
Ei anna oma odeda
viie kelgugi vedädä —
laske vankuri vaduda!

Laulnud Maria Silbermann, 65 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kõnnu vallas, Viinistu külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2539 (194) ja 1628 (147)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 4—6. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

34. HOBUSED VALMIS SÕIDUKS.

Martna.
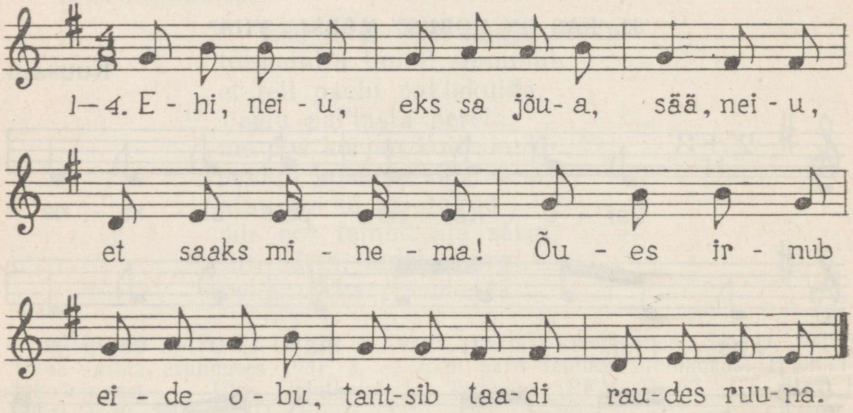
Ehi, neiu, eks sa jõua,
sää, neiu, et saaks minema!
Õues irnub eide obu,
tantsib taadi raudes ruuna,
vehkleb venna lehtelauku,
peksab peada peiu päitsi,

kepub teeda sõitema,
laia traavi laskema.
Väsis ära väravaposti
peiu oosta oidees,
katkes ära kaevukooku
peiu oosta jootees.

Laulnud Juuli Rehkat, 20 a. vana, Martna kihelkonnas, Lähtru vallas 1913. a. Üles kirjutanud C. Kreek (EÜS X 551 (1) ja 564 (5)).

35. KOLM METSA.

Mustjala.

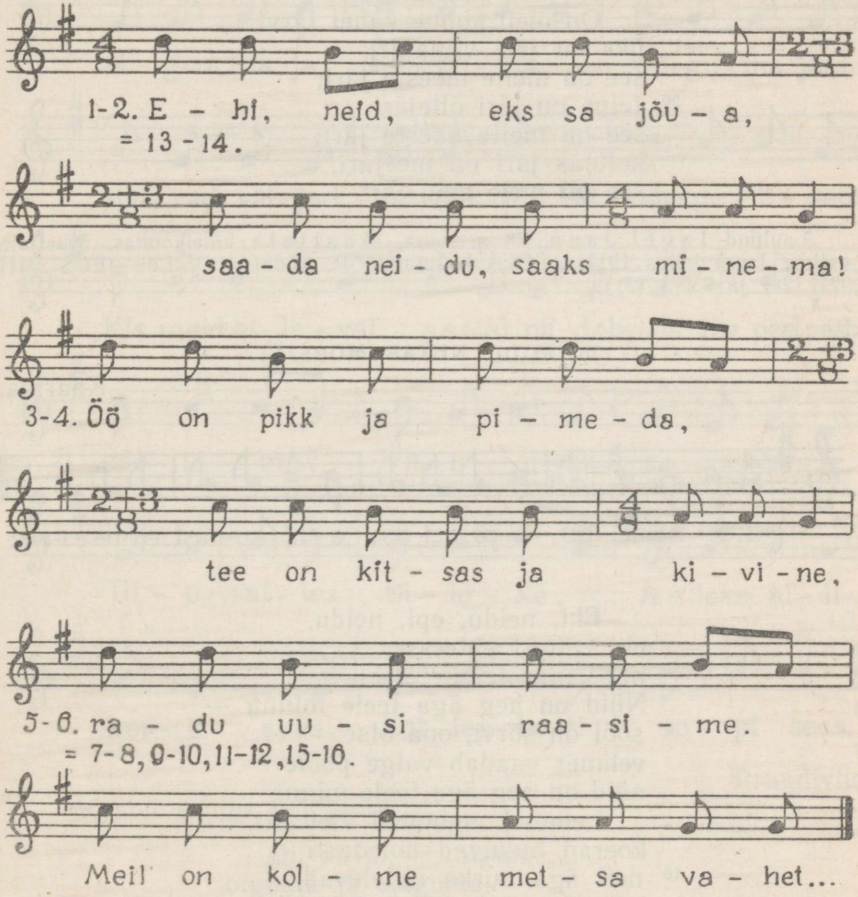

Ehi, neid, eks sa jõua,
saada neidu, saaks minema!
Öö on pikk ja pimeda,

tee on kitsas ja kivine,
radu uusi raasime.
Meil on kolme metsa vahet:
üks on metsa kuusemetsa,
see on meie meeste metsa;
teine metsa männimetsa,
see on meie naeste metsa;
kolmas metsa kasemetsa,
see on meite neiu metsa.
Ehi, neidu, eks sa jõua,
saada neidu, saaks minema!
Aeg on ammu teele minna —
öö on pikk ja pimeda.
On meil kolme vahet järvi:
üks on järi viinajäri,
see on meite meeste järi;
teine on järi õllejäri,
see on meite naeste järi;
kolmas järi on meejäri,
see oli meie neiu järi.

Laulnud Ingel Jaun, 78 a. vana, Mustjala kihelkonnas, Mustjala vallas, Jauni külas 1911. a. Üles kirjutanud P. Süda ja O. Liiv (EÜS VIII 921 (2a) ja 932/3 (2)).

36. KODU NUTAB MÕRSJAT.

Kaarma.

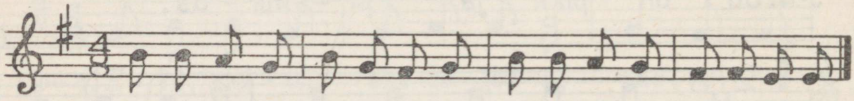

Ehi, neidu, epi, neidu,
ehi ennast ehteesse,
napsi naeste riietesse!
Nüid on aeg äga teele minna —
sööl on sörvi, oda otse,
vehmer vaadab valge poole —
nüid on aeg äga teele minna.
Lehmad ambuvad aledasti,
koerad aukuvad koledasti,
neli äga nurka nutelevad,
taha äga jäävad taadid nutma,
taadid nutma, emmed nutma,
sösarad seinte näjale,
omad aga vennad jäävad vööraks.

Üles kirjutanud D. Jakson Kaarma kihelkonnas, Kaarma-Suure vallas, Vaivere külas 1889. a. (EÜS IV 463 (22)).

37. KODU NUTAB MÕRSJAT.

Noarootsi.
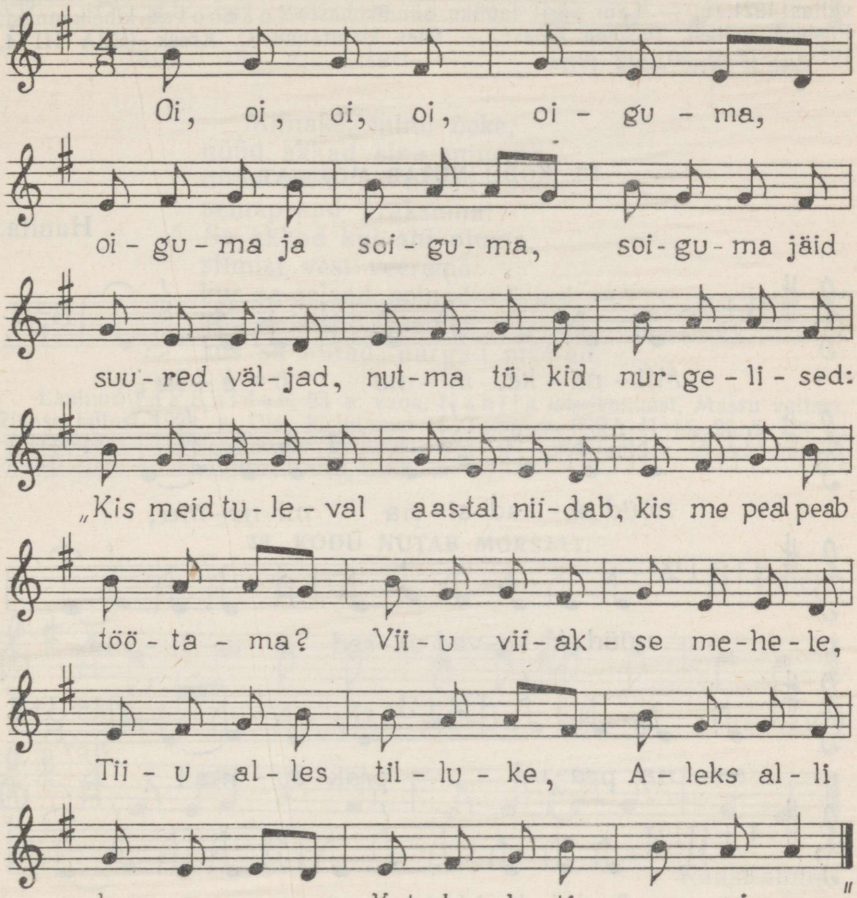
Pruudiviis.

Mõrsjat saates lauldakse:

Oi, oi, oi, oi, oiguma,
oiguma ja soiguma,
soiguma jäid suured väljad,
nutma tükid nurgelised:
„Kis meid tuleval aastal niidab,
kis me peal peab töötama?

Viiu viiakse mehele,
Tiiu alles tilluke,
Aleks alli kuue sees,
Kotlep koti sopi sees."

Laulnud Juhan Hanga, 42 a. vana, Ridala kihelkonnas, Asuküla vallas 1921. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast Noarootsi kihelkonnast, Paslepa vallast, Paslepa külast. — Üles kirjutanud C. Kreek (ERA III 4, 197 (8) ja II 30, 413 (9)).

38. KODU NUTAB MÕRSJAT.

Hanila.

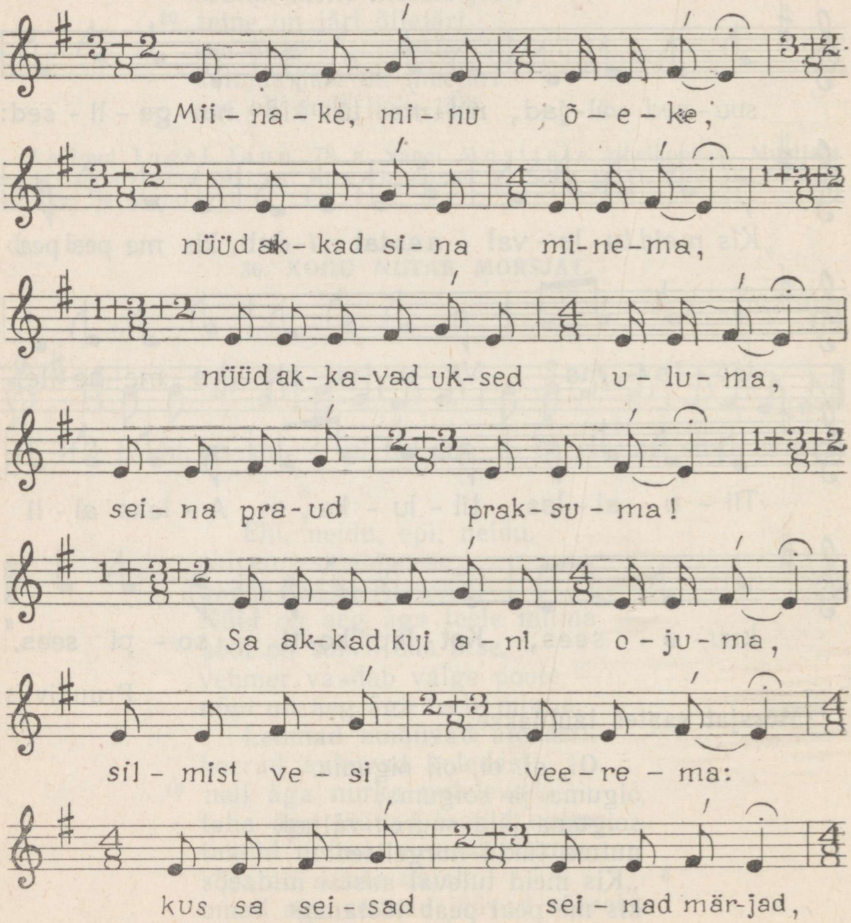

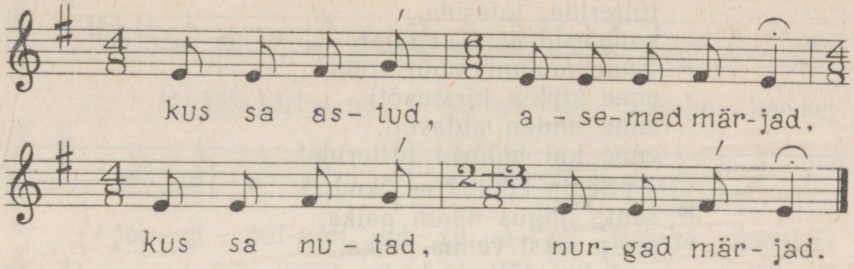

Miinake, minu õeke,
nüüd akkad sina minema,
nüüd akkavad uksed uluma,
seinapraud praksuma!
Sa akkad kui ani ojuma,
silmist vesi veerema:
kus sa seisad, seinad märjad,
kus sa astud, asemed märjad,
kus sa nutad, nurgad märjad.

Laulnud Ida Kalden, 23 a. vana, Hanila kihelkonnast, Massu vallast, Ridase külast 1929. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA II 16, 261/2 (2) ja H. Tampere, Tähelepanekuid rahvaviisidest ja rahvalaulude ettekandmisest lõunapoolses Lääne-Eestis. Tartu, 1932, lk. 9.).

39. KODU NUTAB MÕRSJAT.

Paistu.

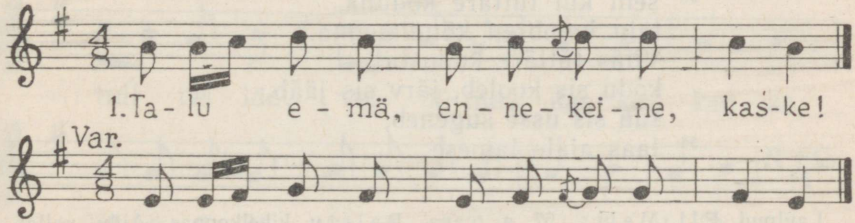

Kaasitamine.

Laulik laulab skandeerivalt värsse „Kàuplesìd emä kanùja", „Sèni kui tütterà kodùna" jne. Üleskirjutaja märgib: „Nagu näha, saab nendes sõnades [rõhke] viisirütmuse peräst muudetud; see muutmine sünnib aga väga maskeeritult, mille all rütmus muidugi kannatab. Niisugused muutmised tulevad väga sagedaste ette!"

Talu emä, ennekeine,
kaś'ke,
mis sa müüsid tütterida,

tütterida, taterida,
kauplesid emä kanuja!
Enne müünu müüri tüki,
enne kinkin kirstuvõti,
enne andan aidavõti,
enne kui müüsid tütterida!

Senip kuulus esä kodu,
senip nägus nänni paika,
senip viksi venna paika,
seni kui tüttera koduna,
seni kui Manni majana,
Anna iista astumenna,
kabu lauda katamenna.
Senip nii sea sileda,
lamba villale laheda.

Viiäs tüttäre kodusta,
viiäs siit Manni majasta,
Anna iista astumesta —
ikma siis jääve Ellik-lehmä,
kisendeme Kirjät-lehmä,
muhkma jääve Mustik-lehmä,
ikeve einä andajeta,
kõlka ette kandajeta.

Senip, senip, langukese,
senip om kuulus esä kodu,
senip om nägus nänni paika,
senip viksi velle paika,
seni kui tüttäre koduna,
talu kambren kõndimenna.
Viiäs tüttäre kodusta —
kodu sis kooleb, järv sis jääb,
suu sis usse sugeneb,
laas aiale lamese.

Laulnud Ell Melts, 57 a. vana, Paistu kihelkonnas, Aidu vallas 1906. a. Üles kirjutanud J. Aavik ja J. Sakkeus (EÜS III 225 (10) ja 276/8 (16)).

40. PALJU TÜTREID.

Karula.
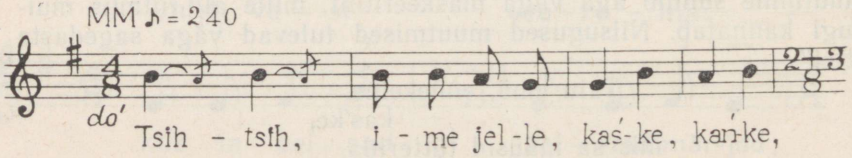
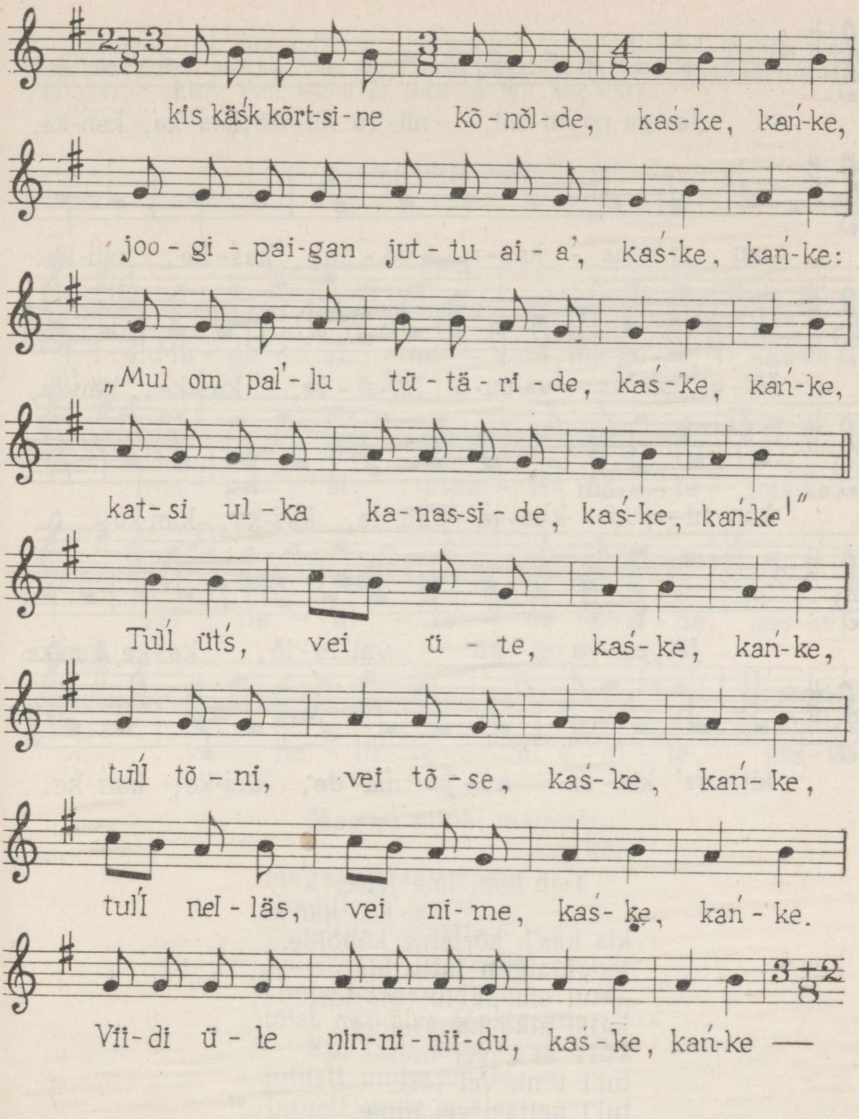
kis käśk kõrt-si-ne kõ-nõl-de, kaś-ke, kań-ke,
joo-gi-pai-gan jut-tu ai-a', kaś-ke, kań-ke:
„Mul om pal'-lu tü-tä-ri-de, kaś-ke, kań-ke,
kat-si ul-ka ka-nas-si-de, kaś-ke, kań-ke!"
Tuĺ üts, vei ü-te, kaś-ke, kań-ke,
tuĺí tõ-ni, vei tõ-se, kaś-ke, kań-ke,
tuĺí nel-läs, vei ni-me, kaś-ke, kań-ke.
Vii-di ü-le nin-ni-nii-du, kaś-ke, kań-ke —
ni-mi jäi nin-ni-nii-du pää-le, kaś-ke, kań-ke,
au ai-na-kaa-ri pää-le, kaś-ke, kań-ke.

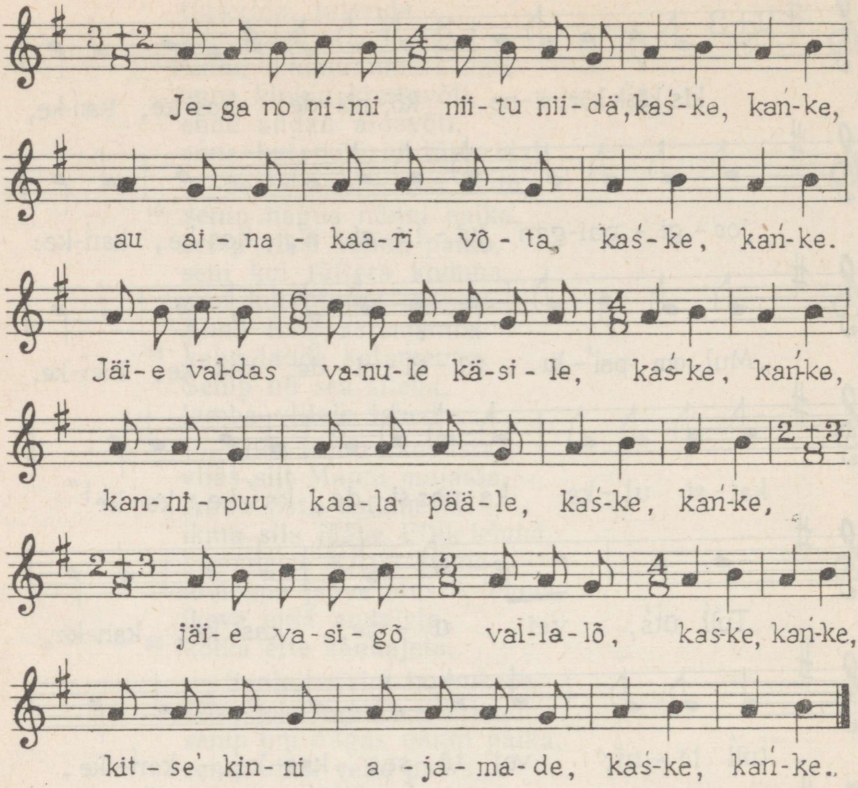

Tsih-tsih, ime jelle,
kas'ke, kan'ke,
kis käs'k kõrtsine kõnõlde,
joogipaigan juttu aia':
„Mul om pal'lu tütäride,
katsi ulka kanasside!"
Tul'l üt's, vei üte,
tul'l tõni, vei tõse,
tul'l nelläs, vei nime.
Viidi üle ninniniidu —
nimi jäi ninniniidu pääle,
au ainakaari pääle.
Jega no nimi niitu niidä,
au ainakaari võta!
Jäie valdas vanule käsile,
kannipuu kaala pääle,
jäie vasigõ vallalõ,
kitse' kinni ajamade.

Laulnud Els Püss, 81 a. vana, Karula kihelkonnas, Karula vallas, Apja asunduses 1935. a. Üles kirjutanud H. Tampere ja S. Kutti (ERA III 7, 143 (24) < ERA, Fon. 445-d ja ERA II 115, 181 (8)).

41. UNENÄGU.

Helme.

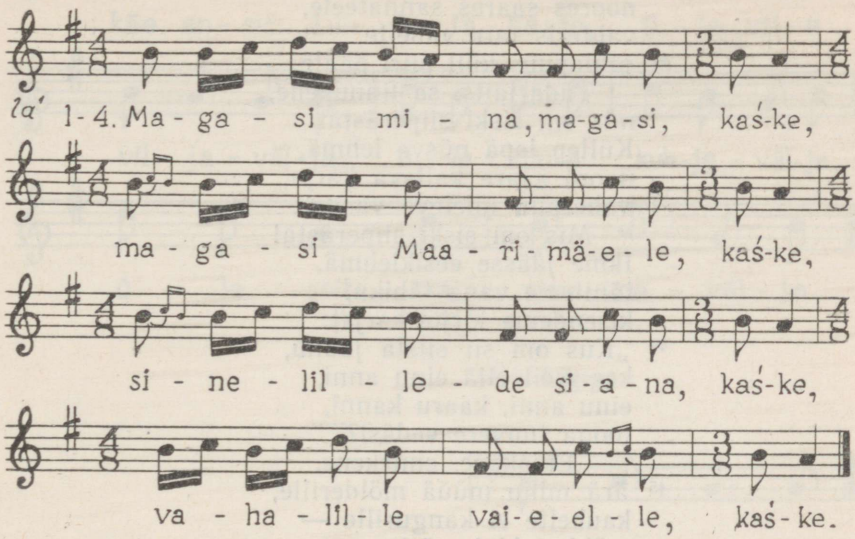

Magasi mina, magasi,
kas'ke,
magasi Maarimäele
sinelillede siana,
vahalille vaieelle,
kullerkupu keskeelle.
Unda näie maatenna,
tõist näi üles tõusteenna.
Kui tulli üles ommikulle,
jutusti unda emäle,
jutusti unda esäle:
„Emäkene, ennekene,
mesimarja memmekene,
mõista miu unenägu,
mis nüüd suikel olli,
mis mia näie magadenna!
Kuuse olli kasunu kuateele,
noore saare sannateele,
vaherpuu tare vahele,
pihlapuu me piiri pääle."
„Tüdärlaits, sa linnukene,

mis om sestä mõistatelle,
mõistatelle, mõteldelle!
Sinu siista viitänesse,
viitänesse, müütänesse,
andas alvale rahale,
kulunille kopikille.
Mia jää kuuses kuateele,
noores saares sannateele,
vahteris tare vahelle,
pihlapuus küll piiri pääle.
Tüdärlaits, sa linnukene,
mis om siski siiperästä!
Küllep lepä nüsve lehmä,
noore saare kaitsva karja,
vaherpuu imeteve vasiku.
Mis om siski siiperästä!
Ikme jäässe eesiklehmä,
täniteme vana tähiku,
kisendeme kirjut-karjat:
„Kus om sii siistä jäänu,
kes meil eilä einu anni,
einu anni, kaaru kanni,
toona tuuvere vedäsi?" "
„Emakene, ennekene,
ärä minu müüä mölderille,
kaubelte ei kangurille —
mölderi kivi mürise,
kanguri kerä kõrise!
Mürin võtt meie meele,
kerä kõrin võtt kõrva.
Emäkene, ennekene,
enne sina müü mürgitüki,
kauple kalevipaagi,
enne kui müüd tüterida!"

Laulnud Rõõt Pokk, 81 a. vana, Tartu linnas 1912. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast Helme kihelkonnast, Taagepera vallast. — Üles kirjutanud A. O. Väisänen ja A. Nirk (EÜS IX 1278 (16) < ERA, Fon. 1-b ja EÜS IX 1190 (2)).

42. KAUBAD KAUGELE TEHTUD.

Kuusalu.

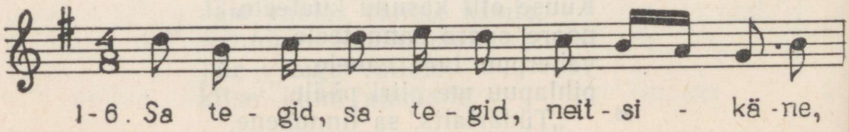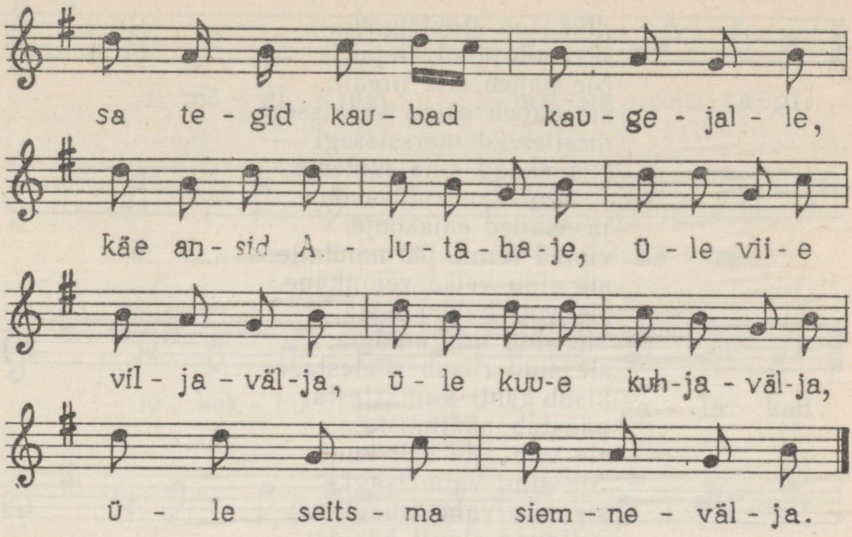

1) Lõpp.

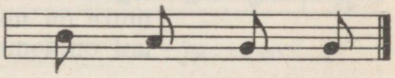

Meestetoon.

Sa tegid, sa tegid, neitsikäne,
sa tegid kaubad kaugejalle,
käe ansid Alutahaje,
üle viie viljavälja,
üle kuue kuhjavälja,
üle seitsma siemnevälja,
üle kaheksa kaeravälja,
ühiksa äästivälja,
üle kümne künnivälja.
Siel siis künnab kümme paari,
äestab uost ühiksa,
kaheksa rehä karutab,
leikab seitse sirbikesta,
kogub kuusi kudreskaela,
niidab viisi vikkastinda.
Sie sinu mehine miesi,
sie sinu tuome toinepuoli,
sie vottab sinult küsida:

„Ikka on sinul igava,
ikka on sinul aleja?"
Sie paneb ette iirealli,
sie paneb saiad saanissegi,
mesileivät merssissegi —
siis akkad sina minema.
Kui saaned isakooje
ja saaned emakooje,
viered venna pormandalle —
sie sinu veike vennikäne,
sie vottab obu iesta;
sie sinu ode madala,
sie sind riisub riietesta,
kisub lahti kinnastesta,
päästab päälinusta,
sie viib aita alli kuue.
Sie sinu vana isagi,
sie sinu vana emagi,
vottavad sinult küsida:
„Kas oled, anine, aige
vai oled tobine, tuome?"
„Ei ole anine aige,
ei ole tobine tuome —
mure on minda mustaks teinud,
uol on tommand tohmakaksi."

Laulnud Ann Birk, 67 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Kolga-Aabla külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2519 (95) ja 1495/7 (98)).

43. KURJALE KOSITUD.

Harju-Jaani.
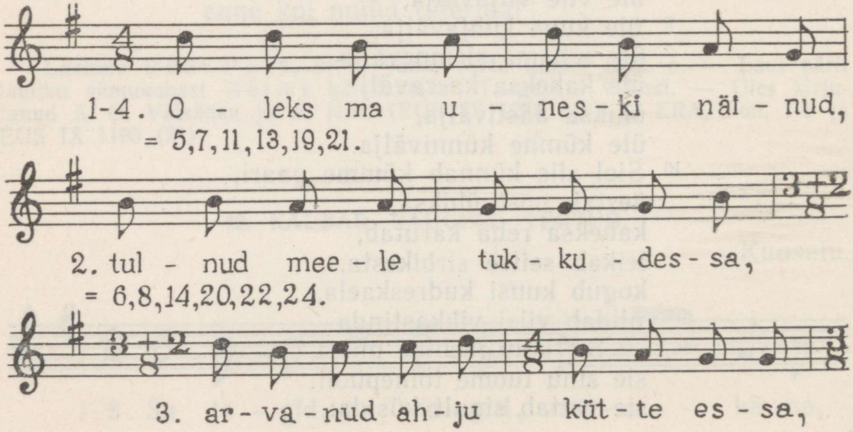
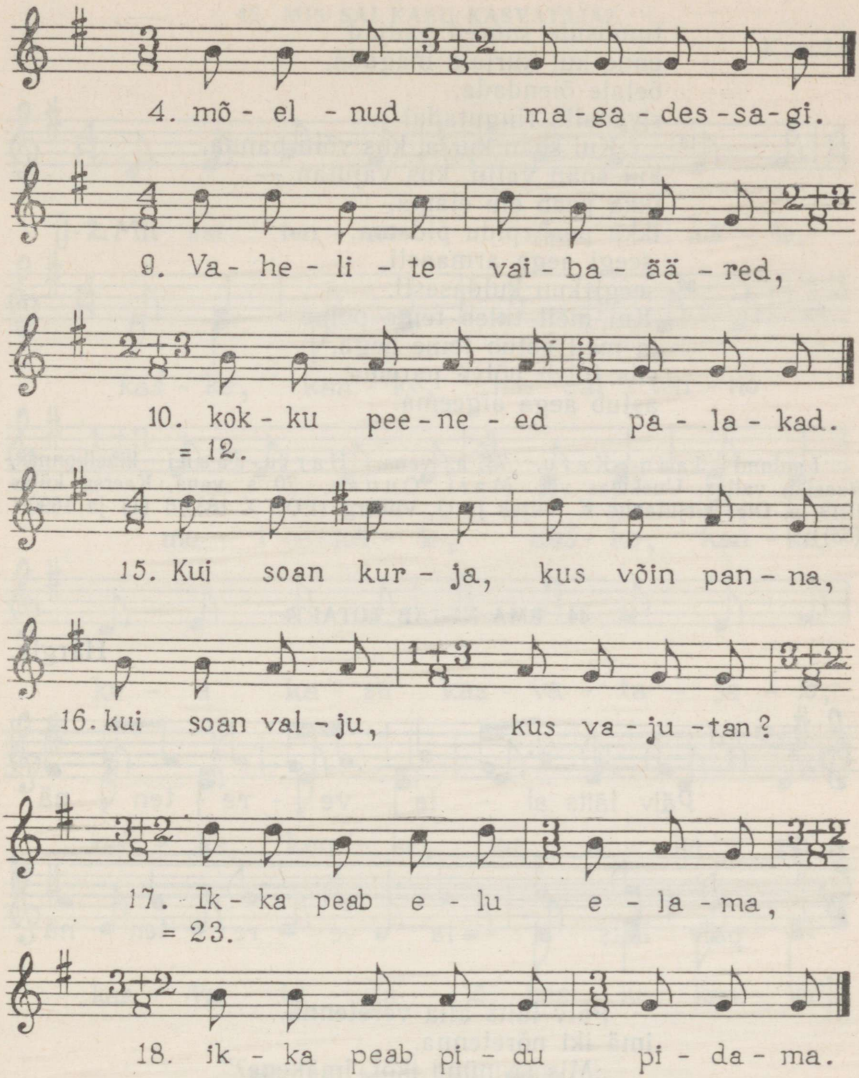

Oleks ma uneski näinud,
tulnud meele tukkudessa,
arvanud ahju kütteessa,
mõelnud magadessagi,
et pidin soama kurja koasa,
kurja koasa, valju mehe,
tigedama teisepoole,
oleks löönud kokku kuue ääred,
vahelite vaiba ääred,
kokku peeneed palakad,

tuumsule suured padjad,
enne kui kurjale magada,
õelale õiendada,
rivedalle ringutada!
Kui soan kurja, kus võin panna,
kui soan valju, kus vajutan —
ikka peab elu elama,
ikka peab pidu pidama,
seegi aega armaasti,
seegi kuu kuldasesti.
Kui meil tuleb teine põlve
ja meil astub teine aega,
siis tuleb põlve parema,
astub aega aigeema.

Laulnud Jaan Karu, 74 a. vana, Harju-Jaani kihelkonnas, Raasiku vallas, Uuekülas või Mari Õunap, 70 a. vana, Kaersu külas 1913. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS X 1833/6 (1) ja 1890/1 (63)).

44. EMA NUTAB TÜTART.

Hargla.
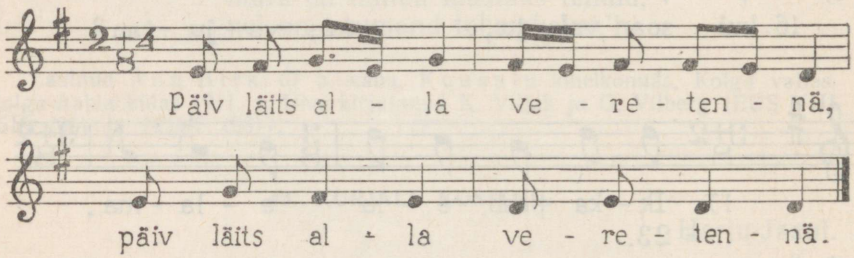
Päiv läits alla veretennä,
imä iki nõretenna.
„Mis sa nüüd ikõt, imäkene?"
Imä iki tütäridä,
leinäs lehmänüssijäde,
kahets karjasaatejade.
„Ärä no ikõ, imäkene!
Küll no lepä lehmä nüsvä,
kaharkõivu karja saatva."
„Ei saa lepäst lehmä nüsjät,
kaharkõivust karja saatjat."

Laulnud Mari Mürk, 40 a. vana, Hargla kihelkonnas, Mõniste vallas 1904. a. Üles kirjutanud J. Aavik (EÜS I 776 (3)).

45. MIS SAI KASU KASVATAJA?

Karula.
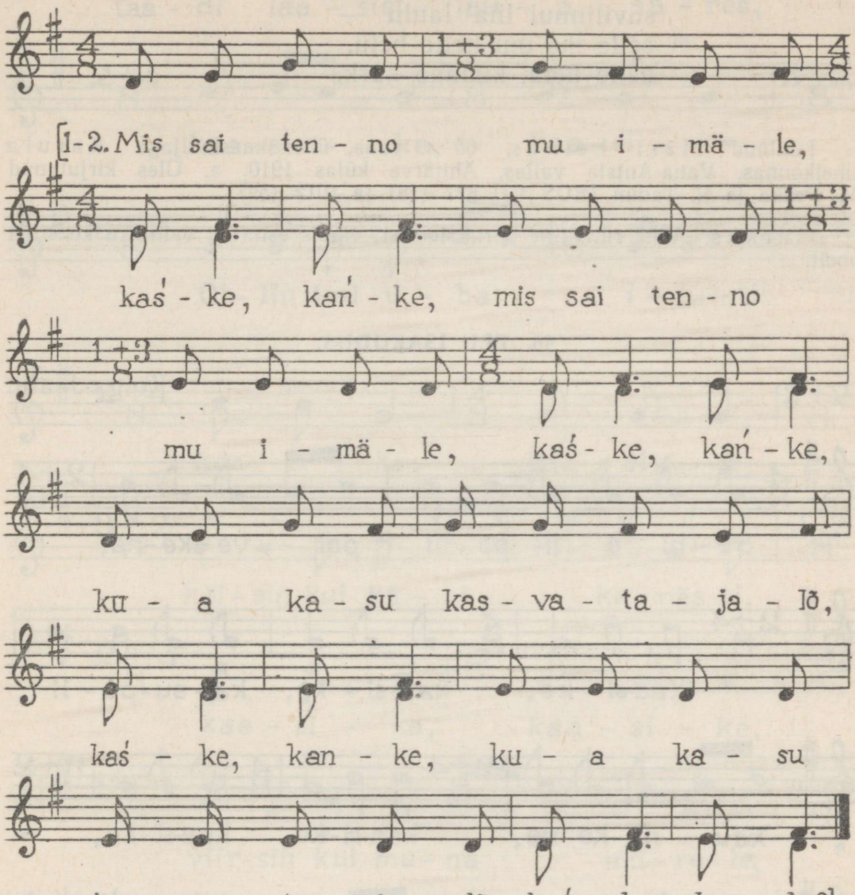
Mis sai tenno mu imäle,
kas'ke, kan'ke,
kua kasu kasvatajalõ?
Sau sai sanna kütmisest,
silmävesi vihtmisest.
Kon iks näk' nõrga kõo,
säält tek' vipõ viha;
kon iks näk' kuiva kuusõ,
säält tek' helle puu.
Imä vei vihalda sanna,
mäele tõi mähkmita,

Pan'd iks pardsi hällütämä,
suvilinnu liigutama.
Pardsil olli pal'lo sõnno,
suvilinnul liia' laulu' —
selle iks um helle helü,
helle helü, kummõ kurk.

Laulnud Mari Leinus, 65 a. vana, ühes kaaslauljaga Karula kihelkonnas, Vana-Antsla vallas, Ähijärve külas 1910. a. Üles kirjutanud M. Pehka ja R. Tamm (EÜS VII 877 (18) ja 1012 (59)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 1. värsis esitatud valimiku koostaja poolt.

46. ELU ISAKODUS.

Kolga-Jaani.

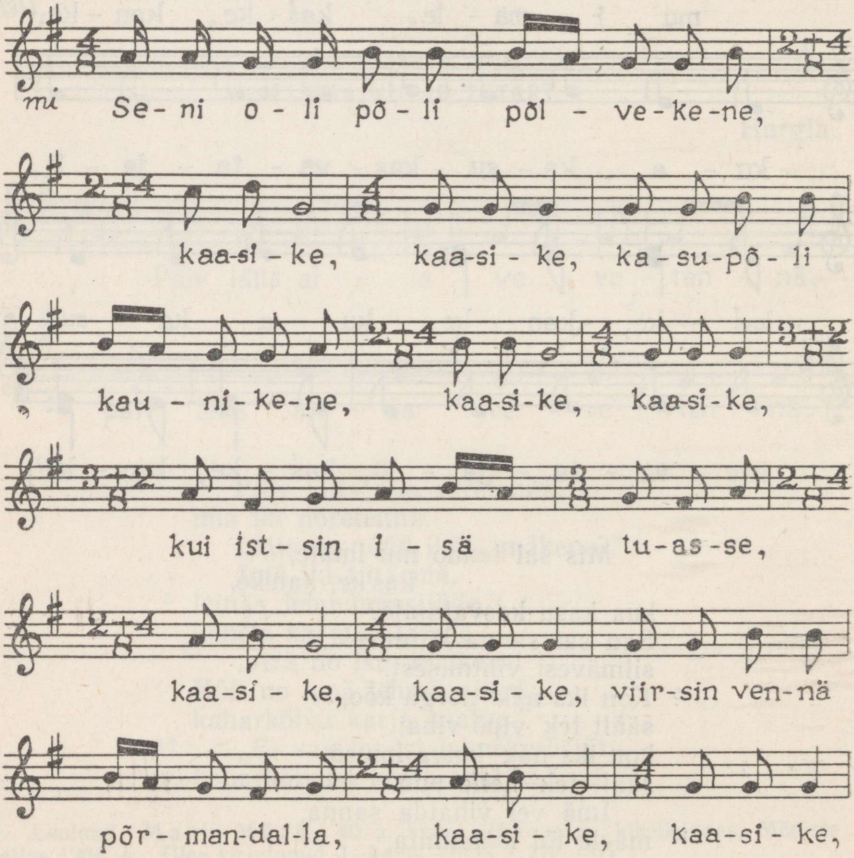

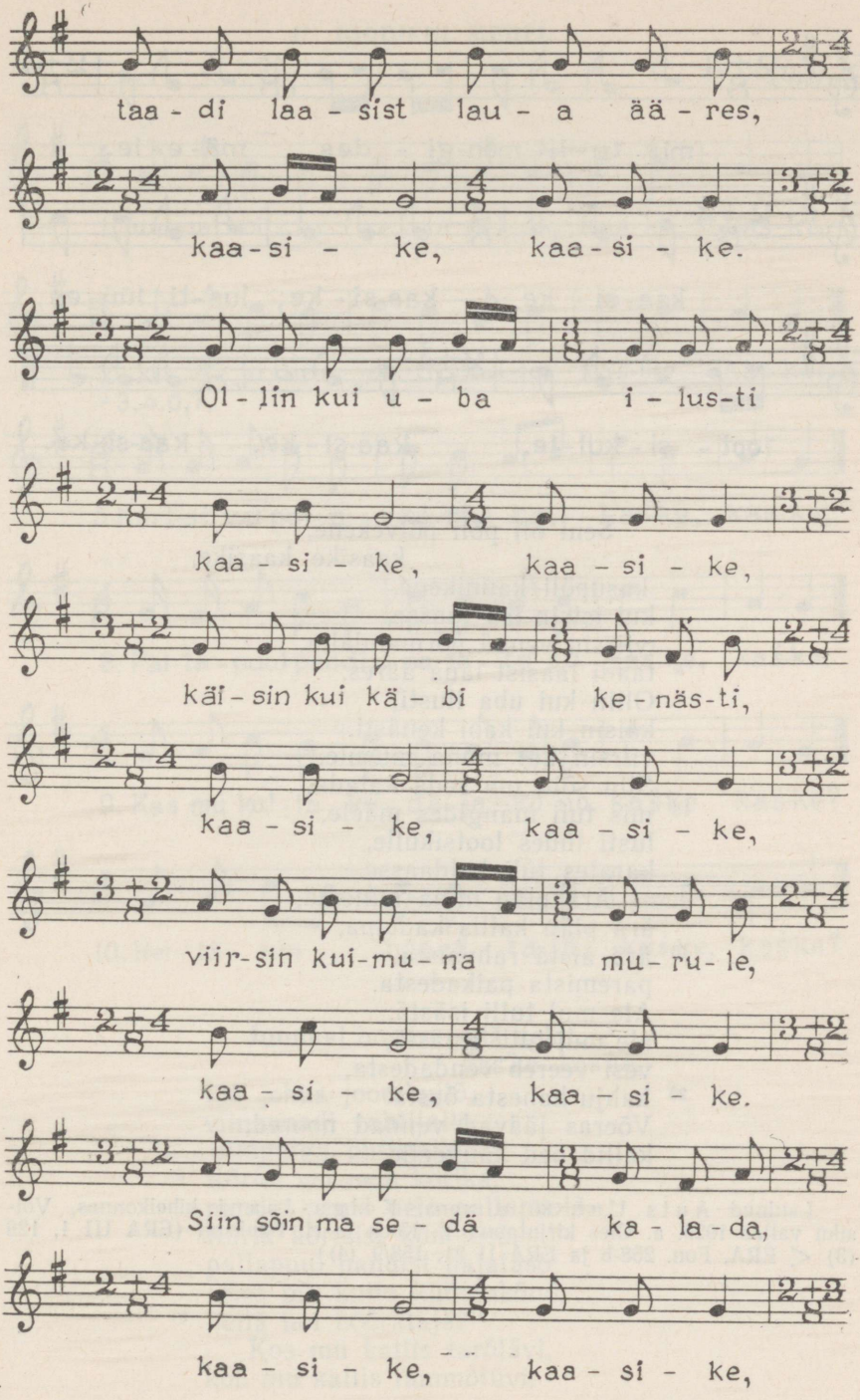
taa - di laa - sist lau - a ää - res,
kaa - si - ke, kaa - si - ke.
Ol - lin kui u - ba i - lus - ti
kaa - si - ke, kaa - si - ke,
käi - sin kui kä - bi ke - näs - ti,
kaa - si - ke, kaa - si - ke,
viir - sin kui - mu - na mu - ru - le,
kaa - si - ke, kaa - si - ke.
Siin sõin ma se - dä ka - la - da,
kaa - si - ke, kaa - si - ke,
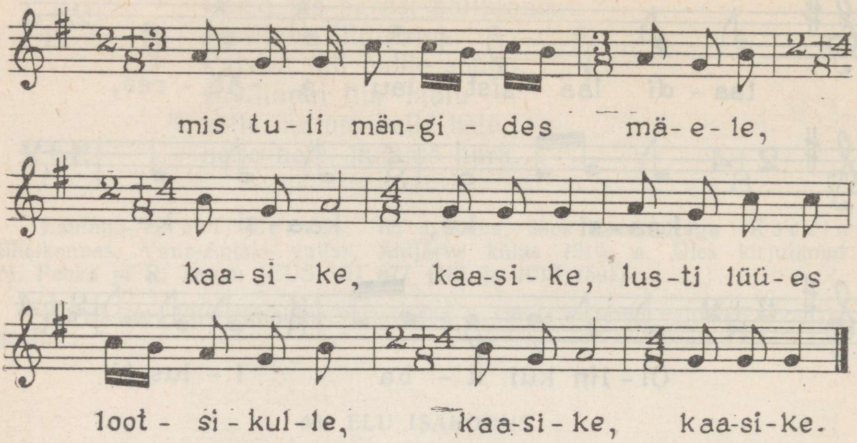
Seni oli põli põlvekene,
kaasike, kaasike,
kasupõli kaunikene,
kui istsin isä tuasse,
viirsin vennä põrmandalla,
taadi laasist laua ääres.
Ollin kui uba ilusti,
käisin kui käbi kenästi,
viirsin kui muna murule.
Siin sõin ma sedä kalada,
mis tuli mängides mäele,
lusti lüües lootsikulle,
karates tuli kaldaasse.
Ärä piän mina minemä,
ärä piän kallis kaduma,
ärä äistä rahvaista,
paremista paikadesta.
Ale mul tulli isästä,
ale mul tulli emästä,
vesi veereb vendadesta,
kahju kahesta õesta.
Võeras jäävad vennad noored,
kallid õed kaugeelle.

Laulnud Ants Unt, 80 a. vana, Kolga-Jaani kihelkonnas, Võisiku vallas 1929. a. Üles kirjutanud V. Koch ja H. Paukson (ERA III 1, 128 (3) < ERA, Fon. 258-b ja ERA II 21, 158/9 (4)).

47. JOODIKUL MEHEL.

Põlva.

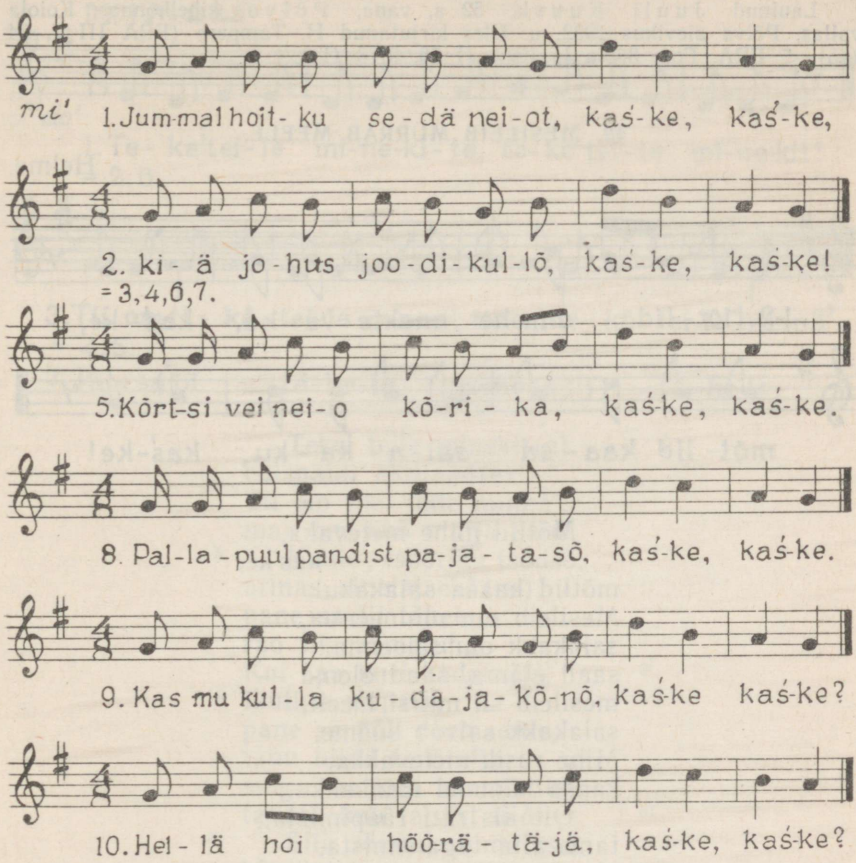

Jummal hoitku sedä neiot,
kas'ke, kas'ke,
kiä johus joodikullõ,
viinavaadi vahtijallõ,
ollõpulga puttijallõ!
Kõrtsi vei neio kõrika,
pandis pan'd neio pallapoolõ.
Kõrik kõrtsist kõnõlõsõ,
pallapuul pandist pajatasõ:
„Kos mu kulla kudajakõnõ,
hellä hoi hõõrätäjä?"
Kos mu kallis tarõlävi,
koh mu kallis tammõtüvi,

koh ma linikit liiguti,
iloste neid ehiti?

Laulnud Juuli Kuusk, 52 a. vana, Põlva kihelkonnas, Koiola vallas, Põlva alevikus 1932. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA III 7, 64 (45) < ERA, Fon. 365-a ja ERA II 56, 97/8 (1)).

48. MESILEIB MURRAB MEELE.

Helme.

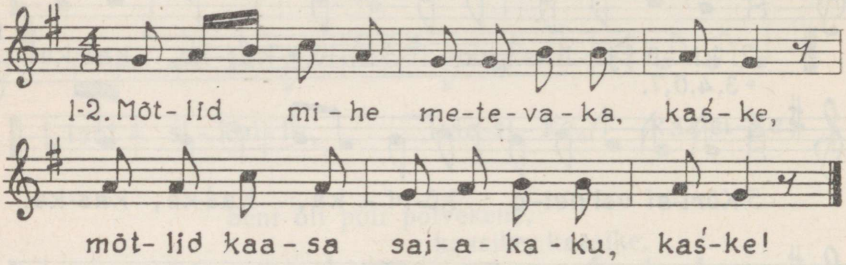

Mõtlid mihe metevaka,
kas'ke,
mõtlid kaasa saiakaku!
Mesileib om minneenna,
saiakakk om saieenna,
saad eläma, saad olema —
mesileib sii mursi meeli,
saiakakk salvab süäme.
Mihe rusik metevakka,
kaasa kämmel saiakakku.
Ole sis räti rääpimista,
tanu alta taganemista,
ole sis põlle põlgamista,
põlle sis viskas põõsikusse,
tanu taputeibeessa,
räti või rabapajusse.

Laulnud Ruuda Tuhakott, 73 a. vana, Helme kihelkonnas, Kärstna vallas 1908. a. Üles kirjutanud A. Martin ja P. Tatz (EÜS V 228 (19) ja 362/3 (51)).

49. PANE TEE TÄHELE!

Hargla.
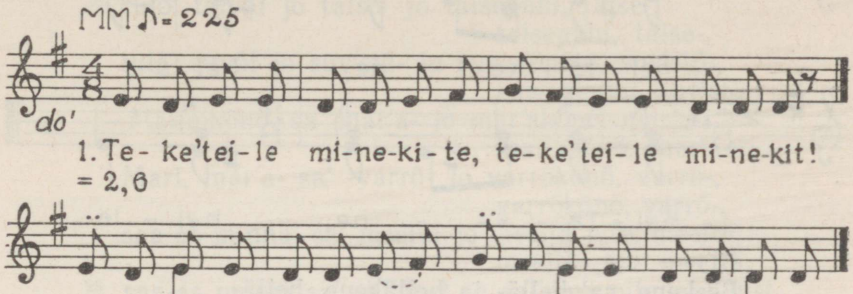
Teke' teile minekit(e),
edispäidi ehtimäd(e)!
Tii om tikõ teile minnä',
maa om likõ majja saia'.
Kuule', tsõõriku tsõdsõ,
armas ainelatsekõ(ne),
pane sa tii tähele,
rao tii raamatuhe!
Kui saa kuri kodomaja,
ikuline elopaik,
pane sa põll põrmadule,
tanu hiidä tarõ ette,
suigu' sa kuu suvist tiid,
tandsi' kuu talvist tiid!
Siiä sõrme' sõimatase,
käevarre vannutase.
Ei või sõrmist sõira tetä',
käevarsist vatska kütsä'!

Laulnud Mari Kuus, 70 a. vana, Hargla kihelkonnas, Mõniste vallas, Mõniste asunduses 1930. a. Üles kirjutanud E. Oja ja H. Tampere (ERA III 3, 161 (58) < ERA, Fon. 281-a ja ERA II 26, 131 (1)).

50. MÕRSJA ÄRASAATMINE.

Mäe.
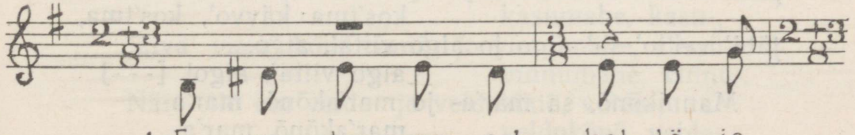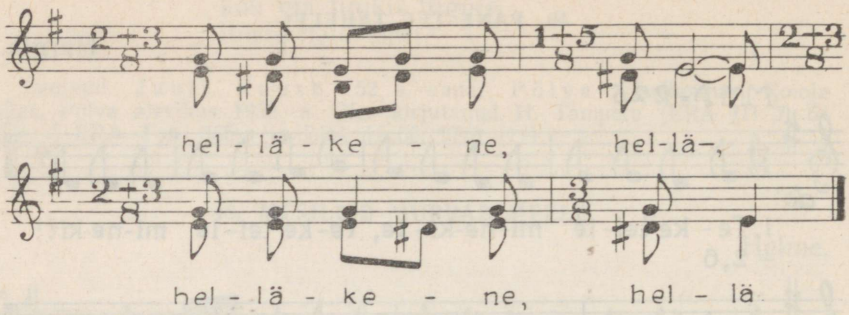
Esekene, sa' hellä- ja helläkene, hellä-,
helläkene, hellä-,
tätäkene, sa' tähe- jo tähekene, tähe-,
tähekene, tähe-,
mine‿ks vällä sa' kae- jo kaemahe, kae-,
kaemahe, kae-,
võta' hopõn sa' suu jo suu veerest, suu,
suu veerest, suu,
ratso pää jo päi- jo päitsista, päjoo-,
päitsista, päjoo-!
Vii' õks näiot sa' vilä- jo vilätiidä, vilä-,
vilätiidä, vilä-,
kanna' timmä sa' kar'a- jo kar'atiidä, kar'a-,
kar'atiidä, kar'a-,
panõ' kaala sa' kar'a- jo kar'aõnnõ, kar'a-,
kar'aõnnõ, kar'a-,
panõ‿ks rüppõ sa' rüä- jo rüäõnnõ, rüä-,
rüäõnnõ, rüa- —
nakkas kar'al sis kasu- jo kasumahe, kasu-,
kasumahe, kasu-,
nakkas õnnõl tä elä- jo elämähe, elä-,
elämähe, elä-!
Kuulõ‿ks noori mu näio- jo näiokõnõ, näio-,
näiokõnõ, näio-,
imekana sa' hellä- jo helläkene, hellä-,
helläkene, hellä-,
uma kodo jätä' juma- jo jumalaga, juma-,
jumalaga, juma-,
uma maja sa' Mari- jo Marijaga, Mari-,
Marijaga, Mari-,
jätä' kodo sa' kos'tma jo kos'tma kävvo', kos'tma,
kos'tma kävvo', kos'tma,
jätä' vel'lo' sa' aigo jo aigo viitä', aigo,
aigo viitä', aigo! [- - -]
Mannikõnõ, sa mar'a- jo mar'akõnõ, mar'a-,
mar'akõnõ, mar'a-,

Mari, mar'a- sa -varrõ- jo -varrõkõnõ, varrõ-,
varrõkõnõ, varrõ-,
tulõ' talvõl jo talse- jo talsepühi, talse-,
talsepühi, talse-,
tulõ' suvõl jo suv^{i}stõ- jo suv^{i}stõpühi, suv^{i}stõ-,
suv^{i}stõpühi, suv^{i}stõ-!
Mannikõnõ, sa' mar'a- jo mar'akõnõ, mar'a-,
mar'akõnõ, mar'a-,
Mari, mar'a- sa' -varrõ- jo varrõkõnõ, varrõ-,
varrõkõnõ, varrõ-,
saa-as minnä' sa' meeltä jo meeltä pite, meeltä,
meeltä pite, meeltä,
saa-as umma sa' sal'dust jo sal'dust pite, sal'dust,
sal'dust pite, sal'dust.
Naat'e sinno jo andõ- jo andõmahe, andõ-,
andõmahe, andõ-,
ülä kodo kui viide- jo viidege', viide-,
viidege', viide-,
tulli' kos'a' kui mi' jo mi' kodo, kos'a',
mi' kodo, kos'a,
viina' tulli' mi' veli- jo velisihe, veli-,
velisihe, veli-,
Küll sa' ikit jo pikä jo pikä iku, pikä,
pikä iku, pikä,
peide pal'lo jo paha- jo pahanduista, paha-,
pahanduista, paha-.
Olõ‿s sinol jo keelu jo kiildjata, keelu
kiildjata, keelu,
kaalu‿s vasta sul kaitsi- jo kaitsijata, kaitsi-
kaitsijata, kaitsi-.
Miä‿ks sinol ol'l midä jo midä tetä', midä,
midä tetä', midä,
kua sinol viil kohe jo kohe minnä', kohe,
kohe minnä', kohe!
Olõ‿s umma sul ime- jo imekeistä, ime-,
imekeistä, ime-,
mar'a umma sul maama- jo maamakõista maama-,
maamakõista, maama-,
olõt liia viil noorõ- jo noorõkõnõ, noorõ-,
noorõkõnõ, noorõ-,
noorõkõnõ‿ks eis, nõrga- jo nõrgakõnõ, nõrga-,
nõrgakõnõ, nõrga-.
Kar'avitsa' jäi' kasu- jo kasumahe, kasu-,
kasumahe, kasu-,
jäivä' vitsa' kõik vinnü- jo vinnümähe, vinnü-,
vinnümähe, vinnü-.
Näio-ello om veido- jo veidokõnõ, veido-,
veidokõnõ, veido-,

kabo-ello om kasi- jo kasinahe, kasi-,
kasinahe, kasi-.

Hähküslaul näiole. [Lauldakse pruuti isakodunt ära saates.]

Laulnud Nati Kodonorm, 58 a. vana, ühes kooriga, Mäe vallas, Võõpsu külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM ja KKI 4, 85/6).

Märkus. Tekst, mis ei olnud kirja pandud järjekindlalt kooris laulmise järgi, on viisiga kooskõlastatud (lisasõnade ja sõnaosade kordamiste poolest) valimiku koostaja poolt.

e) Laulud mõrsja vastuvõtmisel peigmehe kodus ja tanutamisel.

51. PULMALISTE HUIGE.

Rõngu.
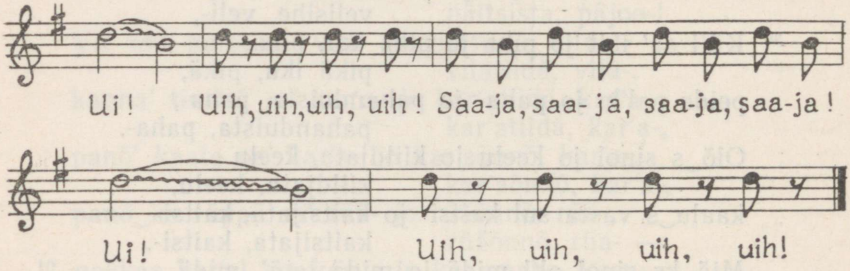
„Kui sajalised laulatuselt tulles esimese küla või talu manu said, siis huikas peiupoiss ehk „obestepoiss" niisugusel toonil, nagu üles olen tähendanud, ja pärast seda võis igaüks huikuda niipalju kui tahtis. Kõige esimene huikaja oli ikka peiupoiss."

Üles kirjutanud P. Kurg Rõngu kihelkonnast, Aakre vallast, Pühaste külast 1906. a. (EÜS III 38 (30) ja 69 (30)).

52. MILLAL SAAME SINNA MAALE?

Pärnu-Jaagupi.

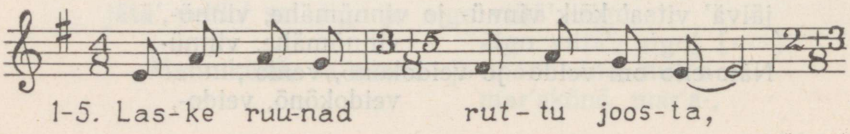

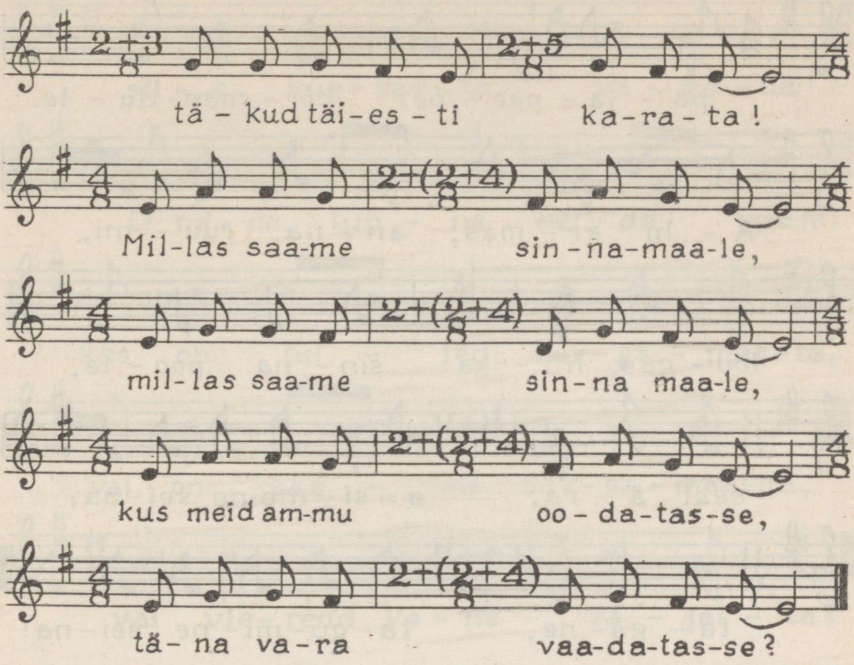

Laske ruunad ruttu joosta,
täkud täiesti karata!
Märad tulad järgi täkkudele.
Millas saame sinna maale,
kus meid ammu oodatasse,
täna vara vaadatasse?
Sääl on küljed küpsemessa,
anereied audumessa,
seareied sirgumessa,
pardireied paisumessa.

Laulnud Mari Annusson, 81 a. vana, Pärnu-Jaagupi kihelkonnas, Enge vallas, Anelema külas 1929. a. Üles kirjutanud E. Oja ja E. Treu (ERA III 2, 43 (32) < ERA, Fon. 215-b ja ERA II 17, 122 (65)).

53. MINIA TUUAKSE TUPPA.

Peetri.
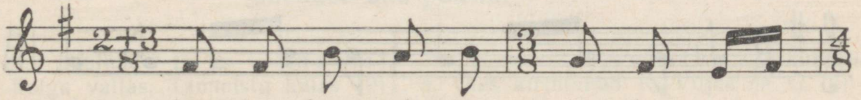
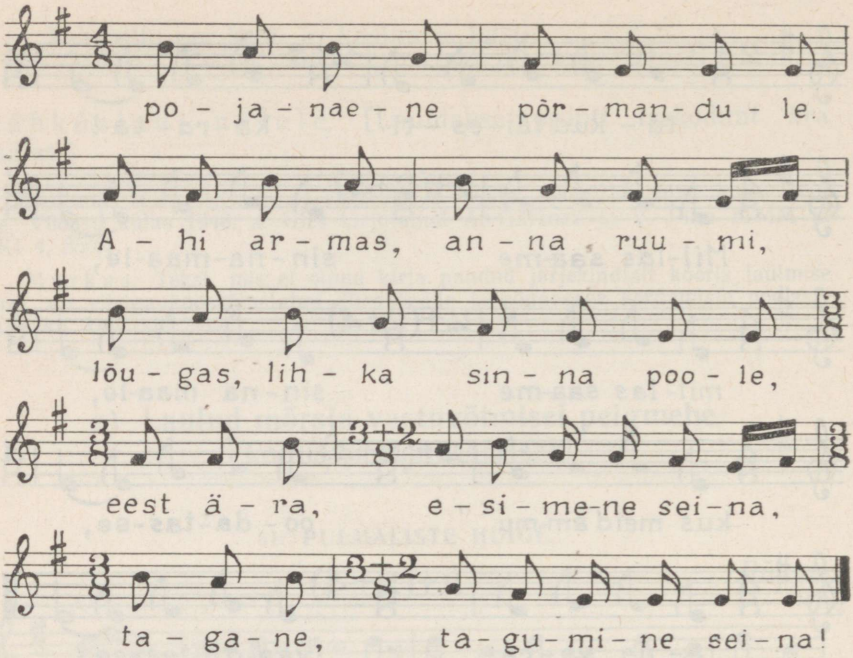

Mini tuuakse tubaje,
pojanaene põrmandule.
Ahi armas, anna ruumi,
lõugas, lihka sinnapoole,
eest ära, esimene seina,
tagane, tagumine seina!

Laulnud Ann Volk, 60 a. vana, Peetri kihelkonnas, Esna vallas, Öötla külas 1911. a. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VIII 491 (57) ja 613 (143)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 1., 5. ja 6. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

54. ÕUED LÕUENDISED.

Kuusalu.

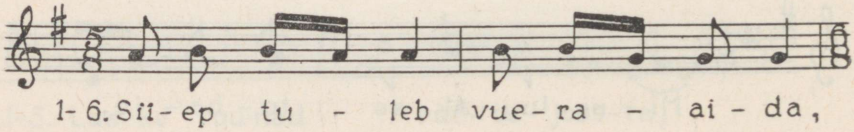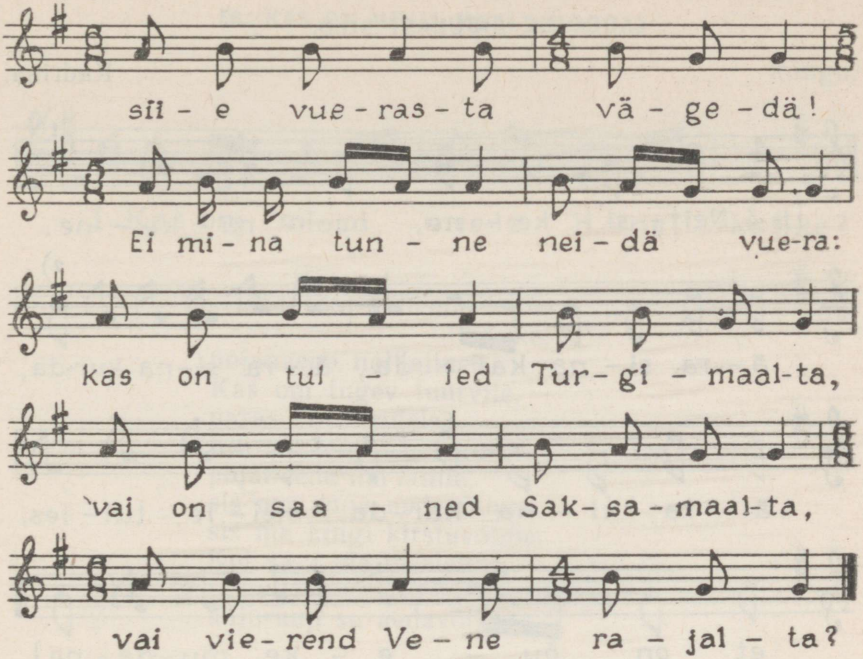

Pulmatoon (ka kiigetoon).

Siiep tuleb vueraaida,
siie vuerasta vägedä!
Ei mina tunne neidä vuera:
kas on tulled Turgimaalta
vai on saaned Saksamaalta,
vai vierend Vene rajalta?
Tule siie, neitsikäne,
tule siie ja tojuta!
Siin on oued louendissa,
karja-aiad kangastessa,
sildad siidirättikussa,
kadakased karja-aiad,
tammised taraveräväd,
aukub kuera raudaammas
läbi raudase verävä,
laulab kukke kuldaarja
obedase oue päällä.

Laulnud Elts Junkvist, 78 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Tammistu külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2523 (115) ja 2019 (307)).

Kadrina.
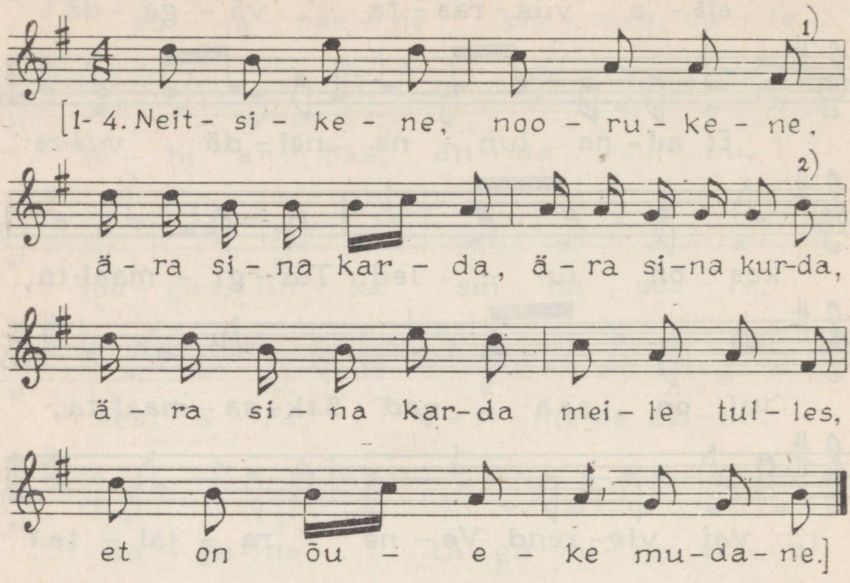
1) var. 2) var. (laulja poolt vähem armastatud).
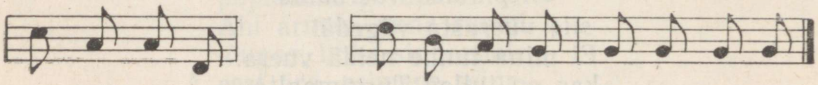
Neitsikene, noorukene,
ära sina karda, ära sina kurda,
ära sina karda meile tulles,
et on õueke mudane,
karja-aed on auguline —
meil on sõnnid sõtkumassa,
lehmad matsakad magamas.
Eks sina kõnni kõrta mööda,
astu aja äärta mööda,
seni kui teen sibulast silla,
porgandist teen poole silda.

Laulnud Mari Neimann, 67 a. vana, Kadrina kihelkonnas, Vohnja vallas, Pala külas 1913. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja V. Rosenstrauch (EÜS X 2535 (84) ja 2698/9 (270)).

56. KAS ON MINIA MEELT MÖÖDA?

Rõngu.
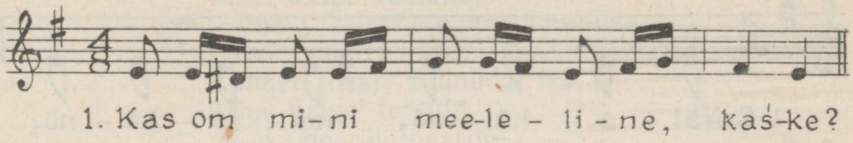
Kas om mini meeleline,
kas'ke,
pojanaene nal'laline?
Kas om tugev tuurvile,
paras viipaaridele?
Kui om mini meeleline,
pojanaene nal'laline,
sis ma anna aedavõtme,
sis ma kingi kirstuvõtme.
Kui sa_i ole meeleline,
sis vitsakimp su kirstuvõti,
ahjuruup su aedavõti.

Laulnud Linda Kurg Tartu linnas 1909.—1910. a. — Laul pärit Rõngu kihelkonnast, Aakre vallast, Pühaste külast. — Üles kirjutanud P. Kurg (EÜS VII 66 (13) ja 91 (13)).

57. KAS ON MINIA MEELT MÖÖDA?

Häädemeeste.

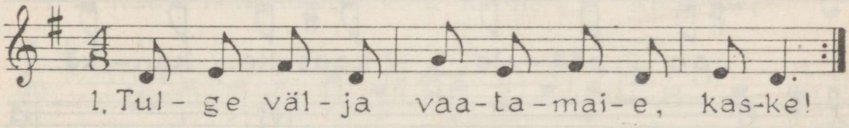

Miniat tuues:

Tulge välja vaatamaie,
kaske,
kas on mini meeleline,
pojanaine naljaline!
Vana naine, küta sauna,
viime noorik vihtlemaie!

Laulnud Triinu Jürgenson, 64 a. vana, Häädemeeste kihelkonnas, Orajõe vallas, Ikla külas 1909. a. Üles kirjutanud A. Martin ja E. Juhanson (EÜS VI 425 (2) ja 442 (6)).

Mäe.
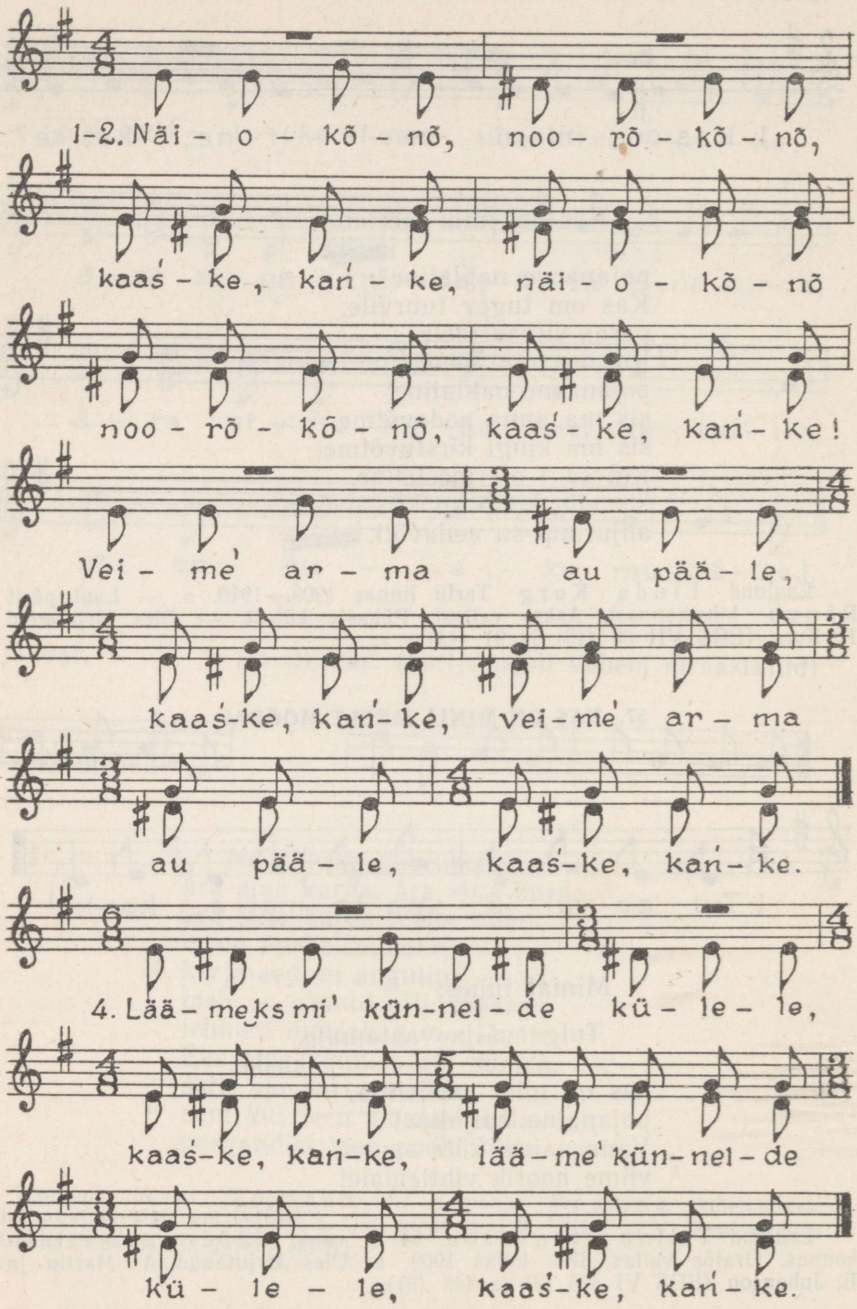
1-2. Näi - o - kõ - nõ, noo - rõ - kõ - nõ,
kaaś - ke, kań - ke, näi - o - kõ - nõ
noo - rõ - kõ - nõ, kaaś - ke, kań - ke!
Vei - me' ar - ma au pää - le,
kaaś-ke, kań-ke, vei-me' ar - ma
au pää - le, kaaś-ke, kań - ke.
4. Lää - meks mi' kün-nel - de kü - le - le,
kaaś-ke, kań-ke, lää - me' kün-nel - de
kü - le - le, kaaś-ke, kań - ke.

Näiokõnõ, noorõkõnõ,
kaas'ke, kan'ke!
Veime' arma au pääle,
linnu leeme kaalallõ,
lääme (_ks mi') künnelde külele,
veime' vaha var'ole.
Künnel (õks), küünüdä' ikä,
vaha, valva' tervütä
mi õks noorõlõ paarilõ!
Saas meil armas au pääle,
linnu (_ks) om leeme kaalallõ.
Tõistõ kirja (jo) kirotegi,
pandõ (no) tõistõ paprehe —
lasta_i (imp) tutul tuulduda',
vahaladval vantsuda' —
panti (_ks) pää palmikohe,
hius hellä nöör'kohe.

Nooriku lavva taadõ viimine. Peigmihe rahvas laul'.

Laulnud Tatjana Orgu, 65 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas, Mikitamäe külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja E. Päss (TMM ja KKI 5, 465 (25)).

59. ÄRA LÖÖ NOORIKUT!

Tarvastu.

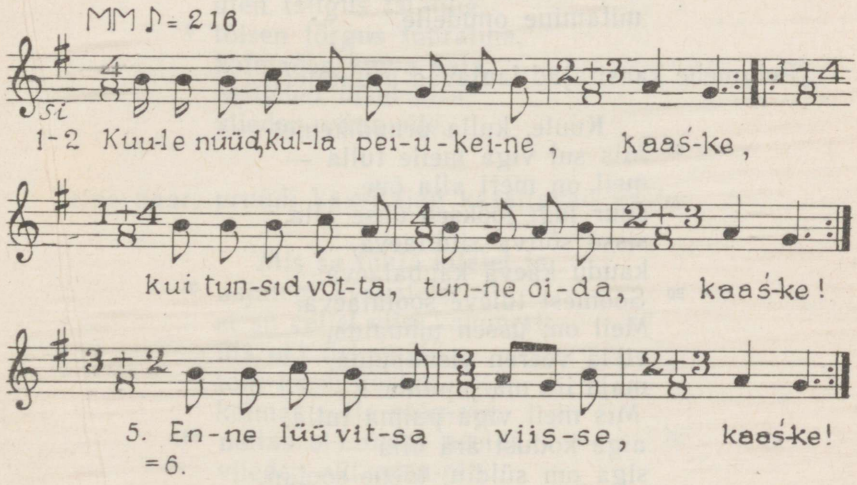

[Pruudi kaasitajad laulavad peigmehele:]

Kuule nüüd, kulla peiukeine,
kaaske,

kui tunsid võtta, tunne oida!
Ärä sina lüüvä lühidetä
ei ka pessä peenikestä!
Enne lüü vitsa viisse,
enne lüü malka maasse,
enne kui armsa pruudi külgi!

[Peigmehe kaasitajad laulavad pruudile:]

Kuule nüüd, kulla pruudikeine!
Kui saava äiä kurjas,
äiä kurjas, ämmä kurjas,
sis jää seisma seina ääre,
sis jää nuutsma nurga taha,
seni kui ämmä meelinevvä!
seni kui ämmä meelinevvä!

[Pruudi kaasitajad õpetavad pruuti omakorda:]

Kuule viil, kulla pruudike!
Ärä jää seisma seina ääre,
ärä jää nuutsma nurga taha —
keri sii kuri kerässe,
viska kerä mere sissi!
Kerä säält veereb vellesille,
säält lääb sõna sõsarille,
täädus lääb säält tädidelle,
uutamine onudelle.

[Peigmehe kaasitajad laulavad pruudile:]

Kuule, kulla pruudikeine!
Mis sul viga meile tulla —
meil on meri alla õue,
suur jõgi jookseb ukse alla,
sisse sõitva siidilaeva,
kaudu käevä kaubalaeva,
Soomest tuleve soolalaeva.
Meil om ussen uibuaida,
vil'lä veeren visnapuida,
maja iin marjapuida.
Mis meil viga pulma tulla,
aiga kodust ärä olla —
siga om süldin, tõene soolan,
kolmas kuan koke kähen.

Laulnud Üprus (meeslaulik), 60—65 a. vana, Tarvastu kihelkonnas, Suislepa vallas 1929. a. Üles kirjutanud V. Koch ja H. Paukson (ERA III 1, 149 (69) < ERA, Fon. 271-a ja ERA II 21, 237/8 (88)).

Karula.
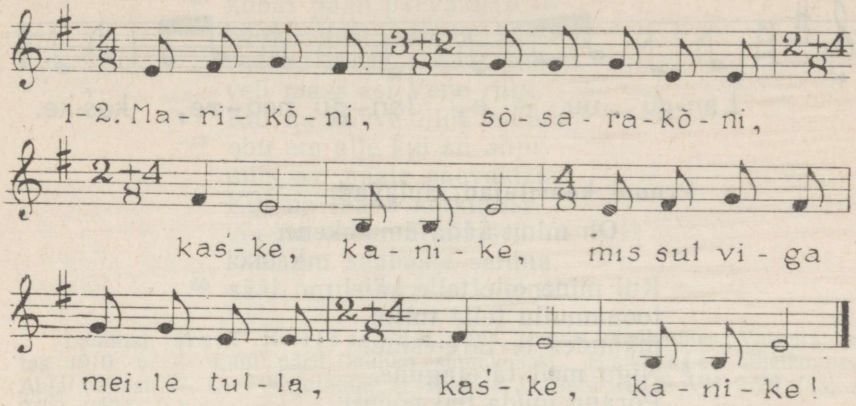
Esimene paar, peigmehe kaasitajad:

Marikõni, sõsarakõni,
kas'ke, kanike,
mis sul viga meile tulla!
Minu vellel viisi kammert:
üten tsilgus tsialiha,
tõisen tõrgus tõpraliha,
kolmaden kuiva kala,
nelläden nisuvadsa,
viieden viina-olle.

Teine paar, pruudi kaasitajad kaasitavad vastu:

Mis sa tühjä kitelet ja
asjategi avvustelet,
et su vellel viisi kammert:
üts ol'l iiri üpätä,
tõni kassi karata,
kolmas rotte roomata,
nelläs ol'l nirke neeldä,
viieden olli viisu-räti.

Laulnud Kriste Hiiop, 55 a. vana, Ann Ilves, 54 a. vana, Ann Jauhka, 39 a. vana, ja Triina Leer, 70 a. vana, Karula kihelkonnas, Karula vallas, Väheru mõisas 1909. a. Üles kirjutanud A. Kiiss, A. Mõttus ja J. Sossi (EÜS VI 196 (6) ja 224 (11)).

61. MEIE JA TEIE POISID.

Halliste.

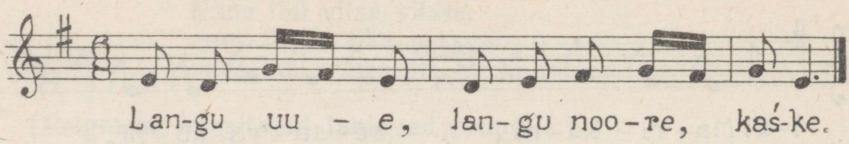

Pruudi kaasitajad laulavad:

Oh minu ääda ämmakene,
kaske!
Kui mina eile teile käisin,
toonamullu teile tullin,
määndes te tare-esine?
Nigu meil taretagune.
Põrand luuda teil põdesi,
pada vetta pallelija,
ahi alge teil küsisi,
nurmik tuusti teil nurisi.
Langu uue, langu noore!
Taas me laulas tõsipäidi:
Sii-p om näiu, mis om meile,
küll om tüdruk, mis talule —
anum mõst aovalule,
kulbi mõst kuuvalule.
Müüda sõidi Mundi saksa,
ega riidi Riia erra,
ega puulpa Polli erra,
küsitelle, mõistatelle —
mõtli päiva paistavat,
mõtli kuu kumavat —
al'lendiv näiu anume,
kuumas näiu kulbivars.
Langu uue, langu noore,
varsi vastase omase!
Meantes olli teie velle?
Kui nii siili sammalen,
kui nii konna koltan,
vana päkk variku all.
Esi na kävve tiida müüda,
viisu kävve viirta müüda,
kabla katte raavi müüda.
Kui na kävve kerikun
või na astuv alterissa,
sääl om viiste vingumine,
pajoviiste paukumine.

Nii-p om velle, mis om näiul!
Ame om sellän aokirja,
kuub om sellän kuukirja,
kübär pään päevakirja —
kübär mass kümme küläda,
saabas mass sada taluda,
veli mass esi Vene riigi.
Kui na kävve tiida müüda,
obu om alle kui sii ahju,
miis om pääle päevakirja.
Kui na lääva kerkuesse
või na astuv altarisse,
sääl om saabaste sahina,
sääl om kangaste kabina.

Laulnud Mari Kallas, 73 a. vana, Rannu kihelkonnas, Valguta vallas 1910. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast Halliste kihelkonnast, Abja vallast. — Üles kirjutanud P. Tatz ja J. Sossi (EÜS VII 2720 (43) ja 2700 (26)).

62. NOORIKU VIRKUSEÕPETUS.

Kuusalu.

Õige ruttu.
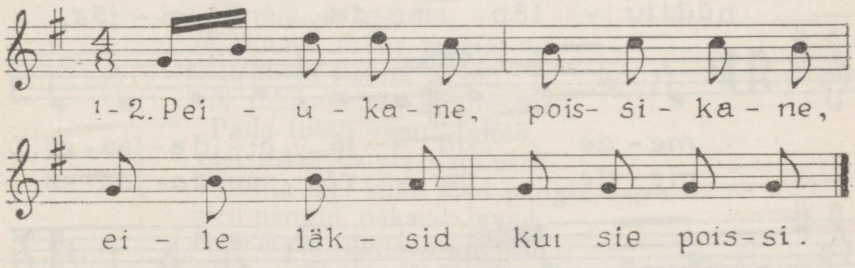
Pulmatoon.

Peiukane, poissikane,
eile läksid kui sie poissi,
täna tuled kui isanda,
tuod emanda tullessani,
kurikalüöja kõrvassani,
varduluoja varjussani.
Opi, opi, neitsikene,
opi ämma kombeelle,
verkuda kivestamaie,
pullupaelu päästemaie!
Touse ommikul ülesse,
pühi tuad, laasi lauad,
kasi kamberi-edised,
ari akkena-alused!

15 Siis sina iale kuulud:
„Ia eit on üpitannud,
kaunis eit on kasvatanud,
viel parem mihele pannud."

Laulnud Mari Kräämer, 70 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kõnnu vallas, Kasispää külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2541 (201) ja 1648/9 (181)).

63. NOORIKU VIRKUSEÕPETUS.

Kihnu

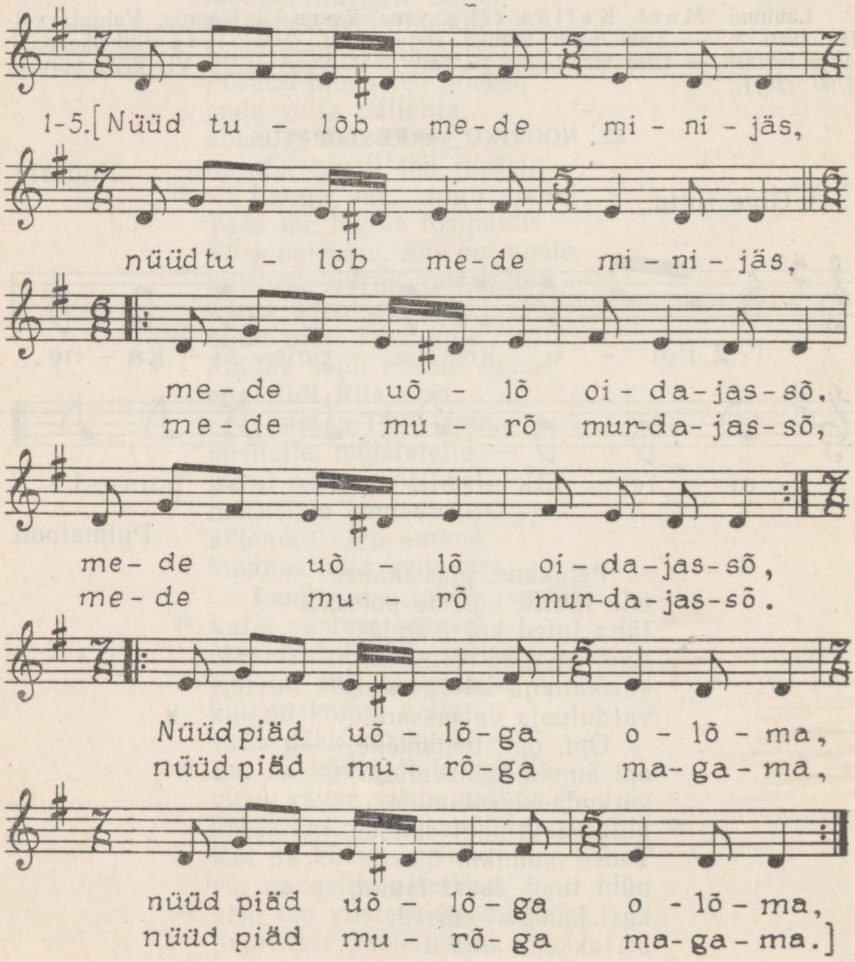

Teel noorikuga peiumajja hõisatakse ja lauldakse vankril istudes:

Nüüd tulõb mede minijäs
mede uõlõ oidajassõ,
mede murõ murdajassõ.
Nüüd piäd uõlõga olõma,
nüüd piäd murõga magama,
tunnikese tukastuma,
raasukese rammastuma —
tukastu tualävele,
rammastu kaoraealõ!
Olõ aga irku, karga kerge,
tõusõ üles üüdämätä,
karga üles karjumata,
pese silmäd sundimata,
pese käed käskimata!
Siis olõ umikul usina,
enne valgõd olõ varane —
lühteril sina lüpsä lehmäd,
kuuvalgõl kurna piimä!
Siis mine äiä piälusõlõ,
siis mine ämmä piälusõlõ:
„Oh äiä, äräne äiä,
oh ämmä, äräne ämmä!
Mis tulõb panna tulõlõ
või tulõb kanda katõlussõ?"
„Pada tulõb panna tulõlõ,
vesi tulõb kanda katõlussõ."
Võta siis käde uied pangid,
uied pangid, paksud, lavad,
õbõvetsad, kultsed küüned,
võta siis ämmerid õlalõ,
mine siis kaosta vettä tuõma
külä alta allikasta,
külä külmästa kaosta
peremehe silmi pestä,
perenaesõ käsi pestä,
neitside piusi pestä!

Laulnud Liis Alas, 76 a. vana, Kihnu kihelkonnas, Kihnu vallas, Lemsi külas 1926. a. Üles kirjutanud O. Puurmann ja K. Mihhels (E 58408(1), TÜ rahvaluule sem. töö nr. 134, lk. 10 ja 40/2).

64. KUULEB KUKETAGI.

Järva-Jaani.

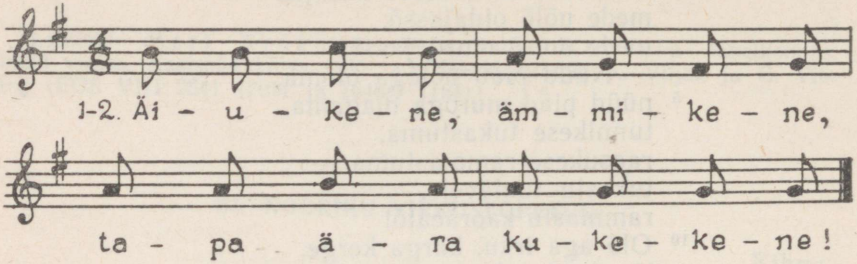

Äiukene, ämmikene,
tapa ära kukekene,
lakas laululinnukene!
Küll mina kuulen kuketagi,
ärkan ilma ääletagi,
lakas laululinnutagi.

Laulnud Jaan Eisberg Järva-Jaani kihelkonnas, Võhmuta vallas, Keika külas 1909. a. Üles kirjutanud J. Välbe ja V. Rosenstrauch (EÜS VI 1330 (a) ja 1598 (11)).

65. VIRK NOORIK.

Peetri.
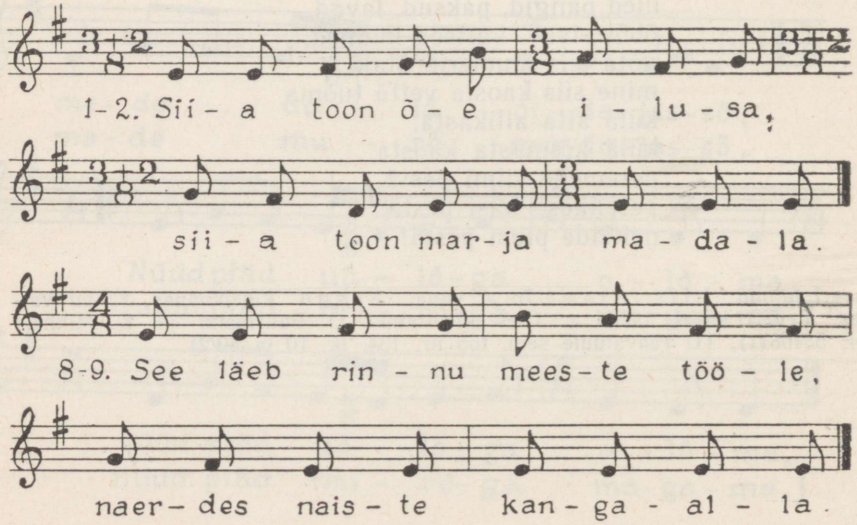
Siia toon õe ilusa,
siia toon marja madala,
siia toon neiu noorukese.
Ärge te pange pajasse,
ärge kandke katelasse —
pisike panna pajasse,
kasin keeta katelasse.
See läeb rinnu meeste tööle,
naerdes naiste kangaalla,
kujub kangast, et kabiseb,
niied käivad niksa-naksa.
See koob küile kuue,
see nopib naule särgi,
oma mehele auriiet.
See neidu käinud punale,
madaraida majustanud.
See pole kiitnud kõrtsiteeda —
see on austand annivakka.

Laulnud Pauline Arme, 45 a. vana, Peetri kihelkonnas, Esna vallas, Suure-Kareda külas 1911. a. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VIII 486 (34) ja 586/8 (102)).

Märkus. Viisi rütmilised variatsioonid 1. ja 2. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

66. ÄRA LÖÖ VAESLAPSI!

Väike-Maarja.

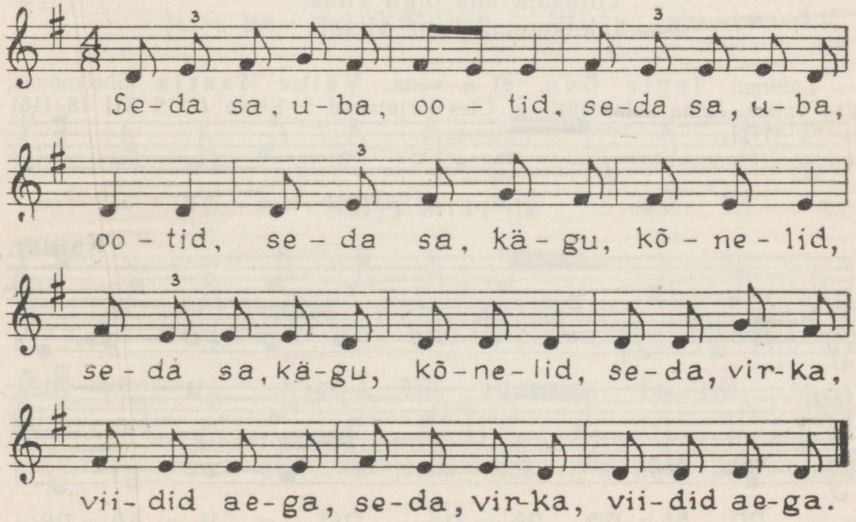

Noorikule, kes abiellus lese mehega, lauldi peigmehe pulmaliste poolt:

Seda sa, uba, ootid,
seda sa, kägu, kõnelid,
seda, virka, viidid aega —
ootasid naisi surema,
mehida lesesta jäämą,
ennasta emasta saama,
laste peale päälikusta.
Kui teasid emasta tulla,
astid aukandijasta,
sul on kolmi vaestalasta:
üks sünnita sülleje,
teine pista põuejeni,
kolmas katsu kaendelasse!
Siis sind üüeta üvasta,
üva eide tüterista,
üva eit sind õpetanud,
kallis toat sind kasvatanud.
Juhtuvad süüd tegema,
ära löö ühela süüla,
ära löö kahelgi süüla!
Kui teeb, virka, viisi süüda,
siis tee niidist piitsakene,
õlekõrrest varrekene,
miska peksad vaestalasta!
Ära vii isale teada,
kanna kõigile külale!
Kutsu kulla kamberisse —
villasalk siis olgu vitsa,
takukoonal teine vitsa!

Laulnud Juula Õun, 81 a. vana, Väike-Maarja kihelkonnas, Vao vallas, Ärina külas 1915. a. Üles kirjutanud J. Elken (EÜS XII 18 (16) ja 14 (17)).

67. PETIS PEIU.

Karuse.

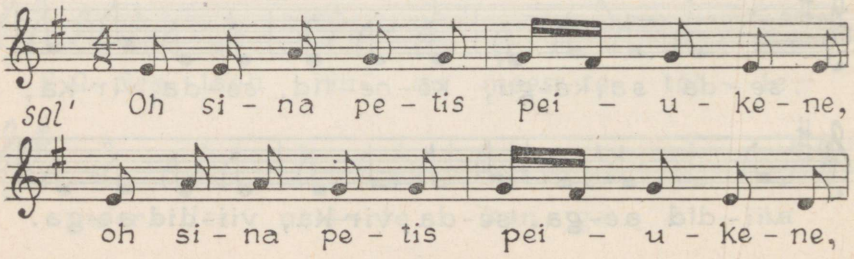

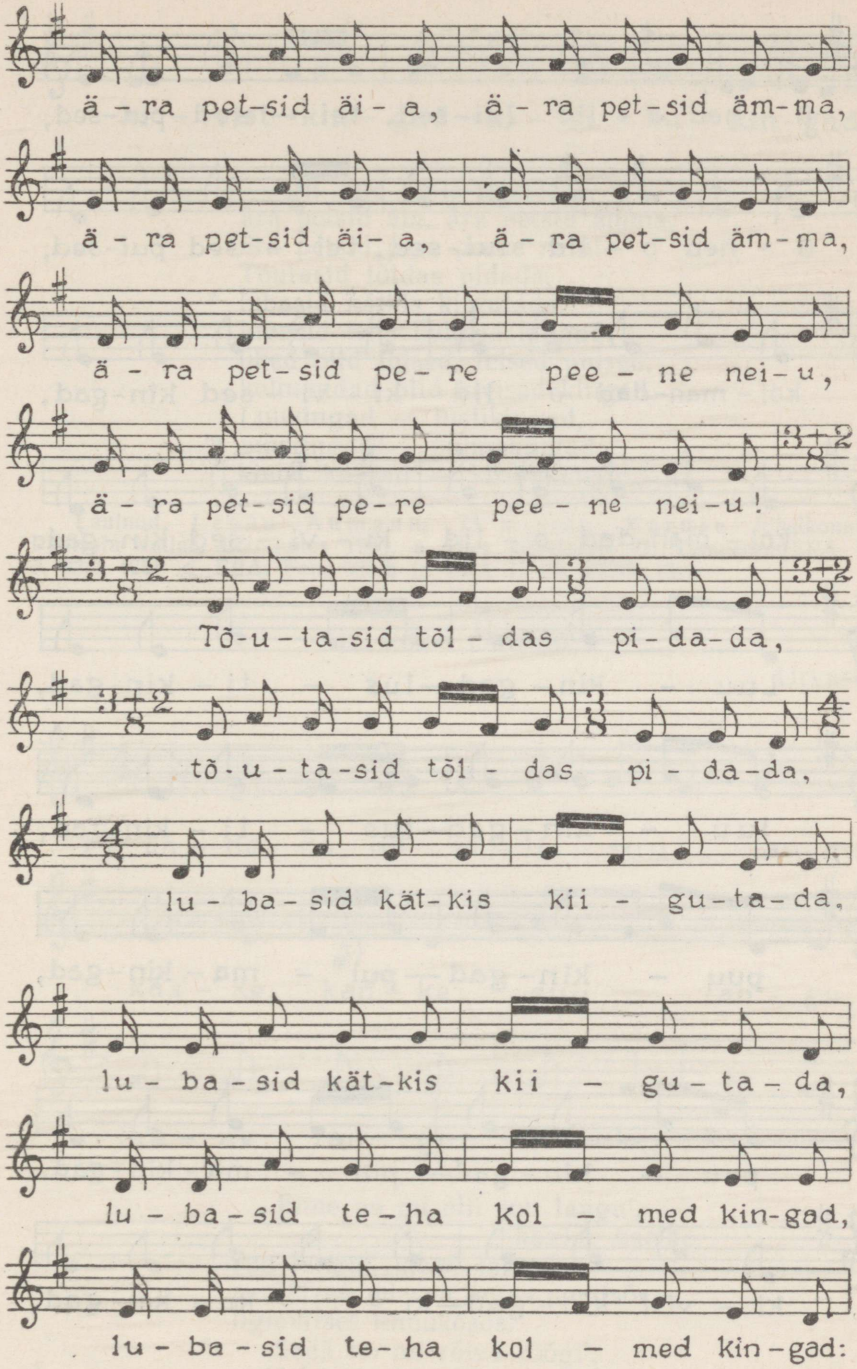
ä - ra pet-sid äi - a, ä - ra pet-sid äm-ma,
ä - ra pet-sid äi - a, ä - ra pet-sid äm-ma,
ä - ra pet-sid pe - re pee - ne nei-u,
ä - ra pet-sid pe-re pee - ne nei-u!
Tõ-u-ta-sid tõl - das pi-da-da,
tõ-u-ta-sid tõl - das pi - da-da,
lu - ba - sid kät-kis kii - gu-ta-da.
lu - ba - sid kät-kis kii - gu - ta - da,
lu - ba - sid te - ha kol - med kin-gad,
lu - ba - sid te - ha kol - med kin-gad:

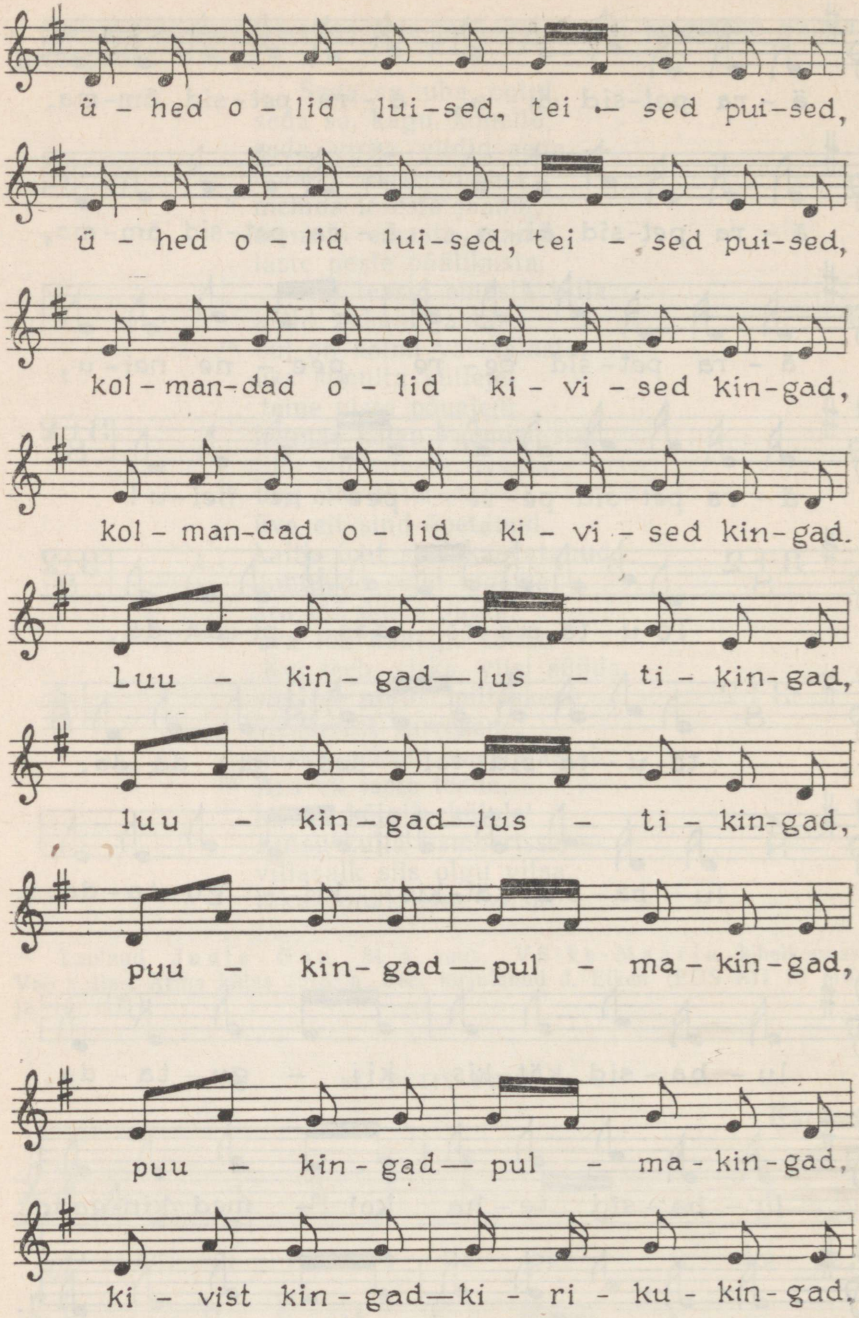
ü - hed o - lid lui-sed, tei - sed pui-sed,
ü - hed o - lid lui-sed, tei - sed pui-sed,
kol - man-dad o - lid ki - vi - sed kin-gad,
kol - man-dad o - lid ki - vi - sed kin-gad.
Luu - kin - gad—lus - ti - kin-gad,
luu - kin - gad—lus - ti - kin-gad,
puu - kin - gad — pul - ma - kin-gad,
puu - kin - gad— pul - ma - kin-gad,
ki - vist kin - gad—ki - ri - ku - kin-gad.

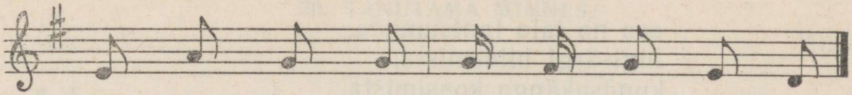

Oh sina petis peiukene,
ära petsid äia, ära petsid ämma,
ära petsid pere peene neiu!
Tõutasid tõldas pidada,
lubasid kätkis kiigutada,
lubasid teha kolmed kingad:
ühed olid luised, teised puised,
kolmandad olid kivised kingad.
Luukingad — lustikingad,
puukingad — pulmakingad,
kivist kingad — kirikukingad.

Laulnud Leenu Aumann, 73 a. vana, Karuse kihelkonnas, Paatsalu vallas, Lõo külas 1933. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA III 7, 92/3 (25) < ERA. Fon. 388-b ja ERA II 56, 272/3 (3)).

68. UUED LANGUD.

Urvaste.
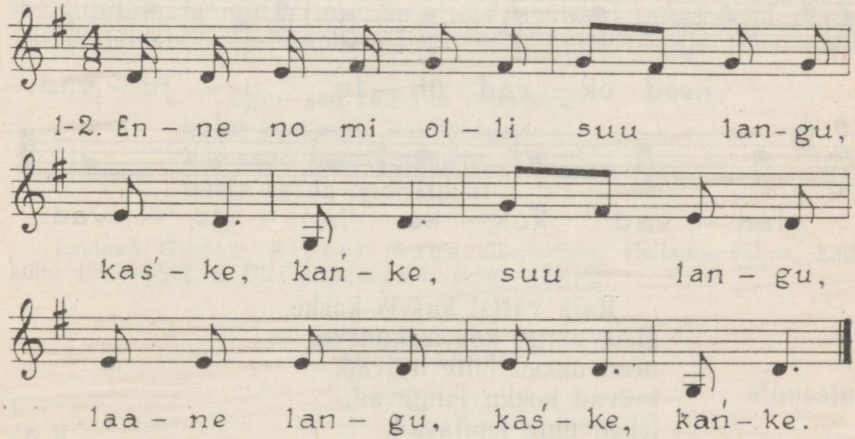
Enne no mi olli suu langu',
kas'ke, kan'ke,
suu langu', laanõ langu',
peräst no mi saa umas umatsõs,
ligimätses linnukõsõs.
Sedä no mi rõiva rõõgi',
sedä kõriga kõneli' —

seo no talo tantsumista,
higisärgi hiidemistä,
kundsakänga kopsimista.

Kaasitamine.

Laulnud Eeva Põder, 70 a. vana, Urvaste kihelkonnas, Vaabina vallas 1910. a. Üles kirjutanud M. Pehka ja R. Tamm (EÜS VII 881 (40) ja 1082 (122)).

69. OKSAD ÜHTE.

Koeru.
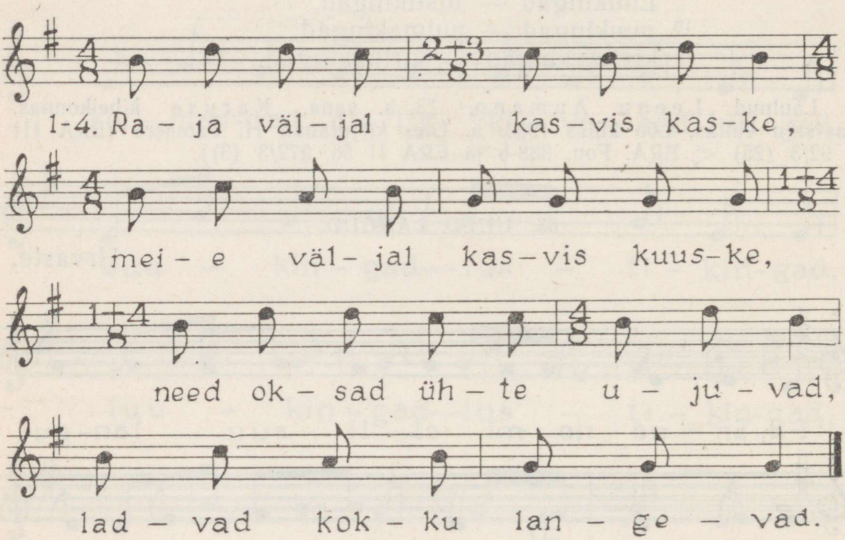
Raja väljal kasvis kaske,
meie väljal kasvis kuuske,
need oksad ühte ujuvad,
ladvad kokku langevad,
lehed ühte lepitavad.
Ühte kihti ja kahte kihti,
kogemata kolmat kihti.

Laulnud J. Schulz Koeru kihelkonnas, Kapu vallas, Pikevere külas 1909. a. Üles kirjutanud J. Välbe ja V. Rosenstrauch (EÜS VI 1321 (73) ja 1494 (199)).

Märkus. Viisi rütmiline variatsioon 3. värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.

70. TANUTAMA MINNES.

Muhu.
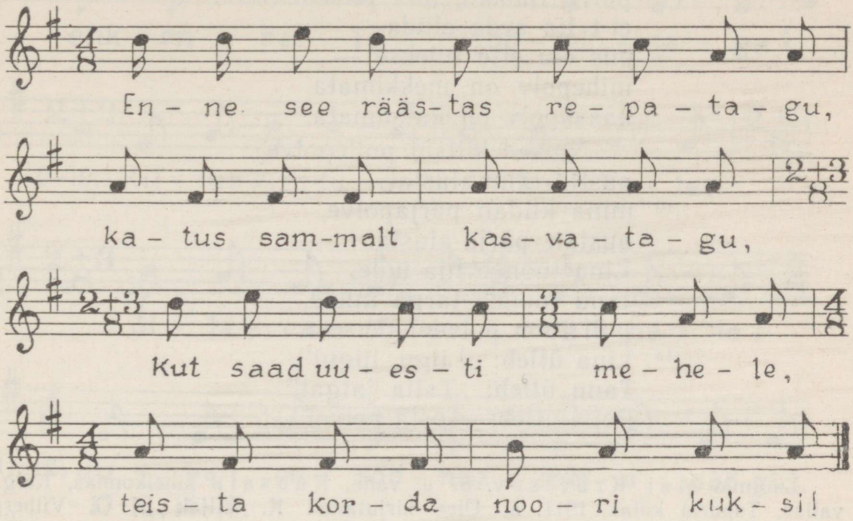
[Hommiku, kui noorik on ennast riidesse pannud, minnakse kirstu juurde talle tanu pähe panema. Tanutaja, vana eit, läheb ees, ujulina ja müts (mis enne olid noorikul peas) kepi otsas. Ululalt läbi minnes laulab ta:]

Enne see räästas repatagu,
katus sammalt kasvatagu,
kut saad uuesti mehele,
teista korda noorikuksi!

Laulnud Georg Kipper Muhu kihelkonnas, Hellama vallas, Lalli külas 1925.—1927. a. Üles kirjutanud C. Kreek (TMM).

71. PÕLLEPÕLI.

Kuusalu.

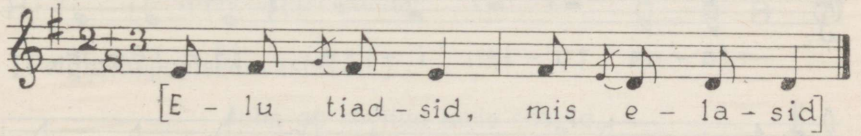

Pulmatoon. Eellöögid on mõnikord pikemad, nii et neid võiks pidada (s. t. võrdub siis).

Elu tiadsid, mis elasid,
kasvu tiadsid, mis sina kasvid,
polve tiadsid, mis pidasid —
ei-t tia seda eluda,
mis elu ette tulekse —
mihepolv on mekkimata,
kaasapolv on katsumata.
Naised kiitsid pollepolve,
austid tanu-alusta —
mina kiidan pärjapolve,
austan pärja-alusta.
Lina tuoneb liia uole,
tanu tuoneb targa miele,
poll tuob polveni mureta.
Lina ütleb: „Liigu, liigu!",
Tanu ütleb: „Talla jalga!"
Polle ütleb: „Tosta polve!"

Laulnud Mai Kravtsov, 67 a. vana, Kuusalu kihelkonnas, Kolga vallas, Tapurla külas 1911. a. Üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg (EÜS VIII 2525 (125)).

f) Vakapäeva-laulud. Laulud veimede jagamisel ja pulmade lõpetamisel.

72. EHK ON EILSE SÖÖMISEGA?

Allegretto. Põltsamaa.
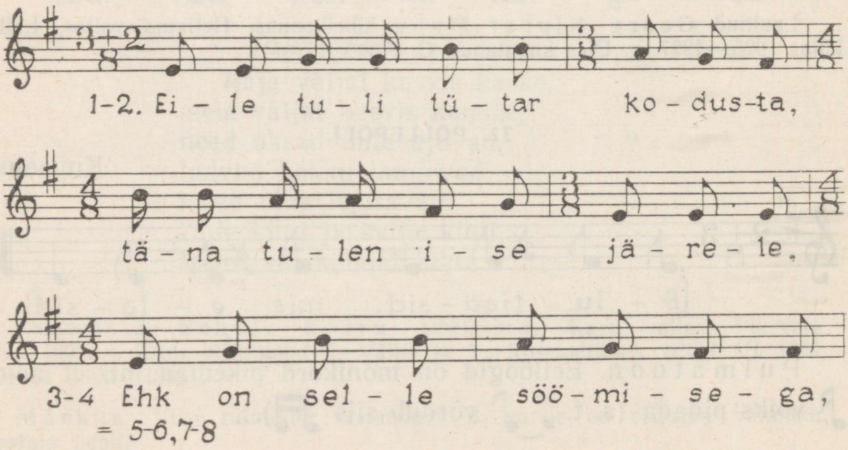
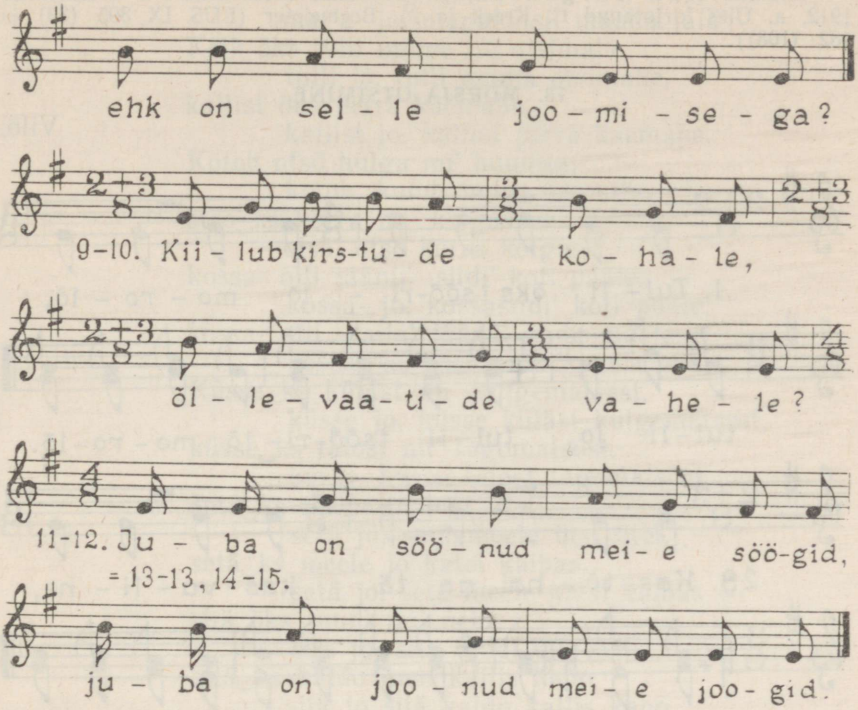

[Järgmisel päeval pärast pruudi viimist peigmehe poole tuuakse veimevakk ja sõidavad järele pruudi vanemad. Nende pärale jõudes laulavad pruudi lauljad-naised:]

Eile tuli tütar kodusta,
täna tulen ise järele.
Ehk on selle söömisega,
ehk on selle joomisega,
mis ta eile meile söönud,
mis ta eile meile joonud?
Ehk kas nutab nurgassagi,
ehk kas karjub kamberissa,
kiilub kirstude kohale,
õllevaatide vahele?

[Peigmehepoolsed vastavad:]

Juba on söönud meie söögid,
juba on joonud meie joogid,
mekkind meie mõetudesta.
Mesi oli meie mõetudessa,
kali oli meie kannudessa.

Laulnud Ann Jürgenson, 50 a. vana, Põltsamaa kihelkonnas 1912. a. Üles kirjutanud C. Kreek ja M. Bormeister (EÜS IX 395 (33) ja 482 (108)).

73. MÕRSJA OTSIMINE.

Vilo.
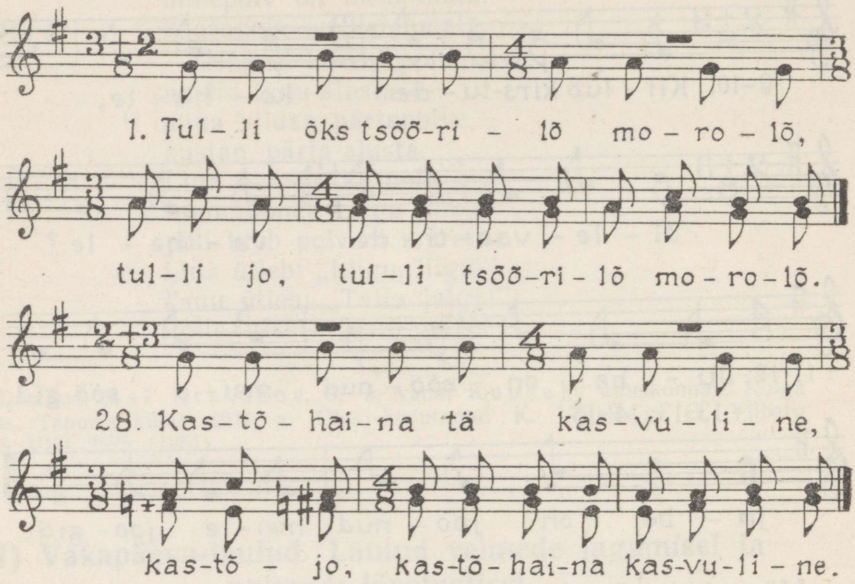
Tulli õks tsõõrilõ morolõ,
tulli jo, tulli tsõõrilõ morolõ,
kae‿ks silmil ma' selegilla,
kae jo kae silmil selegil,
silmä-jo-kolmal korõgilla,
silmä- jo, silmäkolmal korõgil.
Siiä' jo tulli suurõl summal,
siiä' jo, siiä' tulli suurõl summal,
paha- jo -pal'lo rahvaga',
paha- jo, pahapal'lo rahvaga' —
jää-äi' õks murro siih muilõ kävvo',
jää-äi' jo, jää-äi' murro muilõ kävvo',
viirt õks veererahvalõ,
viirt jo, viirt veererahvalõ.
Setä‿ks aja teilt andesta,
setä jo, setä aja andest,
pallõ õks pal'lo uskvasta,
pallõ jo, pallõ pal'lo uskvast:
tahtu-us kualge' meil kodo jäiä',
tahtu‿s jo, tahtu‿s kualge' kodo jäiä',

mar'akõisil maaha jäiä',
mar'a- jo, mar'akõisil maaha jäiä'.
Kõik õks tulli umma nu otsimahe,
tulli jo, tulli umma otsimahe,
kallist õks perrä kaemahe,
kallist jo, kallist perrä kaemahe.
Kotoh otsõ hulga mi' huunita,
kotoh, kotoh hulga huunita,
otsõ‿ks kõrra mi' kõlgusita,
otsõ, otsõ kõrra kõlgusit —
kossa- olli jäänü' -siidi' koti pääle,
kossa- jo, kossasiidi' koti pääle,
kossa- olli -paila' jäänü' pad'a pääle,
kossa- jo, kossapaila' pad'a pääle.
Küsse‿ks küläst mi' külgemätsest,
küsse jo, küsse küläst külgemätsest,
küsse‿ks talost mi' tagomatsõst,
küsse, küsse talost tagomatsõst.
Setä‿ks meele jo ütsi ütel,
setä jo, setä meele ütsi ütel,
setä‿ks meele jo katsi kaibas,
setä jo, setä meele katsi kaibas —
siiä õks tuudi mi' neio,
siiä jo, siiä tuudi mi' neio,
siiä‿ks kaldo meil kallis kabo,
siiä jo siiä kaldo kallis kabo.
Oo‿ks meilä küll tarka neiot,
oo, oo meilä tarka neiot,
meele ka nu melimarja,
meele jo, meile ka nu melimarja!
Ommõ‿ks näio meil noorõkõnõ,
ommõ ja ommõ näio meil noorõkõnõ,
ommõ‿ks lilli- tä- iäline,
ommõ jo, ommõ lilli- tä- iäline,
kastõhaina tä kasvulinõ,
kastõ-jo, kastõhaina kasvulinõ,
mehiläse om meelekene,
mehi- jo, mehiläse meelekene,
kimalasõ täl keelekene,
kima- jo, kimalasõ keelekene,
ar'a‿ks peti tä hüä vel'lo,
ar'a jo, ar'a peti hüä vel'lo,
kalli‿ks vel'lo tä kavatsõlli,
kalli jo, kalli vel'lo kavatsõlli.
Sai õks miis tälle meeleline,
saie jo, saie miis meeleline,
abi‿ks-kaasa täl arvulinõ,
abi- jo, abikaasa arvulinõ,

pare‿ks sai kõkõ jo parebita,
pare- sai, pare- kõkõ parebita,
saie‿ks katsi küll kitetävvä,
saie jo, saie katsi kitetävvä.
Või õks kittä' mi' kikkani',
või jo, või kittä' kikkani',
vallatõlla' mi' valõgõni',
valla- jo vallatõlla' valõgõni'.
Näio‿ks-kõnõ jal, noorõkõnõ,
näio jo, näiokõnõ, noorõkõnõ,
mõista' õnnõ ellä', mõista' olla',
mõista' jo, mõista' ellä', mõista' olla',
mõista' kassu' õnnõ kallehe,
mõista' jo, mõista' kassu' kallehe!
Sai õks paras nail pangõlõ,
saie jo, saie paras pangõlõ,
arvulinõ noilõ anomilõ,
arvu- jo, arvulinõ anomilõ.
Anna‿ks teno õnnõ jumalalõ,
anna jo, anna teno jumalalõ,
tuhat teno toolõ maalõ,
tuhat jo, tuhat teno toolõ maalõ!

Vakarahva laul. „Sedä laul mõr's'a hõim, kui vakk sõit kosilasõ poolõ."

Laulnud Palagei Lume, 40 a. vana, koos kooriga, Vilo vallas, Vruuda külas 1949. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM ja KKI 14, 285/92 (4)).

74. VEIMEVAKA TOOMINE.

Vilo.
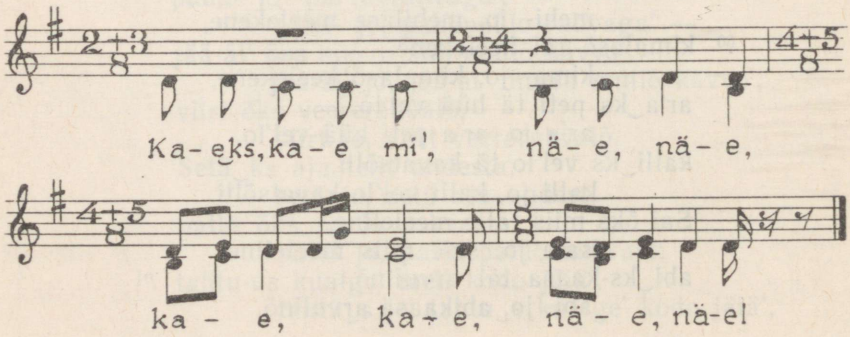
Kae (‿ks), kae (mi'), nae, näe,
kohe (‿ks) sõida (mi') saajoga',
kohe (‿ks) vala (mi') vakaga',
kohe (‿ks) murra (mi') moro pääle,
kohe (‿ks) keerä (mi') tsõdsõ kirstu,
kohe (‿ks) aja (mi') annivaka,
kas õks nõsta' (meil) nõgõssehe?
Kääna (‿ks) ümbre (mi') hobõsõ,
lina (‿ks)-lehe (mi') liigutõllõ!
Tulli (‿ks) siiä (kui) moro pääle,
mõtli (‿ks) mõisa (mi') tulõvata,
Kiirova (‿ks) mi' keerüvätä.
Ega (‿ks) jo meil mõisa tulõ‿s —
olli (‿ks) näio (s'oo) ülä kodo,
olli (‿ks) kabol kasa kaster.
Aja (‿ks) kasti (mi') hüvvä aita.

Vakarahva laul. [Kui pulmad sõidavad peigmehe poole.]

Laulnud Aksinja Raudik, 48 a. vana, ühes kooriga Vilo vallas, Lõkova külas 1949. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja V. Pino (TMM ja KKI 14, 228/9 (15)).

75. MÕRSJA KIITUS.

Mäe.

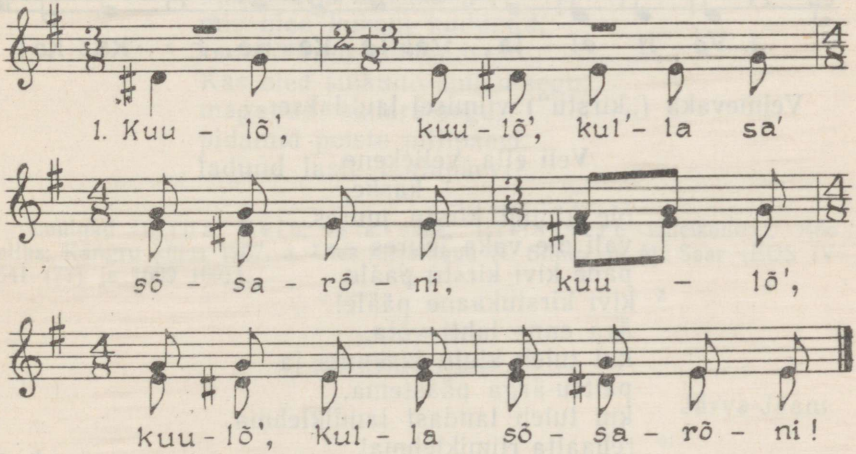

Koori kordamisel ärajäetavad lisasõnad on asetatud sulgudesse ( ).

Kuulõ', kuulõ', kul'la (sa) sõsarõni!
Mi' õks, mi' tsõdsõ (om) kitetävvä,
armas, armas au (om) annõtavva.
Kui õks, kui õks kul'la (tä) kotoh olli,
tul'l õks, tul'l õks kätte (küll) kinä kevväi,
kaldo‿ks, kaldo kanga-(jal')-aokõnõ,
kudi‿ks, kudi kangast, (sis) kodo kumas,
heidi‿ks, heidi hoie, (sis) maja heläs,
heidi‿ks, heidi hoie (tä) sada saina,
kudi‿ks, kudi tuhat (tä) tulbavahet,
panni‿ks, panni mano (küll) maagõlanga,
kudi‿ks, kudi sisse (jal) siidilanga.
Olgo‿ks, olgo' teile (küll) kinä' keldre',
kohe‿ks, kohe kirstu (mi') keerätele,
kohe‿ks, kohe aja (mi') annivaka.

Vakapäävä laul. Ku kirst mehekodo lät, sis lauldas.

Laulnud Tatjana Orgu, 65 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas, Mikitamäe külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja E. Päss (TMM ja KKI 5, 467/8 (28)).

Märkus. Et tekst on kirja pandud dikteerimise järgi, siis on laulmisel vajalikud värsiosade kordamised ja lisasõnad esitatud valimiku koostaja poolt.

76. PALJU VEIMI.

Pärnu.
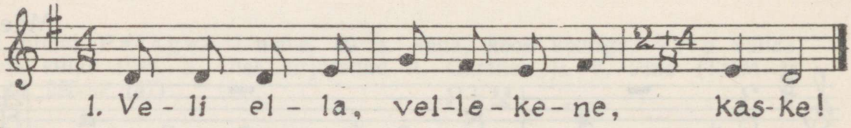
Veimevaka („kirstu") viimisel lauldakse:

Veli ella, vellekene,
kaske,
ole kinnal kirstu juures,
vali ole vaka juures —
pane kivi kirstu pääle,
kivi kirstukaane pääle!
Ära enne lahti võta,
kui tuleb kiutu kiskuma ja
päitsu-ärga päästema,
kui tuleb laudast laudiklehma,
rehaalta riimiklehma!
Sääl on kirstus kirivesi,
kaane alla kalevisi,
tipilesi, täpilesi,

rattarummu reesilisi,
seasõrga sõrmilisi.

Laulnud Liisa Martinson, 72 a. vana, Pärnu kihelkonnas, Uulu vallas, Surju mõisas 1911. a. Üles kirjutanud P. Tatz ja A. Sildnik (EÜS VIII 1133 (16) ja 1034/5 (29)).

77. KIIDUKIRST.

Pilistvere.
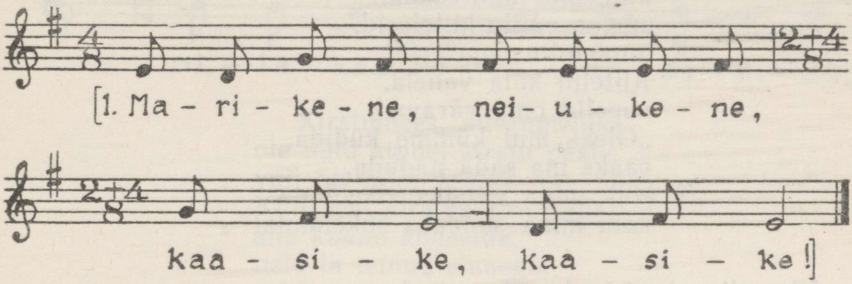
Pulmarahva laul enne veimevaka jagamist:

Marikene, neiukene,
kaasike, kaanike,
kisu üles kiidukirstu,
anna välja auvakka,
mis oled kukeni kudunud,
kanakõõruni ladunud!
Kas oled suikund suitsu-aegu,
maganud madara-aegu,
pidanud poiste pillipäevi,
ladund laste laulupäevi?

Laulnud Tiina Hein, 18 a. vana, Pilistvere kihelkonnas, Kõo vallas, Kangru külas 1907. a. Üles kirjutanud H. Siimer ja M. Saar (EÜS IV 1541 (73) ja 1609 (69)).

78. KIIDUKIRST.

Järva-Jaani.

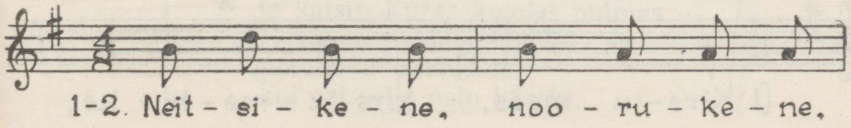

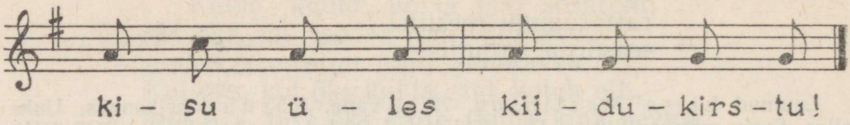

[Pruudi veimejagamise eel laulsid peigmehepoolsed pulmalised:]

Neitsikene, noorukene,
kisu üles kiidukerstu,
alge üles annivakka,
mis sa mullu kiitelesid,
tunamullu oopelesid!
Kiitelid küla vahela,
oopelid oma väravas:
„Oleks mul kümme küdida,
saaks ma sada naduda,
kõik mina viitsiks vikeldada,
kõik mina suudaks sukeldada!"

[Pruudipoolsed laulavad vastu:]

Küll saab nähja, küll näikse,
kas siis annab äia ärga,
äia ärga, ämma lehma,
nadu napsib lambaaida,
küdi kingib kitsesida,
siis siit soaneb äia särki,
äia särki, ämma särki,
ämma särki laia laadi,
nadu narmikud käiksed,
küdi kindad küüsilised.

Laulnud Kai Reisikov, 74 a. vana, Väike-Maarja kihelkonnas, Porkuni vallas, Piisupi külas 1910. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast Järva-Jaani kihelkonnast, Võhmuta vallast, Keika külast. — Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VII 2155 (1) ja 1827 (1)).

79. ILUSAD ANDED.

Hanila.

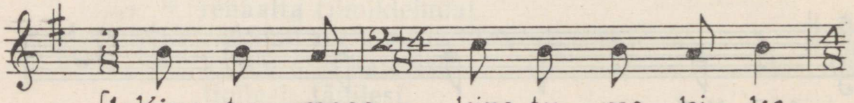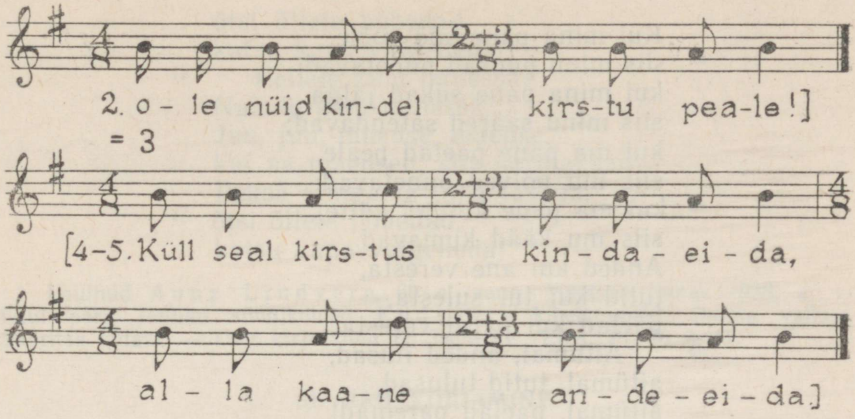

Kirstumees, kirstumehike,
ole nüid kindel kirstu peale,
vali õe vaka peale!
Küll seal kirstus kindaeida,
alla kaane andeeida,
neid ta teinud eluaega,
neidu oma poole põlve —
ühel päeval pillutasse,
ühel tunnil tuisatasse.
Meie neidu vaenelapsi,
sui tema solkis sooda mööda,
talve marssis teeda mööda,
sui oli vikat õlala,
talvel kirves kaenla alla,
sui tegi soosse suured kuhjad,
arusse saod saledad.
Kas o kirstus äial särki,
kas o kirstus ämmal särki,
peiul peeni lõuendida?
Siin o kirstus äial särki,
siin o kirstus ämmal särki,
peiul peeni lõuendida,
naule narmendud käistega,
küdile kirjutud kraega,
siin o kirstus kindaida,
alla ääre andeida,
musta jääru sarvelised,
saksa tõlla rattulised.
Ma käisin Virus viides pulmas
ja käisin Kuras kuudes pulmas —
ei saand neida andeida,
paremida paelusida,
kui sai selle neiu käesta.

Kui mina pane vöö vööle,
siis minu puusad punetavad;
kui mina pane sukad jalga,
siis minu sääred sätendavad;
kui ma pane paelad peale,
siis mu põlved punetavad;
kui ma pane kindad kätte,
siis mu kääd kumavad.
Anded kui ane veresta,
tutid kui tui sulesta,
paelad kui pardi veresta.
Aitümal, anded ilusad,
aitümal, tutid tulusad,
aitümal, paelad paremad!

Laulnud Mäe Ann, 64 a. vana, Hanila kihelkonnas, Virtsu vallas 1907. a. Üles kirjutanud P. Süda ja H. Silbermann (EÜS IV 1850 (7) ja 1922/4).

80. LEMMKIBU.

Kodavere.

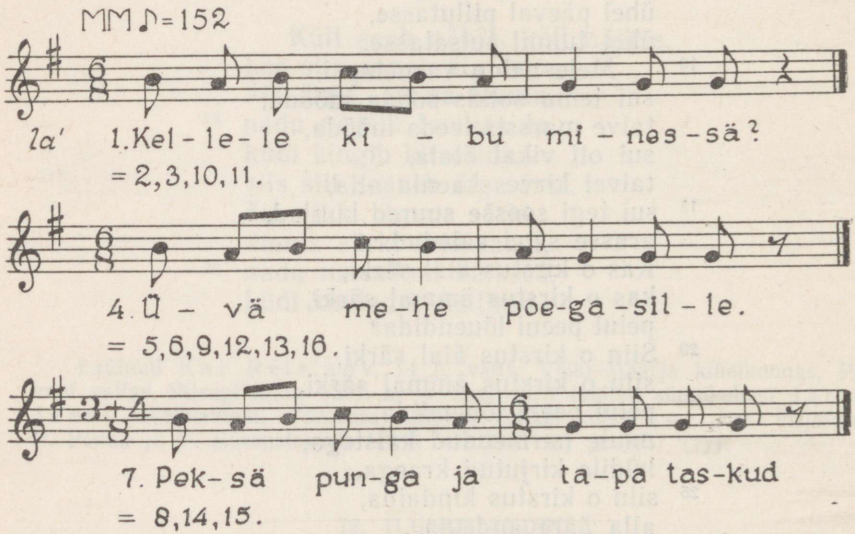

Kellele kibu minessä?
Mehile kibu minessä,
mehile ülihüväle,
üvä mehe poegasille.
Juu, juu, maedse, maedse,
kui sa maedsed, siis sa maksad!
Peksä punga ja tapa taskud,

õtsi õllele hõbedad,
katsu kapa valgeheda!
Kellele kibu minessä?
Naisile kibu minessä.
Juu, juu, maedse, maedse,
kui sa maedsed, siis sa maksad!
Peksä punga ja tapa taskud,
õtsi õllele hõbedad,
katsu kapa valgeheda!

Laulnud Anna Lindvere, 60 a. vana, Mustvee linnas 1938. a. — Laul pärit lauliku sünnikohast Kodavere kihelkonnast, Ranna vallast, Sääritsa külast. — Üles kirjutanud H. Tampere (ERA, Pl. 88 A 1).

81. RAHAKORJAMINE.

Hargla.

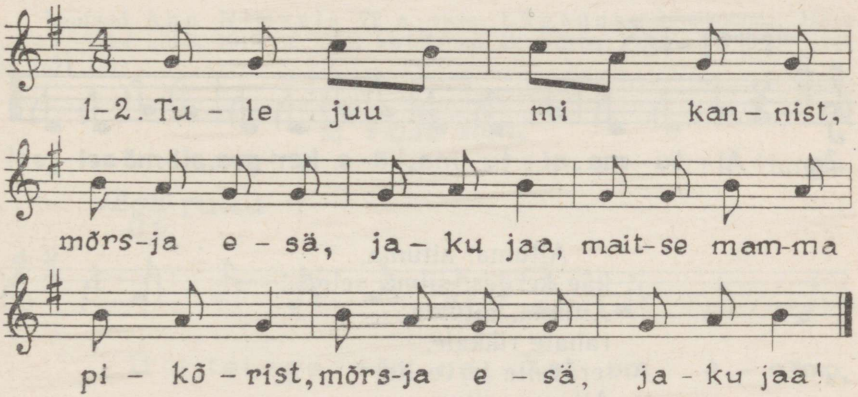

Pärast veimede jagamist kutsus pulma rahakorjaja pulmalisi õlut jooma, kusjuures iga kutsutu pidi noorpaari heaks raha annetama. Alati mõrsja isaga, kellele rahakorjaja laulis:

Tule juu mi kannist,
mõrsja esä, jaku jaa,
maitse mamma pikõrist!
Mi kannin kallis olu,
mi pikrõn peenü viin.
Massa ärä oma võlg,
miä sa jõi mi kannist,
maidsi mamma pikõrist!
Mi pikrõn peenü viin,
mi kannin kallis olu.

Sama laulu lauldes võeti läbi kõik pulmalised, kusjuures refrään vastavalt muutus (näit. mõrsja veli, jaku jaa! noorimiisi, jaku jaa! jne.).

Kui jooma kutsutu vähe raha andis, siis lauldi:

Mis sa hiidät hiirepoiga,
mis sa kakut kassipoiga!
Sii om sandi sannaraha,
Käpä Liisu käeraha —
häpü om laskõ lavva alla,
häpü pistä pingi alla.
Sina iilä Riiast tullit,
toona pässi Pärnäst —
lahu oma laadi kaas,
puista oma punga suu,
hõõru õks siiä hõpõraha,
kutsu siiä kuldaraha!

Kui and oli küllaldane, tänati:
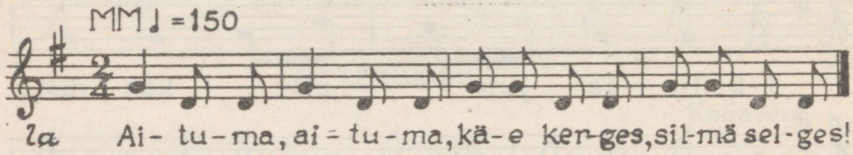
Aituma, aituma,
käe kerges, silmä selges!
Aituma, aituma,
rahale rikkale,
terävelle terveelle!
Aituma, aituma,
käe kerges, silmä selges!

Rahakorjamise laulu laulnud Katri Hobune, 46. a. vana, Hargla kihelkonnas, Mõniste vallas 1904. a. Üles kirjutanud J. Aavik (EÜS I 780 (15) ja 759 (15)). — Tänulaulu laulnud Pauliine Pihlak, 44 a. vana, Hargla kihelkonnas, Mõniste vallas 1930. a. Üles kirjutanud E. Oja ja H. Tampere (ERA III 3, 145 (136) < ERA, Fon. 278-d ja ERA II 2, 27 (4)).

82. PULMALISED TAHAVAD TANTSIDA.

Lüganuse.

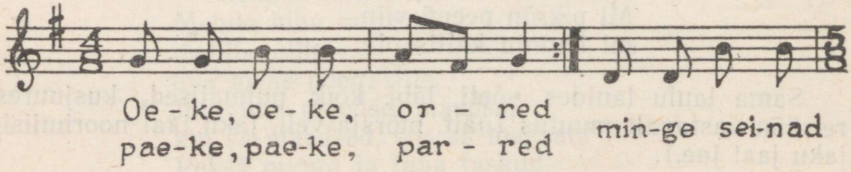

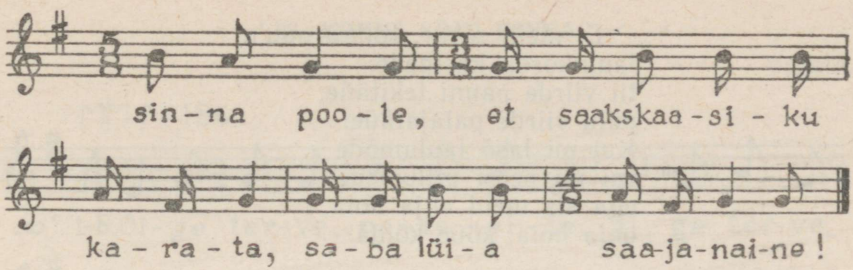

Oeke, oeke, orred,
paeke, paeke, parred,
minge seinad sinnapoole,
et saaks kaasiku karata,
saba lüia saajanaine!

Laulnud Ann Nimvals, 72 a. vana, Lüganuse kihelkonnas, Järve vallas, Saka külas 1915. a. Üles kirjutanud O. Köster (EÜS XII 1406 (14) ja 1421 (9)).

83. PALJU SÕNU.

Hargla.
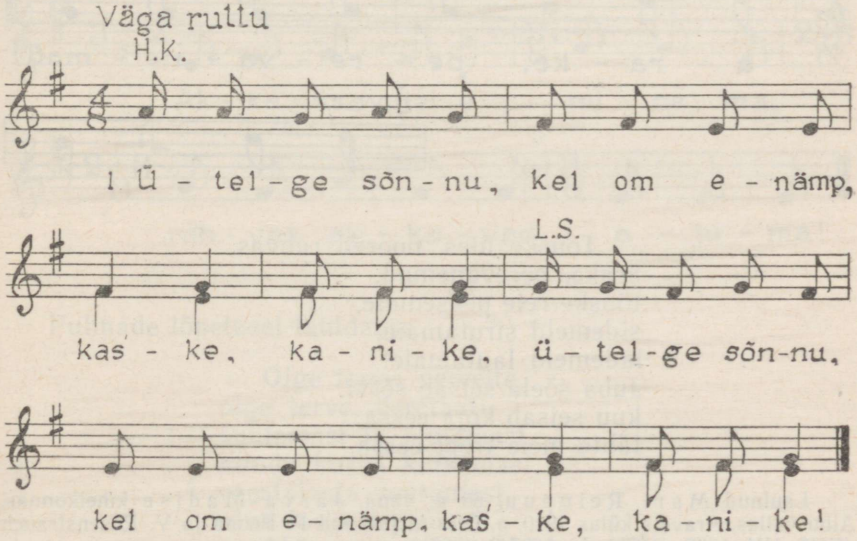
Ütelge sõnnu, kel om enämp,
kas'ke, kanike,
pääle pandke, kel om pal'lu —
meil om sõnnu veidikese,
laulukõrdu kasinede!

Ei meil, sõsar, sõnnu puu'u,
laulukõrdu kasinede:
tii viirde panni tekitäüe,
palu viirde palajatäüe.
Kui mi lasõ laulamõde
vai mi peesi pillumede,
ega sis meid ohja hoia,
ohja hoia, köüe köidä.

Laulnud Hipp Kähr, 51 a. vana, ja Liis Sunts, 80 a. vana, Hargla kihelkonnas, Taheva vallas 1904. a. Üles kirjutanud J. Aavik (EÜS I 802 (92) ja 768 (92)).

84. PULMALISTE ÄRATAMINE.

Järva-Madise.

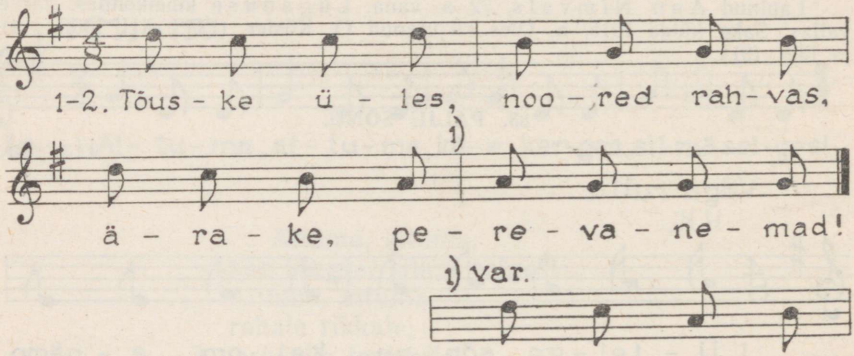

Tõuske üles, noored rahvas,
ärake, perevanemad,
tõuske reie peksemaie,
sidemeid sirutamaie,
lademeid lautamaie!
Juba sõela seisab servi,
kuu seisab koja eessa,
tähte meie trepi eessa.

Laulnud Mari Reinpuu, 65 a. vana, Järva-Madise kihelkonnas, Albu vallas, Aravete külas 1910. a. Üles kirjutanud P. Penna ja V. Rosenstrauch (EÜS VII 1507 (107b) ja 1697/8 (267)).

85. KOHUS KOJU MINNA.

Vigala.

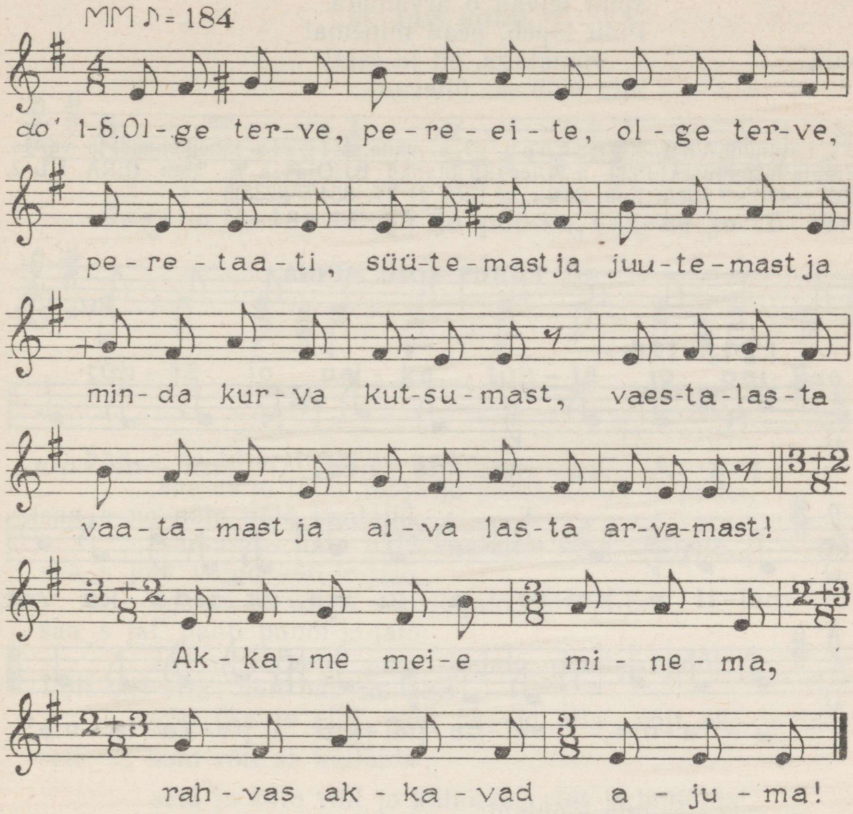

Pulmade lõpetusel lauldakse:

Olge terve, pereeite,
olge terve, peretaati,
süütemast ja juutemast,
minda kurva kutsumast,
vaestalasta vaatamast,
alva lasta arvamast!
Akkame meie minema,
rahvas akkavad ajuma,
lapsed akkavad urama,
uksenaelad nekitsema,
seinäpraod pakatama!
Me oleme paelu paha teinud:
kuh'a einu me kulutand,

salve kaeru me kahandand,
kaksi tegu söönd kakuleibu,
apud leivad o arvamata.
Pidu lõpeb, pead minema!
Jumalaga, eit ja taat!
Siia jääb see õllevaat.

Laulnud Ann Kanskopp, 77 a. vana, Vigala kihelkonnas ja vallas, Vigala asunduses 1929. a. Üles kirjutanud E. Oja ja E. Treu (ERA III 2, 259 (242) < ERA, Fon. 244-a ja ERA II 17, 354/5 (235)).

86. KOHUS KOJU MINNA.

Varbla.

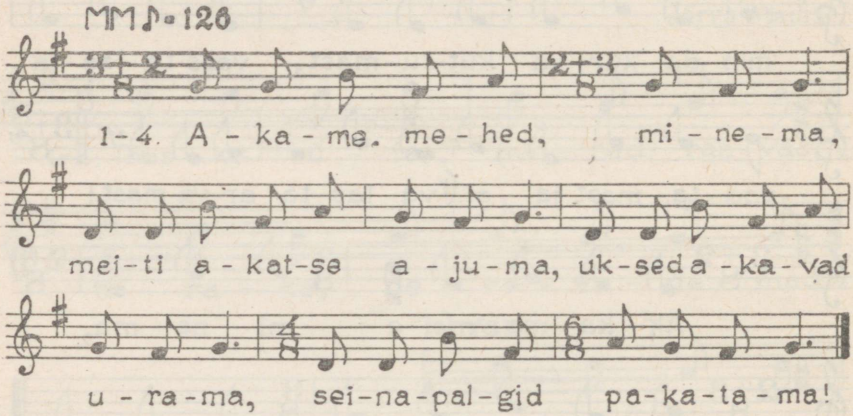

Pulma lõpulaul:

Akame, mehed, minema,
meiti akatse ajuma,
uksed akavad urama,
seinapalgid pakatama!
Meiti tii o teademata,
tiirajad raiumata —
tii o kitsas ja kibine,
augud suured ja sügavad,
üü o pikka ja pimeda.

Laulnud Truuta Laasi, 76 a. vana, Varbla kihelkonnas, Paadremaa vallas, Korju külas 1931. a. Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 482 (2) ja ERA II 39, 368 (11)).

g) Laulud langujoodul.

87. UUS KODU.

Mäe.

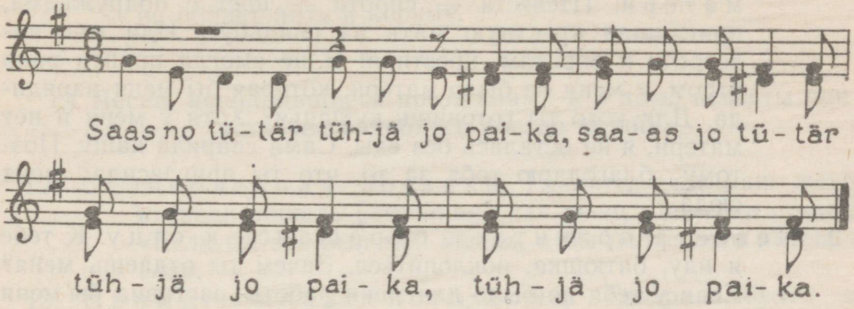

Saa‿s no tütär tühjä jo paika,
saa-as jo tütär tühjä jo paika, tühjä jo paika,
saa‿s no näio nälä kaalàllõ,
saa-as jo näio nälä kaalàllõ, nälä kaalàllõ,
saa‿s joht võlgo võti-jo-jalõ,
saa-as jo võlgo võti-jo-jalõ, võti-jo-jalõ,
saa‿s jal' panti pandi-jo-jalõ,
saa-as jo panti pandi-jo-jalõ, pandi-jo-jalõ!
Võit õks ellä', võit õks sa' olla',
võit õks jo ellä', võit õks jo olla', võit õks jo olla',
setä‿ks koto võit sa kullõlda',
setä jo koto võit jo kullõlda', võit jo kullõlda',
setä peretä sa' pelädä',
setä jo peretä jo pelädä', peret pelädä'.
Tõnõ‿ks talo, tõnõ om taari,
tõnõ jo talo, tõnõ jo taari, tõnõ jo taari,
tõnõ‿ks kodo, tõnõ om kotus,
tõnõ jo kodo, tõnõ jo kotus, tõnõ jo kotus.

Peräpütü laul. [Laulab peigmehe „hõim", kui noorpaar ühes peigmehe omastega läheb nädal pärast pulmi pruudi vanemate juurde „kos'tma".]

Laulnud Tatjana Orgu, 65 a. vana, ühes kooriga Mäe vallas, Mikitamäe külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek ja E. Päss (TMM ja KKI 5, 468/9 (29)).

Märkus. Et tekst on kirja pandud dikteerimise järgi, on see laulmiseks kohandatud valimiku koostaja poolt.

B. СВАДЕБНЫЕ ПЕСНИ.

a) Причитания невесты.

1. Невеста причитает, обращаясь к крестной матери. (Невеста — сирота — поет с подружками, приглашая крестную мать на свадьбу:) Иди мне навстречу к воротам, крестная! Я не смогла прийти рано утром, у меня не было матери, которая бы меня нарядила. Для кого ты готовишь кушанья? Хотя у меня и нет матери, я не осталась без еды. Сама сварила кашу. Поэтому благодарю тебя за то, что ты пригласила меня сюда.
2. Невеста причитает, обращаясь к отцу. К тебе я иду, батюшка, поклониться. Зачем ты отдаешь меня? Если у тебя не было для меня работы, заставил бы меня хоть камни носить. Горько мне уходить. Дашь ли мне с собой корову и овцу, шубу и верхнюю одежду? Если дашь плохое приданое, муж будет ворчать. Когда наступят праздники, пригласи меня в гости! Хотела бы еще расти дома. Еще тонка, как хворостина пастуха, та березка, на которой меня качали, и т. д.
3. Невеста причитает, обращаясь к матери. Матушка, тебе я кланяюсь до земли, со слезами обнимаю тебя! Куда ты гонишь меня? и т. д.
4. Невеста причитает, обращаясь к брату.

b) Застольные песни у родных невесты и у родных жениха.

5. Жизнь в доме мужа. Зачем ты собираешься уходить, девушка? Не будет у тебя такой жизни, как прежде. Если жизнь будет плохая, некому будет пожаловаться. Будешь жить в слезах. Но таковы законы у сету, не годится девушке жить в родительском доме.
6. Невесту ведут за стол. Теперь, Верочка, пойдем сядем между свечей! Мы давно ждали этого времени, когда ты пойдешь к жениху.
7. Проводы невесты к венцу. Верочка, сестричка! Батюшка, возьми лошадь за узду, девушка уходит. Матушка, возьми слезы у меня с телеги! Если я, девушка, поеду с песнями, «нечистый» не встретится мне на дороге, и т. д.
8. Жениха ведут за стол. Отойдите в сторону, дайте пройти нашему брату! Теперь ты подходишь к столу, за которым раньше сидели родители. Когда приедем в дом невесты, посмотри под покрывало, та ли эта девушка, ко-

торой ты носил вино. Не приводи домой злую девушку, а не то мать будет плакать. Мать хорошо воспитала сына.

9—10. Ожидание свадьбы. Мы давно ждали, когда наступит свадьба брата.

11. Хвалят жениха. Наш брат лучше всех на деревне, он не пойдет пить в корчму.

с) Песни, исполнявшиеся поезжанами и в доме невесты при встрече свадебного поезда жениха.

12. Великолепная поездка. Глядите, едет наш жених, впереди лошадь [стройная] как хвощ. Девушки сказали: «Если бы это был мой жених, я бы целое лето ничего не ела».

13. Приметы свадебного дома. Говорили, будто мы едем в Ригу, а попали сюда в семью, где горели свечи и развивались флаги.

14—15. Когда приедем туда? Запряжем лошадей. Наш путь неизвестен — будут попадаться лужи и пни. Когда приедем туда, где дымятся горячие блюда и ходят вкруговую пивные кружки? Может быть, у вас ямы у дверей, где мы испортим свою одежду? — Идите в этот роскошный дом: здесь комнаты вытоплены, здесь вас давно ждут, здесь дымятся горячие блюда, и т. д.

16. Задержались. Не сердитесь, что мы опоздали. На дороге были ухабы, лошади не могли быстро бежать. Искры летели из-под копыт лошадей. — Теперь хвастаешься жеребенком. Ворона сидит у него на оглобле.

17. Откройте двери! Откройте двери! Если не впустите, не будет и просить, вскочим на крышу, начнем разбирать с гребня. Среди нас есть мастера, которые сделают новые двери. Можно войти в дом? Авось, у вас источники у дверей, где мы испортим свои чулки и башмаки?

18. Море у двора. Что вы, свояки, здесь стоите? — Мы хотим как раз войти в дом, но может быть у вас перед дверьми течет ручей, а в комнате дым от головешки? Не бойтесь, у нас роскошные комнаты. У нас море около двора, в него входят корабли с шелком.

19. Как ты узнал дорогу? Откуда ты, еж, взял глаза, чтобы привести сюда жениха? Посмотрите, какой кошель — украл нашу прилежную водоноску.

20. Поезжане ожидают приглашения сесть. Пришли к нам парни, стоят и ждут, когда девушка даст им скамью. Если не даст, оставлю девушку дома кормить свиней старухи.

21. Море у двора. (Сват предлагает песенницам шуточные

подарки, например, деревянную рыбу. Ему отвечают:) Я не просила у тебя рыбу. У нас море около двора, рыбы входят в окно и на очаг.

22. Поиски невесты. (Поют поезжане, разыскивая невесту:) Отсюда ведут птичьи следы, здесь она поправляла подвязки. (За дверьми амбара:) Откройте дверь! Если не откроете, выломаю ногой. (Из амбара отвечает сваха:) Двери сделаны не для вас. (Из амбара:) Иуда возьми вашего жениха! Бродил по нашему двору, сказал, будто бы ищет лошадь, увидел там нашу девушку. (Со двора:) Так тебе и надо, девушка! Кто велел тебе так мило гулять по дворя и лугу. Там-то тебя и заприметили. (Из амбара:) Девушки нет дома, она ушла в Виру. (Со двора:) Перестань лгать! Девушка здесь, в амбаре, она вышла бы, да ее не пускают.

23—24. Узнавание невесты. Приведите девушку ко мне, что-бы посмотреть на нее. Небось, свою-то узнаю! Здесь оставлю корявых, возьму самую стройную.

25. Вызов невесты. Что ты, девушка, в каморе подслушиваешь! Иди встречать родню!

26—29. Кушайте, свояки. Кушайте, свояки, не бойтесь, что убавится! Если нужно, забью быка. Не прячьте, свояки, за пазуху! Я тщательно вас обыщу, посмотрю под кафтаном, под шубой.

d) Песни, исполнявшиеся при одевании и проводах невесты.

30. Что вы так долго делаете в комнате? Наряжайся, девушка, к отъезду. Лошади уже рвутся в дорогу. Или ты ткешь кафтан для деверя, или рубашку для золовки?

31. Много неодетых. Хотим узнать, есть ли в сундуке рубашки для свекра и свекрови, деверя и золовки. — Вы бы заранее дали знать, что у вас много неодетых в семье, мы бы собрали всю паклю, сделали бы рубашки для свекра и свекрови.

32. Долго наряжается сирота. Долго наряжается сирота — нет у нее матери, чтобы одеть к венцу. Мать смотрит с могильного холма, как укоряют ее дочь.

33. Есть ли лошадь отвезти невесту? Привел ли ты, женишок, тысячу лошадей и сто саней? Не позволю везти сестру на салазках.

34. Лошади готовы к отъезду. Наряжайся, девушка, чтобы можно было ехать! На дворе ржет лошадь, рвется в дорогу. Верея устала сдерживать лошадь жениха.

35. Три леса. Наряжайся, девушка, чтобы можно было ехать! Ночь долгая и темная, дорога узкая и камени-

стая. Нам нужно проехать через три леса: еловый, сосновый и березовый. Первый лес — мужчин, второй — женщин, третий — девушек. Три озера на пути: из вина, из пива и из меда и т. д.

36. Родной дом оплакивает невесту. Наряжайся, девушка, пора отправляться в путь. Коровы жалобно мычат, старуха и старик остаются слезы лить.

37. Родной дом оплакивает невесту. Остались плакать поля: «Кто их в будущем году будет убирать»?

38. Родной дом оплакивает невесту. Миночка, сестрица, теперь ты уходишь. Двери начинают выть. У тебя слезы начинают катиться из глаз: где стоишь, там стены станут мокрыми.

39. Родной дом оплакивает невесту. Лучше, матушка, продала бы кусок стены, подарила бы ключ от сундука, чем продала дочь. До тех пор славится отчий дом, до тех пор заботятся о животных, пока дочери дома. Когда увозят дочь, ее оплакивают коровы, умирает дом, вместо него появляются озеро и лес.

40. Много дочерей. Так тебе и надо, матушка! Кто велел в корчме говорить: «У меня много дочерей!» Пришел один, увел одну, второй — другую и т. д. Уводили через луг, только имя осталось на покосе. Имя-то не скашивается. Остался колодезный журавль для старческих рук.

41. Сновидение. Спала на горе Мааримяги, видела сон: ели выросли на дороге к дому, липы — на дороге к бане. Рассказала утром матери. Мать ответила: «Тебя увезут, я останусь как ель на дороге к дому и т. д. Коровы будут оплакивать кормилицу и поилицу». — «Скорее продай кусок стали, чем дочь».

42. Сделка заключена далеко. Ты, девушка, заключила сделку далеко, там пашут десять пар быков, боронят девять лошадей и т. д. Муж спросит у тебя: «Тебе все скучно и грустно?» Запряжет серого, положит в сани булки, тогда поедешь в отчий дом. Придет брат, распряжет лошадь, сестра снимет верхнюю одежду, отец и мать спросят: «Не больна ли ты, гусеночек?» «Не больна, но почернела от горя и забот».

43. Сосватана за злого. Если бы во сне увидела, что выйду за злого, сложила бы одеяла и простыни, прежде чем злому на них спать. Если выйду за злого, куда его дену — все равно нужно жизнь прожить. Когда придет другое поколение, жизнь будет лучше.

44. Мать оплакивает дочь. Закат был красным, мать горько оплакивала ту, которая доила коров и выгоняла скот. — «Не плачь, матушка! Ольхи подоют коров». — «Не будет из ольхи доильщицы коров» и т. д.

45. Какая польза воспитательнице? Дым достался воспитательнице от топки бани, слезы — от паренья. — Мать заставила утку убаюкивать [дочь]. У утки было много слов — поэтому у девушки звонкий голос.
46. Жизнь в отцовском доме. Была у меня жизнь, пока сидела в отцовском доме; была красивая, как боб, ела ту рыбу, которая, резвясь, шла на гору. Должна уйти от хороших людей. Жалко будет родных, чужими станут братья и сестры.
47. Замужем за пьяницей. Сохрани бог девушку, которая выйдет замуж за пьяницу. Снесет в корчму одежду девушки. Платок говорит из корчмы: «Где моя золотая ткачиха?»
48. Хлеб с медом. Хлеб с медом [обещают], когда идешь замуж. Пожила, и кулаком мужа оказался хлеб с медом. Тогда забросила бы передник в кусты, а чепец на орясину для хмеля, но отступать больше некуда.
49. Запомни дорогу! Запомни дорогу, сестрица! Если дом окажется плохим, положи передник на пол, иди обратно той дорогой, которой шла сюда.
50. Проводы невесты. Выйди, батюшка, посмотреть, возьми лошадь за уздечку, вези девушку по полевой меже, по скотопрогонной дорожке! Попрощайся, девушка, с домом. Не удалось тебе выйти по своему желанию. Когда пришли сваты, ты долго плакала. Не было у тебя родной матушки, была ты еще совсем молоденькая.

е) Песни, исполнявшиеся при встрече невесты в доме жениха и при одевании чепца.

51. Ликованье свадебных гостей.
52. Когда мы приедем туда? Заставьте меринов бежать быстрее! Когда мы приедем туда, где нас давно поджидают? Там зажариваются свиные бока, гусиные огузки.
53. Невесту ведут в горницу. Печь, потеснись, отступи, стена — невестку ведут в горницу.
54. Двор из полотна. Сюда придут гости. Не знаю, из Турции или из Германии. Иди сюда, девушка! Здесь двор из полотна, загон из тканей и т. д., собака лает за железными воротами, петух с золотым гребешком поет на серебряном дворе.
55. Мост из лука. Не бойся, девушка, когда идешь к нам, что двор грязный! Ходи до тех пор вдоль забора, пока не построю мост из лука.
56—57. По душе ли невестка? По душе ли невестка,

сильна ли настолько, чтобы носить ушаты и ведра с водой? Если да, то дам ключ от амбара. Если нет, то пусть кочерга будет ключом от амбара.

58. Невесту ведут за стол. Привели любушку на почетное место между свечами. Продли, свеча, век молодых! Волосы свернули в жгут — не дадут больше волосам проветриваться.

59. Не бей молодуху! (Сторона невесты:) Коли сумел взять, женишок, сумей и удержать! Ударь прутом по воде прежде, чем прикоснуться к невесте. (Сторона жениха:) Слушай, дорогая невестушка, когда свекор со свекровью рассердятся, плачь за углом, пока они не сменят гнев на милость. — (Сторона невесты:) Не плачь за углом, скрути зло в клубок, брось клубок в море, оттуда он докатится к братьям. — (Сторона жениха:) Разве тебе плохо будет у нас? У нас море около двора, в море входят корабли с шелком.

60. Клети жениха. Разве тебе, сестрица, плохо будет у нас? У нашего брата пять клетей для мяса, рыбы, пшеничного хлеба, вина и пива. — (Со стороны невесты отвечают:) Что ты зря хвастаешься? У брата в клетях только мышам прыгать.

61. Наши и ваши парни. Ох, свекровушка, когда я к вам вчера пришла, пол просил метлы, котел — воды и т. д. Вот у нас так девушка! Моет посуду при свете луны. Мимо господа проезжают, думают, что солнце светит. У ваших братьев лапти скрипят, когда они идут по дороге в церковь. У братьев девушки сапоги шуршат.

62—63. Наставления молодухе. Пошел парнем, сегодня вернешься хозяином, приведешь с собой хозяйку. Научись, девушка, обычаям свекрови! Встанешь утром, подмети комнаты, смети со стола, принеси воды в котлы, тогда скажут, что тебя воспитала хорошая мать.

64. Слышит и без петуха. Зарежь, свекор, петуха! Я проснусь и без пения петуха.

65. Прилежная молодуха. Привезу сюда красивую сестру, не кладите ее в котел. Она будет делать как мужскую, так и женскую работу, выткает одежду для деверя и золовки.

66. Не бей сирот! Ты ждала, когда умрет жена, чтобы самой стать матерью. Ты хотела стать матерью, у тебя три сироты, возьми их на руки, приласкай, тогда тебя будут называть хорошей. Не бей, если провинится один или два раза. Если же провинится пять раз, сделай кнут из нитки, а кнутовище из соломинки и тогда бей сироту. Не рассказывай отцу или всей деревне, наказывай в горнице, в сторонке.

67. Жених-обманщик. Эх, ты, жених-обманщик, клялся,

что будешь в карете возить, обещал три пары туфель сделать: костяные — для развлечений, деревянные — для свадьбы и каменные — в церковь ходить.

68. Новые свояки. Раньше мы были свояками болота и леса, теперь станем своими людьми.

69. Ветви сплелись. На соседнем поле росла береза, на нашем поле ель — ветви сплетаются и верхушки вместе клонятся.

70. Идут надевать чепец. Пусть раньше застреха сгниет, чем ты снова замуж выйдешь.

71. Пора ношения передника. Ты знала жизнь, которую прожила, не знаешь, что ждет тебя впереди. Женщины хвалили пору ношения передника, я хвалю пору ношения венка. Передник приносит горе и заботу.

f) Песни, исполнявшиеся в день привоза приданого в дом жениха, при раздаче подарков и в конце свадебной игры.

72. Может быть, со вчерашнего дня не ела. Вчера дочь приходила из дому, сегодня сама пойду за ней. Может быть, не ела со вчерашнего дня, может быть плачет в углу? — Скушала уже нашу еду.

73. Разыскивание невесты. Нас пришло сюда много, никто не хотел остаться дома, все пришли искать свое. Дома обыскали много построек, расспрашивали в деревне. Один сказал, что сюда привезли нашу девушку. Девушка наша молоденькая, получила мужа по душе. Можем восхвалять его до утреннего пения петуха.

74. Привоз приданого. Смотрю, смотрю, куда ехать с сундуком. Приехал сюда на лужок, думал, что приехал в поместье, а это дом мужа девушки.

75. Похвала невесте. Когда сестра была дома, наступила прекрасная весна, она ткала ткани — дом гудел. Пусть будет у вас хороший погреб, куда поставить сундук.

76. Много приданого. Положи, дружка, камень на сундук и не открывай его, пока не обещают корову из хлева. В сундуке — узорочье, под крышкой — суконная одежда.

77—78. Хваленый сундук. Открой, девушка, хваленый сундук! Покажи, не дремала ли ты во время тканья. Хвалилась в деревне: «Будь у меня хоть десять деверей и сто золовок, я для всех их навязала бы чулок!» Ср. № 76.

79. Красивые подарки. Вот так подарки в сундуке, их девушка делала всю жизнь и в один день их все раздадут. Наша девушка была сиротой, летом ходила с косой на плече, зимой — с топором подмышкой. Здесь

в сундуке подарки для свекра и свекрови, деверя и золовки. Я была в Виру на пяти свадьбах, ни от кого не было лучших подарков, чем от нашей девушки.

80. Леммкибу.* Кому дать кружку пива? Мужчинам. Если пьешь, то плати. Поищи для пива серебра! (То же поют женщинам).

81. Собирание денег. Пей из нашей кружки, здесь дорогое пиво! Уплати свой долг за то, что выпил из нашей кружки! (Если дали мало денег:) Это деньги для нищего, стыдно их опускать под стол. Вчера ты прибыл из Риги — открой свой ларец, брось сюда серебряные монеты! — (Благодаря:) Спасибо, пусть будут руки легкими, глаза ясными.

82. Свадебные гости хотят танцевать. Берегитесь, жерди, бегите, колосники, чтобы женщины на свадьбе могли танцевать.

83. Много слов. Говорите слова, у кого их больше — у нас мало. Не будет у нас, сестра, недостатка в словах: на краю дороги оставили полное одеяло [слов]. Как начнем петь, нас и вожжи не удержат.

84. Будят свадебных гостей. Вставайте молотить! Уже стожары повернулись боком, и месяц стоит перед домом.

85—86. Нужно расходиться по домам. Спасибо, хозяева, за еду и питье! Начинаем расходиться. Много мы причинили убытков: израсходовали стог сена, поубавили овес в закромах, съели две выпечки пшеничного хлеба и т. д.

g) Песни, исполнявшиеся на пирушке свояков.

87. Новый дом. Не пришла дочь на пустое место. Может оставаться и жить.

---

* Пивная кружка, в которую собирали деньги.

C. Külaskäigulaulud.

1. KÜLASKÄIK VENNALE.

Meremäe.
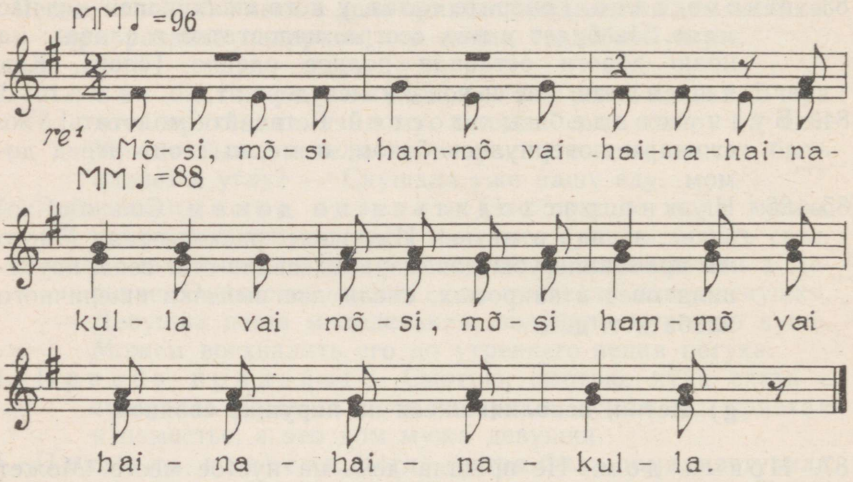
Tundsõ‿ks, tundsõ pühi vai tulõ- tulõvada,
ao‿ks, ao kalli vai astu- astuvada,
tulli‿ks, tulli üles vai hummo- hummogulta,
varra‿ks, varra inne vai valõ- valõgõta,
lätsi‿ks, lätsi ussõ vai kae- kaemahe,
ussõ‿ks, ussõ tsõõri- vai tsõõrilõ morolõ.
Kotost, kotost tul'le vai kulda- kuldasavvu,
hõhas, hõhas hõpõ vai hõpõ- hõpõlämmind.
Säält õks, säält õks tarrõ vai tarrõ ma tagasi,
lävest, lävest tarrõ vai tarrõ ma lähesi,
esi‿ks, esi lausi vai meele- meelestäni,
lausi‿ks, lausi meele vai poolõ- poolõstani:
„Edi‿ks, edi uma vai ollut ollut tege,

vel'lo‿ks, vel'lo veereh vai verä- veräteles —
kotost, kotost tulõ vai kulda- kuldasavvu,
hõhkas, hõhkas hõpõ vai hõpõ- hõpõlämmind —
meidä‿ks, meidä kos'tma vai kutsu- kutsutasõ,
ollõ‿ks, ollõ mano vai otsi- otsitasõ?"
Vele‿ks, velekeistä vai noorõ- noorõkõista,
noorõ‿ks, noorõkõista vai nõrga- nõrgakõista!
Tundsõ‿ks, tundsõ pühi vai tulõ- tulõvada,
ao‿ks, ao kalli vai kallu- kalluvada,
veie‿ks, veie likku vai likku ta linnasõ,
veie‿ks, veie ojja vai ollõ- ollõterä,
tek' õks, tek' õks ollut vai oja oja veereh,
mõtu‿ks, mõtu musta vai mõtsa mõtsa veereh.
S'oo‿ks, s'oo ma kõrra- vai kõrralda' kõnõli,
jutu‿ks, jutu as'a- vai as'alda ma aie —
tii-is, tii-is ollut vai oja oja veereh,
mõtu‿ks, mõtu musta vai mõtsa mõtsa veereh —
ollõ‿ks ollõ teie vai umah umah kotoh,
mõtu‿ks, mõtu teie vai umah umah mõisah,
ollut, ollut teie vai oja- ojavõrra,
viina‿ks, viina tõie vai vii- viivõrra.
Tulli‿ks, tulli pühi kui päävä- pääväkene,
astõ‿ks, astõ armas vai ao- aokõnõ,
kokko‿ks, kokko kutsi vai kulla- kullahõimu,
aie‿ks, aie arma vai arma ta umadsõ'.
Kol' lät's, kol' lät's luuka vai kutsu- kutsumahe,
viis õks, viis jal' sõnna vai vii- viimähe:
üts õks, üts õks olli vai kulda- kuldaluuka,
tõõnõ‿ks, tõõnõ olli vai hõpõ- hõpõluuka,
kolmas, kolmas olli vai vaski- vaskiluuka.
Miä‿ks, miä olli vai kulda- kuldaluuka,
tuu‿ks kutsi kodo vai tüte- tüterida;
miä‿ks, miä olli vai hõpõ- hõpõluuka,
tuu‿ks kutsi hõpõ- vai hõimu- hõimukõista;
miä‿ks, miä olli vai vaski- vaskiluuka,
tuu‿ks kutsi valgid vai vadõ- vadõrida.
Kutsi‿ks, kutsi kokko vai kokko kõõ umadsõ',
aie‿ks, aie kokko vai arma arma hõimu.
Kui ma‿ks, kui ma' ääsä vai siiä siiä tulli,
kui ma‿ks, kui ma' armas vai siiä siiä astõ,
aie‿ks, aie hobõ- vai hobõsõ morolõ,
aie‿ks, aie seeni- vai seenidse lävele,
ega‿ks, ega jala' mul maada maada maidsa‿s,
kundsa‿ks, kundsa' kulda- vai moro- morokõista —
üsäl, üsäl minno vai tarrõ tuudigi',
katõl, katõl käel vai kannõ- kannõtigi',
viidi‿ks minno sinnä vai viidi viidi tennä,
ollõ‿ks, ollõ viidi vai pütä pütä otsa,

viina_ks, viina püte vai vai- vaihõlõ.
Selle_ks, selle naane ma nal'a- nal'atõlõ,
selle_ks, selle sõsar vai sõno- sõnotõlõ. [— — —]
Hõimu_ks, hõimukõnõ vai suu- suukõnõ,
oh meil, oh meil võrgas vai võsu- võsukõnõ!
Mis meil, mis meil viga vai veerä- veerätellä,
kua_ks, kua viga vai kul'a- kul'atõlla!
Kagu_ks, kagu höste meid hoiõ- hoiõtigi',
väiga_ks, väiga vasta vai võõdõ- võõdõtigi',
sööde_ks, söödetigi' vai joodõ- joodõtigi' —
seie_ks, seie säksa kui lavva lavva takah,
kauba_ks, kaubamehe vai kambe- kamberenna.
Tävve_ks olli' livva' vai tävve' tävve' lavva',
tävve_ks, tävve' arma' vai arma' kõõ anoma';
alla_ks olli lauda vai ala- alapuinõ,
pääle_ks, pääle lauda vai prääni- prääänikanõ.
Meidä_ks siih saiol vai sööde- söödetigi',
mesi_ks, mesileevil vai meelü- meelütedi —
ahjo_ks olli pantu vai papõr- papõrdõga',
vällä_ks, vällä võõdõt vai västär- västärdega',
olõ_s, olõ_s koogu joht kotu- kotusida,
aho_ks, aholuvva vai asõ- asõmida.
Hõimu_ks, hõimukõnõ vai suu- suukõnõ,
mi_ks mi' võrgas vai võsu- võsukõnõ!
Mis meil, mis meil viga vai veerä- veerätellä',
kua_ks, kua viga vai kul'a- kul'atõlla'!
Ammu_ks, ammu oodi' vai sedä sedä aigu,
sedä_ks, sedä tunni vai tulõ- tulõvata —
saa_ks, saa' kokko kõik kulla- kullahõimu',
astu_ks, astu' arma' vai arma' kõik umadsõ'.
Hammõ_ks hammõ mõsi vai haina- hainaaigu,
lini_ks linige' ma' lehe- leheaigu,
kossa_ks, kossa keere vai künni- künniaigu,
määdsä_ks, määdsä mähe vai mähä- mähäaigu,
oodi_ks, oodi päivä vai pääle pääle panda',
aigu_ks, aigu valla- vai vallalõ arota'.
Tulli_ks, tulli päivä vai panni panni pääle,
tulli_ks, tulli aigo vai aigo ni arodi,
tulli_ks, tulli kos'tma ma' kodo- kodopaika,
aigu_ks, aigu viitmä vai veli- velisile.
Vele_ks velekeistä vai noorõ- noorõkõista,
noorõ_ks, noorõkõista vai nõrga- nõrgakõista!
Ai_ks, aitümmä vai mu' velele,
ai_ks, aitümmä vai mu' armalõ,
kiä_ks, kiä kutsi meid kosti- kostimahe,
arvas, arvas aigu vai viite- viitemähe!
Vele_ks, velekene vai noorõ- noorõkõnõ,
vele_ks, velenaane vai hellä- helläkene,

jätä‿s, jätä' ummi vai unõ- unõsihe,
hõimu‿ks, hõimu kallist vai kao- kaotsihe.
Veidü‿ks, veidü ommõ vai säänest, säänest veljä,
pal'lo‿ks, pal'lo maada vai parõ- parõmbata —
kutsi‿ks, kutsi kos'tma vai õga õga kõrra,
arvas, arvas õga- vai õgala aola.
Hõimu‿ks, hõimukõnõ vai suu- suukõnõ,
mino‿ks, mino meeli- vai -mar'a- mar'akõnõ,
joogu‿i', joogu‿i' ollut vai ollut ti' ilolda',
joogu‿i', joogu‿i' taari vai tandsi- tandsimalda'!
Ollõ‿ks, ollõtõrdo vai tõrõ- tõrõligi',
ollõ‿ks, ollõkurnu vai kuulu- kuulutõli,
kui‿ks mi', kui mi' ollut vai juu juu ilolda',
säksa‿ks, säksataari vai tandsi- tandsimalda'.
Üts mi‿ks, üts mi' lugu vai alo- alostagõ',
tõõnõ‿ks, tõõnõ armas vai lõpõ- lõpõtagõ'!
Kul'a‿ks, kul'atagõ' vai kulla kulla hõim,
veerä‿ks, veerätäge' vai veesel veesel hõim!

Praasnigolaul.

Laulnud Kriisa Al'la, 45 a. vana, ühes kooriga Meremäe vallas, Tiirhanna külas 1913. a. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 864 (16) < ERA, Fon. 62-a). — Tekst saadud Nasta Palootsalt, 68 a. vana, Vilo vallas, Mitkovitsa-Sagorje külas 1931. a. Kirja pannud A. Põhi (S 31601/9 (7)).

Märkus. Et tekst on kirja pandud dikteerimise järgi, on see laulmiseks kohandatud (tavalise „praasnigu-ääle" kohaselt) valimiku koostaja poolt.

2. KÜLASKÄIK VENNALE.

Järvesuu.

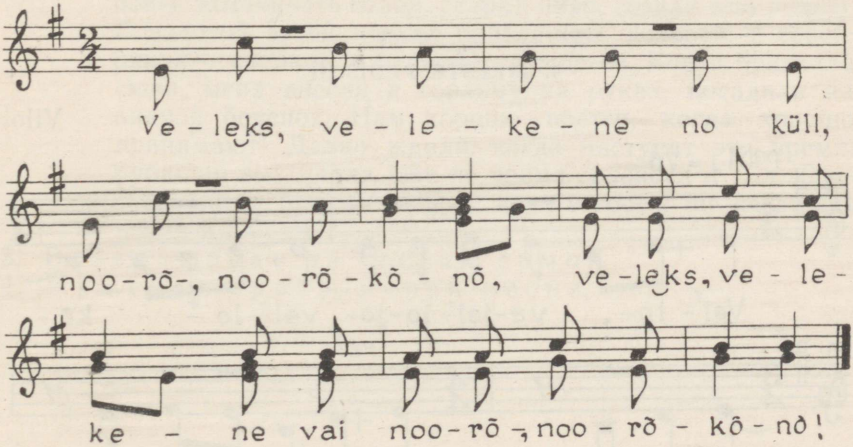

Kos'tmise laul.

Laulnud Anne Vabarna, 70 a. vana, ühes kooriga Järvesuu vallas, Tonja külas 1948. a. Üles kirjutanud A. Garšnek (TMM).

3. KÜLAST KOJUMINEK.

Vilo.
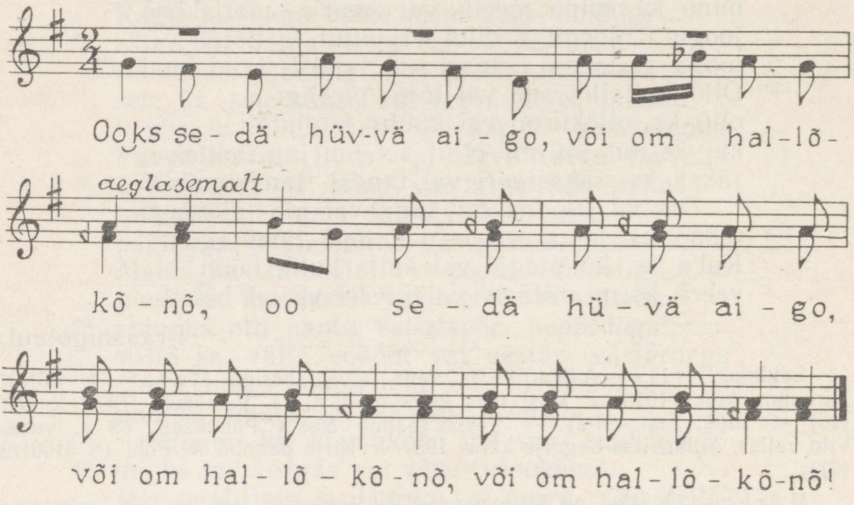
Praasnikult kodominemise laul.

Laulnud Aksinja Raudik, 48 a. vana, ühes kooriga Vilo vallas, Lõkova külas 1949. a. Üles kirjutanud A. Garšnek (TMM).

4. MEESTE PEOLAUL.

Vilo.
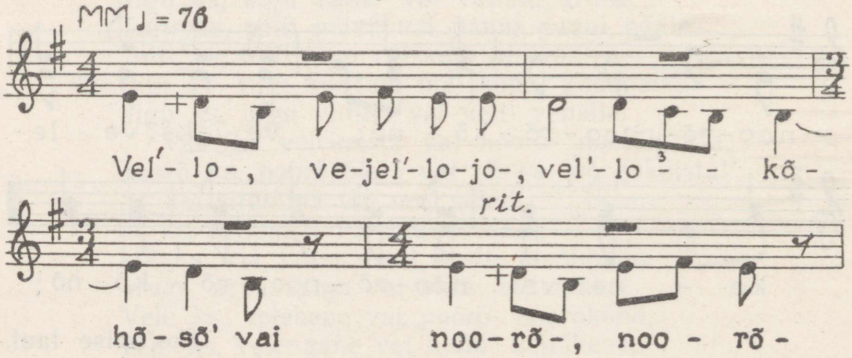
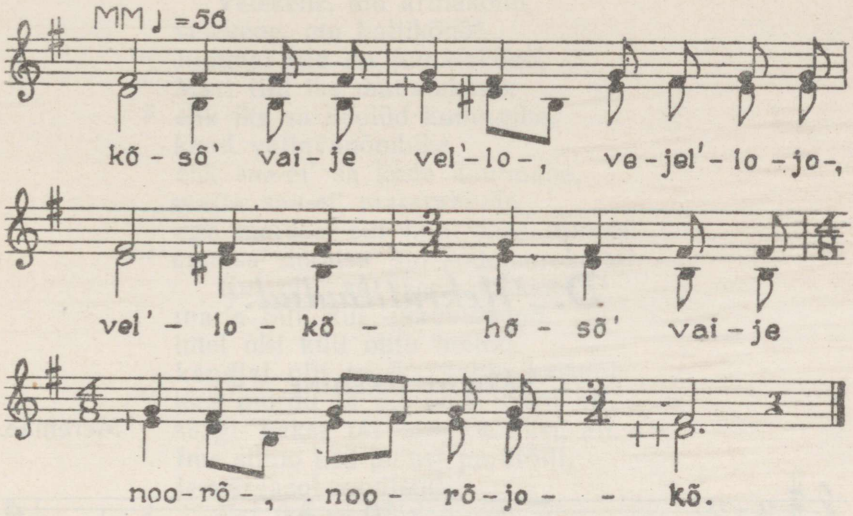

Laulnud Jako Maksi, 25 a. vana, ühes kooriga Vilo vallas, Kosselka külas 1913. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 985 (309) < ERA, Fon. 89-d).

C. ГОСТЕВЫЕ ПЕСНИ.

1—2. В гости к брату. Когда узнала, что наступят праздники, рано утром вышла на двор. Над домом поднимался дым. Пошла назад в комнату, подумала: «Не варит ли брат пиво, не позовет ли нас в гости?» Брат понес замачивать солод, сварил пиво, созвал всю родню. С золотой дугой поехал приглашать дочерей, с серебряной — свояков, с медной — кумовьев. Когда приехала сюда, меня внесли в горницу на руках, посадили на пивной боченок. Нам хорошо поется, когда хорошо принимают! Давно ждали, когда наступит это время, рубашку выстирала уже во время сенокоса и т. д. Спасибо брату, пригласившему меня в гости! Не пейте без пения и плясок.

3. Возвращение из гостей домой.

4. Мужская праздничная песня.

D. Nekrutilaulud.

1. NEKRUTI ITKEMINE.

Meremäe.
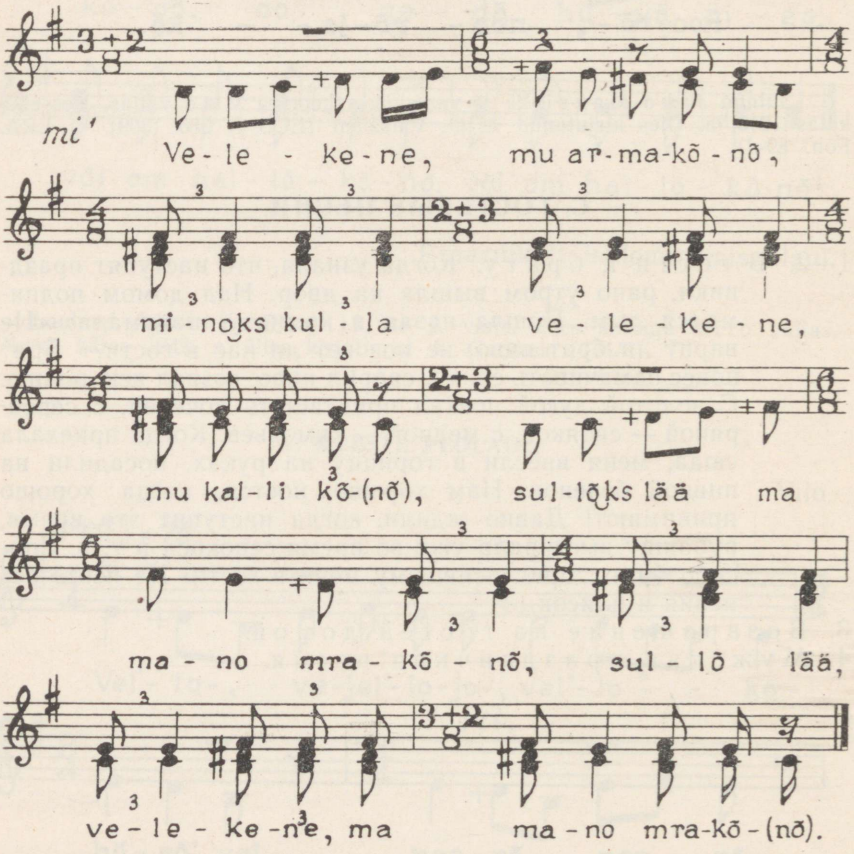
Velekene, mu armakõnõ,
velekene, mu kallikõnõ!
Jummal tiid iks jumalakõnõ,
Mari tiid iks madalakõnõ,
ehk iks sa koolõd kuningihe,
kaod vallavanõmbihe,
ehk saa-ei' sa kodo kuulmahe,
matta saa-ei' majarahvale,
ega maidsa' sul jala' sedä maada,
kundsa' maidsa' sul kodomorokõist!
Kui olli' sa väega väikene,
mar'a olli' kui -madalakõnõ,
imel olli küll ohtu hoitõh,
kandjal olli ta iks kahjo kasutõh,
imel murdu ta iks pu'u muru all,
särgi- kaksi' täl -siilo' kandsu all.
Ime sinno kõõ pu'ust purõtõlli,
leeväraasol ravitsõlli.
Esi iks sa el'le' hirmu all,
sinno pandva' na' palagu' tähele
jälki sinno antas hirmu ala,
jälki viiäs vitsa ala.
Kui olli iks meil ohtu hoitõh,
kui olli kahjo kasutõh,
sõs näe-es nälädse' esändä',
panõ-õs palagu' tähele,
kui said sa virve vinnünüstä,
kallis üles kasunusta —
no näievä' sinno nälädse' esändä',
sinno pandva' na' palagu' tähele.
Sinno viiäs Vinnemaalõ,
viiäs kallis kavvõndõhe.
Sullõ no iks ütle ni kõnõlõ,
sullõ ma mar'alõ manitsõllõ:
kui johud sa kuulvat kuningihe,
matta' saad sa maasulasillõ,
kotoh jää-äi' meil kääbäst kohe kävvä',
jää-äi' matust mano minnä'.
Jummal iks tiid jumalakõnõ,
Mari tiid madalakõnõ,
ehk aetad sa hauda alastõ,
sinno pantas ehk maalõ paljalt!
Olõs ma ette tiiäsi',
kabo ette kavatsõsi',
sullõ annas iks kotost koolikaali,
sullõ panõs mano maturäti.
Anda' tahtu-u' iks viil kotost koolikaali,
mano tahtu-u' mul panda' maturätti —

üteh anna ma suu suuräti,
üteh kaabu kaalaräti,
sinnä' panõd sa hellädse' hiusõ',
vahalatva var'okõsõ'.
Hiusõ' saada' sa ikke' imele',
vaha- saada' sa -latva vanõmballõ.
Kui johud sa sinnä' kuulvat,
hellä johud sa hinge heitvät,
sõs hiusõ' käki ma umma kääpähe,
hiusõ' mata ma umma matusõhe,
sõs saa mul kääbäs, kohe kävvä',
saa matus mano minnä'.
Miä sai iks sino hoitmast,
kua kaldu no iks kasvo kasvatamast?
Ime oodi sust tukõ tulõvat,
ime oodi sust api astvat,
veidü tul'l sust iks tukõ imäle,
veidü kaldu api kandjallõ —
sinost tul'l tugi kuningallõ,
abi astõ ilma esändälle.
Kunas mi' sinno no kodo ooda,
kodo ooda, vasta vahi?
Kui näeme mi' iks tsirgu lindavat,
kuulõmõ kaarna kronksvat,
sõs iks mi' sinno kodo ooda,
kodo ooda, vasta vahi.

Laulnud Jako Olli, 16 a, vana ühes kooriga Meremäe vallas, Tupleva külas 1913. a. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 905 (116)). — Sõnad ette ütelnud Parasko, Mäe vallas, Laosina-Liiva külas 1886. a. Kirja pannud J. Hurt (H II 4, 24 (7)).

2. NEKRUTI ITKEMINE.

Mäe.
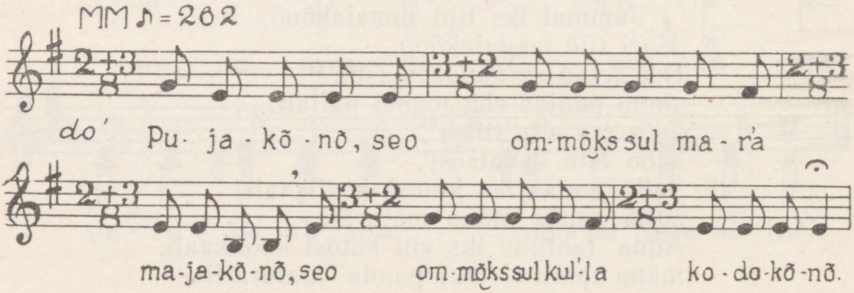
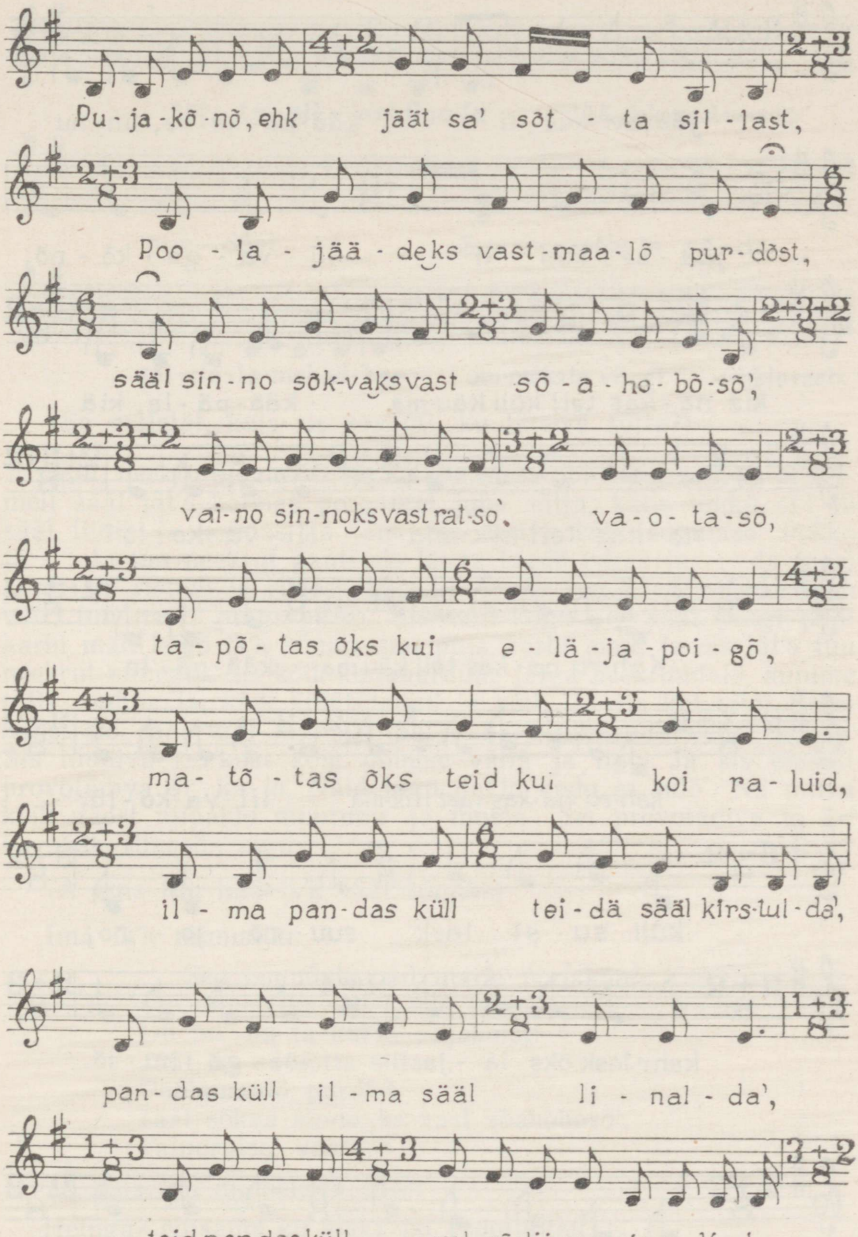
Pu-ja-kõ-nõ, ehk jäät sa' sõt-ta sil-last,
Poo-la-jää-deks vast-maa-lõ pur-dõst,
sääl sin-no sõk-vaksvast sõ-a-ho-bõ-sõ',
vai-no sin-noksvastrat-so', va-o-ta-sõ,
ta-põ-tas õks kui e-lä-ja-poi-gõ,
ma-tõ-tas õks teid kui koi ra-luid,
il-ma pan-das küll tei-dä sääl kirs-tul-da',
pan-das küll il-ma sääl li-nal-da',
teid pan-das küll val-gõ lii-va sis-se. Ko-he

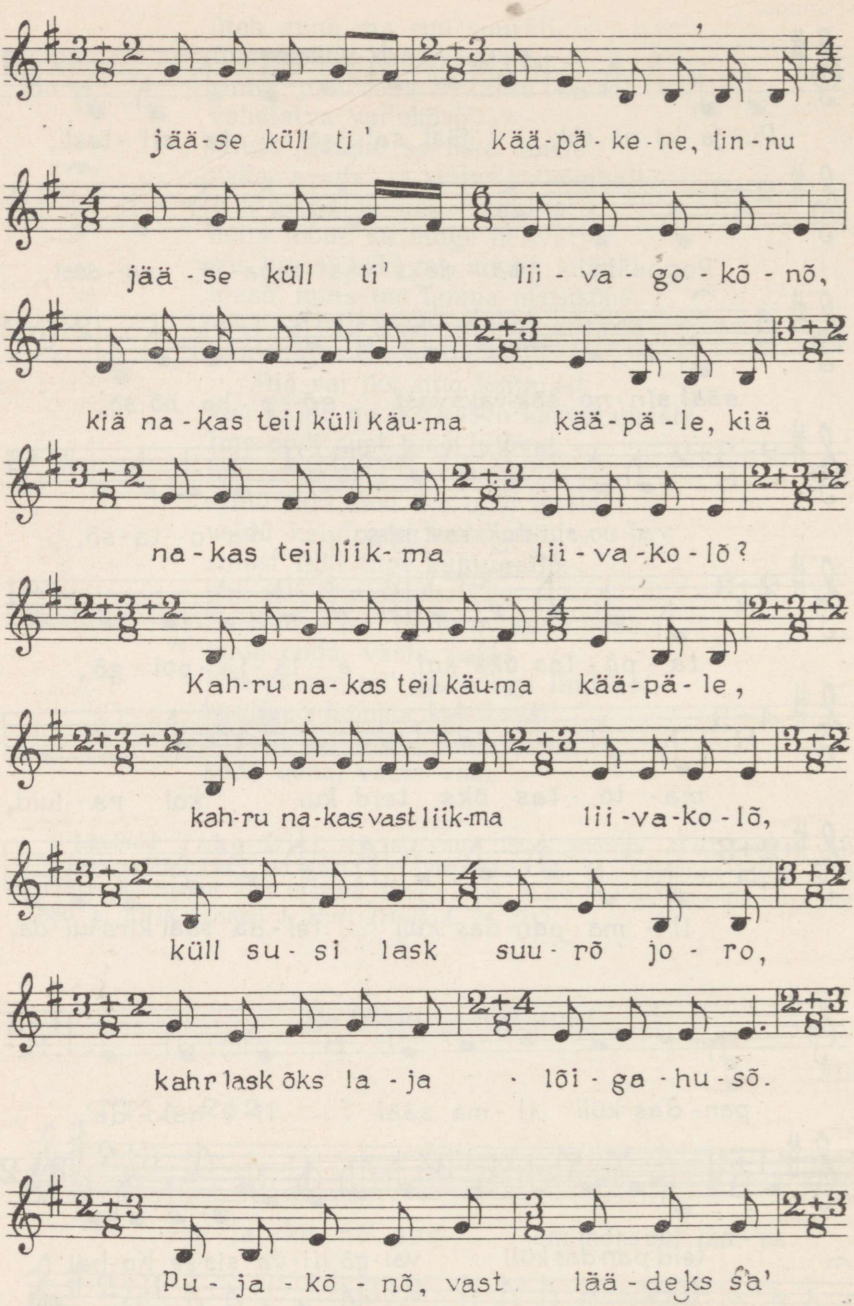
jää-se küll ti' kää-pä-ke-ne, lin-nu
jää-se küll ti' lii-va-go-kõ-nõ,
kiä na-kas teil küli käu-ma kää-pä-le, kiä
na-kas teil liik-ma lii-va-ko-lõ?
Kah-ru na-kas teil käu-ma kää-pä-le,
kah-ru na-kas vast liik-ma lii-va-ko-lõ,
küll su-si lask suu-rõ jo-ro,
kahr lask õks la-ja lõi-ga-hu-sõ.
Pu-ja-kõ-nõ, vast lää-deks sa'

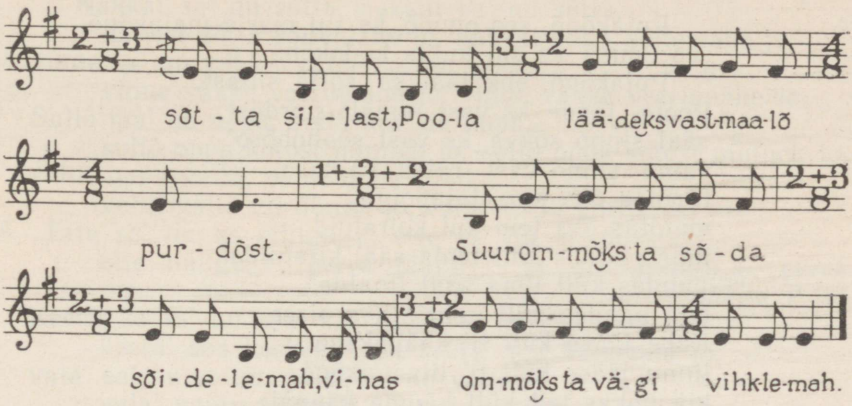

(Sa mäletät, kuis sis saadõti, ku lätsivä sõtta?)

Nuh, neekrutõ saadõti sis ku ilmasõda ol'l niimuudu, et ol'l ... meil sääl läts kolmas poig ütel juba sõtta, kat's tükkü ol'l ju sääl liinih ja kolmas ka läts. Sis aetiva kõik sugulasõ' kokko ja ... Ja tuu neekrut panti sis lavva taadõ istma ja ... Ja toolõ panti sis ristem ja ristesä kõrvalõ ja sis tuu karp, mis ta üteh võtt, tuu panti pingi pääle. Sis imä kogo aig sääl pingi pääl karbi man kõgõ ik'k sõnno, tuu puja karbi man, ja sis läts tuu neekrut minemä. Sis kõik kummardime jalga neekruudalõ, annime tälle raahha ja, kõik külätütrigu' ja kõik. Ja sis kui viidi Verskahe, sis sääl tul'l mud'ugi pal'lo naid neekrudõ veiga kokko. Sis tuudiva ker'kust kõik pühäse vällä ja lipp. Ja sis elusalt provotädiva är' ka jo. Näid inäp pal'lo kodo es tulõ'. Nä olliva kõik näost niipal'lo muutunu' ja musta'. Sis provotädiva jo är' ka sääl. Ilmasõa aigu.

(A kuis tuu imä ik'k sääl sõnnõ?)

Imä ik'k niimuudu:

Seo ommõ‿ks sul mar'a majakõnõ,
seo ommõ‿ks sul kul'la kodokõnõ.
Oh mi' nu ta kul'la pujakõist!
Jäät iks sa sõtta sillast,
Poolamaalõ purdist,
sääl sõkva sinno‿ks vast sõahobõsõ',
vainoratso' vaotasõ.

(A kuis tuu nii helüga ol'l?)

Helüga? Niisama ku maki' iki [kooljaitku].

(Ah niisama, nii kui kuuljalõ ikõtas?)

Nujah, niisama.

(Nu ikõ veidükõnõ!)

Pujakõnõ, seo ommõ‿ks sul mar'a majakõnõ,
seo ommõ‿ks sul kul'la kodokõnõ.
Pujakõnõ, ehk jäät sa' sõtta sillast,
Poola- jääde‿ks vast -maalõ purdõst,
sääl sinno sõkva‿ks vast sõahobõsõ',
vaino- sinno vast -ratso' vaotasõ,
tapõtas õks kui eläjäpoigõ,
matõtas õks teid kui koiraluid,
ilma pandas küll teidä sääl kirstulda',
pandas küll ilma sääl linalda',
teid pandas küll valgõ liiva sisse.
Kohe jääse küll ti' kääpäkene,
linnu jääse küll ti' liivagokõnõ,
kiä nakas teil küll käuma kääpäle,
kiä nakas teil liikma liivakolõ?
Kahru nakas teil käuma kääpäle,
kahru nakas vast liikma liivakolõ,
küll susi lask suurõ joro,
kahr lask õks laja lõigahusõ.
Pujakõnõ, vast lääde‿ks sa' sõtta sillast,
Poola lääde‿ks vast -maalõ purdõst.
Suur ommõ‿ks ta sõda sõidelemah,
vihas ommõ‿ks ta vägi vihklemah.

* Jutustanud ja laulnud Ida Pino, 64 a. vana, Räpina rajoonist, Mikitamäe külanõukogust, Usinitsa külast (= Mäe vallast) 1959. a. Küsitlenud ja helilindistanud V. Pino ja H. Tampere (RKM, Mgn. II 166 i).

3. NEKRUTI ÕPETAMINE.

Meremäe.
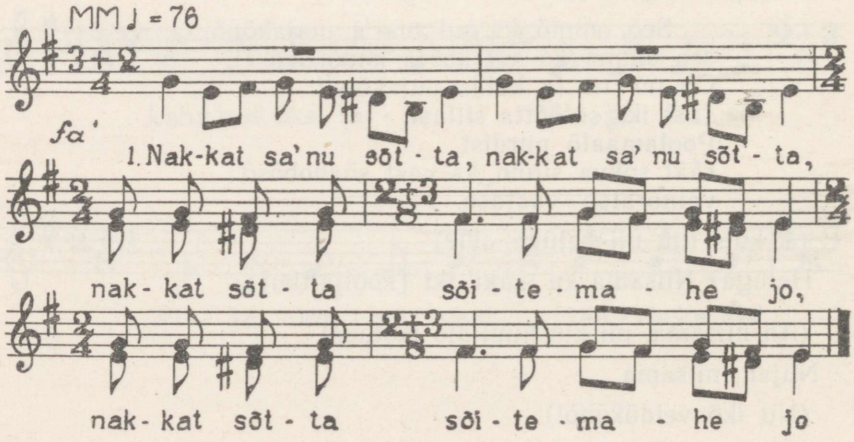
Nakkat sa' nu sõtta, nakkat sa' nu sõtta,
nakkat sõtta sõitemahe jo, nakkat sõtta sõitemahe jo,
vinne sa' nu väkke, vinne sa' nu väkke,
vinne väkke veerümähe jo, vinne väkke veerumähe jo.
Sullõ ma' nu oppa, sullõ ma' nu oppa,
sullõ oppa kotost minneh jo, sullõ oppa kotost minneh jo,
velilt oppa vällä, velilt oppa vällä,
velilt vällä viirdünnä jo, velilt vällä viirdünnä jo:
„Ette sa' nu‿ks mingu‿i', ette sa' nu‿ks mingu‿i',
ette mingu‿i', perrä jäägu‿i' jo, ette mingu‿i', perrä jäägu‿i' jo!
Keerä‿ks sa' nu sõa, keerä‿ks sa' nu sõa,
keerä' sõa keskennä jo, keerä' sõa keskennä jo,
vala' sa' nu vainu, vala' sa' nu vainu,
vala' vainu vaihõlla jo, vala' vainu vaihõlla jo —
iih õks olt sa' ussõ, iih õks olt sa' ussõ,
iih õks olt sa' ussõ laskja jo, iih õks olt sa' ussõ laskja jo,
peräh olt sa' pini, peräh olt sa' pini,
peräh olt sa' pini kaitsja jo, peräh olt sa' pini kaitsja jo!"
Illos viiäs vel'lo, illos viiäs vel'lo,
viiäs vel'lo Vinnemaalõ jo, viiäs vel'lo Vinnemaalõ jo,
priski viiäs poiss k'ul', priski viiäs poiss k'ul',
priski poiss k'ul' priiomahe jo, priski poiss k'ul' priiomahe jo.
Käe- sul olgu'- varrõ', käe- sul olgu' -varrõ',
käevarrõ' vahtõrõtsõ' jo, käevarrõ' vahtõrõtsõ' jo,
sõrmõ -olgu' -kundi', sõrmõ -olgu' -kundi',
sõrmõkundi' kuzlapuidzõ' jo, sõrmõkundi' kuzlapuidzõ' jo,
minga‿ks sääl sul sõkku', minga‿ks sääl sul sõkku',
minga' sõkku' sõaleibä jo, minga' sõkku' sõaleibä jo,
minga' jallõ kasta', minga' jallõ kasta',
minga' kasta' vaańukahhu jo, minga' kasta vaańukahhu jo!
Tulõt sa' sääl üles, tulõt sa' sääl üles,
tulõt üles hummogulla jo, tulõt üles hummogulla jo,
varra sa' nu tulõt, varra sa' nu tulõt,
varra inne valõgõta jo, varra inne valõgõta jo —
saina' sääl õks mürgü-, saina' sääl õks mürgü-,
saina' mürgüdze' mürizi' jo, saina' mürgüdze' mürizi' jo,
ussõ' sääl k'ul' ravva-, ussõ' sääl k'ul' ravva-,
ussõ' ravvadzõ' rabizi' jo, ussõ' ravvadzõ' rabizi' jo.
Nakkat sis sa' püssü, nakkat sis sa' püssü,
nakkat püssü pühkimähe jo, nakkat püssü pühkimähe jo,
vere- nakkat -mõõka, vere- nakkat -mõõka,
veremõõka mõskõmahe jo, veremõõka mõskõmahe jo.
Sinult õks ma' künnü, sinult õks ma' künnü,
sinult künnü küzümähe jo, sinult künnü küzümähe jo,
sinult õks ma' nõzõ, sinult õks ma' nõzõ,

sinult nõzõ nõudõmahe jo, sinult nõzõ nõudõmahe jo:
„Kas sul om õks süänd, kas sul om õks süänd,
kas sul süänd muidõ süvvä' jo, kas sul süänd muidõ süvvä' jo,
kas sul om õks julgu, kas sul om õks julgu,
julgu muidõ vere juvva' jo, julgu muidõ vere juvva' jo?"
Nakkat sa' nu sõtta, nakkat sa' nu sõtta,
nakkat sõtta sõitemahe jo, nakkat sõtta sõitemahe jo,
vinne sa' nu väkke, vinne sa' nu väkke,
vinne väkke veerümähe jo, vinne väkke veerümähe jo,
sõa- om õks -tii k'ul', sõa- om õks -tii k'ul',
sõatii om sõmõranõ jo, sõatii om sõmõranõ jo,
vaańu- om õks -tii jal', vaańu- om õks -tii jal',
vaańutii om vaivalinõ jo, vaańutii om vaivalinõ jo:
üle‿ks om sul mere, üle‿ks om sul mere,
üle mere minemine jo, üle mere minemine jo,
üle om sul ojjõ, üle om sul ojjõ,
üle ojjõ hoidõminõ jo, üle ojjõ hoidõminõ jo.
Ar' sa‿ks sääl k'ul' joogu‿i', ar' sa‿ks sääl k'ul' joogu‿i',
ar' sa' joogu‿i' mere vettä jo, ar' sa' joogu‿i' mere vettä jo,
ar' sa‿ks sääl k'ul' lakku‿i', ar' sa‿ks sääl k'ul' lakku‿i',
ar' sa' lakku‿i' lantsikosta jo, ar' sa' lakku‿i' lantsikosta jo!
Mereh om õks mito, mereh om õks mito,
mereh om õks mito vika jo, mereh om õks mito vika jo,
ojah om õks mito, ojah om õks mito,
ojah om õks mito ohtu jo, ojah om õks mito ohtu jo —
inäp om õks mereh, inäp om õks mereh,
inäp mereh meehte päidä jo, inäp mereh meehte päidä jo,
kui õks om tah suuh k'ul', kui õks om tah suuh k'ul',
kui om suuh k'ul' mättitä jo, kui om suuh k'ul' mättitä jo,
raba- om nu -suuh jal', raba- om nu -suuh jal',
rabasuuh om rampita jo, rabasuuh om rampita jo.

Lauldi nekrutit väeteenistusse saates.

Laulnud Nasta Lust, 61 a. vana, ühes kooriga Vastseliina rajoonis, Obinitsa külanõukogus (= Meremäe vallas, Obinitsa külas) 1953. a. — Laul õpitud lauliku sünnikohas Meremäe vallas, Küllätüvä külas. — Üles kirjutanud H. Tampere (RKM II 57, 296/300 (2)).

D. РЕКРУТСКИЕ ПРИЧИТАНИЯ.

1. Рекрутское причитание. Бог знает, братец, может быть, умрешь на королевской службе. Когда был маленьким, мать много труда видела, ходя за тобой. Этого не видели голодные господа. Когда же ты вырос, то

увидели. Тебя уведут далеко. Если придется умереть, не останется могилы, куда можно было бы приходить. Если бы знала наперед, дала бы тебе с собой платок; в него ты положишь свои волосы, пошлешь домой матери. В случае если умрешь, зарою твои волосы в могилу, к которой можно будет приходить. Мать ждала, что ты станешь для нее опорой, а ты стал опорой для короля.

2. Рекрутское причитание. Сынок, это твой дом. Может быть станешь мостом в войне, там тебя затопчут кони. Убьют вас как зверенышей, положат без гроба в песок. Где будут ваши могилы? Кто будет туда приходить? Может, медведь будет приходить и волк будет выть.

3. Наставления рекруту. Теперь ты собираешься на войну. Прежде чем уйдешь из дому, я тебя научу: Не забегай вперед и не отставай, будь посреди войны. Пусть будут у тебя руки из кленового дерева, чтобы месить солдатский хлеб. Когда утром встанешь, стальные стены загремят. Начнешь чистить ружье, мыть окровавленный меч, спросишь: «Есть ли у тебя сердце, чтобы поедать других и пить чужую кровь?» Путь войны лежит через море. Не пей морскую воду — в море больше человеческих голов, чем кочек в болоте.

E. Surnuitkud.

1. TÜTAR NUTAB EMA.

Järvesuu.

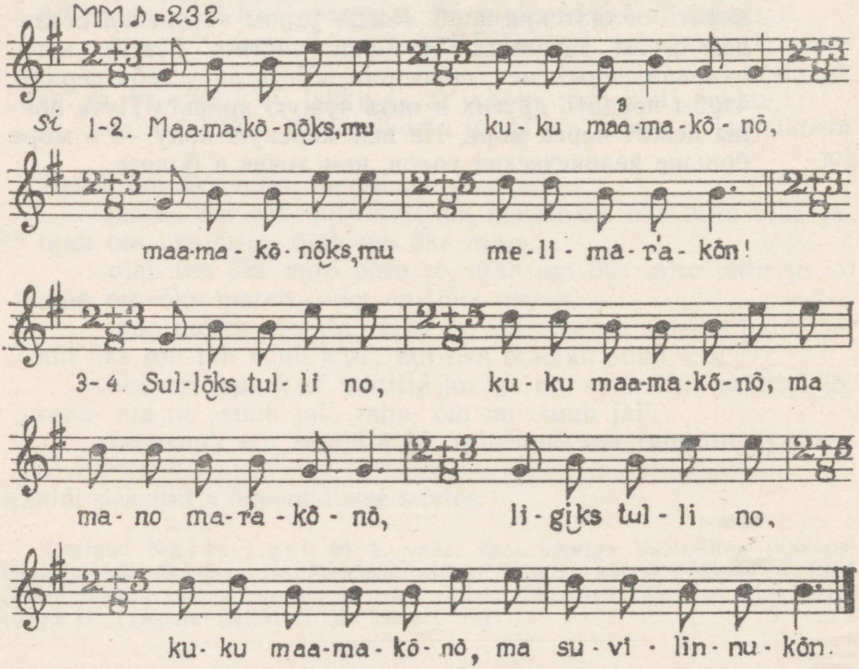

Maamakõnõ͡ks, mu kuku maamakõnõ,
maamakõnõ͡ks, mu melimar'akõn!
Sullõ͡ks tulli no, kuku maamakõnõ, ma' mano mar'akõnõ,
ligi͡ks tulli no, kuku maamakõnõ, ma' suvilinnukõn.

Mullõ‿ks ütle' no, kuku maamakõnõ, sa' üt's sõnakõnõ,
tõnõ‿ks ütle' no, kuku maamakõnõ, sa' sõna poolõkõn!
Pantu olõt õks, kuku maamakõnõ, jo pikä pingi pääle,
käekese‿ks sul, kuku maamakõnõ, no riste rinna pääl —
selle‿ks ütle imp, kuku maamakõnõ, sa' ütte‿ks sõnakõist,
tõist eks ütle imp, kuku maamakõnõ, sa' sõnapoolõkõist.
Külmä‿ks ommõ sul, kuku maamakõnõ, jo' lehe' küle all,
pähnä‿ks ommõ küll, kuku maamakõnõ, sul -lehe' päitsen.
Selle painu imp, kuku maamakõnõ, su' pardsi suukõnõ,
selle‿ks liigu imp, kuku maamakõnõ, su' linnukeeleken —
käe‿ks ommõ sul, kuku maamakõnõ, jo mulda murdunu,
sõrmõkõsõ‿ks sul, kuku maamakõnõ, küll liiva liit(ünü).
No‿ks sinult hot, kuku maamakõnõ, ma' künnü küsümä,
vaesõkõnõ‿ks ma', kuku maamakõnõ, no nõsõ nõudmai:
mille jätit õks, kuku maamakõnõ, mu' varra vaesõsta.
inne- jätit õks, kuku maamakõnõ, mu'-aiga armõtust?
Esekene‿ks ta, kuku maamakõnõ, mul kuuli väikosta,
kasvataja‿ks lät's, kuku maamakõnõ, mul kalmu kanasõst —
maalõ jäie‿ks sis, kuku maamakõnõ, ma' mar'asuurukõnõ,
põrmandullõ‿ks küll, kuku maamakõnõ, ma' põlvõkorukõn.
Minno‿ks hoijit õks, kuku maamakõnõ, sa' hobõstõ jalost,
minno‿ks kaidsit õks, kuku maamakõnõ, sa' kar'atii veerest.
No‿ks sinult ma' kuku maamakõnõ, jäl künnü küsümä,
neiokõnõ‿ks ma', kuku maamakõnõ, küll nõsõ nõudõmai:
mille jätit õks, kuku maamakõnõ, mu tuulõlõ tougada',
mille jätit õks, kuku maamakõnõ, sa' vihmalõ visad(a')?
Minno‿ks andas no, kuku maamakõnõ, küll väl'lä väikokesest,
külä lää‿ks ma', kuku maamakõnõ, no karja kasinast —
pehme‿ks saasõ mul, kuku maamakõnõ, küll asõ pingi ala,
lämmi saasõ‿ks mul, kuku maamakõnõ, küll asõ läve all,
leivä mullõ‿ks sis, kuku maamakõnõ, no koorõ kor'atasõ,
vadsa mullõ‿ks sis, kuku maamakõnõ, no veere visatas.
Sis eks ikõ no, kuku maamakõnõ, küll tiigi tii pääle,
sis eks ikõ ma, tsirgu maamakõnõ, küll järve jäle pääl.
Oo‿ks minno taad, kuku maamakõnõ, küll vaesõkõista,
ala ilma küll, kuku maamakõnõ, ma' armõtukõn! [— — —]

Laulnud Anne Vabarna, 58 a. vana, Järvesuu vallas, Tonja külas 1936. a. Üles kirjutanud H. Tampere (ERA, Pl. 26 A 1).

2. TÜTAR NUTAB EMA.

Petseri.

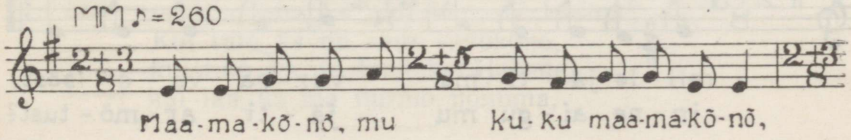

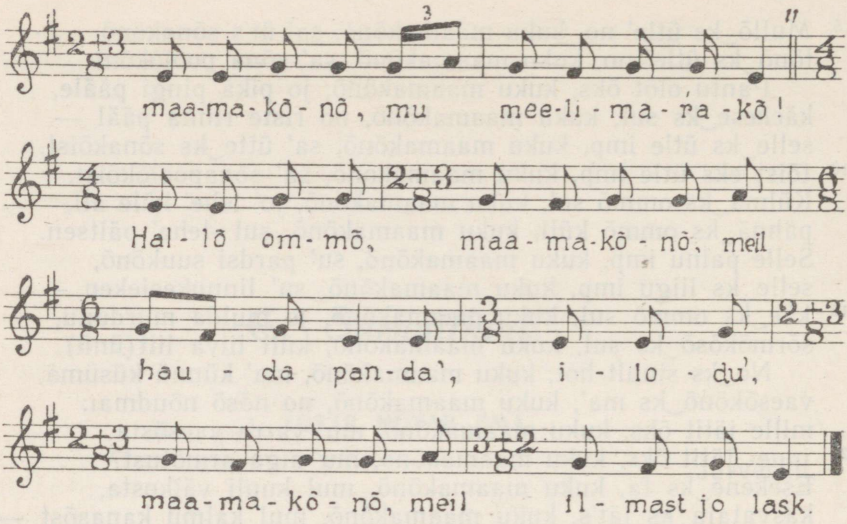

Maamakõnõ, mu kuku maamakõnõ,
maamakõnõ, mu meelimar'akõ!
Hallõ ommõ, maamakõnõ, meil hauda panda',
ilodu', maamakõnõ, meil ilmast jo lask(õ') ...

Laulnud Ivani Tat'o, 35 a. vana, Petseri vallas, Vedernika külas 1913. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 971 (272) < ERA, Fon. 86-c).

3. MINIA NUTAB MEHEEMA.

Petseri.

Variant A.

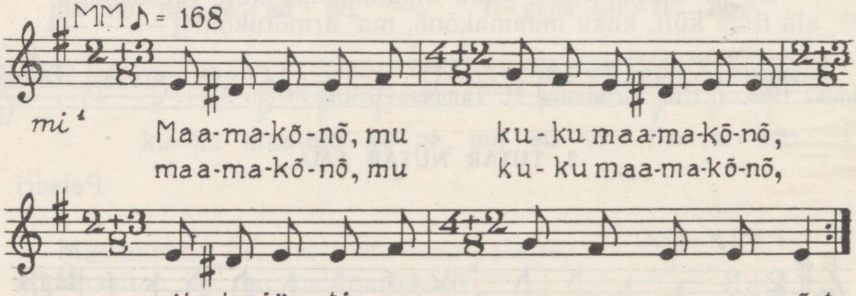

Variant B.
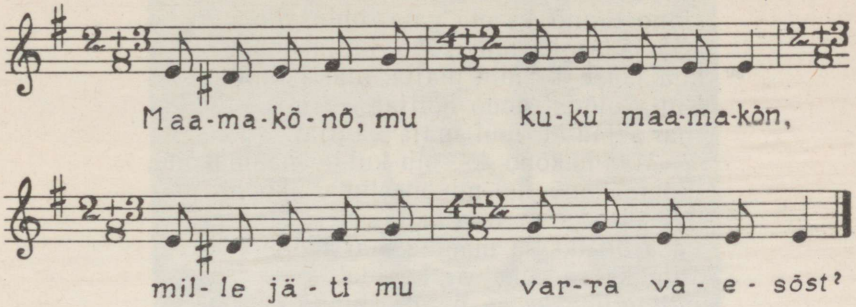
Lühem redaktsioon:

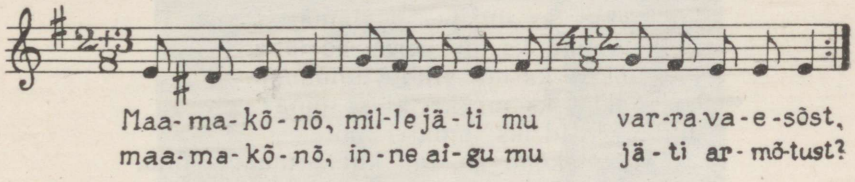

Oh mu kallis maamakõnõ,
maamakõnõ‿ks, mu kul'la maamakõnõ,
maamakõnõ‿ks, mu meelimar'akõnõ!
Nu küünü‿ks ma sinolt küsümä,
nu nõsõ‿ks ma sinolt nõudma:
Mille rühe‿ks sa ärä koolda',
mille rühe‿ks sa kalmu kaalduda'?
Võinu‿ks viil ellä' umah kotoh,
minno võinu‿ks sa osja opada'.
Nu mi' nuurt neiokõist!
Neio mõista‿i' ma olla' perenaisõst,
osi saa-õi' ilm-oppamalda',
Oh iks mul hüvvä ülä imme,
oh iks kallist kasa vanõbat!
Mille rühe‿ks sa är koolda',
mille rühe‿ks sa kalmu kaalduda'?
Miä ol'l iks sul vika ellä',
kallis ol'l iks sul kotoh kasvuda'?
Maamakõnõ‿ks, mu kul'la maamakõnõ,
maamakõnõ‿ks, mu meelimar'akõnõ!
Minol umma‿ks viil latsõ' väikese',
neiõl umma‿ks mul kanasõ' kasina'.
Kui tulõ‿ks nu suur suvõkõnõ,
kui tulõ‿ks nu kinä keväjakene,
kui lää‿ks ma nurmõ põimma,

kulla lää‿ks ma kokku kandma,
sinno haara‿ks ma vaia halusahe,
sinno tunnõ‿ks ma vaia hulusahe.
Kiä jääse‿ks mul kodo, kullakõnõ,
kua jääse‿ks mul majja, mar'akõnõ?
Kulla olõ-õi' kodo hoitjat,
mar'a jää-äi' mul maja vahtjat.
Maamakõnõ‿ks, mu kul'la maamakõnõ,
maamakõnõ‿ks, mu meelimar'akõnõ!
Ülä olt iks sa ime helläkene,
kasa olt iks sa maama mar'akõnõ.
Mille‿ks sa rühe' är koolda',
mille rühe‿ks sa hauda minnä'?
Kotoh olõs iks võinu' ellä', kullakõnõ,
umah majah iks ellä', mar'akõnõ!
Jummal tiid iks jumalakõnõ,
kui nakka‿ks mi' peräh elämä,
kalli' nakka‿ks mi' peräh kasuma,
kas nakka‿ks mi' viläl vinnümmä,
kas nakka‿ks mi' kar'al kasuma?
Jummal tiid iks jumalakõnõ!
Maamakõnõ‿ks, mu kul'la maamakõnõ,
maamakõnõ‿ks, mu meelimar'akõnõ!
Hallõ sinno‿ks meil hauda viiä',
kallis sinno‿ks um kalmu katta',
nii um meil iks hallõ hanikõist,
paha um meil iks hallõ pardsikõist —
eka jää-äs meil ülestajajat,
kulla jää-äs meil üleskutsjat.
Maamakõnõ‿ks, mu kul'la maamakõnõ!
Kui olli‿ks sa armas alalõ,
kallis olli‿ks sa katela jalala,
tuud olõ-õs meil murõht murõhta',
tuud olõ-õs mul pelgü piha pääl,
tuud olõ-õs mul hirmu hiussih,
et jää iks ma mari magama,
et jää iks ma hellä hingämmä,
et jääs iks mul kari kodo,
mari jääs iks ta umma majja,
et jääs iks ta kari kaugõst,
aost iks veitüst viibädüs.
Eka jää-äs nu ülestajajat,
kulla jää-äs iks ülestkutsjat.
Kui olli‿ks sa armas alalõ,
kõõ iks sa kutsi' koplist,
sõna iks saadi' saina takast.
Maamakõnõ‿ks, mu kul'la maamakõnõ,
maamakõnõ‿ks, mu meelimar'akõnõ!

Laulik Martini Iro

Nu viska‿ks sa maalõ viläõnn,
nu kaksõ' maalõ kar'aõnn,
sõs nakka‿ks ma viläl vinnümmä,
sõs nakka‿ks ma kar'al kasuma'.
Sina olli‿ks küll nainõ õnnõline,
kabo olli‿ks sa kar'akasvataja.
Maamakõnõ‿ks, mul kul'la maamakõnõ,
maamakõnõ‿ks, mul meelimar'akõnõ!
Nu jää‿ks ma armas armõtust,
nu jää‿ks ma kabo kah'oline.
Sinno haara‿ks ma vaia halusahe,
sinno tunnõ‿ks ma vaia tulusahe,

vaia tunnõ‿iks hummogu varha,
pääle tunnõ‿ks ma õdagu ilda.
Käuma nakka‿ks ma sino kääpälle,
sõudma nakka‿ks ma sino sõmõrallõ,
saa kääbas, kohe kävvü',
sinna‿ks mi' püvvä pühäpäävä.
Kui iks mi' keerä kerikohe,
kui iks mi' astu alõvahe,
sõs käänä‿ks mi' sino kääpälle,
sõs sõvva‿ks mi' sinno sõmõrallõ.
Maamakõnõ‿ks, mu kul'la maamakõnõ!
Sääl iks ike ilma-väega,
kado-väega mi' kahitsõllõ,
ike iks mi' üla imekeistä,
kallist iks mi' kasa vanõbat.
Maamakõnõ‿ks mu kul'la maamakõnõ!

Laulnud Martini Ir'o, 50 a. vana, Petseri vallas, Kolovinna külas 1913. a. Viisi üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 950 (224)). Sõnad kirja pannud samalt laulikult 1903. a. J. Hurt (H, Setu 1903, 190 (91)).

4. EMA NUTAB POEGA.

Petseri.

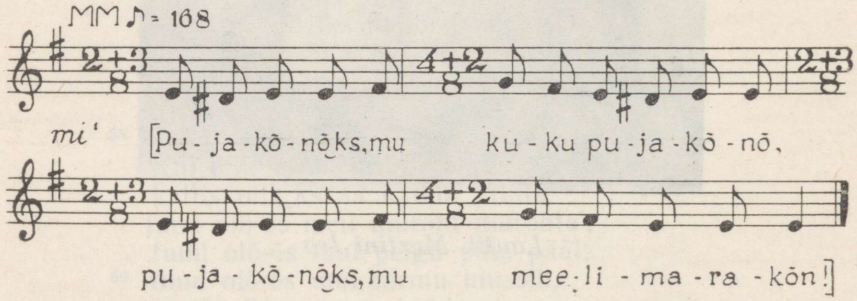

Setu „lauluimä" Martini Ir'o itk, mida ta on laulnud oma I maailmasõjas kaduma läinud poega mälestades:

Pujakõnõ‿ks, mu kuku pujakõnõ,
pujakõnõ‿ks, mu meelimar'akõn(õ)!
Mille jäti sa' ime ikmahe,
mille jäti sa' kandja kahitsem(ma)?
Kui sinno ma' hoiji väikost,
kanasõsta ma' sinno kasvatõl(li),
sinno‿ks viil sõtta kasvata-as,
Vinnemaalõ ma' sinno vintõllõ-õs —
sinno hoiji ma' hoolõpidäjäst,
kõrrakandjast ma' sinno kasvatõl(li).

[Pujakõnõ‿ks, mu kuku pujakõnõ,
pujakõnõ‿ks, mu meelimar'akõn(õ)!]
Edo jäie ma' ilma, imäkene,
kah'oline jäi, kandjakõn(õ).
Tuu om mul ikk edimäne,
silmä- ommõ mul -vesi viirmän(e):
mullõ jätä-äs sa' kääbäst, kohe kävvu',
liivakut mul jää-äs, kohe liit(ä').
[Pujakõnõ‿ks, mu kuku pujakõnõ,
pujakõnõ‿ks, mu meelimar'akõn(õ)!]
Kui ime jo' kodo tiiääsi',
kandjakõnõ‿ks kodo kavatsõs(i'),
kas sa' olõt õks viin, virvekene,
suuh olõt, mu suur latsõkõn(õ),
vai jäie sa' maise maa pääle,
vai jäie sa', pardsi, palo pääl(e)?
Kui jäie sa' vette, virvekene,
kui jäie sa' ojja, os'akõn(õ),
kui vii ma' viirde veerääsi',
oja viil ma viirde oiuusi' —
sinnä' lääsi' ma', ime, ikmahe,
sinnä' lääsi' ma', kandja, kahitsem(ma).
Kui olt sa' suuh, suur poig,
kanstikuh kui olõt, kallis lats,
sumssiisi' ma' suurõ suu viirde,
kandja[kõnõ, ma'] lääsi' kanstikku —
sinnä' lääsi' ma' sinno ikmahe,
sinnä' lääsi', kandja, kahitsem(ma).
[Pujakõnõ‿ks, mu kuku pujakõnõ,
pujakõnõ‿ks, mu meelimar'akõn(õ)!]
Seo teie' jo' kuninga' kur'astõ,
esändä' jo' teie' ilotoh(e) —
vaivalõ vei' vanõba latsõ,
esändä' vei' latsõ edimäts(e),
pikä veivä' nä' hoolõ- är' -pidäjä,
kõva veivä' nä' kõrra- är' -kandja!

Laulnud Irina Luik („Martini Ir'o"), 59 a. vana, Petseri vallas, Kolovinna külas 1922. a., viis saadud sama lauliku teisest itkust 1913. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 950 (224) < ERA, Fon. 81-b ja A. O. Väisänen, Seto lauluimä' ja näide johustise' laulu'. Kodotulõ'. Tartu 1924, lk. 15/6).

Meremäe.

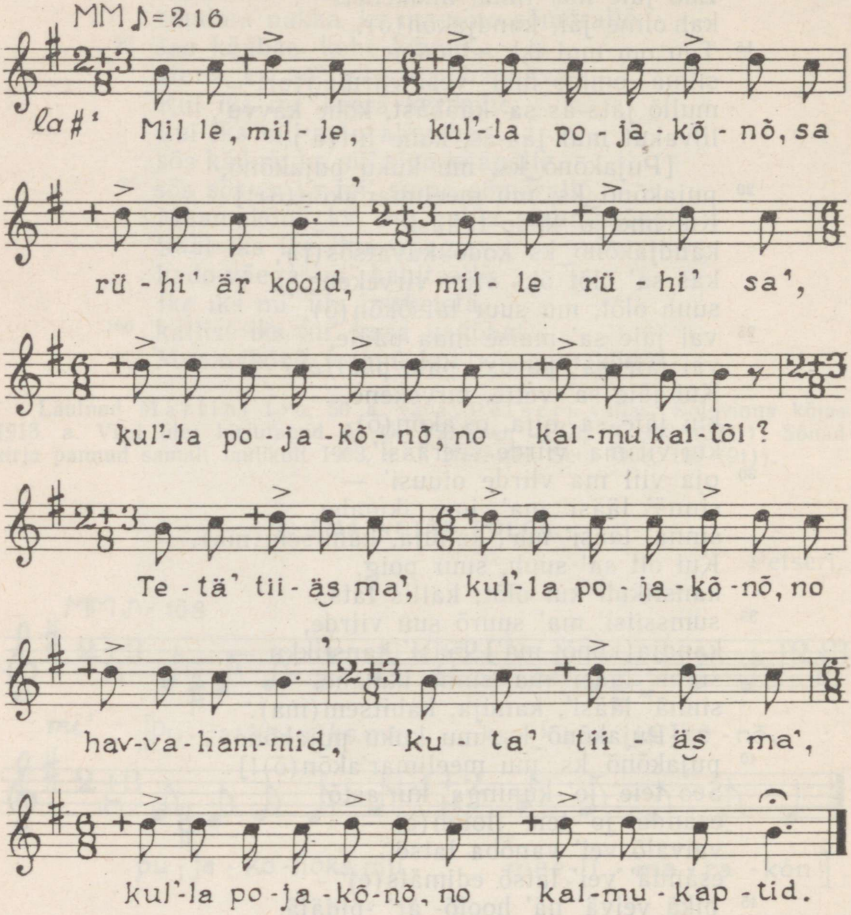

Mille, mille kul'la pojakõnõ, sa' rühi' är koold(a'),
mille rühi' sa', kul'la pojakõnõ, no kalmu kaltõl(la')?
Tetä' tiiä‿s ma', kul'la pojakõnõ, no havvahammid,
kuta' tiiä‿s ma', kul'la pojakõnõ, no kalmukaptid ...

Laulnud Miko Mat'ro, 61 a. vana, Meremäe vallas, Tupleva külas 1913. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 899 (105) < ERA, Fon. 70-e).

6. EMA NUTAB TÜTART.

Misso-Luhamaa.

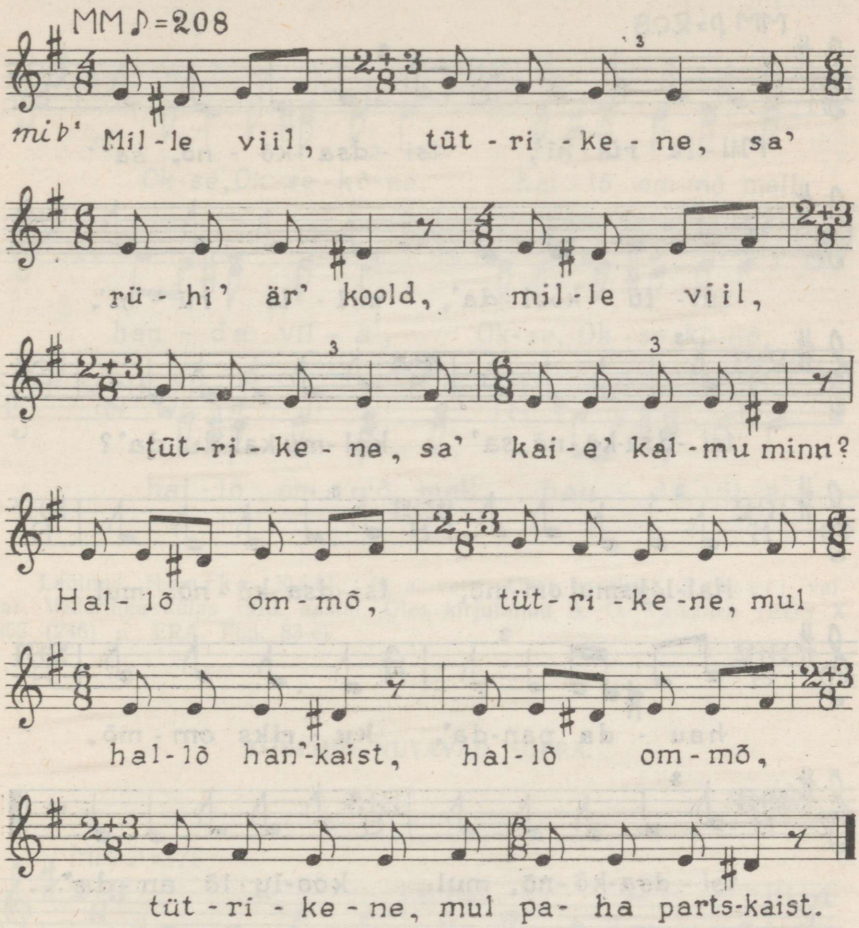

Mille viil, tütrikene, sa' rühi' är' koold(a'),
mille viil, tütrikene, sa' kaie' kalmu minn(ä')?
Hallõ ommõ, tütrikene, mul hallõ han'kaist,
hallõ ommõ, tütrikene, mul paha partskaist...

Laulnud Sido Taarka, 50 a. vana, Misso (Luhamaa) vallas, Määsi külas 1913. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 1040 (423) < ERA, Fon. 101-f).

Misso-Luhamaa.

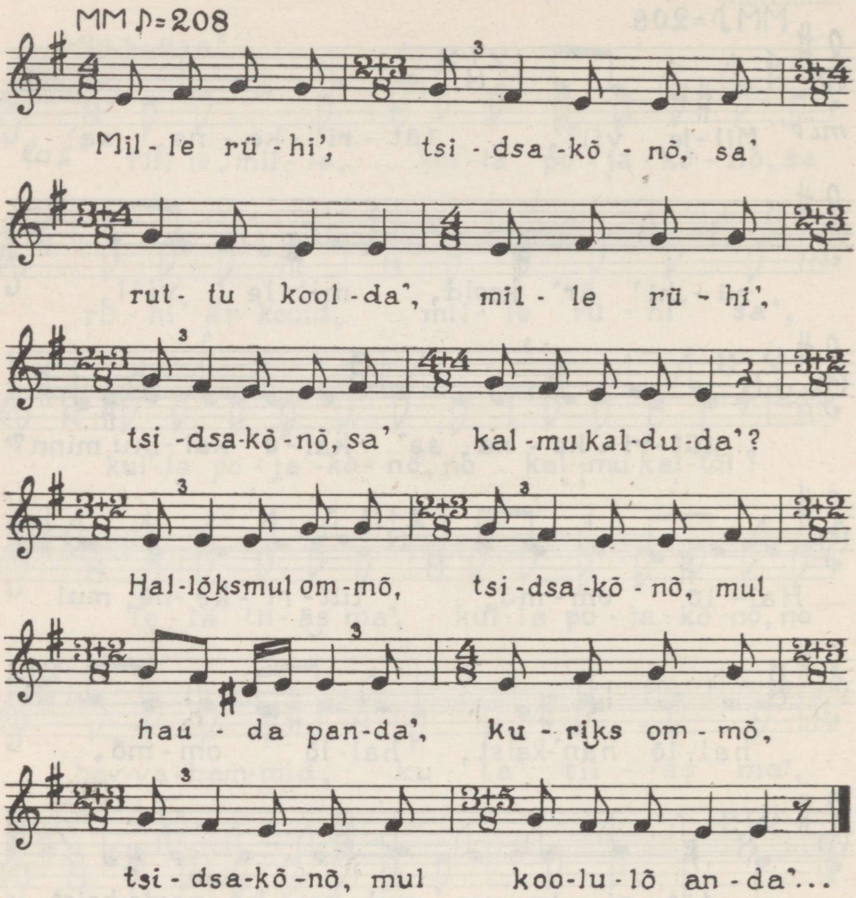

Mille rühi', tsidsakõnõ, sa' ruttu koolda',
mille rühi', tsidsakõnõ, sa kalmu kalduda'?
Hallõ‿ks mul ommõ, tsidsakõnõ, mul hauda panda',
kuri‿ks ommõ, tsidsakõnõ, mul koolulõ anda'...

Laulnud Ivani Hemmo, 40 a. vana, Misso (Luhamaa) vallas, Leimanni külas 1913. a. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 1044 (432) < ERA, Fon. 102-d).

8. NEIUD NUTAVAD SÕPRA.

Petseri.

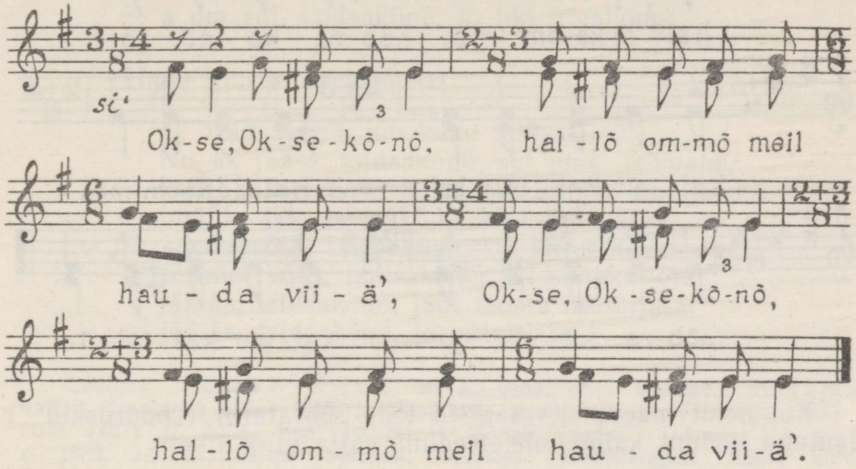

Laulnud Haarka Kati, 40 a. vana. Ühes kooriga, Petseri vallas, Vedernika külas 1913. aastal. Üles kirjutanud A. O. Väisänen (EÜS X 962 (246) < ERA, Fon. 83-c).

9. NEIUD NUTAVAD SÕPRA.

Meremäe.

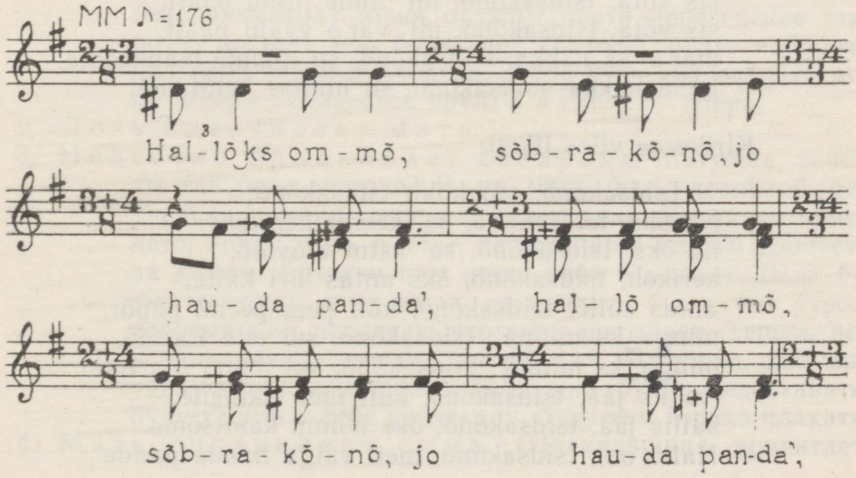

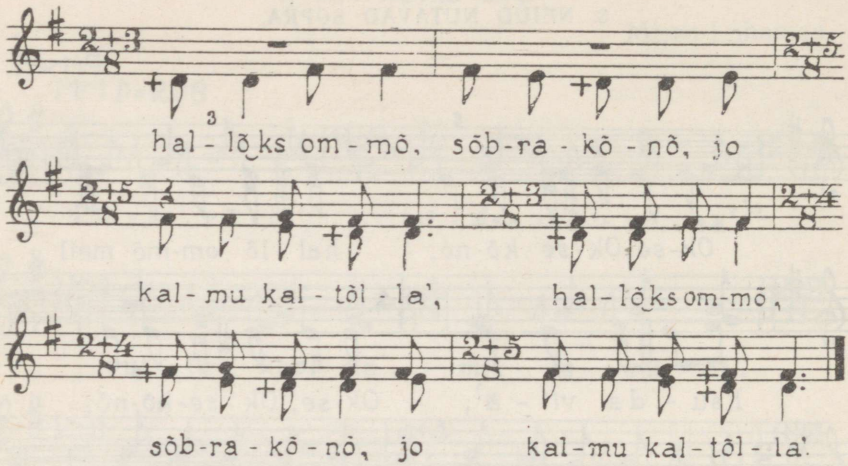

Kui neiut maeti, siis saatsid teda sõbratarid („podruskid' ") lauluga kodunt kalmistule. Kodunt välja viies itketi:

Tsidsakõnõ, mu kuku tsidsakõnõ!
No͡ks jätä', tsidsakõnõ, sa' kodo jumalaga,
no͡ks jätä', tsidsakõnõ, sa' maja Marijaga!
Eka inämb, tsidsakõnõ, su jala' maad maidsa͡i',
jala- maidsa͡i', tsidsakõnõ, sul -talla' tanomit.
Uma jätä', tsidsakõnõ, ka nurm jumalaga',
kohe käve, tsidsakõnõ, sa' põldu põimmahe!
Uma jätä', tsidsakõnõ, sa' nimi niidü pääle,
uma jätä', tsidsakõnõ, sa' valu vaalu pääle!
Kui͡ks lää, tsidsakõnõ, mi' põldu põimmahe,
ninni- lää, tsidsakõnõ, mi' -niitü riibmahe,
sis võta, tsidsakõnõ, mi' nime niidü päält,
sis võta, tsidsakõnõ, mi' var'o vaalu päält,
mar'a͡ks nakka, tsidsakõnõ, su nimme man[i]tsõma,
hellä nakka, tsidsakõnõ, su nimme helütämä.

Kirikusse viies itketi:

Tsidsakõnõ, mu kuku tsidsakõnõ!
No õks, tsidsakõnõ, sa' keerät kerikohe,
no õks, tsidsakõnõ, sa' astut alõvalõ,
kerikoh, tsidsakõnõ, õks antas kiri kätte,
antas sullõ, tsidsakõnõ, küll peiu peenü papõr,
minga͡ks minnä', tsidsakõnõ, sul ette Essulõ,
minga͡ks minnä', tsidsakõnõ, sul mano Marijalõ.
No͡ks jää, tsidsakõnõ, küll uma' ikmahe,
kallis jää, tsidsakõnõ, õks hõimu kahitsõma.
Hallõ om, tsidsakõnõ, meil väiga hauda panda',

väiga kuri, tsidsakõnõ, ol'l koolulõ anda'.
Sinnu viil, tsidsakõnõ, mi' hauda veenü-üs,
sinnu viil, tsidsakõnõ, mi' kalmu kall^{u}tanu‿s —
a om sul, tsidsakõnõ, jo man maalõhna,
a om sul, tsidsakõnõ, jo liki liivahõngu.

Haua juurde viies itketi:

Tsidsakõnõ, mu kuku tsidsakõnõ!
No‿ks jääse, tsidsakõnõ, sul uma' ikõmahe,
kalli' jääse, tsidsakõnõ, sul hõimu' kahitsõma,
imä‿ks ikk, tsidsakõnõ, küll ilmaväiga.
Koolu võt't, tsidsakõnõ, täl käest käskijala,
sõrmist võt't, tsidsakõnõ, täl sõnakullõja,
jää-äs, tsidsakõnõ, joht musta mõskijata,
jää-äs, tsidsakõnõ, jo viituujata.

Laulnud Ol'oksa Anne, 20 a. vana, ühes kooriga, Meremäe vallas, Krantsova külas 1913. a. Viisi kirja pannud A. O. Väisänen (EÜS X 1033 (407) < ERA, Fon. 100-f). — Sõnad saadud Okse Luigelt, s. 1882. a., Vastseliina rajoonist, Obinitsa külanõukogust, Kõõru külast (= Meremäe vallast). Üles kirjutanud O. Jõgever 1953. a. (RKM II 44, 201/4 (60)).

E. ПОХОРОННЫЕ ПРИЧИТАНИЯ.

1. Дочь оплакивает мать. Матушка, я пришла к тебе. Вымолви хоть одно словечко! Положили тебя на длинную скамью, поэтому не говоришь ты ни слова. Почему рано оставила меня сиротой? Когда умер батюшка, осталась я махонькой, меня ты оберегала от ног лошадей и от другого скота. Почему оставила меня без присмотра? Меня отдадут пасти деревенское стадо — постель моя будет под скамьей, будут собирать для меня хлебные корочки. Тогда буду так плакать, что на дороге образуется пруд, а в следе — озеро.
2. Дочь оплакивает мать.
3. Невестка оплакивает свекровь. Матушка, зачем ты так рано умерла? Я не могу быть хозяйкой без ученья. У меня дети еще маленькие. Когда настанет лето, пойду жать в поле, не останется никого смотреть за домом. Грустно нам нести тебя в могилу. Если бы ты, матушка, еще жила, не боялась бы я, что утром вовремя нем проснусь, что скот запоздает. Теперь нет у меня никого, кто бы меня будил. Матушка, дай мне удачу в хлебах и скоте! Тебя мне будет недоставать, буду ходить к тебе на могилу, буду там горько плакать.
4. Мать оплакивает сына. (Плакальщица причитает,

поминая своего сына, погибшего в первой мировой войне:) Сынок, зачем ты оставил мать оплакивать тебя? Когда я тебя маленького оберегала, я ростила тебя не для войны, а для того, чтобы ты заботился обо мне. Теперь я осталась одна на свете. Мои первые и последние слезы о том, что не осталось маленького холма, куда я могла бы приходить. Если бы знала, что ты в воде, пошла бы плакать к воде, если ты среди пней, пошла бы туда. Плохо поступил король, что увел на муки старшего ребенка.

5. Мать оплакивает сына.
6. Мать оплакивает дочь.
7. Сестра оплакивает сестру.
8. Девушки оплакивают подругу.
9. Девушки оплакивают подругу. (Вынося покойницу из дома, подружки причитали:) Простись ты, сестрица, с домом! Больше твои ноги не коснутся земли, подошвы — улицы. Простись со своим полем, куда ты ходила жать рожь, имя свое оставь на лугу. Когда пойдем жать рожь и сгребать сено, возьмем там твое имя, будем его вспоминать. (Внося в церковь, причитали:) Теперь ты входишь в церковь, тебе в руки дадут листок, с которым ты предстанешь перед Иисусом и Марией. Горестно нам класть тебя в могилу. Еще бы не понесли тебя в могилу, но от тебя уже пахнет землей. (Неся к могиле:) Теперь остаются оплакивать родные, мать горько плачет. Смерть унесла ту, что была у нее на посылках, что стирала и воду носила.

SÕNASELETUSI.

aetad — sind aetakse
ai [aia] — ae, tikand
aimama — ähmaselt paistma
ajumees — saajavanem, peiupoiss
apubree — rukkileib
arjatakud — takud, mis saadakse linade harjamisel
armatsõma — haledust tundma, kahjatsema
ask [asu] — pühkmed
asõl [asklõ] — askeldus, toimetus
edi — ei tea
eläjä — elanik
haarapää — okslik puu
haletamma — haljendama
helütämä — häälitsema
hoi — süstik
hot — kuigi
hunn [-i] — ketas, ratas (mängimiseks)
häbü [häü] — häbi
häll [-ü ~ -i] — kiik
hälmä — kiikuma
hämmemä — märjaks tegema
hääl'e [hääl'me] — õis
iir [-u] — helehall; hall hobune
iiruthall — hall hobune
imekana — ema kana (meelitussõna)
imp — enam
innene [-dse] — endine
iskimä (ilo) — laulma
iä — jää
jaanik [-u] — jaanituli
järg [järi] — pink
kaab [kao] — kaabu
kaal [-i] — linane õlarätt; suurrätt
kaalatsõ' — kaelaehted
kaarõ' [kaartõ] — räästas
kaatõ — katte (om. sõnast kate)
kabel [kabla] — nöör, pael
kabo [kao] — tüdruk
kadokallis — väga kallis
kadsatamma — käredalt kõnelema, riidlema, pahandama
kagoh — vaat kus
kahi [kahja] — ohvrijook; jook õllest ja meest
kakubree — sepik
kakuleib — sepik
kallõ — kale, kalk
kalmet [-i] — kalmistu
kands [-u] — leivakannikas
kapet [-a] — kapukas
karask [-i] — õhuke odraleib
kargama — tantsima
karkelema — hüppama, kargama külma pärast; valutama külmast
karss [karsi] — karske, puhas
karutama — (heina) kaarutama
kasa — abikaasa
kaster [kastra] — talu
katsk [kadsu] — katk
k'avvoh — käies
kesv [-ä] — oder
kikkanni' — kukeajani, varahommikuni
kilkama — helkima
kilst [-a] — kild
kink [kingu] — kints
kirg [kire] — tulesäde
komama — kumama
kond [konnu] — jõeäärne heinamaa
korend → kõrend
korijõli — korjas kokku
koss [-a] — juuksepalmik
kos'tma — võõrsil käima
kua — kes, mis, keegi, miski
kudrused — väikesed mitmevärvilised pärlid
kugar [-a] — kupar
kul'atamma — jalutama, lusti sõitma; pidutsema
kurst [-i] — (lina) pihu
kuu' — koju
kuukuma — kukkuma (kägu)

kuul [koolu] — surm
kõiv [kõo] — kask
kõrend [-a] — pikk ritv (millele võrgud või lõngad kuivama pannakse)
kõrik [-a] — õlarätt
käkkima — kätkema, peitma
kängidse' — jalatsid
känkär [-ä] — punt, tomp, suur tükk
kärn [-i] — kirn, nõu piima ja koore hoidmiseks
küdi [küü] — mehevend
küdsämä — küpsetama; küpsema
küle — küll
kültu — külimit
künnel [kündle] — küünal
küns [künne] — küüs
küüds [-e] — küüs
küüsiline — mingi kindakiri
küüts [-u] — küüs
küütsama — longates ja küürus käima
laaditama — seadima, korraldama
laastik [-u] — laastumaa, raiemaa
laatiul — lagedal, laokil
ladermu — later
langassinõ — lõngaline, lõngadest tehtud
laustealune — räästa- või varjualune
lantsik [-o] — loik
leem [leeme] — au paralleelsõna (õieti lemm)
lielõuk [-lõugu] — leelõugas
lihahiidõ [-hiitõ] — lihaheide, vastlapäev
lihkama — nihkuma
lõigahus [-õ] — karjaselaul, (hüüdeline) laul
lõmb [lõmmu] — lõmm, pirruhalg
maagõlang [-a] — värvitud puuvillane lõng
maama — ema
maasselits — võinädal
maasulanõ — tingisõdur; mõisavalitseja
makkar [-a] — vorst
mamm [-a] — magus jook
manima, manitsõmma — nimetama, kutsuma
mettima — siluma
migulapäiv — nigulapäev (9. V)
možõ — võib-olla
muhetamma — naeratama, naerunäoline olema
muru — leivakäär
muuk [muuga] — munk; vaikija
määne — missugune
määrän — missugune
määts [määdsä] — pall
müger [mügrä] — mutt
nabuti → naputi
nadu [nao] — mehe õde
naputi [-mme] — puuluku võti
nare — nari, laudi
ninn [-i] — lill
nukk [nuki] — linapihu
nurmik [-u] — piimapütt
nõdõrmu — kiigeais
nõstma — tõstma
nõsõma — tõusma
nänn [-i] — ema
nüpsik [-u] — lüpsik
nüsmä — lüpsma
oda — odamus (tähekogu)
ohihirs → olihirs
ohr [-a] — oder
oiuma — ulatuma
olihirs [-hirre] — kiigevõll
ollerdama — rippuma, kõlkuma
otsatama — otsa tegema, tapma
paaralõ — parajale
paha- (-hallõ, -pal'lo jne.) — väga (hale, palju jne.)
paht [paha] — sealaut
palagu' — paljakad
palakas [palaka] — voodilina; rätt
pallapuul [-poolõ] — linane vaipseelik
peestelemä → piistlemä
pedäjäs [pedäjä] — mänd
peränulk [-nulga] — toa taganurk, pühasenurk
pidu-pikemb — veidi pikem
piho — peoleo
piikuma — vaevaliselt käima
piisoma — tuliselt midagi tegema
piistlemä — soendama
pilker [-i] — pilbas
pinne [pinde] — hädisus
pistus [-e] — pirrujalg, pilak
piälus [-õ] — sängipäitse
priiom [-a] — vastuvõtmine (näit. nekrutiks)
pudrupäiv — vastlapäev
pudsu — pudu
pullud — võrgu ülemise ääre külge kinnitatud lauakesed või tohurullid
punad — ained või taimed punaseks värvimiseks
pund [punna] — leisik (20 naela)
pussak [-u] — meeste vöö
putma — puutuma
pu'u — põu
puudõ' [puutõ] — meeste vöö
puul [-a] — noor lehm; õhvake
puutma [pooda] — murdma
pähn [-a] — pärn
pähüts [-i] — sängipäitse
päts [-u] — täkk
pääs'o — pääsuke
püre [püreda] — pire, peru

ragenema — **pragunema**
rive [riveda] — kuri
ristipäev — liikuv tähtpäev enne nelipühi
roogetakud — linaropsimisel saadud takud
ropelema — kärsitult hüplema
ruhi [ruhve] — mold, küna
rügä [rüä] — rukis
rüpp [rüpü] — süli
saarn [-a] — saar, saarepuu
sagama — tuuseldama
sal'dus [-e] — sallimine, armastus
salg [salu] — sälg
sarn [-a] — põsenukk
sau [savvu] — suits
seenine [-dse] — vaheruum setu elumajas
seerima — saalima, edasi-tagasi käima
sirin [-a] — sirel
sisäks [-i] — sisask, ööbik
siuakas [siuaka] — sihvakas, sirge
soitelema — pakitsema külma pärast
s'oo — see
soranõ [-dsõ] — sõre
sorima — laimama
sua — soo
sukeldama — sukisse panema
sullus [-õ] — sulg, suletud olek
suobama — soovima, osaks saada laskma
sõel [-a] — sõelik (tähekogu)
sõelteme — külma pärast valutama
sõnn [-i] — täkk
sõrassilm [-a] — lauk hobune
sõudma — (ka) kiike liikuma panema
sööl → sõel
süübümä — söödav olema
taane — mullu
talsepühi — jõulud
tamp [tambo] — uhmrinui
tanum [-i] — tänav
tatt [tati] — puravik
tikõ [tikkõ] — tige; kurat
timahavva — tänavu
toest — tõesti
tojutama — tõotama
tolgulinõ — arukas
toona — mullu
tsidsa — õde
tsih! — (parastussõna)
tsilkuma — tilkuma
tsirk [tsirgu] — lind
tsõdsõ — isa õde; õde
tsõõr [-i] — sõõr; ratas
tuhlis [tuhli] — kartul
tuhud — sünnitusvalud, nurgavoodi; katsikulkäimine, varrud
tuumatama — mõtlema
tõlk [tõlgu] — kõlgastik, aganik
tõrkuma — paukuma, plaksuma
tätä — isa
ubin [-a] — õun
uiss [usse] — uks
ull [-i] — rumal, meeletu
ummisking [-a] — king, mis pealt kinni
upsima — hüplema, tantsima
urk [urga] — oja
uudi — voodi
vaade [vaate] — riie
vaal [-u] — heinakaar
vaalatõlõma — vaalima
vaduma — jooksma
vaha — (ka) küünal
vahru — võru
vaksima — vahaga võidma
valdas [valta] — kaevuvinn
valatama — vaatama
valk [valgu] — välk
valu — valgus
valvas [valva] — valgepäine
vanija — vainu
vatsk [vadsa] — nisuleib
veesel [-ä] — rõõmus, lõbus
veesselnits [-a] — maasselitsa (võinädala) poeetiline paralleelsõna
vehmer [vehmri] — ais; osa Suure Vankri tähekogust
veits [-e] — nuga
vetukas [vetuka] — labakinnas
vikeldama — sukale teatud osa, hõredakoelist mustrit kuduma; (siin) vikkelsukisse panema.
viländ — küllalt
vintõlõma — venitelema kasvatama
vipõ — painduv
võisi [võisme] — või
västär [västrä] — ahing
õdang [-u] — õhtu
öö — vöö
ülä — peigmees, kaasa
ümbrik [-u] — vaipseelik
üsk [üsä] — süli

LAULUDE PÄRITOLU JA LAULIKUD.

I. Virumaa.

Jõhvi.
Leitsmann, Jüri — II A 3.
Ots, Maarja — I B 29.

Lüganuse.
Nimvals, Ann — II B 82.

Haljala.
Kaskmann, Mari — I B 34.
Reinthal, Miina — I A 4.

Kadrina.
Neimann, Mari — II B 55.
Veisbach, Samel — II B 30.

Simuna.
Paan, Mai — II A 1.
Pütka, Mai — I A 23.

Väike-Maarja.
Jander, Kai — II A 2.
Maalberg, Leena — I B 35.
Õun, Juula — II B 66.
— (II A 2).

II. Järvamaa.

Järva-Madise.
Reinpuu, Mari — II B 84.

Järva-Jaani.
Eisberg, Jaan — II B 64.
Reisikov, Kai — I B 15, II B 78.

Koeru.
Graurok, Ann — I B 31.
Krüger, Kadri — I B 19.
Schulz, J. — II B 69.

Peetri.
Albert, Mari — I B 38.
Arme, Pauliine — II B 65.
Koppelmets — I B 23.
Labong — I B 36.
Rentel, Liisu — I B 40.
Volk, Ann — I B 22, II B 53.

III. Harjumaa.

Kuusalu.
Birk, Ann — I B 25, II B 22, 42.
Einsok, Triinu — II B 20.
Junkvist, Elts — II B 54.
Kallebron, Anna — I A 24, B 33.
Kravtsov, Mai — II B 71.
Kräämer, Mari — II B 62.
Kuulbak, Jaan — I B 12.
Masuurina, Mari — I A 16.
Salström, Kaarel — I B 28.
Salström, Miina — I B 28.
Silbermann, Maria — II B 33.
Trehvelt, Mikk — I A 3.

Jõelähtme.
Klaus, Emilie — I B 26.
Mäepea, Liisa — I B 32.
Mäepea, Maarja — (I B 32).
Sepp, Liisa — I B 32.

Harju-Jaani.
Aguraiuja, Mari — I B 24.
Karu, Jaan — II B 43.
Kuuse, Liisu — I A 15.
Lagle, Anu — I B 16.
Nikker, Leenu — I B 20.
Silberg, Kai — I B 17.
Tuuna, Mari — I A 15.
Õunap, Mari — I B 13, II B 43.

Risti.
Kõrvemann, Kadrina — I A 1.
Vaageström, Kadrina — I A 1.
Valdmann, Leena — II B 16.

IV. Läänemaa.

Vigala.
Kanskopp, Ann — II B 85.

Varbla.
Laasi, Truuta — II B 86.
Väärtmann, Ann — I A 14.

Hanila.
Kalden, Ida — II B 38.
Kuld, Ann — II B 31.
Mäe, Ann — II B 79.
Karuse.
Auman, Adu — (I A 8).
Auman, Leenu — I A 8, II B 67.
Kägu, Jüri — II B 28.
Lihula.
Kallas, Liisu — II B 27.
Vahar, Marta — I A 7.
Martna.
Rehkat, Juuli — II B 34.
Lääne-Nigula.
Kurisman, Anna — II B 17.
Noarootsi.
Hanga, Juhan — II B 37.
Käina.
Kruusmägi, Ingel — II B 23.

V. Saaremaa.

Karja.
Liiv, Anna — I B 14.
Mustjala.
Jaun, Ingel — II B 35.
Rand, Eeva — II B 13.
Kaarma.
— II B 36.
Muhu.
Kesküla, Ingel — I B 37.
Kipper, Georg — II B 21, 70.
Küla, Madis — I B 18.
Saaremaa.
— I B 27.

VI. Pärnumaa.

Kihnu.
Alas, Liis — II B 63.
Tõstamaa.
Janson, Hendrik — II B 14.
Orik, Liisu — II B 14.
Pärnu-Jaagupi.
Annusson, Mari — I A 2, II B 52.
Ottin, Kai — I B 21, II B 26.
Vändra.
Jaanus, Eeva — I B 30.
Kontson, Madis — I A 25.
Tori.
Lillestern, Krõõt — II B 18.
— II B 29.
Pärnu.
Laas, Kadri — I B 8.
Martinson, Liisa — II B 76.
Häädemeeste.
Jürgenson, Triinu — II B 57.
Saarde.
Jürisson, Leena — II B 15.
— II B 24.
Halliste.
Kallas, Mari — II B 61.
Karksi.
Hennok, Reet — I B 42.
Risu, Reet — I A 12.

VII. Viljandimaa.

Helme.
August, Ann — (II A 6).
Johanson, Liis — (II A 8).
Pokk, Rõõt — II A 6, II B 41.
Tuhakott, Ruuda — II B 48.
Tarvastu.
Üprus — II B 59.
Paistu.
Melts, Ell — II B 39.
Mägi, Liisu — I A 22, B 9.
Nõmmik, Jaak — I A 21.
Paulson, Mall — I A 26.
Saar, Mall — I A 3, 18.
Änilane, Jaak — II A 7.
— (II A 7).
Suure-Jaani.
Kiilas, Mart — I A 6.
Kolga-Jaani.
Jomm, Melaanie — I A 17.
Kõrgessaar, Jaak — II B 12.
Peep, Ann — I B 41.
Sepp, Marie — I A 5, B 39.
Unt, Ants — II 46.
Pilistvere.
Hein, Tiina — II B 77.
Põltsamaa.
Jürgenson, Ann — II B 72.
— II B 25.

VIII. Tartumaa.

Kodavere.
Katsan, Kadri — I B 10.
Lindvere, Anna — II B 80.
Puhja.
Jürgenson, Mari — II B 32.
Rannu.
Rebane, Hilda — I A 10.
Tampere, Ann — I A 9.
Rõngu.
Kurg, Linda — II B 56.
Märtson, J. — I B 7.
— I A 27, II B 51.
Sangaste.
— I A 28.
— (II A 9).

IX. Võrumaa.

Urvaste.
Põder, Eeva — II B 68.
Karula.
Hiiop, Kriste — II B 60.
Leinus, Mari — II B 45.
Püss, Els — I B 11, II B 40.
Hargla.
Hobune, Katri — II B 81.
Karh, Leena — I B 48.
Kuus, Mari — II B 49.
Kähr, Hipp — II B 83.
Mürk, Mari — II B 44.
Peltser, Liis — I B 46.
Pihlak, Pauliine — I B 47, II B 19, 81.
Rõuge.
Peegli, Juuli — I A 11.
Põlva.
Kuusk, Juuli — II B 47.
Vierland, Mari — I A 19.

X. Setumaa.

Mäe.
Alver, Palaga — II B 9.
Ilumets, Anna — I A 32.
Kodonorm, Nati — II B 50.
Orgu, Tatjana — II B 11, 58, 75, 87.
Pihlaste, Kreepa — I A 20, 30, 31, II B 3, 5, (6), 7.
Pino, Iida — I B 43, II D 2.
Järvesuu.
Vabarna, Anne — II A 5, B 2, C 2, E 1.
Petseri.
Haarka Kati — II E 8.
Ivani Hemmo — I B 44.
Ivani Tat'o — II E 2.
Luik, Irina (Martini Ir'ö) — II E 3, 4.
Nesterovna, Mato — (I B 1).
Tan'o Iro — I B 44.
Meremäe.
Aleksei Taarka — II B 1, 6.
Ilja Ir'o — II B 6.
Ivani Okse — II B 6.
Jako Olli — II D 1.
Karro, Anastasia — I B 45.
Karro, Natalja — (I B 4), 45.
Krigori Ulka — II B 6.
Kriisa Al'la — II C 1.
Laanetalu, Nati — (I B 2).
Luik, Okse — II A 4. (II E 9).
Lust, Nasta — II D 3.
Mast, Hemmo — I B 5.
Miko Mat'ro — II E 5.
Ol'oksa Anne — II E 9.
Paloots, Nasta — (II C 1).
Parasko — (II D 1).
Tepo Maarja — II B 10.
Misso-Luhamaa.
Ivani Hemmo — II E 7.
Sido Taarka — I B 4, II E 6.
Vilo.
Jako Maksi — II C 4.
Kriisa Manni — II B 4.
Küti, Natalja — II B 8.
Lume, Palagei — II B 73.
Raudik, Aksinja — II B 74, C 3.
Tammeleht, Uljaana — I B 1.

XI. Asundused.

Lutsi.
Bull, Roosa — I A 29, B 6.
Kraasna.
Kiriljevna, Annõ — I B 3.

LAULUDE ÜLESKIRJUTAJAD.

Aavik, J. — I A 12, 22, II A 7, B 39, 44, 81, 83.

Borenius-Lähteenkorva, A. A. — I A 28.
Bormeister, M. — II B 72.

Depmann, E. — II A 7.

Eisenschmidt, E. — II B 32.
Elken, J. — I B 35, II B 66.

Garšnek, A. — I A 20, 30, 31, 32, B 1, 43, II A 5, B 2, 3, 5, 7, 8, 9, 11, B 50, 58, 73, 74, 75, 87, C 2, 3.
Gross, K. — II A 9.

Hurt, J. — I B 1, II D 1, E 3.
Hupel, A. W. — II B 25.

Jakson, D. — II B 36.
Johanson, A. — I B 42.
Juhanson, E. — II B 57.
Jõgever, O. — II E 9.
Jürvetson, J. — II B 29.

Kallas, O. — I A 29, B 3, 6.
Kampmann, M. — II A 3.
Kiilas, M. — I A 6.
Koch, V. — I A 5, 13, 17, 18, 21, II B 12, 46, 59.
Kreek, C. — I A 1, B 18, II B 16, 17, 21, 34, 37, 70, 72.
Kruse, Fr. — I B 27.
Kurg, P. — I A 27, B 7, II B 51, 56.
Kutti, S. — I B 11, 46, 48, II B 40.
Köster, O. — II B 82.
Köstner, T. — I A 6.

Liiv, A. — I B 10, 14, 41, II B 13, 35.
Lindpere, S. — I B 2.
Lohk, L. — I A 16.
Loorits, O. — I B 9.
Luud, K. — I A 3.

Mark, J. — I A 4, B 34.
Martin, A. — II B 15, 28, 48, 57.
Mihhels, K. — II B 63.
Mõttus, A. — II B 60.
Mägi, U. — II A 4.

Nirk, A. — II B 41.

Oja, E. — I A 2, 25, B 21, 45, 47, II B 19, 26, 49, 52, 81, 85.

Paukson, H. — I A 5, 13, 17, 18, 21, II B 12, 24, 46, 59.
Pehka, M. — II B 32, 45, 68.
Penna, P. — I A 3, B 15, 19, 22, 29, 36, 38, II A 3, B 53, 65, 78, 84.
Pino, V. — I A 31, II B 2, 3, 5, 6, 7, 8, 50, 73, 74.
Puurmann, O. — II B 63.
Põhi, A. — II C 1.
Päss, E. — I B 43, II B 9, 11, 58, 75, 87.

Raja, J. — I B 10, 41.
Rosenberg, E. — II A 8.
Rosenstrauch, V. — I A 23, B 15, 19, 22, 23, 31, 35, 36, 38, 40, II A 1, II B 30, 53, 55, 64, 65, 69, 78, 84.
Ruusamägi, V. — I B 2.

Saar, M. — I B 30, II B 77.
Sakkeus, J. — I A 12, 22, II B 23, 39.
Samet, A. — I A 7.
Sarv, P. — II B 16.
Sein, A. — II A 2.
Siimer, H. — II A 1, B 77.
Silbermann, H. — II B 79.
Sildnik, A. — I B 8, 29, II B 18, 76.
Solmann, J. — I A 23.
Sossi, J. — II B 60.
Süda, P. — I B 14, II B 13, 23, 35, 79.

Tamm, R. — I A 19, II A 9, B 45, 68.

Tampere, H. — I A 8, 9, 10, 11, 14, 20, 30, 32, B 4, 5, 11, 37, 39, 45, 46, 47, 48, II A 4, B 14, 19, 27, 31, 38, 40, 47, 49, 67, 80, 81, 86, D 2, 3, E 1.
Tatz, P. — I B 8, II B 15, 18, 48, 61, 76.
Treu, E. — I A 2, 25, B 21, II B 26, 52, 85.
Trull, J. — II A 6.
Tõrvand, H. — II A 8.
Viidalepp, R. — I A 26.
Vilberg, G. — I A 15, 24, B 12, 13, 16, 17, 20, 24, 25, 26, 28, 32, 33, II B 20, 22, 33, 42, 43, 54, 62, 71.
Viljak, K. — I A 4, 15, 24. B 12, 13, 16, 17, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 33, 34, 40, II B 20, 22, 30, 33, 42, 43, 54, 55, 62, 71.
Väisänen, A. O. — I A 19, B 4, 32, 44, II A 6, B 1, 4, 6, 10, B 41, C 1, 4, D 1, E 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.
Välbe, J. — I B 31, II B 64, 69.

PILDID JA KAARDID

Lk.

Mardisandid 13
Mardi- ja kadriviiside levik 19
«Tütrigu' hällüse'» 31
Kiigel 32
Kiigeviiside levik 35
Laulik Marie Sepp 159
Mõrsja podruskitega kummardab 187
Pulmasõit 189
Kihnu pulmad 190
Tanutamine 191
Andevaka toomine 193
«Kuulja ikõminõ» 211
Laulik Hendrik Jantson 273
Laulik Liisu Orik 275
Laulik Martini Iro 389

SISUKORD

Lk.

Eessõna 3

I. KALENDRILISTE TÄHTPÄEVADE JA PIDUSTUSTE LAULUD 5

Календарные песни 43

A. Talviste tähtpäevade laulud . 63

a. Mardilaulud 63

1. Mardilaul (Risti) 63
2. Mardilaul (Pärnu-Jaagupi) 65
3. Mardilaul (Kuusalu) . . . 66
4. Mardilaul (Haljala) . . . 70
5. Mardilaul (Kolga-Jaani) . . 73
6. Mardilaul (Suure-Jaani) . . 74
7. Mardilaul (Lihula) 75
8. Mardilaul (Karuse) . . . 77
9. Mardilaul (Rannu) 79
10. Mardilaul (Rannu) 79
11. Mardilaul (Rõuge) . . . 80
12. Mardilaul (Karksi) 81
13. Mardilaul (Paistu) 83
14. Mardilaul (Varbla) . . . 84

b. Kadrilaulud 85

15. Kadrilaul (Harju-Jaani) . . 85
16. Kadrilaul (Kuusalu) . . . 87
17. Kadrilaul (Kolga-Jaani) . . 88
18. Kadrilaul (Paistu) 89
19. Kadrilaul (Põlva) 91
20. Kadrilaul (Mäe) 93

c. Jõululaulud 95

21. Pühade ootamine (Paistu) 95
22. Neiupaelad (Paistu) . . . 95

d. Vastla- ja võinädalalaulud 97

23. Vastel (Simuna) 97
24. Linad liulaskjale! (Kuusalu) 98
25. Linad liulaskjale! (Vändra) 98

Lk.

26. Linad liupikkuseks! (Paistu) 99
27. Linad liupikkuseks, (Rõngu) 99
28. Papi linad (Sangaste) . . 100
29. Iluaeg (Lutsi) 101
30. Tore Sõit (Mäe) 102
31. Palju sõnu (Mäe) 105
32. Kuidas suleme suud! (Mäe) 107

Зимние песни 109

B. Kevadiste tähtpäevade ja pidustuste laulud 112

a. Urbepäevalaulud . . 112

1. Urbepäev (Vilo) 112
2. Urbepäev (Meremäe) . . . 114

b. Lihavõtte- ja kiigelaulud Lõuna-Eestis . . 114

3. Kauaoodatud lihavõtted (Kraasna) 114
4. Kauaoodatud lihavõtted (Misso-Luhamaa) 115
5. Hea kiik (Meremäe) . . . 117
6. Kiik heal kohal (Lutsi) . . 119
7. Meri kiige all (Rõngu) . . 120
8. Kallis kiik (Pärnu) . . . 122
9. Kiik halval kohal (Paistu) 123
10. Kiigel kartlik (Kodavere) . 124
11. Tulevik tundmatu (Karula) 125

c. Kiigelaulud Põhja-Eestis 128

12. Kutse kiigele (Kuusalu) . . 128
13. Kiige katsumine (Harju-Jaani) 129
14. Kiige katsumine (Karja) . 131
15. Hea kiik (Järva-Jaani) . . 132
16. Hea kiik (Harju-Jaani) . . 132
17. Kallis kiik (Harju-Jaani) . 133
18. Kitsas kiik (Muhu) . . . 134
19. Kiik halval kohal (Koeru) 135
20. Kiik tahab kindaid (Harju-Jaani) 136

Lk.

21. Kiik tahab kindaid (Pärnu-Jaagupi) 137
22. Kingitused kiigutajale (Peetri) 138
23. Kingitused kiigutajale (Peetri) 139
24. Kiigel kartlik (Harju-Jaani) 140
25. Ilus neiu kiigel (Kuusalu) 141
26. Kulla kulumine (Jõelähtme) 142
27. Rikkad ja vaesed kiigel (Saaremaa) 143
28. Vaesed seisavad eemal (Kuusalu) 144
29. Kirp kiigel (Jõhvi) . . . 145
30. Imemaa (Vändra) . . . 146
31. Õunapuu (Koeru) 147
32. Kolm järve (Jõelähtme) . 148
33. Kolm metsa (Kuusalu) . . 150
34. Neiu tahab kiigelt maha (Haljala) 151
35. Kiik keldrisse (Väike-Maarja) 153
36. Kiik keldrisse (Peetri) . . 153

d. Jaanilaulud 154

37. Kes ei tule jaanitulele (Muhu) 154
38. Tulge tuld hoidma! (Peetri) 155
39. Tulge tuld hoidma! (Kolga-Jaani) 156
40. Ei ole püssil püütav (Peetri) 160
41. Kosjahobu (Kolga-Jaani) . 161
42. Miks jaani oodatakse? (Karksi) 162
43. Kutse jaanitulele (Mäe) . . 163
44. Kutse jaanitulele (Petseri) 164
45. Ilus jaaniaeg (Meremäe) . 166
46. Liigolaul (Hargla) 167
47. Liigolaul (Hargla) 168
48. Liigolaul (Hargla) 169

Весенние песни 170

II. PEREKONDLIKE TÄHTPÄEVADE LAULUD 175

Семейные песни 212

A. Varrulaulud 232

1. Memme vaev (Simuna) . . 232
2. Nurganaine (Väike-Maarja) 232
3. Nurganaine (Jõhvi) . . . 233
4. Nurganaine (Meremäe) . . 234
5. Nurganaine (Järvesuu) . . 240
6. Nurganaine (Helme) . . . 240
7. Riiga ristima (Paistu) . . 241
8. Telu tegemine (Karksi) . . 242
9. Hambaraha (Sangaste) . . 243
10. Andke raha! (Mustjala) . . 243

Крестильные песни 244

Lk.

B. Pulmalaulud 246

a. Mõrsjaitkud 246

1. Mõrsja itkeb ristiemale (Meremäe) 246
2. Mõrsja itkeb isale (Järvesuu) 249
3. Mõrsja itkeb emale (Mäe) 257
4. Mõrsja itkeb vennale (Vilo) 258

b. «Hõimulaua» laulud . 259

5. Elu mehekodus (Mäe) . . 259
6. Mõrsja tuuakse laua taha (Meremäe) 260
7. Mõrsja laulatusele saatmine (Mäe) 263
8. Peigmees tuuakse laua taha (Vilo) 264
9. Pulmade ootamine (Mäe) . 266
10. Pulmade ootamine (Meremäe) 267
11. Peigmehe kiitus (Mäe) . . 267

c. Laulud saajasõidul ja saajarahva vastuvõtmisel 268

12. Tore sõit (Kolga-Jaani) . . 268
13. Pulmamaja tundemärgid (Mustjala) 270
14. Millal saame sinna maale? (Tõstamaa) 271
15. Millal saame sinna maale? (Saarde) 275
16. Kauaks viibinud (Risti) . . 277
17. Avage uksed! (Lääne-Nigula) 278
18. Meri õue all (Tori) . . . 279
19. Kust teadsid tulla? (Hargla) 280
20. Saajarahvas ootab istet (Kuusalu) 281
21. Meri õue all (Muhu) . . . 283
22. Mõrsja otsimine (Kuusalu) . 284
23. Mõrsja tunnistamine (Käina) 286
24. Mõrsja tunnistamine (Saarde) 287
25. Mõrsja väljakutsumine (Põltsamaa) 287
26. Sööge, langud! (Pärnu-Jaagupi) 288
27. Sööge, langud! (Lihula) . . 290
28. Sööge, langud! (Karuse) . 291
29. Sööge, langud! (Tori) . . . 291

Lk.

d. Laulud mõrsja ehtimisel ja ärasaatmisel 292

30. Mis teete kaua kambris? (Kadrina) 292
31. Palju paljakaid (Hanila) . 293
32. Kaua ehib ematu (Puhja) . 295
33. Kas on hobust mõrsja viia? (Kuusalu) 295
34. Hobused valmis sõiduks (Martna) 296
35. Kolm metsa (Mustjala) . . 297
36. Kodu nutab mõrsjat (Kaarma) 298
37. Kodu nutab mõrsjat (Noarootsi) 299
38. Kodu nutab mõrsjat (Hanila) 300
39. Kodu nutab mõrsjat (Paistu) 301
40. Palju tütreid (Karula) . . 302
41. Unenägu (Helme) 305
42. Kaubad kaugele tehtud (Kuusalu) 306
43. Kurjale kositud (Harju-Jaani) 308
44. Ema nutab tütart (Hargla) . 310
45. Mis sai kasu kasvataja? (Karula) 311
46. Elu isakodus (Kolga-Jaani) 312
47. Joodikul mehel (Põlva) . . 315
48. Mesileib murrab meele (Helme) 316
49. Pane tee tähele! (Hargla) . 317
50. Mõrsja ärasaatmine (Mäe) . 317

e. Laulud mõrsja vastuvõtmisel peigmehe kodus ja tanutamisel . 320

51. Pulmaliste huige (Rõngu) . 320
52. Millal saame sinna maale? (Pärnu-Jaagupi) 320
53. Minia tuuakse tuppa (Peetri) 321
54. Õued lõuendised (Kuusalu) 322
55. Sibulast sild (Kadrina) . . 324
56. Kas on minia meelt mööda? (Rõngu) 325
57. Kas on minia meelt mööda? (Häädemeeste) 325
58. Mõrsja tuuakse laua taha (Mäe) 326
59. Ära löö noorikut! (Tarvastu) 327
60. Peigmehe aidad (Karula) . 329
61. Meie ja teie poisid (Halliste) 330
62. Nooriku virkuseõpetus (Kuusalu) 331

Lk.

63. Nooriku virkuseõpetus (Kihnu) 332
64. Kuuleb kuketagi (Järva-Jaani) 334
65. Virk noorik (Peetri) . . . 334
66. Ära löö vaeslapsi! (Väike-Maarja) 335
67. Petis peiu (Karuse) . . . 336
68. Uued langud (Urvaste) . . 339
69. Oksad ühte (Koeru) . . . 340
70. Tanutama minnes (Muhu) . 341
71. Põllepõli (Kuusalu) . . . 341

f. Vakapäeva laulud. Laulud veimede jagamisel ja pulmade lõpetamisel 342

72. Ehk on eilse söömisega? (Põltsamaa) 342
73. Mõrsja otsimine (Vilo) . . 344
74. Veimevaka toomine (Vilo) . 346
75. Mõrsja kiitus (Mäe) . . . 347
76. Palju veimi (Pärnu) . . . 348
77. Kiidukirst (Pilistvere) . . 349
78. Kiidukirst (Järva-Jaani) . . 349
79. Ilusad anded (Hanila) . . 350
80. Lemmkibu (Kodavere) . . 352
81. Rahakorjamine (Hargla) . . 353
82. Pulmalised tahavad tantsida (Lüganuse) 354
83. Palju sõnu (Hargla) . . . 355
84. Pulmaliste äratamine (Järva-Madise) 356
85. Kohus koju minna (Vigala) 357
86. Kohus koju minna (Varbla) 358

g. Laulud langujoodul 359

87. Uus kodu (Mäe) 359
Свадебные песни 360

C. Külaskäigulaulud 368

1. Külaskäik vennale (Meremäe) 368
2. Külaskäik vennale (Järvesuu) 371
3. Külast kojuminek (Vilo) . . 372
4. Meeste peolaul (Vilo) . . . 372
Гостевые песни 373

D. Nekrutilaulud 374

1. Nekruti itkemine (Meremäe) 374
2. Nekruti itkemine (Mäe) . . 376
3. Nekruti õpetamine (Meremäe) 380
Рекрутские причитания 382

Lk.

E. Surnuitkud 384

1. Tütar nutab ema (Järvesuu) 384
2. Tütar nutab ema (Petseri) 385
3. Minia nutab meheema (Petseri) 386
4. Ema nutab poega (Petseri) 390
5. Ema nutab poega (Meremäe) 392
6. Ema nutab tütart (Misso-Luhamaa) 393
7. Õde nutab õde (Misso-Luhamaa) 394
8. Neiud nutavad sõpra (Petseri) 395
9. Neiud nutavad sõpra (Meremäe) 395

Похоронные причитания . . . 397

SÕNASTIK JA REGISTRID . . 399

Sõnaseletusi 399
Laulude päritolu ja laulikud . . 402
Laulude üleskirjutajad 405
Pildid ja kaardid 407

Тампере, Херберт Тохверович
ЭСТОНСКИЕ НАРОДНЫЕ ПЕСНИ
С МЕЛОДИЯМИ II
На эстонском и русском языках
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja Rich. Kress
Tehniline toimetaja E. Kaitsa
Korrektorid E. Kask ja H. Kahar

Ladumisele antud 25. I 1960. Trükkimisele antud 2. VI 1960. Paber 60 × 92, 1/16. Trükipoognaid 25,75. Arvutuspoognaid 23,34. Trükiarv 2000. MB-04034. Tellimise nr. 922. Hans Heidemanni nim. trükikoda. Tartu, Ülikooli 17/19. II.

Hind rbl. 18.—

8—3

A 2.
21337
1063553

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU
1 0300 00106355 3